

COORDONATORI

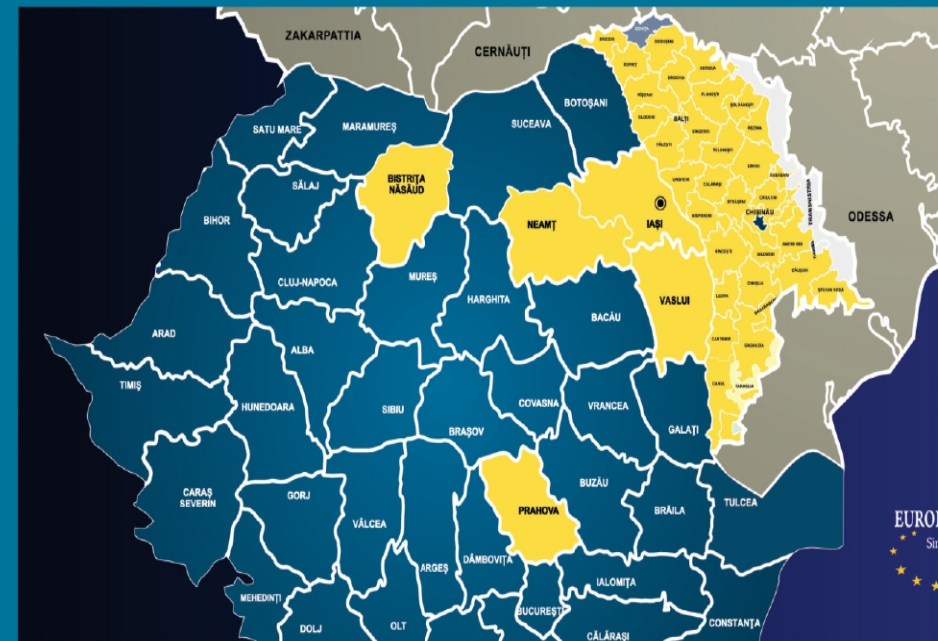
Ciprian Ionel
ALECU

Dumitru Tudor
JIJIE

Marilena
DONCEAN

DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ
DURABILĂ A EUROREGIUNILOR
ȘI A ZONELOR TRANSFRONTALIERE

VOLUMUL XLII

Euroregiunea „Siret-Prut-Nistru”

ISSN 2971- 8740 ISSN- L 2971- 8740

Institutul de Cercetări Economice și Sociale "Gheorghe Zane"

Colectivul de Cercetări Economice

**DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ DURABILĂ A
EUROREGIUNILOR ȘI A ZONELOR
TRANSFRONTALIERE**

VOLUMUL XLII

COORDONATORI

Ciprian Ionel ALECU Dumitru Tudor JIJIE Marilena DONCEAN

PERFORMANTICA

IAȘI – 2022

**”Gheorghe Zane” Institute of Economic and Social Research ”Gheorghe Zane”
Iași
Department of Economic Research**

**SUSTAINABLE ECONOMIC AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF EUROREGIONS AND CROSS -
BORDER AREAS**

VOLUME XLII

COORDINATORS

Ciprian Ionel ALECU Dumitru Tudor JIJIE Marilena DONCEAN

PERFORMANTICA

IAȘI – 2022

EDITURA PERFORMANTICA
FUNDAȚIA I.R.I.IS
WWW.performantica.ro

- 1.Ciprian Ionel ALECU**, CS III dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Filiala Iași a Academiei Române
- 2.Marilena DONCEAN**, CS III dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” – Filiala Iași a Academiei Române
- 3.Marinela RUSU**, CS II dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” – Filiala Iași a Academiei Române
- 4.Dumitru Tudor JIJIE**, conferențiar, dr., Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași
- 5.Simona CUCIUREANU**, dr., Consilier afaceri europene, Asociația „Euroregiunea Siret-Prut-Nistru”
- 6.Carmen-Mariana DIACONU** prof. univ. asociat, dr. U.S.A.M.V., Ion Ionescu de la Brad, Iași, Facultatea de Agronomie

Tehnoredactare și formatare: **Marilena DONCEAN**,
Tehnoredactare și consultanță limba engleză: **Ciprian Ionel ALECU**

Consilier editorial
Prof. univ. dr. Traian STĂNCIULESCU
Secretar editorial
Octav PĂUNET

Acest volum a fost elaborat de un colectiv de autori care și-au prezentat lucrările în cadrul celei de a XVIII – a ediții a conferinței internaționale *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*, care s-a desfășurat la Iași la data de 28 octombrie 2022.

Întreaga responsabilitate asupra conținutului științific și informativ al lucrărilor aparține autorilor

ISSN 2971- 8740 ISSN- L 2971- 8740

Dezvoltarea economico-socială durabilă a Euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere

Alina Georgeta Ailincă, <i>Implicații ale schimbărilor climice asupra creșterii economice a UE pentru perioada 2010 - 2020</i>	11
Svetlana Arpinte, <i>Analiza și dezvoltarea lanțurilor valorice – lanțul de valori legume din Republica Moldova</i>	23
Mariana Bălan, <i>Vulnerabilități ale pieței muncii tinerilor în perioada crizei sanitare</i>	33
Alexandra-Iulia Băloi, <i>Cultura civică și politică în România. Evoluții și perspective după 1989</i>	43
Alexandra-Iulia Băloi, <i>Efectele capitalismului asupra obiceiurilor alimentare ale românilor</i>	51
Daniel-Serafim Brotea, <i>Redimensionarea corporativă transfrontalieră în perspectiva globalizării</i>	59
Iurie Căprian, <i>Aspectele specifice ale fraudelor bancare din Republica Moldova</i>	67
Elena Carp, <i>Logistica verde – instrument strategic pentru dezvoltarea durabilă</i>	79
Corina Caușan, Tatiana Caușan, Aliona Lîsii, <i>Analiza sistemului de sănătate și structura asistenței medicale în Japonia</i>	87
Natalia Chiper, <i>Recursul administrativ ca principala garanție complementară de contestare a legalității actelor administrative</i>	99
Rafael Ciloci, Veaceslav Bardan, Cornelia Crucerescu, <i>Integrarea economică europeană al R. Moldova în contextul provocărilor internaționale</i>	107
Stela Ciobu, Ion Cara, <i>Controlul intern ca instrument în procesul depistării și prevenirii riscului operațional în băncile din Republica Moldova</i>	115
Viorel Corbu, <i>Strategii inovatoare în sectorul energetic din ue – un traseu sigur în depășirea crizei</i>	125
Sergiu Cornea, Valentina Cornea, <i>Euroregiunea „Dunărea de Jos” - obiect al cercetărilor științifice în Republica Moldova</i>	133
Octavian Cozniuc, <i>Digitalizarea IMM – un demers sigur spre competitivitate în context post-pandemic</i>	143
Lilia Dragomir, <i>Eficacitatea programelor de sănătate în Republica Moldova</i>	149
Norina Consuela Forna, Alice Murariu, Doriană Agop Forna, Lorenza Donea, Norin Forna, <i>Trecut, prezent și viitor în statusul economic al turismului medical</i>	155
Elena Fuior, Tatiana Zavațki, <i>Economia circulară: fundamente teoretice, evoluție, principii</i>	161
Victoria Ganea, Valentina Tîrșu, Daniel Crișor, <i>Achizițiile publice circulare – trend al dezvoltării sustenabile</i>	173

Ovidiu Gherasim, <i>Regresii logaritmice versus regresii hiperbolice</i>	181
Corina Matei Gherman, Vasile Matei, <i>România parte a economiei Uniunii Europene</i>	187
Ana-Maria Gontariu, Lavinia Hreniuc, Ioan Gontariu, <i>Finalizarea procesului de realizare a uniunii economice monetare</i>	193
Svetlana Gorobievschi, Corina Caușan, <i>Conceptul sănătății publice ca categorie economică respectiv rolul ei în dezvoltarea zonelor transfrontaliere</i>	201
Mircea Gutium, <i>Oportunitățile erei informaționale și vama digitală din Republica Moldova</i>	213
Tatiana Gutium, <i>Sistemul de asigurări sociale și prestații sociale destinate persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova</i>	219
Tatiana Gutium, Olesea Speian, <i>Impactul inflației asupra activității financiare: experiența întreprinderilor mici și mijlocii</i>	229
Ciprian Iftimoaei, <i>Aspecte legislative, metodologice și tehnice privind recensământul populației și locuințelor – runda 2021</i>	237
Galina Ignat, <i>Caracteristica și criteriile distinctive ale managementului produselor agricole ecologice din Republica Moldova</i>	255
Victoria Iordachi, Viorica Popa, Nicolae Popa, <i>Colectarea separată a deșeurilor – factor indispensabil în implementarea modelului economiei circulare</i>	263
Daniel Cornel Ivan, <i>Importanța euroregiunilor și a cooperării transfrontaliere a sistemelor medicale naționale în contextul unui conflict militar</i>	271
Denis Kravțov, Mihail Gyrlea, <i>Digitalizarea și dezvoltarea economică și socială durabilă</i>	275
Ivan Luchian, Angela Filip, <i>Aspectele specifice ale războaielor valutare actuale</i>	281
Aureliu Mărgineanu, Natalia Băncilă, <i>Implicațiile sectorului bancar în asigurarea stabilității financiare</i>	289
Maria-Liliana Marian, <i>Managementul imobilului cu destinație comercială din Republica Moldova</i>	299
Svetlana Mironov, <i>Importanța instruirii economice a întreprinzătorilor în obținerea performanțelor și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii</i>	307
Natalia Morari , Igor Curov , Elena Morari, <i>Experiență de utilizare a massmedicinii în timpul crizei pandemice de Covid-19 din Republica Moldova</i>	315
Andrei Petroia, <i>Republica Moldova : starea actuală a diferențelor de gen în asigurările de pensii</i>	321
Valentina Postolachi, <i>Metode și tehnici de gestionare a timpului</i>	331
Valentina Postolachi, Alexandru Scutaru, <i>Gestionarea eficientă a timpului - calea spre succesul asigurat al afacerilor</i>	337
Anatolii Rojco, Ecaterina Heghea, <i>Asigurarea sustenabilității funcționării sistemului de</i>	343

pensii din Republica Moldova

Galina Savelieva, Svetlana Zaharov, <i>Analiza profilului migrațional de muncă în Republica Moldova</i>	351
Ada Ștahovschi, Marilena Doncean, <i>Stimularea fiscală a proceselor economice: direcții și metode de perfecționare în țările transfrontaliere</i>	369
Tatiana Tofan, Mihail Dogotari, <i>Analiza politicilor publice în domeniul promovării și menținerii valorilor culturale în Republica Moldova</i>	373
Tatiana Tofan, Ala Grecu, <i>Instituțiile prestatoare de servicii sociale din Republica Moldova</i>	381
Tatiana Tofan, Liubovi Prodan-Șestacova, <i>Rolul dezvoltării profesionale continue în activitatea managerului public</i>	389
Natalia Vinogradova, <i>Reglementarea de stat a activității antreprenoriale în Republica Moldova : un obstacol sau un avantaj pentru antreprenori?</i>	397
Marina Vinokurova, Serafima Sorochin, <i>Turismul vitivinicol al Moldovei: căi de ieșire din criză</i>	407
Elena Zubcova , Andrei Petroia, <i>Executarea bugetului alocat domeniului ocrotirii sănătății din Republica Moldova , la etapa actuală</i>	415

Sustainable economic and social development of euroregions and cross-border areas

Alina Georgeta Ailincă, <i>Implications of climate change on the EU economic growth between 2010 and 2020</i>	11
Svetlana Arpinte, <i>Analysis and development of value chains - the vegetable value chain in the Republic of Moldova</i>	23
Mariana Bălan, <i>Youth labour market vulnerabilities during the health crisis</i>	33
Alexandra-Iulia Băloi, <i>Civic and political culture in Romania. Developments and perspectives after 1989</i>	43
Alexandra-Iulia Băloi, <i>The effects of capitalism on the food habits of the romanians</i>	51
Daniel-Serafim Brotea, <i>Cross-border corporate resizing in the perspective of globalization</i>	59
Iurie Căprian, <i>Specific aspects of bank fraud in the Republic of Moldova</i>	67
Elena Carp, <i>Green logistics - strategic tool for sustainable development</i>	79
Corina Caușan, Tatiana Caușan, Aliona Lîsii, <i>Analysis of health sistem and structure of health care in Japan</i>	87
Natalia Chiper, <i>Administrative appeal as the complementary main guarantee for contesting the legality of acts</i>	99
Rafael Ciloci, Veaceslav Bardan, Cornelia Crucerescu, <i>European economic integration of the Republic of Moldova in the context of international challenges</i>	107
Stela Ciobu, Ion Cara, <i>Internal control as a tool in the process of detecting and preventing operational risk in the banks of the Republic of Moldova</i>	115
Viorel Corbu, <i>Innovative strategies in the EU - energy sector a sure path out of the crisis</i>	125
Sergiu Cornea, Valentina Cornea, <i>The "Lower Danube" Euroregion – an object of scientific research in Republic of Moldova</i>	133
Octavian Cozniuc, <i>Digitisation of SME s – a safe path to competitiveness in a post-pandemic context</i>	143
Lilia Dragomir, <i>Effectiveness of health programmes in the Republic of Moldova</i>	149
Norina Consuela Forna, Alice Murariu, Doriana Agop Forna, Lorenza Donea, Norin Forna, <i>Past, present and future in the economic status of medical tourism</i>	155
Elena Fuior, Tatiana Zavațki, <i>Circular economy: theoretical foundations, evolution, principles</i>	161
Victoria Ganea, Valentina Tîrșu, Daniel Cristișor, <i>Circular public procurement a sustainable development trend</i>	173

Ovidiu Gherasim, <i>Logarithmic regressions versus hyperbolic regressions</i>	181
Corina Matei Gherman, Vasile Matei, <i>Romania part of the economy of the European Union</i>	187
Ana-Maria Gontariu, Lavinia Hreniuc, Ioan Gontariu, <i>Completing the process of economic and monetary union</i>	193
Svetlana Gorobievschi, Corina Caușan, <i>The concept of public health as an economic category and its role in the development of cross-border areas</i>	201
Mircea Gutium, <i>Information age opportunities and digital habits in the Republic of Moldova</i>	213
Tatiana Gutium, <i>Social insurance system and social benefits for people with disabilities in the Republic of Moldova</i>	219
Tatiana Gutium, Olesea Speian, <i>The impact of inflation on financial activity: the experience of small and medium-sized enterprises</i>	229
Ciprian Iftimoaei, <i>Legislative, methodological and technical aspects of the population and housing census – 2021 round</i>	237
Galina Ignat, <i>Characteristics and distinctive criteria of organic product management in the Republic of Moldova</i>	255
Victoria Iordachi, Viorica Popa, Nicolae Popa, <i>Separate waste collection – an indispensable factor in implementing the circular economy model</i>	263
Daniel Cornel Ivan, <i>The importance of euroregions and cross-border cooperation of national medical systems in the context of a military conflict</i>	271
Denis Kravčov, Mihail Gyrllea, <i>Digitization and sustainable economic and social development</i>	275
Ivan Luchian, Angela Filip, <i>The specific aspects of the actual currency wars</i>	281
Aureliu Mărgineanu, Natalia Băncilă, <i>Implications of the banking sector in ensuring financial stability</i>	289
Maria-Liliana Marian, <i>Management of commercial property in the Republic of Moldova</i>	299
Svetlana Mironov, <i>The importance of economic training of entrepreneurs in the performance and development of small and medium –sized enterprises</i>	307
Natalia Morari , Igor Curov , Elena Morari, <i>The experience of using mass gathering medicine during the Covid-19 pandemic crisis in the Republic of Moldova</i>	315
Andrei Petroia, <i>Republic of Moldova: current state of gender differences in pension insurance</i>	321
Valentina Postolachi, <i>Time management methods and techniques</i>	331
Valentina Postolachi, Alexandru Scutaru, <i>Effective time management - the path to a successful business.</i>	337
Anatolii Rojco, Ecaterina Heghea, <i>Ensuring the sustainability of the pension system in</i>	343

the Republic of Moldova

Galina Savelieva , Svetlana Zaharov, <i>Analysis of labour migration profile in the Republic of Moldova</i>	351
Ada Ştahovschi, Marilena Doncean, <i>Fiscal stimulus of economic processes: directions and methods for improvement in cross-border countries</i>	369
Tatiana Tofan, Mihail Dogotari, <i>Analysis of public policies in the field of promoting and maintaining cultural values in the Republic of Moldova</i>	373
Tatiana Tofan, Ala Grecu, <i>Institutions providing social services in the Republic of Moldova</i>	381
Tatiana Tofan, Liubovi Prodan-Şestacova, <i>The role of continuous professional development in public manager's activity</i>	389
Natalia Vinogradova, <i>State regulation of entrepreneurial activity in the Republic of Moldova: an obstacle or an advantage for entrepreneurs?</i>	397
Marina Vinokurova, Serafima Sorochin, <i>Wine tourism of Moldova: ways out of the crisis</i>	407
Elena Zubcova , Andrei Petroia, <i>The execution of the budget allocated to the healthcare area of the Republic of Moldova, at the current stage</i>	415

IMPLICATIONS OF CLIMATE CHANGE ON THE EU ECONOMIC GROWTH BETWEEN 2010 AND 2020

IMPLICAȚII ALE SCHIMBĂRILOR CLIMICE ASUPRA CREȘTERII ECONOMICE A UE PENTRU PERIOADA 2010 - 2020

Alina Georgeta AILINCĂ¹

Abstract

Although climate change has attracted the attention of an impressive number of researchers and therefore there are currently a large number of publications dealing with the effects of climate change on a global scale, many aspects remain untreated and unknown. Therefore, for a relatively short period of 2010-2020, this article aims to identify the effects of climate change on economic growth at EU level, proposing an econometric analysis in this regard. The results could be developed in the future through the prism of elasticity or other empirical or theoretical methods.

Keywords: *economic growth, climate change, effect, benefices and costs*

JEL Classification: *Q51, Q53, F43*

1. Introduction

The COVID-19 pandemic, the war in the neighbourhood of the EU27, the energy crisis, the food crisis and the climate crisis all make the current situation seem like an endless number of challenges for Europe and the world at large. Although unrelated, they all have a common denominator in the fear of change and the lack of commitment to change in international and European strategies and policies. If we refer strictly to the climate crisis, the implications of climate change on world economies refer to the difficulty of quantifying the economic cost of greenhouse gases (GHGs) effects. Another difficulty is choosing the appropriate tools to mitigate GHGs and how to implement these instruments timely, also taking into account the time lag with which the negative effects occur (Dimitrijevic et al., 2021).

First, it is necessary to establish how the change in the concentration of GHGs affects the climate, through the phenomenon of global warming, and how the climate, in turn, affects economic and social activity. If climate change has particularities from one region to another, but can be clearly highlighted globally (e.g. high temperature amplitudes between seasons, and within the seasons, lack or excess of precipitation, extreme and atypical weather events increasingly common on the whole globe etc.), the economic impact is more difficult to identify, there are sometimes both positive and negative effects (e.g. desertification, but also the possibility of introducing exotic species of plants and animals), direct and indirect effects, etc. For example, as Carney (2018) noted, the amount of weather-related economic losses (in 2015 prices) has tripled to \$ 150 billion annually over the past decade, from about \$ 50 billion in the 1980s. In addition to direct losses due to climate change, some of the economic losses are due to poor waste management.

Thus, the article aims to identify how the economy in general and GDP growth in particular are affected by climate change. The analysis is performed at EU27 level, and the data follow the time horizon 2010-2020, being systematized panel at EU27 level, but also by groups of countries. Thus, the article aims to link greenhouse gas (GHG) emissions to the volume of waste and resource consumption. Also, the losses caused by climate change and the international contributions of EU27 countries to combat these changes (in terms of a single indicator) are taken into account in the analysis.

¹ 3rd degree scientific researcher from Centre for Financial and Monetary Research "Victor Slăvescu" of "Costin C. Kirițescu" National Institute for Economic Research, Romanian Academy, Bucharest, E-mail address: alinageorgetaailinca@gmail.com/
alina.glod@gmail.com.

2. Literature review and arguments

The literature, based on the data held, places the responsibility for greenhouse gas (GHG) emissions mainly on human activities. Thus, 60% of GHG emissions come from only 10 countries in the world (of which China, the United States and the European Union are in the top three), while another 100 countries with the lowest GHG emissions have contributed with less of 3% (World Resources Institute, 2020). Perhaps ironically, some of the economic areas severely affected by greenhouse gas emissions are those that generate a significant share of these emissions. For example, in the study prepared by Ritchie, Roser and Rosado (2020), “guilty” for greenhouse gas emissions are identified areas: - energy (electricity, heat and transport - 73.2%); - agriculture, forestry and land use (18.4%); - direct industrial processes (5.2%); - waste (3.2%). Therefore, these areas are both strong sources and absorbers of GHGs, being the key to reducing emissions in line with the goals of the Paris Agreement.

Indirect reduction of GHG emissions by conserving raw materials, energy and resource efficiency, as well as avoiding fossil fuels can be achieved by minimizing, recycling and reusing waste (Bogner et al., 2007).

Thus, if we start the analysis from the opposite direction, from waste to energy, we can say that poor waste management, from collection and storage systems to poor waste disposal, causes contamination of water (especially drinking water), air and soil, and facilitating the transmission of diseases and infections, increasing energy consumption and also the costs of managing the effects of poor waste management. In addition to soil and water pollution, due to the improper storage and management of waste, impressive amounts of greenhouse gases are released into the atmosphere.

Thus, GHG emissions from open landfills are about 1000 kg CO₂ at the equivalent of 1 tonne of solid waste, a situation that can be improved to at least 300 kg CO₂-eq. ton of waste, through conventional storage, material and energy recovery (Manfredi et al. 2009). Solid waste disposal / disposal sites are “guilty” of approximately 5–20% of global anthropogenic methane emissions, which is equal to approximately 1–4% of total anthropogenic GHG emissions (IPCC, 2006), and over 600 millions of tonnes of waste material each year could be recycled or reused in Europe (European Commission 2015; Koop & van Leeuwen, 2017). According to Eurostat, in the EU, in 2020, 505 kg of municipal waste per capita was generated, of which 48% was recycled (by recycling materials and composting). Therefore, waste reduction can contribute to energy reduction, the main human source that contributes to climate change, by reducing energy for extraction, processing of virgin resources (by cutting, drilling, refining, melting, etc.) and transporting raw materials and final products, but also for waste management (Eneh, & Oluigbo, 2012).

Thus, when products are made from recycled material (recycled steel, copper, glass and paper), net carbon emissions are four to five times lower and 40 times lower for aluminum, and energy consumption can be reduced even by 96% in his case (Morris, 2008). At the same time, only waste paper represents 48% of the greenhouse gases emitted during the production of products that end up in a ton of municipal waste sent to the landfill. In fact, paper and wood account for almost half of all waste that goes to landfills and incinerators (Morris, 2008 and Eneh, & Oluigbo, 2012). Therefore, high recycling and reuse rates can bring not only cost reduction of waste management and GHG reduction, but also, over time, significant economic gains from the use of modern technologies for biogas or electricity production (Mambeli et al. 2014; de Brito et al. 2021). For example, Huhtala (1997) studied the optimal recycling rates for municipal solid waste using a model that included recycling costs and consumer preferences, and the results suggested that an overall recycling rate of 50% was achievable in many countries in the world and the EU27 (the current EU average being in the vicinity of this value).

According to the Eurostat and the European Environment Agency (EEA), greenhouse gas emissions from waste in the EU fell by 42% between 1995 and 2017, amid a reduction in emissions from solids waste disposal resulted from an increase in the recovery of landfill gas,

recycling, composting and a reduction in the amount of storage (by 60% over the same period), despite the (relatively moderate) increase in the total amount of municipal waste treated. To this end, a major contribution has been made by EU legislation, which has insisted on provisions that contribute to the recycling and reduction of waste at landfills and the recovery of gas from landfills. Thus, changing the treatment of waste contributes to reducing greenhouse gas emissions and combating climate effects as well as creating an increasingly circular economy.

Currently, the economy and human activity produce significant amounts of greenhouse gases, and greenhouse gases impede economic activity, both directly through obvious economic costs (e.g. the cost of extracting and processing virgin resources) and indirectly through endangering the climate and life of people and their activities, artificially increasing economic costs. Thus, economic circularity presupposes that greenhouse gas emissions are integrated, captured and used in the production or consumption process without passing through the atmosphere (or passing with a minimal effect), using them as energy sources for economic agents, institutions and population. In this respect, it is necessary to see the link between greenhouse gases and waste, waste and the circularity rate (or recycling rate), the evolution of GDP and greenhouse gases, as well as between the dynamics of GDP and the circularity rate.

3. Methodology

In order to identify the link between the evolution of the economy, we will prefer to use not so much the GDP growth rate, which is closely linked to the economic cycle, but rather to the long-term evolution of GDP, so we will use Ameco's gross GDP data, expressed in billions of euros that we will report to the environmental indicators proposed by Eurostat. Thus, among the selected environmental indicators are: GHG - are greenhouse gas emissions depending on the source sector (thousands of tons); CRELCIC - Climate economic losses and contribution to the \$ 100 billion international commitment on climate spending (EUR million, economic losses by country are estimated by the authors by extrapolating information to the EU level, and the international contribution is available statistically from year 2014); Gen waste - Generation of waste, except for major mineral waste on domestic material consumption (percentage); Recycl.Rate - The recycling rate of all waste, except major mineral waste (percentage); Share renewable - Share of renewable energy in gross final energy consumption (percentage).

The analysis period followed is 2010-2020, the primary data being Eurostat and Ameco (those related to GDP) and the analysis area strictly refers to the EU28 (EU27 and United Kingdom). The data structure is, on the one hand, with panel data for all EU28 countries, and on the other hand, a structuring on four groups of countries. The groups of countries are established on regional criteria: (S) South or Mediterranean area - Portugal, Spain, Italy, Greece, Malta, Croatia, Cyprus; (V) West - France, Belgium, the Netherlands, Germany, Austria, Ireland, Luxembourg; (E) East (continental) - Romania, Bulgaria, Hungary, Slovakia, Czech Republic, Poland, Slovenia; (N) North or out to the North Sea - Sweden, Finland, Denmark, Estonia, Latvia, Lithuania and the United Kingdom.

4. Principal results

Before using any method of investigation to test the hypothesis, we should examine whether there is a serial correlation of the residues. Thus, we perform a serial correlation LM test (Breusch-Godfrey) (Breusch-Pagan, 1980 and Godfrey, 1978). The null hypothesis of the test is that there is no serial correlation in residues (RESID) up to the specified order, in our case 2. Usually, the estimates for the smallest ordinary squares are consistent in the presence of heteroschedasticity, and the Breusch-Pagan-Godfrey test looks for heteroschedasticity in the residues of the equation. Thus, in the appendix are presented a series of tests that can clarify the situation of the model (reliability, stability, etc.). However, it should be noted that the results should be viewed with caution in view of the fact that the initial series required interpolation,

extrapolation and sometimes proxy, and the series could have been more reliable with an even larger data set.

Thus, first, we make a statistical description of the indicators used in the regression model for panel data at EU28 level (eg average, median, maximum, minimum and standard deviation - see Table 1). The values of the mean and median of the model variables show how close the data are to the normal distribution. Although there are some exceptions, we can generally conclude that the mean and median values are relatively close to each other, so according to the literature, we could say that the data follow a normal distribution.

Table 1. Descriptive statistics of the model

	GDP	GHG	CRELCIC	GEN_WASTE	RECYCL_R...	SHARE_RE...
Mean	523.1347	144496.9	778.6866	12.32708	49.40052	19.57479
Median	187.1500	59292.04	241.6977	10.17500	51.00000	16.70050
Maximum	3473.400	921074.0	10433.59	35.80000	87.00000	60.12400
Minimum	6.800000	1831.960	9.158630	3.700000	10.00000	0.979000
Std. Dev.	791.0475	199617.0	1645.746	6.665762	16.33359	11.56848
Skewness	2.000153	2.056194	3.911517	1.590208	-0.069868	0.916397
Kurtosis	5.975355	7.005523	19.06122	5.135543	2.440474	3.571351
Jarque-Bera	318.9748	422.9347	4095.921	188.3368	4.268306	47.29817
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.118345	0.000000
Sum	161125.5	44505046	239835.5	3796.742	15215.36	6029.035
Sum Sq. Dev.	1.92E+08	1.22E+13	8.32E+08	13640.74	81903.37	41085.75
Observations	308	308	308	308	308	308

Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

In order to be able to identify the intensity and direction of a relationship, the Pearson Correlation Matrix is usually used. To outline the model, we first make global correlations at the EU28 with panel data average level and then on the four groups of countries (see table 2, table 3, and table 4).

Table 2. Pearson correlation matrix between independent variables and GDP at EU28 level

	GDP	GHG	CRELCIC	Gen waste	Recycl.Rate	Share renewable
GDP	1					
GHG	0.932	1				
CRELCIC	0.844	0.765	1			
Gen waste	0.273	0.249	0.137	1		
Recycl.Rate	0.241	0.225	0.128	0.100	1	
Share renewable	-0.200	-0.303	-0.117	-0.232	-0.129	1

Source: Author processing in Excel Data analysis; Eurostat and Ameco data

Thus, it can be seen that the evolution of GDP has an extremely strong and positive link with greenhouse gas emissions, but also with economic losses and international contributions made to limit climate change. Climate economic losses and contributions to the improvement of climate problems (CRELCIC - composite indicator, of two partial indicators) have an important link with greenhouse gas emissions, which confirms the theory. The recycling rate, but also the generation of waste, although they have a positive correlation with the evolution of GDP, still have much weaker correlations. The share of renewable energy, although it has favourable (opposite) effects in waste generation (Gen waste), in reducing greenhouse gas (GHG) emissions and in economic losses caused by climate change (CRELCIC), still has (not yet) a favourable

effect on the evolution of GDP and the recycling rate, suggesting the need for even more substantial investments for the successful transition to the circular economy.

At the level of the distinct regions of the EU28, we observe in the Mediterranean area that almost all variables (except the share of renewable energy) have a strong and positive connection with the evolution of GDP. Although sometimes the intensity of the link is low, even the share of renewable energy in gross final energy consumption has a positive link to GDP and a negative link to waste generation. Regarding the Nordic countries, the correlations of independent variables with GDP is strong and positive, except for Gen waste, Recycl.Rate (with links with modest intensities), but also the share of renewable energy (Share renewable) which has a negative correlation with GDP. For the Nordic countries, waste generation does have a strong and negative correlation with recycling rates and negative, but less significant, with the share of renewable energy in gross final energy consumption, suggesting more consistent efforts to reduce waste.

For Eastern and Western countries, the overall conclusions at EU-28 level are maintained as a whole (where economic losses and climate-related investment and greenhouse gas emissions appear to be strongly and positively correlated with GDP developments).

In the case of both groups of countries, waste generation is negatively correlated with the evolution of GDP but not significantly. For western countries, recycling rates are evolving strongly and positively with the evolution of waste generation.

Table 3. Pearson correlation matrices between independent variables and GDP in the southern and northern areas of the EU28

	GDP	GHG	CRELCIC	Gen waste	Recycl.Rate	Share renewable
GDP	1					
GHG	0.983	1				
CRELCIC	0.962	0.928	1			
Gen waste	0.886	0.876	0.884	1		
Recycl.Rate	0.716	0.672	0.658	0.544	1	
Share renewable	0.009	0.000	0.053	-0.042	0.477	1

For the southern or Mediterranean region of the EU28

	GDP	GHG	CRELCIC	Gen waste	Recycl.Rate	Share renewable
GDP	1					
GHG	0.955	1				
CRELCIC	0.964	0.865	1			
Gen waste	0.220	0.268	0.208	1		
Recycl.Rate	0.347	0.296	0.334	-0.641	1	
Share renewable	-0.594	-0.728	-0.508	-0.408	-0.180	1

For the northern region or the North Sea of the EU28

Source: Author processing in Excel Data analysis; Eurostat and Ameco data

Table 4. Pearson correlation matrices between independent variables and GDP in the eastern and western areas of the EU28

	GDP	GHG	CRELCIC	Gen waste	Recycl.Rate	Share renewable
GDP	1					
GHG	0.959	1				
CRELCIC	0.956	0.938	1			
Gen waste	-0.142	0.013	-0.155	1		
Recycl.Rate	0.204	0.199	0.011	0.046	1	
Share renewable	-0.322	-0.403	-0.206	-0.167	-0.086	1

For the Eastern region of the EU28

	GDP	GHG	CRELCIC	Gen waste	Recycl.Rate	Share renewable
GDP	1					
GHG	0.959	1				
CRELCIC	0.866	0.763	1			
Gen waste	-0.077	-0.056	-0.103	1		
Recycl.Rate	-0.367	-0.326	-0.318	0.640	1	
Share renewable	0.124	0.068	0.156	-0.394	-0.158	1

For the western region of the EU28

Source: Author processing in Excel Data analysis; Eurostat and Ameco data

Given that the results of the correlations on the four groups of countries (north, south, east and west) are built on series with only 77 observations, we reaffirm caution regarding the model and interpretation of the data. Thus, in order to be able to detect causality, we construct a series of regression equations (a single equation, but then customized to the 4 regions) of the form:

$$\text{GDP} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{GHG} + \alpha_2 \text{CRELCIC} + \alpha_3 \text{Gen waste} + \alpha_4 \text{Recycl.Rate} + \alpha_5 \text{Share renewable} + \varepsilon \quad (1)$$

Where: α_i , i with values between 0-5 - are the coefficients of the equation, GHG, CRELCIC, Gen waste, Recycl.Rate, Share renewable - are the independent variables explained above, and ε - is the error term. According to the explanatory variables, the result of the regression model is revealed in Table 5.

We note that, in general, the coefficients of the variables are different from zero, p-value or the associated probability, it is below the threshold of 0.05 (which confirms that for those indicators the null hypothesis H_0 can be rejected, proposing those indicators for the model), and the value of R-square is very high (over 0.90) for the proposed equations, so we emphasize that the variability of the endogenous variable is largely determined by exogenous factors of the model and we conclude that the selected environmental indicators GHG, CRELCIC, Gen waste, Recycl.Rate, Share renewable can explain more than satisfactory the variability of the dependent variable (GDP) included in the analysis.

Table 5. Results of the regression equation for the EU28 and the four regions to explain the link between GDP and GHG, CRELCIC, Gen waste, Recycl.Rate and Share renewable for the period 2010-2020

Method: Least Squares			Coefficient	t-Statistic	Prob. (p-value)	
Dependant variable	GDP	Independent Variables	Intercept	-293.529	0.000	
R-squared	0.919		GHG	0.003	24.782	0.000
Adjusted R-squared	0.918		CRELCIC	0.150	12.018	0.000
F-statistic	687.781		Gen waste	8.374	4.111	0.000
Prob.(Significance F)	1.141E-162		Recycl.Rate	2.329	2.853	0.005
Observations	308		Share renewable	4.558	3.766	0.000
Dependant variable	GDP-S	Independent Variables	Intercept-S	-226.315	0.000	
R-squared	0.991		GHG-S	0.002	16.098	0.000
Adjusted R-squared	0.991		CRELCIC-S	0.306	10.287	0.000
F-statistic	1628.126		Gen waste-S	2.448	0.823	0.413
Prob.(Significance F)	9.4657E-72		Recycl.Rate-S	7.261	7.747	0.000
Observations	77		Share renewable-S	-5.896	-5.535	0.000
Dependant variable	GDP -W	Independent Variables	Intercept-W	284.176	0.048	
R-squared	0.966		GHG-W	0.003	20.216	0.000
Adjusted R-squared	0.963		CRELCIC-W	0.115	8.923	0.000
F-statistic	401.562		Gen waste-W	8.264	1.602	0.114
Prob.(Significance F)	1.3787E-50		Recycl.Rate-W	-5.500	-2.102	0.039
Observations	77		Share renewable-W	4.430	1.545	0.127
Dependant variable	GDP-E	Independent Variables	Intercept-E	26.451	0.207	
R-squared	0.966		GHG-E	0.000	1.484	0.142
Adjusted R-squared	0.964		CRELCIC-E	0.368	6.750	0.000
F-statistic	408.055		Gen waste-E	-2.350	-1.803	0.076
Prob.(Significance F)	7.9594E-51		Recycl.Rate-E	1.132	5.191	0.000
Observations	77		Share renewable-E	-2.346	-2.780	0.007

Implications of climate change on the EU economic growth between 2010 and 2020

Dependant variable	GDP-N	Independent Variables	Intercept-N	-381.989	-3.962	0.000
R-squared	0.991		GHG-N	0.003	19.316	0.000
Adjusted R-squared	0.990		CRELCIC-N	0.445	18.741	0.000
F-statistic	1578.981		Gen waste-N	3.787	2.066	0.042
Prob.(Significance F)	2.7821E-71		Recycl.Rate-N	3.159	2.861	0.006
Observations	77		Share renewable-N	6.192	5.165	0.000

Source: Author processing in Excel Data analysis; Eurostat and Ameco data; notations added to variables such as S, E, W, N - describe the analyzed regions, respectively south, east, west, north

In order to further correct and consolidate the results, in addition to correlation and regression, only for panel data at EU28 level (308 observations), a unit root test was performed (see Table 6). In order to adjust the model and make the correct specifications, a unit root test was performed in levels and the first differences to determine the unvaried properties of the data series used. As presented in Table no. 6, the results show that the null hypothesis of unit roots for GDP could not be rejected, and partially for GHG, Gen waste, Recycl.Rate and Share renewable at the critical value of 1%, at the level for the trend and intercept, because the value t critical was in the module above t-statistics.

Table 6. Augmented Dickey - Fuller Unit Root Test and the stationary results for the independent variables and the dependent variable for the EU28

Series	Level		Critical Value		First deference		Critical Value	
	Intercept& Trend		5%	1%	Intercept		5%	1%
GDP	t-statistic	-2.935	-3.425	-3.988	t-statistic	-16.698	-2.880	-3.452
	prob.*	0.153			prob.*	0.000		
GHG	t-statistic	-3.546	-3.425	-3.988	t-statistic	-17.502	-2.880	-3.452
	prob.*	0.036			prob.*	0.000		
CRELCIC	t-statistic	-4.600	-3.425	-3.988	t-statistic	-9.560	-2.871	-3.452
	prob.*	0.001			prob.*	0.000		
Gen waste	t-statistic	-3.726	-3.425	-3.988	t-statistic	-17.541	-2.871	-3.452
	prob.*	0.022			prob.*	0.000		
Recycl.Rate	t-statistic	-3.597	-3.425	-3.988	t-statistic	-17.425	-2.871	-3.452
	prob.*	0.032			prob.*	0.000		
Share renewable	t-statistic	-3.942	-3.425	-3.988	t-statistic	-18.537	-2.871	-3.452
	prob.*	0.012			prob.*	0.000		

Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

To increase the reliability of the data and to improve the results of the Durbin-Watson test we can adjust the main equation with GDP value from the previous period. The results are presented in table 7.

As we could see in Table 7, the hypothesis on the impact of climate factors (measured by financial losses or costs, implicitly impact reduction costs) and greenhouse gases on GDP was validated by the regression model. Even after the adjustment of the model, the recycling rate is not able to express significant links with the evolution of GDP, nevertheless, against the background of the energy crisis at EU28 level (EU27 and Great Britain) the situation may change significantly in the near future. Thus, the analysis connects with the economic literature on the impact on GDP evolution and economic growth of environmental indicators.

Table 7. Results of the regression equation for EU28 to explain the link between GDP and GDPt-1, GHG, CRELCIC, Gen waste, Recycl.Rate and Share renewable for the period 2010-2020

Dependent Variable: GDP				
Method: Least Squares				
Date: 07/07/22 Time: 00:55				
Sample (adjusted): 2 308				
Included observations: 307 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-171.6889	46.94466	-3.657261	0.0003
GDP(-1)	0.372207	0.029857	12.46640	0.0000
GHG	0.001975	0.000107	18.40921	0.0000
CRELCIC	0.077503	0.011678	6.636475	0.0000
GEN_WASTE	3.761779	1.701597	2.210734	0.0278
RECYCL_RATE	0.998619	0.673306	1.483159	0.1391
SHARE_RENEWABLE	3.133231	0.992220	3.157800	0.0018
R-squared	0.946787	Mean dependent var	524.2537	
Adjusted R-squared	0.945723	S.D. dependent var	792.0948	
S.E. of regression	184.5373	Akaike info criterion	13.29612	
Sum squared resid	10216208	Schwarz criterion	13.38109	
Log likelihood	-2033.954	Hannan-Quinn criter.	13.33010	
F-statistic	889.6283	Durbin-Watson stat	0.791136	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

5. Conclusions

Beyond the dramas of the COVID-19 pandemic and the war on its border, the EU has the opportunity to move much faster and more efficiently towards the use of renewable energy resources, as well as to use waste management for the benefit of increasing these resources, putting at the forefront of all financial, institutional and legislative resources to combat the effects of global warming as effectively as possible and to ensure its much-desired energy independence.

The evolutions of the greenhouse gas trends at global level affect the climate through the phenomenon of global warming, a climate which in turn directly and indirectly affects the economic activity and implicitly the evolution of GDP. Therefore, the article seeks to highlight how the economy in general and GDP in particular are affected by climate change. The analysis is performed at EU27 level, and the data follow the time horizon 2010-2020, being systematized panel, but also by groups of countries. Thus, the article aims to link greenhouse gas (GHG) emissions, the volume of waste and resource consumption and the evolution of GDP. Climate change losses and the international contributions of EU27 to combating these changes (summed up in a single indicator) are also taken into account.

Thus, the results emphasize once again the importance of the analyzed environmental factors, greenhouse gases, economic losses related to climate (implicitly investments related to combating these losses), the evolution of waste, but also the share of renewable energy playing an important role in explaining GDP developments.

The paper is a partial capitalization (only chapter 4, author Alina Georgeta Ailincă) of the paper "POTENȚIALUL ECONOMIEI CIRCULARE DE ATENUARE A SCHIMBĂRILOR CLIMATICE" ("THE POTENTIAL OF THE CIRCULAR ECONOMY FOR CLIMATE CHANGE MITIGATION"), team: Gabriela Piciu, Georgiana Chițiga, Alina-Georgeta Ailincă, Silvia Isachi; project that will be completed within the "Victor Slăvescu" Center for Financial and Monetary Research, NIER, RA.

Bibliography

1. Bogner, J., A.M. Abdelrafie, C. Diaz, A. Faaij, Q. Gao, S. Hashimoto, K. Mareckova, R. Pipatti and T. Zhang. *Waste Management*. In: Metz, B., O.R. Davidson, P.R. Bosch, R. Dave and L.A. Meyer (Eds.), *Climate Change: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge and New York, 2007. Retrieved from: <http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar-4/wg3/ar4/-wg3-chapter10.pdf>.
2. Breusch, T., and Pagan, A. *The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics*, *The Review of Economic Studies*, 1980, 47(1): 239-253.
3. Carney, Mark. “*A Transition in Thinking and Action*,” Speech, International Climate Risk Conference for Supervisors, 2018.
4. De Brito, Romulo Carvalho, Mambeli Barros, dos Santos, Regina, Ivan Felipe Silva, Geraldo Lúcio Tiago Filho, da Silva, Samuel Placido Galdino. *Municipal solid waste management and economic feasibility for electricity generation from landfill gas and anaerobic reactors in a Brazilian state*. *Environmental Technology & Innovation*, Volume 22/2021,101453,<https://doi.org/10.1016/j.eti.2021.101453>.
5. Dimitrijevic, Anna, Döhring, Björn, Varga & Janos & In 'T Veld, Jan. *Economic impacts of climate change and mitigation*. 2021. Online: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip146_en_chapter_ii_0.pdf.
6. Eneh, Anselm & Oluigbo, Stephen. *Mitigating the Impact of Climate Change through Waste Recycling*. *Research Journal of Environmental and Earth Sciences*. 4. 2012.
7. European Commission. *Closing the loop—An EU action plan for the Circular Economy*. Brussels, Belgium. http://ec.europa.eu/priorities/jobs-growth-investment/circular-economy/docs/communicationaction-plan-for-circular-economy_en.pdf. Accessed December 17, 2015.
8. Huhtala, A. *A post-consumer waste management model for determining optimal levels of recycling and landfilling*. *Environmental and Resource Economics*, 1997. 10, 301–314.
9. Koop, S.H.A., Van Leeuwen, C.J. *The challenges of water, waste and climate change in cities*. *Environ Dev Sustain* 19, 385–418 (2017). <https://doi.org/10.1007/s10668-016-9760-4>.
10. Mambeli Barros, Regina, Geraldo Lúcio Tiago Filho, Da Silva, Tiago Rodrigo. *The electric energy potential of landfill biogas in Brazil*, *Energy Policy*, Volume 65, 2014, Pages 150-164. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.10.028>.
11. Morris, J. *Discarded Resources Management: An Environmental & Economic Comparison of Recycling, Composting, & Disposal (with energy recovery)*. 2008. Retrieved from: <http://www.recycquebec.gouv.qc.ca/Upload/Publications/MICI/PPT-Valorisation08/J-Morris.pdf>.
12. Piciu, Gabriela et. al. .“*Potentialul Economiei Circulare de Atenuare a Schimbărilor Climatice*”/ “*The Potential of the Circular Economy for Climate Change Mitigation*”, project that will be completed within the “Victor Slăvescu” Center for Financial and Monetary Research, 2022, NIER, RA, Bucharest, Romania.
13. Ritchie, Hannah, Roser, Max And Rosado, Pablo. “*CO₂ and Greenhouse Gas Emissions*”. Published online at [OurWorldInData.org](https://ourworldindata.org). 2020. Retrieved from: 'https://ourworldindata.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions'
14. World Resources Institute. *Climate Watch - CAIT Historical Emissions*, 2020. online: https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions?end_year=2019&start_year=1990.
15. ***<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Table: 1. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test for GDP and independent variables

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:				
Null hypothesis: No serial correlation at up to 2 lags				
F-statistic	773.4368	Prob. F(2,300)	0.0000	
Obs*R-squared	257.9695	Prob. Chi-Square(2)	0.0000	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID				
Method: Least Squares				
Date: 07/07/22 Time: 00:59				
Sample: 1 308				
Included observations: 308				
Presample missing value lagged residuals set to zero.				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.620574	22.79058	0.027229	0.9783
GHG	6.46E-05	4.46E-05	1.449555	0.1482
CRELCIC	-0.007750	0.005070	-1.528615	0.1274
GEN_WASTE	-0.296940	0.823746	-0.360476	0.7187
RECYCL_RATE	-0.023187	0.330145	-0.070234	0.9441
SHARE_RENEWABLE	0.145906	0.489643	0.297984	0.7659
RESID(-1)	1.073229	0.056915	18.85678	0.0000
RESID(-2)	-0.157486	0.058431	-2.695236	0.0074
R-squared	0.837563	Mean dependent var	-6.64E-15	
Adjusted R-squared	0.833773	S.D. dependent var	224.7593	
S.E. of regression	91.63645	Akaike info criterion	11.89917	
Sum squared resid	2519172.	Schwarz criterion	11.99605	
Log likelihood	-1824.472	Hannan-Quinn criter.	11.93791	
F-statistic	220.9819	Durbin-Watson stat	1.984752	
Prob(F-statistic)	0.000000			

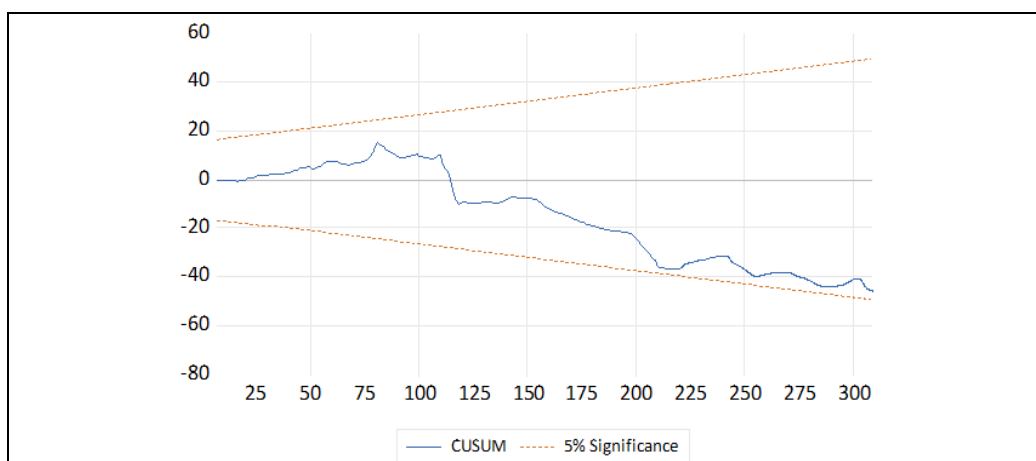
Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

Table: 2. Breusch – Pagan – Godfrey heteroskedasticity Test for GDP and independent variables

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey				
Null hypothesis: Homoskedasticity				
F-statistic	22.21778	Prob. F(5,302)	0.0000	
Obs*R-squared	82.82814	Prob. Chi-Square(5)	0.0000	
Scaled explained SS	269.4989	Prob. Chi-Square(5)	0.0000	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID^2				
Method: Least Squares				
Date: 07/07/22 Time: 01:00				
Sample: 1 308				
Included observations: 308				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	12964.40	28128.52	0.460899	0.6452
GHG	0.358008	0.054727	6.541642	0.0000
CRELCIC	-3.841006	6.216684	-0.617854	0.5371
GEN_WASTE	-101.1026	1016.728	-0.099439	0.9209
RECYCL_RATE	-43.03322	407.5000	-0.105603	0.9160
SHARE_RENEWABLE	-407.6448	604.1374	-0.674755	0.5003
R-squared	0.268923	Mean dependent var	50352.72	
Adjusted R-squared	0.256819	S.D. dependent var	131213.2	
S.E. of regression	113116.2	Akaike info criterion	26.12951	
Sum squared resid	3.86E+12	Schwarz criterion	26.20217	
Log likelihood	-4017.944	Hannan-Quinn criter.	26.15856	
F-statistic	22.21778	Durbin-Watson stat	0.368113	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

Figure 1. Test CUSUM for stability for the link model between GDP of independent variables

Source: Author processing in EViews 12; Eurostat and Ameco data

ANALYSIS AND DEVELOPMENT OF VALUE CHAINS - THE VEGETABLE VALUE CHAIN IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ANALIZA ȘI DEZVOLTAREA LANȚURILOR VALORICE – LANȚUL DE VALORI LEGUME

Svetlana ARPINTE¹

Abstract:

The article presents the situation of the vegetable sector on the entire value chain from production to distribution and final consumer. In order to describe the whole chain of vegetable values in the article, the situation of the sector in the Republic of Moldova will be briefly analyzed.

The production of high value horticultural crops, especially fruits and vegetables, offers the best potential for increasing profits and incomes in rural areas. In the case of the vegetable business, it is obvious and necessary to develop the value chain by creating storage capacities, which ensure sustainability in business development and increased competitiveness. The trends in recent years are the transition to a protected field and ecological growth. Investments in ensuring the production of vegetables in protected areas are small, as considerable funding is needed for them and the areas built annually with greenhouses are not large.

Keywords: value chain, vegetables, trends, sustainability

1. Introducere

Producerea culturilor horticole de valoare înaltă, în special a fructelor și legumelor, oferă cel mai bun potențial pentru creșterea profiturilor și veniturilor în spațiile rurale. Indicatori economici obținuți pe unitate de suprafață (hectar) este mai înalt pentru producția horticola în comparație cu culturile de câmp.

Sectorul horticola în lume este constituit din mai multe sub-sectoare de producere, dar cele mai importante sunt: **(i) fructe** (mere, prune, struguri de masă) și **(ii) legume** (în special: cartofi, varză, tomate, ceapă, etc.).

2. Analiza sectorului legumicol mondial

În anul 2021, suprafața terenurilor arabile de pe Terra, a constituit 10,924 % din suprafața totală. Din cele circa 1417,2 mln. hectare de terenuri arabile la nivel global, 90 mln. hectare sunt ocupate de culturi pomicole, arbuștii fructiferi și căpșun. Suprafața plantațiilor, recolta medie și volumul producției variază pe țări, specii și de la an la altul.

Pe plan mondial, dintre culturile legumicole, o suprafață mai mare este ocupată sub cartof și tomate. Celelalte culturi legumicole ocupă suprafețe mai reduse. Respectiv și volumul producerii este mai mare la speciile respective. Recolta medie variază de la 13,3 t/ha la dovleci până la 33,98 t/ha la tomate. La majoritatea culturilor legumicole recolta medie a fost mai mare de 15-20 t/ha.

Analiza pietelor

Tendințe la nivel global. Preferințele consumatorilor de astăzi sunt deja diverse și complexe. Având în vedere o industrie alimentară care este proiectată până la bază, oamenii își doresc simplitate, autenticitate și senzualitate atunci când mănâncă. Aceștia își doresc protecția mediului, bunăstarea animalelor, sănătatea și plăcerea. Ei vor mâncare bună pentru o viață bună. Cu toate acestea, cerințele consumatorilor se dezvoltă mult mai repede decât realitatea poate satisface, iar acest lucru devine evident în așteptările tot mai mari - de exemplu, în produsele super-alimentare. Un factor cheie este că încă mai avem doar cunoștințe limitate despre nutriție.

Piața fructelor și legumelor proaspete devine din ce în ce mai globalizată și interconectată. Acest lucru, la rândul său, schimbă modul în care se transportă produsele proaspete de la originea la destinație.

¹ Coordonator Proiecte, Federația Agricultorilor din Moldova "FARM", Universitatea Tehnică a Moldovei, Chisinau, Moldova, arpintesvetlana538@gmail.com

Tabelul 1. Retrospectiva istorică de dezvoltare a lanțului valoric pentru producția horticola

Specificare	Trecut	Prezent	Viitor
Producere	Nivel ridicat de autosuficiență în propriile grădini	Nivel scăzut de autosuficiență	Producerea din ce în ce mai regională / urbană
	Agricultura locală	Tendință spre grădinăritul urban	Noi concepte în agricultura urbană / fermieri pe verticală
	În primul rând mecanizare	Agricultura globalizată	Producătorii non-industrie
		Producție pe scară largă, parțial automatizată	Producție de cultivare mixtă complet automatizată
Distribuție	Primele importuri de fructe exotice	Comercializarea online	Autonom
	Piețe săptămânale în orașe	Revenirea parțială pe piețele stradale	Servicii de livrare urbană mai mici
	Bunuri colonizabile	Disponibilitatea continuă a produselor proaspete, sezonabilitatea mai puțin importantă	La cerere / livrare instantanee
	Sezonalitate puternică a producției	În primul rând prin intermediul comercianților cu amănuntul: consumatorii vin la magazin	O mulțime de surse de livrare
	Locații cheie: consumatorii vin la producători		Creșterea platformelor: Producătorul vine la consumatori
Comportamentul consumatorului	Gospodinele: Responsabilitatea pentru nutriția familiei	Comercializarea originilor produselor alimentare	Comercializarea caracteristicilor produsului
	Cerință primară: Satisfacerea foamei	Sănătate	Produse proaspete prelucrate / Rețete sănătoase gata preparate
	Cunoștințe limitate despre nutriție	Boom organic și multiple diete	Transparența / cerința de a cunoaște ingredientele și originea produselor
	Alimentele sunt consumate în principal la domiciliu	Rapid Bine: Rapid, convenabil și sănătos	Stil de viață controlat
		Flexibilitate, mâncare oricând și oriunde	Ofertă rapidă în mișcare, sănătoasă și aliniată la valorile nutriționale individuale

Sursa: FRUIT TRADE 2025, GDI Gottlieb Duttweiler Institute

Lanțul de aprovizionare cu fructe și legume este în continuă creștere, deoarece este modelat și transformat prin apariția unor noi piețe și prin modificarea cererii consumatorilor. Actorii de-a lungul lanțului de aprovizionare - de la producători la comercianți cu amănuntul - se extind și se consolidează. Avansurile lor coincid cu o evoluție notabilă spre o mai mare eficiență, o tendință care este asistată de un avans tehnologic aparent neclar.

Analiza tendințelor care influențează dezvoltarea sectorului horticola trebuie studiate minuțios, și anume: care sunt efectele pozitive și negative asupra sectorului dat pentru acomodarea lor la cerințele, necesitățile și asigurarea unei dezvoltări durabile.

Se estimează că 80% din toate fructele și legumele cultivate la nivel global sunt vândute ca marfă în stare proaspătă². Această tendință este încă în creștere, cu excepția SUA și țărilor UE. Pe piețele mature, preferințele consumatorilor par să se orienteze către fructe și legume cu o imagine mai naturală și proaspătă, inclusiv cele congelate. Acest lucru este în detrimentul produselor procesate cum ar fi sucul, fructele și legumele conservate. În ultimul deceniu, cererea

²Rabobank – materialele analitice și studii sectoriale din domeniul horticola

mondială de fructe și legume congelate a crescut cu 5% pe an. În același timp, cererea mondială de fructe și legume conservate (în cutii, pungi și sticle) a scăzut cu peste 1% pe an în Europa, Australia și SUA.

Tabelul 2. Tendințele mega-globale care influențează dezvoltarea sectorului horticola

Asimetriile demografice	Globalizarea economică	Constrângeri legate de resurse	Accelerarea inovațiilor	Metode noi de guvernare	Evoluția consumului
Creșterea numărul populației pe glob	Dezindustrializarea selectivă	Volatilitatea materiilor prime	Informații digitale și date	Criza datoriilor publice	Sănătate și bunăstare
Urbanizare și densificare	Schimbarea echilibrului puterii economice	Energii verzi (regenerabile)	Dispozitive și infrastructură inteligente	Conflicte asimetrice	Noi rețele sociale
Creșterea clasei medii asiatice și africane	Mobilitatea globală	Ecosistemul la risc	Științele vieții în plină expansiune	ONG-uri și cetățenie	Polarizare cu cost redus / premiu
Îmbătrânirea societăților	Economie de utilizare	Schimbarea climei	Industria 4.0	Cooperarea globală	Anxietate
Reducerea diferenței de gen	Creșterea disruptorilor digitali	Război pentru talente	Transportul autonom	Cunoașterea societății	Casa și condiții

Sursa: FRUIT TRADE 2025, GDI Gottlieb Duttweiler Institute

3. Producerea legumelor în R.Moldova

Legumicultura R. Moldova are menirea să asigure, în sensul securității alimentare a populației: un consum rațional și un sortiment de legume adecvat; industria prelucrătoare cu materie primă; exportul legumelor în stare proaspătă și prelucrată. Importanța economică a acestei ramuri rezultă din ponderea legumelor în alimentația populației, utilizarea intensivă a terenurilor și a forței de muncă, sporirea producției precum și a veniturilor considerabile. Conform datelor preliminare a BNS pe toate formele de proprietate, în total pe țară la 1 ianuarie 2018 au fost înregistrate 2,50 milioane ha de terenuri agricole. Suprafața agricolă utilizată, în anul agricol 2017, a fost de 1832,4 mii ha (73,4% din total terenuri agricole), din care 1563,5 mii ha (85,3%) revin exploatațiilor agricole de proprietate privată și 268,9 mii ha (14,7%), celor de proprietate publică.

Tabelul 3. Terenuri agricole pe forme de proprietate, la 1 ianuarie 2018

Specificare	Pe toate formele de proprietate		Publică		Privată	
	mii ha	%	mii ha	%	mii ha	%
Terenuri agricole – total	2496,6	100,0	647,2	100,0	1849,4	100,0
teren arabil	1832,4	73,4	268,9	41,5	1563,5	84,5
plantații multianuale	290,1	11,6	37,3	5,8	252,8	13,7
livezi	132,5	5,3	21,9	3,4	110,6	6,0
vii	135,8	5,4	7,9	1,2	127,9	6,9
pășuni	340,2	13,6	334,8	51,7	5,3	0,3
fânețe	2,1	0,1	1,6	0,3	0,5	0,0
pârloagă	31,9	1,3	4,5	0,7	27,4	1,5

Sursa: Biroul Național de Statistică și MADRM

În ultimii ani a diminuat suprafața însămânțată cu culturi leguminoase pentru boabe datorită culturii soii. Culturile bostănoase sau menținut aproximativ la același nivel, iar cele ce se atribuie la grupa alte legume a diminuat în baza suprafețelor mai mici însămânțate cu ardei grași, vinete și verzături. În ultimii ani, datorită diminuării suprafețelor sub culturile leguminoase pentru boabe a scăzut și suprafața totală sub legume.

Tabelul 4. Suprafața însămânțată de legume pe țară de specii legumicole în perioada anilor 2010-2017, mii ha

Specii	a. 2010	a. 2011	a. 2012	a. 2013	a. 2014	a. 2015	a. 2016	a. 2017
Cartofi	27,60	29,24	25,40	23,30	22,76	22,06	20,65	19,70
Legume de câmp	22,29	22,30	20,70	21,700	20,85	18,32	18,60	18,90
Leguminoase pentru boabe	3,20	2,60	2,30	2,30	57,28	69,00	41,29	35,00
Culturi bostănoase	14,80	11,70	11,00	11,80	11,45	10,77	12,05	11,80
Alte legume	4,20	4,50	4,40	4,00	3,75	3,06	3,08	2,70
Legume - total	72,79	70,34	63,80	63,10	116,09	123,20	95,67	88,10

Sursa: Biroul Național de Statistică și MADRM

Volumul total de producere pe țară a variat de la an la an, înregistrând în anul de relevanță valori de 586,8 mii t., ori cu 1,7% în scădere comparativ cu anul precedent și cu 16,7% față de anul 2010. Cel mai mare volum de producere sa obținut la legumele de câmp – 201,5 mii t, ori a constituit 34,3% din ponderea totală a legumelor. Culturile cartofului îi revine 33,6%, iar culturilor bostănoase 19,3%. Ponderea leguminoaselor pentru boabe și grupa altor legume a constituit, respectiv 9,0 și 3,7%. Din volumul de producție a legumelor de câmp, tomatelor le revine 30,7%, cepei 26,9%, iar verzei 12,0%. Din gama culturilor bostănoase, un volum mai mare de producție revine bostănoaselor alimentare (49,7%) și dovleacului (35,4%).

 Tabelul 5. Volumul de producție la legume pe țară în perioada anilor 2010-2017, mii tone

Specii	a. 2010	a. 2011	a. 2012	a. 2013	a. 2014	a. 2015	a. 2016	a. 2017
Cartofi	279,65	350,80	282,00	239,50	268,02	158,22	213,97	197,0
Legume de câmp	214,24	241,40	156,45	195,80	212,77	159,29	193,58	201,5
Leguminoase pentru boabe	8,32	6,40	6,70	8,40	118,81	51,02	47,70	53,1
Culturi bostănoase	166,83	125,00	84,70	100,40	106,22	102,13	121,54	113,6
Alte legume	35,08	40,70	25,80	30,80	29,56	22,05	19,93	21,6
Legume - total	704,12	764,3	555,65	574,9	735,38	492,71	596,72	586,8

Sursa: Biroul Național de Statistică și MADRM

Republica Moldova are în apropiere două dintre principalele piețe mondiale – UE și Federația Rusă. Ambele dispun de sectoare agricole dezvoltate, dar, în același timp, sunt mari importatori de produse alimentare. Cele 27 țări ale Uniunii Europene consumă anual cca. 62 milioane tone de legume proaspete. Piața este în mare măsură saturată, fiind aprovizionată în special de producătorii locali. Anual, UE importă cca. 10 milioane tone de legume proaspete. Consumul pe cap de locuitor pentru produsele cultivate în mod tradițional în Moldova crește foarte încet (< 3%). Ținând cont de intensitatea utilizării forței de muncă pentru produsele agricole primare, costurile relativ mai mici din Moldova pot fi un avantaj competitiv pentru penetrarea pe piețele UE cu produse tradiționale pentru Republica Moldova. Un potențial mai mare îl au produsele agriculturii organice, dar în Moldova acest segment se află într-o fază incipientă de dezvoltare.

În Moldova legumele sunt cultivate preponderent în teren deschis, dar există deja și sectoare mari de producere pe teren protejat (sere). Obținerea producției legumicole pe terenuri protejate nu are cele mai bune rezultate, deoarece evidența este deficil de asigurat în gospodăriile familiare.

Republica Moldova importă cele mai multe legume din Turcia cu o cotă de 61% din totalul de import al legumelor, urmată de Polonia 16.3%, Belarus – 12.2% și Ucraina cu 10.5%.

În cazul exportului de legume situația este și mai gravă, deoarece practic Moldova exportă cantități limitate de legume (în special în lunile de recoltare în masă) și exportă preponderent în două țări: Federația Rusă și Belarus.

Moldova exportă legume în lunile de recoltare în masă și în special se exportă excesul de pe piață a lor. În restul timpului, Moldova nu-și satisface necesitățile în legume.

Tendințe în exportul produselor horticoale

Exportul producției horticoale este prioritar pentru dezvoltarea durabilă a agriculturii și dinamica de dezvoltarea a comerțului internațional se propune spre analiză în tabelul de mai jos:

Tabelul 6. Analiza import - export de producție horticolă al RM, anii 2005-2017 (USD)

Specificare	2005	2010	Structura, % (în mediu 2005-2010)	2015	2016	2017	Structura, % (în mediu 2015-2017)	Abateri, % (în mediu 2015-2017 față de 2005- 2010)
Import producție horticolă								
Legume, inclusiv tubercoli	8,722,837	30,172,361	25.8%	25,528,406	29,339,611	33,095,152	27.5%	150.8%
Fructe și nuci	17,686,868	58,020,725	50.2%	74,601,482	47,390,259	54,258,784	55.1%	155.2%
nuci	4,799,232	6,446,764	7.5%	14,102,841	10,717,628	13,541,430	12.0%	227.4%
struguri de masă	464,878	2,715,366	2.1%	2,458,338	2,025,880	1,605,705	1.9%	127.7%
mere, pere și gutui	5,682,824	2,257,765	5.3%	819,817	1,290,123	1,054,853	1.0%	26.6%
prune, caie, cireșe și persici	343,549	11,837,657	8.1%	20,750,344	822,286	968,433	7.0%	123.4%
Conserve legume, fructe și nuci	13,596,189	22,724,995	24.1%	16,823,025	17,549,126	21,441,701	17.4%	102.4%
Total	40,005,894	110,918,081	100.0%	116,952,913	94,278,996	108,795,637	100.0%	141.4%
Export producție horticolă								
Legume, inclusiv tubercoli	4,833,710	8,767,464	4.0%	9,183,106	8,216,925	9,162,921	3.5%	130.2%
Fructe și nuci	60,977,459	167,624,748	67.0%	194,658,725	155,823,843	221,584,638	75.3%	166.8%
nuci	30,740,819	59,835,863	26.6%	101,078,273	85,462,964	98,640,218	37.5%	209.9%
struguri de masă	2,453,828	12,989,675	4.5%	16,818,878	20,405,159	38,625,851	10.0%	327.4%
mere, pere și gutui	20,424,986	51,269,637	21.0%	18,239,019	24,839,971	46,386,131	11.8%	83.2%
prune, caie, cireșe și persici	3,094,287	22,865,248	7.6%	32,359,326	15,057,705	25,154,931	9.6%	186.4%
Conserve legume, fructe și nuci	46,496,933	52,274,295	29.0%	49,883,003	41,407,452	69,553,461	21.2%	108.6%
Total	112,308,102	228,666,507	100.0%	253,724,834	205,448,220	300,301,020	100.0%	148.5%
Balanța comercială producție horticolă (diferența export-import)								
Legume, inclusiv tubercoli	-3,889,127	-21,404,897	-13.3%	-16,345,300	-21,122,686	-23,932,231	-14.0%	161.8%
Fructe și nuci	43,290,591	109,604,023	80.4%	120,057,243	108,433,584	167,325,854	90.1%	172.6%
nuci	25,941,587	53,389,099	41.7%	86,975,432	74,745,336	85,098,788	56.2%	207.4%
struguri de masă	1,988,950	10,274,309	6.5%	14,360,540	18,379,279	37,020,146	15.9%	379.2%
mere, pere și gutui	14,742,162	49,011,872	33.5%	17,419,202	23,549,848	45,331,278	19.6%	90.2%
prune, caie, cireșe și persici	2,750,738	11,027,591	7.2%	11,608,982	14,235,419	24,186,498	11.4%	242.1%
Conserve legume, fructe și nuci	32,900,744	29,549,300	32.9%	33,059,978	23,858,326	48,111,760	23.9%	112.1%
Total	72,302,208	117,748,426	100.0%	136,771,921	111,169,224	191,505,383	100.0%	154.2%

Sursa: în baza datelor BNS

Analizând datele tabelului, constatăm că ritmul de creștere a exportului este mult mai rapid ca importul de producție horticolă. Datele statistice existente nu permite de a analiza calitativ exportul și importanța fiecărui sub-sector al horticulturii, deoarece se duce evidența exportului în baza prețului indicativ de la vamă, dar nu cel real de export pe piețele finale. Exportul de legume moldovenești este în stagnare pentru o perioadă destul de mare și se constată o tendință de înrăutățire a dezvoltării sectorului dat. Pe piețele regionale sunt oportunități de export al legumelor, dar și pe intern sunt posibilități de creșterea consumului la legume. Toate acestea impun măsuri orientate la revitalizarea sectorului legumicol și în primul rând asocierea legumicultorilor în asociație pe produs, care să contribuie la promovarea politicilor și lobarea intereselor fermierilor în raport cu toți actorii din lanțul valoric al legumelor.

Tabelul 7. Analiza consumului intern de legume de către populație în RM

Numărul de populație luat în calcul - 3555.2 mii persoane

Specificare	Coșul minim recomandat, kg/per capita/an		Necesitatea conform consumului mediu recomandat, mii tone		Consum intern real în 2016, mii tone	Consum producție, kg/om	Abateri (+,-) față de cos minim, kg/om
	R.M.	U.E.	R.M.	U.E.			
legume	110.0	110.0	391.1	391.1	64.2	18.1	-91.9

cartof	90.0	70.0	320.0	248.9	44.9	12.6	-77.4
--------	------	------	-------	-------	------	------	-------

Sursa: Biroul Național de Statistică și MADRM

Examinând consumul intern de fructe și legume în stare proaspătă de către populația țării se constată că este unul mai jos de normele admisibile (norma pe cap de locuitor al consumului de fructe este doar 28.1% din normă sau doar a patra parte) și este unul neînsemnat de cca. 7 % din volumul total al producerii.

4. Analiza lanțului valoric pentru legume

Abordarea metodologică aplicată la analiza sectorului legumicol a elucidat starea curentă a sectorului:

– sectorul de legume proaspete, dezvoltat și cel mai solicitat pe piață în prezent, ar putea recupera rapid și atinge competitivitate, dacă vor spori investițiile în tehnologii agricole și tehnici de producere inovatoare (intensive, soiuri de plante cu randament înalt, sere, recoltarea mecanizată, etc.), precum și în infrastructura de irigare și cea de marketing (depozite frigorifice, case de ambalare, etc.);

– sectorul de prelucrare a legumelor, dezavantajat în dezvoltare în comparație cu sectorul de produse proaspete (cererea nu este în creștere), fiind în prezent un jucător activ pe piețele de export, are oportunități excelente de a-și extinde prezența pe piețele țintă, în cazul în care sunt asigurați trei piloni de bază: materia primă, forța de muncă calificată și dezvoltarea noilor produse cu cerere sporită.

Astfel, ambele sectoare depind în mare măsură de modernizarea agriculturii primare. Sectoarele de produse proaspete și prelucrate la legume au lanțuri valorice diferite, care reflectă nivelul diferit de dezvoltare a acestora și segmente de piață diferite. Din cauza lipsei infrastructurii de piață (lanțului frigorific³ și caselor de ambalare suficiente) majoritatea produselor în stare proaspătă sunt comercializate în sezonul de recoltare și doar o parte mică (30-35% din volumul total) din produse beneficiază de depozitare frigorifică pentru vânzare în afara sezonului⁴.

5. Investițiile și argumentarea lor la dezvoltarea sectorului de producere a legumelor

Școlarizare, transferul de cunoștințe și ghidare profesională pentru producătorii din sectorul de legumicol trebuie să includă următoarele aspecte:

1. Încurajarea tinerilor antreprenori să investească în sectorul legumicol
2. Suportul statului și partenerilor la dezvoltare a serviciilor profesionale de consultanță și ghidare tehnologică
3. Sectorul de cercetare din domeniul legumicol trebuie să joace rolul principal în introducerea și testarea soiurilor noi înalt productive și solicitate de piață
4. Serviciile de instruire și școlarizare trebuie să fie preluate de Asociațiile profesionale, care pot asigura continuitatea acestora în conformitate cu necesitățile membrilor săi
5. Educația și facilitarea transferului de cunoștințe practice și aplicative din sectorul de legume pentru toate părțile interesate și în special pentru producători.

Dezvoltarea sectorului legumicol un accent important trebuie să-l constituie producerea legumelor în spații protejate, iar în tabelul următor se analizează investițiile estimative la crearea serelor pentru 1 ha de teren.

Tabelul 8. Buget de investiții estimativ pentru spații protejate (suprafața – 1 ha)

³ Lanțul frigorific include: echipamente de răcire a produselor recoltate direct în câmp, depozite frigorifice, transportare refrigerată.

⁴ Un studiu al lanțului frigorific efectuat de USAID/CNFA în noiembrie 2004 a estimat că circa 70% din producția de fructe și legume proaspete în Moldova se comercializează în timpul sezonului de recoltare și nu beneficiază de depozitare frigorifică.

Specificare	UM	Modul de seră bloc procurat		Seră bloc asamblat propriu	
		Suma, MDL	Structura, %	Suma, MDL	Structura, %
Investiții totale - construcția sere	lei	3,560,000	96.3%	1,725,000	95.4%
structura metalică a sere	lei	2,730,000	73.8%	895,000	49.5%
peliculă pentru seră	lei	350,000	9.5%	350,000	19.4%
instalații pentru căldură	lei	400,000	10.8%	400,000	22.1%
sistem de irigare prin picurare	lei	30,000	0.8%	30,000	1.7%
alte investiții la construirea serelor	lei	50,000	1.4%	50,000	2.8%
Costul de procurare a terenului	lei	30,000	0.8%	30,000	1.7%
Alte investiții la construirea serelor (3%)	lei	107,700	2.9%	52,650	2.9%
Suma investițiilor totale	lei	3,697,700	100.0%	1,807,650	100.0%
Investiția la 1 m.p.	lei	370	X	181	X

Sursa: Calcule estimative

Investiții estimative pentru asamblarea unui hectar de sere blocuri constituie 3.7 milioane lei sau 369.77 lei pentru un metru pătrat de module noi procurate. Costurile investițiilor pot fi optimizate în cazul când antreprenorul intenționează să asambleze sere cu propriile puteri, unde suma investițiilor se va reduce considerabil (1 m.p. va cost cca. 181 lei), iar termenul de recuperare a investițiilor se reduce considerabil

În rezultatul cercetărilor efectuate, în vederea sporirii eficienței economice a producției de legume considerăm necesare:

1. Optimizarea și extinderea suprafețelor de cultivare a speciilor legumicole și revederea structurii volumelor de producție și a direcțiilor de valorificare a legumelor, în baza unui monitoring al eficienței de producție sub aspectul speciilor legumicole tradiționale, solicitările întreprinderilor de procesare și a potențialilor consumatori de pe piețele internă și externă, precum și necesitatea extinderii suprafețelor cultivate cu specii puțin răspândite, dar solicitate, și introducerii în circuitul de consum a unor noi specii;

2. Sporirea productivității culturilor legumicole în baza implementării de noi soiuri, cu un potențial biologic de productivitate și de adaptare la condiții climaterice nefavorabile sporit, rezistente boli și dăunători, a tehnologiilor modern de cultivare cu consum redus de resurse energetice, respectarea întocmai a asolamentelor și tehnicilor de întreținere recomandate;

3. Focalizarea tuturor eforturilor asupra necesității formării unui sistem național de reproducere a semințelor de legume și bostănoase, obținere a materialului semincer primar necesar pentru obținerea și multiplicarea semințelor de categorii biologice superioare (bază și certificate);

4. Extinderea producerii răsadurilor în palete și sporirea volumului de producere a acestora până la nivelul de până la 75 la sută din necesarul de răsaduri al producătorilor agricoli;

5. Utilizarea rațională și eficientă a construcțiilor de sere de iarnă existente;

6. Soluționarea problemei irigației suprafețelor cultivate cu legume și acordarea producătorilor agricoli din domeniu a unei asistențe financiare din partea statului prin subvenționarea parțială directă sau indirectă a consumului de energie electrică utilizată la pomparea apei;

7. Impulsionarea activităților de constituire a unităților de colectare și desfacere a producției legumicole, bostănoaselor, crearea piețelor angro specializate;

8. Utilizarea rațională a terenurilor amplasate în luncile râurilor Nistru, Prut și Răut pentru cultivarea legumelor, crearea de microzone și centre legumicole specializate;

9. Stimularea investițiilor locale și străine, îndeosebi a celor efectuate în producerea materialului semincer, cultivarea legumelor pe teren protejat, precum și în sfera de cercetare-dezvoltare a ramurii;

10. Asigurarea pregătirii specialiștilor cu studii universitare și medii de specialitate în instituțiile existente, perfecționarea și diversificarea formelor de instruire continuă a cadrelor din ramură.

Cercetările și investigațiile efectuate în sectorul horticola Republicii Moldova permit următoarele concluzii:

1. Este necesară practicarea agriculturii comerciale, deoarece este unica soluție de dezvoltare eficientă și durabilă în condițiile economiei de piață.

2. Agricultorii trebuie să implementeze tehnologii moderne și să asigure intensivitate la cultivarea fructelor și legumelor ca direcție prioritară pentru asigurarea competitivității pe piețele regionale și cele de export.

3. Producerea producției horticoale permite obținerea unor profituri înalte și prezintă un potențial important pentru sporirea veniturilor micilor fermieri și diversificarea surselor de venit în spațiul rural.

4. Este absolut necesară identificarea și promovarea metodelor de asociere a producătorilor agricoli pentru irigarea culturilor horticoale, aprovizionarea cu mijloace de producere și prestarea / beneficierea de servicii agricole în comun.

5. Cooperarea producătorilor se impune la omogenizarea tehnologiilor și calității orientate la formarea loturilor în cantități industriale și comercializarea lor la prețuri avantajoase.

6. Concluzii

Sectorul horticola are o importanță strategică pentru agricultură. Sectorul de fructe și legume contribuie la creșterea economică și crearea locurilor de muncă directe și indirecte în localitățile rurale.

Consumul de fructe și legume este recunoscut de nutriționiști ca fiind un mijloc de ameliorare a sănătății publice. La nivel mondial, creșterea consumului de fructe și legume reprezintă o prioritate pentru Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO).

Sectorul horticola din Republica Moldova a reușit sporirea calității, dar nu dispune de toate opțiunile concurenților, ceea ce împiedică dezvoltarea cu succes a acestui sector. Totodată au fost înregistrate următoarele rezultate pozitive:

- Utilizarea ambalajului mai atractiv din lemn și carton și implementarea liniilor de producere a acestui ambalaj
- Implementarea a 28 linii de ambalare pentru producția horticoală
- Volumul total de frigidere a ajuns la circa 230 mii tone fiind destinate preponderent păstrării merelor, prunelor și strugurilor de masă
- Se menține o tendință pozitivă de înființare a plantațiilor multianuale bazate pe tehnologii intensive și super-intensive, ceea ce asigură calitatea și competitivitatea producției de fructe
- 8 producători dispun de certificat GlobalGAP.
- În Republica Moldova au fost fondate și sunt active asociații naționale de producători de fructe. Totodată asociații regionale necesită încă suport în procesul de înființare și dezvoltare.
- Fenomenul de asociere al producătorilor de fructe și legume este prezent, rolul acestuia în raport cu APL/APN, lobarea și promovarea eficientă a dezvoltării sectorului fiind destul de conștientizat
- Procedura simplificată de recunoaștere a produselor de uz fitosanitar și sorturi de fructe și legume omologate în UE este benefică sectorului horticola

Bibliografie

1. ***, Anuarele statistice ale Republicii Moldova pe anii 2005-2017.
2. Belostecinic G. *Concurență, marketing, competitivitate*. Chișinău: ASEM, 1999, p.140.
3. Belostecinic G. *Calitatea, productivitatea și evaluarea competitivității întreprinderii*. În: *Economica*, 2006, nr.3 (55), p.6-7.
4. Catan P. *Managementul sporirii eficienței economice a potențialului de producție în sectorul agrar*: Autoref. tezei dr, hab. în economie. Chișinău 2010, 42 p.
5. Gavrilă I., Gavrilă T. *Competitivitatea și mediul concurențial. Promovarea și protejarea concurenței în Uniunea Europeană*. București, Ed. Economică, 2009, p. 129.
6. Ghena N., Braniște N., Stănică F. *Pomicultura generală*, Editura Invel Multimedia, 2010, ISBN 978-973-1886-24-4, 562 pag.
7. Golban A. *Abordări non-parametrice în măsurarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova*. În: *Agricultura Moldovei*, Chișinău, 2015, nr. 5-6, p. 11-15.
8. Golban A. *Evaluarea metodelor de determinare a competitivității unităților agricole*. În: Simpozionul Științific Internațional „Agricultura Modernă – Realizări și Perspective”, Volumul 37. Chișinău: UASM, 2013, p.244-247.
9. Mazilu C., Duțu I. *Ghidul pepinieristului pomicultor*, Finanțată de Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, Editura Invel Multimedia, 2014, ISBN 978-973-1886-91-6, 68 pag.
10. Sumedrea D., Isac I., Iancu M., Olteanu A., Coman M. *Pomi, arbuști fructiferi, căpșun – Ghid tehnic și economic*, Finanțată de Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale în cadrul Proiectului ”Completarea Sprijinului Financiar Acordat de Uniunea Europeana pentru Restructurarea Agriculturii în România ” (CESAR), Pitești, 2014, ISBN 978-973-1886-82-4, 284 pag.
11. Stratan A., Clipa V., Pelivan M., Fala A. *Analiza competitivității naționale prin prisma indicatorilor de performanță a exporturilor*. Chișinău, Complex Ed. al IEFS, 2001.
12. Stratan A. *Mecanismul funcționării eficiente a sectorului agrar*. Autoref. tezei dr. hab. în economie. Chișinău 2007, 48 p.
13. Timofti E. *Eficiență și competitivitate în agricultură*. IEFS UASM Chișinău 2009. 296 p.
14. White P., Cipciriuc L., Belschi A. *Studiu de piață privind fructele și legumele proaspete în Moldova*. Chisinau: USAID/ACED, 2011.
15. Zahiu, L. *Management agricol*. București: Editura economică, 1999. 400 p.
16. Zbancă A. *Elaborarea bugetelor generice pentru afaceri în domeniul agriculturii de valoare înaltă*. Proiectul Competitivitatea Agricolă și Dezvoltarea Întreprinderilor, Chișinău, 2014

Resurse internet:

17. www.statistica.md
18. www.MADRM.gov.md

YOUTH LABOUR MARKET VULNERABILITIES DURING THE HEALTH CRISIS

VULNERABILITĂȚI ALE PIETEI MUNCII TINERILOR ÎN PERIOADA CRIZEI SANITARE

Mariana BĂLAN¹

Abstract

The onset of the health crisis found the youth labor market still fragile after the economic-financial crisis of 2008-2009.

The economic and social consequences of the Covid-19 pandemic were and still are significant on young people. The health crisis has been particularly severe for young people as it has caused disruptions to education, training and workplace learning, increased the difficulties of young people looking for work and new entrants to the labor market and it generated job losses and incomes (along with deteriorating job quality). Even before the outbreak of the Covid-19 pandemic, in 2019, one in five young people in the EU were NEET, and two in three were young women. As the pandemic spread, the prevalence of NEET status, labor market inactivity and informal work among young people increased even more than youth unemployment, which itself was increasing globally. In this context, the mental health and well-being of young people have been seriously affected.

This paper presents an analysis of the evolution of the labor market for young people between the ages of 15 and 29, between 2020-2021 in terms of employment, unemployment, the NEET rate and inactivity, highlighting the differences between young people in various age segments and level of education, along with gender disparities.

Key words: *young people, unemployment, employment, NEET rate, inactivity, policies*

JEL Classification: E24, J13, J21, J24, J40

1. Introduction

In the European Union, the 73,024 million Europeans between the ages of 15 and 29 (as of January 1st, 2021), face both the traditional challenges of stepping into adulthood and the fact that they will live in an era of complete globalization and they will have to face the responsibility of an aging population.

The crisis caused by the Covid-19 pandemic led to a sudden and almost generalized deterioration of the macroeconomic context and the business environment, it severely affected the extremely fragile balance of the labor market, in general, and that of Romania in particular (under the action of some divergent influences, at the confluence of the determinants of labor demand and supply).

Due to the fact that there is an inversely proportional relationship between economic growth and the number of young people without a job, in periods of recession, young people are particularly vulnerable: they are often the first to leave and the last to enter the labor market. They have to compete with people with more professional experience looking for a job, in a market that offers fewer employment opportunities.

In 2021, only 47.4% of young people aged between 15-29 were professionally employed. Unemployment among young people under the age of 25 had high values, standing at 16.6% in 2021, up 1.5 pp compared to 2019, while for those aged between 25-29 the unemployment rate was 9.8%, 0.7 pp above the value recorded in 2019.

The statistics provided by various international bodies on the participation of young people on the labor market do not accurately reflect their situation, because many of them are students and, therefore, are considered not to be part of the labor force. In this context, it can be said that the traditional indicators of participation in the labor market have a limited relevance in the case of young people.

An indicator that tries to capture the participation of young people on the labor market is the one known as "NEET" (*not in employment, education or training*). The category of NEET young people refers to people aged between 15 and 29 who, regardless of their level of education,

¹Univ.Prof.Ph.D. SR I, Mariana BĂLAN, Institute for Economic Forecasting- NIER, Romanian Academy, Casa Academiei, Bucharest, e_mail: dr.mariana.balan@gmail.com

are not professionally employed and do not follow any educational program, therefore being exposed to a higher risk of social and labor market exclusion.

According to the latest Eurostat estimates, in 2021, the percentage of young people, at the EU-27 level, who are not professionally employed and do not follow a professional education or training program amounted to 10.8% of the population aged between 15 and 24 years and to 17.3% of the population aged between 25-29 years. Like the unemployment rate, the share of NEET young people varies significantly from one member state to another: from 5.5% in the Netherlands to 23.1% in Italy and 20.3% in Romania, for young people aged between 15 - 29 years old.

The health crisis has generated many challenges that young people have to face. Furthermore, the transition from school to employment will be difficult for the new generation, which will arrive on the labor market and where it will be in competition with an increased number of people who are already looking for a job, for a more and more reduced number of positions, at least in the short term.

The young people who were less qualified, were already facing obstacles in the way of integration on the labor market even before the outbreak of the health crisis. The crisis also has an impact on highly educated young people, who, after graduating from a form of higher education, are preparing to enter the labor market. During periods of economic "boom" they face few problems at work. During periods of economic recession they face the problem of long-term unemployment, low wages, and working in fields for which they are overqualified. When the period of economic recovery begins, another problem that young people have to face emerges: employers will be tempted to hire recent graduates at the expense of those who graduated a few years before, the latter being hit, once again, by unemployment or inactivity on long term.

The coronavirus crisis has enormously disrupted the education and future employment prospects of young people. Uncertainty became the condition which, in turn, strongly affected their mental well-being as well. In addition, their safety (child sexual abuse via the Internet, cyber security or simply addiction) is also at risk.

Multiple vulnerabilities related to age, skill levels, region and socio-economic background expose this generation to the worst impact of the coronavirus epidemic and the crisis that followed. But at the same time, Gen Z has innovative ideas about recovery. In recent months, they have not only participated in social activism, but also presented innovative ideas as young entrepreneurs to tackle financial, labor or health and safety challenges.

2. Vulnerabilities of the youth labor market in the European Union

The crisis caused by the Covid-19 pandemic and the measures taken to limit the spread of the virus can have lasting effects on employment, incomes and working conditions. This is probably more pronounced for young people who are at the beginning of their career or have not even entered the labor market yet.

Statistics and research in the field highlight the fact that, similar to the Great Recession, the health crisis will have long-term negative effects, both on current graduates and the current generation of younger workers (Kahn 2010; Oreopoulos et al. 2012; SchmillenamUmkehrer 2017). The scars on young workers could be even worse than in previous recessions, given the scale and duration of the Covid-19 crisis, and could lead to worse job prospects and lower incomes for many years.

According to the statistics of the International Labor Organization, worldwide, before the health crisis, 178 million young people were employed and more than four out of ten young people employed globally worked in sectors strongly affected by the crisis. As a result of the crisis, one in six young people (especially those aged 18-24) who were employed before the outbreak of the epidemic lost their jobs, and worked hours among those employed decreased by almost one quarter and thus, two out of five young people registered a reduction in their income.

In Q3 2020, 3.349 million young people under the age of 25 were unemployed in the EU-27 and 2.335 million unemployed between the ages of 25-29 (Figure 1).

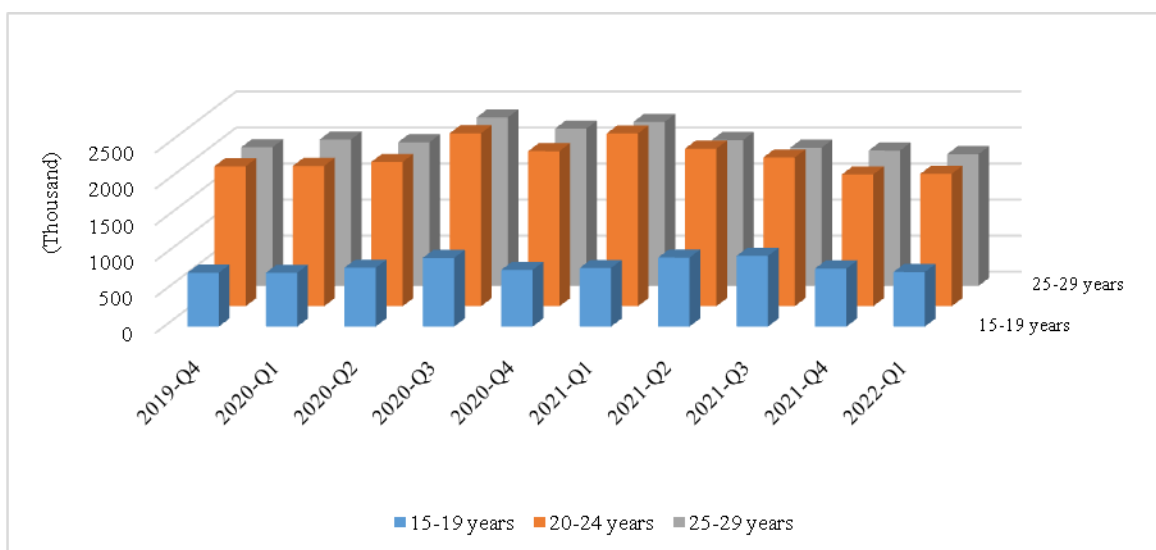

Figure 1. The quarterly evolution of the number of youth unemployed people
 Data source: Eurostat statistics, [LFSQ_UGAN]

The impact of the health crisis on the youth labor market was also reflected in the reduction of their employment rate, more pronounced among young men (Figure 2).

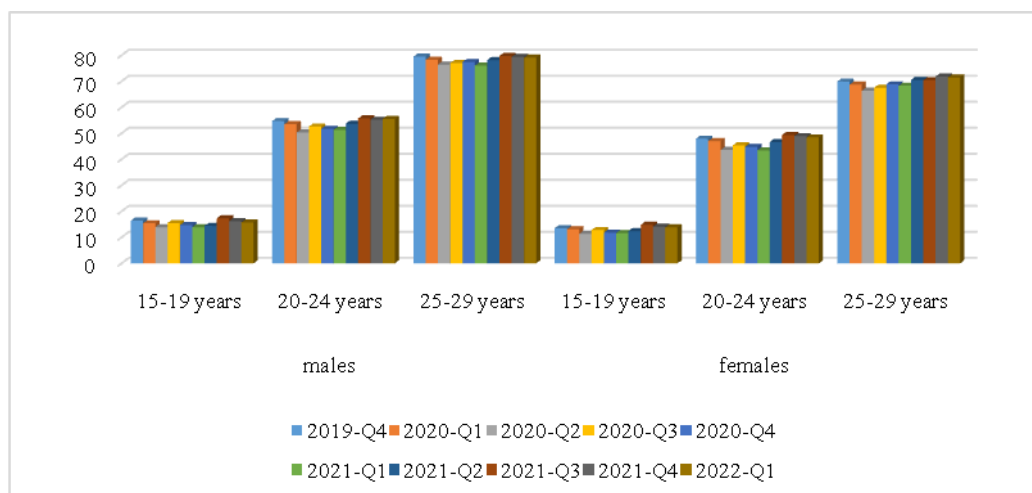

Figure 2. The evolution of the youth employment rate, by age group and gender
 Data source: Eurostat statistics, [LFSQ_ERGAN]

Analysis of the diagrams in Figure 2 highlights the fact that until quarter 3/2020 there is a decrease in the employment rate for all age segments of young people, both among young women and men, after which with small oscillations, in the first quarter of the year 2022, the occupation level reaches and even exceeds the value before the pandemic (Figure 2).

The structure on education level of the employed population reveals a first category of young people vulnerable to the current crisis, a category that may enter into poverty risk state with any income reduction. These are the people with a low level of education, who most often perform seasonal paid work with or without written and registered employment contracts. According to Eurostat statistics, the employment rates of young people with a lower level of training are much lower than those with an average level (Table 1).

Table 1. The evolution of youth employment rates, by age group and level of education

	<i>levels 0-2</i>			<i>levels 3-4</i>		
	15-19 years	20-24 years	25-29 years	15-19 years	20-24 years	25-29 years
2019-Q4	12.5	48.1	54.6	24.9	50.5	75.6
2020-Q1	11.9	45.7	53.6	25.6	49.5	74.1
2020-Q2	10.4	42.4	49.7	24.1	46.2	72.1
2020-Q3	11.8	45.0	50.1	22.6	49.0	73.8
2020-Q4	11.1	45.5	52.1	21.7	47.5	73.5
2021-Q1	10.2	42.4	49.7	22.5	46.2	72.3
2021-Q2	10.6	45.2	51.7	24.5	48.9	74.7
2021-Q3	12.7	48.5	53.3	26.1	52.0	76.5
2021-Q4	12.2	47.3	53.4	25.5	51.0	76.5
2022-Q1	11.9	49.6	53.3	26.1	50.0	75.9

Data source: Eurostatstatistics, [LFSQ_ERGAED]

Within the structure of the employed population according to professional status there is a category which seems not to have been greatly affected by the measures of social isolation and closure of some businesses, which is the self-employed (2.018 million young people, aged between 15-29 years, in 2019, 2.042 million young people in 2020 and 1.984 million people in 2021).

The sectors most affected by the pandemic, especially retail, accommodation and food services, are characterized by high rates of temporary contracts and part-time jobs. Working on a temporary contract sometimes provides a basis to a permanent position for young people at the start of their careers. On the other hand, this type of activity is a significant source of job insecurity, and sometimes there is a risk of moving from one fixed-term contract to another without obtaining a stable job.

The share of young people aged between 15-24 in total part-time employees decreased from 31.8% in quarter 4/2019 to 30.9% in quarter 3/2020. For this age group, part-time work is a common way to earn income while completing their studies. For some young part-time workers between the ages of 15 and 29, this type of activity represents an employment solution because they have not found a full-time job. Thus, this involuntary part-time work can be seen as part-time unemployment, those in this form of employment being somewhere between the unemployed youth and those who choose to work part-time for various reasons. Involuntary part-time employment recorded during the pandemic a reduction of only 0.7 pp for young people aged 15-29.

One of the groups of young people considered most vulnerable to the economic and social effects of the pandemic is that of NEET young people. This group of young people are exposed to the risk of poverty, social exclusion and mental health problems, which is why one of the indicators of the Social Scoreboard used to monitor the implementation of the European Pillar of Social Rights is the NEET rate among those aged between 15 and 29 years (with the target of reducing the rate from 12.6% in 2019 to 9.0% in 2030). Young people who were already in this situation at the start of the pandemic were among the most vulnerable to the effects of the restrictions imposed to reduce the spread of the virus, which pushed them further away from jobs and limited their opportunities for education and training.

On average, in the EU-27 countries, 13.7% of young people aged between 18 and 24 are NEET and 17.3% of young people in the 25-29 age segment.

The NEET rate rose only slightly between 2019 and 2020 in many countries, partly because more young people extended their education. For example, in Austria, France, Poland, Portugal and Slovenia, continuing education has helped limit the increase in the number of

NEETs aged 18-24. For example, in Lithuania, Belgium and Denmark, the share of young adults aged 18-24 who are NEET fell by less than 1 percentage point between 2019 and 2020.

At the EU-27 level, the share of inactive NEET youth aged 18-24 is higher than that of the unemployed NEET, and the share of NEET youth looking for a job was 9.1% in 2021(Figure3).

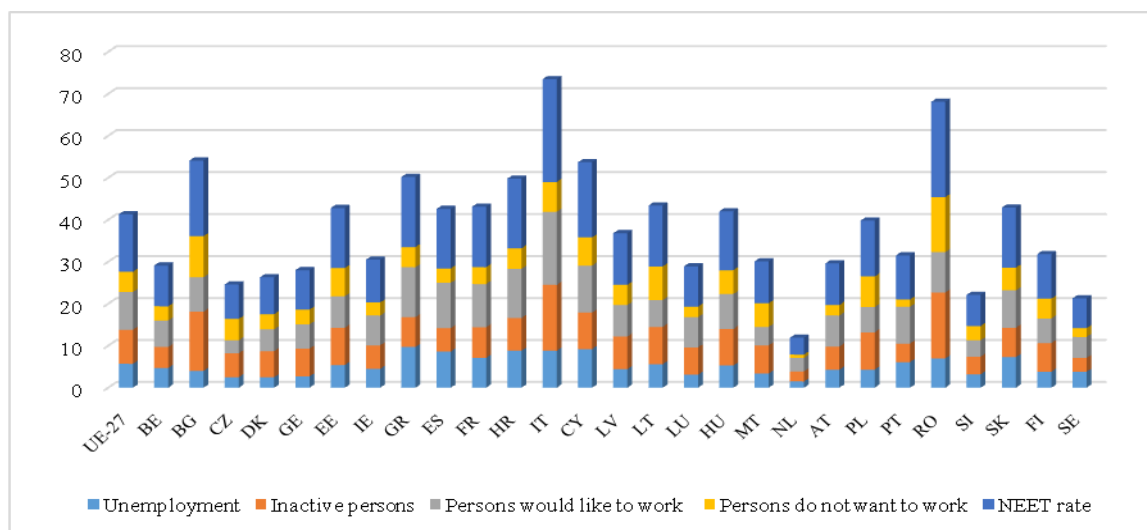

Figure 3. Structure of NEET youth aged 18-24, in 2021, (%)

Data source: Eurostatstatistics, [YTH_EMPL_020]

Various dimensions such as gender, age, level of education and migration status affect the risk of becoming NEET. Young women are more likely to be NEET than young men (Figure4).

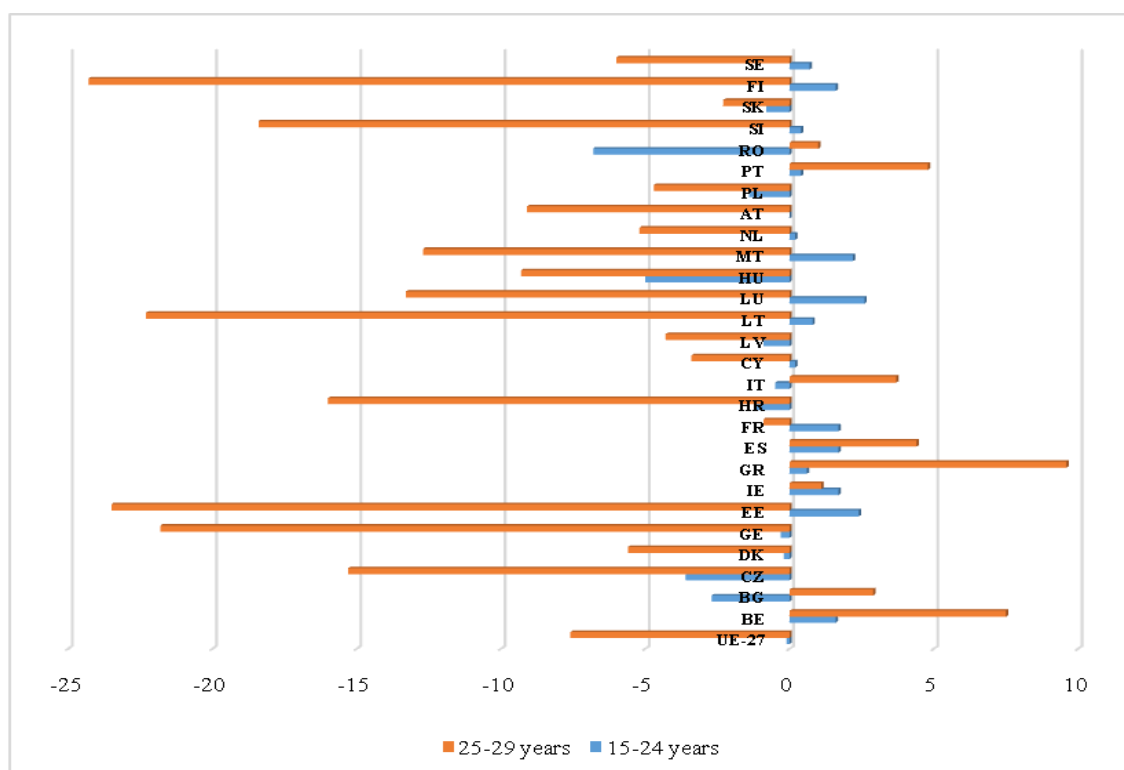

Figure 4. Diferența dintre rata NEET a bărbaților și cea a femeilor, pe grupe de vârstă, în anul 2021

Data source: Eurostatstatistics, [EDAT_LFSE_20]

In the EU-27, in 2021, 13.8% of women aged 18-24 were NEET, while the NEET rate for young women in the 25-29 age group was 21.2%. Although women are more likely to be NEET, the reasons why they fall into this category are not the same as for men: in 2021, in almost all member states, the majority of NEET women in the 25-29 age group were inactive, while most NEET men of the same age were unemployed. For the 18-24 age group, the largest share of NEET women and men is represented by inactive people.

Finland, Estonia, Lithuania and Germany show a strong gender gap in the composition of the NEET population aged between 25-29: over 20 percentage points in favor of women (Figure 4). In the 18-24 age group, significant differences between men and women (over 2.5 pp) are recorded in Romania, Hungary, the Czech Republic and Bulgaria (Figure 4).

Higher NEET rates can be found especially among young people with a lower level of education (up to lower secondary level) and vocational education (Figure 5).

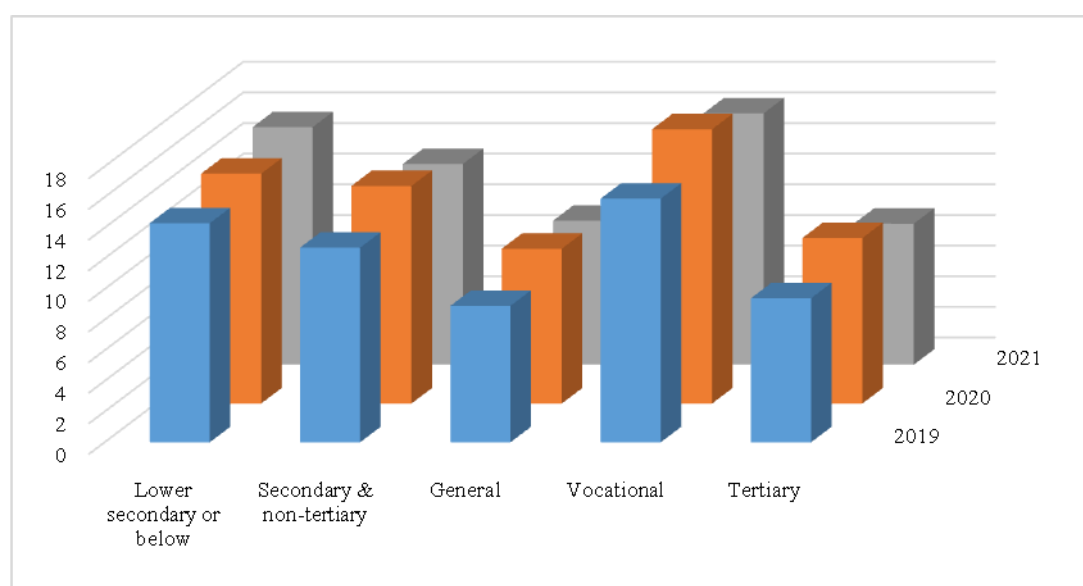

Figure 5. NEET rate by level of education among 15- to 29-year-olds, 2007–2020 (%)
Data source: Eurostatstatistics, [EDAT_LFSE_21]

Eurostat statistics and various studies carried out by European bodies show that young people between the ages of 15 and 29 in the EU-27 were more vulnerable to the effects of the pandemic than adults. The sectors of the economy that were most affected by the restrictions, especially accommodation and food services, employed the largest group of young people before the health crisis. Young people who worked with less secure temporary contracts (and which were easier to terminate), or part-time, as well as graduates of different levels of professional training were exposed to a greater risk of job loss or insertion in the market of work, but also of socialization/exclusion.

3. The youth labor market in Romania under the impact of the Covid-19 pandemic

The destruction of global chains of added value, the total or partial closure of the lanes of international trade flows, but also of borders, temporary bans on economic activities in most sectors of activity, social distancing rules, are just some of the factors with significant influences on the evolution the youth labor market in Romania.

In Romania, according to the press release of the Ministry of Labor and Social Protection, until June 26, 2020, 141,664 employment contracts were suspended, the main economic activities affected by the pandemic being: Hotels and restaurants with 34,277 suspended contracts, the manufacturing industry with 26,556 suspended contracts while Retail and repair of motor vehicles and motorcycles reported 13264 suspended contracts.

Among young people, at the end of quarter 2/2020, 35 thousand people lost their jobs. Characteristic for Romania is the fact that, although the measures to combat the virus were gradually reduced and an economic growth of 5.9% was recorded in 2021 (according to the statistics of the National Institute of Statistics of Romania), nevertheless, the loss of jobs at the end of the 4/2021 quarter was significantly higher than in the 2/2020 semester: 82 thousand people in the 15-24 age group, 133 thousand people in the 25-29 age segment and 682 thousand people aged between 20- 64 years old. This phenomenon can also be due to a greater wave of migration for work, especially among young people.

The evolution of youth employment rates was different from one age group to another (Figure 5). Characteristic for all age groups is the fact that the employment rate decreased until quarter 3/2020, it increased slightly in quarter 4/2020, after which it had a tendency to decrease, given that in 2021, Romania recorded a substantial economic growth.

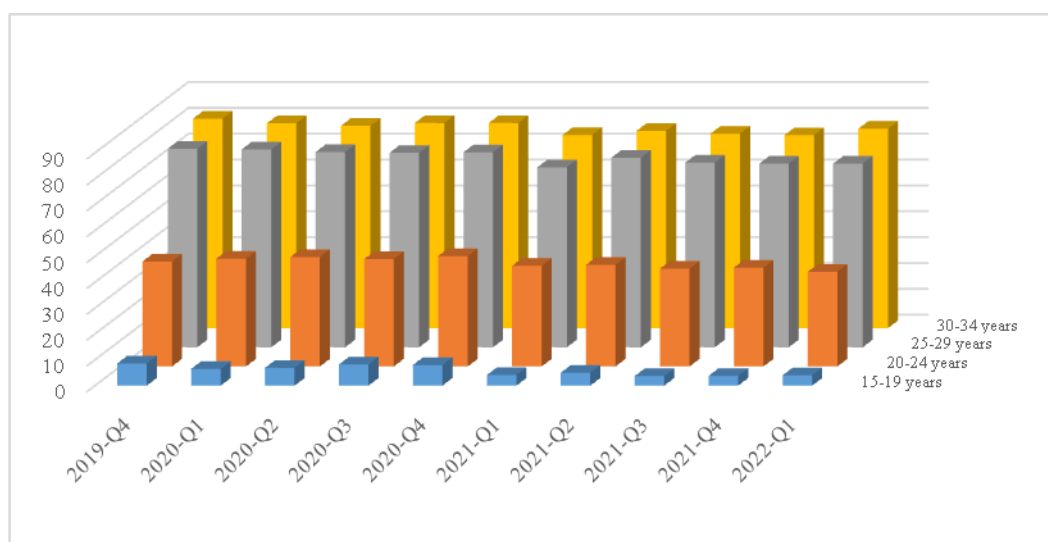

Figure 5. Quarterly evolution of the youth employment rate, by age group, in Romania
 Data source: Eurostatstatistics, [LFSQ_ERGAN]

The onset of the health crisis determined that, in Romania, the youth unemployment rate increased by 1.6 percentage points for the 15-24 age group in quarter 3/2020 compared to quarter 1/2020 (Table 2), and by approximately 2 pp. for those in the 25-34 age group. The evolution of the Romanian youth unemployment rate, both at the national and regional level, is oscillating, with increasing trends at the national level.

Table 2. Quarterly evolution of the unemployment rate of young people aged between 15-24, at national and regional level (%)

	2019-Q4	2020-Q1	2020-Q2	2020-Q3	2020-Q4	2021-Q1	2021-Q2	2021-Q3	2021-Q4
Romania	18.5	17.6	15.4	19.2	17.1	21.5	17.6	21.5	23.4
North - West	8.4	10.7	17	14.8	13.8	17.6	13.1	9.6	12.7
Center	33	30.6	30.7	26.8	27.2	21.9	17.1	19.4	28.1
North - East	10	6.9	7.3	9.6	9.4	16.8	17.4	22.2	22.8
South - East	27.2	26.3	15.3	27.7	22.7	25.2	17.3	13.3	17.1
South - Muntenia	23.3	19.5	13.6	25.1	18.3	25.9	19.2	29	26.8
Bucharest - Ilfov	10.7	22.8	31	26	13.4	15.4	10	17.3	20.2

South - West Oltenia	21.9	18.8	16.1	16.4	17.5	30	28.8	27.8	31.7
West	18.9	18.3	5.8	20.6	33.1	22.1	19.2	43.9	38.2

Data source: TEMPO-online database, National Institute of Statistics of Romania, www.insse.ro

Analyzing the data in Table 2, it is evident that the West regions were the most affected by the health crisis, where in quarter 4/2021 the youth unemployment rate was 19.3 pp higher than in quarter 4/2019, as well as the North-East. The only region where the unemployment of young people aged between 15-24 had a downward trend between quarter 4/2019 - quarter 4/2021 was the South-East, however this is also due to the structure of the employed population: in agriculture, forestry and fishing there are 25%, services employees are predominant (45%), while in industry and construction there are 30%. The region also has a diversified industry: petrochemical, metallurgical, machine builders, construction materials, food, textile, but co-financed projects from the Human Capital Operational Program 2014-2020 were also accessed, to increase the degree of insertion of young people on the labor market.

The analysis of the structure of the employed population by professional status highlights the fact that there is a category of young people, which, it seems, was not greatly affected by the measures of social isolation and the closure of some businesses, namely: self-employed workers.

From the statistics of the National Institute of Statistics of Romania, of the employed population of Romania, young self-employed workers, aged between 15-34, represented, in 2019, 28.16% and totaled approximately 2.44 million people. However, the negative impact of the crisis generated by the Covid-19 pandemic is also felt on this category, due to the dependence, on the one hand, on the activity of businesses, and on the other hand, the reduction in demand for goods and services. Thus, in quarter 4/2021, their number reached 2.09 million people (which represents 27.01% of the employed population of Romania).

Regarding the reduced-time work of young people aged 15-24, in Romania, they represented 13.2% of all young people in this age group employed in 2019, but their share decreased to 7.27 % in 2021.

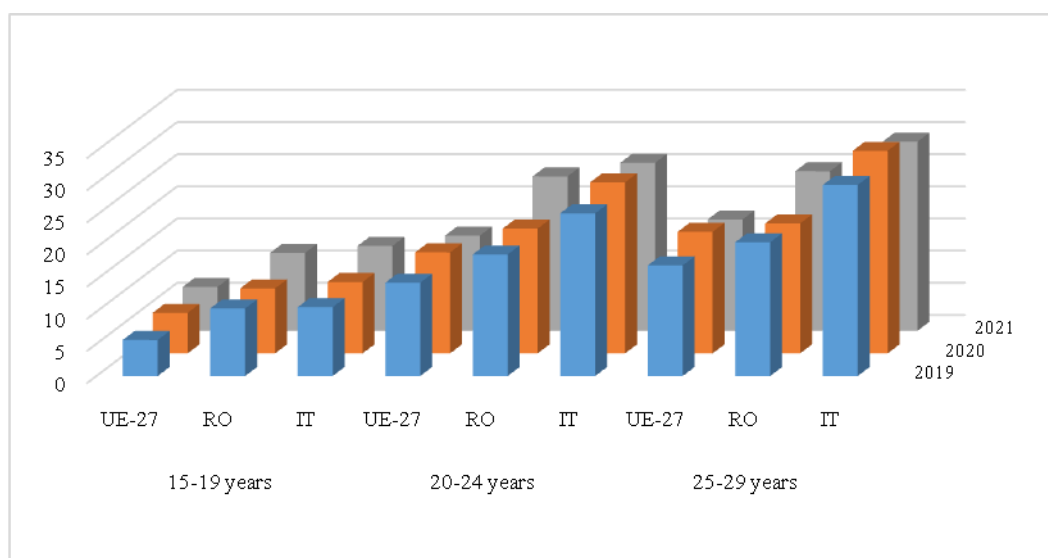

Figure 6. The evolution of the rate of NEET young people, by age group

Source: Eurostat Statistics [EDAT_LFSE_20]

The health crisis also greatly affected young people from the NEET category in Romania. Since the beginning of the pandemic, the NEET rate has increased in Romania well above the European Union average, in all age segments (Figure 6). Significant increases in the NEET rate were recorded for young Romanians in the age segments 20-24 (+5.1pp) and 25-29 (+4.0pp).

For almost all age groups, the NEET rates of young Romanians placed our country in second place in the hierarchy of member states for this indicator, after Italy (Figure 6). The exception is the 25-29 age group, where the NEET rate reached 24.8% in 2021, after Italy (29.4%) and Greece (28.7%).

Regardless of their level of education, young people, in certain contexts, can enter the NEET category. The analyzes carried out both at the level of the European Union and in Romania indicate that young people with a lower level of education are overrepresented in the NEET group.

At the regional level, the NEET rate, for the segment of young people aged 15-24, was in 2021 between 10.3% in the Bucharest-Ilfov region and 23.6% in the Center Region. The emergence, size and structure of the category of NEET young people are generated by a series of social, economic, regional, personal and family factors.

4. Conclusions

The Covid-19 crisis has severely affected the labor market around the world, with stronger negative effects on young people than on other age groups.

Northern, Southern and Western Europe experienced the highest number of recorded cases of Covid-19 in the world in the early stages of the pandemic, which posed a significant public health challenge and resulted in substantial lost working hours. Even though in this subregion, the statistic of net job losses is 2.7 million in 2020, this underestimates the impact of the crisis. Governments have succeeded in mitigating the loss of youth jobs, the increase in youth unemployment and the number of NEET youth through the intensive use of labor force retention schemes (temporary leave or lay-off schemes) and reductions in working time.

The pandemic has aggravated the difficulties that young people encounter in the labor market: delays in entering the labor market, accepting low-quality jobs, extending or repeating periods of unemployment or inactivity, difficulties that can have long-term implications on careers and prospects of young people.

In order to reduce the negative impact of the pandemic on young people, some member states, including Romania, resorted to employment incentives aimed specifically at young people looking for a job. Since in 2020, as a result of the restrictions imposed, a large number of young workers have left the labor market, a key challenge in the coming months will be to bring young people into the labor market and into decent and productive work.

The impact of the Covid-19 crisis on young people on the labor market differs from one country to another, depending on factors such as the severity of the pandemic, the isolation measures adopted and the associated economic shocks. Also, the pre-crisis situation in terms of youth employment and school-to-work transition differed across countries, as did the related institutional context.

In this complex situation, countries have implemented different policy responses specifically aimed at the youth population to reduce the negative impact on younger workers and avoid long-term scarring effects.

References

1. Bell, D. and Blanchflower D., *Young people and the Great Recession*, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 27/2, pp. 241-267, 2010, <https://EconPapers.repec.org>.
2. Eurofound, *Exploring the Diversity of NEETs*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2016, <http://dx.doi.org/10.2806/62307>.
3. European Commission, *Commission launches Youth Employment Support: a bridge to jobs for the next generation*, 2020, <https://ec.europa.eu/social>.
4. Fry, R. and Barrosoa., *Amid coronavirus outbreak, nearly three-in-ten young people are neither working nor in school*, 2020, <https://www.pewresearch.org>.
5. OECD, *OECD Employment Outlook 2020: Worker Security and the COVID-19 Crisis*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org>.
6. OECD, *OECD Regional Statistics* (database), 2021, <https://dx.doi.org>.
7. OECD, *Education at a Glance Database - Transition from education to work*, 2021, <http://stats.oecd.org>.
8. OECD, *Unemployment rate by age group* (indicator), 2021, <https://dx.doi.org>.
9. *Statistici Eurostat*, www.eu.europa.
10. *Statistici TEMPO-online*, Institutul Național de Statistică al României, www.insse.ro.
11. ILO, *An update on the youth labour market impact of the COVID-19 crisis*, Statistical Brief, 2021, www.ilo.org.
12. [Kahnl.](#), *The long-term labor market consequences of graduating from college in a bad economy*, *Labour Economics*, 2010, vol. 17, issue 2, www.sciencedirect.com.
13. Oreopoulos P., Till Von Wachter, Heisz A., *The Short- and Long-Term Career Effects of Graduating in a Recession*, 2012, www.aeaweb.org.
14. Schmillen A., Umkehrer M., *The scars of youth: Effects of early-career unemployment on future unemployment experience*, *International Labour Review*, Volume 15, 2017, issue 3-4, onlinelibrary.wiley.com.

CIVIC AND POLITICAL CULTURE IN ROMANIA. DEVELOPMENTS AND PERSPECTIVES AFTER 1989

CULTURA CIVICĂ ȘI POLITICĂ ÎN ROMANIA. EVOLUȚII ȘI PERSPECTIVE DUPĂ 1989

Alexandra-Iulia BĂLOI¹

Abstract

The existence of a democracy implies the existence of a democratic culture. This largely involves the participation of citizens, who should understand that the elections that take place, whether or not they support the development of that society. The relationship between citizen and state results from the way the citizen understands the role of the state (understanding based entirely on his own perception of the state and the society in which he lives and his own interpretation of state laws), implicitly from understanding the assimilation of political culture. The development of a state depends on civic and political culture, and Romania, following the fall of communism in 1989, has undergone numerous transformations, including the emergence of political and civic culture. The evolution of the statute is closely related to the two concepts, with the existence of democracy and the understanding of society to actively participate in civic or political life. Protests and participation in democratic elections are important milestones in whether there is a civic and political culture. An example is the low participation of citizens in parliamentary elections, but at the same time protests organized in 2013, 2015, 2017 or 2018 brought a large number of participants in these events, which indicates that citizens are aware of the importance of their participation in civic life. . The study will briefly present how the civic and political culture in Romania evolved, which are the landmarks after the 1989 revolution from this point of view.

.Keywords: civic culture, political culture, democracy, Romania.

JEL: Z1

1. Introducere

Existența unei democrații implică existența unei culturi democratice, în timp ce cultura democratică implică în mare parte participarea cetățenilor, care ar trebui să înțeleagă faptul că alegerile care au loc, susțin sau nu dezvoltarea societății respective. Relația dintre cetățean și stat rezultă din modul în care cetățeanul înțelege rolul statului (înțelegere bazată în totalitate pe propria percepție asupra statului și societății în care trăiește și pe propria interpretarea a legilor conferite de stat), implicit din înțelegerea asupra asimilării culturii politice.

Principala trăsătură a regimului democratic presupune existența prezumției că puterea supremă revine poporului, guvernarea fiind controlată de cetățenii printr-un sistem electoral liber. Cultura politică este un model de atitudini individuale și de orientări față de politică, manifestate în randul membrilor unui sistem politic. Ea este un domeniu subiectiv care stă la baza acțiunilor politice și care le conferă importanță (Magureanu, 1997).

Lucrarea își propune să prezinte câteva caracteristici ale inactivismului și culturii civice din România în perioada postdecembristă și să evidențieze evoluția în contextul poziției geografice a acesteia. Inactivismul și cultura civică sunt influențate de evenimentele politice care se desfășoară în proximitatea României, iar perioada de după 1989 a cuprins numeroase evenimente care s-au desfășurat atât pe plan intern, cât și extern și au putut să influențeze evoluția celor două concepte. Scopul acestui articol este de a evidenția evoluția inactivismului și culturii civice din România și tendința de evoluție în ultimii ani.

Obiectivele studiului sunt:

- Descrierea importanței culturii politice și civice pentru România;
- Identificarea beneficiilor existenței culturii politice și civice pentru societatea din România.

Datorită faptului că lucrarea este descriptivă, fiind o cercetare empirică, s-a utilizat metoda observației. Principalele etape în realizarea studiului, din punct de empiric:

¹ *Drd., Școala Națională de Studii Politice și Administrative SNSPA, Școala Doctorală de Sociologie, București, alexandra.baloi@gmail.com*

- Realizarea documentării despre principalele studii despre inactivism și cultură civică în România;
- Sinteza cercetărilor existente despre inactivism și cultură civică a României și abordarea conceptuală.

Cultura civică și politică au un rol important în evoluția societății, a statutului și a democrației. Înțelegerea cetățenilor că este important să participe la acțiuni civice denotă cât este de înțeleasă cultura civică sau politică. Evoluția evenimentelor sau protestelor din ultimul deceniu au scos în evidență că în ciuda faptului că cetățenii participă în număr redus la alegeri (îndeosebi parlamentare), atunci când sunt proteste mari pentru o cauză, aceștia se mobilizează, pentru a pune presiune pe clasa politică. Ceea ce scoate în evidență situația din România este referitoare la faptul că populația vor să avertizeze clasa politică că aceștia nu participă la alegeri fiind dezamăgiți de aceasta, însă nu ezită să pună presiune prin participarea la proteste pentru a apăra statutul de drept sau democrația.

2. Literatura de specialitate

Literatura de specialitate cuprinde analize și studii ale culturii politice și civice de la lansarea conceptelor de către Almond și Verba (1963), care erau influențați de funcționalismul structural sociologic. Funcționalismul structural a apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în contextul schimbărilor sociale intense și apariția unor mișcări politice destabilizatoare de masă stimulate de industrializare și eliberare politică (Pavone, 2014). Abordarea acestor concepte era efectuată din prisma unei potențiale dezintegrări a societății din cauza schimbărilor rapide, iar Emile Durkheim a studiat modul în care societățile pot menține unitatea socială. Cercetătorii care s-au axat pe studierea funcționalismului structural au abordat conceptul funcție socială ca element central, un termen dezvoltat inițial în Durkheim.

Literatura de specialitate pentru Europa Centrală și de Est analizează evoluția culturii politice și civice de după 1989, mai ales în contextul în care sunt specialiști care consideră că în prezent Europa Centrală este dominată de fenomenele naționalismte, anti-liberalismte și ultra-conservatoriste (Rupnick, 2017). Europa Centrală și-a restaurat suveranitatea democratică prin revoluția liberal-democratică, fiind îmbinate respectarea drepturilor omului și a constituției sau cum a fost numită acțiunea revoluționară din Europa Centrală, o „revoluție burgheză” întârziată fără burghezie. Anul 1989 a însemnat reconcilierea dintre politică, cultură și geografie la nivelul Europei Centrale, au apărut liberalismul, care a fost asociat cu mișcările disidente din anii 1970 și 80 (drepturile omului și societatea civilă), a fost redescoperită identitatea culturală central-europeană ca „Occidentul răpit” (Rupnik, 2017). „Europa de Est” postbelică, după ce s-a reinventat ca „Europa Centrală”, avea ca model o bună colaborare cu Europa de Vest după 1989. În prezent, Europa Centrală se remarcă în percepțiile occidentale prin naționalism, care a luat amploare în ultimii ani. Mișcările revoluționare din anii 1989 au evidențiat Europa Centrală prin evitarea temelor naționaliste și prin promovarea dezvoltării unor societăți deschise și piețe deschise dornice să adere la Uniunea Europeană.

Outhwaite (2016) a realizat lucrarea „Europe Since 1989 Transitions and Transformations” prin care sunt analizate evoluțiile și dezvoltarea din statele din Europa de la revoluțiile din 1989. Este analizată și societatea europeană emergentă, dezvoltarea pe sfere publice europene și societatea civilă. Ceea ce autorul consemnează este că după 1989, Europa a trecut prin transformări în mai multe domenii, având și interacțiuni între tendințele fundamentale pe termen lung și evenimentele întâmplătoare din societate.

Pentru România, anul 1990 a fost momentul 0 al democrației în România, fiind marcat de tulburări sociale și bătălii politice, ale căror rezultate au modelat evoluția țării pentru anii următori. Primul an al libertății a fost și anul în care au apărut diviziunile sociale și politice, dintre care unele sunt vizibile și astăzi în societatea românească. Societatea din România a înregistrat în anul 1990 primele alegeri libere, organizate în luna mai, dar și primele proteste semnificative, din Piața Universității în iunie. La primele alegeri democratice din România, după

1989, prezența la vot a fost de peste 86%, cea mai mare pe care a avut-o România la toate alegerile. Rezultatul alegerilor a adus și mai mulți protestatari în Piața Universității din București, care au considerat că victoria lui Ion Iliescu și a FSN este o trădare a Revoluției. De asemenea, anul 1990 a fost reprezentat pentru România și schimbarea tipului de economie, de la o economie controlată de stat și planificată la o economie de piață, care a dus la privatizarea companiilor de stat, au apărut primele firme private și a fost eliminat controlul de stat asupra prețurilor unor bunuri. Totuși, reformele economice au fost contestate, atât de politicieni, cât și de societate (Insider, 2019).

Sunt studii care se axează pe activismul civic digital, precum este și lucrarea „Digital Civic Activism in Romania: Framing anti-Chevron Online Protest Community «Faces»”, realizat de Cmeciu (2016). Această lucrare s-a axat pe prezentarea rezultatelor unei analize cantitative a prezentărilor a două comunități Facebook din România în timpul protestelor anti-fracking online și offline în România. În 2013 românii au început să protesteze împotriva explorării gazelor din satul Pungești. Mișcarea de Rezistență Pungești online și offline s-a transformat în termen de o lună de la un instrument de mobilizare rurală până la națională menit să ajute țăranii români afectați de operațiunile de explorare a gazelor de șist propuse de Chevron.

În ultimii ani literatura de specialitate din România s-a axat pe lucrări care au avut la bază analiza protestelor din perioada 2017 – 2018, cunoscute și sub denumirea de #Rezist. Mureșan și Sălcudean (2019) au realizat un studiu unde au fost analizate prezența artei și a artiștilor în timpul celor mai mari proteste din România post-comunistă. Aceștia s-au raportat la influența participării la proteste a unor persoane cunoscute, care devin influenți ai mișcărilor de protest, prin alăturarea protestatarilor în stradă, prin utilizarea intensivă a rețelelor sociale sau prin crearea de produse artistice, care susțin protestele. De asemenea, acesta s-a axat și pe identificarea diferitelor forme de acțiune care presupun o componentă artistică semnificativă, angajată de protestatari în vederea realizării rezultatelor dorite: mobilizarea participanților, generarea de solidaritate sau captarea atenției mass-media. Se poate observa că participarea civică a cetățenilor are nevoie de persoane care să stimuleze acest fenomen, modele pe care să le urmeze.

Un rol important în cultura politică și civică îl are mass-media, după cum este notat în literatura de specialitate (Teune 2005). De asemenea, literatura specifică faptul că protestele sunt înțelese ca „folosirea colectivă a metodelor neconvenționale de participare politică pentru a încerca să convingă sau să constrângă autoritățile să susțină scopurile unui grup provocator” (Taylor și Van Dyke, 2004) și au o mare varietate de acțiuni. Acestea pot varia de la strategii convenționale de persuasiune politică, cum ar fi petițiile sau lobbyismul, până la tactici de confruntare, cum ar fi marșuri, greve sau demonstrații, acțiuni violente, care implică daune materiale, pierderi economice sau chiar fatalități sau forme de exprimare politică precum ritualuri, muzică, spectacole, poezie etc.

Un aspect pe care îl remarcă literatura de specialitate este dat de formele culturale de exprimare politică, care oferă o mai mare flexibilitate decât formele tradiționale de participare civilă sau de protest, cum ar fi marșurile, petițiile sau demonstrațiile. Reed (2016) afirmă că în ultimele decenii „fiecare formă de artă a fost atrasă în cercul protestului”, iar lista sa include, fără a fi limitativă, arta vizuală, teatrul și arta performanței, pictura de protest, poezia de protest. Astfel, cultura politică și civică evoluează, iar pătrunderea formelor moderne de manifestare depinde de structura fiecărui stat.

3. Discuții

3.1. Cultura politică – informații generale

Cultura politică exprimă orientările de valoare, cunoștințele, atitudinile și aprecierile prin care anumite grupuri sociale se raportează la viața politică a societății respective. Acest mecanism influențează structurile politice, determinând anumite raporturi între stabilitate și schimbare, dintre factori obiectivi și cei subiectivi, dintre cei individuali și cei sociali. Cercetările

în domeniu au demonstrat faptul că există o legătură extrem de strânsă între forma democratică de guvernământ și un anumit tip de cultură politică.

Țările care sunt în plin proces de tranziție sunt influențate de vechiul lor stoc cultural transmis prin mecanismele socializării în structurile prezentului (de exemplu comportamentul politic al grupurilor sau al indivizilor). În România noile structuri democratice, înstituite pe cale legislativă și constituțională se bat cap în cap cu remanentele culturii politice anterioare (atitudini, comportamente, limbaj, simboluri). Înlocuirea acestui fond cultural vechi cu cel nou este un proces de lungă durată, extrem de complex.

Datorită faptului că în domeniul politic s-a produs o schimbare majoră a sistemului de valori, au aparut noi instituții și o nouă practică de exercitare a puterii și o nouă relație între putere și cetățeni. Cultura reprezintă un sistem de idei, valori, principii, atitudini, reprezentări și comportamente sociale, moduri de acțiune și gândire asimilate prin educație, experiența și transmise de la o generație la alta (Măgureanu, 1997). În cadrul societății, cultura influențează comportamentul și atitudinile politice ale oamenilor. Cultura are anumite funcții politice extrem de importante exprimate prin simboluri, comportamente, atitudini care se găsesc în cadrul grupurilor sociale și în cadrul interacțiunilor dintre indivizi (în fondul cultural al unei societăți se află simboluri și paradigme, atât ale vieții umane cât și a felului în care indivizii se raportează la politic).

Conceptul de „cultură politică” a fost utilizat pentru prima dată de către sociologul american Gabriel Almond, în articolul său „Comparative Political Systems”, publicat în anul 1956. În opinia acestuia cultura politică se află în strânsă legătură cu particularitățile și caracteristicile sistemului politic și face apel la un nivel ridicat de educație, informare și informație, competență fără de care este imposibilă participarea la viața politică în cadrul unui sistem democratic (menținerea unei democrații stabile depinde de anumite atitudini politice și de un anumit nivel de cultură politică). Termenul de „cultură politică” se raportează la orientări politice caracteristice unui stat, manifestate prin intermediul atitudinilor față de sistemul politic și comportamente (set de atitudini față de anumite obiecte, simboluri și procese sociale).

Politologii Gabriel Almond și Sydney Verba (1963) au clasificat cultura politică în câteva tipuri, după categorii, în urma efectuării unui studiu despre culturile politice din țările Germania, Italia, Mexic, Regatul Unit și Statele Unite. Aceștia au spus că sunt trei tipuri de bază de cultură politică, care pot fi folosite pentru a explica de ce oamenii participă sau nu la procesele politice.

Tabelul 1.1. Tipuri de cultură politică

Tip de cultură	Sistemul ca obiect general	Obiecte de input	Obiecte de output	Sinele ca participant activ
Parohială	0	0	0	0
Dependentă	1	0	1	0
Participativă	1	1	1	1

Sursa: <https://schoolofpoliticalscience.com/what-is-political-culture/>

Cultură politică parohială este atunci când cetățenii sunt în mare parte neinformați și nu sunt conștienți de acțiunile guvernului lor și sunt puțin interesați de procesul politic (de exemplu Mexic). Într-o cultură politică dependentă cetățenii sunt informați și conștienți de guvernul lor și participă ocazional la procesul politic (Germania, Franța și Italia). Într-o cultură politică participativă cetățenii sunt informați și participă activ la procesul politic (Marea Britanie și Statele Unite ale Americii). Modul cum cultura politică este dezvoltată și este transferată din generație în generație prin socializarea politică a fost abordată de către Seymour Martin Lipset.

Trebuie menționat faptul că o cultură politică parohială este prezentă de obicei în țările subdezvoltate și în sistemul social tradițional, fiind datorat unei lipse de conștiință și interes sau o indiferență larg răspândită în rândul indivizilor față de problemele politice. În cultura politică participativă fiecare cetățean își asumă în mod activ un rol activ în viața politică. Populația se consideră un membru activ al sistemului politic existent al țării.

Există mai multe țări aflate în tranziție, inclusiv România, unde se poate constata că s-au adoptat constituții democratice, există un pluralism politic și există instituții democratice dar nu există democrație deoarece cultura politică presupune existența anumitor orientări politice reprezentate prin anumite atitudini față de sistemul politic care nu sunt însușite de către oameni corect sau în totalitate.

3.2. Cultura civică, cultura democratică – informații generale

Democrația este un sistem politic în care cetățenii își exercită controlul asupra elitelor; acest control este legitim (sprijinit de norme care sunt acceptate de elite și nonelite (Almond, Verba, 1996). Faptul că oamenii participă la viața politică la nivel local, joacă un rol extrem de important în dezvoltarea unei cetățenii (autoritățile locale pot ajuta la dezvoltarea participării). Almond și Verba susțin că pentru cetățeni este important să se simtă capabili de a-și crea structuri necesare influențării guvernării (aceste structuri pot reprezenta o formă de influență în anumite cazuri). Democrația este o societate în care „.....cetățenii obișnuiți exercită un grad relativ înalt de control asupra liderilor” (Dahl, 1956). Aceasta presupune că se așteaptă ca cetățenii să se implice în viața societății respective și să fie conștienți de modul în care se iau deciziile în statul respectiv. Spre deosebire de supusul din Antichitate, statutul de a fi cetățean presupune participarea activă la viața statului și la procesul de input politic (proces prin care sunt luate deciziile politice). Gabriel Almond și Sidney Verba sunt autorii conceptului de „cultură civică” (1963).

Cultura civică reprezintă un mod particular de raportare la sistemul politic democratic. Instruirea civică în Statele Unite pregătește un comportament cetățenesc care este mai apropiat de modelul raționalității activiste. O importantă componentă a culturii civice este setul de atitudini privind încrederea în alți oameni. Cetățenii statelor dezvoltate fac parte din multe grupuri și asociații. Aceștia pot avea diferite afiliere, inclusiv afilierea în cadrul unui partid, pot fi membri unor asociații non-guvernamentale sau pot fi membrii unor grupuri de interes. Schattschneider susține că există un input al grupurilor de interes asupra modului de guvernare, iar acest impact este diminuat de faptul că indivizii respectivi sunt membrii ai mai multor grupuri iar această apartenență tinde să influențeze și să modereze influențele. Într-o democrație, o proporție din cetățeni sunt implicați în sistemul politic al statului respectiv prin amestecarea structurilor politice difuze cu acelea mai diferențiate ale corpului politic. Normele prin care individul aderă la viața politică a statului sunt în mare parte determinate de rolul pe care îl permite sistemul să îl joace prin legile, normele, și valorile sale. Cultura politică democratică menține echilibru între puterea și răspunderea elitei guvernamentale.

Ideea centrală a cărții celor doi cercetători constă în faptul că democrația de factură modernă (parlamentară, pluralistă, liberală) nu se poate construi pe orice fond cultural. În afară de bazele instituționale și economice mai există o bază extrem de importantă și anume fundamentul modern, pe care se dezvoltă un anumit tip de cultură politică.

3.3. Cultura civică și politică din România în perioada de după 1989

Țările Centrale și de Est au fost străbătute, după revoluțiile anticomuniste, de un proces definit prin tranziția spre democrație și economie de piață. Această schimbare, fără precedent, în cadrul căreia indivizii și grupurile importante ale societății sunt antrenate într-un vast proces de restructurare. În țările aflate în tranziție se constată o „criză a legitimității noilor regimuri politice” și se datorează prăbușirii fulgerătoare a fostelor regimuri comuniste ((Thom, 1996). Cu toate că schimbările structurale s-au declanșat relativ în același timp pe toate palierele societății, acestea au suferit multe desincronizări. Vladimir Pasti (1995) a susținut că „în România tranziția s-a petrecut în mare măsură spontan. Revoluția a deschis posibilitatea schimbării, ba chiar a forțat-o atunci când a distrus instituțiile și relațiile vechi și a lăsat locul gol pentru a fi ocupat de unele noi”. Aceste schimbări au avut loc, dar ele nu au fost nici prevăzute, nici dirijate.

Pur și simplu au rezultat din comportamentele indivizilor și grupurilor sociale, în funcție de raporturile de forțe dintre ele”.

Analiștii au descoperit treptat lanțul condiționărilor, observând că noul cadru politic și legislativ cere un anumit sistem instituțional, care la rândul lui poate funcționa adecvat doar pe suportul unei economii concurențiale. „Statul bunăstării generale” și societatea de consum au intrat în criză odată cu schimbarea structurilor economice și apariția noilor tipuri de relații politice bazate pe informații.

Politica românească de după 1989 reprezintă rezultatul atitudinilor însușite de actualii actori politici ai scenei executiv-legislativ. Postcomunismul a făcut să înțelegem cât este de important să formulăm întrebări despre oamenii care îi desemnăm să ne reprezinte. Comunismul a avut propria cultură politică caracterizată prin ideea de subordonare totală a cetățeanului față de instituții. Românii fiind extrem de preocupați de creșterea nivelului lor de trai, au neglijat aspectul civic a proiectelor politice la care au fost chemați să participe. După alegerile prezidențiale din noiembrie 1996 din România, când a fost ales președinte Emil Constantinescu, au apărut mii de organizații nonguvernamentale într-o multitudine de domenii.

Cultura civică în România din perioada post-comunistă se remarcă prin protestele de la București din 21 și 22 decembrie, care au dus la căderea dictatorului comunist Nicolae Ceaușescu. Un decret adoptat de Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN) la 31 decembrie 1989 a permis înregistrarea partidelor politice din România, astfel fiind înregistrate zeci de partide în doar câteva luni, iar 75 dintre ele au participat la primele alegeri, organizate în mai 1990. Cele mai importante partide înregistrate în ianuarie 1990 au fost partidele istorice, care dominaseră scena politică din România în perioada interbelică și fuseseră interzise de comuniști, în special Partidul Național Țărănesc - Creștin și Democrat (PNT-CD) și Partidul Național Liberal (PNL). PNT-CD a fost condus de Corneliu Coposu, care a petrecut 17 ani în închisorile comuniste, iar unul dintre punctele programului său a fost reinstaurarea monarhiei constituționale în România. PNL avea o doctrină liberală și era condus de Radu Câmpeanu.

Primele proteste semnificative după 1989 au fost în perioada 28-29 ianuarie 1990 când a fost contestat Frontul Salvării Naționale (FSN) considerat ca fiind moștenitorul Partidului Comunist Român (PCR). Protestele s-au încheiat după ce minerii din principalul bazin carbonifer al României, Valea Jiului, au venit la București pentru a apăra democrația. Acesta a fost primul dintr-o serie de evenimente violente cunoscute sub numele de revoltele minerilor (mineriadele), care au marcat tânăra democrație românească de la începutul anilor 1990.

Sfârșitul anilor 90 este momentul definitiv pentru democrația din România. Posibilitatea de a realiza aspirațiile spre schimbare, exprimate în ultimele alegeri și de a consolida o democrație în adevăratul sens al cuvântului depinde de dezvoltarea unei societăți civile și a unei culturi politice democratice. România este unica țară postcomunistă în care „partidele istorice” au un rol destul de important în cadrul vieții politice. Dezvoltarea unei culturi politice democratice este importantă mai ales prin sprijinirea noilor instituții și practici parlamentare. Elita politică din România consideră că țara suferă de o imagine deformată pe nedrept, care a devenit un inconvenient major în cale planurilor de integrare. Constituția României susține faptul că președinția este instituția centrală a sistemului politic românesc, șeful statului fiind ales direct, prin vot popular. Există două aspecte importante, care vor avea un rol extrem de important asupra viitorului reformei și asupra democrației în România: redefinirea rolului statului și politica răspunderii.

În România, instituțiile politice sunt modelate după tiparul noii Constituții democratice, separarea puterilor în stat funcționează, iar principiul pluralismului politic, activitatea partidelor și a sindicatelor, precum și dreptul la opinie sunt garantate și se manifestă efectiv. Mass-media are libertate de exprimare, presa românească de după 1989 a oferit o varietate de libertăți de expresie. Cu toate aceste structuri formale și instituționale, sistemul democratic românesc are un mare neajuns: lipsa de experiență democratică a noii clase politice, lipsa culturii politice a

cetățenilor obișnuiți, remanența unor valori incompatibile cu procedurile democratice. În România cultura politică este influențată puternic de evenimente și de procesele sociale în curs.

Unul din cele mai importante elemente sunt mentalitățile și comportamentele politice. Mentalitățile sunt cea mai profundă structură culturală a unei comunități, cea mai durabilă și cea mai rezistentă la schimbare (Pasti, 1995). Prin mentalități se înțelege atitudini și comportamente politice, acestea reprezentând planul manifestărilor directe și expresive ale culturii politice. În cazul României mentalitățile politice sunt puternic marcate de experiențele politice prin care au trecut grupurile sociale, în perioada epocii moderne și astfel putem observa:

- lipsă de încredere a oamenilor în instituțiile de stat
- convingerea cetățenilor simpli că dramele vieții lor nu sunt preluate ca teme de cei care reprezintă puterea în stat
- între viață și politică există o fractură adâncă
- imaginea populară a puterii politice este aceea a unei sfere în care au loc „afaceri” în care în centrul acestora nu este cetățeanul sau societatea;
- nivelul scăzut de încredere a cetățenilor în instituțiile politice și cele publice (Partide Politice, Parlament, Guvern, Justiție).

Relația politică a noilor instituții formate cu cetățenii este stabilită de formele de comunicare politică, de modul în care oferta guvernanților este percepută și interpretată de indivizi

Pentru a stimula și îmbunătăți procesul democratizării în România este nevoie de:

- acțiune guvernamentală reînnoită
- dezbateri politice îmbunătățite și stabilirea de relații între elitele politice concurente.
- crearea unor relații autentice de reprezentare și participare între instituțiile politice, societatea civilă și societate
- bună înțelegere publică a normelor de bază ale democrației.

Implicarea cetățenilor reiese din înțelegerea importanței lor în deciziile pe care le ia clasa politică. O societate civilă activă sau o societate interesată de deciziile reprezentanților săi în Parlament, Consilii Locale sau Județene se implică în semnalarea deciziilor care nu sunt în favoarea comunității / arealului geografic reprezentat și organizarea de proteste pentru a atenționa că măsurile luate de autorități nu sunt corespunzătoare. În România cultura politică și civică depinde și de contextul socio-economic, astfel că populația a demonstrat în numeroase activități să este conștientă de importanța participării sale active la actul decizional al clasei politice.

4. Concluzii

În urma realizării studiului s-a putut constata că în România a început să se dezvolte cultura civică și politică după revoluția din anul 1989. Primele proteste semnificative au fost în anul 1990, când societatea a fost nemulțumită de alegerile prezidențiale, în timp ce ultimele mari proteste au fost în perioada 2017 – 2019, care au avut ca scop apărarea statului de drept și au fost împotriva legilor justiției. De asemenea, au mai fost proteste pentru apărarea Roșiei Montana de exploatare și domeniul Pungești de exploatarea gazelor de șist, ambele manifestații fiind în anul 2013.

Participarea cetățenilor la acțiuni civice sau politice denotă existența acestor culturi, a democrației. Începutul democrației din România este în anul 1990, însă conștientizarea cetățenilor pentru a participa la astfel de acțiuni s-a făcut treptat și de multe ori se poate observa că aceștia au nevoie de modele pe care să le urmeze pentru a-și apăra cauza (exemplu implicării artiștilor sau reprezentanților unor importante ONG-uri de la protestele din perioada 2017 – 2019).

Evoluția culturii civice și politice din România s-a încadrat în tendința de evoluție a acestora din țările Europei Centrale, după căderea comunismului. Modificările politice din anul 1990 a dus la schimbări în mai multe domenii, printre care implicarea cetățenilor la acțiuni

civice. România s-a confruntat cu mentalitatea populației, la fel ca și celelalte state, care în ultimii ani se confruntă cu un fenomen de naționalism.

Limita acestui studiu este dată de lipsa analizei datelor statistice, însă sunt premise pentru a fi continuat printr-o analiză ulterioară a participării populației la acțiuni civice și politice (proteste și alegeri, îndeosebi) pentru a putea face comparații și a analiza evenimente care au influențat comportamentul populației.

Bibliografie

1. Almond, G., Verba. (1996). *Cultura civică atitudinii politice și democrație în cinci națiuni*. București: DuStyle.
2. Dahl, A. R. (1956). *A preface to democratic Theory*, Chicago.
3. Insider (2019). *Romania - 30 years of democracy: 1990, the first year of freedom*, Disponibil la <https://www.romania-insider.com/romania-30-years-democracy-1990>.
4. Măgureanu, V. (1997). *Studii de sociologie politică*, București: Albatros.
5. Mureșan, R., Sălcudean, M. (2019). *The involvement and the role of art in the #rezist civic actions in Romania*. Revista Trnasilvania 9/2019.
6. Outhwaite, W. (2016). *Europe Since 1989 Transitions and Transformations*. First Edition, Routledge.
7. Pasti, V. (1995). *Tranzitia in Romania. Caderea in viitor*. Bucuresti: Nemira.
8. Pavone, T. (2014). *Political Culture and Democratic Homeostasis: A Critical Review of Gabriel Almond and Sidney Verba's The Civic Culture*. Disponibil la https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/tpavone/files/almond_verba-the_civic_culture_critical_review_0.pdf
9. Reed, T.V. (2016). „*Protest as Artistic Expression*.” In *Protest Cultures: A Companion*, ed. Katherin Fahlenbrach, Martin Klimke, and Joachim Scharloth. New York: Berghahn Books.
10. Rupnik, J. (2017). *Evolving or revolving? Central Europe since 1989*. Disponibil la <https://www.eurozine.com/evolving-or-revolving-central-europe-since-1989/>
11. Thom, F. (1996). *Sfarsitul comunismului*. Iasi: Polirom.
12. *** (1997) *International Ideea - Democratia in Romania: raport asupra planurilor de democratizare a Romaniei*, Humanitas.
13. *** <https://schoolofpoliticalscience.com/what-is-political-culture/>
14. *** <https://www.britannica.com/topic/The-Civic-Culture>

THE EFFECTS OF CAPITALISM ON THE FOOD HABITS OF THE ROMANIANS

EPECTELE CAPITALISMULUI ASUPRA OBICEIURILOR ALIMENTARE ALE ROMANILOR

Alexandra-Iulia BĂLOI¹

Abstract

The countries of Central and Eastern Europe, members of the former Communist bloc, began, with the exit of the communism, some extensive processes of transition and societal transformation, including the creation of a coherent and viable market economy.

The food industry is one of the most important branches of the consumer goods industry. The importance of this industry in the national economy is special, due to the natural raw materials needed to obtain products used in gastronomy. The food market has been fully liberalized since 1997, when in fact the liberalization of the prices of the main food products took place with the exception of vegetables and fruits, which were then first to be liberalized in the agri-food market in 1990 and managed to it becomes the market that operates according to the principles of the market economy. (Anderson, 2013)

Through this paper we will see how the increase of the living standard of the population generates a shift from the need to eat to the pleasure of eating, and food becomes more and more, for high-income households, a space for creativity in preparing the menu, a space of freedom of choice. The degree of diversification of the food consumed is relatively low, these households being oriented towards the consumption of traditional dishes, easy to prepare in their own kitchen.

Key words: food industry, food habits, products, market

JEL: Z1

1. Introducere

Societatea actuală este o societate a schimbărilor continue, care au loc pe toate palierele. Evenimentele ce au loc, de natură politică, culturală, economică și religioasă, ne plasează în postura în care observăm și încercăm să înțelegem natura complexă a problemelor cu care noi, ca indivizi, și umanitatea în ansamblul său, se confruntă în prezent. În ultima perioadă, alimentația a devenit una dintre temele importante de cercetare sociologică. Astfel, sociologia alimentației se poate defini ca o arie de cercetare specializată care își propune să ajute la înțelegerea transformărilor contemporane și să evedențieze cauzele crizelor alimentare.

Revoluția industrială și agrară reprezintă au adus schimbări masive în sistemul agricol. Sistemele agricole s-au schimbat de la producția alimentară mică și de subzistență la producția mare, de export (Calvocoressi, 2000). Producția industrială de alimente are efecte asupra sănătății umane. Alimentele procesate sunt bogate în calorii, grăsimile, carbohidrații și sodiul dominând majoritatea dietelor (Anderson, 2013). De exemplu, populația din America este expusă bolilor de inimă, diabetului de tip II și cancerului, toate legate de modificările obiceiurilor alimentare (Crossfield, 2009).

Țările în curs de dezvoltare au programe de ajustare agricolă, impunând condiții stricte în schimbul împrumuturilor cu dobândă mică (Anderson, 2013). Prin urmare, guvernele din țările lumii a treia creează piețe deschise către exporturi, printre care și exporturile de alimente (Avakian, 2008).

Produsele alimentare au avut de suferit din cauză că producătorii agricoli au improvizat noi tehnologii de conservare a produselor alimentare cu substanțe chimice și de transportare a acestora pe alte continente (Anderson, 2013). Țările în curs de dezvoltare abandonează produsele interne pentru produsele de export, apoi, ulterior, consumă produse prelucrate puse la dispoziție de corporații industriale (Angus, 2008). Utilizarea îngrășămintelor și pesticidelor pentru a crește randamentul agricol are efecte negative asupra alimentelor consumate, în prezent dezvoltându-se

¹ *Drd., Școala Națională de Studii Politice și Administrative SNSPA, Școala Doctorală de Sociologie, București, alexandra.baloi@gmail.com*

și promovându-se conceptul de produse bio, cu scopul de a reduce efectele dăunătoare ale celor care se comercializează frecvent (Sobar, Khan, Bisogni, 1998).

Efectele asupra sănătății cauzate de capitalism în industria alimentară sunt grave. De exemplu, în America anumite boli mortale precum diabetul, accidentul vascular cerebral, cancerul și bolile de inimă sunt corelate „dieteii occidentale” (Anderson, 2013). Alimentele cu valori nutritive ridicate sunt scumpe și pot fi consumate de o anumită categorie de persoane. În consecință, există categorii care sunt mai predispuse la obezitate și boli legate de dietă decât altele. Minoritățile, care sunt defavorizate economic, se confruntă cu un risc mai mare de a suferi de obezitate și tulburări legate de dietă, (Sobar, Khan, Bisogni, 1998).

Impactul asupra sănătății cauzat de consumul alimentelor este resimțit pe toate continentele. Cu toate acestea, Europa și America de Nord sunt cele mai afectate continente, populația acestora fiind cea mai afectată în planul sănătății de o dietă necorespunzătoare, cu un număr mare de persoane care suferă de obezitate, care duce la rândul ei la probleme de sănătate asociate acesteia (Sobar, Khan, Bisogni, 1998).

Actualul proiect de cercetare își propune să identifice felul în care transformările societății românești de după 1989, un moment important din punct de vedere social, care a influențat numeroase schimbări, au condus la schimbarea obiceiurilor de consum alimentar ale românilor. În acest context, obiectivele teoretice pe care își propune să le analizeze demersul nostru sunt:

- prezentarea principalelor obiceiuri alimentare ale românilor (de la modernitate la contemporaneitate)
- identificarea impactului pe care tranziția l-a avut asupra obiceiurilor alimentare ale românilor;

În realizarea lucrării s-au utilizat metode descriptive, observația și studiul de caz. Principalele etape pentru analiza datelor din acest studiu sunt:

- Realizarea documentării despre principalele studii despre efectele capitalismului asupra alimentației populației României;
- Sinteza cercetărilor existente despre efectele capitalismului asupra alimentației românilor și abordarea conceptuală;
- Sinteza integrativă prin rezumarea studiilor identificate despre efectele capitalismului asupra alimentației și formularea unor concluzii în acest sens;
- Realizarea bazei de date și interpretarea datelor statistice.

2. Perspective în sociologia alimentației

Alimentația este un fenomen complex, care permite multiple posibilități de abordare atunci când este cercetată. În ultima perioadă, alimentația a devenit una dintre temele importante de cercetare sociologică. Sociologia alimentației se poate defini ca o arie de cercetare specializată care își propune să ajute la înțelegerea transformărilor contemporane și să evidențieze cauzele crizelor alimentare. Alimentația este o activitate determinată și încadrată de reguli sociale, pe care o avem în mod obișnuit, de cele mai multe ori din experiențele noastre (Marinescu, 2016). Studiul alimentației a devenit important deoarece spațiul social alimentar s-a transformat în mod profund, nu numai în Europa occidentală, ci și în țările Europei de est, pe fondul dezvoltării tehnologice și industriale. (Pollan, 2015). Odată cu anii 1960, se vorbește tot mai des, în special în Statele Unite ale Americii, despre abundența alimentară și chiar de exces și supraabundență. Căderea comunismului, după 1989, în Europa de Est a reprezentat nu numai o transformare profundă în mediul de securitate și în sistemul de relații internaționale, ci și debutul unui proces de transformare societală, unic în istoria modernă și contemporană.

Industria alimentară are impact asupra tuturor oamenilor de pe glob, cu toate că nu toți realizează influența acesteia în viața lor de zi cu zi. Piața produselor alimentare reprezintă o piață care a fost liberalizată în totalitate începând cu anul 1997, atunci când de fapt a avut loc liberalizarea prețurilor principalelor produse alimentare – cu excepția legumelor și fructelor, care

au reprezentat prima piață agroalimentară liberalizată din 1990 și care a reușit să devină, în timp, piața care funcționează după principiile economiei de piață (Pollan, 2015). Astfel creșterea nivelului de trai al populației generează o deplasare a nevoii de a mânca către plăcerea de a mânca, iar alimentația devine din ce în ce mai mult, pentru gospodăriile cu venituri ridicate, un spațiu al creativității în pregătirea meniului, al libertății de alegere.

Consumul alimentar este o noțiune foarte complexă și explică mecanismul comportamental de cumpărare și consum de alimente care se referă la modalitățile oamenilor de a-și organiza consumul, practicile alimentare, natura și calitatea alimentelor consumate, raportările consumului față de comportamentul alimentar (conduita alimentară). Sunt modele care urmăresc explicarea modalității de luare a deciziei de cumpărare, iar altele formalizează modul în care cumpărătorul își alocă veniturile pentru achiziționarea produselor și serviciilor care-i satisfac nevoile de consum. Însemnătatea stabilirii politicii alimentare pentru reducerea efectelor foametei și a alimentației neraționale a făcut ca problema să fie în permanență în atenția forurilor internaționale (Săhleanu, 1977). Alimentul poate fi privit ca un obiect fizic, economic, etnic, cultural complex, iar pentru a pune accent pe dimensiunea sa socială, putem susține faptul că oamenii nu mănâncă substanțe nutritive, ci alimente. Omul nu poate ingera produsele pe care le găsește în mediul înconjurător decât sub formă de alimente, adică produsele naturale construite cultural și valorizate, transformate și consumate respectând un protocol de folosire înșușit în urma socializării. Etimologic vorbind, aliment, provine din limba latină, „alimentum”, ceea ce înseamnă „produs în stare naturală sau prelucrat, care servește ca hrană” (Săhleanu, 1977).

Alimentația are un rol important în socializarea oricărui individ. Din punct de vedere al studiului sociologic al alimentației, socializarea implică familiarizarea individului cu ierarhizarea mâncării din cultura proprie. Socializarea începe din copilărie prin intermediul familiei și a școlii, dar reprezintă un proces continuu de-a lungul vieții. Atât în termenii de formare a identității individuale, cât și de transmitere din generație în generație, procesul de socializare are o importanță centrală, adică este procesul prin care internalizăm normale și valorile societății, și prin care învățăm rolurile sociale în care ne integrăm (Săhleanu, 1977).

Socializarea alimentară reprezintă prima formă de învățare socială a copilului pentru că ea se află în centrul socializării primare (Săhleanu, 1977). Individul se naște într-un spațiu social alimentar deja constituit, învață să mănânce în cadrul procesului de socializare sau mai exact, acesta devine o ființă socială învățând să mănânce. Prin procesul de socializare, ritmurile noastre fiziologice sunt modelate astfel de ritmurile societății. Învățăm nu numai să distingem între comestibil și necomestibil, ci și cum să recunoaștem tehnicile potrivite de preparare și combinare a mâncărurilor și convențiile care determină când, unde și cu cine se poate mânca (Mirea, 2002). Atunci când aceste categorii și convenții sunt stăpânite, satisfacerea cerințelor nutriționale ia forma unei activități sociale complexe. Un individ poate să treacă prin schimbări semnificative complexe la nivelul apetitului sau poate experimenta diferite opțiuni de a mânca.

3. Discuții

3. 1. Alimentația la români: context socio-cultural

Populația României număra la 18 martie 2017, conform datelor recensământului național, 21 698 181 locuitori, o cifră cu peste un milion de locuitori mai mică decât cea furnizată de recensământul din anul 1992. Populația rurală reprezenta, tot în 2002, un procent de 47,3% din total, iar cea din mediul urban 52,7%. Mortalitatea generală a prezentat o tendință de creștere continuă după 1990 (când se cifra la 10,6‰), ajungând la 12,4‰ în 2002 și la 12,9‰ în penultimul semestru al anului 2003. În paralel, natalitatea a scăzut continuu, de la 13,6‰ în 1990 la 9,8‰ în anul 2001 și chiar 9,7‰ în 2002 și în primul semestru al anului 2003. Speranța de viață evaluată în 2003 a fost de 67,5 ani la bărbați și 72,3 ani la femei (cu aproximativ 8 ani mai mică decât în țările Uniunii Europene). (Victor Săhleanu, 1977, p. 123) Mortalitatea din cauze cardiovasculare a atins în anii precedenți cele mai mari valori din întreaga istorie a românilor

(710,63 la 100 000 locuitori în 2001 și 701,79 la 100 000 locuitori în 2002). În paralel, cheltuielile pentru sănătate în 2003 au fost în România de aproximativ 70 dolari pe cap de locuitor (de 5-14 ori mai mici decât în alte țări din fostul lagăr comunist și de circa 20-40 ori mai mici decât în țările dezvoltate ale lumii), iar accesul la medicamente în aceeași perioadă clasa țara noastră pe penultimul loc între țările candidate în acel moment la intrarea în Uniunea Europeană. Toate aceste condiții grevează profund îngrijirile de sănătate în România actuală, perpetuând o stare precară de sănătate în rândul populației. În momentul de față, nici bolile generate de o alimentație defectuoasă nu pot beneficia de măsuri eficiente de prevenire și tratament.

3.2. Modele și sisteme alimentare

Un model alimentar reprezintă confluența dintre cultură, istorie și mediul natural. Modelele alimentare variază de la o societate la alta sau se pot modifica în cadrul aceleiași societăți. Aceasta dinamică este posibilă deoarece constrângerile biologice și exploatarea resurselor naturale atrage consumatorul într-o manieră destul de flexibilă. Funcția antropologică a modelelor alimentare este articularea dintre natural și cultural. (Săhleanu, 1977)

Modelele alimentare reprezintă ansambluri socio-tehnice și simbolice care unesc un grup uman de mediul său, îi fondează identitatea și asigură crearea proceselor de diferențiere socială internă. Astfel, prima funcție a unui model alimentar este aceea de a controla raportul grupului uman cu natura, adică mai exact controlează anxietatea alimentară, atât practic, cât și simbolic. Modelul alimentar apare ca o punere în ordine a lumii, cu ajutorul dietelor, clasificărilor care unesc persoanele. Alimentul în sens cultural este plasat într-o ierarhie ce transcede gusturile subiective și individuale, afirmându-se ca valoare culturală împărtășită de întregul grup. Astfel, modelele alimentare prezintă două dimensiuni. Prima dimensiune reprezintă un corp de cunoștințe tehnologice acumulate din generație în generație, care permit selectarea de resurse într-un cadru natural dat, precum și pregătirea alimentelor. În altă ordine de idei, modelele alimentare reprezintă un sistem de coduri simbolice purtătoare ale unor valori colective care participă la construcția identităților culturale și la procesele de individualizare. Astfel, fiecare model alimentar se prezintă sub forma unei serii de categorii utilizate la modul cotidian de membrii unei societăți, în maniera implicită. (Bulgaru, 2002) A mânca reprezintă o acțiune pe care trebuie să o îndeplinim de mai multe ori pe zi, consumând alimente, uneori fără să gândim prea mult. Gestul de a mânca este de departe unul banal, aproximativ 30 de tone de hrană trec prin tubul digestiv al unui om de-a lungul vieții. (Marian, 2002) În anul 2015, Organizația Mondială a Sănătății clasa mezelurile în categoria agenților cancerigeni; alimentele preparate din carne de vită și de porc erau adăugate, de asemenea pe lista produselor potențial cancerigene (Angus, 2008). Evoluția omului a fost marcată de succesiunea de-a lungul secolelor a mai multor etape de orânduire socio-politică și civilizații, fiecare caracterizate prin particularitățile ei administrative, economice, religioase și culturale, odată cu care au evoluat și s-au schimbat în timp – așa cum se știe – posibilitățile și obiceiurile alimentare. Natura și tipul alimentației au suferit transformări remarcabile odată cu progresul speciei umane, distanța și diferențele înregistrate între modul de hrănire al omului primitiv și cel al omului contemporan fiind la fel de importante ca și cele ce caracterizează oricare alte aspecte ale evoluției umane între aceste două etape extreme. Și – similar cu multe alte aspecte ale vieții omenești – alimentația omului a înregistrat progrese, dar uneori și tendințe nefavorabile de evoluție, odată cu trecerea dintr-o etapă istorică în alta (Graur, 2006). Până în urmă cu aproximativ 10 000 de ani, omul a trecut prin așa-numita „eră preagricolă”, în care resursele de hrană erau reprezentate de carnea furnizată de vânat și – doar în plan secundar – de fructele culese din copaci. Această alimentație predominant carnivora i-a furnizat omului primitiv toți macro- și micronutrienții în cantități suficiente, așa încât epoca respectivă nu a fost marcată de deficiențe alimentare. (Săhleanu, 1977) În următoarele milenii, odată cu dezvoltarea agriculturii, consumul de carne scade, provenind de această dată de la diverse animale domestice; aportul alimentar ajunge treptat să fie

reprezentat cu prioritate de către vegetale. Este perioada denumită „era agricolă”, marcată de apariția primelor deficiențe alimentare. Civilizațiile antice, diferențiindu-se progresiv prin orânduiri sociale, economice și religioase distincte, adoptă stiluri alimentare tot mai diverse. Trecerea la perioada Evului Mediu generează schimbări majore în alimentație. Până în secolul XI, caracteristica nutrițională comună este alimentația global insuficientă; inclusiv în următoarele două secole aportul proteic uzual se menține încă mult deficitar. În plus, într-o epocă a ignoranței și a limitărilor religioase severe, perioadele de post ale anului au și ele o influență negativă considerabilă asupra statusului nutrițional al populației. (Săhleanu, 1977)

3.3. Alimentația românilor în perioada postdecembristă

Perioada de tranziție socio-economică de după 1990 aduce cu sine o scădere a nivelului de trai, însoțită de inflație și extinderea în populație a șomajului, toate având drept consecință adâncirea dezechilibrelor nutriționale – mai ales la grupe profund defavorizate de această evoluție negativă, precum copiii, bătrânii, șomerii etc. , precum și alterarea tot mai frecventă și mai gravă a stării de sănătate a acestora. Sunt anii în care majoritatea bugetelor celor mai multe familii din România sunt dirijate spre încercarea de acoperire a necesarului zilnic de hrană, multe din produsele alimentare de bună calitate fiind puțin accesibile datorită impedimentelor de ordin financiar.

Institutul Național de Statistică înregistrează date referitoare la consumul alimentar zilnic pentru o persoană pentru perioada 2008-2019 și referitoare la evoluția consumului principalelor categorii de alimente și băuturi și venituri medii totale ale gospodăriilor după numărul de persoane.

În ceea ce privește consumul alimentar mediu zilnic pentru o persoană, datele statistice analizate în acest studiu sunt pentru perioada 2008-2019. Sunt prezentate informații totale și pentru categorii sociale în cadrul studiului. Consumul alimentar mediu pentru o persoană prezintă o scădere a consumului de calorii în perioada 2010-2014, 2015-2017 și 2019. Evoluția indicatorului între 2008 și 2019 evidențiază o scădere de 31,6 calorii de la 2484,3 calorii pe zi în 2008, la 2452,7 calorii în 2019. Cea mai importantă scădere este după anul 2010, care culminează cu criza economică globală, când au scăzut pensiile, salariile, a crescut numărul de șomeri și a scăzut numărul de locuri de muncă. Acest aspect economic se regăsește și în consumul alimentar, o reflectare a nivelului de trai al fiecărei persoane.

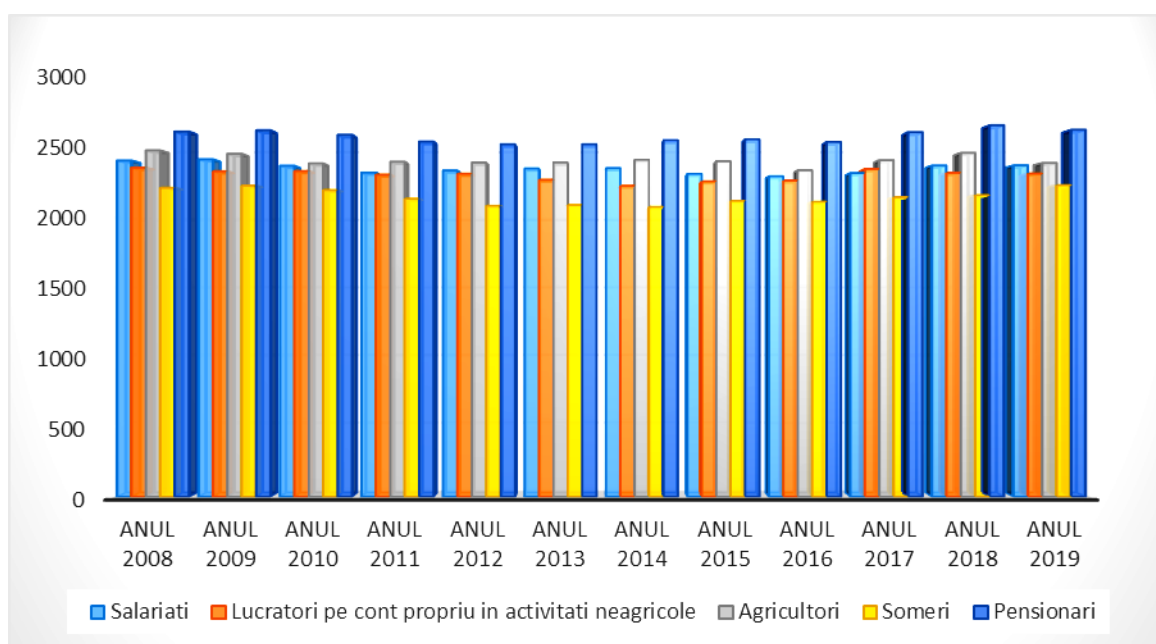

Figura 1 Evoluția consumului alimentar mediu zilnic per persoană(calorii) 2008-2019,

În ceea ce privește consumul alimentar zilnic pe o persoană, în funcție de categoria socială, se observă că cel mai mare consum se regăsește la pensionari, apoi la agricultori, salariați, lucrători pe cont propriu în activități agricole și șomeri. Evoluția este similară graficului anterior; din anul 2010 a avut loc o scădere a consumului mediu alimentar, urmând ca acesta să crească pentru toate categoriile sociale începând cu anul 2015. Consumul mediu alimentar este influențat de stabilitatea economică, iar categoria socială cea mai afectată în acest sens este reprezentată de șomeri.

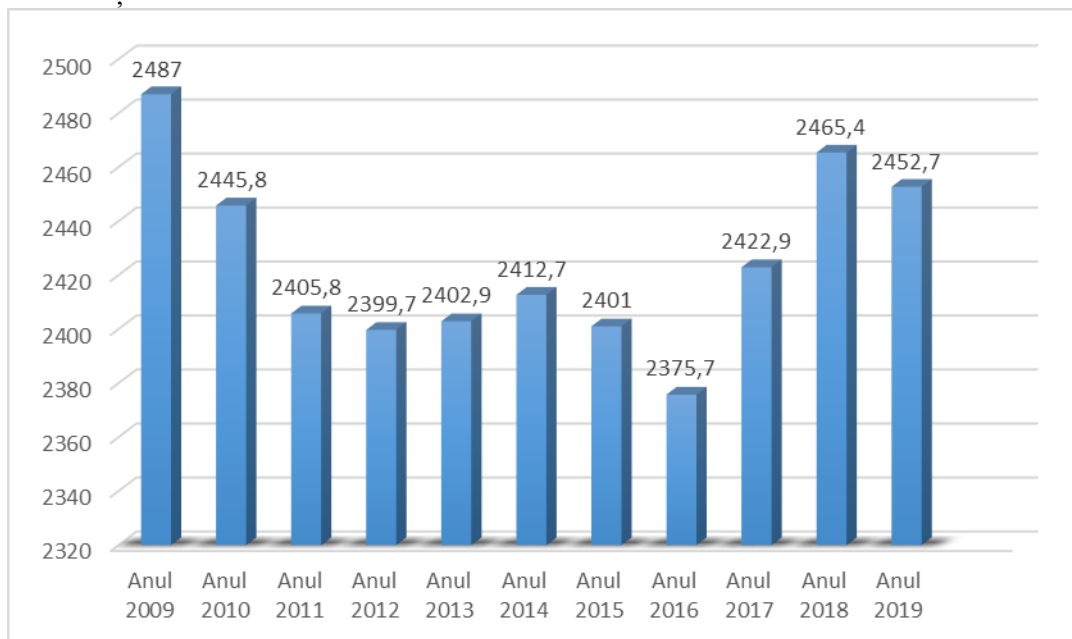

Figura 2 Evoluția consumului alimentar mediu zilnic pe o persoana (calorii) 2008-2019,
Sursa: Institutul Național de Statistică

Principalele produse alimentare consumate de populație în România sunt cerealele și produsele din cereale, cartofii, legumele și produsele din legume, fructele și produsele din fructe, carnea și produsele din carne, laptele și produsele din lapte, ouăle și peștele și produsele din pește. Se poate observa că a crescut consumul acestora în perioada 1990 – 2019, per ansamblu. Cea mai mare creștere a consumului de produse alimentare a avut loc în perioada 2004-2008, după care a urmat o perioadă de scădere, din motive economice, însă a urmat din nou o creștere. Printre cele mai consumate produse alimentare sunt cele din carne, urmat de cereale și produse lactate, în timp ce produsele din pește sunt pe ultimul loc. În anul 2017 se poate observa o tendință de a consuma în mod egal produse lactate și din carne, iar din anul 2018, produsele lactate sunt cele mai consumate în România.

Creșterea consumului de produse alimentare în perioada postdecembristă se datorează liberalizării pieței și diversificării produselor existente pe piață. Populația din România a avut tendința până în anul 2000 să consume produse la care nu a avut acces facil în perioada comunistă. Analizând în detaliu evoluția consumului de produse alimentare după anii 2000 sau 2010, se poate observa că populația României se adaptează pieței globale de consum, astfel că a crescut consumul produselor din legume, pe un trend ascendent continuu, același lucru fiind valabil și pentru legume. Totuși, deși anumite produse sunt consumate într-o măsură variabilă (pe un trend ascendent sau descendent), categoria reprezentată de cereale este constantă, fiind între principalele produse consumate și care nu și-a schimbat direcția de consum.

Referitor la consumul de băuturi, alcoolice sau nealcoolice, se poate constata că până în anul 2000 principalul produs consumat era berea, în timp ce din anul 2000, predomină consumul de băuturi nealcoolice, urmate de bere.

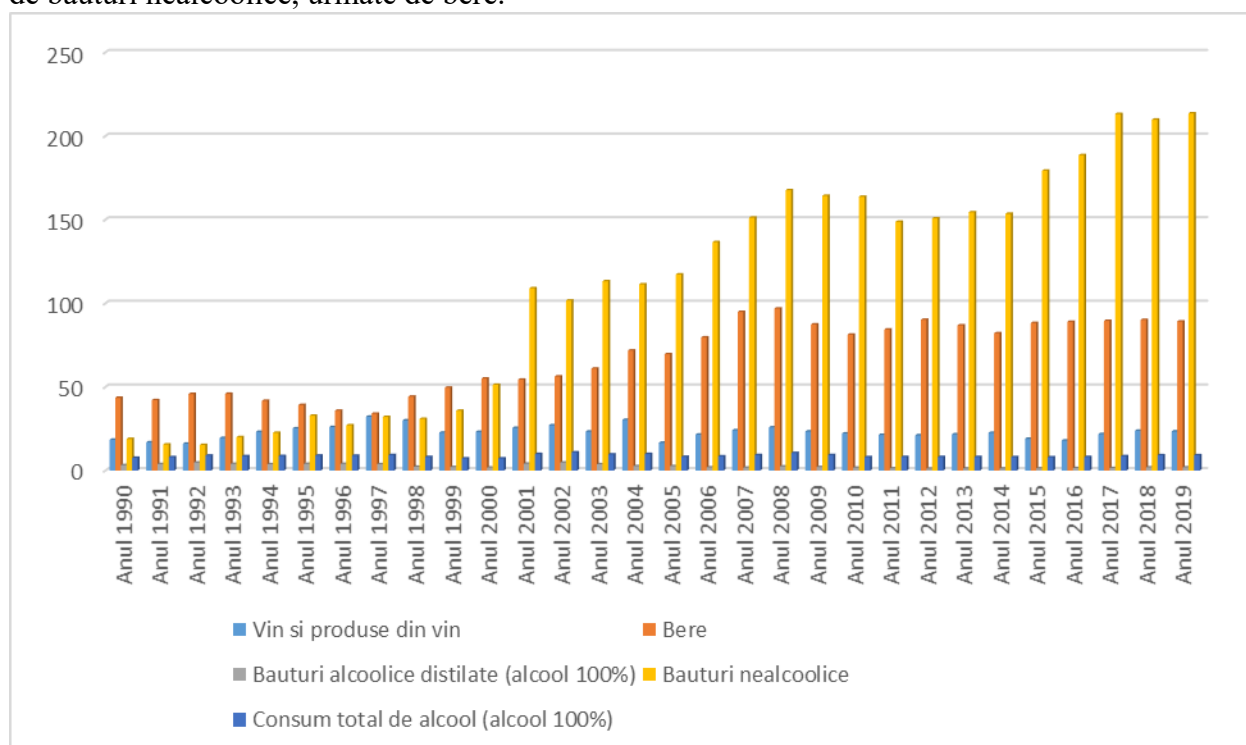

Figura 3 Evoluția consumului mediu pe locuitor la principalele băuturi (1990-2019),
Sursa: Institutul Național de Statistică

Analiza produselor consumate și a consumului mediu evidențiază două momente-cheie în istoria recentă a României, anul 2000 și anul 2010. Se poate constata că populația din România s-a adaptat dietei occidentale în ceea ce privește comportamentul de consum alimentar. Treptat, unele produse alimentare au început să fie consumate mai mult decât altele, s-a diversificat consumul alimentar, iar nivelul de trai a influențat consumul. Cea mai afectată categorie de persoane din punct de vedere alimentar este reprezentată de șomeri, aceștia fiind vulnerabili din punct de vedere economic.

4. Concluzii

Studiul realizat evidențiază faptul că alimentația românilor s-a modificat în perioada postdecembristă, adaptându-se tendințelor mondiale, dietei occidentale, care se bazează pe produse semiprocuate, glucide și carbohidrați. Consumul alimentar în România este caracterizat atât de tendințele generate de societate, cât și de veniturile populației. Pe de o parte populația consumă alimentele care să nu afecteze bugetul familial, atunci când sunt abordate categoriile sociale, și pe de altă parte consumă alimente care să permită identificarea cu o anumită categorie socială, mai ales atunci când sunt analizați tinerii. Treptat, populația a înlocuit mâncarea gătită acasă cu cea cumpărată, tip fast-food, care creează dependență și care nu este sănătoasă, fiind studii ce evidențiază acest lucru.

Capitalismul a influențat comportamentele alimentare la nivel global, în acest sens și pe cea a românilor, în sensul că au apărut alimente procesate, care afectează sănătatea și creează o anumită dependență. Evoluția capitalismului alimentar a adus și efecte negative, la nivelul sănătății populației, iar în acest sens a apărut și s-a dezvoltat conceptul de „bio” în rândul alimentelor, care să evidențieze calitatea acestora.

În urma studiului s-a putut constata că se pot realiza lucrări care să completeze această analiză și să aprofundeze tema abordată, precum:

- Bolile frecvente determinate de alimentație după 1990;
- Creșterea numărului de persoane care suferă de obezitate și efectele generate de aceasta;
- Influența alimentației asupra sănătății diferitelor categorii sociale.

În acest sens, s-au creat premisele aprofundării temei, datorită faptului că alimentația influențează atât sănătatea populației, cât și mediul de viață al acesteia, fiind interdependente.

Bibliografie

1. Allen T., Proserpi P., (2016). *Modeling Sustainable Food Systems*, Environmental Management, 57:956–975;
2. Allin, H. (2002). *NATO's Balkan Interventions*, Oxford, Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies;
3. Anderson K., (2013). *The Greatest Threat to Global Food Security: Capitalism*;
4. Angus I., (2008). *Capitalism, Agribusiness and the Food Sovereignty Alternative Global Research*;
5. Avakian B., (2008). *The Global Food Crisis and the Ravenous System of Capitalism*;
6. Brzezinski, Z. (2000). *Marea tablă de șah*, București, Univers Enciclopedic;
7. Braudel, Fernand., (1984). „*Structurile cotidianului*”, Editura Meridiane, București;
8. Bulgaru M., (2002). „*Dreptul de a mânca- disparități mondiale și realități românești*”, Editura Economică, București;
9. Calvocoressi, P. (2000). *Politica Mondială după 1945*, Traducere de Simona Ceaușu, București, Editura Allfa;
10. Constantin M., (2002). „*Marketingul producției agroalimentare*”, Editura Universitaria, Craiova;
11. Crossfield P., (2009). *Why Unfettered Capitalism is bad for Your Health*;
12. Fischer G. S. (1997). *România în secolul XX*, Iași, Editura Institutul European;
13. Graur M., (2006). *Ghid pentru Alimentația Sănătoasă*, Iași, Editura Performantica;
14. Guthman J., (2011). *Weighing In: Obesity, Food Justice, and the Limits of Capitalism*, Londra, University of California Press Ltd.
15. Marinescu A., (2016). *Sociologia Alimentației. Teorii, perspective și tendințe contemporane*, București, Editura Tritonic;
16. Pasti V., (1995). *Tranziția în România. Căderea în viitor*, București, ed. Nemira;
17. Pollan M., (2015) , *Dilema omnivorului, Istoria naturală a celor patru moduri de obținere a alimentelor*”, București, Nemira;
18. Săhleanu V., (1977). „*Omul și alimentația*”, Editura Științifică și enciclopedică, București;
19. Sobar J., Khan L. K., Bisogni C., (1998). *A conceptual model of the food and nutrition system*, Elsevier Science Ltd., Marea Britanie;
20. Thom, F. (1996). *Sfârșitul comunismului*, Iași, Editura Polirom.

CROSS-BORDER CORPORATE RESIZING IN THE PERSPECTIVE OF GLOBALIZATION

REDIMENSIONAREA CORPORATIVĂ TRANSFRONTALIERĂ ÎN PERSPECTIVA GLOBALIZĂRII

Daniel-Serafim BROTEA¹

Abstract

The ensuing conflict in Ukraine pandemic generated by the covid-19 continues to affect the global and implicit regional economy. In this context, cross-border corporate resizing in the perspective of globalization ensures that: the financial operations, commercial, transport, implemented managerial based on euroregional and/or zonal global information is real correct, reliable and timely; plans and corporate objectives in border areas are harmonized, achieved and fulfilled; corporation management action are in accordance with euroregional sustainable development policies, adopted by the governments of cross-border countries, plans, standards, procedures and nowadays legislation, that all human and material resources are fully protected, purchased economically and efficiently used in order to sustainably develop cross-border areas prevent corporate insolvency and later the euroregional economic bankruptcy.

The effective activities corporation helps to identify and evaluate the management of risks and to prevent corporate euroregional economic bankruptcy. They are developed after the development corporation strategies and risk assessments. All this, however, in the context in which are correlated with corporate principles that are found in procedures, standards, formalization, harmonization, good practices applied and verified at the euroregional level, with the condition it is reconsidered the euroregional socio-economic historical realities, adapted to the conditions imposed by pandemic norms, accentuated and continued by the conflict in Ukraine, which limits access to energy resources and implies overestimated costs.

Key words: *corporate resizing, principles, euroregion, border, globalization pandemic, conflict.*

1. Introducere

Toate activitățile corporațiilor au un anumit impact social, fie prin produsele și serviciile pe care le oferă sau locurile de muncă pe care le asigură, fie indirect, prin efectele lor asupra altor companii regionale. Drept urmare, corporațiile nu pot să eludeze răspunderea pe care o incumbă acest impact, indiferent dacă este unul pozitiv sau negativ. În calitate de actori socio-economici puternici, cu acces la resurse importante transfrontaliere, corporațiile trebuie să își utilizeze puterea și resursele euroregionale în mod socialmente responsabil.

Conflictul din Ucraina care a accentuat efectelor pandemiei generate de covid-19 continuă să afecteze economia euroregională, având un impact puternic asupra vieții sociale și economice atât pe termen lung, mediu dar mai ales pe termen scurt, având un puternic caracter nonglobalist. În acest context este esențial să căutăm soluții pentru a depăși aceste provocări, alături de eforturile experților în cercetare, implementare, dezvoltare pentru evidențierea măsurilor eficiente de combatere a efectelor conflictului din Ucraina care a urmat efectelor covid-9, în economia transfrontalieră.

Redimensionarea corporativă trebuie să se regăsească prin armonizarea acțiunilor manageriale cu noile norme impuse de contextul actual transfrontalier marcate de conflictul euroregional din Ucraina care are un puternic caracter nonglobalizare.

Redimensionarea corporativă trebuie să stabilească măsuri armonizate pentru facilitarea tranzacțiilor comerciale pretabile pentru a fi inițiate și promovate în vederea dezvoltării economico-sociale durabilă a euroregiunii Siret-Prut-Nistru, măsuri reglementate de dreptul internațional privat, dar care în contextul actualului conflict euroregional, raportul dreptul forței/forța dreptului, poate avea alte conotații.

2. Nivelul cunoașterii

Reflecția sistematică asupra cadrului conceptual pentru înțelegerea responsabilității sociale a corporațiilor în perspectiva globalizării, a fost inaugurată acum jumătate de secol sub

¹ Doctor, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, R. Moldova, brotea_daniel08@yahoo.com

influențe anglo-americane. Majoritatea autorilor acceptă că afacerile au, într-adevăr, și alte responsabilități în afară de imperativul profitabilității maxime. Cele mai convingătoare s-au dovedit argumentele de ordin *economic*, legate de logica interesului rațional, în detrimentul celor sociale.

În acest cadru argumentativ, corporațiile transfrontaliere ar trebui să își asume o serie de responsabilități sociale în măsura în care efectele sunt benefice pentru profiturile lor. Ca exemplu, menționăm următoarele:

- corporațiile percepute ca fiind socialmente responsabile pot beneficia de o clientelă mai largă și mai satisfăcută, în vreme ce o percepție publică de iresponsabilitate socială se poate solda cu un boicot sau cu alte acțiuni ostile din partea consumatorilor. De exemplu, în 2001 gigantul petrolier ExxonMobil a avut de suportat boicotul unui mare număr de consumatori din Europa, drept reacție față de refuzul companiei de a semna protocolul de la Kyoto privind prevenirea încălzirii globale, protocol împotriva căruia ExxonMobil a dus o foarte activă campanie de lobby;

- în mod similar, angajații pot fi atrași să lucreze pentru acele corporații pe care le percep ca fiind socialmente responsabile și pot fi chiar devotați și mândri să lucreze la astfel de firme;

- implicarea voluntară a companiilor în acțiuni și programe sociale poate să prevină inițiativele legislative ale guvernelor, asigurând astfel o mai mare independență a corporațiilor față de controlul guvernamental;

- contribuțiile pozitive la dezvoltarea socială pot fi considerate de către firme drept investiții pe termen lung în consolidarea unei vieți comunitare mai sigure, mai bine educate și mai echitabile, de care pot profita și corporațiile, prin creerea pepinierii de recrutare forță de muncă, desfășurându-și activitatea într-un mediu de afaceri mai dinamic, mai potent și mai stabil.

Acestea sunt motive *economice* serioase care pot fi în avantajul corporațiilor dacă și-ar asuma anumite obligații față de diferite grupuri sociale euroregionale. Friedman nu contestă valabilitatea unor astfel de acțiuni, ci susține doar că ele sunt generate de interese egoiste, astfel încât nu trădează nici un fel de responsabilitate socială, ci doar își maschează dorința de profit sub aparența unei respectabilități sociale. Astfel se confirmă ideea kantiană că valoarea morală a unei acțiuni este, în mod decisiv, dependentă de intențiile cele mai profunde ale acționariatului. Problema etică nu este aceea dacă profiturile cresc în urma unor acțiuni cu finalitate socială, ci dacă motivul inițial al acestor acțiuni este dorința de profit și/sau respectul față de interesele legitime ale altor grupuri sociale. Pe de altă parte, cu toate studiile întreprinse până acum, a fost practic imposibil de „dovedit” fără dubii o relație directă între responsabilitatea socială și profitabilitate. Chiar dacă probele acumulate par să sugereze o corelație pozitivă între cele două aspecte, relația de cauzalitate dintre ele rămâne problematică. Atunci când companiile de succes inițiază programe de responsabilitate socială e cât se poate de rezonabil să ne întrebăm dacă aceste programe contribuie la succesul firmelor respective sau mai degrabă succesul financiar le îngăduie implicarea în inițiative „generoase”, deductibil fiscal. Pe lângă aceste argumente de ordin economic, trebuie să avem în vedere și argumentele *morale* în favoarea responsabilității sociale a corporațiilor.

Corporațiile dau naștere unor probleme sociale și, prin urmare, au responsabilitatea de a le soluționa și de a preveni apariția unor noi probleme sociale și de mediu transfrontalier. Prin inovații tehnologice și creșterea eficienței, firmele duc la dispariția anumitor ocupații și, implicit, la creșterea șomajului, migrația forței de muncă, depopularea unor zone afectate de o recesiune structurală și suprapopularea zonelor de *boom* economic; corporațiile poluează mediul, exploatează resursele neregenerabile, apa, cărbunele, pădurile, etc. Nu este corect, din punct de vedere moral, ca întotdeauna alții să suporte consecințele acestor fenomene, de pe urma cărora companiile au numai de câștigat, fără a participa la susținerea consistentă pentru acoperirea costurilor sociale și de mediu.

În calitate de actori sociali puternici, cu acces la resurse importante, corporațiile trebuie să își utilizeze puterea și resursele în mod socialmente responsabil. O corporație multinațională,

care a acumulat un capital enorm prin munca și creativitatea angajaților săi din țara de origine, bucurându-se de sprijin din partea guvernelor unde are filiale, vreme îndelungată, nu procedează corect atunci când, urmărind să-și maximizeze profiturile, se delocalizează, mutându-și activele în țările din „lumea a treia”, sau în curs de dezvoltare, unde salariile sunt mult mai mici și reglementările de protecție a mediului mai puțin restrictive (exploatare păduri, degradarea mediului înconjurător, etc), dar și fără să-i pese de salariații „*de acasă*” care își pierd locurile de muncă.

Toate activitățile corporațiilor transfrontaliere au un anumit impact social, fie prin produsele și serviciile pe care le oferă sau locurile de muncă pe care le asigură, fie indirect, prin efectele lor asupra mediului pe care-l secătuesc de materii prime și poluează cu deșeuri dar și asupra altor companii. Drept urmare, corporațiile nu pot să se dezică de răspunderea pe care o incumbă acest impact, indiferent dacă este unul pozitiv sau negativ astfel că trebuie, voit sau prin forța legii, aplicată de o justiție care să se situeze în afara *conflictelor de interes* și care să răspundă pentru deciziile luate, să participe la reabilitarea efectelor negative și acoperirea costurilor sociale aferente.

Departe de a depinde exclusiv de ceea ce fac acționarii lor, activitatea corporațiilor transfrontaliere se bazează pe contribuția unor largi și variate grupuri socio-profesionale (angajați, consumatori, furnizori, comunități locale-într, respective *stakeholders*), având, prin urmare, datoria de a ține seama și de interesele acestor grupuri coparticipante.

Date fiind toate aceste argumente de ordin economic și moral în favoarea asumării de către corporații transfrontaliere a unor responsabilități sociale, se poate aprecia că, din punct de vedere teoretic, chestiunea pare suficient de solid clarificată; practic însă, se ridică probleme în ceea ce privește posibilitățile de a trage la răspundere corporațiile pentru comportamentul lor etic discutabil, dacă nu de-a dreptul imoral, în contextul globalizării.

Responsabilitatea economică.

Corporațiile au acționari care pretind un câștig rezonabil prin dividende, pentru investițiile lor, au angajați care doresc slujbe sigure și bine plătite, au clienți care cer produse de bună calitate la prețuri accesibile etc. Aceasta este prin definiție rațiunea de a fi a diferitelor afaceri în societate, astfel încât prima responsabilitate a unei afaceri este aceea de a fi o organizație economică funcțională și de a se menține pe piață. Satisfacerea responsabilităților economice este *pretinsă* (adică solicitată imperativ) tuturor corporațiilor, din rațiuni obiective, existențiale.

Responsabilitatea legală.

Solicită ca afacerile corporative tranfrontaliere să se supună legilor și să respecte „*regulile jocului*”. În majoritatea cazurilor, legile codifică vederile, cutumele și convingerile morale ale societății, astfel încât respectarea lor este o condiție necesară a oricărei reflecții ulterioare privind responsabilitățile sociale ale unei firme. De exemplu, în ultimii ani, mai multe firme de marcă au avut de suportat penalități în urma dovedirii în justiție a unor practice de concurență neloială, materializate în strategii ilegale, menite să le asigure păstrarea sectorului de piață și creșterea nejustificată a profitabilității (ca responsabilitate economică). *Concret corporațiile-filiale autohtone de distribuție, în sectorul comerț energie, care pe fondul conflictului din Ucraina, profitând de oportunitățile inerente și ocolind sistemului judiciar național inconsecvent, incoerent și interpretabil, ocupând cu premeditare, prin conflicte de interes netransparente, lanțul comercial de distribuție (en-gross/en-detail), și-au maximizat profiturile prin externalizarea costurilor în amonte, către producătorii primari dar și în aval, către clienții finali, stabilind prețurile și tarifele pe criterii monopoliste ce le asigură un profit subiectiv, nejustificat de obiectivitatea economiei de piață, încălcând normele legale, etice și morale.* Situația este alta dacă ne raportăm la Gigantul Microsoft care a pierdut un proces de lungă durată, în care corporația a fost acuzată de violarea legilor *antitrust*, abuzând de poziția sa *monopolistă* pentru a-și dezavantaja competitorii; procesul s-a soldat cu pierderi drastice pentru

companie. La fel, dezvăluirile privind conspirațiile de fixare a prețurilor, care au zguduit piața operelor de artă în anii 1990, s-au soldat cu condamnări ale unor *senior executives* aflați în fruntea celebrelor case de licitații Sotheby's și Christie's. Ca și în cazul responsabilităților economice, satisfacerea responsabilităților legale ar trebui să fie o cerință imperativă a societății față de orice corporație, indiferent de componența capitalului social, străin, mixt sau autohton-de stat sau privat.

Responsabilitatea etică.

Obligă corporațiile transfrontaliere să facă ceea ce este just, moral și echitabil, chiar dacă nu sunt silit să procedeze astfel de cadrul legal existent. De exemplu, atunci când compania Shell a vrut să foreze în platforma marină Brent Spar din Marea Nordului, a avut toate aprobările legale ale guvernului britanic și, totuși, a căzut victimă campaniei inițiate de organizația Greenpeace și a boicotului consumatorilor. Drept urmare, decizia *legală* de instalare a platformei marine a fost, în cele din urmă, nepusă în aplicare, deoarece firma nu a ținut cont de așteptările *etice* mai pretențioase ale societății (sau, cel puțin, ale grupurilor de protestatari). Responsabilitățile etice constau în ceea ce societatea *așteaptă* din partea corporațiilor, dincolo de cerințele economice și legale. Aceiași responsabilitate etică similară ar trebui să existe și în privința forărilor din platoul continental al Mării Negre.

Responsabilitatea filantropică.

În vârful piramidei, cel de-al patrulea nivel al responsabilității sociale a corporației cuprinde acțiunile filantropice. Cuvântul grecesc „*filantropie*” înseamnă literal „*iubirea de oameni*” și introducerea acestui termen în contextul mediului de afaceri are în vedere toate acele situații în care corporația are libertatea de a decide, fără nici o constrângere exterioară, să se implice în acțiuni ce vizează îmbunătățirea calității vieții angajaților, a comunităților locale și, în ultimă instanță, a societății în ansamblu. Acest nivel de responsabilitate socială cuprinde o mare varietate de inițiative, printre care donații caritabile, construcția unor facilități recreative pentru salariați și familiile lor, sprijinul acordat școlilor locale, sponsorizarea unor evenimente artistice sau sportive etc. Responsabilitățile filantropice sunt numai cele *dorite* de societate, fără a fi pretinse ori așteptate din partea corporațiilor, ceea ce le face să fie mai puțin importante decât celelalte trei categorii anterioare.

Responsabilitatea socială a corporațiilor în perspectiva globalizării.

Acest concept a corporațiilor s-a dezvoltat în Statele Unite, țară din care provin majoritatea autorilor care s-au preocupat de această problemă. În Europa occidentală, conceptual responsabilității sociale a corporațiilor a fost însă mai puțin influent, date fiind diferențele de climat social, economic și cultural. În Statele Unite, responsabilitatea *economică* este puternic focalizată pe profitabilitatea companiei și, ca atare, se definește, în primul rând, prin obligațiile acesteia față de acționari. Modelul de capitalism din marea majoritate a țărilor din Europa continentală este oarecum diferit. Acest model acceptă o definiție mult mai largă a responsabilității economice și ia mult mai mult în considerare obligațiile sociale ale companiilor față de angajați și comunitățile locale. De exemplu, multe companii germane, cum este și conglomeratul Thyssen, a continuat să păstreze în funcțiune unități neprofitabile din estul fost comunist al țării, întrucât „abandonul” acestei regiuni, cu toată situația sa economică precară, era considerate socialmente inacceptabil și, dat fiind curentul dominant în opinia publică din Germania, ar fi fost de natură să genereze grave probleme de imagine, afectând serios reputația marilor firme din Germania occidentală. Ignorând bunele practici germane, pe plan intern, conceptul de imagine și reputație economică, a fost denaturat, majoritatea activelor economiei naționale, după ce au fost re tehnologizate, au fost falimentate și subevaluate, vândute și dezafectate, în contra interesului național, prin vădite conflicte de interese.

Responsabilitatea *legală* este privită în Europa ca bază a tuturor celorlalte forme de responsabilitate socială, mai ales datorită rolului proeminent al statului în reglementarea activității corporațiilor. Europeanii au tendința de a atribui statului rolul de a impune regulile jocului economic, pe când în concepția nord-americană reglementările guvernamentale sunt privite că limitează libertatea individuală și inițiativa privată.

Se constată că responsabilitatea legală, în cazul României nu corespunde principiului interesului național, definit de Constituție dar și orientării Europene actuale privind redeschiderea unor noi capacități de producție pe cărbune. Astfel Complexul Energetic Oltenia, cu capital majoritar de stat, prin Ministerul Energiei, într-o acțiune judiciară inițiată de un terț-Asociația Bankwatch, finanțată de un sistem concurent extern, a fost obligată de o instanță din România, în 30.06.2022, să sisteze exploatarea carbunelui în cea mai mare subunitate de exploatare-Cariera Roșia, motivând că Ministerul Mediului, din cadrul aceluiași guvern din care face parte și Ministerul Energiei, nu a actualizat o autorizație de mediu, toate acestea pe fondul exacerbării conflictului geostrategic din Ucraina, care induce un risc crescut ca sistemul energetic național să devină hiperdependent de concurență, cu accentuarea deficitului comercial.

Majoritatea dezbaterilor din Europa privind activitatea corporațiilor sunt axate pe responsabilitatea *etică*. În comparație cu americanii, europenii sunt mult mai suspicioși față de marile corporații transnaționale. De aici, o permanentă stare de alertă a publicului față de buna credință a firmelor de mare anvergură, a căror legitimitate morală este mereu pusă sub semnul întrebării, chiar dacă aspectele economice și legale din activitatea lor sunt în bună regulă. Din acest motiv, probleme precum energia nucleară, ingineria genetică sau testarea produselor farmaceutice pe animale și oameni (Covid-19) au stârnit în Europa dezbateri mult mai aprinse decât în alte părți ale lumii.

În ceea ce privește responsabilitatea *filantropică* în Europa ea nu a fost implementată grație unor acte discreționare ale unor companii foarte potente sau ale unor magnați financiari de talia lui George Soros, ci pe calea unor reglementări legislative. Pentru că taxele și impozitele plătite de corporațiile din Europa sunt mai mari decât cele plătite de companiile americane, susținerea financiară a creației artistice, a educației superioare sau a serviciilor comunale, printre altele, nu au fost niciodată în Europa o sarcină primordială a corporațiilor, ci a căzut în seama guvernului. În mod similar, legislația muncii din statele europene a încurajat acordarea de beneficii sociale salariaților și familiilor acestora, nelăsând aceste aspecte la latitudinea „generozității” filantropice a corporațiilor.

În concluzie cele patru niveluri de responsabilitate socială se pot regăsi și în context european, dar cu ponderi și semnificații diferite. În vreme ce americanii pun accentul pe responsabilitățile economice ale companiilor, vest europenii tind să fie mai preocupați de conformarea corporațiilor față de normele sociale și față de legislația care promovează politici sociale active. Din acest motiv, conceptul de responsabilitate socială a corporațiilor tinde a fi integrat într-o teorie cu veleități strategice mai ample, axată pe conceptul relativ recent de *responsivitate socială* a corporațiilor transnaționale.

Corporațiile se diferențiază, întrunind aprecieri mai mult sau mai puțin favorabile din partea publicului, în funcție de receptivitatea lor activă față de așteptările contextului social în ceea ce privește asumarea de responsabilități. În contextul evenimentelor din Ucraina, aceste diferențieri se accentuează și acutizează.

În vreme ce managerii continuă să aibă o responsabilitate fiduciară față de interesele acționarilor, trebuie să găsească un echilibru între acestea și interesele concurente ale altor grupuri de participanți ca să asigure supraviețuirea pe termen lung a companiei, mai degrabă decât maximizarea profitului și promovarea intereselor unui singur grup. Drept urmare, de vreme ce compania este obligată să respecte drepturile *tuturor* participanților, rezultă de la sine că, într-o anumită măsură, aceștia trebuie să poată participa la adoptarea acelor decizii manageriale care le afectează în mod substanțial bunăstarea și drepturile. Într-o formă ceva mai dezvoltată,

Freeman susține *democrația participativă*, caracterizată prin faptul că fiecare corporație este condusă de un consiliu al participanților, ce acordă fiecărei categorii de *stakeholders* posibilitatea să influențeze și să controleze deciziile companiei. El mai propune și ideea unui model sau a unui cod obligatoriu de *guvernare corporatistă*, care codifică și reglementează diferitele drepturi ale grupurilor de participanți.

Important este faptul că, indiferent de motivație, ambele strategii sunt complementare care conduc la la aceleași concluzii *practice*:

- urmărirea profitului pe termen lung exclude un comportament rapace și iresponsabil față de consumatori, salariați, furnizori, creditori, competitori etc.

- dimpotrivă, un bun om de afaceri – adică unul care câștigă bine din ceea ce face – este acela care nu uită nici o clipă de interesele numeroaselor categorii de *stakeholders*, străduindu-se a veni în întâmpinarea cerințelor acestora.

În contextul actual, deciziile diplomatice de formare a unui spațiu euroregional unic ar trebui să consolideze interconectarea economică și interdependența comercială a țărilor din zonele transfrontaliere, dar în contextul conflictului din Ucraina situația socio-economică este mult mai complexă. Ținând seama și de noile restricții economice impuse de acest conflict, cu accente nonglobaliste, dezvoltarea relațiilor transfrontaliere presupune intensificarea relațiilor diplomatice, socio-culturale, comerciale și nu în ultimul rând economice între zonele transfrontaliere. Poziția geografică a României la intersecția macroeconomică și existența unei frontiere comune cu granițele Uniunii Europene și Ucraina, în această zonă transfrontalieră, predetermină interacțiuni multiple corporative, importanța și urgența dezvoltării relațiilor bilaterale transfrontaliere fiind evidentă, prin avantajele economice de care se pot bucura participanții aflați în proximitate geografică, euroregională.

3. Concluzii și recomandări

În concluzie, rezumând cele analizate și cercetate, autorul menționează că, în prezent, redimensionarea corporativă, în zonele transfrontaliere, în persepectiva globalizării pe fondul conflictului din Ucraina, datorită poziției geografice unice, având la bază bunele practici ale altor state euroregionale, România se poate implica activ creșterea eficienței reglementărilor euroregionale economice, luând în considerare:

- identificarea și aplicarea euroregională a mijloacelor diplomatice, prin promovarea forței dreptului și detensionarea dreptului forței;

- promovarea valorilor etice și morale euoregionale în mediul de afaceri transfrontalier;

- asigurarea efectivă a performanțelor managementului euroregional;

- identificare și înlăturarea conflictelor de interese în sistemul energetic din zona Siret-Prut-Nistru;

- adoptarea de acorduri interguvernamentale transfrontaliere, în special cu Republica Moldova;

Bibliografie

1. Anwar J., Hasnu S. (2016), *Strategy-performance relationship: A scoring method framework for typological research*. In: International Journal of Information, Business and Management, Volume 8(2), p.19-35.
2. Burlacu N. *Asanarea managerială a organizațiilor insolvabile. Strategii de dezvoltare socio- economică a societății în condițiile globalizării*, În: Conferința Științifică Internațională. Chișinău, 15-16 octombrie 2012. p. 221-228.
3. Burlacu N., Cojocaru V. *Management*. ASEM, Chișinău, 2000.
4. Brotea D.S. *Implementarea auditului în gestiunea corporativă în contextul integrării în Uniunea Europeană*. În: Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, volumul XXVII, 2016. ISBN: 978-606-685-475-7. p. 90-95.
5. Brotea D.S. *Măsuri pentru susținerea mediului de afaceri euroregional. Creșterea rolului guvernantei corporative și reducerea insolvențelor firmelor din zonele transfrontaliere*. În: Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, vol. XXXIII, 2018. ISBN:978-606-685-616-4. p. 155-161.
6. Gribincea A., Maximilian S., Cazacu V. *Depășirea crizei social-economice din R. Moldova, Dezvoltarea economico-socială durabilă a Euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*. vol.XXVII, Iași: Academia Română, Inst.Gh. Zane, 2016, p.41-51.
7. Gribincea C., *Managementul patrimoniului cultural-istoric ca premisă de promovare turistică și conomică*. Conferința științifico-practică internațională Teoria și practica administrării publice, AAP, 17 mai 2018, Chișinău, p. 429-434.
8. Hessel M., *Administrarea Societăților pe acțiuni în economia de piață și de tranziție*. București: ALL, 1997. 159 p.
9. Morega D. I., Romanescu M. L. (2002), *Management*, București: Ager, 315 p.
10. Nicolescu O., Verboncu I., (2007), *Fundamentele Managementului Organizației*. București: Tribuna Economică, 360 p.
11. Roșca P., Sălăvăstru V. *Aportul investițiilor străine asupra creșterii economice naționale*. În: Revista științifico-didactică „Economică”. Chișinău: ASEM, 2014, nr.1, p. 75-81.
12. O.U.G. nr.109/2011 privind Guvernanța corporativă a întreprinderilor publice (managementul corporativ).
13. Suslenco A. (2020), *Strategii de afaceri aplicate în vederea creșterii sustenabilității*. In: Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor, Vol.1, p. 85-91. ISBN 978-9975-50-255-9.
14. Voinea I. *Corporațiile transnaționale și capitalismul global*. București, 2007, Polirom.198 p.

SPECIFIC ASPECTS OF BANK FRAUD IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ASPECTELE SPECIFICE ALE FRAUDELOR BANCARE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Iurie CĂPRIAN¹

Abstract:

Bank fraud is the activity (or complex of activities) related to the use of illegal means to obtain certain profits (money, assets, or other property) owned by the banking institution or its customers, by fraudulently claiming to be a bank or other financial institution. It has existed since the establishment of banking activity and tends to be connected to the technological progress in the banking field. Bank fraud can be of internal, external, or mixed origins. In general, bank frauds in the Republic of Moldova correspond to the level of development of banking activity, but at the same time, there is the possibility of permanent takeover of international experience to combat them. The culminating expression of the banking fraud in the Republic of Moldova was the "Robbery of the Century", carried out through dubious schemes and foreign exchange transactions carried out at BEM, Unibank, and the Social Bank. This resulted in costs for the public finances of extinguishing and servicing the 13.34 billion lei, for a total amount of 25 billion lei in the next 25 years. All these required the approval of a new framework of prudential regulation and the taking of measures for the recovery of the administrative framework of commercial banks in the Republic of Moldova. Also, the NBM, together with the commercial banks, carries out a permanent activity of raising the financial culture of the bank clients. These activities inspire confidence in the efficiency of anti-fraud management in banking institutions in the Republic of Moldova.

Keywords: bank fraud, banking corruption, fraud risk management.

JEL classification: G21, G28

1. Introducere

În general, fraudă reprezintă o activitate intenționată orientată spre obținerea unui câștig personal sau pentru a cauza o pierdere unei alte părți.

Wikipedia afirmă: „Frauda bancară este utilizarea unor mijloace potențial ilegale pentru a obține bani, active sau alte proprietăți deținute sau deținute de o instituție financiară sau pentru a obține bani de la deponenți, pretinzându-se în mod fraudulos drept bancă sau altă instituție financiară. În multe cazuri, fraudă bancară este o infracțiune. În timp ce elementele specifice ale anumitor legi privind fraudă bancară variază în funcție de jurisdicție, termenul de fraudă bancară se aplică acțiunilor care folosesc o schemă sau un artificiu, spre deosebire de jaf sau furt bancar. Din acest motiv, fraudă bancară este uneori considerată o crimă cu guler alb.” (*Bank...*, n.d.)

Politica anti-fraudă a Băncii Naționale a Moldovei prezintă următoarea definiție: „Fraudă este orice act ilegal, caracterizat prin înșelăciune, disimulare sau trădare a încrederii, comise de persoane și de entități în scopul obținerii banilor, bunurilor sau serviciilor, eschivării de la efectuarea plăților sau garantarea unui avantaj personal ori de afaceri. Fraudă presupune inclusiv obținerea la moment sau provocarea pe viitor a unor beneficii sau avantaje necuvenite, ca rezultat al raportării financiare frauduloase, însușirii ilegale de active, corupției, indisciplinei față de regulamente și legi, neprotejării imaginii și reputației BNM.” (*Politica...*, n.d.)

În Republica Moldova fraudă bancară, datorită admiterii unor ilegalități bancare de proporții în anumite perioade precedente au devenit un pericol important atât pentru stabilitatea financiară a băncilor, precum și pentru sistemul financiar autohton, ceea ce impune studierea acestui fenomen.

2. Istoria fraudelor bancare din Republica Moldova

Reieșind din studiul efectuat se poate face concluzia, că în Republica Moldova fraudele bancare au avut loc pe parcursul întregii istorii de activitate a sistemului bancar autohton.

În opinia experților Băncii Naționale a Moldovei, cele mai frecvente forme de fraudă sunt (*Ghid...*, n.d.):

¹ Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, lucky_22@mail.ru

– *Frauda internă* este cauzată de personalul băncii, reprezentând de cele mai multe ori o soluție la problemele personale.

– *Frauda computerizată* reprezintă un furt cu ajutorul calculatorului. În cele mai multe cazuri, este vorba fie de un transfer electronic neautorizat de fonduri, fie de o manipulare a sistemului informatic.

– *Fraudele financiare* reprezintă cea mai importantă categorie de fraudă și pot lua una din următoarele forme:

- *Raportare financiară frauduloasă* – cele mai frecvente domenii ce sunt supuse fraudei din raportarea financiară sunt managementul veniturilor prin recunoașterea necorespunzătoare a veniturilor și supraevaluarea activelor sau subestimarea pasivelor;

- *Delapidare de fonduri* – această categorie include scheme din extern cât și din intern, a căror scop este deturnarea de fonduri, fraude de salarizări și furturi;

- *Cheltuieli în scopuri improprii* – în această categorie este inclusă mita, precum și alte scheme de plăți necuvenite;

- *Venituri obținute în mod fraudulos* – în această categorie se includ veniturile obținute în mod fraudulos prin neachitarea parțială sau totală a salariilor, precum și evitarea achitării impozitelor (frauda fiscală).

Odată ce sunt activități ilegale, fraudele bancare sunt prezentate în Codul penal al Republicii Moldova. De exemplu, dacă este vorba de corupția bancară, atunci trebuie menționate: articolele 239-240 (infrațiuni din domeniul creditării, împrumuturilor și gestiunii băncilor); articolul 243 (spălarea banilor); articolul 279 (finanțarea terorismului). (*Codul..., n.d.*)

De asemenea, în opinia noastră fraudele bancare mai pot fi divizate în:

- Fraude de importanță internă pentru banca comercială;
- Fraude de importanță de sistem la nivel de țară;
- Fraude la nivel internațional.

La fel, fraudele se pot diviza în cele cunoscute (adică reflectate în mass-media) și cele necunoscute, despre care ne putem da seama din informație tangențială.

De exemplu, în anul 2016 Centrul Național Anticorupție a depistat 110 acte de corupție în instituțiile financiar-bancare, societăți pe acțiuni și cu răspundere limitată. Din această informație putem face unele concluzii generale despre existența problemelor respective în băncile comerciale. (*Raport..., n.d.*)

Istoria fraudelor bancare din Republica Moldova poate fi convențional divizată în trei perioade:

- Anii 1991-2004 – perioada fraudelor bancare mici, amplitudine cărora se limita cu proporțiile băncii comerciale;

- Anii 2005-2015 – perioada escaladării fraudelor bancare caracterizată prin mărirea treptată a proporțiilor pagubelor și depășirea în unele cazuri nu numai a mediului intern al băncii, ci ieșirea tot mai largă la nivel internațional, începând să atenteze la securitatea financiară a statului;

- Anii 2016 – prezent – perioada amplificării combaterii riscului de fraudă în cadrul băncilor comerciale.

Într-un articol al Ziarului de Gardă din anul 2011, se afirma: „De la independență până în prezent în R. Moldova au falimentat 17 bănci comerciale, inclusiv 5 filiale ale băncilor străine. Dintre acestea, 10 se mai află în proces de lichidare, având o sumă totală a depozitelor de circa 1 mlrd 14 mln. lei, dintre care 89,5% aparțin Investprivatbank, falită în iunie 2009. ...Procesul de falimentare a băncilor comerciale a început odată cu acordarea primelor licențe. În anii '90, numeroase structuri financiare erau fondate special pentru a fi falimentate, reușind între timp să ia credite considerabile și să spele bani din afaceri murdare. Astfel, la mai puțin de un an de la licențiere, în septembrie 1992, Topaz-bank intră în proces de insolvabilitate.” (*17 bănci..., n.d.*)

În iunie 1999, BNM a retras licența Băncii Guinea pentru neglijarea prevederilor legale și pentru management inadecvat, numindu-l administrator din oficiu pe Alexandru Gramă. Cu un

an mai devreme, pe numele fostului președinte al băncii, Serghei Verbițchi, fusese intentat un dosar penal pentru fraude în proporții deosebit de mari. (*Banca..., n.d.*)

Spectrul de fraude bancare din Republica Moldova este relativ larg, dar cea mai mare parte se comit în domeniul creditării, funcționării sistemelor de plăți și spălării banilor.

De asemenea, dacă este vorba de nivelul de participare a lucrătorilor bancari în activități frauduloase, au fost depistate cele comise de lucrători de rând și cele legate de activitatea administratorilor băncilor comerciale.

De exemplu, în aprilie 2021 s-a anunțat, că șefa casieriei sucursalei unei bănci din capitală a fost recunoscută vinovată de delapidarea averii străine (mijloace valutare în sumă echivalentă a 1,6 milioane de lei) și condamnată la 9 ani închisoare și privată de dreptul de a deține funcții sau de a exercita activități de administrare și păstrare a bunurilor străine timp de 3 ani. (*Angajata..., n.d.*)

Această fraudă este incomparabilă după amploare cu consecințe cu fraudă bancară din Banca de Economii (în interpretarea Ziarului de Gardă) comisă de Președintele băncii Gacikevici Grigore împreună cu anumiți membri ai Comitetului de Creditare în intervalul anilor 2007-2012, prin acordarea de credite neperformante pentru 52 de agenți economici în sumă totală de circa 2,2 miliarde de lei. Creditele bancare erau acordate contrar legislației, iar bunurile indicate în contractele de credit erau intenționat supraevaluate. (Gațcan, 2018).

Dacă este vorba de fraudă externă, este specifică tendința de perfecționare permanentă a tehnologiilor de fraudare, care într-o anumită măsură merg într-un pas cu progresul tehnic în domeniul bancar.

De exemplu, în aprilie 2021 MAB a prevenit clienții despre escrocherii efectuate cu ajutorul Viber orientate spre obținerea informațiilor privind soldurile de mijloace financiare, parole OTP sau datele privind termenul de expirare a cardului, CVV cod etc. (*Atenție..., n.d.*)

Pe parcursul anilor 2020-2021 două persoane suspectate, obținând informația confidențială pe această cale, au săvârșit peste 40 extrageri de pe conturile bancare a mai multor persoane, iar prejudiciul cauzat părților vătămate se ridică la circa un milion de lei. (*Se dădeau..., n.d.*)

Unele fraude bancare poartă un caracter enigmatic și lasă multe semne de întrebare.

Drept exemple pot fi prezentate următoarele:

Potrivit unui comunicat al Poliției, „...în noaptea de 5 spre 6 iulie 2019, din filiala Chișinău-Buiucani a BC „Moldova Agroindbank” SA, amplasată pe str. Ion Creangă nr. 78, mun. Chișinău, din camera special amenajată pentru păstrarea casetelor de siguranță, persoane necunoscute au sustras din 84 de casete individuale mijloace financiare, bunuri materiale, bijuterii și acte, după care au părăsit locul faptei.” La poliție s-au adresat 31 de persoane care au avut de suferit în acest caz, fiind stabilit un prejudiciu material în sumă totală de 29,4 milioane lei. (*După..., n.d.*)

Această fraudă este considerată din următoarele puncte de vedere (*Dezvăluiri..., n.d.*):

- Banca a dat asigurări că standardele și cerințele de securitate au fost integral respectate și că dispune de unul dintre cele mai complexe sisteme de securitate;
- MAIB susține că serviciile de securitate au fost prestate de una din cele mai mari companii de securitate din Republica Moldova - Media Security;
- Nivelul înalt al profesionalismului, de care au dat dovadă hoții;
- Reieșind din informația disponibilă, această fraudă nu a fost descoperită până în prezent.

În anul 2021 fosta șefă al sucursalei Râșcani a unei bănci comerciale a fost condamnată la 5 ani și 7 luni de închisoare pentru sustragerea a peste 3,5 milioane de lei din casieria unei instituții bancare. Atât în cursul cercetării cauzei penale, cât și în faza urmăririi judecătorești, inculpații-a recunoscut vina, precizând că a avut nevoie de acești bani pentru a plăti serviciile unei clarvăzătoare. (*Экс-главе..., n.d.*)

În anul 2017 expertul de Ziarul de Gardă Nicolae Galaju a menționat escaladarea fratelilor bancare în perioada anilor 2005-2015. Pa lângă mărirea activităților de spălare a banilorși „Jaful

secolului”, Nicolae Galaju menționează problema atacurilor raider. Astfel el menționează: “În septembrie 2011, apare prima informație despre tentativa de preluare a unui pachet de acțiuni de 28% de la Moldova-Agroindbank și transferarea acestora unor companii off-shore, în urma unui litigiu fals, arbitrat în Rusia. Tot prin companii off-shore s-a încercat preluarea forțată a 78% din acțiunile Universalbank și a 5% de la Victoriabank.” (Galaju, 2017)

3. Problema hazardului moral

Hazardul moral reprezintă asumarea responsabilității de către o parte prin ignorarea intereselor altuia, atunci când există un stimulent pentru a pune în primul rând propriile sale interese. De asemenea, hazardul moral (sau riscul moral) este definit ca situația în care există tendința asumării de riscuri nejustificate pe fondul suportării costurilor de către o terță parte care preia parțial sau total acest risc. (Fetiniuc et al., 2016)

În opinia unor experți, principalele condiții de apariție a hazardului moral în cadrul unei instituții financiare este existența protecției angajaților acesteia de consecințele deciziilor incorecte sau abuzive, precum și comportamentul lor incorect.

La fel, autorii Luchian și Fetiniuc au menționat manifestările hazardului moral în domeniul financiar din Republica Moldova (Luchian, Fetiniuc, 2017):

- Ignorarea și prelungiri mari în timp a pedepselor pentru infracțiunile săvârșite în sectorul financiar.
- Protecția angajaților din sectorul public și privat de la penalizarea ieșirii din relații cu clienții care dețin puterea politică sau acționarii majori.
- Admiterea captării unor acțiuni importante ale băncilor comerciale în scopul utilizării acestor instituții financiare în scheme de spălare a banilor și deturnare de active bancare.
- Garantarea depozitelor bancare ale persoanelor fizice în afara Schemei oficiale de garantare a depozitelor.
- Toleranța comportamentului abuziv al bancherilor de către clienți.

La 19 iunie 2009 BNM a retras autorizația Investprivatbank, reieșind din faptul că, în cadrul supravegherii activității Investprivatbank, în baza rapoartelor financiare BNM a depistat încălcări ale normelor prudențiale. Administrația Investprivatbank a prezentat rapoarte eronate despre starea lichidităților sale. Managementul neadecvat al Investprivatbank a condus la incapacitatea de plată a băncii respective. Una dintre cele mai mari greșeli ale băncii Investprivatbank a fost concentrarea creditării proiectelor imobiliare și nediversificarea portofoliului de credite, în condițiile în care oricum piața imobiliară a înregistrat o scădere din cauza crizei mondiale. Astfel, în urma controlului efectuat de BNM s-a descoperit că creditele imobiliare constituiau circa 75% din portofoliu, pe când norma admisă era de cel mult 30%. O altă încălcare a fost faptul că banca a atras pe piață depozite pe termen scurt – o lună, 1-3 luni și 3-6 luni, dar acorda credite pe termen lung. (*Falimentul..., n.d.*)

Pentru a demonstra problema hazardului moral, trebuie de prezentat suplimentar următoarele fapte.

La 18 iunie 2009 Guvernatorul Băncii Naționale a Moldovei Leonid Talmaci a declarat, că situația pe piața financiar-bancară din Republica Moldova în general și cea valutară în special este una stabilă și calmă, indicatorii care caracterizează activitatea băncilor comerciale din țară fiind de natură optimistă.

Din altă parte, pe parcursul anilor 2006-2009, în perioadele, în care piața interbancară a fost marcată de un deficit de lichiditate, BNM a constatat, că Investprivatbank a încălcat în repetate rânduri regimul rezervelor obligatorii, fapt pentru care i s-au aplicat 7 amenzi, transferate apoi la Bugetul de Stat. Încă în august 2008 BNM a emis un avertisment la adresa managementului băncii asupra respectării legislației în vigoare și îmbunătățirii sistemului de control intern. În noiembrie 2008 și, în mod repetat, în februarie 2009, BNM a solicitat băncii explicații asupra implementării ineficace a măsurilor de stabilizare prevăzute și prezentate anterior BNM, cu elaborarea unui plan nou de acțiuni de redresare a situației financiare. Acest

plan conținea măsuri aferente majorării fluxurilor de lichiditate, precum și alte acțiuni menite să conducă la remedierea situației. (*Unde..., n.d.*)

Din cele relatate, rezultă, că în perioada noiembrie 2008 - februarie 2009 nu numai că a tolerat, dar și a împins banca spre atragerea masivă a depozitelor la rate exagerate ale dobânzilor (de exemplu, la depozitele șase luni „Everest” banca oferea cu o rată de 24% în lei și 16% în valută).

În afară de aceasta, cunoscând problemele financiare acute ale Invesprivatbank, administrația BNM nu a informat publicul despre aceasta, permițând, în același timp, răspândirea zvonurilor nefavorabile despre bancă.

Mai mult ca atât, în perioada de la începutul lunii aprilie 2009 până la 19 iunie 2009 BNM a tolerat încălcarea drepturilor deponenților băncii respective, cărora în luna mai 2009 de acum li se refuza restituirea banilor depuși. În acea perioadă cea mai mare parte a deponenților a depus cereri de închidere a conturilor de depozit, pierzând dobânzile claculate anterior, însă nici mijloacele nici de la depozitele închise înaintea de termen, nici cele de la depozitele expirate nu erau restituite.

Din 2012, autoritățile Republicii Moldova de diferite niveluri au fost informate despre administrarea defectuoasă în Banca de Economii și Banca Socială manifestată prin furt masiv de mijloace bănești preponderent prin credite nerambursate.

În loc să intervină eficient, autoritățile moldovenești au organizat transmiterea unei cote semnificative din acțiunile Băncii de Economii în mâna unei persoane dubioase care a continuat degradarea financiară a acestei instituții financiare. În mod similar, până în 2014, persoane dubioase cu protecția tacită a BNM au sechestrat Social Bank, provocând pierderi enorme acestor bănci.

Această problemă a fost agravată de faptul că în 2013 băncile menționate aveau un singur auditor extern - Compania Grant Thornton, care nu a avertizat cu privire la nereguli în aceste instituții financiare.

În linii mari, acțiunile instituțiilor de supraveghere și de decizie s-au redus la corespondență reciprocă sub formă de scrisori și anchete, sesizarea managementului a trei bănci a riscurilor asociate tranzacțiilor, precum și discuții în cadrul Comisiei Naționale de Securitate sau Securitate Financiară. Consiliu. (Luchian, Fetiniuc, 2017)

În mod similar, a avut loc tolerarea aventurii Unibank în activități cu risc ridicat privind respectarea legislației.

În continuare s-au adâncit problemele financiare, care au început să se manifeste în 2012, delapidarea fondurilor băncilor nominalizate, implicarea în scheme de spălare a banilor și, ca urmare, falimentul acestor bănci.

În perioada menționată mai sus au fost întreprinse atacuri raider asupra altor bănci sistemice importante, unele dintre ele având succes. Măsurile luate de BNM au fost foarte pasive și slabe, unele dintre ele fiind anulate prin hotărâri judecătorești.

În perioada 2009-2014 hazardul moral a contribuit la crearea unui nou factor de instabilitate financiară în Republica Moldova exprimat prin atragerea sistemului bancar către schemele internaționale de spălare a banilor. (Luchian, Fetiniuc, 2017)

În anul 2013 au fost publicate informații despre implicarea Moldova-Agroindbank în scheme de spălare a banilor, care a fost sancționată nesemnificativ de autorități.

În perioada 2012-2014, sistemul bancar moldovenesc a devenit un fel de zonă de tranzit al fluxurilor de numerar dinspre Comunitatea Statelor Independente către alte țări, în special ale UE. Potrivit datelor BNM, în perioada nominalizată a CSI, au intrat de 35 de ori mai mulți bani decât au rămas. (*Anul..., n.d.*)

Astfel, dacă în 2013 intrările de bani în sistemul bancar moldovenesc au atins nivelul record de 65,5 miliarde USD și au fost în paritate cu ieșirile, atunci în 2014 au scăzut cu aproape 10%, iar în 2016 au fost de aproape două ori, la doar 30,4 miliarde USD.

Scăderea bruscă sa datorat în principal scăderii semnificative a fluxurilor financiare din CSI. Astfel, în 2013, statele CSI ar fi reprezentat 32,05 miliarde USD, sau aproape jumătate din volumul total, apoi doar 3,2 miliarde USD (de 10 ori mai puțin) în 2015, iar în 2016 2,4 miliarde USD, sau de 13,35 ori mai puțin.

Atitudinea pasivă a autorităților centrale, existența incertitudinilor administrative în aplicarea legislației împotriva spălării banilor, precum și corupția în sfera judiciară au permis transformarea sistemului bancar din Republica Moldova într-o mașină de spălat bani.

4. Participarea băncilor din Republica Moldova în „Laundromatul rusesc”

Una dintre cele mai cunoscute scheme internaționale de spălare a banilor a fost „Laundromatul rusesc”, adică „Spălătoria Rusă”. Potrivit unui studiu realizat de Transparency International Moldova și Comunitatea Watchdog.md, între 2010 și 2014, aproximativ 70 de miliarde de dolari SUA de la băncile rusești au fost spălați prin 5140 de companii din 96 de țări. (*Laundromatul..., n.d.*)

Suma respectivă au fost spălați prin intermediul instanțelor și băncilor din Republica Moldova, folosind hotărâri judecătorești ilegale privind datoriile false. Cei mai mulți bani au fost transferați către Trasta Komerbanka din Letonia, iar tranzacțiile de la o bancă comercială dintr-un stat membru al UE nu au trezit suspiciunea altor bănci occidentale. Schema Laundromatului a implicat cel puțin o bancă din Moldova (Moldindconbank, controlată de Veaceslav Platon) și cel puțin 19 bănci rusești.

Autorii studiului denotă că activitatea de supraveghere a sectorului bancar din Moldova este condusă de BNM. Potrivit legislației Republicii Moldova, BNM are câteva instrumente de intervenție, printre care blocarea tranzacțiilor suspecte legate de operațiuni fără scopuri economice și transferarea fondurilor către firme offshore sau impune o administrare specială unei bănci prost guvernate.

Supravegherea sistemului judiciar este înfăptuită și de Consiliul Superior al Magistraturii (CSM). Deși Laundromatul a început în 2010, Inspekția Judiciară a transmis către CSM raportul privind ordonanțele judecătorești suspecte abia în aprilie 2014, însă urmărirea penală a judecătorilor complici a început mult mai târziu.

Expertii Veaceslav Negruță și Sergiu Tofilat în cadrul cercetării efectuate au demonstrat: „...dovezile arată că toate instituțiile responsabile de stat au fost la curent cu schema de spălare a banilor, dar nu au luat măsuri pentru a o preveni. Mai mult, autoritățile pretind că au fost spălate 20 de miliarde de dolari, ascunzând faptul că suma reală a fraudei este de 70 de miliarde de dolari...”.

În contextul unor fraude bancare de proporții din Republica Moldova un rol deosebit prezentat în mod contradictoriu l-a avut Veaceslav Platon.

La 20 aprilie 2017 el a fost condamnat la 18 ani de închisoare pentru escrocherie și spălare de bani în proporții deosebit de mari, prejudicierea Băncii de Economii cu aproximativ 800 de milioane de lei. Platon a fost privat de dreptul de a exercita funcții în sistemul bancar pe un termen de cinci ani și magistrații au dispus încasarea mijloacelor financiare în valoare de peste 869 de milioane din valoarea bunurilor ce îi aparțineau. (*Veaceslav..., n.d.*) La 14 iunie 2021 a fost achitat. La 19 iulie 2021 el a zburat de la Chișinău la Londra și până în prezent se află peste hotarele țării. (*Veaceslav..., n.d.*)

5. Furtul miliardului din sistemul bancar al Republicii Moldova

Procurorii împart devalizarea Băncii de Economii în două perioade: când la conducere se afla Grigore Gacichevici (menționată anterior) (2004-2012), și a doua când BEM era controlată de Ilan Shor (2012-2014).

Anume în a doua perioadă a avut loc Furtul Miliardului sau Operațiunea „Titirezul” (numele dat de presă unor mișcări financiare prin care în perioada 2012–2014) din Banca de Economii (BEM), Banca Socială și Unibank din Republica Moldova, în cadrul căreia a fost

transferată o sumă de circa 13,3 miliarde de lei moldovenești (767 de milioane de dolari, sumă echivalentă cu 12% din Produsul Intern Brut anual al țării și mai mare decât lichiditățile totale ale băncilor). (*Operațiunea..., n.d.*)

Drept reacție la cele ce se întâmplau la BEM, Banca Națională a Moldovei a instituit administrație specială cele trei bănci în decembrie 2014, iar ianuarie 2015 a contractat o anchetă financiară din partea companiei americane de audit și investigații financiare Kroll Inc.

Raportul rezultat a arătat, că operațiuni de transferuri au avut loc pe ascuns începând cu anul 2012 și că în a doua jumătate a lunii noiembrie au avut loc unele operațiuni de ștergere a urmelor acelor transferuri, prin tranzacții complexe, precum și prin dispariția unor documente, cum a fost cazul unui autovehicul cu documente esențiale ale BEM incendiat, se presupune, cu concursul firmei de transport.

La fel, conform acestui raport, Ilan Shor a obținut în 2012 controlul asupra celor trei bănci, după care a început să transfere credite de la una la alta dintre cele trei bănci, precum și către entități din străinătate (bănci rusești și off-shore), măbind artificial lichiditatea acestora. (Kottasova, 2015)

În anul 2016 ceea ce generic a fost numit dosarul „furtul miliardului” reprezintă peste 40 de dosare anchetate de oamenii legii, dintre care 19 au ajuns în instanță, iar 5 persoane au avut statutul de inculpați. (2016..., n.d.), (*Raport..., n.d.*)

Zece persoane aflate la conducerea celor trei bănci au avut statutul de învinuiți, 3 de bănuți, iar alte 3 persoane au fost anunțate în căutare, fiind emise mandate de arestare pe numele acestora.

În cadrul cercetărilor CNA, s-au constatat fapte de obținere a creditelor prin înșelăciune, însușirea bunurilor în proporții deosebit de mari, încălcarea regulilor de creditare, abuz în serviciu, spălare de bani, gestionarea defectuoasă a băncilor și obstrucționarea supravegherii bancare.

La acel moment în dosarul denumit generic „furtul miliardului” exista doar o singură condamnare definitivă și anume cea a lui Ion Rusu, condamnat în noiembrie 2015, care a beneficiat de 2,8 milioane de euro prin credite dubioase de la Banca de Economii.

Trebuie de recunoscut, sistemul de justiție funcționează foarte anevoios în vederea persoanelor vinovate, dar unele semne de progres pot fi remarcate.

La situația din martie 2022 au fost finalizate 7 cauze penale, din care 6 deja erau în instanța de judecată. (*La 8 ani..., n.d.*)

În aprilie 2022 trei persoane au fost acuzate de comiterea infracțiunilor de escrocherie (art. 190 alin. (5) din Codul penal) și spălare de bani (art. 243 alin. (3) din Codul penal), săvârșite în proporții deosebit de mari, în interesul unei organizații criminale., în cadrul dosarului penal denumit generic „Frauda bancară”. (*Episod..., n.d.*)

În conformitate cu opinia Comitetului Consultativ Independent Anticorupție, după 10 ani de la sustragerea unui miliard de dolari din sistemul bancar din Republica Moldova și spălarea a peste 20 de miliarde de dolari prin intermediul băncilor moldovenești, cu implicarea unor judecători, sub ochii organelor de drept, în lipsa unor mecanisme de supraveghere robuste, principalii autori ai acestor scheme frauduloase continuă să se afle la libertate. (*Comitetul, n.d.*)

Pentru salvarea sistemului bancar din Republica Moldova BNM sub garanția statului a acordat credite băncilor în volum total de 15 miliarde lei, care odată ce nu au fost în mare parte rambursate s-au transformat în datorie de stat în sumă de 13,3 miliarde lei. La rândul său, această sumă a fost convertită în valori mobiliare de stat în sumă totală a datoriei de 22 miliarde lei pe 25 ani. Costuri bugetare de stingere și deservire a celor 13,34 miliarde de lei în sumă totală de 25 miliarde de lei în următorii 25 de ani. (Ciurcă, 2016), (Galaju, 2017)

6. Activitățile de preveire a fraudelor în sistemului bancar al Republicii Moldova

În anul 2010 BNM a aprobat politica anti-fraudă a Băncii Naționale a Moldovei pentru:

- a) a facilita amplificarea de controale care să ajute în detectarea și prevenirea fraudei și a altor activități ilegale desfășurate în detrimentul intereselor financiare sau atribuțiilor Băncii Naționale a Moldovei (BNM);
- b) a prezenta claritate angajaților/partenerilor/contrapărților Băncii că se interzice orice activități ilegale, inclusiv fraudă în beneficiul BNM obținut ilegal sau imoral;
- c) a oferi un mediu adecvat angajaților/persoanelor din exterior de a raporta/comunica problemele suspecte cu comportament fraudulos, corupt, infracțional;
- d) a da asigurări că toate activitățile frauduloase suspectate vor fi pe deplin investigate.

Această politică s-a aplicat asupra tuturor fraudelor sau suspiciunilor de fraudă, care implicau angajații Băncii Naționale a Moldovei, inclusiv în raport cu alte instituții financiare, contractori, consultanți, alte părți, cu o relație financiară sau de altă natură cu BNM.

În ce privește activitatea respectivă în cadrul sistemului bancar, BNM desfășoară activitatea de prevenire a fraudelor și asigurarea securității în băncile comerciale pe două căi. Prima constă în perfecționarea permanentă a cadrului juridic al activității bancare. A doua este legată de ridicarea culturii clienților băncii în vederea sporirii securității operațiunilor bancare. (*Prevenirea..., n.d.*)

În anul 2010 Comitetul Basel pentru Supravegherea Bancară a emis documentul cu denumirea „Principii pentru consolidarea guvernării corporative” în care detaliază 14 principii de baza ale unei guvernări corporative eficiente în bănci. Respectarea acestor principii, furnizează stimulente adecvate atât Consiliului băncii cât și conducerii executive pentru a-și atinge obiectivele, a facilita o monitorizare efectivă a activității băncii, precum și încurajează utilizarea cât mai eficientă a resurselor. (Bulgari, 2016)

Drept urmare, în conformitate cu prevederile regulamentului Băncii Naționale a Moldovei cu privire la sistemele de control intern în băncile comerciale din Republica Moldova din anul 2010, ale Codului de guvernare corporativă, aprobat de Comisia Națională a Pieței Financiare, precum și Legea instituțiilor financiare și Legea privind societățile pe acțiuni, băncile din Republica Moldova au fost obligate să-și elaboreze codul său de guvernare corporativă. Aprobarea acestui act normativ ținea de competența Adunării Generale a acționarilor băncii. Codul de guvernare corporativă a fost inclus în lista informației obligatorii a fi dezvăluite publicului și urma să fie plasat de către bănci pe site-urile acestora.

La momentul de față cerințele de aplicarea principiilor de guvernare sunt prevăzute de Legea privind activitatea băncilor. La fel, această Lege conține cerințe pentru acoperirea riscurilor și raportarea, precum și un complex larg de sancțiuni pentru încălcarea reglementărilor bancare.

În anul 2013 BNM a aprobat Ghidul metodologic de implementare a politicii și programelor antifraudă în băncile din Republica Moldova, care acuprins setul minim de recomandări, principii și proceduri care privesc organizarea, funcționarea optimă și administrarea eficientă a riscului de fraudă. Acest Ghid urma să constituie suportul implementării politicilor și programelor antifraudă în instituțiile din sistemul bancar al Republicii Moldova și a avut menirea de a valorifica, îmbunătăți și de a moderniza procedurile și strategiile antifraudă existente. (*Ghid..., n.d.*)

În anul 2018 BNM a aprobat Regulamentul Băncii Naționale a Moldovei privind cadrul de administrare a activității băncilor, care prevede că în procesul de administrare a riscului operațional, banca va lua în considerare fraudele interne și/sau externe sau tentative de fraudă internă și/sau externă. De asemenea, Regulamentul nominalizat impune implementarea în cadrul băncilor comerciale a procedurilor menite să reducă riscul de fraudă.

7. Concluzii

Frauda bancară întrunește orice acțiune legată de folosirea mijloacelor ilegale pentru a obține bani sau alte active deținute de o bancă și/sau de clienții ei. Fraudele bancare din Republica Moldova au o diversitate relativ mare în dependență de persoanele implicate,

domeniul aplicării și tehnologiile aplicate. Este remarcabil faptul, că fraudele bancare au capacitatea înaltă de adaptare la schimbările tehnologice în dezvoltarea activității bancare. Escaladarea mărimii și consecințelor fraudelor bancare în perioada anilor 2005-2015 au pus în pericol starea financiară a sistemului bancar și chiar a finanțelor publice, ceea ce a impus întreprinderea de măsuri pentru combaterea și prevenirea fraudelor în băncile autohtone. În Republica Moldova a fost creat un cadru juridic temeinic pentru prevenirea fraudei bancare. Însă practica autohtonă a demonstrat, că nici un fel de reglementare calitativă anti-fraudă nu asigură efectele așteptate, dacă prevederile legale sunt neutralizate prin acte de corupție. La fel, lipsa pedepselor pentru fraudele descoperite în mod legal crează situații de hazard moral și premise pentru noile fraude bancare în viitor. De aceea, este crucial important ca ducerea până la capăt al procesului juridic în dosarele „furtului miliardului” a devenit vital importantă pentru sistemul bancar al Republicii Moldova.

Bibliografie

1. *17 bănci falimentate în 20 de ani de independență*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil: <https://www.zdg.md/investigatii/ancheta/17-banci-falimentate-in-20-de-ani-de-independenta/>
2. *2016: Republica Moldova, ostatică a unui „război între băieți”*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil: <http://www.europalibera.org/a/27946435.html>
3. *Angajata unei bănci a fost condamnată la închisoare pentru delapidarea a peste 1,6 milioane de lei*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <https://telegraph.md/angajata-unei-banci-a-fost-condamnata-la-inchisoare-pentru-delapidarea-a-pest-16-milioane-de-lei/>
4. *Anultrecut în sistemul bancar moldovenesc au intrat 30,63 miliarde de dolari*. [Accesat la 20 iulie 2022], Disponibil: <https://stiri.md/article/economic/anul-trecut-in-sistemul-bancar-moldovenesc-au-intrat-30-63-miliarde-de-dolari>
5. *Atenție, fraude bancare*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil: <https://www.facebook.com/132708356804609/posts/5313490435393016/>
6. *Bank fraud*, [Accesat la 15 iulie 2022], https://en.wikipedia.org/wiki/Bank_fraud#cite_note-1
7. *Banca Guinea a ajuns să vândă creditele neperformante cu reducere de peste 95%*, [Accesat la 20 iulie 2022], Disponibil: <https://agora.md/stiri/35863/banca-guinea-a-ajuns-sa-vanda-creditele-neperformante-cu-reducere-de-pest-95>
8. Bulgari, Viorica (2016) *Guvernarea corporativă - elementul cheie al performanței sectorului bancar*, [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <https://banca.md/news/guvernarea-corporativa-elementul-cheie-al-performantei-sectorului-bancar>
9. Ciurcă, Aliona (2016) *Analiză: furtul miliardului și datoria de stat*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/analiza-furtul-miliardului-si-datoria-de-stat/>
10. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002 (Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74 din 14.04.2009)
11. *Comitetul Consultativ Independent Anticorupție: După 10 ani de la „furtul miliardului” și spălarea a peste 20 de miliarde de dolari prin intermediul băncilor moldovenești, principalii autori ai acestor scheme frauduloase continuă să se afle la libertate*, [Accesat la 20 iulie 2022], Disponibil: <https://news.yam.md/ro/story/13278928>
12. *Dezvăluiri: Jaf de milioane, ținut în secret de o bancă din Chișinău*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <https://stiri.md/article/economic/dezvaluiri-jaf-de-milioane-tinut-in-secret-de-o-banca-din-chisinau>
13. *După furtul de la „Moldova Agroindbank”, poliția vrea înăsprirea legislației în ce privește securitatea băncilor*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil:

<https://cotidianul.md/2019/07/08/dupa-furtul-de-la-moldova-agroindbank-politia-vrea-inasprirea-legislatiei-in-ce-priveste-securitatea-bancilor/>

14. *Episod din dosarul „Frauda bancară”, în instanță: 32 de milioane de lei sustrate de la BEM în urma unui contract simulat*, [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <https://www.tv8.md/ru/2022/04/04/episod-din-dosarul-frauda-bancara-in-instanta-32-de-milioane-de-lei-sustrase-de-la-bem-in-urma-unui-contract-simulat/197102>

15. *Faliment bancar în R.Moldova, provocat în să de gestiune defectuoasă, mai degrabă decât de criză*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <http://www.basarabeni.ro/stiri/articol/faliment-bancar-in-rmoldova-provocat-insa-de-gestiunea-defectuoasa-mai-degraba-decat-de-criza-835/>

16. Fetiniuc, Valentina; Luchian, Ivan (2016) *Problema bancară globală a hazardului moral*. Materialele Conferinței Internaționale „Performanțe într-o economie competitivă”, 13-14 mai 2016, Institutul Internațional de Management, Chișinău, Impresum, 2016, p. 34-41

17. Fetiniuc, Valentina; Luchian, Ivan (2017) *Moral hazard as factor of banking crises*, Proceedings of 2nd Central European Conference in Finance and Economics, Faculty of Economics, Technical University of Kosice, September 20-21, Her' lany, Slovak Republic, p. 428-507

18. Galaju, Nicolae (2017) *Frauda „de succes”. Etape*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <https://www.zdg.md/reporter-special/reportaje/frauda-de-succes-etape/>

19. Gațcan, Diana (2018) *Grigore Gacikevici și patru membri ai Consiliului de Administrație al BEM, pe banca acuzărilor*, [Accesat la 16 iulie 2022], Disponibil: <https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/grigore-gacikevici-si-patru-membri-ai-consiliului-de-administratie-al-bem-pe-banca-acuzatilor/>

20. *Ghid metodologic de implementare a politicii și programelor antifraudă în băncile din Republica Moldova, aprobat prin Hotărârea Consiliului de administrație al Băncii Naționale a Moldovei nr. 260 din 19 decembrie 2013*, [Accesat la 15 iulie 2022], Disponibil: <https://www.bnm.md/ro/content/ghid-metodologic-de-implementare-politicii-si-programelor-antifrauda-bancile-din-republica>

21. Kottasova, Ivana (2015) *How to steal \$1 billion in three days*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil: <https://money.cnn.com/2015/05/07/news/economy/moldova-stolen-billion/index.html>

22. *La 8 ani de la furtul miliardului, dosarul bate pasul pe loc. De ce nu poate fi trimis în instanță*, [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <https://www.tv8.md/ru/2022/31/03/la-8-ani-de-la-furtul-miliardului-dosarul-bate-pasul-pe-loc-de-ce-nu-poate-fi-trimis-in-instanta/196857>

23. *Laundromatul rusesc: schema de spălare a 70 miliarde dolari facilitată de elitele politice din Moldova*, [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <https://agora.md/stiri/58316/laundromatul-rusesc-schema-de-spalare-a-70-miliarde-dolari-facilitata-de-elitele-politice-din-moldova>

24. *Legea Republicii Moldova Nr. 202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor* (Publicată la 15.12.2017 în Monitorul Oficial Nr. 434-439)

25. *Operațiunea Titirezul*, [Accesat la 21 iulie 2022], Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Opera%C8%9Biunea_Titirezul

26. *Politica anti-fraudă a Băncii Naționale a Moldovei, aprobată prin Hotărârea Consiliului de administrație al Băncii Naționale a Moldovei Nr. 23 din 03 februarie 2010*, [Accesat la 15 iulie 2022], Disponibil: https://www.bnm.md/files/Politica%20Anti-fraud%C4%83%20a%20BNM_1_1.pdf

27. *Prevenirea fraudelor și asigurarea securității*, [Accesat la 18 iulie 2022], Disponibil: <https://www.bnm.md/ro/content/prevenirea-fraudelor-si-asigurarea-securitatii>

28. *Raport de activitate al CNA pe anul 2016*, [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <http://www.cna.md/doc.php?l=ro&idc=143&id=1479&t=/Studii-si-analize/Rapoarte-de-activitate/Raport-de-activitate-al-CNA-pe-anul-2016>

29. *Regulamentul Băncii Naționale a Moldovei cu privire la sistemele de control intern în bănci aprobat prin Hotărârea nr. 146 din 7 iunie 2017* (Publicat la 23.06.17 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 201-213)

30. *Regulamentul Băncii Naționale a Moldovei privind cadrul de administrare a activității băncilor, aprobat prin HCE al BNM nr.322 din 20.12.2018* (Publicat la 04.01.2019 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1-5)

31. *Se dădeau drept angajați ai băncilor și sustrăgeau bani de pe card: două persoane reținute*, [Accesat la 18 iulie 2022], Disponibil: <https://politia.md/ro/content/se-dadeau-drept-angajati-ai-bancilor-si-sustrageau-bani-de-pe-card-doua-persoane-retinute>

32. *Unde sunt banii de la BC "Investprivatbank" SA?* [Accesat la 19 iulie 2022], Disponibil: <https://timpul.md/articol/unde-sunt-banii-de-la-bc-investprivatbank-sa-5446.html>

33. *Veaceslav Platon*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: https://en.wikipedia.org/wiki/Veaceslav_Platon

34. *Veaceslav Platon, condamnat la 18 ani de închisoare. Omul de afaceri a fost lipsit de ultimul cuvânt*, [Accesat la 22 iulie 2022], Disponibil: <https://www.anticoruptie.md/ro/dosare-de-coruptie/veaceslav-platon-condamnat-la-18-ani-de-inchisoare-omul-de-afaceri-a-fost-lipsit-de-ultimul-cuvant>

35. *Экс-главе банка недели наручники прямо в зале суда*, [Accesat la 25 iulie 2022], Disponibil: <https://news.mail.ru/incident/44867933/?frommail=1>

GREEN LOGISTICS - STRATEGIC TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

LOGISTICA VERDE – INSTRUMENT STRATEGIC PENTRU DEZVOLTAREA DURABILĂ

Elena CARP¹

Abstract

Nowadays, the modern trends in integration and globalization are rapidly contributing to the active development of companies, but, in the search of success, many forget about the environment. Therefore, in order to meet the demands of the development of time and technology, modern logistics must fulfill an important task such as environmental protection. Green logistics represents the main trend in the development of modern logistics as well as an inherent condition of the development of the circular economy. As a result, there is no way to avoid sustainable logistics in the future, because it helps us move to environmentally friendly solutions that can no longer be avoided. Green logistics is the concept that connects resources and products, products and consumers. Moreover, consumers also prefer brands that reduce their impact on the environment. Similarly, organizations are also constantly constrained by the pressure to develop responsible and environmentally friendly operations, which require a commitment to the natural environment, which becomes an important variable in the activities they carry out. Therefore, the interest in developing environmentally friendly logistics which comes from companies, the state and the public is growing considerably, because traditional logistics cannot meet the requirements of modern society and as a result, has an enormous impact on the environment. Thus, green logistics is more than a point of discussion, it is a growing imperative. Throughout this paper we will mirror the key factors that can influence the development of the concept of green logistics in companies as an element of sustainable development.

Key-words: *green logistics, sustainability, costs, ecological solutions, sustainable development, environment, company, modern society, circular economy.*

JEL: *I10, I15, I18, H51*

1. Introducere

Astăzi, dezvoltarea durabilă și aspectele legate de ecologizare reprezintă probleme cheie cu care se confruntă activitățile logistice. Logistica verde (green logistics) este un concept primordial pentru o întreprindere durabilă, deoarece aceasta asociază în cel mai clar mod aspectele economice, de mediu și sociale. Totuși, în multe situații este complicat de asigurat un echilibru dintre diversitatea cerințelor logisticii verzi și a naturii multifacțate ale acestora, deoarece creează provocări în explorarea sustenabilității. Mai mult decât atât, logistica verde studiază interdependențele dintre pilonii logistici și conceptul integrat de sustenabilitate corporativă și în același timp explică interrelația dintre dezvoltarea durabilă și logistica verde.

În acest mediu dinamic, întreprinderile se confruntă cu noi provocări, printre aceste provocări numărându-se ciclurile de viață mai scurte ale produselor, precum și o creștere atât a numărului de variante de produse, cât și a dependenței unităților funcționale ale lanțului de aprovizionare. În plus, întreprinderile globale necesită o atenție sporită asupra efectelor activităților lor logistice asupra mediului. Astfel, echilibrul între menținerea la zi cu cerințele clienților și obținerea unui profit satisfăcător de către întreprinderi este o sarcină foarte dificilă. Această sarcină reprezintă o nouă provocare pentru gestionarea proceselor complexe și dinamice ale lanțului de aprovizionare. Sustenabilitatea este considerată din ce în ce mai mult ca o cerință esențială pentru asigurarea rentabilității pe termen lung, contribuind la menținerea calității activelor de mediu pentru producție în cadrul lanțului de aprovizionare [10]. În plus, lanțurile de aprovizionare ecologice stabilesc un echilibru între cerințele pieței globale și problemele de mediu. Provocările aferente activităților logistice: provocările economice, de mediu și sociale scot în evidență legătura dintre sustenabilitate și logistica ecologică în întreprinderi.

În cadrul acestui articol, logistica „verde” se referă la activități științifice și practice care presupun formarea unui mecanism eficient de integrare a aspectelor de mediu și socio-

¹Asistent universitar, Universitatea de Stat din Moldova, carp.elena16@gmail.com

economice în toate etapele de planificare, proiectare și gestionare a lanțului de aprovizionare a mărfurilor, în scopul de a minimiza daunele ecologice și economice și de a crește valoarea de consum a produselor prin utilizarea tehnologiilor logistice care economisesc energie și resurse.

2. Sustenabilitate și logistica verde

Sustenabilitatea a fost din ce în ce mai mult discutată în ultimii ani ca un caracter transversal care integrează trei aspecte: economie, mediu și societate. Termenul de "durabilitate" este de origine germană "nachhaltende Nutzung" și a fost folosit în domeniul silviculturii în 1713 de Hans Carl von Carlowitz. I-a venit ca idee în timpul construirii minelor de argint aflate sub supravegherea sa. El s-a gândit cum să garanteze o aprovizionare permanentă cu lemn. Ideea sa nu a fost aceea de a tăia mai mulți copaci decât puteau crește la loc [7].

În 1972, conceptul de dezvoltare durabilă a fost introdus oficial pentru prima dată, pe baza conceptului de dezvoltare ecologică, la Conferința Națiunilor Unite de la Stockholm. Acest concept de dezvoltare durabilă a fost definit astfel: "Omul este în același timp creatură și modelator al mediului înconjurător, care îi asigură subzistența fizică și îi oferă posibilitatea de a se dezvolta intelectual, moral, social și spiritual" (Declarația Conferinței Națiunilor Unite, 1972). Conform acestei definiții, guvernele sunt principalele responsabile pentru îmbunătățirea și protecția mediului pentru oameni, acum și în viitor. Ulterior, acest concept a fost extins pentru a implica societățile alături de guverne pentru a împărți rolul principal în ceea ce privește cerințele de mediu. Pentru a juca acest rol vital pentru dezvoltarea durabilă, nivelul economic al societății ar trebui să fie capabil să se dezvolte și să mențină creșterea într-un mod suficient.

Astfel, conceptul de **dezvoltare durabilă** desemnează totalitatea formelor și metodelor de dezvoltare socio-economică care se axează în primul rând pe asigurarea unui echilibru între aspectele sociale, economice și ecologice și elementele capitalului natural.

Cea mai cunoscută definiție a dezvoltării durabile este cu siguranță cea dată de Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare (WCED) în raportul „Viitorul nostru comun”, cunoscut și sub numele de Raportul Brundtland: „dezvoltarea durabilă este dezvoltarea care urmărește satisfacerea nevoilor prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi”[3]. Dezvoltarea durabilă urmărește și încearcă să găsească un cadru teoretic stabil pentru luarea deciziilor în orice situație în care se regăsește un raport de tipul om - mediu, fie că e vorba de mediul înconjurător, mediul economic sau mediul social.

Datorită acestei evoluții a definiției conceptuale, cele mai populare definiții ale dezvoltării durabile se bazează pe rădăcini ecologice. Cu toate acestea, în analiza literaturii de specialitate privind conceptul de dezvoltare durabilă, există și definiții care au o bază economică. Prin urmare, obiectivele economice stau la baza stabilității pe piețe; accentul s-a mutat de la rădăcinile ecologice la cele economice. Pe parcursul activităților de logistică, se acordă mai multă atenție aspectelor economice conexe, cum ar fi producția, consumul de transport, gestionarea deșeurilor și consecințele acțiunilor care reflectă starea viitorului [2].

Ulterior, accentul a fost din nou pus pe problemele de mediu. Conceptul de dezvoltare durabilă a devenit un fel de punct de referință pentru logistica verde.

Logistica verde este o disciplină cu multiple fațete, care cuprinde elemente economice, de mediu și sociale [11]. Ea se concentrează pe acțiunile de minimizare a efectelor nocive asupra mediului și introduce instrumentele și comportamentele care contribuie la îmbunătățirea societății și a nivelului său economic.

Conceptele ecologice integrează gândirea ecologică în activitățile logistice pentru a dezvolta societatea [17]. În 1991, prima literatură despre designul verde a avut în vedere necesitatea unui design ecologic pentru a reduce impactul deșeurilor de produse. Potrivit profesorului Fortes Jose (2009), temele-cheie care au apărut în literatura de specialitate în ultimii treizeci de ani sunt conceptele de proiectare ecologică, operațiuni ecologice, logistică inversă, gestionarea deșeurilor și producție ecologică[6]. Logistica internațională este realizată în principal de întreprinderi la scară largă, deoarece necesită un lanț de resurse. Operațiunile

logistice afectează mediul cel mai apropiat de întreprindere, chiar dacă aceasta este una internațională. Timp de mulți ani, activitățile de logistică au luat în considerare doar obiectivele economice, care sunt, în principal, maximizarea profitului sau minimizarea costului total. În prezent, planificarea acestor activități necesită un echilibru între prioritățile economice, de mediu și sociale. Punerea în aplicare a unei logistici ecologice conduce la întreprinderi durabile.

Astfel, logistica verde, sau eco-logistica așa cum mai este numită, reprezintă un set de practici adoptate de companii pentru a reduce impactul asupra mediului cauzat de activitățile lor logistice. Este un concept care afectează toate procesele, structurile, sistemele de transport, depozitare și distribuție ale organizațiilor. În acest fel, obiectivul său principal este realizarea unui echilibru economic și ecologic, prin dezvoltarea durabilă a companiilor, și reducerea impactului activităților acestora asupra mediului.

În acest articol, de asemenea vom explica pilonii logisticii verzi, care reprezintă niște piloni strategici și implementarea acestora în practică.

3. Provocări economice, de mediu și sociale

Datorită regulii progresive și importanței globalizării, pentru a menține o întreprindere competitivă, serviciile logistice oferite trebuie să fie unice. Chiar dacă, barierele au fost reduse la nivel global, presiunea de a respecta standardele internaționale a crescut costul total asociat logisticii. Întreprinderile de logistică încearcă din greu să găsească un echilibru între beneficiile economice, de mediu și sociale pentru a rămâne competitive în acest mediu dinamic. Aceste trei aspecte vor fi descrise ulterior în lucrare.

Spre deosebire de logistica inversă, care se preocupă de returnarea produselor pentru a îmbunătăți procesele de reciclare, logistica verde se concentrează pe o metodologie de conservare și conștientizare a mediului. În acest sens, logistica inversă este o parte integrantă a logisticii verzi, care se bazează pe trei piloni ai sustenabilității: social, economic și de mediu, așa cum se discută mai jos.

Aspecte economice

Pentru a fi sustenabilă din punct de vedere economic, compania trebuie să fie capabilă să producă, să distribuie și să ofere produsele sau serviciile sale pentru a stabili o relație competitivă corectă cu concurenții săi de pe piață. Mai mult, dezvoltarea sa economică nu trebuie realizată pe baza dezechilibrului ecosistemelor din jurul său. Astfel, o companie care profită de pe urma condițiilor necorespunzătoare de muncă sau a degradării mediului nu va avea cu siguranță o dezvoltare economică durabilă, întrucât nu există armonie în relațiile stabilite.

Obiectivul economic este un obiectiv cu două aspecte. Primul aspect, este acela de a maximiza crearea de valoare a serviciilor logistice de către întreprinderi. Această valoare este legată de măsurile de performanță financiară, cum ar fi veniturile, activele și nivelurile de servicii ale clienților. Al doilea aspect, reduce costurile logistice aferente prin utilizarea resurselor disponibile [4]. În cadrul piețelor competitive globale, aceste obiective pot fi atinse nu doar prin cantitățile de servicii, dar și prin calitatea acestor servicii pe care le oferă întreprinderile [2]. În viitorul apropiat, acest criteriu de referință va fi înlocuit de sustenabilitate ca măsură pentru întreprinderile de succes.

Este fundamental ca întreprinderile de logistică să sprijine dezvoltarea de servicii logistice inovatoare și eficiente pentru a atinge sustenabilitatea economică. Dimensiunea economică este considerată o condiție prealabilă fundamentală pentru a supraviețui în mediul global extrem de competitiv de astăzi. În plus, provocările economice sunt separate de cele de mediu și sociale. Nici o societate care nu are o situație economică stabilă nu va putea să se concentreze asupra problemelor de mediu sau sociale pe lângă cele economice. Fără garantarea beneficiilor legate de venituri, în cadrul societății vor izbucni conflicte între popoare pentru a supraviețui și pentru a-și îndeplini principalele cerințe financiare. Dar, într-o perioadă în care preocuparea pentru problemele de mediu este în creștere, pe măsură ce corporațiile și întreprinderile sunt încurajate să adere la normele de mediu, acestea trebuie să ia în considerare în

prezent și costurile externe ale logisticii asociate, printre altele, schimbărilor climatice, poluării aerului și zgomotului [2].

Aspecte de mediu

O dezvoltare sustenabilă și corectă din punct de vedere ecologic presupune comportamente care au impact asupra mediului, direct sau indirect, pe termen scurt, mediu sau lung. Astfel, nu are rost să atenueăm acțiuni, precum cele adoptate de unele companii care plantează copaci după ce au emis cantități mari de gaze poluante, de parcă o acțiune ar compensa cealaltă. În acest sens, este important de înțeles că dezvoltarea durabilă urmărește, în primă instanță, să minimizeze pe cât posibil impacturile asupra mediului cauzate de producția de industrii. Orice acțiune împotriva acestui lucru va fi mult mai legată de strategiile de marketing decât de sustenabilitate de fapt.

Obiectivele de mediu sunt atinse în principal cu ajutorul managementului de mediu, care vizează echilibrul între utilizarea resurselor naturale și cerințele umane în conformitate cu posibilitățile mediului. Principiul integrității mediului asigură faptul că activitățile umane nu erodează resursele de sol, aer și apă ale pământului. Activitățile umane pot avea un impact negativ semnificativ asupra mediului natural, cum ar fi epuizarea stratului de ozon, acumularea de gaze cu efect de seră și generarea de deșeuri [2]. Beneficiile pentru mediu includ reducerea deșeurilor, a consumului de combustibili fosili și a consumului de aer și apă.

În general, transportul este principala activitate a majorității serviciilor de logistică. În măsura în care tot mai multe țări continuă să se industrializeze rapid, emisiile de dioxid de carbon asociate sunt mult mai mari. Astfel, există o nevoie tot mai mare de soluții ecologice, în special în domeniul transportului logistic. În prezent, reducerea semnificativă a emisiilor de dioxid de carbon, precum și a costurilor în timpul transportului se poate realiza prin optimizarea proiectării unei rețele logistice, prin utilizarea modurilor de transport adecvate și prin gestionarea eficientă a capacităților de încărcare și a rutelor. În plus, reducerea distanței totale parcurse oferă în sine beneficii pentru mediu, nu numai datorită reducerii consumului de combustibil și a poluanților care rezultă, ci și pentru că va reduce prețurile imprevizibile ale combustibilului și termenele lungi de livrare. Reducerea la minimum a distanței parcurse este un pas esențial în optimizarea rețelei, deoarece reduce atât emisiile, cât și costurile totale ale lanțului de aprovizionare [14]. Din cauza lipsei de informații despre cele mai bune practici privind lanțul de aprovizionare ecologică, cercetătorii au încă nevoie de instrumente de optimizare pentru a obține un echilibru durabil între obiectivele economice și cele de mediu [13].

Aspecte sociale

Problemele sociale implică toate persoanele legate de activitățile organizației, inclusiv angajații, publicul țintă, furnizorii, comunitatea înconjurătoare și societatea în general. În acest sens, dezvoltarea unor acțiuni sociale sustenabile necesită mult mai mult decât acordarea de beneficii angajaților. Acest aspect presupune asigurarea unui mediu organizațional care încurajează relații de muncă sănătoase și legitime, pe lângă contribuția la creșterea personală și colectivă.

Obiectivele sociale pot fi atinse prin sporirea gradului de conștientizare a oamenilor cu privire la responsabilitatea și regulile lor față de societate și cultură. Sustenabilitatea este un obiectiv universal care implică o preocupare pentru echitatea socială între generații [2]. Aceste obiective au drept scop să reducă impactul negativ asupra societății în cadrul tuturor actorilor: indivizi, întreprinderi, industrii și guverne. Deși conceptul de dezvoltare durabilă depinde în mare măsură de societate, timp de două decenii această dimensiune umană a fost neglijată în comparație cu dimensiunile economice și de mediu [16].

Aspectele sociale influențează dezvoltarea economică a oricărei societăți în mai multe moduri. Câteva exemple ale acestor aspecte care au efect sunt evoluția unei noi ierarhii de valori și atitudini umane, integrarea societății în procesul de luare a deciziilor și generarea de oportunități egale de dezvoltare pentru toți membrii societății, luând în considerare limitările și

cerințele mediului în deciziile lor [1].Principiul echității sociale asigură faptul că toți membriisocietății au acces egal la resurse și oportunități. Esteobligatoriu ca nevoile să fie satisfăcute în prezent și în viitor[3].

4. Interconexiunea dintre durabilitate și logistica verde

Indubitabil, termenul de durabilitate a fost introdus înainte delogistica verde, problemele ecologice fiind considerate o versiune evolutivă a conceptului de durabilitate. Astăzi, problemele ecologiceprimesc mai multă atenție, deoarece considerentele mai puțin cuantificabilelegate de mediu și de aspectele sociale au fost comparate cucele economice, care au fost în mod tradițional în centrulatenției pentru multe întreprinderi de logistică. Desigur că,esteîncă un drum lung de parcurs în acestsens, dar există multesemne pozitive care indică faptul că responsabilitatea față demediu însoțește din ce în ce mai mult dezvoltarea economică. Este dificil de separat acești doi termeni, pentru că logistica verde conduce la un lanț de aprovizionare durabil.

Chiar dacă inițiativa principală de implementare a logisticiiecologice a fost legislația, multe întreprinderi implementeazăîn prezent aspecte ecologice în logistica lor, deoarece este unlucru corect pentru mediu. Multiple motive determinăîntreprinderile să devină ecologice, cum ar fi reducereacosturilor pentru clienți, furnizori și parteneri, creștereacompetitivității întreprinderii și, în consecință, a veniturilor și a cotei de piață, precum și îmbunătățirea relațiilor cu cliențiiși a serviciilor. Practicile de logistică verde se referă doarla relații "win-win" în ceea ce privește performanțaeconomică și de mediu.

Nucleul dezvoltării durabile este reprezentat de cooperarea șicolaborarea dintre societate, mediu și economie. Integrareadintre acțiunile economice, de mediu și sociale întreprinse desocietatea actuală trebuie să fie luată în considerare dinpunctul de vedere al consecințelor acestora pentru generațiileviitoare [1]. Beneficiile aplicării aspectelorecologice nu recunosc granițele dintre țări sau generații.

Logistica verde încurajează conștientizarea problemelorde mediu, determinând toți utilizatorii sistemului logistic să iaîn considerare modul în care acțiunile lor afectează mediul. Principalul obiectiv al logisticii verzi este dea coordona toate activitățile în cel mai eficient mod care săechilibreze prioritățile economice, de mediu și sociale și obținerea unui echilibru între eficiența economică și cea ecologică. Întreprinderile ar trebui să maximizeze beneficiile nete aledezvoltării economice prin reducerea la minimum a costurilorlegate de logistică și, în același timp, să salveze mediulînconjurător. În prezent, costul nu înseamnă doar bani, ciimplică și costurile suplimentare ale activităților logistice,cum ar fi schimbările climatice, poluarea aerului și deșeurile[1]. Pentru a încorpora preocupările legate demediu în gestionarea lanțului de aprovizionare și pentru arăspunde cerințelor mai ridicate ale consumatorilor, aspectelede mediu nu au putut fi abordate separat în fiecare etapă alalanțului. Prin urmare, este necesarăaparitia și dezvoltarea unor modele integrate pentruactivitățile logistice în contextul mai larg al dezvoltăriiidurabile.

Implementarea logisticii verzi poate fi realizată prin mai multe măsuri care fac procesele logistice mai sustenabile, pentru a reduce deșeurile și impactul asupra mediului. În concluzie, putem afirma că implementarea logisticii verzi este oabordare care face ca întreprinderile să fie durabile.Sustenabilitatea este considerată ca fiind una dintre măsurile care pot judeca situația oricărei întreprinderi la nivel internațional. Conceptul de sustenabilitate în logistică se referă în esență la asigurarea rentabilității pe termen lung.

5. Bariere și provocări a implementării în practică a logisticii verzi

Obstacolele care împiedică punerea în aplicare a aspectelor ecologice în cadrul întreprinderilor de logistică sunt legate în principal de economie, mediu și societate. Aceste obstacole pot afecta întreprinderile din surse interne sau externe. Obstacolele interne în calea inițierii aspectelor ecologice ar putea fi reprezentate de costurile ridicate de investiție sau de implicare, de lipsa resurselor financiare sau umane și de lipsa de cunoștințe sau de competențe

interne. Cele externe implică accesul limitat la tehnologia care reduce impactul asupra mediului, lipsa de interes sau de sprijin din partea clienților sau a furnizorilor/partenerilor de transport/logistică, lipsa unui sistem de sprijin guvernamental, concurența pe piață și incertitudinea. Mai mult, societățile ar trebui să dețină un rol esențial în ceea ce privește logistica verde alături de întreprinderi. Necunoașterea clienților reprezintă una dintre barierele cărora guvernele și întreprinderile ar trebui să le acorde o mai mare atenție. Există mai multe beneficii pe care logistica verde le oferă companiilor durabile. În continuare sunt menționate câteva dintre principalele aspecte care au impact direct asupra productivității și competitivității organizațiilor.

– *reducerea pierderilor*. Obiectivul logisticii verzi este reducerea volumului ambalajelor și produselor aruncate, făcându-le să revină într-un fel în lanțul de producție și să fie refolosite. Aceasta scade posibilitatea de pierderi și crește valoarea proceselor implicate în producție. Implementarea politicilor de siguranță pentru prevenirea accidentelor și a contaminării ajută, de asemenea, la reducerea pierderilor de marfă și vehicule. Toate acestea fac procesul mai puțin oneros.

– *avantaj competitiv*. Companiile care investesc în logistică verde și își schimbă viziunea productivă, cu siguranță vor putea câștiga mult avantaj competitiv pe piață. Acest lucru se datorează faptului că consumatorii se trezesc treptat și acordă preferință produselor fabricate pe baza respectului față de mediu și a relațiilor de muncă. Consumatorii sunt din ce în ce mai conștienți de aceste probleme, căutând ambalaje cu sigilii verzi și certificate de responsabilitate socială și de mediu, preferând produsele de la companii cu acțiuni durabile.

Acest aspect important al acestui tip de logistică este că permite companiilor de logistică care o adoptă să fie identificate ca companii responsabile cu un angajament social și de mediu marcat, ceea ce se traduce într-un avantaj competitiv. Cu alte cuvinte, servește la poziționarea companiilor de logistică ecologică înaintea concurenților lor datorită acestei abordări speciale a logisticii.

– *Credibilitate*. Poziționarea durabilă a unei companii este un semn de preocupare pentru mediu și are un impact direct asupra încrederii clienților, precum și asupra experienței consumatorului și asupra imaginii pe care alte companii o au despre brand.

– *Alte beneficii* Pe lângă beneficiile pe care le-am menționat, logistica verde oferă:

- conservarea naturii;
- reducerea deșeurilor și eliminarea deșeurilor electronice, evitând poluarea solului și a apelor subterane;
- economisirea resurselor financiare, umane și materiale;
- eficiență mai mare în procese;
- mai puțină poluare a apei și a solului;
- dependență mai mică de combustibili fosili datorită producției de energie cu surse de energie durabile;
- reducerea emisiilor de carbon și a altor gaze cu efect de seră, care cresc încălzirea globală.

După cum s-a putut constata, logistica verde implică practici importante de sustenabilitate, bazate pe piloni sociali, economici și de mediu. Implementarea acesteia are un impact direct asupra mediului și relațiilor de muncă, reflectând asupra competitivității și imaginii companiilor.

6. Concluzii

În mod vizibil, logistica verde a devenit unul dintre subiectele de cercetare fierbinți care se extinde în special în ceea ce privește problemele de mediu din industria serviciilor logistice. Acest studiu evidențiază cunoștințele despre modul în care întreprinderile de logistică gestionează provocarea de a începe operațiunile lor ecologice. De asemenea, reflectă interconectarea dintre economie, mediu și societate în cadrul logisticii verzi pentru a atinge un obiectiv durabil. Întreprinderile care se angajează în sustenabilitate sunt cele care beneficiază cel mai mult de pe urma logisticii verzi. Deși este greu de implementat iar adoptarea unui nou

sistem logistic necesită mult timp și efort, totuși, multe companii sunt dedicate logisticii verzi. Pentru a promova logistica verde, este necesar să se creeze legi, subvenții și beneficii economice care să promoveze schimbarea acesteia. Dacă prin logistica verde este posibil să avem grijă de mediul înconjurător, atunci putem vorbi de un sistem benefic de salvagardare a calității vieții umanității. Astfel, putem afirma că „logistica verde” ca direcție științifică este relevantă în lumea modernă, are atât un efect benefic asupra mediului, cât și unul economic și social. Totuși apare necesitatea unui studiu detaliat și dezvoltat în continuare în baza prevederilor teoretice și practice ale managementului lanțului de aprovizionare bazat pe principiile logisticii „verzi”.

Bibliografie

1. Bajdor, P. *Comparație între conceptul de dezvoltare durabilă și logistica ecologică - analiza literaturii de specialitate*. 236-244. Revista poloneză de studii de management, 2012.
2. Bansal, P. *Evoluția sustenabilității: Un studiu longitudinal al dezvoltării durabile a întreprinderilor*, p.197-218. Strategic Management Journal, 2005.
3. Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare. (1987). *Viitorul nostru comun*. Oxford University Press, SUA.
4. Districtul regional Greater Vancouver. *Ghidul logisticii durabile a lanțului de aprovizionare*. Meyers Norris Penny, 2009.
5. Evtodieva T.E. Logistica ecologică ca o componentă a conceptului de responsabilitate comună // Buletinul SUSU. Seria Economie și management, 2018. T. 12. № 1, c. 167-174.
6. Fortes, J. *Managementul lanțului de aprovizionare ecologică: o analiză a literaturii*, p. 51-62. Otago Management Graduate Review, 2007.
7. Hahn, W. A. și Knoke, T. *Dezvoltarea durabilă și silvicultura durabilă: analogii, diferențe și rolul flexibilității*. Jurnalul european de cercetare forestieră, p.787-801, 2010.
8. Kapustina L.M. Tehnologii verzi în activitățile de logistică // Journal of new economy. 2016. № 2 (64).
9. Kizim A.A., Kabertay D.A. Tendințe moderne ale logisticii ecologice în contextul globalizării // Logistics. 2013. № 1, c. 46-49.
10. Krejci, C. C., Benita M. și Beamon, B. M. *Proiectarea unui lanț de aprovizionare care ține cont de mediu în sprijinul securității alimentare*. p.14-29. Managementul operațiunilor și al lanțului de aprovizionare, 2010.
11. Mintcheva, V. *Indicatori pentru integrarea politicii de mediu în lanțul de aprovizionare cu alimente (cazul lanțului de aprovizionare cu ketchup de roșii și politica integrată a produselor)*, p.717-731. Journal of Cleaner Production, 2005.
12. McKinnon, A., Cullinane, S., Browne, M. și Whiteing, A. *Logistică ecologică: Îmbunătățirea sustenabilității de mediu a logisticii*. ISBN: 978-0-7494-5678-8. Revista de geografie a transporturilor, 2010.
13. Palanivelu, P. *Logistica ecologică*, p.1-20. Carte albă. TATA Consultancy Services Limited (TCS), 2010.
14. Sbihi, A și Eglese, R. W. *The relationship between vehicle routing and scheduling and green logistics - a literature survey*. Document de lucru. Departamentul de științe manageriale, Universitatea din Lancaster, 2007.
15. Școala de logistică din Rostov. *Logistică verde [resursă electronică]* Mod de acces: <https://rostov-logist.ru/teoriya-logistiki/zelenaya-logistika/> (data accesării: 11.09.2022)
16. Vallance, S., Perkins, H. C. și Dixon, J. E. *Ce este sustenabilitatea socială? O clarificare a conceptelor*, p. 342- 348, 2011.
17. Zaretskaya L.M. Explorarea oportunităților tehnologiei verzi în managementul lanțului de aprovizionare // Journal of Trade and Economics. 2015. T. 2. № 2. C. 94-98.

ANALYSIS OF HEALTH SYSTEM AND STRUCTURE OF HEALTH CARE IN JAPAN

ANALIZA SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ȘI STRUCTURA ASISTENȚEI MEDICALE ÎN JAPONIA

Corina CAUȘAN¹
Tatiana CAUȘAN²
Aliona LÎȘI³

Abstract

The healthcare system in Japan is one of most advanced in the world. The focus on prevention and rehabilitation has made it possible to significantly reduce healthcare costs and improve its quality. The health care system is based on full coverage of the entire population with health insurance provided by the state and private sector employers.

Satisfaction of the population with the MS system is generally high, the average life expectancy of the Japanese is more than 80 years. Medical care is provided in general and specialized hospitals, as well as in general dental and obstetric clinics - public and private. There are two types of health care: preventive (funded primarily by the state) and curative care (dominated by the private sector).

National health insurance is administered by local authorities and covers 50%: of the territory, regardless of employment. The Ministry of Health and Welfare consists of 10 bureaus providing control and coordination. There are health insurance departments within the ministry of health and relevant local governments that set and monitor MC policy in the country or region. It also determines the volume of medical services provided under the compulsory health insurance program. However, there is a single tariff guide. The health departments of the prefectural and municipal governments operate health centers, the number of which is determined by the local authorities. Health centers are funded by local authorities and the government

Key words: *health system, the role of health in society, measures to increase health, quality of life, health assessments, structure of health*

JEL: *A1, A13, H53*

1. Introduction

Affected by the pandemic and severe drought, Japan's economy weakened in 2020-2021, with GDP falling 8.0 percent year-on-year. The public health system works effectively only if there are sufficient resources. At the same time, both the economic opportunities of the state and the real volumes of financing of the medical sphere significantly affect the state of health of the population. Thus, a system based on the principles of insurance medicine functions well in conditions of various financial support.[5]:

Models of organization of health care systems[1]:.In a number of countries that are characterized by a commitment to the idea of free enterprise and the principles of full state regulation of insurance have been rejected, due to intense competition, conditions are created for increasing quality, searching for new products and technologies, and severely culling economically inefficient strategies and market participants.

At the heart of each of these models of organization of the health care system is a different understanding of what constitutes a commodity in the field of health care. The attitude to the medical service and the role of the state in the health care system determines the remuneration of people employed in this area and the indexation of prices in the medical services market.

¹Conf. univ. dr. econ., Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, kausankorina@gmail.com

²Medic -ordinator, Institutul de Medicină al Universității Prieteniei a Popoarelor din Rusia, or.moscova.cauan@inbox.ru

³Conf. univ. dr. econ., Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

To date, three health care systems have developed:

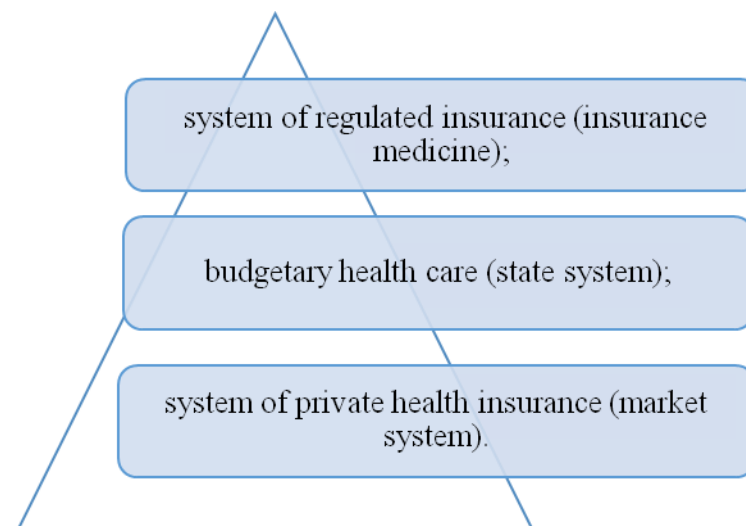

Figure 1. Models of organization of health care systems.

Source: created by the author

Shibuya K, Hashimoto H, Ikegami N, argues: Due to an aging population, advances in medical technology, changes in the economic environment, and increasing awareness about the quality of care, medical system reform is indispensable. Given this social atmosphere, it would be practical for the reform strategy to be incremental, even though it requires time. In order to make this policy successful, Japan needs long overdue strong leadership from politicians.[3,5,6]: It is also necessary to improve the ability to utilize healthcare information in society as a whole. Finally, the author believes that strengthening the foundation of the Health Service Research is of critical importance for public health administration in Japan.

2. Analysis statistics of the health system Japanese

About 128 million people live in Japan, which makes it the tenth largest in the world in terms of population. Japan is a highly developed economy. It ranks third in the world in terms of nominal GDP and the same in terms of GDP calculated at purchasing power parity. The country is the world's fourth largest exporter and the sixth largest importer. A high standard of living provides it with an honorable tenth place in the Human Development Index.[3,4]:

Matsuda S., Goryunova V. , argues: Japan has one of the highest life expectancies in the world at about 81 years (86 years for women and 79 years for men). But at present, three countries in the world - San Marino, Ireland and Switzerland - are ahead of Japan in terms of male life expectancy. For comparison, Russia ranks 111th in this indicator (between Iraq and Belize). For the 23rd year in a row, Japanese women have been the world's longest-lived women, and researchers attribute this phenomenon to diet and highly regulated social ties, among other things. According to a report by the Japanese Ministry of Health, girls born in 2017 can live to 86 years of age, thus becoming the world's longest-lived, while boys can live to 79 years of age and rank fourth in the world. [5]: According to the annual report, the number of people who have exchanged the second hundred years in Japan is 40,399 people and more than 86% of them are women. The United Nations estimates that by 2050 there will be about a million people aged 100 or over in the country.

Yasunaga H, Matsui H, Horiguchi H., (2019) mentioned or, Infant mortality in the country is one of the lowest in the world - 2.8 cases per 1000 live births (in Germany - 4.0, in the USA - 6.3, in Russia - 10.5, according to 2010 data). According to the Japanese Ministry of Health, cancer, heart attacks and stroke remain the top three causes of death in Japan. If scientists could significantly reduce mortality from these causes, life expectancy would increase to 87.31 years for men and up to 92 for women. At the same time, Japan is a country with one of the

lowest birth rates - 1.2. The death rate is 9.5 per 1000. Japan is aging faster than any other country in the world. In 1970, people over 65 accounted for 7%, in 1995 - 14%, and in 2025 this figure will exceed 25%. [5,6]: The rate of population aging in Japan is 2-3 times higher than in developed Western European countries. By 2050, already 40% of local residents will be over the threshold of 65 years. This becomes a serious burden on the economy and national health, since the cost of treating the elderly is 4-5 times higher than that of treating the young. The decrease in the share of the child population is associated with the practice of late marriages and the preference to be single all their lives. The authors mention that Japan is fourth in number among the top 25 countries with the healthiest population in the world, is shown in the tab.2.

Currently, the Global Health Index (GHI), Bloomberg, is proposed to evaluate the level of national health. This metric examines several factors, including:

1. Health risks (tobacco consumption, hypertension, obesity);
2. Availability of clean water;
3. Average life expectancy;
4. Malnutrition;
5. Causes of death.

Table 1. Top 25 healthiest countries in the world, according to the GHI (Bloomberg) and the countries' GDP.

Country rating	Country	Scour	GDP per capita, thousand mii \$	Country rating	Country	Scour	GDP per capita, thousand \$
1	Spain	92,75	30,6	14	Finland	85,89	53,5
2	Italy	91,59	35,5	15	Netherlands	85,86	57,7
3	Iceland	91,44	68,8	16	Canada	85,70	52,8
4	Japan	91,38	40,7	17	South Korea	85,06	35,9
5	Switzerland	90,93	93,5	18	New Zealand	85,06	48,3
6	Sweden	90,24	58,6	19	UK	84,28	46,2
7	Australia	89,75	62,6	20	Ireland	84,06	102,4
8	Singapore	89,29	66,3	21	Cyprus	83, 58	29,4
9	Norway	89,09	82,3	22	Portugal	83,10	24,5
10	Israel	88,15	49,8	23	Germany	83,06	50,8
11	Luxembourg	87,39	131,3	24	Slovenia	82,72	28,9
13	Austria	86,36	53,8	25	Denmark	82,69	67,9

Source: created by the author <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/healthiest-countries>

The authors mention, that in the context of the analysis, Top 25 wealthiest countries in the world, according to the GHI (Bloomberg) and the countries' GDP. Japan is ranked fourth in the world with a score of 91.38, and GDP per capita with 40.7 thousand dollars.

The healthcare system in Japan is one of the most advanced in the world. The focus on prevention and rehabilitation has made it possible to significantly reduce healthcare costs and improve its quality. The health care system is based on full coverage of the entire population with health insurance provided by the state and private sector employers.

Structure of health care in Japan

Satisfaction of the population with the MS system is generally high, the average life expectancy of the Japanese is more than 80 years. Medical care is provided in general and specialized hospitals, as well as in general dental and obstetric clinics - public and private. There are two types of health care: preventive (funded primarily by the state) and curative care (dominated by the private sector).[15]:

The legislative base of the health care system in Japan is a number of laws: on medical care, on national insurance, on social protection for the elderly, on doctors, on dentists.

Health management is carried out at four levels: government, prefecture, health centers and local urban and rural governments. All activities are coordinated by the Ministry of Health and Welfare. Within the structure of local governments there are health departments responsible for the management of local health programs. Prefectures and major municipalities are required to establish health centers at the rate of 1 center per 100,000 inhabitants. These centers are funded by local and national governments.

Control over working conditions at enterprises is carried out by 2,000 inspectors (on working standards) who are in the service of the Ministry of Labor.

Fujino Y, Kubo T, Muramatsu K, Most mentioned or, clinics (less than 20 beds) and 70% of hospitals (more than 20 beds) are private. But leper colonies, infectious diseases hospitals are state-owned. Out-of-hospital care is provided by general or dental clinics (many of which are essentially doctor's offices). Each office has its own pharmacist, and therefore drugs serve as an additional source of income for the doctor. The practitioner makes a diagnosis, prescribes injections, but does not perform surgical interventions.[5]:

As in many European countries, outpatient care in Japan is provided by general practitioners and family doctors. They are able to correctly diagnose up to 70-80% of diseases in patients who are regularly examined by simple interviews using appropriate methods. They also refer patients to specialized specialists for a confident diagnosis with near-error accuracy. This is what allows to significantly relieve the doctors of basic polyclinics and hospitals in the region.

Over the past years, three public organizations of family doctors have been formed in the country. These are the Japan Academy of Family Medicine - about 2100 members, the Japanese Society of General Medicine - 4600 members and the Japan Medical Society of Primary Care - 1000 members. In early 2010, the leaders of these organizations announced the upcoming merger into a single structure - the Federation of Primary-Care Societies.

The country has established strict selection and difficult examinations for medical graduates to qualify to work as a family doctor. Young doctors must have three years of practical experience in a wide range of medical specialties, including internal medicine, pediatrics, emergency medicine, surgery, psychiatry. At the same time, they are required to complete a two-year special preparatory course.[5.11.16.]:

Traditionally, each Japanese visits a doctor an average of 15 times a year - this is one of the highest rates in the world. Elderly patients, when visiting polyclinics in the event of an exacerbation of one disease, tend to visit other specialists, even if this is not necessary, especially since each appointment with a doctor is paid for by insurance. In accordance with accepted standards, a doctor spends 6 minutes per patient on an outpatient basis and 4 minutes in a hospital setting (in the United States, 20 minutes are required for a patient's consultation with a doctor). As a result, the staff of polyclinics is overloaded, the quality of medical care is deteriorating, and medical expenses are growing unreasonably. A phrase came into use that eloquently characterizes the situation at a doctor's appointment: "Three hours of waiting, three minutes for an appointment." The result, of course, is overcrowded waiting rooms in clinics and hospitals. Everyone is welcome here, and there are "regular customers" among such visitors. Sometimes older people come to the hospital to see friends, and the waiting room turns into something like a "society salon." Much has been done by local authorities to serve the elderly, for example, in a number of cities, "day stay" clinics have been organized for them. However, the problem remains rather poorly solved.

The national government and local governments attach great importance to prevention. Residents of Japan over the age of forty can sign up for a free comprehensive examination. Doctors check the eyesight and condition of the teeth, and also conduct a study for the presence of oncological diseases. Women can undergo a free gynecological examination. The government

requires companies to pay for annual health checks for their employees. Children are covered by regular preventive examinations.

The financial base of the MS is made up of contributions, taxes, subsidies from local authorities and other revenues from the local budget. The administrative costs of insurance organizations are partly paid by the government from the national budget, and the cost of benefits is offset by income from contributions. The state gives subsidies to weak insurance companies. 40% of the cost of health care benefits is covered by the state. Local authorities pay 70% of benefits for family members of the insured.

The financial basis of compulsory medical insurance is made up of budget funds, employer funds, and personal funds of citizens. The state annually sets the amount of funds needed to cover the costs of medical insurance: today it is more than 8.2% of wages. In large enterprises, the employer pays half, and the worker himself pays half. Entrepreneurs contribute 3-8% of the payroll to the CHI system. Contributions consist of two parts: one for all and proportional to earnings. The average premium is \$50-60 per year.

Currently, healthcare spending in Japan is 8.1% of GDP. Against this background, the indicators of medical care are much better than in the United States, which spend almost 2 times more for these purposes. The country has done this by banning the profits of insurance companies, as well as imposing restrictions on doctors' pay, allowing serious defects in patient care. It cannot be ruled out that the differences in health care spending between the United States of America and Japan are clearly due both to lower incidence rates in the Land of the Rising Sun and to less "aggressive" treatments. A declining proportion of people of working age will be forced to bear the ever-increasing costs of health care and pensions. At the moment in Japan, there is one pensioner for every three working people, but in 50 years this ratio will approach a value of one to one. By 2020, the cost of new medical technologies and an aging population will increase health care costs by about 75%, despite the established strict controls on spending on medical care.[7,18]:

Administrative costs are four times less than those in the US, partly due to insurance companies not pricing treatments or rejecting claims. By law, they cannot make a profit or advertise services to attract profitable, low-risk clients. In recent years, some additional restrictions have been introduced in the healthcare sector: in particular, a "ceiling" has been set on the number of diagnostic procedures that a hospital can perform during a calendar month; rates for these services have also been cut. In terms of the number of medical services provided, Japan has already reached a high level. However, there are both areas with an oversupply of medical services, as well as remote mountainous areas and the outskirts of large cities, which are experiencing rapid population growth and lack of medical facilities.

Personal expenditures of the population on health care make up about 12% of the total expenditures for these purposes in the country. In the expenditure part of the family budget of citizens, the share of medical insurance is small. For a family of four with one worker, it is about 4%. Only a small number of citizens subject to the Poor Relief, Tuberculosis and Over 70 Laws are entitled to free or subsidized health care. The main reason for the problems that have arisen is the increase in the total costs of medicine due to the increase in the proportion of the country's elderly population. However, the country is successfully overcoming the emerging difficulties and does not intend to change its policy in this area.

Staff salaries, hospital fees, prices for medicines, medical procedures, equipment and goods are determined by the Central Council for Social and Medical Services under the Ministry of Health, Labor and Welfare. The council has set prices at such low levels that Japanese health care costs are rising at a slower rate than consumer prices in general. At the same time, when the demand for medical services in the country increases, the government cuts costs by cutting compensation. Strict price and salary controls in Japan's health care system to some extent reduce the influx of doctors and the use of services that require expensive equipment. However, at the same time, this is a good tool to protect medicine from "rogues" who turn it into a business

and to maintain the professional purity of medical personnel. This is something that is completely lost today in the domestic health care, where "businessmen in white coats" are successfully nurtured by the inherently vicious practice of managing domestic health care.[17,18]:

In Japan, doctors working in hospitals are salaried employees. Some doctors work in the private sector, but the amount of their fees is set by the state. As a rule, it is determined on the basis of a fee for specific services, but more recently, payment for care for patients with certain chronic diseases has been "packaged" into one total amount.[8,9,20]:

According to the Ministry of Health, in Japan, the average salary of a doctor in a hospital is about \$150,000 per year. Such a payment system reflects both the peculiarities of Japanese medicine and attempts to contain the growth of healthcare costs. For example, due to the Japanese culture's aversion to invasive procedures, surgeons tend to be paid at much lower rates than non-surgical treatments.

The system of fixed fees gives rise to some problems related to corruption. Since prices for each of the more than 3,000 procedures and services are set separately and individually adjusted every two years, it is possible to manipulate individual types of payment without attracting much attention. For example, in 2004, a group of dentists were convicted of bribing members of a commission that sets fees for their services. In addition, such a system of remuneration for doctors creates incentives for them to see the maximum number of patients. The result is the "conveyor" nature of medical care.

The health insurance system in Japan

National health insurance is administered by local authorities and covers 50% of the territory, regardless of employment. The Ministry of Health and Welfare consists of 10 bureaus providing control and coordination. There are health insurance departments within the ministry of health and relevant local governments that set and monitor MC policy in the country or region. It also determines the volume of medical services provided under the compulsory health insurance program. However, there is a single tariff guide. The health departments of the prefectural and municipal governments operate health centers, the number of which is determined by the local authorities. Health centers are funded by local authorities and the government.

Insured citizens have a book where the results of doctor's consultations and all appointments are recorded. A complete dossier on the insured is available to the administration of the insurance company, which, together with the doctor, monitors the course of treatment. The practitioner systematically makes a brief review of the consultations performed and the medications prescribed.

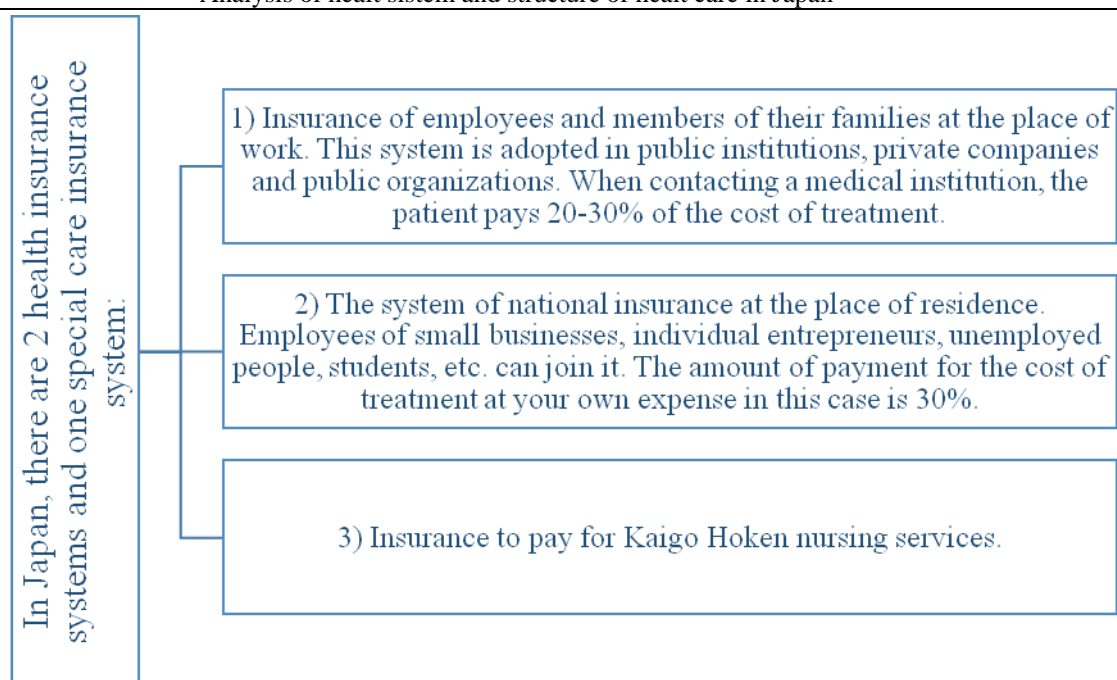

Figure 2. Health insurance systems, special care insurance system.

Source: created by the author

In 1989, the Ministry of Health and Welfare of Japan developed the “Ten Year Strategy for Promotion of Health and Social Services for the Elderly” (“Golden Plan”) and actively began to rebuild the principles of public services in this area. Steps have already been taken, such as the establishment of institutions for the provision of medical services for the elderly; identifying hospitals that house predominantly elderly patients; development of local tariffs and personnel standards. The number of “home helpers” who visit families and provide care and household assistance to the elderly has increased, nursing stations for visiting the elderly on a full-time basis have been established, as well as facilities for the elderly who need nursing care and rehabilitation rather than hospitalization to return home as soon as possible. . And in 1997. In Japan, a new law on insurance to cover the cost of care services in case of incapacity was passed, which came into force in October 2001. According to the regulation on "Kigohoken", city and village administrations act as insurers; the insured are divided into 2 categories: 1) persons over 65 years of age and 2) persons over 40 years of age. The average national premium is 4,972 yen per month.

The current state system of mandatory MS provides all citizens with social guarantees from the state in the field of health protection, the opportunity to receive medical care, freely choosing a medical institution. The insurers of the population working at large and medium-sized enterprises are employers, and for sailors, peasants, freelancers and some other categories of the population - the state. The health insurance system is administered by the government and provides benefits for non-occupational diseases, injuries, maternity, death, and dependency benefits.

VHI is very widespread, since the MHI does not provide universal access to medical care.

Health Insurance Organizations in Japan

There are more than 5 thousand insurance companies related to MS. The specialized insurers in this system are for industrial workers, as a rule, cooperatives or associations for health insurance (there are about 1800 of them throughout the country), for the majority of the rest of the population - the government represented by one department - the social insurance administration with its local structures. This fragmentation leads to financial inefficiency. Health insurance associations are independent legal entities. They do not pursue the goal of making a

profit and therefore are exempt from taxes. Their main task is to annually determine, together with the administration, the percentage of deductions from the wage fund for MS (from 6 to 9%), depending on the cost of medicine. Hence the interest of both workers and owners in maintaining the health of workers at the enterprise, in health education. Annual general and dental examinations are carried out, as well as promotion of a healthy lifestyle. No more than 3% of the amount of insurance premiums is spent on the maintenance of such associations. To ensure the work of associations and streamline the costs of medical services, back in 1948, the Federal Health Insurance Payment Fund was established as an independent structure with branches in all 47 prefectures. Its main tasks are to collect funds from insurers, pay bills from hospitals and clinics, and control the quality of care. Essentially, this fund functions as a federal health insurance company; the insurance process itself has been transferred to medical insurance cooperatives (associations). More than 6.5 thousand people work in the fund. It is managed by the board of directors. The invoices from the hospitals arrive here by a certain date of each month, are checked by the employees of the fund, and then the payment is made to the medical institution. If a medical institution billed for an unreasonable medical service, the fund refuses to pay. Adjusted accounts are about 40%. Thus, the fund is a kind of financial sieve. He also, if necessary, attracts independent experts to resolve conflicts. Return claims of insurance companies against health care facilities are widespread. During the year, MSCs win recourse claims against health care facilities in almost 1 million 900 thousand cases. When developing hospital financing, plans, budgets and monitoring of their execution are almost not used.

Persons working in small firms (up to 300 people) are insured in the compulsory medical insurance system administered by the government. If the enterprise has more than 300 employees, then it is possible to create independent insurance companies. Therefore, most often large firms (1-3 thousand people) create their own medical insurance companies. Bills are paid according to medical rates set annually jointly by the Ministry of Health, insurance cooperatives and the association of medical workers and strictly controlled by the prefectural governments. For violation of tariffs, ethics, terms of contracts, the prefectures have the right to deprive the insurance status of a doctor, an insurance medical institution and an insurance medical cooperative.[16,17,19]:

All MI expenses are paid, but the insured must pay 200 yen for the first visit to the doctor, a daily amount of 30 yen for hospitalization, and 15 yen for medicines. Any family member pays 50% of the medical fee. In addition, when receiving a medical service in a hospital or clinic, all insured persons pay 10% of its cost from their own pocket; for family members of the insured, this share is 20%, and some categories of the insured, such as peasants, pay 30%. Thus, one of the principles of CHI is implemented - the principle of "cost sharing", which contributes to the development of the interest of each person in maintaining and strengthening their health.

When choosing drugs, doctors prefer drugs that are 100% reimbursed by the MS system (in case of illness). The list of drugs is established by the Ministry of Health and contains 800 items. According to the law on health insurance, the system of payment for medical care is divided into systems A and B. In system A, the cost of practical medical care is higher: laboratory examinations, surgical interventions, etc. In system B, the cost of medicines is higher. Hospitals and clinics can operate on any system and change it annually for reasons of benefit. System A is used mainly by large hospitals, system B is used by small and private hospitals. The cost of hospitalization is: in system A - in hospitals 5-8 dollars, in clinics 4-4.5 dollars; in system B - in hospitals 4-8 dollars, in clinics - 3-4 dollars.

An additional fee is charged for patients with an active form of tuberculosis, children under 6 years of age, for visiting medical facilities outside of working hours and at night, as well as for providing additional services during hospitalization.

Injury or sickness benefits are paid to the insured for the period of disability, starting from the fourth day and not more than 6 months. The amount of the benefit is equal to 60% of

standardized earnings. The payment of benefits is 1/2 of all social security benefits and about 55% of national income. There are, however, insurance programs that in some cases have significant differences in contributions and benefits. There are additional benefits for medical assistance to families and some additional services for recreation.

Problems of the Japanese health care system

Japanese medicine, like American medicine, relies heavily on modern technology. Applied and fundamental scientific research is carried out in 137 institutes, a number of which are world famous. In terms of the availability of modern technologies, such as magnetic resonance and computed tomography or cystoscopes, Japan is not inferior to the United States. The basis of advanced professional medicine is the quality training of Japanese doctors, the latest drugs of the latest generation and high technologies in all areas of medical care, many of which were developed and produced in Japan. For example, there are 19 CyberKnife installations in the country, which are not available in all countries. Methods of traditional oriental medicine are also used in diagnostics and treatment. In Japan, huge hand-written volumes of case histories, archives, and so on have long since ceased to exist. due to the widespread use of modern information computer technologies. However, emerging social and economic trends reveal a number of specific problems. The shadow side of medical care in Japan is the professional overload of doctors during appointments and consultations. Due to the lack of an appointment system in the country, patients in outpatient clinics often spend several hours waiting for a doctor's consultation. The disadvantages of the Japanese health insurance system include a large number of patients, which is caused by a fixed price for medical services, i.e. doctors seek to increase their income by increasing the number of patients[5,10,18]:.Another negative feature is the desire of doctors to provide first of all those services that are most expensive.In particular, this applies to laboratory tests and drug prescribing. At the same time, first of all, new, patented drugs are prescribed, the prices for which the government cannot limit. Another and, apparently, the main negative feature of the Japanese system is the problem of the quality of medical care.Since all doctors are paid the same, they have no incentive to improve their skills and provide quality care. There are no quality assurance programs in Japan. As a result, patients prefer to go to specialized and university clinics, believing that the quality of treatment there is higher.This leads to queues for outpatient and hospital admissions and is the basis for a black market. Japan's stagnant economy, coupled with a shortage of young people, is hampering growth prospects and stifling the ability of the debt-ridden government to increase health care spending. According to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), in the absence of reforms, costs could double in a decade, reaching current US levels.[16]:

The authors mention clinics in Japan's health system are part of Cigna Global, April International and Foyer Global Health. Expat Focus recommends Cigna Global, April International and Foyer Global Health for expat health insurance.

Global network of over 1 million hospital and clinical staff;World-class 24/7 service; No hidden limits or exclusions.This e-health Model is a high-quality model of the quality of medical services in the context of the quality of life.

Request free quotes for expat medical insurance in Japan today and see how much you could save.

Statistics show that the Japanese are much less likely to have a heart attack than Americans, but when a heart attack does occur, a Japanese patient is twice as likely to die... Many hospitals' emergency departments are short of beds and the diagnostic expertise is inadequate.

Japan is left with few options to choose from as the cost of medical care is forecast to rise sharply over the next 10 years.This will require another doubling of taxes paid by the working populationIt can be assumed that the Japanese government will not be able to increase taxes on payroll by another 50%, as well as significantly increase income tax, VAT, and municipal taxes to cover health care financing needs.The strict control over the prices of medical services, which

will be necessary to eliminate the funding gap, may slow down the development of modern medical technologies in the country.

3. Conclusions

Due to an aging population, advances in medical technology, changes in the economic environment, and increasing awareness about the quality of care, medical system reform is indispensable. It is also necessary to improve the ability to utilize healthcare information in society as a whole. Finally, the author believes that strengthening the foundation of the Health Service Research is of critical importance for public health administration in Japan.[9.16,20]:

The main task of organizing health care at the municipal level should be considered the formation and implementation of municipal health care programs. The ultimate goal of e-health is to shift the focus of healthcare delivery from a doctor- and hospital-centric approach to a patient- and HEALTH-centric focus through the use of digital technologies. This translates into using digital systems to simplify patient data into a single electronic health record that can be made available to different healthcare practitioners or using prescriptions to give patients the mobility to access their prescribed medicines more easily, eHealth also means using modern technologies such as artificial intelligence (AI) or big data software to support disease prevention policies by flagging potential anomalies or risks in data. Robotics and the use of artificial intelligence (AI) is another future opportunity that could transform healthcare. The image of fully autonomous humanoid robots treating patients is more science fiction than reality, but the use of robotic parts to support healthcare professionals and patients is already a growing area, according to Professor Martins. For example, a robotic arm could be used by orthopedic health professionals to help them treat patients by providing additional support or strength to move and manipulate limbs. The use of exoskeletons—a digitally enhanced mechanical support framework—is already being prototyped to help rehabilitate stroke patients, helping them regain their ability to walk in less time than traditional physiotherapy practices. Affected by the pandemic and severe drought, Japan's economy weakened in 2020-2021, with GDP falling 8.0 percent year-on-year.

Japan is left with few options to choose from as the cost of medical care is forecast to rise sharply over the next 10 years.

1. The strict control over the prices of medical services, which will be necessary to eliminate the funding gap, may slow down the development of modern medical technologies in the country.

2. Global network of over 1 million hospital and clinical staff;

3. World-class 24/7 service; No hidden limits or exclusions. T

4. his e-health Model is a high-quality model of the quality of medical services in the context of the quality of life.

5. This leads to queues for outpatient and hospital admissions and is the basis for a black market. Japan's stagnant economy, coupled with a shortage of young people, is hampering growth prospects and stifling the ability of the debt-ridden government to increase health care spending.

6. The main task of organizing health care at the municipal level should be considered the formation and implementation of municipal health care programs. The ultimate goal of e-health is to shift the focus of healthcare delivery from a doctor- and hospital-centric approach to a patient- and HEALTH-centric focus through the use of digital technologies.

Bibliography

1. World Health Organization (1958). The first ten years of the World Health Organization. Geneva: WHO. Part 1 – Theory: Thinking About Health. Chapter 1, "Concepts of Health and Illness". phprimer.afmc.ca. Arhivat din original la 12 august 2016. Accesat la 22 iunie 2022.
2. Lalonde, Marc (1974). "A New Perspective on the Health of Canadians." Ottawa: Minister of Supply and Services. Arhivat în 28 octombrie 2014, la Wayback Machine.
3. Hanefeld J., Vearey J., Lunt N. A global research agenda on migration, mobility, and health // *The Lancet*. – 2017. – Vol. 389, № 10087. – P. 2358–2359.
4. Matsuda S. Diagnosis procedure combination: the Japanese approach to casemix. Cambridge: Cambridge University Press; 2018. The globalization of managerial innovation in health care; p. 254-71. [[Google Scholar](#)]
5. Yasunaga H, Matsui H, Horiguchi H, et al. Application of the Diagnosis Procedure Combination (DPC) data to clinical studies. *J UOEH*. 2014;36(3):191-7. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
6. Flett P, Curry A, Peat A – Reengineering Systems in General Practice – A case study review, *International Journal of Information Management* 28, 2018.
7. Bagnenko S.F. Administrative reform and healthcare / S.F. Bagnenko, V.V. Stozharov, A.V. Kirillov, V.A. Fedotov // *Ambulance*. - 2014. - No. 4. - P. 10–16.
8. Berkutov, A.M. Modern trends and problems of health management / A.M. Berkutov, Yu.B. Kirillov, E.M. Proshin // *Bulletin of new medical technologies*. - 2015. - No. 3–4. – S. 92–104.
9. Grigorieva N.S. // *West. Moscow State University*. - 2006. - Ser. 21, Management (State and Society), No. 3. – C. 67–86.
10. Drucker, P. Classical works on management / P. Drucker; [per. from English. I. Grigoryan, O. Medved, S. Pisareva; ed. R. Piscotina]. – M.: Alpina Business Books, 2016. – 219 p. - (Skolkovo).
11. Nikiforov S.A. Municipal health care in the Russian Federation: problems and development prospects / S.A. Nikiforov, I.N. Denisov, E.V. Creepy. - Yekaterinburg, 2014. - 138 p.
12. Yamschikov A.S. Economic aspects of healthcare management at the municipal level / A.S. Yamshchikov - Tomsk: Publishing House of Tomsk State University, 2009.
13. Goryunova V.V. [et al.] Design features of integrated medical systems based on conceptual specifications // *Fundamental research*. - 2022 - No. 11-9 - P. 67-73.
14. Goryunova V.[et al.] The use of information technology and conceptual specifications in assessing the quality of life of the population // *Modern science-intensive technologies*. - 2014 - No. 5–1 - P. 130.
15. <https://application.foyerglobalhealth.com/client/a2e94f73-701d-47e5-895b-15285bb360ed?step=informations>
16. Shinya Matsuda, Department of Preventive Medicine and Community Health, School of Medicine, the University of Occupational and Environmental Health, Kitakyushu, Japan *J Occup Health* 2022;Jan;64(1):e12313.doi: 10.1002/1348-9585.12313.
17. National Hospital Organization [Internet]. [cited 2018 Jul 3]. Available from: https://www.hosp.go.jp/treatment/cnt1-1_000136.html. [[Google Scholar](#)]
18. Saiseikai [Internet]. [cited 2018 Jul 3]. Available from: https://www.saiseikai.or.jp/about/clinical_indicator/h27/. [[Google Scholar](#)]
19. Shibuya K, Hashimoto H, Ikegami N, et al. Future of Japan's system of good health at low cost with equity: beyond universal coverage. *Lancet*. 2011;378(9798):1265-73. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
20. Japan Medical Association: JMA life-long training course of family doctors [Internet]. [cited 2018 Jul 3]. Available from: <http://www.med.or.jp/doctor/kakari/>. [[Google Scholar](#)]

21. Government of Japan: The Constitution of Japan [Internet]. [cited 2018 Jul 3]. Available from: http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html. [[Google Scholar](#)]
22. Fujino Y, Kubo T, Muramatsu K, et al. General background and practical implementation of fitness for work statement in the UK. *Asian Pac J Dis Manag.* 2012;6(1):23-7. [[Google Scholar](#)]

ADMINISTRATIVE APPEAL AS THE COMPLEMENTARY MAIN GUARANTEE FOR CONTESTING THE LEGALITY OF ACTS

RECURSUL ADMINISTRATIV CA PRINCIPALA GARANȚIE COMPLEMENTARĂ DE CONTESTARE A LEGALITĂȚII ACTELOR ADMINISTRATIVE

Natalia CHIPER¹

Abstract:

In this scientific article, we have proposed the administrative appeal as the main complementary guarantee for contesting the legality of administrative acts; investigating the right to petition as the basis of the administrative appeal; types of administrative appeal; the deadlines for submitting the appeal in administrative litigation, at the same time we mentioned some of the legal problems that prevail at the moment, as well as we come up with some proposals for their solution.

Key words: administrative appeal, higher hierarchical appeal, graceful appeal, appeal in administrative litigation, the right to petition, etc.

1. Introducere

Este evident faptul, că nu putem discuta despre recursul administrativ fără a pune în evidență instituția contenciosului administrativ, cel din urmă fiind parte componentă a celui mecanism juridic ce-l propune legiuitorul în scopul apărării drepturilor omului.

După revoluțiile burgheze însă dezvoltarea sistemelor de protecție a drepturilor cetățenilor în raporturile lor cu administrația a cunoscut o evoluție diferită, formându-se cele două sisteme opuse – francez și anglo-saxon[11, p. 8].

Instituția contenciosului administrativ a apărut, initial, în perioada Revoluției Franceze 1789, cu o dezvoltare și perfecționare legislativă continua. Ceea ce ține de istoricul instituției contenciosului administrativ, respectiv recursului administrativ, în Republica Moldova, primul și unicul act legislativ pînă-n 2018/2019 a fost Legea contenciosului administrativ Nr. 793/2000 (abrogată) (în continuare-Legea contenciosului) [20], la baza căreia a stat sistemul contenciosului administrativ francez, ca în 2018 să fie adoptat Codul Administrativ (intrat în vigoare la 01.04.2019) (pe alocuri se va folosi – Codul sau CA RM). [7]

Prezenta lege a fost elaborată într-o perioadă îndelungată, din start, s-a propus modelul Codului de procedură administrativ [16] ca act normative separat, ca pînă la urmă, să rămînem la prezentul Cod Administrativ unde este inclusă procedura administrative în cartea a doua a Codului, cît și procedura contenciosului administrative în cartea a treia.

Un moment destul de important este diferența de concepte jurisdicționale ce au stat la baza actelor normative în care este reflectată instituția contenciosului administrativ, astfel, Legea contenciosului (abrogat), după cum am menționat mai sus, a fost structurată conceptual în baza doctrine franceze, pe cînd conceptul Codului Administrativ este inspirat din doctrina și legislația germană.

Cum a menționa savantul Alexandru I., în sistemul de drept francez, precum și în sistemele inspirate de acesta, recursul administrativ este facultativ, și numai excepțional obligatoriu, pe cînd în sistemul german recursul este de regulă obligatoriu[3, p. 530]. La rîndul său, Codul ne prezintă o altă logică a instituției contenciosului administrativ a procedurii administrative, un mecanism destul de complicat pentru început. În schimb, cînd pătrunzi în esență și încerci să aplici prezenta lege, înțelegi beneficiile atît pentru societate, cît și pentru fiecare cetățean în parte.

¹Conf. univ.dr., catedra "Științe juridice", Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, kiper.natalia.av@gmail.com

Aceasta nu înseamnă că nu există curențe sau careva neclarități în aplicabilitatea Codului. Faptul dat este confirmat de un șir de excepții de constituționalitate, care au fost depuse în ultima perioadă de timp[13,14,15]

În conformitate cu art. 1 din Convenție, statele contractante «recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în Titlul I al [...] Convenției». punerea în aplicare și apărarea drepturilor și libertăților garantate de Convenție revin în primul rând autorităților naționale. Totodată Curtea menționează precum că căile de atac preventive și reparatorii ar trebui să fie disponibile atât teoretic cât și practic pentru a fi efective [Bourdiv împotriva Rusiei (nr. 2), 2009, pct. 104[30].; Panju împotriva Belgiei, 2014, pct. 62-63][12].

2. Noțiuni generale și probleme actuale.

De la deziderat la dezaprobare, codificarea administrativă are cel puțin meritul de a fi suscitată de aproape un veac interesul mediului academic, al clasei politice, al simplilor cetățeni ori al organizațiilor nonguvernamentale de profil. Enumerarea – pur exemplificativă – a celor preocupați de codificarea administrativă reflectă amploarea acestui proces și dimensiunea impactului pe care l-ar avea asupra administrației, dar și asupra celor administrați. Specifică unui proces de o astfel de anvergură, diversitatea de opinii din rândul exponenților literaturii de specialitate, autorităților publice sau societății civile este de bun augur, câtă vreme ideile exprimate, orientările propuse ori soluțiile preconizate – fie ele inovatoare sau conservatoare – sunt bine fundamentate și pot constitui în mod legitim baza unei viziuni a legiuitorului care să corespundă nevoilor reale ale societății[9, p. 229].

Cum am menționat mai sus, relativ recent, în Republica Moldova, a fost adoptat Codul Administrativ[7] publicat Monitorul Oficial nr. 309-320 din 17.08.2018, dar cu mențiune în textul legii ”Prezentul cod intră în vigoare la 1 aprilie 2019”. Logica legiuitorului a fost, să acorde timp pentru aducerea în concordanță, adaptarea legislației în vigoare, a tuturor actelor normative la prevederile prezentului Cod Administrativ, respectiv în prevederile p.p. a), b) alin 3, art. 257 CA RM[4]. și anume ” Guvernul, în termen de 6 luni de la publicarea prezentului cod:

a) va elabora și va prezenta Parlamentului propuneri privind aducerea legislației în vigoare în concordanță cu prezentul cod;

b) va aduce actele sale normative în concordanță cu prezentul cod și va asigura elaborarea actelor normative necesare pentru punerea în aplicare a acestuia”. Suplimentar menționăm că au fost abrogate două legi de bază, respectiv, legiuitorul în alin 2, art. 257 expres prevede ”La data intrării în vigoare a prezentului cod se abrogă Legea contenciosului administrativ nr. 793/2000[20] și Legea nr. 190/1994 cu privire la petiționare”[18].

Am adus în evidență anume prevederile art. 257 CA RM, ca o problemă considerabilă, ce-și lasă amprente pînă-n prezent și aduce multe neclarități, curențe și în practica judiciară. Este paradoxal faptul că marea majoritate critică Codul Administrativ, dar, în perspectivă, nu se depun eforturile necesare de a aduce legislația în vigoare în concordanță cu prezentul Cod, aducerea în concordanță a legilor speciale cu Codul Administrativ ar fi o soluție universală pentru multe probleme de drept.

În dreptul administrativ, recursul administrativ *presupune o cerere adresată unei autorități administrative prin care particularul solicită luarea unor măsuri administrative cu privire la actul vătămător: anularea, modificarea sau emiterea unui act atunci când acest lucru a fost refuzat de administrație, recursul contencios (contenciosul administrativ) este o cale judecătorească în baza căreia particularul duce conflictul său cu administrația în fața unei instanțe judecătorești de drept comun sau a unui tribunal administrativ, adică a unui judecător* [11, p. 3].

Autorul roman Apostol Tofan T., definește recursul ca fiind calea de atac sau mijlocul procedural care creează posibilitatea remedierii încălcării drepturilor subiective și a intereselor

legitime în urma unor vătămări produse de autorități ale administrației publice sau, în subsidiar, de autorități publice[5, p. 269].

În acest sens, M. Orlov [23, p.158], notează că un administrat, victimă a abuzului administratorului, rezultat dintr-un act administrativ vătămător sau din refuzul de a-i soluționa o cerere referitoare la un drept prevăzut de lege, se poate adresa oricând direct conducerii autorității administrative respective pentru a cere modificarea sau anularea deciziei prin care i se aduce un anumit prejudiciu. Cu alte cuvinte, termenul recurs este utilizat în dreptul public pentru a desemna dreptul persoanelor lezate în interesele lor juridice printr-un act sau operațiune administrativă de a formula reclamații la autoritățile publice. [24, p. 183].

În proiectul Codului de procedură administrativă al RM [16], art. 142, se propunea noțiunea de *”Recursul administrativ prealabil, care este reclamația prin care persoana interesată, respectiv persoana vătămată într-un drept și/sau interes legitim printr-un act administrativ, sau prin refuzul explicit sau implicit/tacit de soluționare în termenul legal a unei petiții, se adresează autorității publice care a emis sau, după caz, a adoptat actul - recurs grațios - sau celei superioare ierarhic - recurs ierarhic, solicitând recunoașterea dreptului sau interesului legitim lezat și/sau, după caz, desființarea totală sau parțială ori modificarea actului administrativ, emiterea unui act administrativ, efectuarea unei operațiuni administrative, repararea prejudiciului produs”*. După noi, această poziție ca esență, la timpul ei era supraaglomerată cu noțiuni, care necesită o claritate.

Vom preciza, în această ordine de idei, că sintagmele „procedură administrativă prealabilă”, „plângere prealabilă”, „procedură precontencioasă”, „recurs administrativ prealabil”, „recurs administrativ precontencios”, se referă, indiferent de formularea utilizată, la recursul administrativ pe care particularii lezați în drepturile lor prin acțiunea sau inacțiunea unei autorități administrative sunt obligați sau au facultatea să-l exercite în fața autorității emitente sau a celei superioare acesteia, înainte de a promova o acțiune de contencios administrativ.

3. Dreptul la petiționare - element indispensabil de procesul de democratizare.

Începând cu secolul trecut, dreptul de petiționare a fost apreciat la justa lui valoare, dat fiind faptul că a răsturnat întreaga concepție a raporturilor dintre agenții statului și cetățeni. Unul dintre cei mai renumiți constituționaliști ai timpului – C. Stere (citată de R. Grecu) [27, p. 23-27] – a subliniat că dreptul la petiționare, în condițiile în care este exercitat în mod efectiv, fiind asigurat de stat, apare ca unul dintre mijloacele cele mai sigure de control.

Savantul considera că un control real și efectiv nu poate veni de sus, controlul eficace nu poate apărea decât de jos, din masa însăși a administrațiilor, cărora interesul propriu le stimulează vigilența. Dar, în același timp, „posibilitatea unui asemenea control presupune o viață cetățenească intensă, o ordine de drept sigură, o serie de instituții și organe, a căror autoritate izvorăște din încrederea și sprijinul cetățenilor”, conchide autorul.

Rolul și locul dreptului de petiționare într-un stat de drept este accentuat prin următoarea sa afirmație: „Din moment ce în toate evoluțiile statelor moderne opinia publică apare ca un factor de guvernământ, prezentarea de petiții este un mijloc de manifestare a opiniei publice și în chestiuni generale care nu privesc interesele individuale ale unui cetățean determinat.[28, p. 631-633; 29, p.24]”

Așadar, susținând viziunea marelui constituționalist, vom accentua rolul deosebit al dreptului de petiționare și în perioada contemporană fiind indispensabil procesului de democratizare a societății noastre, cu precizarea că aceasta depinde de responsabilitatea statului de a-l garanta și asigura.

În baza dreptului de petiționare, cetățenii se pot adresa autorităților publice prin petiții formulate în numele semnatarilor, iar autoritatea publică este obligată să le răspundă în termenele prevăzute de lege (art. 52 din Constituția RM) [8]. Prin asemenea petiții se poate solicita anularea/revocarea sau modificarea unui act considerat de petiționar ilegal.

În context, considerăm necesar a preciza că recursul administrativ, chiar dacă se întemeiază pe dreptul de petiționare, nu se confundă cu simplele cereri adresate administrației,

fundamentate și ele pe dreptul de petiționare. În cazul recursului administrativ ne aflăm în prezența unui litigiu, în care se contestă o decizie explicită sau implicită a organului administrativ. Simplele cereri nu presupun existența unui litigiu, însă, provocând administrația să răspundă, vor sta la baza deciziei explicite sau implicite care va fi atacată cu recurs administrativ.

Concomitent, vom preciza că pentru a putea fi exercitată o formă de recurs administrativ se impune existența mai multor condiții[2, p. 537]:

- autoritatea față de care se exercită recursul administrativ (sau cea inferioară ei din punct de vedere ierarhic) să fi emis un act administrativ ilegal sau să nu-l fi emis, deși subiectul de drept se consideră îndreptățit la el;

- cel care exercită forma de recurs să fi suferit o vătămare într-un drept al său sau într-un interes legitim;

- recursurile administrative vizează atât legalitatea cât și oportunitatea actului administrativ, precum și consecințele acestuia, lucru explicabil de vreme ce este vorba despre un control administrativ, iar misiunea administrației este realizarea cât mai completă a interesului public;

- actele emise în urma exercitării unui recurs administrativ nu sunt acte administrativ juridictionale, ci acte administrative, ele produc aceleași efecte ca și când administrația ar fi acționat din oficiu, autosesizându-se cu privire la o anumită problemă ce presupune intervenția unui act administrativ.

4. Tipurile de recurs administrativ.

În ansamblu, recursul administrativ poate fi *prevăzut de un text legal* sau poate să nu fie *prevăzut de un text de lege*. La rândul lor, recursurile prevăzute de lege se împart în *recurs administrativ propriu-zis* (sau *pur administrativ* și, respectiv, *recurs administrativ cu caracter juridictional*, neprevăzute de lege) sunt: *recursul grațios*, *recursul ierarhic*, *recursul ierarhic impropriu* și *recursul de tutelă*. Recursurile neprevăzute de lege sunt *facultative*, în timp ce cele prevăzute de lege pot fi *facultative* sau *obligatorii*.

Recursul administrativ neprevăzut de un text legal (recursul de drept comun) își găsește totuși baza juridică într-o lege, Legea fundamentală, fie o lege ordinară, care prevede dreptul fundamental al cetățenilor la petiționare. Este vorba în special de Constituție.

Existența sa este considerată ca implicită, derivând din însăși organizarea administrativă, și este suficient ca legiuitorul să nu-l interzică expres pentru a putea fi exercitat. Excluderea acestei căi de recurs poate fi făcută fie în mod expres, și anume stipulând că actul administrativ nu poate fi atacat pe cale administrativă, ci doar pe cale juridictională, fie implicit, prin precizarea că actul este definitiv din punctul de vedere al procedurii administrative. Până la intrarea în vigoare a Codului Administrativ, poziția sus indicată se discuta doar la nivel de doctrină, în prezent avem prevederi legale în art. 124 CA RM unde expres este indicat detaliat conținutul informației cu privire la exercitarea căilor de atac și anume:

”Informația cu privire la exercitarea căilor de atac va conține date privind:

- a) calea de atac care urmează să fie înaintată;
- b) denumirea și adresa autorității publice sau ale instanței de judecată la care trebuie înaintată calea de atac;
- c) termenul pentru exercitarea căii de atac”.

În continuarea ideii, evidențiem principiul ”legii în favoarea cetățeanului”, respectiv, celui din urmă, i se acordă un termen de contestare mai mare în art. 165 CA RM ”Dacă informația cu privire la exercitarea căilor de atac nu se conține în actul administrativ individual sau este indicată incorect, cererea prealabilă poate fi *depusă în termen de un an* de la comunicarea sau notificarea actului administrativ ori a respingerii petiției.

Referindu-ne la recursul administrativ reglementat de legislația în vigoare, vom nota că sediul materiei se află în Constituția Republicii Moldova[8], Codul Administrativ[7], precum și o serie de hotărâri ale Parlamentului și Guvernului de natură să asigure executarea eficientă a instituției.

În raport cu autoritatea administrativă căreia i se adresează recursul administrativ, se face distincție între *recursul grațios*, introdus la autoritatea de la care emană actul administrativ, și un *recurs ierarhic*, ce poate fi introdus la autoritatea ierarhic superioară, în cazul existenței unei asemenea autorități.

În opinia lui V.I. Prisăcaru [25, p.404], *recursul grațios* este sesizarea pe care o adresează autorității emitente persoana care se consideră vătămată într-un drept al său, recunoscut de lege, care determină din partea autorității emitente exercitarea unui control de legalitate asupra actelor administrative de autoritate pe care le-a emis. Fără deosebire de faptul că recursul grațios este prevăzut sau nu de lege, o persoană care se consideră vătămată într-un drept al său, recunoscut de lege, se poate adresa autorității administrative emitente cu o cerere – recurs grațios, prin care aduce argumente ori probe din care să rezulte că actul administrativ de autoritate adoptat sau emis este ilegal și că îl vatămă într-un drept al său recunoscut de lege.

Potrivit cercetătoarei Prisăcaru V.I. [206, p.601], recursul grațios, fiind cel mai important, reprezintă plângerea adresată de un particular, persoană fizică sau juridică, autorității administrative de la care emană actul administrativ prin care solicită revocarea, modificarea sau revenirea asupra acestuia. Recursul grațios are ca bază dreptul autorităților administrației publice de a reveni și de a retracta actele administrative, dacă acestea au fost săvârșite fără respectarea dispozițiilor legale sau dacă nu mai corespund intereselor sociale.

Pentru exercitarea recursului grațios se cer următoarele: să existe un act administrativ ori un refuz nejustificat sau să nu se fi soluționat, în termenul prevăzut de lege, o petiție adresată autorității administrative; să existe o vătămare într-un drept prevăzut de lege al unui subiect determinat. Vătămarea nu trebuie dovedită, fiind suficientă invocarea acesteia, în afară de cazurile în care legea pre-vede altfel; să existe o petiție a solicitantului în cauză adresată autorității administrative competente.

Soluționarea recursului grațios se face printr-un act scris ori o măsură administrativă, care se supune aceluiași regim juridic ca și actele sau înscrisurile emise din oficiu sau la cerere. Acestea vor fi comunicate solicitantului și, după caz, părților interesate care au intervenit în cauză ori sunt vizate de soluția dispusă.

Recursul ierarhic reprezintă reclamația ori sesizarea adresată de un particular organului ierarhic superior al autorității administrative, care a adoptat sau a emis ori care trebuia să emită un act administrativ, prin care solicită anularea actului emis de o autoritate inferioară subordonată care îi vatămă, drepturile și interesele, în scopul de a o determina pe aceasta să-și modifice actul sau să îndeplinească o anumită prestație.

Potrivit lui I. Alexandru [5, p.592], recursul ierarhic se adresează direct sau indirect autorității ierarhic superioare celei care a emis actul sau înscrisul sau a dispus măsura atacată sau care era competentă să le emită ori să le dispună. Pe calea recursului ierarhic, actul, înscrisul sau măsura atacată pot fi controlate, sub aspectul legalității, temeiniciei și oportunității.

Recursul ierarhic impune, de asemenea, îndeplinirea unor condiții, precum: să existe un act ce vizează un subiect de drept determinat sau o petiție nesoluționată în termenul prevăzut de lege ori un refuz nejustificat privitor la petiție; să existe o vătămare într-un drept care nutrebuie dovedită, fiind suficientă invocarea vătămării; să existe o reclamație sau o sesizare a petiționarului lezat în cauză; soluția dispusă de autoritatea administrativă inițial sesizată să nu fie favorabilă în sensul solicitat de petent; autoritatea administrativă emitentă a actului să se afle în raport de subordonare ierarhică cu autoritatea administrativă în fața căreia se exercită calea de atac. Dreptul particularului de a utiliza calea recursului ierarhic este, potrivit lui M. Oroveanu [24, p.420], de esența organizării administrative a statului de drept. De aceea nu este necesar ca să fie reglementat prin dispoziții legislative speciale, deoarece el coincide cu dreptul de petiționare, considerat ca expresie a unei libertăți publice și individuale, consacrate de Constituție.

Dincolo de recursul grațios și ierarhic, în literatura de specialitate se mai atestă două tipuri de recursuri: *recursul ierarhic impropriu* și *recursul de tutelă*. Ne aflăm în prezența

recursului ierarhic impropriu în cazul în care cererea, petiția este adresată unui organ cu atribuții de control într-un anumit domeniu, dar care nu este, în ierarhia administrativă, superiorul ierarhic al organului controlat. La rândul său, *recursul de tutelă* se adresează autorității administrative însărcinate cu controlul deciziilor administrației publice descentralizate (în cazul nostru oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat), care însă are dreptul de a hotărî liber declanșarea controlului de tutelă. După cum s-a putut observa, recursul de tutelă, nefiind atestat de către Codul Administrativ[7], este reglementat de Legea privind administrația publică locală,[19] fiindu-i atribuit un caracter facultativ. Prin urmare, vom insista repetat asupra asigurării corelației dintre actele legislative în vigoare.

În același timp, vom atenționa asupra faptului că legislația în materie mai dispune de unele curențe, atestate de unii specialiști, care respectiv, necesită remedieri.

De exemplu, potrivit lui E. Obreja [21, p.136], în legislație lipsesc normele privind unele cerințe de bază, pe care trebuie să le întrunească petițiile la întocmirea și la înaintarea acestora. În acest sens, conform cerințelor Parlamentului European, „Petiția trebuie să fie cuprinzătoare și să includă toate elementele pertinente referitoare la subiectul abordat, dar să evite detaliile inutile. Ea trebuie redactată clar și lizibil și poate fi însoțită de un rezumat”. Aceste reguli își găsesc continuitatea în Codul Administrativ nemijlocit în art 75, dar care se asamblează în coraborare cu art.art. 9, 72-77, 84 CA RM, mai mult ca atât, legiuitorul ne propune și sancțiuni pentru lipsa elementelor petiției în art.76 CA RM. Astfel, necorespunderea prevederilor art. 75 CA RM poate avea consecințe negative la întocmirea și depunerea petițiilor, în special, ar putea încuraja prezentarea unor petiții cu multe detalii inutile, neclare după conținut, ceea ce nu permite respingerea acestora, dar, totodată, creează dificultăți la examinarea lor.

5. Recursul în contenciosul administrativ-termene

Aplicarea justă a normelor legale, în ceea ce privește termenele procedurale, presupune calcularea corectă a acestora. Stabilirea exactă a termenului procedural implică efectuarea unui calcul obiectiv al datei calendaristice concrete, al momentului de timp sau al începutului (expirării) evenimentului, fapt care permite efectuarea sau determină abținerea de la realizarea anumitor acțiuni procesuale. Calculul greșit al termenului procedural conduce la încălcarea (nerespectarea) sau omiterea acestuia, fapt care determină decăderea din dreptul de a efectua actul de procedură și, drept consecință, declararea inadmisibilă a recursului.[22] Regulile generale ce țin de calculul termenelor în materie de contencios administrativ[5][10]sunt stipulate la art. 195 Cod administrativ și art. 111 Cod de procedură civilă al RM [6].

În ultima perioadă a ieșit în evidență jurisprudența contrastantă a instanței supreme în ce privește aplicare art.245 din Codul administrativ (CA) care reglementează termenul de atac cu recurs a actelor de dispoziție ale curților de apel. Aceasta este de natură de a crea confuzie între practicieni. Conform reglementărilor art. 245 Cod administrativ, recursul se depune la instanța de apel, în termen de 30 de zile de la notificarea deciziei instanței de apel, dacă legea nu prevede altfel, iar motivarea recursului se prezintă Curții Supreme de Justiție, în același termen de 30 de zile, de asemenea, de la notificarea deciziei instanței de apel. Cu titlu de excepție, dacă se depune împreună cu cererea de recurs, motivarea recursului se depune la instanța de apel.

Curtea Supremă de Justiție a RM explică sintagma „*decizia instanței de apel*” din art. 245 Cod administrativ, prin noțiunea de „decizie” se subînțelege:

- 1) dispozitivul deciziei instanței de apel;
- 2) decizia motivată a instanței de apel;
- 3) dispozitivul hotărârii curții de apel, ca instanță de fond;
- 4) hotărârea motivată a curții de apel, ca instanță de fond.

Or, din coroborarea art. 191 alin. (2) și (3), art. 226, art. 240 alin. (3) și art. 245 Cod administrativ rezultă inechivoc că, după examinarea cererii de apel sau a acțiunii care ține de competența sa, instanța de apel adoptă decizia/hotărârea în formă de dispozitiv, adică componenta structurală a hotărârii/deciziei instanței de apel căreia i se dă citire la pronunțare și nu reprezintă altceva decât reproducerea integrală și întocmai a soluției adoptate în urma

deliberării, calea și termenul de atac. Iar motivarea, în scris, a deciziei/hotărârii adoptate are loc în termenul specificat la art. 226 alin. (2) și (4) și art. 240 alin. (3) Cod administrativ. Asta, deoarece motivarea recursului se depune doar după notificarea hotărârii/deciziei motivate a instanței de apel, întrucât, numai după acest moment, partea interesată ia cunoștință nu numai de soluția materializată prin dispozitivul hotărârii/deciziei instanței de apel, dar și, în mod efectiv, de considerentele cuprinse în hotărâre/decizie.

Asta, deoarece motivarea recursului se depune doar după notificarea hotărârii/deciziei motivate a instanței de apel, întrucât, numai după acest moment, partea interesată ia cunoștință nu numai de soluția materializată prin dispozitivul hotărârii/deciziei instanței de apel, dar și, în mod efectiv, de considerentele cuprinse în hotărâre/decizie[22].

Raportat la cele expuse supra, este cert că legiuitorul a prevăzut depunerea recursului separat de motivarea acestuia, respectiv, termenul de declarare și cel de prezentare a motivării recursului curg din momente diferite (dies a quo), și anume: - în temeiul art. 245 alin. (1) Cod administrativ, de la notificarea dispozitivului hotărârii/deciziei instanței de apel, sub sancțiunea art. 246 alin. (2) lit. d) Cod administrativ – recursul se declară inadmisibil, în special, când recursul a fost depus după expirarea termenului stabilit la art. 245 alin. (1).

Notificarea se dispune de instanța de judecată, prin alegerea unei modalități stabilite de art. 96 alin. (1) și art. 97 alin. (3) Cod administrativ, prin urmare, termenul de depunere a recursului începe să curgă imediat din ziua următoare a aducerii la cunoștință a dispozitivului hotărârii curții de apel, ca instanță de fond, sau deciziei instanței de apel[22].

6. Concluzii:

Generalizând, vom nota că recursul administrativ are o importanță deosebită, în primul rând, pentru imaginea pe care cetățeanul și-o formează cu referire la autoritățile administrației publice. Rezolvând prompt, în interiorul structurilor sale, orice sursă de insatisfacție a cetățenilor, se va obține, pe de o parte, evitarea senzației inutile pe care oricine o încearcă atunci când se simte lovit de „administrație”, iar, pe de altă parte, se poate obține un climat participativ al oamenilor la activitățile administrației publice, fapt ce ar genera creșterea eficienței acesteia.

Recursul administrativ chiar dacă se întemeiază pe dreptul de petiționare, nu se confundă cu simplele cereri adresate administrației, fundamentate și ele pe dreptul de petiționare. În cazul recursului administrativ ne aflăm în prezența unui litigiu, în care se contestă o decizie explicită sau implicită a organului administrativ. Simplele cereri nu presupun existența unui litigiu, însă, provocând administrația să răspundă, vor sta la baza deciziei explicite sau implicite care va fi atacată cu recurs administrativ.

Tipurile de recurs administrativ, cum ar fi recursul ierarhic superior, recursul grațios, recursul de tutelă etc. au drept scop de a pune în evidență diferite mecanisme juridice în baza diferitor criterii. Astfel, aduc un aport considerabil în aplicabilitatea legii.

Fundamentul juridic al recursului administrativ se găsește în dreptul de petiționare al cetățenilor, considerat ca o garanție a tuturor drepturilor, drept prevăzut de majoritatea situațiilor și legislațiilor moderne, și în principiul revocării actelor administrative.

Ne-am propus să evidențiem termenele recursului în contenciosul administrativ, cu scopul de a evidenția valoarea termenelor în instituția contenciosului/recursului administrativ și valoare aplicativă pentru fiecare drept vătămat.

Bibliografie:

1. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I, București: Nemira, 1996, 537 p
2. Alexandru I. *Administrația publică. Teorii. Realități. Perspective*. București: Lumina Lex, 1999
3. Alexandru I. *Drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2005. 592 p.
4. Apostol Tofan D. *Drept administrativ*. Vol. II, București: All Beck, 2004, 360 p
5. ***, *Cod de procedură civilă al RM Nr. 225 din 30.05.2003*. În.: Monitorul Oficial Nr. 285-294 art. 436 din 03-08-2018

6. ***, *Codul administrativ al Republicii Moldova Nr. 116 din 19-07-2018*. În.: Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466 din 17-08-2018
7. ***, *Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1.
8. Cosmin SOARE. *Considerații referitoare la codificarea administrativă. Reflecții privind reglementarea răspunderii administrative în viitorul Cod. CODIFICAREA ADMINISTRATIVĂ – abordări doctrinare și cernțe practice - coord.: Emil Bălan, Cristi Iftene, Dragoș Troanță, Marius Văcărelu. - București : Wolters Kluwer, 2018 ISBN 978-606-677-026-2, (352 p.), p. 229.*
9. Dragoș D.C. *Recursul administrativ și contenciosul administrativ: doctrină, jurisprudență și drept comparat*. București: All Beck, 2001, 158 p.
10. ***, *Ghid privind art. 13 din Convenția europeană a drepturilor omului. Dreptul la un recurs efectiv (o cale de atac efectivă)* https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_13_ROM.pdf
11. <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-codului-de-procedura-administrativa-al-republicii-moldova/1057>
12. <https://www.bizlaw.md/csj-opinie-consultativa-cu-privire-la-modul-de-calculare-a-termenului-pentru-depunerea-recursului-impotriva-hotararilor-si-deciziilor-curtii-de-apel-in-materie-de-contencios-administrativ>
13. ***, *LEGE cu privire la petiționare Nr. 190 din 19-07-1994*. Publicat : 08-09-1994 în Monitorul Oficial Nr. 4 art. 47 (abrogată)
14. ***, *Legea privind administrația publică locală Nr. 436 din 28-12-2006*. În.: Monitorul Oficial Nr. 32-35 art. 116 din 09-03-2007
15. ***, *Lega contenciosului administrativ Nr. 793 din 10-02-2000* În.: Publicat : Monitorul Oficial Nr. 57-58 art. 375 din 18-05-2000 (abrogată)
16. Obreja E. *Sistemul de petiționare: monitorizare și perfecționare*. Chișinău: Transparency International Moldova, 2010 (Tipogr. „Bons Offices”). 136 p.
17. ***, *Opinie consultativă cu privire la modul de calculare a termenului pentru depunerea recursului împotriva hotărârilor și deciziilor curții de apel în materie de contencios administrativ*, http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=169
18. Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.” SRL, 2009. 158 p.
19. Oroveanu M. T. *Tratat de drept administrativ*. București: Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, 1998. 420 p.
20. Prisăcaru V. I. *Actele și faptele de drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2001. 404 p.
21. Prisăcaru V. I. *Tratat de drept administrativ*. Partea generală. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Editura All, 1996. 601 p.
22. Raisa GRECU. *Constantin Stere despre dreptul la petiționare ca garanție a tuturor drepturilor*. În. : revista Națională de drept, Nr. 9, septembrie 2009. p. 23-27. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Constantin%20Stere%20despre%20dreptul%20la%20petiționare%20ca%20garanție%20a%20tuturor%20drepturilor.pdf
23. Stere C. *Curs de drept constituțional*. (Litografiat). Biblioteca Academiei de Științe a României, 1920, p.631-633;
24. Grecu R. *Constantin Stere despre dreptul la petiționare ca garanție a tuturor drepturilor*. În: Revista Națională de Drept, septembrie, nr. 9/2009, p. 24.
25. Grecu R. *Constantin Stere despre dreptul la petiționare ca garanție a tuturor drepturilor*. În: Revista Națională de Drept, septembrie, nr. 9/2009, p. 24.
26. Bourdov împotriva Rusiei <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Bourdov-impotriva-Rusiei-nr.-2.pdf>

EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL CHALLENGES

INTEGRAREA ECONOMICĂ EUROPEANĂ AL R. MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR INTERNAȚIONALE

Rafael CILOCI¹
Veaceslav BARDAN²
Cornelia CRUCERESCU³

Abstract

Economic integration is a complex process, with a multitude of facets that can contribute to the sustainable development of any country. In this sense, the Republic of Moldova comes with an approach to EU integration, which is influenced by multiple factors, including internal ones, but also external factors that have a special impact especially nowadays. Therefore, we can highlight the pandemic crisis that has had a major health, humanitarian, social, but also economic impact, including on global integration processes. In this paper, the process of integration of the Republic of Moldova with the EU was examined, especially foreign trade. Also, the military conflict between Ukraine and Russia has caused major disruptions in the regional and even global political and economic architecture.

The pressure of this conflict is causing hard and radical transformations, which will have a long-term impact. Thus, we intend to examine the impact of this conflict in the process of Moldova's integration with the European Union, right now and in the future. International challenges can have propulsive as well as blocking effects on international economic integration. The Republic of Moldova must turn this crisis into an opportunity that can and must be exploited.

Methodology of research was done by providing comparative analysis, deduction from general data, exploration and forecast.

Key words: challenges, European economic integration, sustainable development, crises, opportunity.

JEL: F 14, F 15, 01

Acknowledgements: The research is funded by the Erasmus+ Program, the Jean Monnet Module Action „Sustainable Industrial Development in the Context of European Integration”, EU4SID, 610848-EPP-1-2019-1-MD-EPPJMO-MODULE.

Disclaimer: The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

1. Întroducere

Dezvoltarea oricarei națiuni este determinată pe de o parte de resursele interne, capabilități dezvoltate pe parcursul istoriei, iar pe de altă parte de relațiile externe cu alte state, avantajele concurențiale în raport cu acestea, transfer tehnologic, divizarea mondială a muncii și, ca rezultat, efect de sinergie ce, la rândul său, se manifestă neuniform. Aceasta situație este caracteristică unui echilibru dinamic la nivel regional sau global, totuși, apariția unor conflicte, perturbă sau pot perturba contextul economic și, prin urmare, relațiile economice internaționale și perspectivele de dezvoltare regională și globală. Aceste situații, deși au relativ o frecvență mai rară în ultima perioadă, impactul poate fi unul devastator, cu efecte de lungă durată, constituind așa numitul fenomen de „lebedă neagră”. Prin urmare, prezintă interes examinarea acestor evenimente și impactul acestora asupra economiilor naționale.

Integrarea economică este un proces ce are o traectorie ondulatorie de manifestare, astfel sunt atestate etape de avânt, dar și recul. Aceasta este caracterizat de interesul statelor și a comunităților de a avea efecte economice și politice net favorabile. Astfel, de cele mai multe ori,

¹Conf. univ. dr., Universitatea Tehnică a Moldovei, Departamentul “Economie și Management”, mun. Chișinău, rafael.ciloci@fieb.utm.md

²Conf. univ. dr., Universitatea Tehnică a Moldovei, Departamentul “Teorie economică și Marketing”, mun. Chișinău, veaceslav.bardan@tem.utm.md

³Conf. univ. dr., Universitatea Tehnică a Moldovei, Departamentul “Economie și Management”, mun. Chișinău, cornelia.crucerescu@emin.utm.md

etapele ascendente de dezvoltare economică sunt caracterizate de tendințe pronunțate de integrare și etapele de crize economice, instabilitate politică determină politici protecționiste la nivel de țară și de comunități. Astfel integrarea economică poate fi considerată ca un proces complex, cu o multitudine de fațete ce poate contribui la dezvoltarea economică a oricărei țări.

R. Moldova este o țară mică est europeană, ce are perspective de dezvoltare sustenabilă numai ca urmare a integrării economice europene datorită a mai multor aspecte, atât cu caracter economic, dar și instituțional, politic, social ș.a. Implementarea acquis communautaire contribuie la îmbunătățirea reglementărilor și legislației, a procesului administrativ, includerea celor mai bune practici în diverse domenii. Aplicarea standardelor UE constituie o modalitate accesibilă, testată și aprobată în mai multe state pentru modernizarea oricărei națiuni. În această ordine de idei, prezintă interes examinarea a multilor factori ce au impact asupra procesului integrării, care pot fi atât de natură internă cât și de externă.

Obiectivele cercetării sunt factorii externi și anume provocările din ultima perioadă, ce au avut un impact deosebit la nivel regional dar și global- pandemia și războiul dintre Rusia și Ucraina. În această lucrare am examinat modul în care provocările externe de magnitudine mare- cum ar fi pandemia și războiul dintre Ucraina și Federația Rusă afectează procesul de integrare al R. Moldova. **2. Integrarea regională – opțiuni pentru dezvoltare strategică**

Statele naționale trebuie să adopte o strategie ce le-ar permite o dezvoltare ascendentă și ar permite să facă față diverselor provocări. Astfel este necesar de a promova politici coerente, ce ar menține ordinea internă, dar și pentru a oferi reacții colective la schimbările ce apar din mediul extern [1].

Procesul de integrare economică internațională este unul complex cu mai multe viziuni pro și contra. Prin urmare sunt state ce depun eforturi susținute pentru a adera, dar sunt și națiuni ce au primit decizii de abandon a unor organizații integraționiste (cazul BREXIT). Este necesar de examinat toate beneficiile dar și costurile de integrare pentru a determina vectorul decizional.

Există mulți factori ce trebuie de luat în considerație printre care putem evidenția:

- Independența economică, mai ales în privința mărfurilor strategice, importante pentru asigurarea securității, gestionarea eficientă a tuturor situațiilor excepționale cum ar fi pandemia, conflicte militare etc.
- Promovarea și dezvoltarea industriilor incipiente ce au o importanță strategică sau pot contribui la producerea mărfurilor cu valoare adăugată mare.
- Diferențierea economiei naționale prin protejarea anumitor sectoare de concurența străină, astfel asigurarea unei sustenabilități generale socio-economice mai mari.
- Menținerea ocupării unei cote mai mari a forței de muncă datorită măsurilor protecționiste pentru întreprinderile autohtone.
- Îmbunătățirea balanței comerciale datorită diminuării importului căruia i se impun taxe vamale relativ mai mari, iar mărfurile străine devin mai puțin competitive.

În același timp, limitarea exportului poate fi necesară în cazul mărfurilor cu posibilă utilizare dublă (militară), în mod deosebit în cazul țărilor potențial inamice sau în cazul mărfurilor-materiei prime de importanță strategică ce ar permite amortizarea anumitor perturbații externe (secetă, prețul speculativ la carburanți etc.). Totuși, sunt valabile și avantajele teoriei neoclasice și anume: alocarea eficientă a factorilor de producție, producerea la o scară mai largă și, respectiv, asigurarea cu mărfuri la un preț mai avantajos și (sau) de o calitate mai bună [2].

Actualmente observăm o tendință de reformatare a economiei mondiale de la globalizare la regionalizare datorită a mai multor factori dintre care putem evidenția: pandemia și ca rezultat „ruperea” lanțurilor de logistică și de producere, iar pentru perioada de post-covid creșterea considerabilă a costurilor de transport. Creșterea tensiunilor dintre diverși actori geopolitici (SUA-China), dar și escaladarea în conflicte militare directe de o magnitudine nemaiîntilnită după cel de al 2-lea război mondial (Rusia-Ucraina).

În această ordine de idei, R. Moldova trebuie să își determine propria traiectorie de dezvoltare reieșind din poziția sa geografică, dinamica dezvoltării relațiilor economice, dar și

apartenența civilizațională. Fiind la hotar cu UE, dar și fiind fosta republică URSS, R. Moldova teoretic are două opțiuni- integrarea cu UE sau Uniunea Euroasiatică (UEA).

Crearea asocierilor interstatale regionale este determinată de interese politice și economice. Interesul politic se manifestă prin pierderea unei părți din suveranitate în favoarea unor instituții supranaționale, dar diminuarea riscului unor conflicte militare, precum și o protecție mai mare în raport cu țările terțe. Acest aspect devine deosebit de important în condițiile actuale de agresiune a Federației Ruse în Ucraina. În același timp, în cazul unor capacități instituționale naționale modeste putem considera că deciziile adoptate de organele supranaționale vor fi, per total, mai calitative.

Interesul economic este determinat de libera circulație a mărfurilor și a serviciilor, capitalului și a forței de muncă. Dacă ne referim la Uniunea Europeană atunci constatăm că aceasta promovează politici economice de convergență, astfel dinamica creșterii economice a țărilor Europei de Est este mai robustă în raport cu țările mai dezvoltate din vest. Politicile promovate pe parcursul deceniilor a contribuit la formarea unei comunități ce tinde spre omogenizare și diminuarea divergențelor cu succese mai mari sau mai modeste pentru perioade diferite de timp.

În cazul Uniunii Euroasiatice observăm căla bază este interesul politic a unui singur stat - al Federației Ruse de a deveni hegemon regional prin refacerea defunctei URSS, fiind utilizate diferite instrumente cum ar fi: presiuni politice, coruperea așa numitor „elite naționale” ale statelor CSI, iar în cazul în care obiectivele nu sunt atinse, se recurge la utilizarea brută a forței militare ca în cazul Ucrainei sau Georgiei. Referitor la acordurile comerciale se observă deasemenea subordonarea intereselor Federației Ruse, avînd o poziție dominantă în procesul decizional.

Din cele relatate putem constata că, de fapt, pentru R. Moldova nu există vreo dilemă, referitor la care grupare regională să adere. UE este comunitatea care a demonstrat că este cea mai avansată grupare integraționistă din lume, care și-a demonstrat robustețea, capacitatea de dezvoltare echilibrată și conversia eficientă a beneficiilor pieții comune.

Succesul UE este determinat de faptul că obiectivele sunt stabilite clar și împărțite de țările membre, avansarea integrării este realizată dacă sunt întrunite condițiile în conformitate cu care aprecierea beneficiilor este mai mare decît costurile și este acceptat de toate țările membre, iar reglementările și instituțiile se dezvoltă în conformitate specificul contextual[3].

UE are un impact enorm asupra R. Moldova, dar și a altor state nemembre din regiune prin procesul de aderare. Aceasta devine și mai relevant pentru R. Moldova după ce a căpătat statutul de țară candidat la UE pe data de 23 iunie 2022, influența căruia poate stimula realizarea unor schimbări majore[4].

Liberalizarea economiilor naționale prin comerțul internațional generează relații de interdependență. Această interdependență nu înseamnă, totuși, o egalitate între pozițiile națiunilor[5]. În această ordine de idei, prezintă interes examinarea evoluției comerțului extern al R. Moldova cu statele UE și CSI pentru o perioadă mai lungă de timp.

3. Analiza evoluției comerțului extern al R. Moldova pentru perioada anilor 2000-2020

Comerțul extern este un element fundamental ce caracterizează integrarea economică internațională. Prin evoluția acestuia, noi putem să determinăm procesele economice și sociale datorită dezvoltării relațiilor cu alte state. De asemenea examinarea dinamicii comerțului extern, a trendurilor pentru o perioadă mai lungă de timp, ne furnizează o informație sintetică, complexă, ce definește comprehensiv economia națională. Astfel creșterea comerțului, a ponderii acestuia cu anumite state reliefează valorificarea oportunităților de colaborare economică, armonizarea reglementărilor, intensificarea legăturilor pe diverse dimensiuni ș.a.

Evoluția comerțului extern al R. Moldova se caracterizează prin schimbări majore pentru o perioadă de peste 30 ani. Astfel, în perioada sovietică economia R. Moldova a fost integrată cu economiile republicilor URSS, fiind specializată în domeniul agricol și industria

alimentară, iar producția industrială a fost dezvoltată mai mult datorită criteriilor politice și mai puțin economice, ca rezultat al modului centralizat de planificare. Aceasta a determinat structura comerțului extern al R. Moldova și la începutul anilor 90, după obținerea independenței. Ca rezultat al ruperii legăturilor dintre fostele republici unionale s-a intensificat și mai mult fenomenul de dezindustrializare, ca urmare exportul a fost cu precădere a materiilor prime agricole sau a unor produse cu procesare minimă și valoare adăugată modestă. Activitatea comercială externă a fost orientată în cea mai mare parte cu țările CSI pînă la sfîrșitul anilor 1990, ca urmare a relațiilor tradiționale și a faptului că nu a fost stabilit un cadru de reglementare bine definit, inclusiv comercial cu statele UE, ce ar include taxe vamale reduse sau scutirea de plată a acestora.

Comerțul internațional de mărfuri al R. Moldova a fost afectat de criza regională din anii 1998-1999, fapt determinat de devalorizarea monedelor a statelor CSI, în mod special a Federației Ruse, și diminuarea comerțului între acestea. Astfel relansarea a început abia din anul 2000 fiind caracterizat și de schimbări calitative – diversificarea exportului, cu precădere către piața UE, datele fiind prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1. Comerțul internațional de mărfuri al R. Moldova

Indicatori	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Export – total, mln \$	471465	1090918	1541486	1966837	2044540	2424972	2706173	2779164	2467106
țările CSI	276088	551227	624003	492294,6	414185,3	462820,4	415922,3	434949,5	376962,6
țările Uniunii Europene	165280,2	443184,4	728938,9	1217587	1331898	1596839,6	1861864,0	1830548,4	1640367,5
alte țări	30097,2	96507,1	188544,5	256955,5	298454,9	365312,0	428387,1	513666,6	449776,0
Import – total, mln \$	776416,0	2292291	3855288	3986820	4020357	4831335,3	5760057,1	5842484,3	5415988,3
Importuri – total									
țările CSI	259776,9	905207,8	1256851	1018111	1027442	1206051,9	1449078,8	1417224,6	1317722,3
Țările Uniunii Europene	413230,6	1038777,	1704239	1954251	1973711	2389159,5	2850800,3	2889980,7	2470745,1
alte țări	103408,5	348306,8	894197,4	1014458	1019203	1236123,8	1460177,9	1535279,1	1627520,9
Balanța comercială, – total, mln \$	- 304950,4	- 1201373	- 2313802	- 2019983	- 1975818	- 2406363,3	- 3053883,7	- 3063319,9	- 2948882,2
Gradul de acoperirea importurilor cu exporturi – total, %	60,7	47,6	40,0	49,3	50,9	50,2	47,0	47,6	45,6
țările CSI	106,3	60,9	49,6	48,4	40,3	38,4	28,7	30,7	28,6
țările Uniunii Europene	40,0	42,7	42,8	62,3	67,5	66,8	65,3	63,3	66,4
Alte țări	29,1	27,7	21,1	25,3	29,3	29,6	29,3	33,5	27,6

Sursa: Elaborat de autor în baza www.statistica.gov.md

Comerțul extern al R. Moldova a fost influențat în secolul XXI de mulți factori, din cei mai importanți ar fi crizele economice - fapt ce a determinat devalorizarea monedelor partenerilor economici principali și respectiv reducerea drastică a exportului, cum a fost criza financiară globală pentru perioada anilor 2008-2009, fapt ce a diminuat comerțul extern la nivel global, regional, dar și pentru R. Moldova.

Un alt factor ce a avut un impact enorm asupra comerțului R. Moldova a fost embargoul ce a fost stabilit pentru prima dată în martie și aprilie 2005, când autoritățile ruse au impus restricții la importul de carne, fructe și legume, iar la sfîrșitul lui martie 2006 a fost pus embargo și la vinurile moldovenești. Motivul formal și oficial a fost necorespunderea după criteriile de securitate alimentară, cauza reală fiind divergențele cu caracter politic.

Interzicerea importului a fost un instrument frecvent utilizat și ulterior, astfel, de exemplu, în septembrie 2013 s-a iscat un conflict diplomatic major între Federația Rusă și Republica Moldova, ca rezultat al intenției ultimei de a semna Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană. Răspunsul nu s-a lăsat așteptat prea mult, fiind instituit embargoul pe data de 28 noiembrie 2013.

Este necesar de evidențiat că pe parcursul a doua decenii (2000-2020) exportul din R. Moldova a crescut de circa 5,23 ori, având o scădere de circa 11% în 2020 ca rezultat al efectelor pandemiei. În același timp, importul în R. Moldova, pentru aceeași perioadă, a crescut într-un ritm și mai mare și anume de 6,98 ori. Efectul pandemiei s-a manifestat și în cazul importului, astfel scăderea în a. 2020 a constituit 7,3 %, totuși această diminuare relativ e mai modestă decât în cazul exportului.

Dacă să ne referim pe grupe de țări, atunci exportul spre țările CSI pentru perioada anilor 2000-2020 a crescut numai de 1,36 ori, în timp ce în cazul statelor UE creșterea a constituit considerabil mai mult, de 9,92 ori. Chiar și în cazul grupului – altor țări creșterea pentru perioada respectivă a exportului a constituit aproape de 15 ori. Astfel dacă în a. 2000 exportul spre țările CSI erau de 9,17 ori mai mari decât pentru grupul- alte țări, atunci deja în a.2020 situația s-a inversat și exportul spre alte țări din R. Moldova este cu 19,3% mai mare decât pentru statele CSI.

Referitor la import, constatăm ca importul din țările CSI pentru perioada anilor 2000-2020 a crescut de 5,07 ori, în același timp importul din UE a crescut de 5,98 ori pentru aceeași perioadă, iar din grupul- alte țări creșterea a constituit de tocmai de 15,73 ori. Importul din CSI este cu precădere a resurselor energetice (gaze, carburanți etc.) și datorită creșterii prețurilor, în mare măsură, avem un nivel comparabil cu cel din UE de majorare a importului. Totuși, dacă importul din CSI în a. 2000 a fost de 2,51 ori mai mare față de grupul- alte țări, atunci deja în a. 2020 importul din grupul alte țări este mai mare cu 23,51 % decât din CSI.

Deficitul balanței comerciale pentru perioada examinată a crescut aproape de 10 ori de la 304950,4 mln \$ la 2.948.882,2 mln \$, fiind acoperit, în mare parte, de remitențele cetățenilor R. Moldova ce lucrează peste hotare. Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi, în același timp se înrăutățește, de la 60,7 % în a.2000 la 45,6 % în a. 2020. Cea mai precară e situația cu țările CSI, astfel dacă în a. 2000 gradul de acoperire a importurilor cu exporturi constituia 106,3 %, atunci deja în a.2020 numai 28,6 %. Numai în cazul țărilor UE avem o îmbunătățire a gradului de acoperire a importurilor cu exporturi de la 40,0 % la 66,4 % pentru aceeași perioadă.

Dacă ne referim la situația post-pandemică, dar și la începutul războiului din Ucraina, atunci pentru perioada ianuarie-martie 2022, exporturile de mărfuri din Republica Moldova au constituit 1,062 miliarde de dolari, valoare mai mare cu 55,2% comparativ cu cea înregistrată în perioada corespunzătoare din anul trecut. Exporturile în UE au fost de 713,5 milioane de dolari, în creștere de 1,6 ori față de perioada respectivă a anului precedent, cu o pondere de 67,1 % din total. Exporturile de mărfuri destinate țărilor CSI au avut o valoare de numai 102,6 milioane dolari, ce e cu 8,4% mai puțin în raport cu perioada similară a anului trecut, iar ponderea de numai 9,7 % din total. Este evident că impactul agresiunii ruse va determina scăderea ponderii exportului din R. Moldova spre CSI pe durata întregului an 2022.

În același timp, creșterea spectaculoasă a exportului din R. Moldova la începutul a.2022 are câteva explicații- roada foarte bună în a. 2021 și, respectiv, prețurile mari la producția agricolă ca urmare a războiului, creșterea generală a prețurilor la nivel mondial ca urmare a politicilor monetare expansioniste a multor state în perioada pandemiei, creșterea exportului din regiunea transnistreană în conformitate cu cadrul legal al R. Moldova, reexportul din Ucraina.

În continuare, în tabela 2 vom examina ponderea exportului pe grupe de țări. Trebuie să evidențiem faptul ca exporturile spre Federația Rusă au atins cote maxime de 58% din total pînă la criza din anul 1998. Ulterior observăm o constantă diminuare a exporturilor spre statele CSI, inclusiv Rusia, astfel s-a diminuat ponderea de la 38 % în a. 2013 pînă la circa 15 % în anul 2020. În același timp, exporturile spre UE, care în anul 2000 aveau o pondere de circa 30%,

progresează treptat pînă la 46,8 % în 2013 și 66.5 % în 2020. Ponderea exporturilor spre categoria- alte țări atestă o creștere spectaculoasă- de la circa 6,4 % în anul 2000 la 18,2 % în a. 2020.

Tabelul 2 Ponderea exporturilor pe grupe de țări, %

Indicatori	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Uniunea Europeană	46,8	53,3	61,9	65,1	65,8	68,8	65,9	66,5
Țările CSI	38,0	31,4	25,0	20,3	19,1	15,4	15,6	15,3
Alte	15,2	15,3	13,1	14,6	15,1	15,8	18,5	18,2

Sursa: Elaborat de autor în baza www.statistica.gov.md

Prin urmare, putem concluziona că exportul din R. Moldova este reorientat spre alte destinații decît CSI, fapt explicat atît de efectele mai pronunțate ale crizelor în această regiune, a unor cursuri valutare mai volatile, cît și datorită a unei politici economice ostile ale Federației Ruse și impunerea embargoului în mai multe rînduri. În același timp, se atestă și anumiți factori pozitivi ce au avut impact asupra comerțului extern al R. Moldova, cum ar fi diferite acorduri comerciale semnate dintre R. Moldova și UE, acordurile de comerț liber cu unele state candidate membru la UE cum ar fi Turcia ș.a.

În continuare vom examina comerțul R. Moldova cu cei mai importanți parteneri ai săi în UE- Romania și CSI- Rusia.

Tabelul.3 Comerțul extern cu principalele țări partenere din UE și CSI

Indicatori	2005	2010	2015	2019	2020
Româniaexport, mln \$	111606	246409	446370	765415	706674
FederațiaRusă export, mln \$	347361	403978	240649	249859	216 834
România import, mln \$	257330	386720	555137	841188	631932
FederațiaRusă import, mln \$	267835	586477	535691	692514	603524

Sursa: Elaborat de autor în baza www.statistica.gov.md

Conform datelor din tabel putem observa că în a. 2005 exportul din Romania a fost de circa 3,11 ori mai mic decît cel din Federația Rusă, iar în 2020 exportul din Romania surclasează pe cel din Rusia de 3,26 ori.

Referitor la import putem atesta un relativ echilibru, astfel în a. 2005 importurile sunt aproape identice cu o valoare de 257 milioane dolari în cazul Romaniei și circa 268 milioane în cazul Rusiei, iar în 2020 importurile din Romania constituiau 631,9 milioane dolari ce este cu numai 5 % mai mult în raport cu Rusia. Aceasta se datorează în mare măsură creșterii prețurilor la carburanți, în primul rînd a gazelor naturale, ce sunt cele mai importante mărfuri ce sunt importate din Rusia.

Pentru primul semestru al anului 2022 (ianuarie- martie), Romania și-a consolidat poziția la export cu o pondere de 31,7 % din total, iar Federația Rusă a scăzut la doar 5,2%. Este evident că ponderea Federației Ruse pentru a.2022 ar putea să scadă și mai mult, iar în condițiile unui conflict „inghetat” la est de Ucraina este șansa să demonstreze valori modeste pentru o perioadă lungă de timp.

Trebuie să constatăm și faptul că R. Moldova are un comerț echilibrat cu Romania, astfel gradul de acoperire a importurilor cu exporturi a crescut de la 43,4 % în a. 2005 la 112 % în a. 2020, iar referitor la Federația Rusă gradul de acoperire a degradat de la 130 % pînă la 36 %, pentru aceiași perioadă, datorită, în mare măsură ,a politicilor comerciale discriminatorii ale Federației Ruse și a situației economice și monetare fluctuante din aceasta țară.În a.2022 ne

așteptăm la un rezultat și mai modest, deja și din cauza conflictului militar, ca rezultat al diminuării exportului spre Rusia și creșterii enorme a prețului la gaze.

4. Concluzii

Cercetarea a examinat fenomenul integrării economice a R. Moldova în contextul provocărilor internaționale. Dezvoltarea oricărei țări e determinată și de relațiile externe cu alte state, oportunitățile ce apar – transfer tehnologic, specializare ca urmare divizării mondiale a muncii, cooperare internațională etc. În acest context, integrarea este un fenomen complex ce poate avea efecte economice și politice net favorabile.

R. Moldova fiind o țară mică la joncțiunea unor falii geopolitice cum ar fi UE și Rusia, cu capacități instituționale modeste și istoric practic inexistent de autoguvernare, nu are perspective de dezvoltare sustenabilă decât aderând la o comunitate.

Statele naționale trebuie să adopte o strategie ce le-ar permite o dezvoltare ascendentă, iar integrarea economică este un element fundamental ce necesită examinarea a tuturor costurilor și a eventualelor beneficii. În acest sens, examinarea comerțului extern și dinamica acestuia pentru o perioadă mai lungă de timp furnizează o informație sintetică, comprehensivă asupra proceselor integraționiste, a perspectivelor acesteia în viitor. Ca rezultat al cercetărilor efectuate este mai mult decât evident că R. Moldova a intensificat, dezvoltat relațiile în mod ascendent cu UE. Uniunea Europeană a devenit un partener economic dominant al Republicii Moldova. Acest fapt se referă la diverse aspecte ale activității economice: comerț extern, investiții străine și remitențe.[6]

În cazul Uniunii Euroasiatice observăm că la bază este interesul geopolitic al unui stat-Federația Rusă, iar relațiile economice, politica integraționistă are ca scop major restabilirea controlului asupra statelor - foste republici URSS. Prin urmare, pe perioada de circa 30 de ani politica economică în spațiului euroasiatic era subordonată intereselor politice ale unui singur stat. Aceasta s-a manifestat prin deteriorarea relațiilor economice internaționale ale R. Moldova cu Federația Rusă, inclusiv diminuarea ponderii comerțului extern (în mod deosebit exportul). Federația Rusă a aplicat și aplică o politică restrictivă prin introducerea embargoului pentru produsele moldovenești, ca modalitate de „pedepsire” în cazul unei politici ce nu este agreată de rusă.

Un alt aspect, ce are un impact major, pentru statele Uniunii Euroasiatice este dependența multor state (inclusiv Federația Rusă) de exportul carburanților, astfel valutele sunt foarte volatile și afectează mult relațiile economice internaționale între ele. În condițiile actuale de provocări globale și regionale cum ar fi pandemia și războiul din Ucraina aceste fenomene devin și mai evidente. În cazul în care politicile economice și presiunile politice ale Federației Ruse nu își ating obiectivele, atunci este aplicat cel mai radical instrument – războiul, fiind încălcate orice acorduri internaționale, demonstrând că în matricia de formare a Uniunii Euroasiatice nu sunt incluse interesele altor state decât cele ale Federației Ruse.

În concluzie, putem conștata că R. Moldova are o singură opțiune pentru dezvoltare-integrarea europeană. Implementarea aquis communautaire va contribui la perfecționarea legislației și a reglementărilor, a procesului administrativ, asimilarea celor mai bune practici și astfel dezvoltarea sustenabilă și calitativă.

Bibliografie

1. Ronen Palan, Jason Abbot, Phil Dean Strategiile statelor în economia politică globală Chișinău: S.p. 2007 pag.69-70. ISBN 978-9975-90319-9
2. Crucerescu C., Ciloci R. Dezvoltarea Industrială durabilă în contextul integrării europene Chisinau: S.n. 2021 pag.25 ISBN 978-9975-45-715-6 .
3. Molle W. Economia integrării europene: Teoria, practica, politici, Chișinău: S.n. 2009 pag. 406 ISBN 978-9975-947-63-3.
4. Grabbe H. Puterea de transformare a UE. Europeanizare prin intermediul condițiilor de aderare în Europa Centrală și de Est, Chișinău: S.n. 2008 pag.215 ISBN 978-9975-947-60-2
5. Rainelly Comerțul internațional. Perspective generale. Noua teorie a comerțului internațional București: S.n. 2004 pag. 101 ISBN 9975-61-356-X
6. Bărdan V. Integrare economică și economie europeană, Chișinău: S.n. 2014, pag.330 ISBN 978- 9975- 45-333-2
7. www.statistica.gov.md
8. www.bnm.md

INTERNAL CONTROL AS A TOOL IN THE PROCESS OF DETECTING AND PREVENTING OPERATIONAL RISK IN THE BANKS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CONTROLUL INTERN CA INSTRUMENT ÎN PROCESUL DEPISTĂRII ȘI PREVENIRII RISCULUI OPERAȚIONAL ÎN BĂNCILE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Stela CIOBU¹
Ion CARA²

Abstract

Banking activity, by its very nature is associated with risk acceptance, and operational risk management plays a key role in the activities of any banking institution. The size and variety of banking services and the trends of globalization and international integration make it more likely that a risk event will occur or increase because of internal or external processes to banks, with or without the participation of the human factor. Banks need to take a comprehensive approach to operational risk management and make management decisions that reduce the degree of risk.

Therefore, the study defines operational risk and analyses the relationship between the internal control system and operational risk management. The purpose of this research is to analyze the impact of internal control systems on the detection and prevention of operational risks in the Republic of Moldova's banks. An effective operational risk management framework will improve the banks' internal control system, and it should be noted that a similar subject has not been analyzed in depth in the case of the Moldovan banking system. There are also recommended ways to mitigate losses incurred by banks due to operational risk.

Keywords: banking system, internal control, operational risk, risk management

JEL: G21, M42

1. Introduction

The necessity of operational risk management, as a part of part of the banks' risk management system is determined by the significant size of possible operational losses that may pose a threat to their financial stability. According to different studies operational risk is the second most importance after credit risk, it ranks first among risks of the banking system in terms of severity of consequences. This risk gained a high importance due to large-scale operational failures and errors, which resulted in large financial losses for banks, being unpredictable and more uncertain than other banking risks. Therefore, losses as a result of inherent operational risks in banking activities may be critical for the stability of almost any commercial bank. This fact determines the necessity to organize a proper system of operational risk management in every bank [9]. The main obstacles that complicate the management of this risk, is the way of detection and prevention as well as the lack of a unified evaluation system[10].

Whereas the National Bank of Moldova, maintains its commitment to risk-based supervision, it draws attention to the importance of establishing a comprehensive operational risk management system in banks. Therefore, to establish an effective operational risk management process, the bank should properly organize the processes of identification, assessment, monitoring, reporting, and control of the operational risk, as well as ensuring the continuity of bank activity. Normative legal acts also contain requirements to accumulate and systematize on an ongoing basis, information on operational incidents, which are submitted to the NBM [16].

In addition to the formation of capital adequate to the bank's risk profile, the operational risk management system should be aimed at creating a control environment that would allow to identify potential sources of operational risk and implement measures to reduce them.

¹ Associate professor, Ph.D. Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau, stela.ciobu@gmail.com

² Ph.D. Student, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau, ion.cara3@gmail.com

The actuality of the research is driven by the fact that banking operational risks are realities of the contemporary banking industry and dealing with them correctly is a prerequisite for effective management and avoiding failure.

Moreover, the uncertain geopolitical environment and growing concerns about cyber resilience generated the emergence of new challenges:

- Financial crime and conduct risk and are becoming topical threats. Technical standards regulating the prevention and combating money laundering and terrorist financing are going to be new obligations for financial institutions, along with sanctioning regimes and requirements to identify tax evasion.

- Banks are outsourcing much more than in the past certain support activities to third parties, to get a better management of operational costs. Therefore, as financial institutions become more dependent on these service providers for the operation of their critical infrastructures, that could lead to a concentration of operational risk associated with outsourcing activities.

- A new tendency that emerged in banking industry is sustainable finance, thus, the supervising authorities have to introduce prudential incentives for environmentally friendly lending.

- The banking industry relies on accurate, meaningful and timely data. Therefore in order to ensure data management and protection, supervising authorities have to increase the demand and frequency of reporting demanding and will require frequent and detailed reporting.

- The banking industry need to anticipate and manage new different risks, i.e. strengthening the regulatory framework for corporate governance and implementing new processes which will help to achieve an integrated risk control framework, with greater expectations from the risk management, compliance and internal audit functions. Moreover, the banks' board members have to be familiar with fields like cyber security, information technology, financial crime, mathematical modelling, etc [7].

The purpose of this research is to analyze the impact of internal control systems on the detection and prevention of operational risks in the Republic of Moldova's banks as well as establishment of the main regularities of its emergence and ways of minimization. An effective operational risk management framework will improve the banks' internal control system. It should be noted that a similar subject has not been analyzed in depth in the case of the Moldovan banking system. The article has utility for all researchers who are interested in the issues related to the operational risk management in banks.

2. Literature approach

The task of operational risk determination is quite complicated, despite its initial simplicity and obviousness. This is mainly due to different definitions of the concept of "operational risk" itself, its unclear interpretation in official documents and numerous shades of meaning in the scientific works of various authors. In Basel Committee on Banking Supervision definition operational risk represents the the risk of loss of internal failure or inadequacy derived from external events, people, processes or systems. As well, Basel Committee on Banking Supervision provides recommendations on management of operational risk. According to Chorafas (2004) operational risk refers to unexpected losses because of various internal issues that could be generated from external situations (eg. people, systems, processes, controls, segregation of functions, etc.) [2]. The issues regarding identification, assessing and managing risks are subject of research in studies of K. N. Krishnan, J. B. Thomson, Peter S., Rose P.I., Verchenko, V.V. Vitlinsky, I.Y. Ivchenko, A.O. Starostina who revealed the essence of risk and characterized the main classification features. However, the issues regarding evaluation of operational risk management and its essence where studied by researches like Brodvitsky L., Davidson K., Allen, H., Lohr, D. Cading, K. Frost. etc. Researcher L. Borodovsky (2000) argues that operational risk encloses those risks that arise as a result of an inefficient internal control system. Therefore, in his point of view, operational risks exclude factors such as hacking of

security systems, external fraud, natural disasters, etc. However, K. Davidson (2000) considers that operational risk represents risk of erroneous internal control procedures, unauthorized use of information technology, technological failures, etc. As well, in his point of view, the unreceived income from the bank's activity could also represent a result of operational risk, thus, this risk is not always associated with losses. The researcher D. Wilson (2000) argues that initially different types of financial risks as credit risks or market risks were assigned to operational risks [11]. From the M. Lohr point of view, the notion of operational risk is linked to the area of its occurrence and with the implementation of financial operations. Therefore, according to different studies, the nature of the operational risk emergence is represented by the practical activity of banking structures that have an individually structured organization and management system, integrate a wide range of services and use specific technologies [11]. In the Republic of Moldova, the issues related to the operational risk management in banks are included in the regulations of the National Bank of Moldova (NBM). According to regulation of NBM, the concept of operational risk is considered as the risk of loss resulting either from the use of inadequate or failed internal processes, people, or systems or from external events (including information systems security and integrity risks) [16].

3. Methodology of research

In this article, some aspects of internal control systems were analyzed, such as: corporate governance codes in banks, operational risks, as well as the the impact of internal control systems on the detection and prevention of operational risks in the Republic of Moldova's banks. The information support of the current study includes reports and publications of the international financial institutions, the data on the official website of the National Bank of Moldova and the published reports of Moldovan banks, results of scientific researches, etc. To develop the study, was applied different research methodology based on the use of scientific research methods, such as: observation method, comparative analysis, induction and deduction and synthesis method.

4. Results and discussions

4.1 Identification and assessment of the operational risks in the R.Moldova's banks

All the banks are required to establish its own operational risk profile for internal needs and to set specific policies in order to manage it.

According to the Republic of Moldova's legislation, banks are required to identify and assess their operational risks as follows: 1) assessing products, activities, operations and systems to determine those vulnerable to operational risk; 2) establishing risk indicators by which should be determined the banks' exposure to this risk (e.g. number of failed transactions, frequency and/or severity of errors, omissions and frauds, staff turnover rate, rapid increase in activity and related limits); 3) ongoing assessment of operational risk exposures. Banks should also have assessment procedures, monitoring and risk mitigation procedures. This, banks shall either correct the found errors, introduce relevant security technologies and information processing, or to transfer risk to other business domains, such as insurance [16]. Despite the fact that insurance companies offer insurance products to cover banks' operational risks, there are different barriers to close the deals such as difficulties to assess the amount insured, lack of historical information on operational risks, etc.

According to the Basel Committee on Banking Supervision there are three methodologies for assessment own funds requirements for operational risk assessment, i.e. basic indicator approach, standard approach and advanced measurement approach. As of December 2021, according to the data published by the Moldavian banks, has been observed that all eleven banks have chosen to adopt Basic Indicator Approach for the purpose of managing operational risks and calculating the Pillar I and Pillar II capital requirement. According to the selected approach, the own funds requirement for operational risk is equal to 15% of the three-year average of the relevant indicator defined in the Regulation on the treatment of operational risk for banks

according to the basic approach and the standardized approach, approved by the Decision of the Executive Board of the National Bank of Moldova no.113/2018 [16].

Thus, at the end of 2021 year (Figure 1), the highest amount of the calculated capital requirements for operational risk of 269 mln. MDL was recorded by BC „Moldova-Agroindbank” S.A. to a total amount of risk exposure for operational risk in volume of 2694 mln. MDL and a share of operational risk in total RWA of 13%.

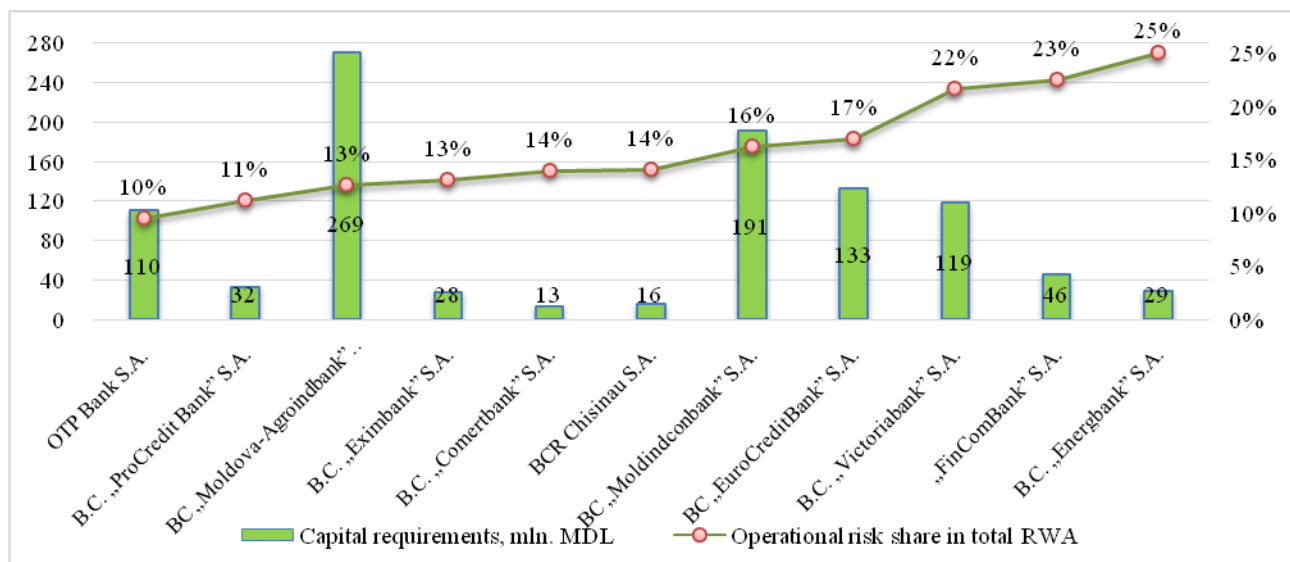

Figure 1. Risk Weighted Assets for operational risks.

Source: Compiled by authors based on reports of the Moldovan banks.

On the other side, the lowest amount of the calculated own funds requirements for operational risk of 13 mln. MDL was recorded by B.C. „Comertbank” S.A. to a total amount of risk exposure for operational risk in volume of 127 mln. MDL and a share of operational risk in total RWA of 14%. However, the highest of operational risk in total RWA were registered at B.C. „Energbank” S.A. (25%) and the lowest share at OTP Bank S.A. (10%). Thus, the increase in bank capital requirements in the banking system could cause a rise in the cost of resources attracted, a decrease in lending activity and affect the banks’ profitability. As well, most of the banks indicated a medium appetite for operational risk. There are also challenges when assessing operational risks because of the expanse of the universe of operational risk types; data required; operational complexity; staff complains about time spent for monitoring and reporting;

4.2 The impact of internal control systems on the detection and prevention of operational risks in the Republic of Moldova’s banks

In a study of Fama and Jensen (1983) is stated that for risk mitigation, is very important to have a proper decision control system [5]. Therefore, Sheedy (1999) states that the decisions made at many different levels, reflect the dissemination of information and knowledge all over the entity. As well, Rahim et al., (2018) studied the relationship between operational risk management and internal control in banks and showed that risk assessment has a substantial effect on risk management [15]. According to Dima (2009) and McPhail (2003), the inefficiency in internal control system of banks leads to operational risk, thus, banks need to have a robust internal control system to elaborate an enhanced operational risk management [12, 4]. According to the research result of Noor F. A. R. and Munadil K. F. (2016), there exists a strong relationship between internal control system and operational risk management [15].

As the internal controls’ objectives are efficiency, operational performance, reporting and compliance, there were analyzed the evolution of the relevant indicators of managerial efficiency (Cost/Income ratio) in Figure 2 and compliance (Loans to deposit ratio) in Figure 4. The selected

representative indicators had been chosen according to the research of Akwaa-Sekyi, E. K. and Moreno, J. (2016) who researched the internal controls and risk relationship among banks [1].

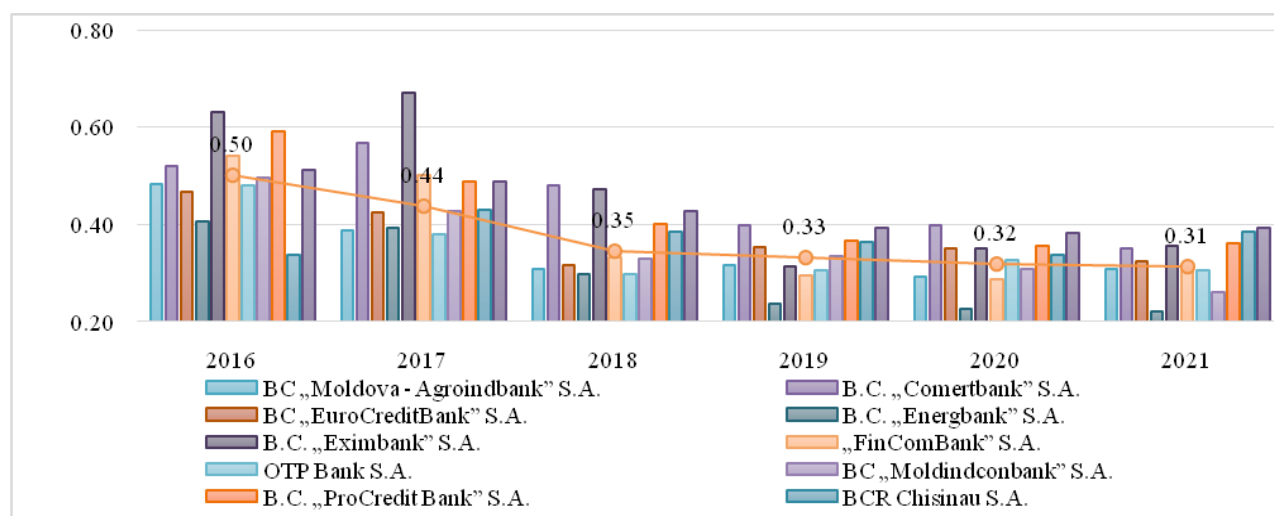

Figure 2. Evolution of the ratio between total operating expenses and total operating income during 2016 – 2021.

Source: Compiled by authors based on NBM database, available at <https://www.bnm.md/bdi/>.

During the years 2016 - 2021 the ratio between total operating expenses and total operating income decreased by approximately 0,29, reaching a minimum value of 0,31 during 2021. This trend was maintained both at the banking sector level and individually by bank. Therefore, it could be noted that managerial efficiency during the last five years has shown a positive development.

In the meanwhile, the representative indicator of compliance at the end of 2021 recorded a level of 0,63, like 2016, however, the minimum level of this indicator was recorded during 2017 - 2018. During the 2021 year, the highest share of this indicator was approximately 1,2%, while the lowest was of approximately 0,5%.

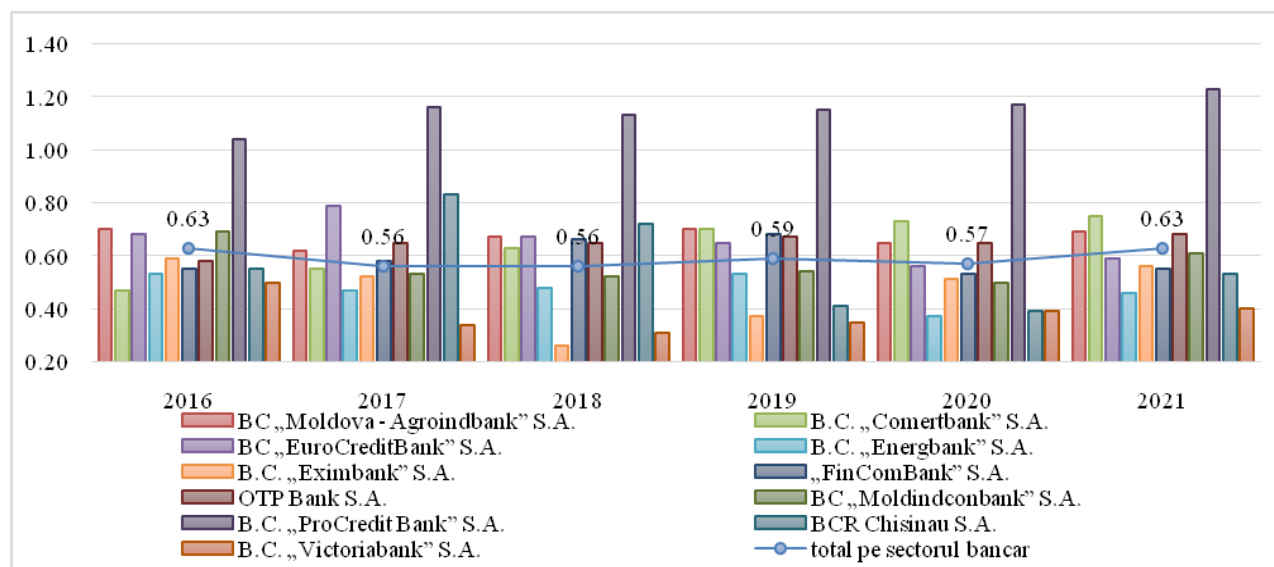

Figure 3. Evolution of the ratio between loan volume and deposits during 2016 – 2021.

Source: Compiled by authors based on NBM database, available at <https://www.bnm.md/bdi/>.

According to the requirements of the Basel Committee on Banking Supervision, information about operational incidents is classified as it states in Table 1. As well, according to the Regulation on Banking Activity Management Framework, approved by the Decision of the

Executive Board of the National Bank of Moldova no. 322/2018, during the operational risk management process, banks shall take into account at least the presented event categories.

Table 1. Operational risk categories and examples

Type	Examples
Internal fraud	Employee theft, trading on employee's own account, counterfeiting documents
External fraud	Forgery, robbery
Customers, products, and business practices	Misuse of confidential customer information, money laundering, breaches of fiduciary duty
Damage to tangible assets	Vandalism, Terrorism, fires, earthquakes, floods
Disruption of business continuity, operations and systems	Hardware and software failures, power outages
Human resources policies and workplace safety	Workers' compensation discrimination claims, employees' violation of health and safety rules.
Execution of activities and process management	Data entry errors, incomplete documentation, vendor agreement breaches, failures of collateral management

Source: Compiled by authors based on reports of Basel Committee on Banking Supervision, available at <https://www.bis.org/bcb/>.

The impact of the internal control systems on operational risk management could be identified from the application of the Three Lines of Defence Model by all banks in the Republic of Moldova. Thus, the risk-generating sub-units responsible for the daily management of operational risks are part of the first line of defence. The second line of defence, which includes the next level of management, is responsible for operational risk assessment and monitors, supervises and identifies emerging risks from the first line of defence. The third line of defence, represented by internal audit, provides an independent assessment of the effectiveness of the operational risk management framework [3].

As internal control represents a continuous process carried out by the board of directors, management and employees at all levels, it is obvious that all structures of a bank are implied in managing operational risks [6].

The impact of the internal control system in the banking sector was also analysed by Olatunji (2009) and Lakis and Giriunas (2012), which identified that the main cause of bank frauds represented the lack of an effective internal control system [13, 14].

In the context of an uncertain geopolitical environment and heightened concerns about cyber resilience, the following adaptations to new challenges have been identified:

- In order to detect and prevent internal fraud and disruption of business continuity, operations and systems and protect the IT system of banks from possible attacks, have been identified that banks use different methods, such as development of a compliance culture as a responsibility of every employee, and training staff in this regard.

- To better manage operational costs, banks are outsourcing certain activities to third parties, becoming more dependent on these service providers to run their critical infrastructures. There could be a possible concentration of operational risk related to outsourcing activities, and risk management in dealing with third parties, thus, the development of a prudential framework for outsourced activities is a major concern for NBM. At the same time, outsourced activities are regularly monitored in accordance with the banks' internal procedures and the monitoring results are reported to the banks' management on an established frequency. Some banks mention that they have established key risk indicators for each outsourced activity. As the banking field relies on accurate, meaningful and timely data, NBM shall require frequent and detailed reporting, including ad hoc investigations, as financial institutions provide data to their partners, they take the risks of ensuring confidentiality and data security. Therefore, there is a challenge how the regulator will manage the relationship between privacy and data outsourcing.

According to data published by Moldovan banks, the most outsourced activities are card processing and non-performing loans recovery services. However, there are also outsourced

activities as data processing, management databases and related services, letter printing and mailing services, cash collection and transportation or security and informational event management service, etc.

- As financial crime and conduct risk has increased all over the world, in order to detect and prevent external fraud, should be implemented technical standards regulating the prevention and combating of money laundering and terrorist financing. Therefore, these are going to be new obligations for banks, along with tax evasion detection requirements and sanctioning regimes. Banks are required to manage and anticipate new risks, which means implementing new structures and processes. Thus, members of the governing bodies will need to be familiar with measures to combat financial crime, information technology, mathematical modelling, cyber security, code of conduct, etc. This will bring diverse skills and competences into the corporate governance and risk oversight structure. As well, gender diversity must be an operational necessity at management level to ensure a balanced decision-making framework [7].

- In order to avoid or prevent disruption of business continuity, operations and systems, Moldovan banks focus on establishing practical instructions, as well as training employees on best practices. Potential hazards that could affect the banks' range from natural disasters and pandemics, to power outages and technological disruptions.

- Regarding the avoidance and prevention of damage to tangible assets, the Moldovan banks continuously improve its processes to protect their information assets. As well, banks conduct regular inventories of information assets. The risk category related to human resources policies and workplace safety is minimized by the banks's principles that in a dangerous situation staff should not try to protect the banks' assets, but to always put their own lives and those of their colleagues and clients first.

It should be noted that operational risk management is advisable to build on those problems that, at first glance, are not financial, and cannot lead to real losses. In this connection, it is necessary to develop the following directions of operational risk management: classification of operational risks; interrelation with other operational risks; factors of operational risks at micro- and macrolevels; organization of operational risk management; quantitative models of operational risk management; analysis of quantitative models of operational risk management; analysis of performance taking into account risk factors; creation of internal control system in the bank; development and use of information systems in the bank.

5. Conclusions and recommendations

To summarize, it should be noted that the operational risk of a banking institution is quite diverse, has different probability of incidents: infliction of considerable harm with insignificant probability (loss of confidential information by the bank), considerable harm with a high probability (control of securities trading, securities trading control), insignificant harm with a low probability (technical mistake of the report), insignificant harm with a high probability (computer crashes). The main risk factors are the risks of personnel, information system, business process, internal and external risks. There is a temptation, to think of risk as being exclusively quantitative. Thus, it is challenging to find to find a proper framework for the operational risk and governance assessment that references to people that are quantitatively oriented and into which nonquantitative risk can be embedded [8]. Operational risk procedures and control processes and should include management feedbacks of progress to the bank's objectives. Moreover, an efficient control environment demands a proper segregation of duties. Assignments that generate conflicting duties for staff may lead to hiding errors or any inappropriate actions. Thus, the fields where could be potential conflicts of interest have to be identified, minimized and monitored.

According to the current research, could be stated that Moldovan banks' internal control systems are the most important tool in the process of detection and prevention of operational risk have an impact over the operational risk, thus, it affects the stability of financial institutions. As

well, there were identified the assessment methodologies and actions taken by the Moldovan banks to identify, prevent and monitor operational risks through their internal control systems.

Therefore, some recommendations have been highlighted in order to detect and prevent as well as to minimize the operational risks, it is recommended to: (1) Autoevaluate banks' risks and internal control framework (Risk control self assessment), through identifying and assessment of inherent risk related to banks processes. (2) Keep records of all risk events arising from operational risks in a Database to ensure that operational risk events that have generated losses or have the potential to generate losses are managed properly; (3) Conducting annual and systematic assessments to identify and evaluate key risks and to assess the adequacy of risk control processes to establish the banks' full operational and fraud risk profile. (4) Getting insurance against losses of various kinds in connection with the banks' activities. (5) Define early warning indicators or key risk indicators to identify areas that have a high level of operational and fraud risk. (6) Conducting periodical crisis simulations by projecting different scenarios based on exceptional events, to check the banks' capacity to face such situations. (7) Performing annual operational risk stress tests and analyze the results in terms of the use of the risk-bearing capacity or regulated capital limit for operational risk in order to take a clear decision on the need for actions.

It is worthwhile noting that according to the data and reports published on the Moldovan banks' websites, the banks use an effective system of operational risk management. Anyway, regulatory and supervisory policy must take into account the digital transformation of the banking industry, the challenges and risks posed by technological innovation, new financial market entrants and new business models to respond to these developments.

References:

1. Akwaa-Sekyi, E. K. And Moreno, J. (2016). *Effect of internal controls on credit risk among listed Spanish banks*. *Intangible Capital* 12(1), p. 357-389. <http://dx.doi.org/10.3926/ic.703>
2. Chorafas, D. (2004). *Operational Risk Control Business Opportunity and Challenges for the Insurance Industry*. Geneva Pap Risk Insur Issues Pract 29, p. 87-101. <https://www.jstor.org/stable/41952747>
3. Ciobu, S., Cara, I. (2021). *Challenges of internal audit in the financial control system of banks*. Conference: 30 years of economic reforms in the Republic of Moldova: economic progress via innovation and competitiveness. Chişinău, Republica Moldova: Academia de Studii Economice din Moldova, 3, 330-339. <https://irek.ase.md/xmlui/handle/123456789/2071>
4. Dima, A. M. (2009). *Operational risk assessment tools for quality management in banking services*. *Amfiteatru economic*, 11(26), p. 364-372. <https://core.ac.uk/download/pdf/6283819.pdf>
5. Fama, E. F., And Jensen M. C. (1983). *Separation of Ownership and Control*. *The Journal of Law & Economics* 26(2), p. 301-325. <https://www.jstor.org/stable/725104>
6. Framework for Internal Control Systems in Banking Organisations (1998). Basle. <https://www.bis.org/publ/bcbsc131.pdf>
7. Georgescu F. (2019). Summer Banking Academy conference. Bucharest
8. Greunung H., Bratanovic S. B. (2020). *Analyzing Banking Risk: A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management*, 4th ed. Washington, DC: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/33860>
9. Habibulin P.P. (2013). *The concept of operational risk*. *Finansi i Kredit* 39(567), p. 51-56. <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-operatsionnogo-riska>
10. Kovalenko V.V. (2014). *Operating risk in system management of banking*. *Sovremennyi nauchnyi vestnik* 4(200), p. 58-64. <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1214>
11. Lore, M., Borodovsky, L. (2000). *Operational risk. The professionals handbook of financial risk management*. Oxford: Butterworth-Heinemann, p. 377-412. ISBN 9780750641111
12. Mcphail, K., (2003). *Managing Operational Risk in Payment, Clearing, and Settlement Systems*. Bank of Canada Working Paper 2003-2. <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp03-2.pdf>
13. Olatunji, O. C. (2009). *Impact of Internal Control System in Banking Sector in Nigeria*. *Pakistan Journal of Social Sciences* 6(4), p. 181-189. <https://medwelljournals.com/abstract/?doi=pjssci.2009.181.189>
14. Lakis, V. And Giriūnas, L. (2012). *The concept of internal control system: theoretical aspect*. *Ekonomika* 91, p. 142-152. <http://dx.doi.org/10.15388/Ekon.2012.0.890>
15. Rahim, N. F. A., Ahmed, E. R., And Faeq, M. K. (2018). *Internal Control System and Perceived Operational Risk Management in Malaysian Conventional Banking Industry*. *Global Business and Management Research: An International Journal* 10(1), p. 135-149. <http://dx.doi.org/10.1108/BIJ-04-2018-0089>
16. Regulation on the treatment of operational risk for banks according to the basic approach and the standardized approach, approved by the Decision of the Executive Board of the National Bank of Moldova no.113/2018.

INNOVATIVE STRATEGIES IN THE EU - ENERGY SECTOR A SURE PATH OUT OF THE CRISIS

STRATEGII INOVAȚIONALE ÎN SECTORUL ENERGETIC DIN UE – UN TRASEU SIGUR ÎN DEPĂȘIREA CRIZEI

Viorel CORBU¹

Abstract:

This paper represents a theoretical-methodological foray into the strategies applied in the energy sector in the EU in order to overcome the energy crisis. Although the EU is dependent on the import of energy resources, however, in the last two years, attempts have been made to develop alternative modern systems to overcome the unprecedented energy crisis that has dramatically affected the economies of all EU countries. At the same time, the Republic of Moldova, being a country totally dependent on imported energy resources, urgently needs new efforts at the country level in order to quickly switch to the EU energy resources system. The energy crisis can be overcome by joint efforts, by developing the energy system by applying modern innovative strategies. The research methodology is based on the use of the following methods: analysis, synthesis, induction, deduction, abduction.

Key words: energy system, electricity, energy resources, innovative strategy.

Jel: Q40, Q42, Q47

1. Introducere

Din punct de vedere macroeconomic, sectorul energetic reprezintă una dintre cele mai importante sectoare ale Republicii Moldova, dat fiind faptul că ea asigură funcționarea eficientă a celorlalte ramuri ale economiei naționale. Studiind evoluțiile pe piața energetică, observăm faptul că, în ultimii ani au apărut probleme grave cu care se confruntă economia Uniunii Europene, pe de o parte, dar și a Republicii Moldova, pe de altă parte.

Criza financiară globală, criza pandemică, războiul din Ucraina, au manifestat un impact negativ și au amplificat problemele de asigurare cu resurse energetice ale Uniunii Europene dar și a Republicii Moldova, inducând o bulversare a politicii de asigurare cu resurse energetice a țărilor de pe întregul mapamond.

Așa cum Republica Moldova este o țară dependentă decisiv de resursele energetice importate, acest lucru se răsfrânge negativ și accentuează problemele de gestiune a sistemului energetic național. În ultimii ani, situația din sectorul energetic a Republicii Moldova s-a agravat dramatic, pe de pe urma deficiențelor în aprovizionarea cu resurse energetice ale țării.

Dependența de importul de resurse energetice, creează probleme grave în sectorul energetic național și reduce din posibilitățile de asigurare cu resurse energetice ale economiei naționale. Pe de altă parte, din cauza lipsei de resurse energetice autohtone și dependența exclusivă de resursele energetice din Rusia, Ucraina, partea transnistriană, se accentuează probleme majore în asigurarea continuității aprovizionării cu resurse energetice a Republica Moldova.

2. Conținut

Cercetând conținutul Strategiei Energetice a Republicii Moldova până în 2030, putem reitera alinierea prevederilor strategice ale țării la obiectivele strategice UE, care prevăd:

- reducerea consumului de energie primară cu 20% până în 2020;
- reducerea emisiilor GHG cu 20% până în 2020;
- creșterea cu 20% a gradului de utilizare a energiei regenerabile în raport cu consumul brut total (Strategia Energetică RM).

Demersul Uniunii Europene referitor la consumul de energie dar și posibilitățile de atingere a eficienței energetice sunt redate schematic în figura 1.

¹ Drd., Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova. E-mail: rednordvio@mail.ru

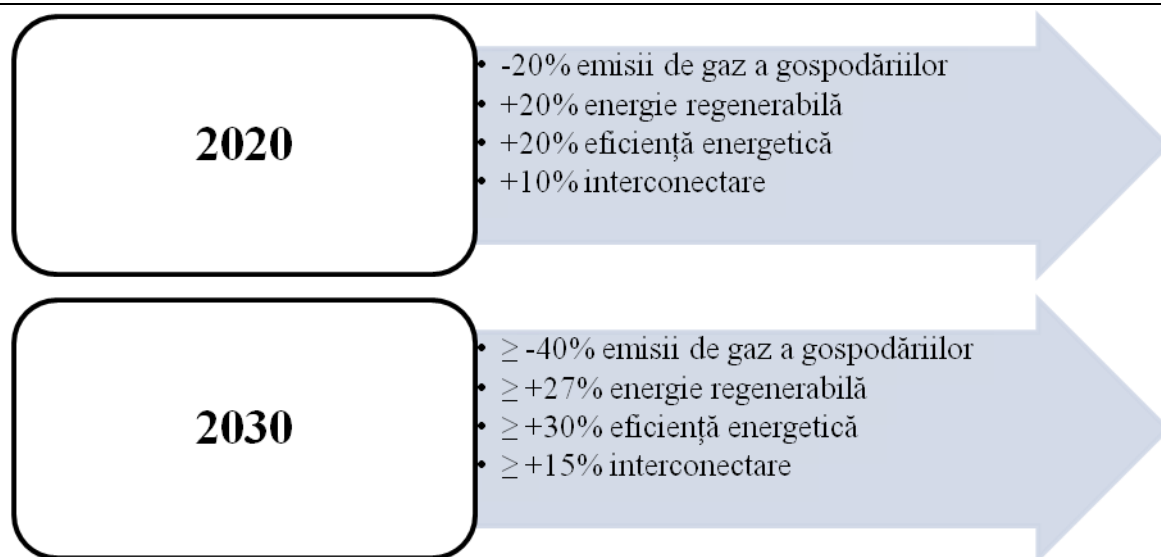

Figura 1. Demersul strategic al UE în atingerea eficienței energetice până în 2030

Sursa: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/third-report-state-energy-union_en.pdf

Studiind obiectivele strategice ale Uniunii Europene privind energia electrică și atingerea eficienței energetice, observăm că Europa trece de la un sistem energetic bazat pe combustibili fosili la un sistem cu emisii reduse de carbon, complet digital și unul centrat pe consumator. Principalele tendințe observate în ultimii ani au continuat și chiar au fost consolidate în unele domenii.

Costul surselor regenerabile este în scădere, spre exemplu pentru energia solară precum și pentru energia eoliană. Acesta este un semn al încrederii investitorilor în progresul tehnologic, o bună concepție a politicilor și reformelor de pe piața de energie electrică.

Raportul privind eficiența energetică al UE din 2020, publicat la 14 octombrie 2020, a inclus 27 de documente de lucru ale personalului privind evaluarea de către comisie a indicatorilor propuși (https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/national-energy-and-climate-plans-necps_en).

Evaluarea generală arată că pentru energia regenerabilă, angajamentul combinat al țărilor UE este estimat la 33,1%-33,7% - peste ținta existentă de energie regenerabilă de cel puțin 32%. Rezultatele demonstrează că sursele regenerabile devin rentabile și că mai mult potențial poate fi exploatat prin eforturi egale între țări. În acest scop, dar și pentru a îndeplini obiectivul de reducere cu cel puțin 55 % a emisiilor de gaze cu efect de seră, comisia intenționează să revizuiască legislația dată.

În ceea ce privește eficiența energetică, impactul cumulat al diferitelor PNIEC asigură economii nete de 29,4%-29,7%. Deși acest lucru este mai bun decât ceea ce a fost estimat în proiectul PNIEC, însă, acesta este încă sub ținta existentă de eficiență energetică de 32,5%. Comisia intenționează să contribuie la eliminarea acestui decalaj prin diverse inițiative viitoare și revizuirii legislației existente.

Evaluarea efectuată punctează că UE este pe cale să-și depășească obiectivul actual de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră pentru 2030 de 40% - cu un impact combinat de aproximativ 41%.

Dispozițiile referitoare la piața internă a energiei și la securitatea energetică determină comisia să concluzioneze că securitatea energetică în sensul energetic tradițional nu este în pericol, dar există loc pentru o mai mare flexibilitate pe piață pentru a găzdui cote mai mari de surse regenerabile prin tehnologii inteligente.

Cercetând planul PNIEC al UE privind energia și schimbările climatice, putem observa că statele membre ale UE au obiective anuale obligatorii privind emisiile de gaze cu efect de seră pentru 2021-2030 pentru acele sectoare ale economiei care nu intră în domeniul de aplicare al

sistemului UE de comercializare a certificatelor de emisii (EU ETS), cum ar fi transportul, clădirile, deșeurile și agricultura. În ansamblu, UE s-a angajat să reducă emisiile din aceste sectoare cu 30% până în 2030, comparativ cu 2005.

Analizând structura resurselor energetice utilizate de UE la nivelul anului 2020, putem observa (figura 2.) că cea mai mare pondere o deține produsele petroliere cu 34,5%, gazul natural cu 23,7%, fiind urmate de energia regenerabilă cu 17,4%, energia nucleară 12,7% și combustibilii fosili cu 11,5%, altele cu 0,2%.

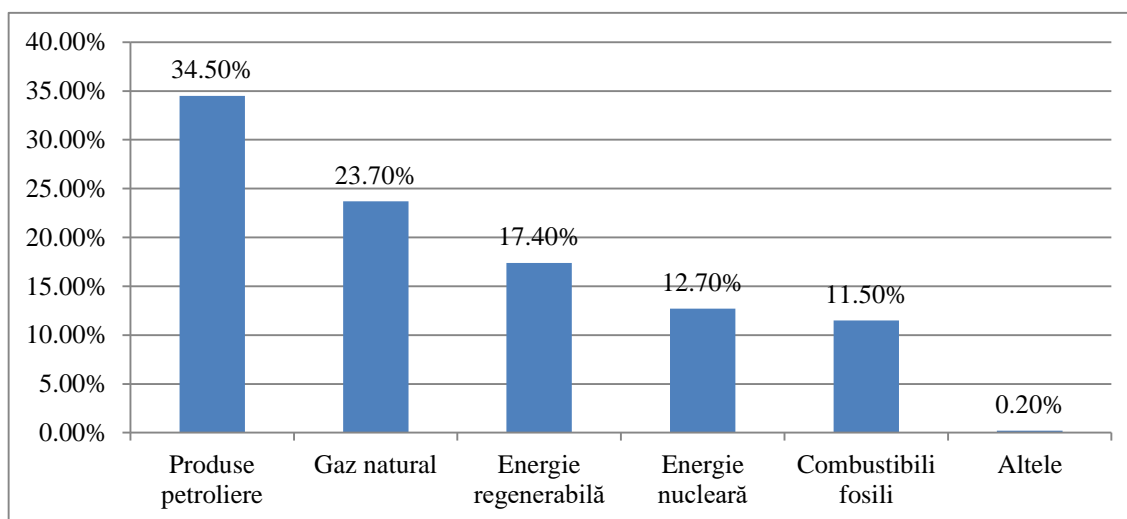

Figura 2. Structura resurselor energetice consumate la nivelul UE, 2020

Sursa: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html?lang=en>

Deși, Uniunea Europeană consumă, în mare parte produse petroliere, gaze naturale, totuși țările membre din Uniunea Europeană nu dispun de un potențial important de producere a resurselor energetice respective, de aceea sunt impuse să le importe. Astfel, datele figurii (figura 3.) ne demonstrează că la nivelul Uniunii Europene, din totalitatea resurselor energetice produse în statele membre, cea mai mare pondere o ocupă energia regenerabilă cu 40,8%, fiind urmată de energia nucleară 30,5%, combustibilii fosili cu 17,6%, gazele naturale cu 7,2% și altele 3,9%.

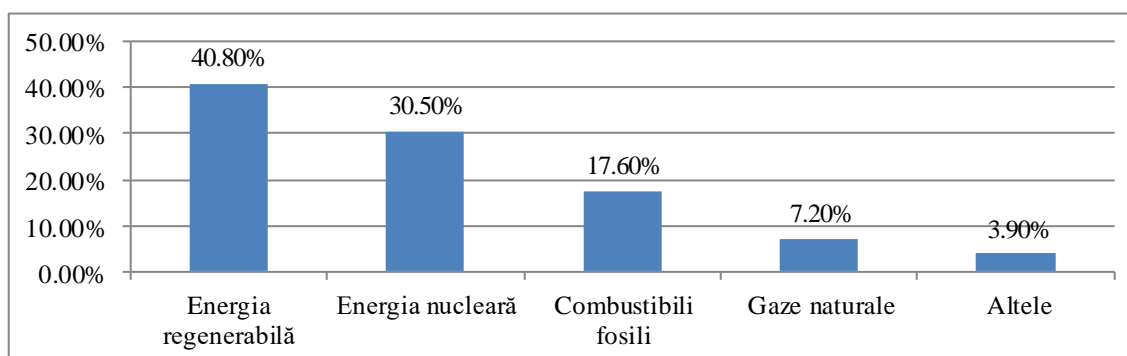

Figura 3. Structura resurselor energetice produse la nivelul UE, 2020

Sursa: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html?lang=en>

Analizând datele figurilor, putem observa că Uniunea Europeană este dependentă de produsele petroliere importate. Astfel, rata de dependență arată măsura în care o economie se bazează pe importuri pentru a-și satisface nevoile energetice. Ea se măsoară prin ponderea importurilor nete (importuri - exporturi) în consumul intern brut de energie (adică suma energiei produse și a importurilor nete). În UE, în 2020, rata de dependență a fost egală cu 58%, ceea ce înseamnă că mai mult de jumătate din nevoile de energie ale UE au fost satisfăcute prin

importuri nete. Această rată este mai mică comparativ cu 2019 (60%), care este parțial legată de criza economică COVID-19, dar este încă puțin mai mare față de 2000 (56%). În statele membre, rata dependenței de import variază de la peste 90% în Malta, Cipru și Luxemburg până la 10% în Estonia.

În 2020, UE depindea în principal de Rusia pentru importurile de țiței, gaze naturale și combustibili fosili solizi, urmată de Norvegia pentru țiței și gaze naturale (fig.4).

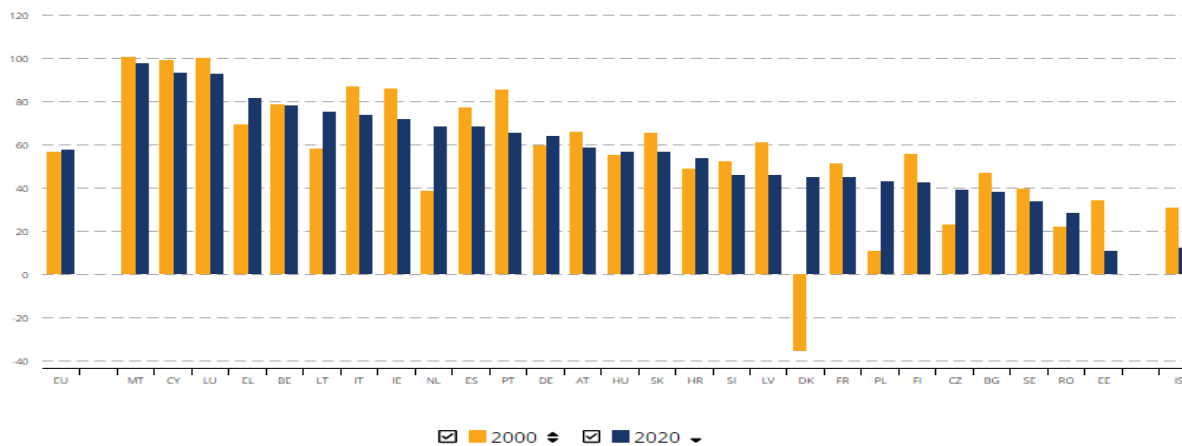

Figura 4. Rata dependenței energetice în Uniunea Europeană, 2020

Sursa: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html?lang=en>

Datele figurii punctează că la nivelul Uniunii europene, cele mai dependente țări din punct de vedere energetic, la nivelul anului 2020, sunt Malta cu 97,6% fiind urmată de Cipru cu 93,1% și Luxemburg cu 92,5%. Cele mai independente țări din punct de vedere energetic este Estonia cu 10,5% și Islanda cu rata dependenței de 12,0%, fiind urmată de România cu 28,3%.

Cercetând sursele de producere a energiei electrice în Uniunea Europeană, la nivelul anului 2020, putem observa că cea mai multă energie electrică în UE provine din surse regenerabile decât din combustibili fosili. În 2020, la nivelul UE, sursele de energie regenerabilă au reprezentat 39% din energie electrică și au depășit pentru prima dată combustibilii fosili (36%) ca principală sursă de energie. În plus, 25% din energie electrică provenea din centrale nucleare. Dintre sursele regenerabile, cea mai mare pondere a energiei electrice a provenit din turbinele eoliene (14%), hidrocentrale (13%), biocombustibili (6%) și energia solară (5%).

Sursele de producere a energiei electrice variază între statele membre. În 2020, în Danemarca, peste jumătate din producția de energie electrică (57%) a provenit din energia eoliană, în timp ce mai mult de 60% din producția de energie electrică din Austria a provenit de la hidrocentrale. Aproximativ 90% din producția de energie electrică a provenit din combustibili fosili în Malta și Cipru, în timp ce peste două treimi (67%) din producția de electricitate a provenit din centralele nucleare din Franța, urmată de 53% în Slovacia (figura 5.).

Cercetând prețurile la energia electrică în UE, la nivelul anului 2020, putem observa că prețurile la energie electrică pentru gospodării sunt cele mai ridicate din Danemarca și Germania. Pentru a compara prețurile la energie electrică și gaze între statele membre, prețurile naționale au fost convertite în euro.

În a doua jumătate a anului 2021, prețurile la energie electrică de uz casnic, inclusiv taxe și taxe, au fost cele mai ridicate în Danemarca (34 EUR la 100 kWh), Germania (32 EUR la 100 kWh), Belgia și Irlanda (ambele 30 EUR la 100 kWh), în timp ce cele mai mici prețuri au fost înregistrate în Ungaria (10 EUR la 100 kWh) și Bulgaria (11 EUR la 100 kWh).

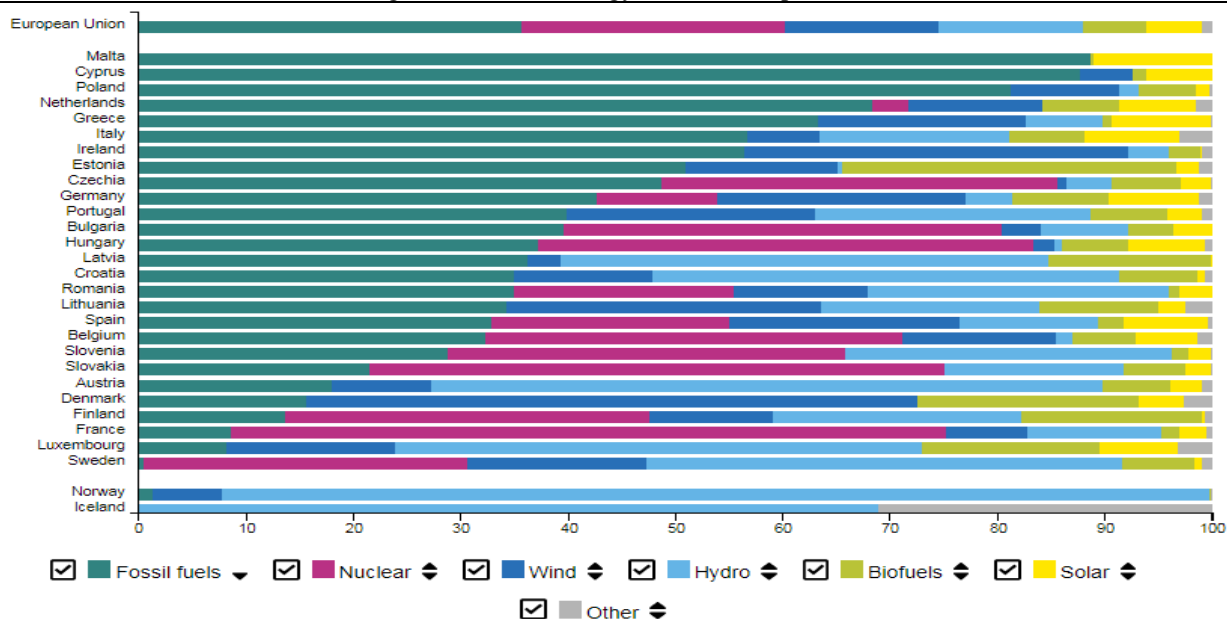

Figura 5. Producerea energiei electrice în UE după sursa de producere, 2020

Sursa: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-3b.html?lang=en>

Taxele au reprezentat peste jumătate din prețul energiei electrice în Danemarca și Germania, în timp ce ponderea lor a fost cea mai mică în Țările de Jos, unde valoarea a fost negativă (-3%), urmată de aproape 6% în Malta, 17% în Bulgaria și 19% în Irlanda (figura 6.).

Prețurile gazelor naturale pentru consumatorii casnici, inclusiv taxele, au fost cele mai ridicate în Suedia (19 EUR la 100 kWh), Danemarca (12 EUR la 100 kWh), Țările de Jos și Spania (ambele 11 EUR la 100 kWh) și cele mai mici în Ungaria (3 EUR la 100 kWh), Croația, Lituania, Slovacia și Letonia (4 EUR la 100 kWh fiecare). Ponderea impozitelor și taxelor în prețul gazului a fost cea mai mare în Țările de Jos (58%) și cea mai scăzută în Grecia (6%).

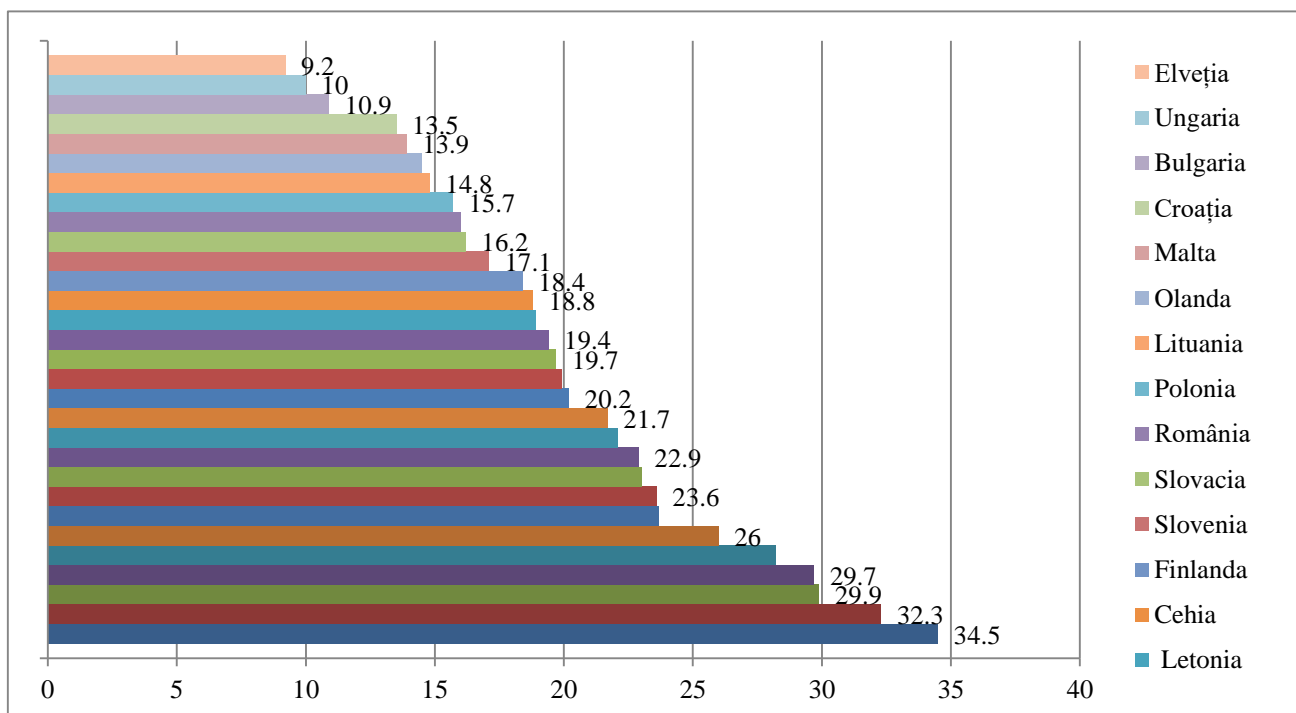

Figura 6. Prețurile la energia electrică la nivelul țărilor din UE, 2020

Sursa: Eurostat

Prețurile gazelor pentru consumatorii non-casnici sunt cele mai ridicate din Finlanda, Suedia și Danemarca. Pentru consumatorii necasnici, prețurile la energie electrică (fără TVA și alte taxe și taxe recuperabile) în al doilea semestru al anului 2021 au variat de la 22 EUR la 100 kWh în Grecia la 8 EUR la 100 kWh în Finlanda.

Prețurile gazelor naturale pentru consumatorii non-casnici (fără TVA și alte taxe recuperabile) în al doilea semestru al anului 2021 au fost cele mai ridicate în Finlanda (10 EUR la 100 kWh), Suedia și Danemarca (ambele 8 EUR la 100 kWh) și cele mai mici în Cehia, Slovacia, Belgia, Portugalia și Spania (3 EUR la 100 kWh fiecare).

Totodată, menționăm că una dintre prioritățile Strategiei energetice ale UE este creșterea eficienței energetice, în principal prin reducerea consumului general de energie al UE și prin gestionarea energiei într-un mod eficient. Îmbunătățirea eficienței energetice contribuie la realizarea de economii de energie, la protejarea mediului, la atenuarea schimbărilor climatice și la reducerea dependenței UE de furnizorii externi de petrol și gaze.

În termeni concreți, folosirea unei cantități mai reduse de energie înseamnă reducerea consumului de energie primară, care este cererea totală de energie internă, și a consumului final de energie, care este energia consumată efectiv de utilizatorii finali, fără a include ceea ce are nevoie sectorul energetic în sine, precum și transformarea și distribuția ei.

În 2020, consumul de energie primară a scăzut la cel mai scăzut nivel de când au fost disponibile înregistrări complete de date (1.236 milioane de tone echivalent petrol (Mtep)). Aceasta este cu 5,8 % sub obiectivul de eficiență al UE pentru 2020 (nu mai mult de 1 312 Mtep consum de energie primară) și cu 9,6 % peste obiectivul UE 2030 (nu mai mult de 1 128 Mtep). Consumul final de energie a înregistrat, de asemenea, o scădere semnificativă (la 907 Mtep), cu 5,4 % sub obiectivul pentru 2020 (nu mai mult de 959 Mtep consumul final de energie) și cu 7,2 % peste obiectivul pentru 2030 (nu mai mult de 846 Mtep).

Analizând tendința de eficiență energetică din ultimii zece ani la nivelul UE, consumul de energie primară a scăzut constant în perioada 2011-2014, apoi a crescut până în 2017, înainte de a scădea din nou în 2018 și 2019. Consumul final de energie, de asemenea, a scăzut continuu începând din 2010 pentru a ajunge la cel mai apropiat nivel, la ținta din 2014, apoi a crescut până în 2018 pentru a scădea din nou în 2019.

3. Concluzii

În final, putem menționa că Uniunea Europeană are strategii eficiente menite să contribuie la sporirea eficienței energetice, are scopuri strategice bine conturate, unde fiecare stat membru este responsabil să-și reajusteze politicile naționale în vederea atingerii acestor obiective strategice.

Astfel, considerăm că obiectivele prestabilite ale UE pentru anul 2030 vor fi atinse, mai ales acum când UE se află în situația de căutare a noilor surse de aprovizionare cu energie electrică, și cu siguranță până în 2030 în cadrul statelor UE va spori ponderea energiei produse din surse regenerabile, ea fiind una mai ecologică și mai ieftină. Aceasta va influența pozitiv asigurarea cu energie electrică a Uniunii Europene dar, în același timp, va crește eficiența energetică a statelor membre.

Bibliografie

1. Bîrsan, S. Componenta energetică în politica întreprinderii. In: *Tribuna Economică*, nr. 14, 1999, p.16.
2. Duca, A.; Gribincea, C. Analiza factorilor privind utilizarea eficientă a energiei în industria alimentară a Republicii Moldova. In: *Conferința Internațională științifico-practică "Creșterea economică în condițiile globalizării"*, INCE, Vol.1, 2014, pp.141- 145.
3. Gribincea, A.; Gribincea, C. *Optimizarea costurilor și consumului în managementul energetic al industriei alimentare și a băuturilor din Republica Moldova*. Disponibil: <https://irek.ase.md/xmlui/handle/123456789/213> (accesat 08.04.2022)
4. VUC, Gh. *Gestiunea energiei și managementul proiectelor energetice. Note de curs pentru managerii energetici*. Timișoara: Editura Orizonturi Universitare, 2004.
5. Agenția de Eficiență Energetică din Moldova, 2022. Disponibil: <https://www.aee.md/ro> (accesat 09.08.2022)
6. Agenția Națională de Reglementare în Energetică, 2022. Disponibil: <https://www.anre.md/raport-de-activitate-3-10> (accesat 25.07.2022)
7. Biroul Național de Statistică, 2022. Disponibil: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=128> (accesat 14.07.2022)
8. EU4Energy in the Republic of Moldova. Disponibil: <https://euneighbourseast.eu/news/publications/eu4energy-in-the-republic-of-moldova/> (accesat 12.08.2022)
9. EUROSTAT, energie electrică, 2022. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/database> (accesat 15.08.2022)
10. Raportul privind eficiența energetică el UE din 2020. Disponibil: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics#:~:text=In%202020%2C%20final%20energy%20consumption,7.2%20%25%20above%20the%202030%20target.&text=The%20European%20Union%20\(EU\)%20has,the%2020%20%25%20energy%20efficiency%20target.](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics#:~:text=In%202020%2C%20final%20energy%20consumption,7.2%20%25%20above%20the%202030%20target.&text=The%20European%20Union%20(EU)%20has,the%2020%20%25%20energy%20efficiency%20target.) (acesat 12.05.2022)
11. Raportul statelor uniunii energetice, 2021. Disponiibl: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/third-report-state-energy-union_en.pdf (accesat 10.08.2022)

THE “LOWER DANUBE” EUROREGION – AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH IN REPUBLIC OF MOLDOVA

EUROREGIUNEA „DUNĂREA DE JOS” - OBIECT AL CERCETĂRILOR ȘTIINȚIFICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Sergiu CORNEA¹
Valentina CORNEA²

Abstract:

Cross-border cooperation and Euroregions are objects of study on the agenda of researchers from various scientific fields. The paper summarizes relevant researches, where the Euroregion "LowerDanube" is targeted. The key themes of scientific concerns are analyzed, as well as the theoretical and methodological approaches, used by researchers. On the basis of this bibliographic synthesis, further directions for the multidisciplinary research of the Euroregion "Lower Danube" are outlined.

Keywords: *theEuroregion "LowerDanube", research, cross-bordercooperation*

1. Preliminarii

Fenomen relativ nou în ceea ce privește articularea intereselor unui teritoriu cu o istorie, geografie, cultură comună, dar divizat de o frontieră politică, euroregiunilor le-a fost atribuită menirea de a susține integrarea funcțională a colectivităților teritoriale locale și de a contribui la depășirea efectelor negative de frontieră [39; 35, p.13]. Atât „vechile” euroregiuni din Europa de Vest, cât și „tinerele” euroregiuni din Europa Centrală și de Est au fost create pentru a pune în aplicare obiective precum: a) schimbarea naturii separatoare a frontierelor ca cicatrici istorice în favoarea unei relații pașnice, unificatoare, care să constituie o punte pentru cooperare; b) consolidarea legăturilor interpersonale și a contactelor de bună vecinătate de ambele părți de frontieră a țărilor vecine; c) contribuție la creșterea conștiinței integrării europene; d) soluționarea problemelor asociate subdezvoltării care rezultă din situarea periferică [21, p. 112]. În linii generale, sfera acțiunii euroregionale este extinsă pentru a include inițiative în politica economică, piața muncii și probleme sociale și culturale [32, p. 115].

Interesul academic pentru euroregiuni a crescut la mijlocul anilor 1990 răspunzând fenomenului de proliferare a euroregiunilor în întreaga Europă. Ponderea vastă a literaturii, pe de o parte, oferă dovezi de legitimitate instituțională, idealizează euroregiunile, le încadrează în anumite tipologii, argumentează direcții de acțiune în funcție de context și potențialul existent, pe de altă parte, analizând impactul real al euroregiunilor,interoghează capacitatea acestora de a fi „laboratoare de integrare” și spații soft pentru facilitarea ambițiilor de coordonare a problemelor transfrontaliere.

Prezentul studiu explorează cazul euroregiunii „Dunărea de Jos”, urmărind trei obiective majore: 1) sinteza literaturii de specialitate ce vizează direct sau tangențial euroregiunea „Dunărea de Jos”; 2) identificarea corpusului de cunoaștere pentru constituirea unei structuri autentice de guvernare, bazată pe „regionalitate transfrontalieră” [2, p. 654; 37]; 3) conturarea unor direcții ulterioare pentru cercetare.

Pornim de la premisa că fenomenul euroregiunilor ca instrument de cooperare transfrontalieră este un concept relativ nou în ceea ce privește guvernarea teritoriilor omogene, dar separate politic de o frontieră. Prin urmare, studiul unor astfel de entități teritoriale este la început în spațiul postsovietic, iar pentru a înțelege modul în care acestea funcționează e nevoie de un corpus de cunoaștere ce vizează dimensiunea instituțională, care cuprinde și dimensiunea juridică și administrativă, valorificarea potențialului de o manieră care să răspundă scopurilor pentru care este creată o euroregiune, avansarea soluțiilor fundamentate științific ca bază pentru

¹Associate Professor, PhD, Rector, Cahul State University “Bogdan PetriceicuHasdeu”, Republic of Moldova, cornea.sergiu@usch.md

²Lecturer, PhD, "Dunarea de Jos" University of Galati, valentina.cornea@ugal.ro

elaborarea de politici și strategii de cooperare. Încadrarea în anumite tipologii, explicațiile teoretice privind rațiunea, proiectarea și funcționarea euroregiunilor, prescripțiile academice pentru practică, cunoașterea forțelor de convergență sau divergență, a complementarităților sau a diferențelor dintre teritorii etc, sunt doar câteva aspecte cu consecințe clare asupra modului în care acestea funcționează și asupra efectelor pe care le generează.

Apelând la bazele de date cu caracter științific s-a realizat o identificare preliminară a articolelor științifice care vizează problematica euroregională. Am reținut lucrările care se referă în mod direct sau tangențial la euroregiunea „Dunărea de Jos”. Sunt vizate în mod special cercetări și studii realizate de autori din Republica Moldova circumscrise tematicii abordate, precum și ale cercetătorilor din alte state, dar lucrările cărora au fost publicate în reviste și ediții științifice din Republica Moldova. Având în vedere acest aspect, drept sursă principală de documentare a servit Instrumentul Bibliometric Național (IBN), care este cea mai mare bibliotecă electronică cu acces deschis la articole publicate în revistele științifice, în culegerile conferințelor științifice, în revistele de popularizare a științei și în revistele socio-culturale din Republica Moldova din 1993 până în prezent [24]. Eșantionul final pentru analiză este constituit din 36 studii și cercetări academice. S-a optat pentru o abordare multidiscplinară, calitativă și cantitativă, orientată spre analiza conținutului cercetărilor. Analiza literaturii este realizată în baza unui cadru analitic care surprinde imaginea ideală a unei euroregiuni. Cadrul analitic este elaborat de autori și cuprinde teme esențiale privind ontologia euroregională, extrase și adaptate din lucrări de referință [31, p. 867; 25, p. 73; 18, p.73]. În procesul de analiză a literaturii s-a urmărit măsura în care interesul cercetătorilor a acoperit dimensiunea instituțională, valorificarea potențialului și articularea teoretico-practică. Pentru fiecare dintre cele trei dimensiuni s-au avansat ipoteze, pentru a putea aprecia corelația dintre interesul academic manifestat și necesarul de cunoaștere pentru fiecare dintre cele trei dimensiuni (Tabelul I).

Tabelul I: Cadrul conceptual pentru revizuirea literaturii

Teme	Ipoteze
Dimensiunea instituțională	Modelul de guvernare și structura organizatorică a euroregiunii este descris și analizat prin prisma criteriilor de legitimare instituțională.
Valorificarea potențialului și gestionarea interdependențelor	Studiile și cercetările produc noutăți în planul cunoașterii Studiile și cercetările produc noutăți în planul acțiunii
Articularea teoretico – practică	Prescripții academice pentru practică sunt fundamentate științific și suportabile din puncte de vedere social, politic, economic

2. Rezultate

Studiile și cercetările care au ca obiect de investigare direct sau tangențial euroregiunea „Dunărea de Jos” abordează subiecte variate.

Dimensiunea instituțională. Aspecte generale privind rolul și funcțiile euroregiunii „Dunărea de Jos” sunt descrise în toate lucrările analizate. Discursul narativ se referă la scopul principal al înființării euroregiunii „Dunărea de Jos”, colectivitățile teritoriale componente, date demografice, domeniile de cooperare. În funcție de scopul general al lucrării și interesul academic al autorilor, unele aspecte sunt mai mult sau mai puțin detaliate. V.Moșneaga, referindu-se la constituirea euroregiunilor în Republica Moldova, menționează că inițiativa a aparținut conducerii de vârf a României, Ucrainei și Republicii Moldova. Aspectul pozitiv menționat în acest sens este că la cele mai înalte niveluri de guvernare se conștientizează necesitatea relațiilor și proiectelor transfrontaliere. Mai mult, această inițiativă de sus în jos a fost un impuls pozitiv și substanțial, în special pentru Republica Moldova, având în vedere atât teama de inițiativă, încă existentă în rândul autorităților publice locale, dar mai ales arbitrariul birocrăției centrale, la fel de temătoare de descentralizarea puterii și de autonomia autorităților publicelocale. Printre aspectele negative este precizat faptul că autoritățile publicelocale au fost

implicate în acest proces fără o conștientizare internă a necesității și importanței unor astfel de acțiuni [48]. Constatarea este reiterată și de V. Blajko, afirmând că starea economică reală a teritoriului, caracteristicile sferei sociale și a infrastructurii, dezvoltarea culturii, etc. nu au fost luate în considerare. Și influența tendințelor de globalizare ce vizează partajarea spațiului mondial în funcție de mono-specializări: materii prime, producție, finanțe, etc sunt ignorate [44, p. 13].

Rațiunea creării euroregiunii precum și interesele celor trei părți sunt nuanțate de M. Roșcovan, V. Cornea, prin menționarea ideii că „soluția” euroregiunii „Dunărea de Jos” a satisfăcut guvernul român, oferind șansa apropierei de etnicii români din teritoriile ocupate de fosta URSS la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și moștenite de Ucraina când a devenit independentă în anul 1991. Ucraina, (cu anumită doză de precauție cu privire la intențiile românești) la rândul său este interesată de euroregiune, considerând-o un dispozitiv de integrare în Europa. În ceea ce privește Moldova, un stat fără ieșire la mare, euroregiunea pare a fi o necesitate, având în vedere accesul pe care îl oferă la Dunăre și la Marea Neagră [36; 15, p. 199].

Referindu-se la scopurile și obiectivele creării euroregiunii „Dunărea de Jos” V. Blajko precizează că acestea au vizat rezolvarea următoarelor sarcini: realizarea unei dezvoltări armonioase și echilibrate a economiei; rezolvarea problemelor din domeniul protecției mediului; asigurarea unui nivel adecvat de ocupare a forței de muncă și protecție socială a populației; crearea condițiilor pentru îmbunătățirea nivelului și calității vieții în regiune; implementarea măsurilor de integrare a infrastructurii de transport a regiunilor de frontieră într-o singură rețea de coridoare europene de transport; formarea unui singur spațiu cultural în regiunea Dunării; abordarea unui număr de probleme legate de lupta împotriva crimei organizate, prevenirea și eliminarea consecințelor dezastrelor naturale și ale dezastrelor provocate de om [44, p. 52]. Pe de altă parte, V. Moșneaga constată că incertitudinea în obiectivele și direcțiile prioritare de dezvoltare a euroregiunii, lipsa unui cadru instituțional, insuficienta atenție la dezvoltarea acestuia de către mass-media și cercurile de afaceri din regiunile limitrofe ale Moldovei, Ucraina și România reprezintă factori de descurajare care trebuie luați în considerare [48].

Cadrul instituțional pentru cooperare transfrontalieră presupune și existența unor structuri cu roluri clar definite. Autoritățile de management, organismele de implementare, secretariatele tehnice, punctele de informare și informare, precum și birourile de cooperare transfrontalieră sunt structuri care compun un cadru de cooperare reciprocă [12]. De la înființare, timp de 10 ani, Euroregiunea „Dunărea de Jos” a funcționat fără o formă juridică concretă, fiind mai degrabă un forum periodic, la care se întruneau reprezentanți din autoritățile publice locale din cele trei țări. O structură de management executiv a Euroregiunii este creată abia în 2009. Asociația de Cooperare Transfrontalieră „Euroregiunea Dunărea de Jos” (ACTEDJ) este organizație cu personalitate juridică română proprie, având sediul în Galați. Motivația principală a fost necesitatea unei structuri comune de management cu atribuții directe în aplicarea și administrarea programele financiare ale Uniunii Europene disponibile pentru regiunile de frontieră. Forma juridică adoptată – organizație de drept privat, [15, p. 199] o face susceptibilă de izomorfism.

Valorificarea potențialului și gestionarea interdependențelor. Premisele și domeniile de colaborare în cadrul euroregiunii „Dunărea de Jos” sunt în strânsă legătură cu potențialul acesteia. O imagine de ansamblu al acestui potențial este prezentată în lucrarea N. Lobanov [26], „Premise și domenii de colaborare în cadrul Euroregiunii „Dunărea de Jos”, unde autoarea precizează punctele forte, dar și cele slabe pentru fiecare dintre colectivitățile teritoriale subnaționale componente. Autoarea concluzionează că potențialul economic al euroregiunii „Dunărea de Jos” este semnificativ, dar se caracterizează prin discrepanța componentelor moldovene și ucrainene, în ce privește dimensiunea teritorială, numărul populației, volumul resurselor, diversificarea acestora, capacitățile de producție.

În mare parte, potențialul natural, economic și uman al euroregiunii este analizat la nivelul entităților componente. Astfel, regăsim lucrări în care este analizat potențialul turistic al

raionului Cahul [9; 10]sau al regiunii Odesa [29].Potențialul uman [6;7; 8]și agricultura [30]de asemeni sunt probleme abordate mai degrabă unilateral, decât în ansamblu.

Se pot observa două modalități de a aborda din punct de vedere științific problema valorificării potențialului euroregiunii: a) analiză statistică, cu prezentarea indicilor specifici domeniului analizat și b) valorificarea potențialului în cadrul proiectelor.

Turismul și capitalul uman sunt două domenii în abordarea cărora predomină analiza statistică, datele și indicatorii fiind analizați în dinamică. Pentru Republica Moldova există dovezi că turismul transfrontalier s-a revigorat urmare a implementării politicii euroregionale și, în pofida tuturor obstacolelor încă existente[33, p. 395]. O localitate rurală din Republica Moldova atrage mai mulți turiști decât orașul riveran Galați [15, p.265].

Pentru regiunile din Ucraina, inclusiv regiunea Odesa, dinamica datelor indică un nivel nesatisfăcător al dezvoltării turismului și pierderea pozițiilor ocupate anterior în clasamentele internaționale.

Cea de-a doua abordare este semnificativ mai mare și este aplicată fie pe proiecte individuale, cum este cazul proiectului „Îmbunătățirea capacității de răspuns a serviciului mobil de urgență, resuscitare și descărcare (SMURD) prin intermediul unui sistem comun integrat pentru monitorizare eficientă și atenuarea consecințelor dezastrelor, pentru populația aflată între granițele comune ale României – Ucrainei – Republicii Moldova” [40],fie analiza în ansamblu a proiectelor din cadrul unui program[1;15]. Un instrument de cartografiere a rezultatelor proiectelor implementate prin intermediul programelor Politicii de Coeziune este dezvoltat de V. Cornea. Prin cartografierea rezultatelor, nu este urmărit impactul asupra dezvoltării euroregiunii, ci măsura în care aceste rezultate sporesc posibilitatea impactului asupra dezvoltării și susținerii proceselor de tranziție către sustenabilitate. Valoarea studiului este dată de faptul că sunt identificate și analizate toate rezultatele proiectelor susținute de FEDR și ENI/ENPI, în perioada 2007-2013 ce au vizat Euroregiunea „Dunărea de Jos”. Imaginea de ansamblu a acestora stă la baza concluziei principale a studiului: politica de coeziune a Uniunii Europene, prin programele de susținere a cooperării transfrontaliere a declanșat procese coezive, majoritatea proiectelor urmărind obiectivul „susținere”. O pondere semnificativă a proiectelor a vizat crearea de platforme și rețele, elaborare de studii și rapoarte, rezultate de altfel notabile ale proiectelor, dar fără implicații asupra activităților economice sau creării unui spațiu de viață capabil să îndeplinească mai bine aspirațiile cetățenilor din euroregiune [15].

Problema frontierelor, pe cât de importantă și sensibilă, pe atât de sumar este abordată. Câteva studii, realizate de Institutul de Politici Publice din Republica Moldova invocă tangențial problema frontierei și rolul acesteia în relațiile de cooperare transfrontalieră. La nivel practic, cooperarea transfrontalieră este blocată de diferențele în controlul frontierelor exercitat de către cele trei state, de diferențele sistemului de taxe și tarife. Frontiera rămâne un obstacol sever, impenetrabilă din cauza capacități tehnice precare, a unei infrastructuri slab dezvoltate și, deseori, a integrității reduse a angajaților serviciului vamal [33, p. 395]. Or, realizarea unui obiectiv statutar precum diminuarea efectului de frontieră presupune crearea unor mecanisme prin care frontiera să devină „mai permeabilă” pentru activități economice și socio-culturale. În condițiile în care frontiera dintre România cu Ucraina și Republica Moldova este și frontiera externă a UE, realizarea obiectivului trebuie să răspundă deopotrivă și intereselor celor trei state, dar și obiectivelor de securitate ale UE. Studiile analizate evidențiază faptul că în această situație Uniunea Europeană se vede obligată să militeze pentru un regim de frontieră înăsprit [38; 19]. Rezultatele proiectelor implementate sunt o dovadă în acest sens, având în vedere că îmbunătățirile legate de inovație și eficiență sunt vizibile în special în proiectele de infrastructură ce au vizat riscuri de securitate la frontieră [15].

Articularea teoretico – practică. Recomandările și sugestiile formulate de autori pot fi încadrate în cel puțin două categorii: 1) necesitatea armonizării cadrului legal pentru desfășurarea eficientă a activităților economice și perfecționarea mecanismelor administrative; 2)

acțiuni conjugate privind protecția mediului și valorificarea sustenabilă a potențialului socio-economic al euroregiunii.

Referitor la potențialul turistic al euroregiunii este recomandat „modelul integrat” [28, 2016]. Autoarea susține că beneficiile unui model integrat se multiplică în cazul cooperării transfrontaliere. Efectul de multiplicare a efectelor unui model integrat se datorează relațiilor care se creează prin acest model, asigurând și dimensiunea durabilă [28]. Alți autori văd revigorarea ramurii turistice în cadrul euroregiunii prin valorificarea turismului ecologic. Prin turism ecologic poate fi asigurată valorificarea la justa valoare a resurselor turistice naturale existente și, în același timp, asigurată integritatea ecologică a destinațiilor turistice în baza principiilor dezvoltării durabile prin introducerea de stimulente ecologice, adoptarea unor standarde și strategii care să țină seama de aspectele respective, aplicarea de sancțiuni pentru nerespectarea actelor normative din domeniul protejării mediului natural. Turismul ecologic, de asemenea, poate facilita accesarea fondurilor dedicate conservării resurselor naturale locale, fiind astfel un instrument util pentru dezvoltarea colectivităților teritoriale locale, mai ales a celor rurale. O altă soluție este crearea unui produs turistic regional specializat. Turismul oenogastronomic este sugerat ca fiind unul dintre cele mai importante forme de turism specializat [29, p. 37].

Concluziile studiilor indică asupra unei dezvoltări conjuncturale, fără o concepție unitară care să includă toate formele și resursele turistice din zonă [10]. Este menționat suportul semnificativ al Uniunii Europene, însă despre angajamentele asumate la nivel guvernamental se constată că nu au fost preluate cu aceeași forță de la nivelul autorităților teritoriale, acestea având un comportament reticent și puțin consecvent [33, p.395]. Din aceste considerente sunt necesare măsuri de concepere a strategiilor de dezvoltare și modernizare, în funcție de domeniile specifice de activitate existente – ecologic, cultural, viniviticol etc. De asemenea, trebuie luat în considerare diversificarea formelor serviciilor turistice oferite precum și creșterea calității serviciilor oferite [10, pp. 51-67]. Miza unei colaborări eficiente este văzută în factori cauzali de natură structurală și normativă. În primul rând, la nivel de infrastructură, prin construirea de site-uri turistice și, în al doilea rând, prin îmbunătățirea experienței și a performanței turistice. Premisele unei vecinătăți viabile, chiar și în cadrul unei regiuni unitare, constituite pe un fond geo-cultural foarte puternic, cum este Dunărea de Jos, sunt date și prin modul în care sunt distribuite și valorificate resursele identitare și culturale ale celor trei comunități [11, pp. 119-134]. În condițiile Republicii Moldova, cooperarea transfrontalieră în cadrul euroregiunilor este avansată ca soluție pentru fragmentare teritorială excesivă și instrument pentru dezvoltarea colectivităților teritoriale locale. Colaborarea colectivităților locale din Republica Moldova în cadrul euroregiunilor ar facilita accesul la surse externe de finanțare și ar contribui, astfel, la dezvoltarea locală și ameliorarea condițiilor de viață ale populației locale [13].

Prezența colectivităților teritoriale subnaționale din bazinului inferior al Dunării și o porțiune însemnată a Mării Negre constituie atribute esențiale ale euroregiunii. Autori care au analizat conținutul actelor normative ce vizează fluviul Dunărea și teritoriul dunărean, desemnarea ariilor protejate atrag atenția asupra unui cadru juridic incoerent [16;22; 41], soluția armonizării și ralierei standardelor europene fiind cel mai des invocată. Conceptele generale exprimate în legislațiile naționale au evoluat de la o abordare utilitaristă la o abordare integrată, dar implementarea reprezintă în general o provocare cauzată de lipsa unei planificări, coordonări și finanțări adecvate. Având în vedere că armonizarea cadrului legal este o chestiune de durată, complementar, se sugerează concilierea intereselor de conservare cu cele de dezvoltare economică, strategia concilierii fiind posibilă și aplicabilă și atunci când există relații de putere asimetrice [16].

Un interes analitic extins se observă pentru identificarea obstacolelor în asigurarea eficienței euroregiunii ca instrument de cooperare transfrontalieră. Dincolo de obstacole de ordin structural, sunt identificate și obstacole de ordin subiectiv. A. Popovici sesizează o „cultură a implementării proiectelor”, marcată de proceduri diferite de reglementare sau autorizare, cum ar

fi cele referitoare la derularea achizițiilor publice, regimul emiterii autorizațiilor de construcție, lanț decizional de durată (18 luni de la lansare până la semnarea contractului) etc. Diferențelor de ordin structural li se adaugă și cele de ordin subiectiv / psihosocial. Rezultatele proiectelor au vizibilitate redusă, populația le percepe mai degrabă ca fiind elemente de promovare electorală, prezența disputelor privind accesul la resurse și urmărirea avantajelor politice, tensiuni între Cancelaria de Stat și ministerele de linie [34], participanții euroregiunii acționează mai degrabă în spiritul competiției, decât al parteneriatului [45, p.346].

3. Discuții și concluzii

Demersurile științifice analizate arată că există interes academic pentru cercetarea euroregiunii ca „teritoriu organizator și unificator”, „zonă de difuziune activă”, „spațiu social special” în relații internaționale[27]. Eforturile academice s-au îndreptat în mare parte către identificarea de dovezi empirice care să demonstreze eficiența euroregiunii ca instrument de cooperare transfrontalieră. Rezultatele studiilor și cercetările întreprinse vizează mai degrabă planul acțiunii, decât producerea de noutăți în planul cunoașterii.

Studiile și cercetările analizate contribuie la cunoașterea euroregiunii „Dunărea de Jos” prin oferirea de dovezi de legitimitate instituțională, descrierea modalităților de exersare a bunei vecinătăți și a integrării, identificarea de factori și obstacole în realizarea obiectivelor statutare. Corpusul de cunoaștere acumulat permite înțelegerea unui instrument de cooperare precum euroregiunea și modul de valorificare a acestuia. Asemeni altor euroregiuni, „Dunărea de Jos” este constituită din colectivități teritoriale subnaționale, gândită ca un instrument util în abordarea problemelor de frontieră [20]. Autorii din Republica Moldova rezonază cu ideea potrivit căreia euroregiunea „Dunărea de Jos” în mod cert, este rezultatul unei inițiative de „sus în jos”. Investigațiile întreprinse pun în evidență faptul că euroregiunea include teritorii de graniță post-socialiste, marcate de sindromul „Cortinei de Fier” (dincolo de frontieră sunt „străini”, „alții”, „nu ai noștri”), teritorii în care procesele de autoadministrarelocală, corespunzătoare noilor realități economice și politice se dezvoltă lent, iar competența autorităților publice locale în cooperarea internațională nu este clar definită din punct de vedere legal. Pe acest fundal apare un spațiu creativ, unde trebuie să se dezvolte noi relații de producție economică și culturală, un spațiu care, prin diverse forme de interacțiune să formeze practici sociale speciale de „consum” [46, p. 36].

Deși se afirmă că euroregiunea „Dunărea de Jos” este cea mai organizată și dezvoltată din cele trei euroregiuni în care sunt membri colectivități teritoriale subnaționale din Republica Moldova [22, p. 27; 17, p.181], motive pentru a o încadra într-o structură de guvernare de tip II sunt insuficiente. O structură de guvernare de tip II presupune cooperare, competențe și mecanisme de intervenție pentru a furniza bunuri colective la diferite scări[23]. În cazul euroregiunii acest lucru înseamnă un mod de instituționalizare de coordonare socială pentru a produce și furniza bunuri colective în context transfrontalier. Imaginea de „organizată și dezvoltată” este argumentată prin faptul în această euroregiune, în comparație cu celelalte două, se desfășoară mai multe evenimente culturale internaționale, festivaluri, expoziții cu antreprenorii, etc, iar orașul Galați și-a asigurat calitatea de centru al euroregiunii [33, p. 394].

Sunt necesare studii care să justifice gradul de instituționalizare a euroregiunii, realizate după metodologii bine fundamentate, nu doar o simplă trecere în revistă a realizărilor sau a eșecurilor. O sugestie în acest sens ar fi previzionarea unor indicatori corelați cu prevederile Cartei de la Madrid. În această ordine de idei, atenția cercetătorilor, indiferent de problematica abordată, ar trebui să cuprindă soluții științifice, prescripții academice pentru practică suportabile și aplicabile din punct de vedere social, politic și economic. Important este ca acestea să fie îndreptate spre modalități de depășire a dificultăților de ordin juridic, administrativ și tehnic ce apar în procesul de cooperare transfrontalieră corelate cu resursele, potențialuleuroregiunii și, foarte important, pornind de la caracteristicile socio-culturale ale euroregiunii. Oricât de atractive nu ar fi modele de cooperare dezvoltate în cadrul altor euroregiuni, prezumția de omogenitate a

euoregiunii are un suport sociologic consistent. Caracteristici precum distanța față de putere, disponibilitatea față de schimbare, manifestarea sentimentului de apartenență la o colectivitate, etc sunt factori cauzali ce trebuie luați în considerare.

Pornind de la constatările rezultate urmare a analizei studiilor și cercetărilor analizate, ulterioarele direcții de cercetare trebuie să fie îndreptate spre teme și probleme ce vor ajuta la mai bună înțelegere a modului de funcționare a euoregiunii „Dunărea de Jos” (Tabelul II).

Tabelul 2. Direcții de cercetare

Problematică și abordări	Corpus de cunoaștere / ipoteze	Direcții de cercetare
Dimensiunea instituțională		
Rațiunea, proiectarea și funcționarea EDJ	Rațiunea și modul de constituire a EDJ. Abordarea de <i>jos în sus</i> și <i>sus în jos</i> .	Durabilitatea structurilor transfrontaliere și participarea la programele UE.
Model de guvernare / Structură organizatorică	Probleme instituționale (structuri de conducere, funcționalitate, structură de guvernare, cu specializarea clară în probleme transfrontaliere).	Încadrarea euoregiunii în modelul de guvernare de tip II. Relații de putere. Diversitatea actorilor implicați în parteneriate transfrontaliere.
Dimensiunea socială		
Amploarea activităților transfrontaliere ce vizează îmbunătățirea condițiilor de viață	Acoperire geografică. Diversificarea bazei de resurse / controlul asupra resurselor. Euroregiunea ca actor important în contextul general al strategiilor transfrontaliere.	Corelația cu angajamentele cooperării transfrontaliere. Alocarea activităților de cooperare transfrontalieră (CBC): Roluri și competențe. Acoperire geografică.
Coeziunea socioculturală/economică și tipul de frontieră	Disponibilitatea actorilor de a coopera și de a defini strategii și proiecte comune.	Sustenabilitatea rețelelor. Suportul social pentru implementarea strategiilor de dezvoltare și cooperare transfrontalieră
Legături istorice, culturale și lingvistice ca factori de identitate transfrontalieră	Crearea de rețele de actori (politici, economici, societatea civilă, mediile culturale) și crearea de colaborări transfrontaliere.	Ajustări ale identităților și ale sentimentului de apartenență la spațiul de viață transfrontalier. Percepții ale actorilor/persoanelor.
Valorificarea potențialului		
Relații economice/comerciale transfrontaliere și piața muncii, coeziunea economică. Valorificarea potențialului: - Turism - Economie - Infrastructură - Educație, cercetare - Cultură - Sustenabilitate - Proiecte implementate și impact	Complementarități și diferențe dintre teritorii, forțe de convergență sau divergență sau tendințe spre omogenizare sau specializare. Indici de dezvoltare economică, nivelul de trai al populației. Miza și scopul investițiilor. Modele de stimulare și dezvoltarea economic și socioculturală.	Dinamica apropiierii dintre teritorii. Gestionarea interdependențelor și promovarea transfrontalieră, integrarea funcțională a transfrontalieră.
Articularea teoretico - practică	Caracteristici soci-culturale. Teorii pentru înțelegerea spațiului transfrontalier.	Prescripții academice pentru practică argumentate teoretic și raportate contextual;
Deschiderea/permeabilitatea granițelor	Intensitatea cooperării transfrontaliere.	Frontiera ca barieră și resursă
Obstacole		Natura obstacolelor și soluții de depășire

Direcțiile de cercetare sugerate ar trebui deopotrivă să continue planul acțiunii, adică continuarea cercetărilor empirice, dar și cel al cunoașterii, existând suficient loc pentru cercetări fundamentale.

Bibliografie:

1. Bulat, V. Elsing, Ș., Iovu A. (2018) Studiu de evaluare a impactului programelor de cooperare transfrontalieră ale UE privind dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova, Chișinău, Agenția Austriacă de Dezvoltare.
2. Church A., Reid P. (1999) Cross-border co-operation, institutionalization and political space across the English Channel, *Regional Studies*, 33, pp. 643-655.
3. Cornea S. (2017a) Cooperarea transfrontalieră a colectivităților locale din Republica Moldova: între oportunități și șanse nerealizate. În: *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*. Одеса: ОНМУ, с.163-168.
4. Cornea S. (2017b) Organizarea teritorială a puterii locale în Republica Moldova: concept, mecanisme, soluții. București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”.
5. Cornea S. (2018a) Analysis of the Cahul district's collaboration potential within „Lower Danube” and „Siret-Prut-Nistru” Euroregions. În: *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико - правовий простір. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 07 грудня 2018 р. Маріуполь*, p. 17-18.
6. Cornea S. (2018b) Capitalul educațional al raionului Cahul – resursă a dezvoltării regionale. În: *Buletinul Științific al Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul: Seria Științe Sociale*, nr. 2 (8), p. 64-73.
7. Cornea S. (2018c) Valorificarea capitalului uman al raionului Cahul în cadrul cooperării transfrontaliere. În: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere. Volumul XXXIII. Iași: PERFORMANTICA*, p. 196-202.
8. Cornea S. (2019) Piața forței de muncă a raionului Cahul – evoluții generale (2014-2018). În: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere. Vol. XXXV, Economie. Iași: PERFORMANTICA*, pp. 122-129.
9. Cornea S. (2020a) Potențialul și perspectivele dezvoltării turismului ecologic în raionul Cahul, Republica Moldova. În: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere. Vol. XXXVII, Economie. Iași: PERFORMANTICA*, pp. 129-135.
10. Cornea S. (2020b) Valorificarea potențialului turistic al raionului Cahul în cadrul cooperării transfrontaliere. În: *Buletinul Științific al Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul: Seria Științe Sociale*, nr. 2 (12), pp. 51-67.
11. Cornea S. (2021) Consumul trecutului în turismul transfrontalier: cazul raionului Cahul, Republica Moldova. În: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, Vol. XL. Iași: PERFORMANTICA*, pp. 119-134.
12. Cornea S., Cornea V. (2017a) The institutional isomorphism of the Regional Bureaus for Cross-border Cooperation in Romania. In: *Cross-Border Journal of International Studies*, nr.1 (2), pp. 15-28.
13. Cornea S., Cornea V. (2017b) Cross-border cooperation - a solution for overcoming the effects of territorial fragmentation in the Republic of Moldova. In: *Cross-Border Journal of International Studies*, Vol 2, No 4, p. 133-144.
14. Cornea S., Cornea V. (2011) Cooperarea transfrontalieră a colectivităților locale. În: *Conferința științifică de totalizare a activității de cercetare a cadrelor didactice, 12-13 mai 2011, Vol I. Cahul: USC, 2011*, p. 234-242.
15. Cornea V. (2020) The contribution of Cohesion Policy in the "Lower Danube" Euroregion: the mapping of the implemented projects' outputs and their implication to transition for sustainability. În: *EU and Its Neighbourhood: Enhancing EU Actorness in the Eastern Borderlands*. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, pp. 189-208.
16. Cornea V., Costache M. P. (2018) The Evolution of the Juridical Context of the Danube River Protection În: *Journal of Danubian Studies and Research*, vol. 8, nr.1, pp. 72-90.

17. Devetak S., Sirbu O. (2012) Cross-border cooperation as a tool of spatial integration and cooperation between EU and eastern partner countries. Maribor: Iscomet, Institute for Ethnic and Regional Studies.
18. Doncean Marilena - “The requirements of the European Union towards Romania on the line of sustainable development and the implications arising for the Siret-Prut-Dniester Euroregion”, în volumul *Statistical methods and information technologies for the analysis of socio-economic development*, 21 mai 2020, pg.56-66, Hmeliniț, Ucraina. ISBN 978-617-7572-36-6 <http://doi.org/10.5281/zenodo.3898054>,
19. Durand F. (2015) Theoretical framework of the cross-border space production – the case of the Euro metropolis Lille-Kortrijk-Tournai. *Journal of Borderlands Studies*, pp.309-328.
20. Gheorghiu V. (2002) Noile frontiere Schengen și implicațiile lor asupra relațiilor dintre Republica Moldova și România. Disponibil: <https://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=167&id=486>
21. González-Gómez T. (2014) Reporting a bottom-up political process: Local perceptions of cross-border cooperation in the southern Portugal-Spain region, *European Urban and Regional Studies 1-13* DOI: 10.1177/0969776413518781 eur.sagepub.com
22. Greta M., Otto J. (2019) Euroregional Multifunctionality and its Importance in the Activation of Border Areas, *Comparative Economic Research*. Central and Eastern Europe, De Gruyter, Warsaw, Vol. 22, Iss. 1, pp. 107-121. <https://doi.org/10.2478/ceer-2019-0007>.
23. Guțuțui, V. (2006) Armonizarea politicilor de gestionare a resurselor naturale și patrimoniului cultural pentru încurajarea turismului transfrontalier în cadrul parteneriatului UE-Republica Moldova-Ch.: ULIM.
24. Hooghe, L., & Marks, G. (2020) *A postfunctionalist theory of multilevel governance*. *The British Journal of Politics and International Relations*, doi:10.1177/1369148120935303
25. Instrumentul Bibliometric Național. <https://ibn.idsi.md/ro/despre-IBN> (accesat la 28.08.2022).
26. Jeřábek, M., Havlíček, T., Dokoupil, J. (2018) Euroregions as a Platform for Cross-Border Cooperation. In: Havlíček, T., Jeřábek, M., Dokoupil, J. (eds) *Borders in Central Europe After the Schengen Agreement*. Springer, Cham.
27. Lobanov N. (2013). Premise și domenii de colaborare în cadrul Euroregiunii „Dunărea de Jos”. *Analele ASEM*, ediția a XI-a. Nr.2, pp. 114-119.
28. Medeiros E. (2018) *European Territorial Cooperation Theoretical and Empirical Approaches to the Process and Impacts of Cross-Border and Transnational Cooperation in Europe*. Springer International Publishing.
29. Mihailuc O. (2016) Turismul integrat – instrument al cooperării transfrontaliere. In: *Inovația: factor al dezvoltării socio-economice*. Cahul, Republica Moldova: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” 87-91.
30. Nezdoyminov S., Galasyuk Sv. (2020) Туристический потенциал Одесской области как фактор трансграничного сотрудничества в еврорегионе «Нижний Дунай». În: *Buletinul științific al Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, Seria „Științe Sociale”, nr. 2(12)*, pp. 24-39.
31. Parmacli D., Soroka L.N. (2016) State of the Efficiency of Land in the “Lower Danube” Region, *Journal of Danubian Studies and Research*, Vol 6, No 1, pp. 162-173.
32. Perkmann M. (2007) Policy Entrepreneurship and Multilevel Governance: A Comparative Study of European Cross-Border Regions. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 25(6):861-879.
33. Perkmann M. (2002) Euroregions: Institutional Entrepreneurship in the European Union. In: Perkmann M., Sum, N.L. (eds) *Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions*. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.
34. Petelca O., Garbuz V. (2018) Estimarea dezvoltării turismului transfrontalier în Republica Moldova. In: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*. Vol.33, Iași: Performantica.
35. Popovici A. (2021) Rolul autorităților publice în cadrul programelor de cooperare transfrontalieră pentru valorificarea patrimoniului istoric și cultural. În: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*. Vol.39. Iași: Performantica, pp. 138-145.
36. Ricq C. (2000) Manual de cooperare transfrontalieră pentru uzul colectivităților locale și regionale în Europa, Ediția a 3-a, București.
37. Roșcovanu M. (2003), Cooperarea transfrontalieră a Republicii Moldova cu România și Ucraina, Chișinău: Institutul de Politici Publice. www.ipp.md/public/files/Publicatii/2003/iulie/Pr~Roscovan.doc.

38. Sîrbu O. (2009) Cooperarea regionala transfrontaliera – Oportunitate de dezvoltare a statelor mici în procesul extinderii Uniunii Europene: autoreferatul tezei de doctor în economie. Chișinău: Acad. de Studii Economice din Moldova.
39. Solovei R. (2002). Caile posibile de activizare a relațiilor economico-comerciale la nivel regional și transfrontalier în triunghiul Moldova-Romania-Ukraina. Disponibil: <https://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=167&id=486>
40. Telle S. (2017) Euroregions as soft spaces: betweenconsolidationandtransformation. *European SpatialResearchandPolicy.*, 24 (2) pp. 93-110.
41. Țoca C.-V., Moroșan A. (2019) Cooperarea transfrontalieră România – Republica Moldova. Studiu de caz: evaluarea proiectului SMURD. In: Relații internaționale. Plus, nr. 1(15), pp. 78-94.
42. Zubcov E., Bilețchi, L. Zubcov, N., Bagrin, N. (2015) Cooperare transfrontalieră: evaluarea migrației metalelor și determinarea toleranței ecosistemelor acvatice. În: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*. 2015, nr. 2(37), pp. 66-72.
43. Блажко В. (2011) Рольместныхоргановвласти в трансграничномсотрудничестве. In: Teoria și practica administrării publice. 24 mai 2011, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Academia de Administrare Publică.
44. Блажко В. (2016) Экологическаяполитика в Придунавье: проблемы и перспективы (Напримерееврорегиона «НижнийДунай»). In: *Revista de Filosofie, Sociologie șiȘtiințe Politice*, nr. 1(170), pp. 98-105.
45. Блажко В. (2017) Трансграничноесотрудничествокакмеханизмвроинтеграциии стран (напримереврорегионов „ВерхнийПрут” и „НижнийДунай” РеспубликиМолдова). În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 2 (174). pp. 329-354.
46. Блажко В. (2018a) Рольеврорегионов в процесеевроинтеграцииРеспубликиМолдова. In: *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist European*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, p. 343.
47. Блажко В. (2018b) Особенноститрансграничногосотрудничествостран в рамкахеврорегионов (напримерРеспубликиМолдова). In: *Moldoscopie*, nr. 2 (81), pp. 39-40.
48. Корня В., Корня С. Еврорегионы – форматтрансграничногосотрудничестваместныхсообществРеспублики Молдова (Euroregions - a form of cross-bordercooperationbetween local communities of the Republic of Moldova). În: *Особливостіінтеграціїкраїн в світовийекономічнийтаполітико-правовийпростір: Матеріали IV Міжнародноїнауково-практичноїконференції, 08 грудня 2017 р. Маріуполь: МДУ, 2017, с.18-20.*
49. Мошняга В. (2000) РеспубликаМолдова и еврорегионы. În: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*, nr. 2, pp. 77-78.

DIGITISATION OF SMEs – A SAFE PATH TO COMPETITIVENESS IN A POST-PANDEMIC CONTEXT

DIGITALIZAREA IMM – UN DEMERS SIGUR SPRE COMPETITIVITATE ÎN CONTEXT POST-PANDEMIC

Octavian COZNIUC¹

Abstract:

The present work represents a theoretical-methodological foray into the role, effects, results of digitization for the development of SMEs. Thus, the advantages of digitalization, the implementation areas of digitalization, but also some examples of success in the development of digitalization in the states of the Eastern Partnership were reviewed. The research methodology focused on the use of methods such as: analysis, synthesis, scientific abstraction, induction, deduction, abduction, comparison. Towards the end, we can conclude that digitization represents one of the strategic objectives that have ambitious goals set for the year 2030, with a view to the digital transformation of SMEs.

Key-Words: digitization, IMM; information technologies, eastern partnership.

Jel: L26, M1, L96

1. Introducere

Pandemia Covid-19 a perturbat activitatea IMM-urilor, tergiversând posibilitățile de dezvoltare a IMM-urilor, bulversând activitatea lor, lăsându-le singure în fața unei crize profunde, lipsite de mijloace materiale, financiare, umane, necesare pentru a putea face față pandemiei. Diferitele provocări cu care se confruntă IMM-urile includ scăderea puterii de cumpărare a clienților, interacțiunea limitată, lipsa de materii prime, anularea comenzilor, dificultăți în fluxul de numerar și întreruperi ale lanțului de aprovizionare, sunt doar câteva dintre ele.

Situația este mai gravă în țările emergente, acolo unde este necesară intervenția statului în gestionarea eficientă a resurselor pentru a ajuta IMM-urile să reziste crizei pandemice. Viteza este esențială pentru a oferi suportul necesar în timpul unei crize; prin urmare, utilizarea tehnologiilor digitale se dovedește a fi esențială pentru a ajuta IMM-urile în situația dificilă cu care se confruntă.

2. Conținut

În timp ce IMM-urile reprezintă cea mai mare parte a locurilor de muncă din Armenia, Georgia, Moldova și Ucraina, acestea sunt mai puțin probabil să participe la dezvoltarea forței de muncă și să ofere cu 50% mai puțină formare decât marile întreprinderi, ceea ce le pune în pericol productivitatea și competitivitatea.

În acest sens, apare necesitatea de a consolida o cooperare puternică dintre țările parteneriatului estic și țările UE, prin intermediul activităților care urmăresc să se apropie cooperarea în materie de cercetare și inovare cu UE și țările partenere estice. În special, Inițiativa EU4Digital (EU4Digital Initiative, 2020) își propune să extindă Piața Unică Digitală a Uniunii Europene (Shaping Europe's digital future, 2020) către statele partenere estice, dezvoltând potențialul economiei digitale și a societății, pentru a aduce creștere economică, a genera mai multe locuri de muncă, a îmbunătăți viețile oamenilor și ajută afacerile.

Pe de altă parte, în Armenia, Agenda de transformare digitală 2018-2030 a pus tehnologiile digitale în centrul economiei sale. În 2019 a fost lansat National Venture Fund - un parteneriat public-privat cu scopul de a investi 100 de milioane de dolari în 5-7 ani. În sfârșit, au fost realizate investiții semnificative în educație, în special prin Modelul pentru Educație Creativă în Noi tehnologii (TUMO). Agenda de transformare digitală a Armeniei 2018-2030 este

¹ *Drd., Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova. E-mail: ocozniuc@yahoo.com*

o structură introdusă de guvern cu șase domenii prioritare pentru a spori competitivitatea Armeniei prin transformare digitală:

- guvernare inteligentă;
- forță de muncă digitală creativă;
- infrastructură foarte eficientă, fiabilă și accesibilă;
- spațiu cibernetic sigur și rezistent;
- un sector privat competitiv la nivel internațional;
- structură instituțional interconectată, colaborativă și funcțională.

Pe de altă parte, în Belarus, a fost adoptat Decretul nr. 8 „Cu privire la dezvoltarea economiei digitale”, în 2017. Scopul principal al decretului este de a crea condiții pentru atragerea companiilor IT mondiale către țara sa prin crearea și dezvoltarea Parcului de înaltă tehnologie - o zonă economică specială care permite dezvoltarea sectoarelor intensive în știință ale economiei din Belarus. Decretul nr. 8 de asemenea acoperă noi direcții inovatoare pentru dezvoltarea sferei digitale: blockchain și criptomonede.

În Republica Moldova a fost elaborată Strategia Moldova Digitală 2020, care se axează pe intensificarea dezvoltării sectorului TIC și a penetrării lui în business-ul din Moldova. Pe lângă aceasta, a fost aprobat Programul „Transformarea digitală a IMM-urilor din Moldova” în anul 2022, care vine să stimuleze digitalizarea în cadrul IMM-urilor din Moldova. Inițiativele de e-business includ aplicații online pentru afaceri pentru a aplica pentru sprijin financiar, servicii gratuite de creare de site-uri web pentru IMM și multe altele.

În Moldova, este posibilă plata impozitelor și taxelor online; de asemenea țara are un sistem transparent de achiziții publice electronice. Guvernul și-a extins sprijinul pentru femeile antreprenori și digitalizarea prin acordarea de subvenții pentru achiziționarea de tehnologie digitală, echipamente, software și consultanță. Peste 98% dintre gospodării au acces la internet, iar mai puțin de 17% dintre IMM-uri au integrat cu succes tehnologiile digitale în activitățile lor. Aceasta reprezintă o potențial neexploatat pentru IMM-urile din Republica Moldova și, prin urmare, este nevoie urgentă de a începe aplicarea expertizei în digitizare (ODIMM, 2020).

În Ucraina, guvernul a lansat un plan de acțiune pentru dezvoltarea guvernării electronice pentru 2018-2020 și a organizat Ministerul Transformării Digitale, care se axează pe dezvoltarea și implementarea politicii de stat în domeniul digitalizării. Guvernul reglementează și monitorizează achiziții de urgență folosind datele despre contracte deschise disponibile în e-guvernare.

Potrivit literaturii de specialitate, motivele pentru care IMM-urile sunt mai vulnerabile la criza Covid-19 sunt următoarele:

1. IMM-urile sunt suprareprezentate în sectoare care au fost direct afectate de efectele crizei pandemice, de exemplu: turism, comerț cu amănuntul și transport;
2. Comparativ cu companiile mari, IMM-urile în general, au mai puțini angajați, și, prin urmare, sunt mai afectate de subutilizarea resurselor umane și a capitalului;
3. IMM-urile sunt mai dependente de lanțurile de aprovizionare globale și naționale, care au fost perturbate de criză.
4. IMM-urile au adesea un număr mai limitat de furnizori. Pe termen lung, multe IMM-uri pot avea probleme privind reconectarea la rețelele anterioare dacă lanțurile de aprovizionare întrerupte.

Potrivit unui studiu realizat de „Civil Society Forum”, finanțat de UE, la care au participat 43 de respondenți din țările parteneriatului estic, 66,7% dintre respondenți au notat că IMM-urile sunt extrem de vulnerabile la diverse schimbări, datorită faptului că nu dispun de asistență financiară, în comparație cu întreprinderile mari.

De asemenea, rezultatele studiului denotă că digitalizarea este calea de supraviețuire a crizei pandemice (potrivit 79,2% dintre respondenți).

În opinia Natalliei Harbuz, Expert în domeniul Comerțului Exterior, Transport și Logistică, Belarus „Am trecut într-o altă realitate; vom trăi altfel. În primul rând, este convenabil.

Economie de timp. Acest lucru funcționează atunci când jocul merge în ambele sensuri. Minimizarea pierderii de timp pentru raportare. Tehnologia digitală este despre viața noastră” (Transformarea digitală, 2021).

Pe de altă parte, Nina Mehrabian, Corporate Coach și Trainer la Digitain Armenia, menționează „Reprezentanții întreprinderilor mici de cele mai multe ori nu au resurse, nici financiare sau umane, pentru a schimba rapid organizarea activităților lor. Dacă o persoană, spre exemplu, face el însuși achiziții, tranzacționează, duce contabilitatea, o va face și în continuare deoarece nu poate trece rapid la tranzacționarea pe internet, pur și simplu pentru că aceasta va însemna că el însuși trebuie să devină acum și un expert în comerțul electronic” (Transformarea digitală, 2021).

Un factor important în vulnerabilitatea IMM-urilor în timpul crizei a fost remarcat de Daria Nagaivskaya (consultant de afaceri pentru IMM-uri, Ucraina), care a atras atenția asupra faptului că COVID-19 a lipsit, în primul rând, IMM-urile din locații unde ar putea obține noi contacte față în față, atrage clienți și parteneri (expoziții, târguri etc.). Instrumentele digitale nu au venit să înlocuiască acest format de comunicare.

Rezultatele aceluiași studiu, denotă că potrivit 50% dintre respondenți, digitalizarea ajută IMM să se integreze mai ușor pe piețele UE, iar 87,5% dintre respondenți au notat că au nevoie de asistență în implementarea tehnologiilor digitale. Cea mai mare parte dintre respondenții cercetării 66,7% au notat că doresc servicii digitale, reduceri fiscale pentru IMM care folosesc tehnologiile digitale (37,5%), acordarea de subvenții, credite preferențiale (37,5%), etc.

Antreprenorii IMM, participanți la studiu, au recunoscut că cel mai mare avantaj al digitalizării este facilitatea accesului pe noi piețe și spre noi consumatori, potrivit a 75% dintre respondenți.

În timpul interviurilor, s-a acordat o atenție deosebită faptului că digitalizarea înseamnă economii semnificative în timp, resurse umane și financiare pentru afaceri. „Utilizarea tehnologiilor digitale poate îmbunătăți semnificativ eficiența muncii, automatizează procesele și asigură eficiența realizării acestora. În plus, digitalizarea permite procesul de urmărire mai precisă a proceselor logistice.

Cele mai importante bariere în dezvoltarea digitalizării, care au fost notate de către respondenții studiului au fost: necesitatea investițiilor financiare (62,5%), nivelul insuficient de dezvoltare al infrastructurii digitale și al cunoștințelor în domeniul utilizării tehnologiilor informaționale (58,3%), neîncrederea statului, lipsa unei strategii clare de dezvoltare a sectorului IT (50%).

Respondenții cercetării au notat că cel mai mare risc al digitalizării este lipsa securității cibernetice (87,5%), fraude digitale (58,3%), încălcarea drepturilor omului (29,2%) (Transformarea digitală, 2021).

Cu toate acestea, toți respondenții au remarcat că digitalizarea în situația actuală, nu poate contribui prin ea însăși la o creștere a conduitei responsabile în afaceri din cauza mai multor factori:

1. *Lipsa de conștientizării* instituțiilor de stat, a comunității academice, a organizațiilor neguvernamentale. Lipsa de înțelegere din partea sectorului de afaceri că întreprinderile durabile trebuie să fie responsabile, și anume IMM-urile.

2. *Condițiile economice dificile*, în special nivelurile scăzute ale veniturilor afectează motivația oamenilor.

3. *Riscuri și provocări* asociate cu absența unor tradiții democratice puternice, nivelul ridicat de corupție în sectoarele public și privat, un nivel scăzut de încredere al oamenilor.

4. *Legături extrem de puternice* care leagă afacerile și statul.

5. *Instituții slabe ale statului* privind protecția efectivă a drepturilor omului. Impactul standardelor internaționale și regionale privind drepturile omului este parțial și limitat.

Există o nevoie puternică de a crește gradul de conștientizare și de a dezvolta capacitatea întreprinderilor, organizațiilor, societății civile, organismelor de stat și mediului academic privind cadrul de conduită responsabilă în afaceri, pentru a crea platforme digitale, pentru a face schimb de evoluții și bune practici privind conduita responsabilă în afaceri pentru diferitele grupuri al părților interesate – organisme guvernamentale, asociații de afaceri, IMM-uri, mediul academic, pentru a asigura o comunicare și a asigura schimb de experiență.

Avantajele implementării digitalizării la nivel macro și micro economic sunt redată în cadrul tabelului 1.

Tabelul 1. Avantajele digitalizării la nivel macro și micro-economic

Impactulmacro-economic	Impactulmicro-economic
<ul style="list-style-type: none"> - noi locuri de muncă în domeniul serviciilor digitale, în primul rând pentru angajații cu calificare înaltă; - noi forme de organizare a muncii ce implică utilizarea tehnologiilor digitale, inclusiv pentru angajații mai puțin calificați; - eficientizarea modelelor de afaceri; - extinderea controlului asupra lanțurilor valorice; - potențial sporit de creștere a veniturilor fiscale ca urmare a creșterii activității economice; - îmbunătățirea canalelor de comunicare cu clienții de-a lungul lanțului valoric; - acces mai bun la piețe prin intermediul platformelor digitale; - reducerea costurilor de exploatare. 	<ul style="list-style-type: none"> - creșterea veniturilor (clienți noi, vânzări noi, raport mai mare de vânzare încrucișată și rata de pierdere mai mică); - costuri optimizate (procese automatizate, procesare directă, timpi de procesare mai scurți); - o mai bună gestionare a riscurilor (scoring îmbunătățit prin utilizarea datelor precise, mai puțin eprobleme operaționale, modelare avansată a riscului).

Sursa: Kotarba Marcin, 2017

Potrivit OCDE, de la debutul crizei, 75% din IMM-urile din lume au fost forțate să-și concedieze angajații, în timp ce 70% au înregistrat o scădere a veniturilor, iar 40% s-au confruntat cu probleme de lichiditate din cauza pandemiei. Întreprinderile mici și mijlocii sunt încurajate să-și maximizeze agilitatea prin efectul de pârgie, prin impălementarea digitalizării și a tehnologiilor noi pentru a permite o redresare cuprinzătoare și durabilă (OCDE Răspunsuri politice la coronavirus, 2020).

IMM-urile pot utiliza diverse instrumente software pentru a eficientiza afacerile și a optimiza costurile. Astfel, în tabelul 2 am redat, principalele tipuri de software care pot fi utilizate de IMM în diferite domenii.

Tabelul 2. Modele de software care pot fi utilizate de IMM-uri în procesul digitalizării lor

Nr.	Domeniul de activitate	Exemplu de software
1.	Producție	<ul style="list-style-type: none"> - cercetarea necesităților clienților, comentarii și reclamații pe rețele sociale, mass-media, subiecte căutate în motoarele de căutare; - video clipuri; - utilizarea imprimantei 3D; - fabricarea asistată de calculator (CAM); - proiectare asistată de calculator (CAD).
2.	Logistică	<ul style="list-style-type: none"> - utilizarea sistemelor integrate care asigură reciprocitatea datelor partajarea cu furnizorii, urmarirea spontană a stocului din depozit, asigurarea ambalajelor cu mașini automate; - software pentru sisteme de achiziții și plăți; - sisteme robotice în transportul intercosternal software, ERP (EnterpriseResourcePlanning); - utilizarea datelor integrate și a sistemelor analitice.
3.	Industrie	<ul style="list-style-type: none"> - utilizarea de roboți industriali;

		<ul style="list-style-type: none"> - controlul automat al calității; - automatizare; - managementul calității totale (TQM), Just in Time (JIT).
4.	Managementul resurselor umane	<ul style="list-style-type: none"> - traininguri în IT, dezvoltarea potențialului angajaților; - oferirea de instruire digitală pentru clienți; - software de evidență a resurselor umane; - utilizarea roboților în producție; - oferirea posibilităților ca angajații să aleagă cum, unde și când vor să muncească; - modele de lucru noi și flexibile, lucru mobil, telemunca; - utilizarea platformelor online de apeluri vocale și video în comunicarea organizațională; - utilizarea târgurilor de joburi; - utilizarea video-conferențelor în gestiunea afacerilor.
5.	Marketing, vânzări	<ul style="list-style-type: none"> - utilizarea CRM (Customer Relationship Management); - utilizarea asistenților virtuali care conțin inteligență artificială, precum date integrate, analize avansate, chatbot; - utilizarea realității virtuale; - păstrarea informațiilor clienților, crearea cererii; prognozarea, preluarea rapidă și răspunsul la reclamațiile clienților; - urmărirea activităților de achiziții în timp real ale clientului; - oferirea de instruire digitală pentru clienți; - efectuarea de promoții și reduceri personale; - utilizarea metodelor de marketing integrate, e-marketing, marketing mobil, social media, marketing direct, influence-marketing, participarea la târguri.
6.	Plăți	<ul style="list-style-type: none"> - oferirea de alternative de plată, cum ar fi plata cu cardul, plata online, utilizarea aplicațiilor de plată în magazin portofele mobile, servicii bancare prin internet, monede digitale (cum ar fi ca Bitcoin), transfer de bani, carduri online.

Sursa: elaborat de autor

Potrivit unui studiu realizat de Calvino, F., C. Criscuolo, L. Marcolin, and M. Squicciarini, „A taxonomy of digital intensive sectors”, publicat de OCDE, 2018, sectoarele economiilor naționale pot fi digitalizate diferit, în funcție de potențialul lor. Astfel, cercetătorii puntează că printre sectoarele cu un potențial ridicat de digitalizare se enumeră așa sectoare ca serviciile financiare și de asigurare, IT și alte servicii adiacente, cercetările științifice, activități juridice și contabile, marketing și cercetarea pieței.

Pe de altă parte, sectoarele cu un nivel mediu de digitalizare sunt fabricarea produselor chimice, produselor din metal, comerțul cu amănuntul și cu ridicata, servicii de cazare și alimentație publică, etc. Iar, spre final, sectoarele care dispun de un potențial scăzut de digitalizare sunt: agricultura, silvicultura, piscicultura, mineritul, industriile extractive, apă, canalizare, deșeuri, construcții.

3. Concluzii

Spre final, putem menționa că criza pandemică a manifestat un impact dramatic asupra IMM-urilor de pe întregul mapamond. Astfel, a fost perturbată activitatea IMM-urilor, impunând firmele să găsească soluții rapide de adaptare la noul context. Pierderea piețelor de desfacere, anularea contractelor, deficiențe în aprovizionarea cu materii prime și materiale au contribuit la creșterea prețurilor produselor fabricate de IMM, pe de o parte, dar și la necesitatea de a identifica pârghii de depășire a crizei pandemice.

Un pilon de succes în asigurarea competitivității și sustenabilității IMM-urilor este digitalizarea, care prin prisma comerțului electronic, a platformelor și elementelor software pentru afaceri, pot asigura o dezvoltare sustenabilă, contribuind la reducerea costurilor și la eficientizarea activității întreprinderilor.

În acest sens, transformarea digitală a IMM-urilor devine un imperativ pentru IMM-urile care doresc să-și consolideze pozițiile pe piață și să dezvolte avantaje competitive sustenabile.

Bibliografie

1. Almeida, F.; Santos, J.D.; Monteiro, J.A. *The Challenges and Opportunities in the Digitalisation of Companies in a Post-COVID-19 World*, IEEE Engineering Management Review, Vol. 48, NO. 3, Third Quarter, September 2020.
2. Bartik, A.; Cullen, Z.; Bertrand, M.; et.al. *How are small businesses adjusting to COVID-19? Early evidence from a survey*, SSRN Electronic Journal, 2020.
3. Calvino, F.; Criscuolo, Ch.; Marcolini, L., et.al. *A taxonomy of digital intensive sectors*, OECD Science, Technology and Industry Working Paper No. 2018/14, OECD Publishing, Paris, 2018.
4. Chakravorti, B.; Bhalla, A.; Chaturvedi, R.S. *Which Economies Showed the Most Digital Progress in 2020?*, Harvard Business Review, October 2020. Accesat: 09.02.2022. Disponibil: <https://hbr.org/2020/12/which-economies-showed-the-most-digital-progress-in-2020>.
5. Cliff, J.; Fersht, PH. *Enterprises boot Scale digital technologies to grow and thrive in the new reality 2020*, Global Emerging Technology Survey Report, A collaboration between KPMG International and HFS Research,. Accesat: 14.02.2022. Disponibil: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/08/new-technology-essential-for-survival.html>.
6. Dua, A.; Ellingrud, K.; Mahajan, D. et.al. *Which small businesses are most vulnerable to COVID-19—and when*, McKinsey & Company, 2020. Accesat: 09.02.2022. Disponibil: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/americas/which-small-businesses-are-most-vulnerable-to-covid-19-and-when>
7. Kane, G.C.; Phillips, A.N.; Copulsky, J., et.al. *Digital transformation through the lens of COVID-19*, 2021. Accesat: 12.02.2022. Disponibil: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/digital-transformation/digitaltransformation-COVID-19.html>.
8. Asociația companiilor TIC din Moldova, 2022. Accesat: 15.08.2022. Disponibil: <https://ict.md/wp-content/uploads/2020/07/ICT-Sector-White-Book-2021.pdf>
9. Biroul Național de Statistică, 2022. Accesat: 24.08.2022. Disponibil: <https://statistica.gov.md/>
10. Coronavirus (COVID-19) guidance foremployers, 2020. Accesat: 24.03.2022. Disponibil: <https://www.equalityhumanrights.com/en/advice-and-guidance/coronavirus-covid-19-guidance-employers-your-duties-pregnancy-and-maternity>
11. COVID-19 and the future of business Executive epiphanies reveal post-pandemic opportunities”, IBM Institute for Business Value, 2020. Accesat: 24.03.2022. Disponibil: <https://www.ibm.com/downloads/cas/1APBEJWB>.
12. COVID-19: The Great Lock down and its Impact on Small Business, 2020. Accesat: 14.04.2022. Disponibil: <https://www.ivace.es/Internacional/Informes-Publicaciones/Pa%C3%ADses/ITCSMECO2020.pdf>
13. Digital in The Time of COVID. Trust in the Digital Economy and Its Evolution Across 90 Economies as the Planet Paused for a Pandemic”, prepared by Bhaskar Chakravorti, Ravi Shankar Chaturvedi, Christina Filipovic, and Griffin Brewer, The Fletcher School at Tufts University December 2020. Accesat: 21.02.2022. Disponibil: <https://sites.tufts.edu/digitalplanet/files/2020/12/digital-intelligence-index.pdf>.
14. Digital Solution in times of COVID-19, European digital SMEs, 2021. Accesat: 09.02.2022. Disponibil: <https://www.digitalsme.eu/digital-solutions-to-covid19/>
15. Doncean Marilena - “The requirements of the European Union towards Romania on the line of sustainable development and the implications arising for the Siret-Prut-Dniester Euroregion”, în volumul *Statistical methods and information technologies for the analysis of socio-economic development*, 21 mai 2020, pg.56-66, Hmeliniț, Ucraina. ISBN 978-617-7572-36-6 <http://doi.org/10.5281/zenodo.3898054>

EFFECTIVENESS OF HEALTH PROGRAMMES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

EFICACITATEA PROGRAMELOR DE SĂNĂTATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Lilia DRAGOMIR¹

Abstract

In the field of healthcare, quality also means to properly perform risk-free interventions, which can be covered by the society from the point of view of costs, which can satisfy the needs and reasonable expectations of the patient and produce a favourable impact on the morbidity, disability and mortality of the population. A central element of the current healthcare policy in the country is that provision of services, quality assurance and health financing are addressed as three separate functions. Access to healthcare services is considered a fundamental right of the individual in all civilized countries. In the healthcare system, there are, on an ongoing basis, non-permissible losses, which induced high costs for the entire society. These losses are generated by several reasons: poor or ineffective medical technologies or healthcare services, big difference in professionalism and practice in different hospitals, unequal access to healthcare services, patient dissatisfaction with the services received, increased time of waiting for benefiting from healthcare services, etc. In such conditions, the quality of medical services becomes a priority for healthcare service providers, governmental structures, managers and, of course, patients.

Key words: cost, efficiency, quality measurement process, healthcare services, consumer satisfaction.

JEL : H51

1. Introducere

Transformările pe scară largă în sistemul de sănătate au fost condiționate de modificările importante în furnizarea serviciilor de sănătate și organizarea acestora din ultimii 30 de ani în Republica Moldova.

Asigurările obligatorii de asistență medicală (AOAM) au fost introduse în anul 2004 cu scopul de a spori stabilitatea financiară a sistemului sănătății și de a garanta accesul la serviciile medicale și protecția cetățenilor de riscurile financiare în accesarea spre serviciilor de sănătate.

La etapa actuală, scopul principal al instituțiilor medico-sanitare din Republica Moldova este creșterea calității serviciilor de sănătate prestate prin eficientizarea accesului tuturor categoriilor de beneficiari la servicii de sănătate calitative, cost-eficiente, furnizate într-un mediu sigur.

Importanța resurselor umane în sănătate este recunoscută drept un element-cheie în asigurarea unui sistem de sănătate bine funcțional și receptiv la necesitățile de sănătate ale populației.

Creșterea continuă a calității serviciilor de sănătate prestate populației urmează să fie atinsă prin funcționarea bună a sistemului de sănătate. Acest sistem este receptiv la exigențele cetățenilor Republicii Moldova, care trebuie să fie protejată de riscurile financiare în accesarea spre servicii medicale de calitate cu identificarea problemelor prioritare existente.

Dreptul de a se bucura de cel mai înalt standard realizabil de sănătate este un drept fundamental al fiecărei ființe umane. O stare bună a sănătății este o valoare și o adevărată sursă a stabilității economice și sociale. Medicina este un domeniu foarte costisitor, de aceea pentru fiabilitatea sistemelor de asigurări în medicină se investesc resurse financiare semnificative. Performanța în domeniul sănătății și performanța economică în domeniul asigurării obligatorii de asistență medicală în sănătate sînt intercorelate, iar optimizarea utilizării resurselor în sectorul sănătății este una esențială [3].

¹ Associate Professor, PhD, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail addresses: dragomirlilia2015@gmail.com; rotarulilia@inbox.ru

2. Aprecierea eficacității programelor de sănătate

Procesul alocării resurselor bugetare urmărește scopul de a realiza obiectivele sociale și economice ale Guvernului. Totodată, pentru realizarea legăturii între alocarea resurselor și rezultatele politicilor urmează să fie aplicate noi metode de management bugetar.

Descrierea narativă a programului de sănătate constituie un echilibru între concizie și explicații suficiente pentru a permite utilizatorului să identifice programul și să înțeleagă obiectivele și indicatorii programului.

Rezultatul și performanța programelor de sănătate sînt exprimate prin indicatori. Scopul indicatorilor de evaluare ai performanței este de a măsura progresul programului de sănătate în îndeplinirea obiectivelor sale. Aceștia trebuie să fie relevanți pentru activitatea instituției, să se focalizeze pe rezultate, siguri și clari, justificați și verificabili, oportuni și comparabili, să reflecte costul efectiv.

Indicatorii trebuie comparați cu o oarecare bază sau standarde cum ar fi: performanța anterioară, alte programe comparabile sau instituții sau standarde din domeniul dat, sarcinile stabilite în buget sau alte acte de politică.

Indicatorii pot să fie revăzuți în mod regulat (anual). Indicatorii de evaluare ai performanței sînt măsuri care furnizează informația privind eficiența și eficacitatea programelor de sănătate publică, precum este ilustrat în figura 1.

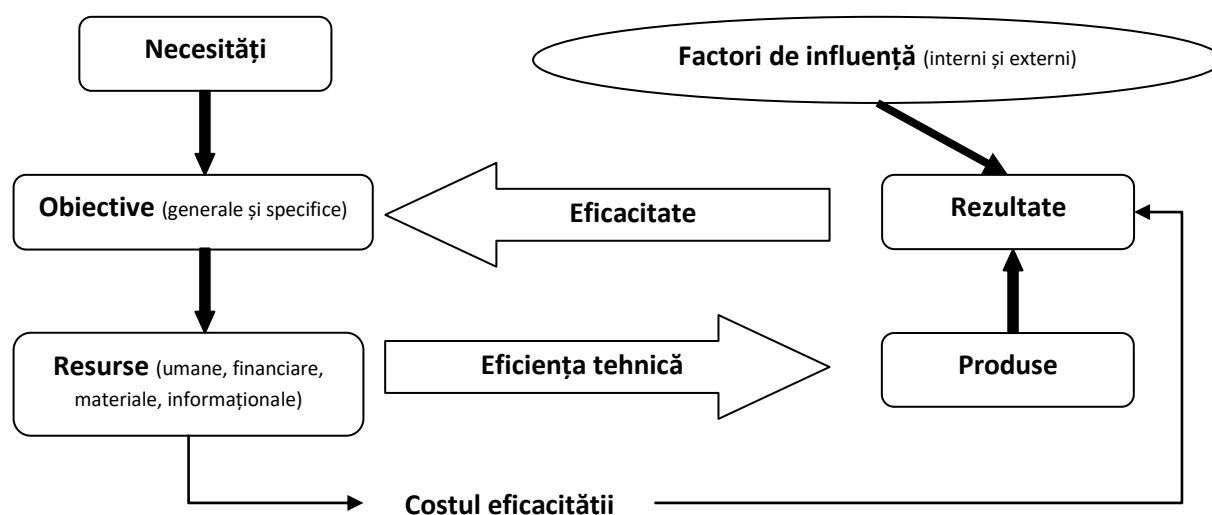

Figura 1. Interconexiunea indicatorilor de performanță a programelor de sănătate publică

Sursa: Elaborat de autor

Capacitatea unei țări de a mobiliza fonduri, folosind diferite modalități de finanțare, este strîns legată de venitul acesteia pe cap de locuitor. Acesta determină capacitatea fiecărei persoane de a plăti pentru sănătate și implicit cererea pentru aceste servicii.

Raționalizarea este un concept de largă rezonanță pentru comportamentul uman, inclusiv în sfera proceselor și relațiilor economice, care presupune alegerea și folosirea de metode și procedee mai eficiente pentru îndeplinirea diferitelor activități și, implicit, obținerea de rezultate utile maxime cu eforturi sau consumuri de resurse minime.

Executarea fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală (FAOAM) în anul 2021 a constituit la partea de venituri 11.540.026,1 mii lei sau la nivel de 100,7% în raport cu prevederile anuale și la partea de cheltuieli – 11.552.085,6 mii lei sau la nivel de 97,4% față de suma rectificată și s-a încheiat cu un deficit în sumă de -12.059,5 mii lei.

Numărul persoanelor asigurate în sistemul AOAM la finele anului 2021 a constituit 2.545.868 persoane, dintre care: persoane asigurate angajate – 874.950, persoane asigurate de către Guvern – 1.605.831 și persoane asigurate în mod individual – 65.087 persoane. Comparativ

cu anul 2020, numărul de persoane asigurate în mod individual a crescut cu 3,0%, iar față de anul 2019 – cu 7,9%. Concomitent, numărul persoanelor asigurate angajate și a persoanelor asigurate de Guvern s-a diminuat față de anul 2020 cu 0,7% și, respectiv cu 1,4%.

Pe parcursul anilor 2019-2021 se constată o tendință constantă de creștere a numărului persoanelor asigurate în mod individual - de la 60,3 mii persoane în anul 2019 la 65,1 mii persoane în anul 2021. Concomitent, numărul persoanelor angajate rămâne a fi relativ constant, fiind înregistrată o creștere nesemnificativă de la 874,7 mii persoane în anul 2019 la 875,0 mii persoane în anul 2021. Totodată, numărul persoanelor asigurate de Guvern s-a diminuat în perioada analizată de la 1.691,7 mii persoane în anul 2019 până la 1.605,8 mii persoane în anul 2021 sau cu 5,1%.

În anul 2021 veniturile au fost acumulate în sumă de 11.540.026,1 mii lei, ceea ce constituie 100,7% în raport cu prevederile anuale. În comparație cu anul 2020, suma veniturilor acumulate în FAOAM s-a majorat cu 2.997.461,3 mii lei sau cu 35,1%. În structura veniturilor 49,5% au revenit veniturilor proprii (primele de AOAM în formă de contribuție procentuală, în formă de sumă fixă și alte venituri), care au fost acumulate în sumă de 5.704.986,5 mii lei și 50,5% - transferurilor primite de la bugetul de stat (BS) în sumă de 5.835.039,6 mii lei.

Cheltuielile FAOAM pe anul 2021 au fost executate prin prisma legislației în vigoare și prioritățile aprobate în coraport cu capacitățile sistemului de sănătate și mijloacele financiare disponibile, precum [3]:

- acoperirea cheltuielilor aferente creșterii salariilor personalului medical cu 30% începând cu 01.01.2021;
- acoperirea cheltuielilor referitor la suplimentul achitat personalului antrenat în acordarea asistenței medicale persoanelor care întrunesc criteriile definiției de caz COVID19;
- acoperirea cheltuielilor pentru serviciile spitalicești acordate pacienților care întrunesc definiția de caz COVID -19 (suspect, probabil, confirmat);
- asigurarea pacienților cu diabet cu preparate antidiabetice, compensarea unor tipuri de dispozitive medicale (glucometre, pungi colectoare pentru stome), precum și extinderea listei medicamentelor compensate;
- asigurarea realizării măsurilor de profilaxie și prevenire a riscurilor de îmbolnăvire;
- acoperirea cheltuielilor necesare pentru asigurarea bunei funcționări a prestatorilor de servicii medicale în scopul acordării asistenței medicale oportune și calitative populației, etc..

Astfel, în anul 2021 cheltuielile FAOAM au fost realizate în sumă de 11.552.085,6 mii lei, cu 305.235,4 mii lei (2,6%) mai puțin față de prevederile anuale și cu 3.146.573,6 mii lei (37,4%) mai mult în comparație cu anul 2020.

Calitatea serviciilor de sănătate poate fi privită ca o posibilitate pentru îmbunătățirea activității resurselor umane și a performanței organizației, prin introducerea de noi metode și tehnici pentru creșterea satisfacției pacientului, reducerea costurilor și creșterea eficienței.

Instituțiile medicale, prin modul de organizare și funcționare, influențează nivelul de calitate al serviciilor pe care le furnizează.

Satisfacția pacientului este un element al sănătății psihologice care influențează rezultatele îngrijirilor și impactul lor. Un pacient satisfăcut tinde să coopereze cu medicul și să accepte mai ușor recomandările acestuia.

Calitatea în domeniul sănătății poate fi definită ca efectuarea corespunzătoare a intervențiilor lipsite de riscuri sau cu riscuri minime, care au capacitatea de a satisface necesitățile și așteptările pacientului și de a produce un impact favorabil asupra morbidității, invalidității și mortalității populației, în conformitate cu stadiul actual al științei medicale, la cel mai bun cost pentru un același rezultat.

Abordarea îmbunătățirii calității are rolul de a identifica procesele care nu sunt necesare, părțile inutile ale acestora și îmbunătățirea calității prin eficientizarea sau simplificarea proceselor.

În procesul de măsurare a calității constă anume în identificarea segmentelor de

îmbunătățire. Activitățile de asigurare a calității incluse în procesul de măsurare a calității sunt prezentate în figura 2.

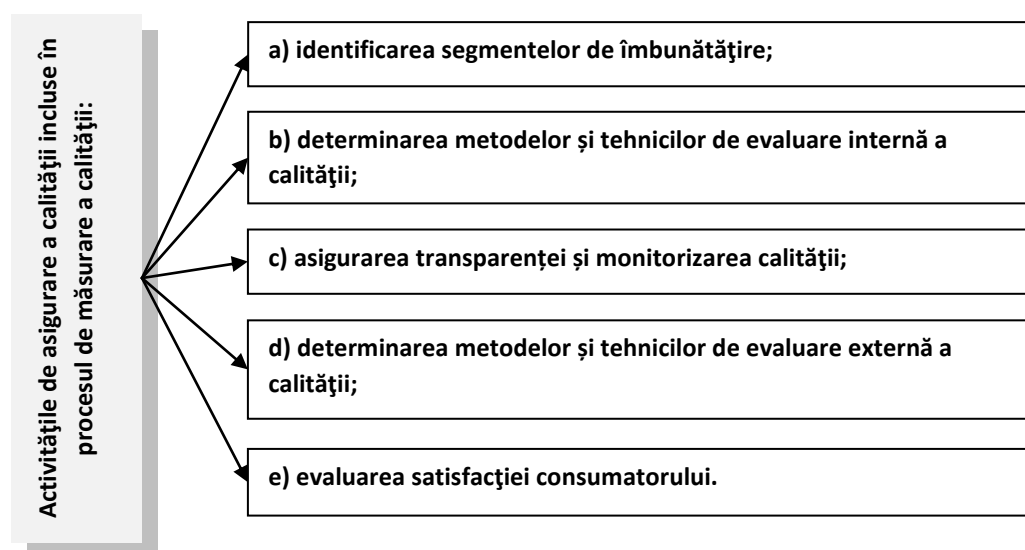

Figura 2. Activitățile de asigurare a calității incluse în procesul de măsurare a calității

Sursa: Elaborat de autor

Sistemele de sănătate au un rol important în realizarea progreselor în vederea acoperirii universale a populației cu servicii medicale. Aceasta implică acțiuni de consolidare a finanțării și gestionării sistemului de sănătate, precum și organizarea forței de muncă în asistența medicală, prestarea de servicii, implementarea de sisteme informaționale performante privind serviciile medicale și compensarea medicamentelor, precum și alte produse ce țin de sistemul de sănătate, acordând o atenție deosebită consolidării resurselor și maximizării eficienței utilizării acestora.

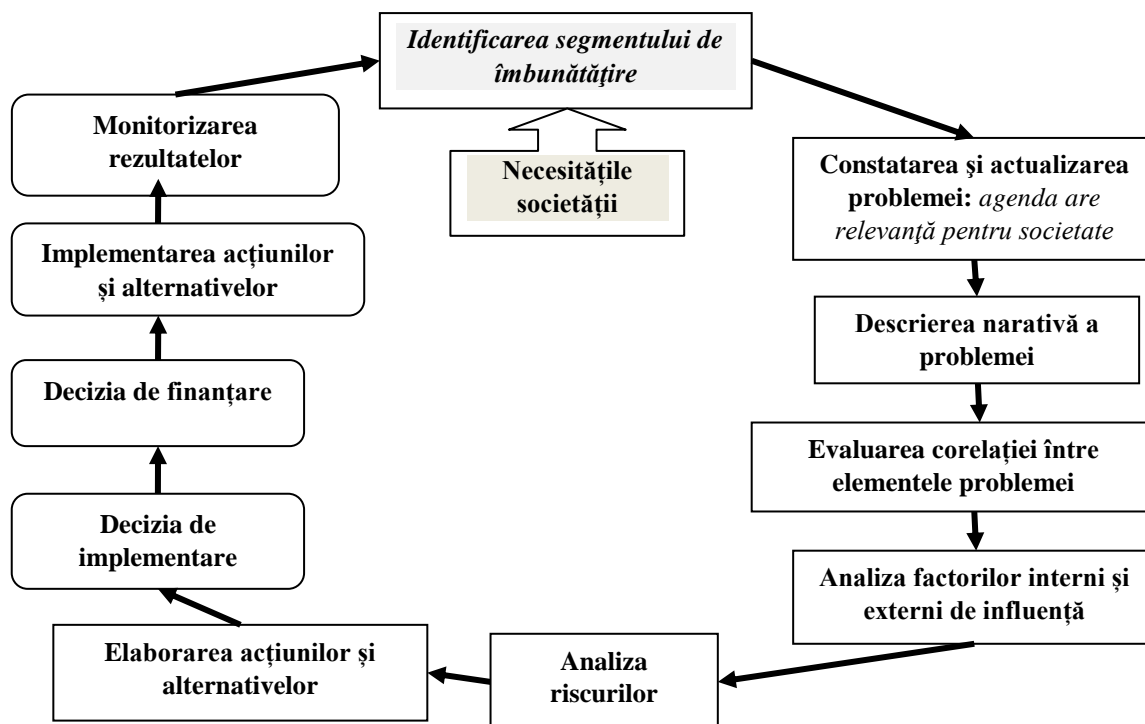

Figura 2. Etapele principale ale procesului de îmbunătățire a calității serviciilor medicale în R.Moldova

Sursa: Elaborat de autor

În procesul de îmbunătățire continuă a calității, atât managerii cât și personalul din subordine vor fi confrunțați cu numeroase probleme. Pentru rezolvarea problemelor, aceștia pot

utiliza diferite tehnici și instrumente concretizate în indicatori, dar înainte de toate trebuie ierarhizate problemele și apoi foarte bine definite cele stabilite spre rezolvare.

În ultimele decenii atât la nivel național, cât și la nivel global s-a înregistrat progrese majore în domeniul ocrotirii sănătății, bazate pe creșterea speranței de viață, reducerea ratei mortalității materne și în special a mortalității infantile. Aceste realizări au devenit posibile datorită eforturilor depuse de fiecare stat în parte prin îmbunătățirea calității asistenței medicale prestate și asigurării accesibilității la servicii de sănătate calitative.

Una din opțiunile principale și una din prioritățile de bază ale unei societăți constituie dezvoltarea comunității umane prin prisma unei vieți sănătoase și de lungă durată.

Domaniul ocrotirii sănătății a devenit unul dintre pilonii de bază ai economiei naționale cât și economiei mondiale. La etapa actuală sănătatea, ca și învățământul, este o investiție pe termen lung în capitalul uman, iar tendințele din domeniul dat presupun prestarea serviciilor medicale bazate atât pe rezultate, cât și un control al costurilor, fără a știrbi din calitatea lor.

3. Concluzii

Sistemul de sănătate al Republicii Moldova este organizat conform principiilor de acces universal la serviciile medicale de bază, de echitate și solidaritate în finanțarea serviciilor medicale atât din partea statului, cât și din partea cetățenilor prin intermediul mecanismelor AOAM.

Asigurarea obligatorie de asistență medicală presupune că fiecare persoană poate beneficia de servicii medicale de calitate în vederea prevenirii bolilor, tratamentului propriu-zis, dar și reabilitare și îngrijire paliativă.

Sistemul de sănătate necesită o modernizare și o reconfigurare a serviciilor pentru a oferi o îngrijire bună pacienților și pentru a face față profilului epidemiologic și demografic în schimbare din Republica Moldova.

Investițiile majore trebuie să țintească problemele curente în materie de resurse umane, un sistem informațional integrat în sănătate trebuie să fie creat, precum și o abordare standard față de monitorizarea și evaluarea în care părerea tuturor persoanelor implicate în procesul de îngrijire, părțile interesate și populația generală sînt luate în considerare.

Aprecierea eficacității și impactului programelor de sănătate sînt posibile prin indicatorii de sănătate sau prin factorii înrudiți cu aceștea.

Activitățile de monitorizare și evaluare trebuie internalizate de către toate instituțiile publice sau private, ele fiind de fapt o parte a managementului corect. Activitățile de monitorizare și evaluare pot conduce la creșterea sprijinului acordat unei anumite politici și la creșterea transparenței în cheltuirea banului public.

Acknowledgment

This paper was developed within the project „Human Rights in the Republic of Moldova: financial dimension and consolidation through the efficient public expenditures management” [code 20.80009.0807.35], funded by the National Agency for Research and Development of the Republic of Moldova under the State Program 2020-2023.

Bibliografie

1. Badea, E., Bărbuță, D., și alții. Managementul spitalului. Manual. Școala Națională de Sănătate Publică și Management Sanitar. București: Public H Press, 2006, 258 p. ISBN (10) 973-87776-2-3; ISBN (13) 978-973-87776-2-0.
2. Lozan, O., Gramma, R. Managementul calității în instituțiile spitalicești. Chișinău: Tipografia „T-Par”, 2017, 352 p. ISBN 978-9975-3042-9-0.
3. <http://www.cnam.md>

PAST, PRESENT AND FUTURE IN THE ECONOMIC STATUS OF MEDICAL TOURISM

TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR ÎN STATUSUL ECONOMIC AL TURISMULUI MEDICAL

Norina Consuela FORNA¹

Alice MURARIU²

Doriana AGOP FORNA³

Lorenza DONEA⁴

Norin FORNA⁵

Abstract:

Medical tourism can be defined as "the process of traveling outside the country of residence for the purpose of receiving medical care". Medical tourism is a contemporary reality, which has emerged as a result of the phenomenon of globalization of tourism, on the one hand, and health systems, on the other.

In the past, the term referred to the travel of patients from less-developed countries to developed nations in pursuit of the treatments not available in their homeland.

Currently 3 trends are described: the first trend is to attract patients for balneology procedures, the second relates to the provision of medical rehabilitation and the latest trend offers specialized treatments for cosmetic surgery, dentistry, cardiac surgery and orthopedic surgery.

Medical tourism represents a multibillion-dollar phenomenon that is expected to grow considerably in the next decade. For the individual interested in health services, cost and the quality of health infrastructure and medical staff are the key factor involved in the decision to receive medical care abroad.

All this is associated with the lack of medical staff in the countries of origin, as well as with the very high fees that patients cannot cover from health insurance, such as implantology in dentistry.

In conclusion, medical tourism is an economically attractive alternative, both for the patient and for the countries that offer these medical procedures.

Key words: *medical tourism, economic status, health services*

1. Introducere

Turismul medical este definit ca fiind "călătoria organizată a unei persoane dincolo de frontierele țării în vederea menținerii sau restaurării stării de sănătate prin intervenții medicale" [Enciclopedia Britanica].

Turismul medical este considerat la ora actuală un sector strategic pentru dezvoltarea economică a țărilor în curs de dezvoltare deoarece aduce beneficii substanțiale la produsul intern brut, fiind segmentul din turism cu cea mai mare creștere la nivel mondial în ultimii 5 ani [Menvielle, 2013]. Acest fenomen nu este nou, ci a fost observat în secolul XIX când clasele sociale bogate frecventau băi minerale și termale ca alternative terapeutice, în destinații precum Elveția și Austria [Abd Manaf, 2015].

Practica de a te trata în alte destinații decât țara de origine a luat avânt în anii 1980 pentru unele proceduri medicale, ca: stomatologie, cosmetică și chirurgie plastică. Este exemplul oferit de Costa Rica, care la sfârșitul anilor 1990 a avut un număr de 20.000-25.000 turiști în scop medical. Alte surse citează faptul că în 2010, aproape 1,5 milioane de americani au călătorit pentru a obține servicii medicale, de 2 ori mai mult deci în urmă cu 3 ani [Menvielle, 2012].

¹ Profesor Universitar, Facultatea de Medicină Dentară, Universitatea de Medicină și Farmacie "Grigore T. Popa", profforna@gmail.com

² Conferențiar, Facultatea de Medicină Dentară, Universitatea de Medicină și Farmacie "Grigore T. Popa", murariu_alice@yahoo.com

³ Șef lucrări, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie "Grigore T. Popa", dr.doriana.forna@gmail.com

⁴ Asistent universitar, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie "Grigore T. Popa"

⁵ Asistent universitar, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie "Grigore T. Popa"

Alte exemple semnificative se referă la India, la care, la mijlocul anilor 2000, turismul medical a oferit o creștere substanțială a produsului intern brut de 5% și 4 milioane de angajați, iar Thailanda a generat 1,5 miliarde USD din industria sa de turism medical [Reisman, 2010]. În afară de Thailanda, alte țări care profită de consecințele impactului asupra călătorii în sănătate sunt: Malaezia, Singapore și India pentru Asia, Ungaria și Polonia pentru Europa de Est, Malta și Cipru pentru Marea Mediterană, Africa de Sud pentru Africa, Costa Rica, Brazilia, Mexic și Cuba pentru America Centrală, Dubai și Iordania pentru Orientul Mijlociu [Abd Manaf, 2015].

În prezent se conturează următoarele tendințe majore în distribuția serviciilor de sănătate asigurate prin turism medical:

-*turismul de relaxare* (constând în proceduri de talasoterapie și wellness), cu oferte în Turcia și Tunisia;

-*turismul de readaptare post-operatorie*, cum este cel din Suedia;

- *turismul pentru tratamente chirurgicale*, în special, cele estetice și ortopedice;

-*turismul pentru tratamente de fertilitate*;

-*turismul medical adresat persoanelor vârstnice*, cum este Marocul care oferă servicii pacienților din Franța, sau Thailanda, pentru populația norvegiană.

2. Condițiile necesare dezvoltării turismului medical

Condițiile necesare dezvoltării turismului medical presupun îndeplinirea unui cumul de factori: mână de lucru calificată și de calitate, infrastructură cu o tehnologie de ultimă generație, existența unor servicii complementare turistice.

– *Personalul medical* reprezintă un factor indispensabil, ținând cont de lipsa acestuia în anumite țări, cum sunt, Canada și Franța, iar salariile sunt sub pragul celor din țara de origine. În Thailanda, salariul personalului medical din clinicile private care tratează pacienți în acest regim este superior celui oferit de sistemul de asigurări de sănătate autohton. În plus, serviciile turistice reprezintă o atracție prin paleta serviciilor oferite, atractivitatea acestora și calitatea sistemului hotelier. În ultima perioadă se observă o creștere a numărului țărilor care au sesizat această oportunitate, cum este și cazul Dubai-ului, care prin sprijinul oferit de Universitatea de Medicină Harvard, formează specialiști competenți în multe domenii de interes.

– O condiție obligatorie este și *acreditarea internațională* a asistenței medicale care certifică o gamă largă de programe de asistență medicală de calitate cum ar fi spitale, centre de îngrijire primară, transport medical și servicii de îngrijire ambulatorie.

– Altă condiție a unui sistem performant este reprezentată de *resursele locale*, termale, care oferă servicii post-operatorii ideale, în această categorie intrând țările situate în zone geografice care beneficiază de o climă caldă și însorită: Costa Rica, Brazilia, Tunisia, Africa de Sud, India, Thailanda, Singapore, Malaezia. Din aceste țări, un număr mare de cetățeni europeni, în special din țările nordice, frecventează aceste locații toată perioada anului [Smith,2011].

3. Turismul medical în condițiile pandemiei COVID

Inevitabil, pandemia de COVID 19 a avut consecințe nefaste și asupra turismului medical. Interdicțiile de călătorie au avut repercursiuni asupra turismului în general, și asupra celui medical, în particular.

Dacă în 2019, mai mult de 20 de milioane de pacienți au apelat la servicii medicale internaționale, în pandemie, acest lucru nu a mai putut fi posibil, datorită restricțiilor impuse de guverne, frica de a contacta boala și deprecierea calității vieții multor pacienți. În altă ordine de idei, au apărut și oportuniști care au profitat de lipsa cunoștințelor și de disperarea persoanelor infectate cu virusul Sarscov2 și au promovat pachete de servicii medicale care nu se realizau în țara de origine. Este cazul pacienților care au călătorit în țări ca Germania, Cipru, Elveția pentru *afereză*, o procedură care s-a dovedit inutilă și doar experimentală, fără suport științific [Tatum, 2020]. Alte surse menționează includerea în pachetele de turism medical a procedurilor pentru

recuperare postCovid care tratează complicații ca: mialgia, astenia, dispneea, paresteziile, vertijul [Ferdos, 2021].

Specialiștii atrag atenția asupra faptului că este necesară o perioadă suficient de lungă de timp pentru ca turismul medical să revină la situația dinaintea de 2019 prin asigurarea unor condiții suplimentare de siguranță a actului medical.

În paralel cu aceste măsuri suplimentare, **telemedicina** a cunoscut o creștere considerabilă, multe centre medicale și-au lărgit sfera de diagnosticare, atât înainte, cât și post călătorie [Dalen, 2019].

Deși turismul medical a fost considerabil afectat de pandemia de COVID 19, există indicii că unele țări, cum este Dubai-ul, au găsit soluțiile de depășire a obstacolelor și de a restabili încrederea pacienților în serviciile oferite.

4. Turismul medical și stomatologic din România

În **România**, turismul medical a crescut puternic după anii 2000, ajungând la 10% din numărul total al clienților hotelurilor din orașele mari, precum București, Iași, Sibiu și Cluj, prin oferta atractivă de tratamente stomatologice, estetice, de chirurgia obezității și wellness.

România a devenit o destinație pe harta turismului medical prin următoarele facilități: număr mare de medici specialiști, clinici și cabinete, precum și recunoașterea internațională a sistemului educațional medical din România. În plus, ofertele de turism medical beneficiază de avantajul costurilor reduse pentru procedurile medicale și de produse turistice adiacente avantajoase.

Turismul stomatologic reprezintă o parte importantă a turismului medical, motivația pacienților fiind corelată cu prețurile mari ale manoperelor terapeutice la nivel autohton, precum și cu întârzierile în acordarea îngrijirilor de specialitate [Abubakar, 2016].

Principalele domenii pentru care românii din străinătate obișnuiesc să vină sunt: stomatologia, chirurgia estetică și plastică, chirurgia bariatrică și metabolică și serviciile oftalmologice, având în vedere că țara noastră practică prețuri cu 40% mai mici decât alte state europene dar la o calitate similară. Cabinetele stomatologice sunt dotate cu tehnologie medicală de ultimă generație, iar experiența medicilor stomatologi este un factor important în atragerea românilor din afară.

Cei mai mulți turiști care se adresează medicilor din Europa de Est provin din Marea Britanie, Germania, Austria și Irlanda, în special pe perioadele de vacanță. Pe piața muncii din Europa se situează, ca adresabilitate, pe primul loc țări estice ca Ungaria, România, urmate de Turcia, Polonia, Bulgaria, Croația, unde prețurile tratamentelor stomatologice sunt mult mai reduse comparativ cu cele oferite de cabinetele din Europa de Vest.

Indiscutabil, turismul stomatologic a înregistrat cele mai mari rate de succes datorită tratamentelor de implantologie. De exemplu, în România implantele dentare sunt la jumătate din valoarea celor din alte țări europene, sau chiar mai mici: în Elveția, un implant dentar costă 2500 euro, iar în România, 500 euro [Oltean, 2020; Enache, 2013].

Pe piața competitivă, ofertele prețurilor tratamentelor de implantologie încep de la 480 USD în Polonia, 500 USD în România, Ungaria și Turcia, iar pe continentul american, în Costa Rica, 650 USD [Gheorghe, 2017]. În figura 1 sunt prezentate costurile tratamentelor de implantologie în diferite țări.

În cazul turismului stomatologic din România se evidențiază următoarele **avantaje** :

- prețuri inferioare pentru servicii de calitate ;
- atracții turistice combinate cu tratamentele stomatologice ;
- asigurarea tuturor serviciilor de către o agenție de turism ;
- perioadă relativ redusă de realizare a tratamentelor dentare.

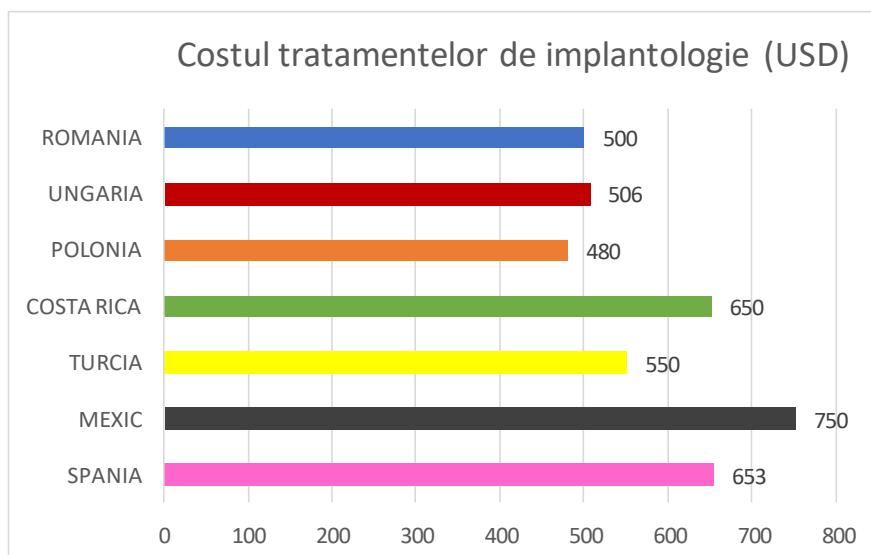

Figura 1. Costul în USD al tratamentelor stomatologice de implantologie

Nu trebuie uitat că turismul medical prezintă și **riscuri**: unele țări, cum ar fi Africa de Sud sau Thailanda au o epidemiologie legată de boli infecțioase foarte diferite față de Europa și America de Nord. Expunerea la boli, fără să fi construit imunitatea naturală poate fi un pericol pentru persoanele slăbite, care ar expune pacientul la boli endemice (malaria, febră tifoidă, tuberculoză) [Xu, 2020]. Un alt risc identificat se referă la standardele chirurgicale mai puțin stricte, unde pot apare riscuri de complicații post-operatorii, pacientul fiind nevoit să-și prelungească sejurul sau să necesite ulterior, îngrijiri suplimentare la domiciliu.

În concluzie, în prezent, turismul medical este într-o perioadă de revenire după pandemia de COVID 19, iar Romania, la rândul, ei ar putea profita, având oportunități de dezvoltare prin: prețurile de cost mai mici decât cele din alte țări occidentale, pregătirea de calitate a personalului medical, precum și prin oferirea unei palete largi de atracții turistice.

Bibliografie:

1. Abd Manaf NH, Hussin H, Jahn Kassim PN, Alavi R, Dahari Z. Country perspective on medical tourism: the Malaysian experience, *Leadership in Health Services*. 2015 ; 28 (1): 43-56. <https://doi.org/10.1108/LHS-11-2013-0038>.
2. Abubakar MA, Ilkan M. Impact of online WOM on destination trust and intention to travel: A medical tourism perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*. 2016; 5 (3): 192-201. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.12.005>.
3. Dalen JE, Alpert JS. Medical tourists: incoming and outgoing. *Am J Med*. 2019;132(1):9-10. doi: 10.1016/j.amjmed.2018.06.022
4. Enache E, Gabor MR, Morozan C. Considerations about dental tourism development and its specific marketing in Romania. *Management Strategies Journal*. 2013;22:420–26.
5. Enciclopedia Britanica. <https://www.britannica.com/science/medical-tourism>
6. Ferdos Abbaspour, Sanaz Soltani & Aaron Tham (2021). Medical tourism for COVID-19 post-crisis recovery?, *Anatolia*, 32:1, 140-143, DOI: 10.1080/13032917.2020.1815067
7. Gheorghe R, Zurcher A, Filippi, A. Dental tourism from Switzerland to Germany. *Swiss Dent. J*. 2017;127: 618–633.
8. Menvielle L. Tourisme médical : quelle place pour les pays en développement ?. *Mondes en développement*. 2012; 1 (n°157): 81-96. DOI : 10.3917/med.157.0081. URL.
9. Menvielle W, Menvielle L. Tourisme médical : un secteur stratégique pour le développement des états. *Revue internationale et stratégique*. 2013; 2(90): 153- 162.
10. Oltean FD, Gabor MR, Stancioiu AF et al. Aspects of Marketing in Dental Tourism—Factor of Sustainable Development in Romania. *Sustainability* 2020; 12: 4320. doi:10.3390/su12104320
11. Reisman DA. *Health Tourism: Social Welfare Through International Trade*, 2010. Cheltenham, Edward Elgar.
12. Smith R, Martínez Álvarez M, Chanda R. Medical tourism: A review of the literature and analysis of a role for bilateral trade. *Health Policy*. 2011; 103(2–3): 276-282, doi.org/10.1016/j.healthpol.2011.06.009.
13. Tatum M. Will medical tourism survive Covid-19? *BMJ*. 2020;370:m2677. doi: 10.1136/bmj.m2677. PMID: 32651180.
14. Xu T., Wang W., Du J. An integrative review of patients' experience in the medical tourism. *Inquiry*. 2020;57 doi: 10.1177/0046958020926762. 46958020926762. PMID: 32513038; PMCID: PMC7285947.

CIRCULAR ECONOMY: THEORETICAL FOUNDATIONS, EVOLUTION, PRINCIPLES

ECONOMIA CIRCULARĂ: FUNDAMENTE TEORETICE, EVOLUȚIE, PRINCIPII

Elena FUIOR¹
Tatiana ZAVAȚKI²

Abstract

The constant growth of the population and the increase in the demand for resources in the face of a lack of food, raw materials, and habitat reflect the urgent need to study existing experience in order to find solutions to these problems. Environmental pollution, continuing trends towards increasing emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases, resulting in climate change, exacerbate the previously noted problems. The urgent tasks of combining economic interests with maintaining the natural balance of the ecological system and rational nature management encourage us to turn to an analysis of the possibilities and barriers to transition to a circular economy model. In this regard, the article studied and analyzed the concept of a circular economy; the positive and negative aspects of the implementation of its principles are shown; the identification of barriers, the emergence of which is due to the process of introducing a closed cycle to the development of the economy, and the features of the implementation of the strategy of the circular economy, depending on the level of socio-economic development, the characteristics of natural and human capital, state support, the level of technology and the innovative capabilities of society, are identified. The effects and barriers that this approach can have on the functioning of organizations and society as a whole, as well as the related opportunities in the field of economy, ecology and society, are studied. Proposals are presented to overcome barriers to a circular economy based on the principles of resource efficiency and non-waste. The conclusion is argued that a detailed consideration of this approach to the organization of economic activity indicates the feasibility of introducing the principles of a circular economy, as it is able to qualitatively transform the production model, promote economic growth, reduce waste and greenhouse gas emissions and provide consumers with more durable and innovative products. A number of proposals are given to overcome economic, financial, institutional and technological barriers to the implementation of this concept of sustainable development, among which we can single out the development of a sustainable approach, the introduction of digital technologies, scientific understanding of this issue and the need for state support.

Keywords: circular economy structure, non-waste production, recycling, secondary resources

JEL: Q01, Q57

1. Introduction

The relevance of issues related to ensuring environmental safety is due to the urgent task of combining economic interests with maintaining the natural balance of the ecological system, since ignoring environmental problems can adversely affect economic performance, since a negative environmental impact reduces the quality of natural and human resources. This circumstance implies a constructive reorientation to the norms of sustainable development of social, economic and environmental institutions. World experience in the use of resources shows that the centuries-old system of using natural resources requires rethinking, and the current linear post-industrial economy needs structural transformation. The intensive rhythm of mass production requires more and more natural resources, but the bearing capacity of the planet cannot provide them, since there are certain limits.

According to the UN, the world's population will reach 9.8 billion in 2050, 10 billion in 2060 and 11.2 billion in 2100[17]. In parallel, wealth or quality of life tends to improve with an increase in gross domestic product (GDP) per capita in emerging market and developing countries, which is expected to triple by 2060 compared to 2017. By 2060, consumption of natural resources is projected to grow to more than 160 billion metric tons. This forecast shows a strong link between the global use of materials and increases in economic growth, investment, infrastructure and construction[11]. However, despite the increase in the use of materials, in the future humanity will waste more materials. According to World Bank forecasts, by 2050 global waste generation will increase by 70% to reach 3.4 billion metric tons. That is, an increase in

¹ Prof. PhD., Trade Co-operative University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova, elenafuior@rambler.ru

² PhD., Trade Co-operative University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova, santatyana@yandex.com

resource consumption leads to an increase in waste, that is, inefficient use of materials. In the middle of the XX century, the world scientific community, having analyzed the negative trends of the scientific and technological revolution, came to the conclusion that the possibilities of economic growth through the exploitation of a linear (industrial) model on the scale of planetary development are limited and began to search for alternative solutions, one of which was the concept of a circular economy. The linear model is based on the principle of the absorption of natural resources for the production of material goods and the disposal of products after their use. This model includes the following stages: extraction of raw materials - processing and transformation into products - distribution and sale - use - disposal as waste, that is, there is no reuse of materials that eventually become unusable. Since natural resources and energy sources are limited, the linear economy is not so stable anymore. To mitigate this problem, multidimensional supply chains, product and material recovery cycles are needed. Goods must be designed and manufactured to be repairable, refurbished or resold.

To date, most countries are striving for the development of a circular economy and are making progress in this area. The circular economy model is based on the principles of sustainable development. Its main tools are environmental innovations and "green" technologies, i.e. environmentally friendly technologies that are friendly to the environment. Without properly solving the problem of waste recycling, humanity will soon face at least two new global problems, such as: firstly, the lack of a place to store waste on the planet, and secondly, resources will become scarce due to the fact that they are not rationally used and not recycled.

In this regard, the concept of a circular economy based on the idea of a closed or circular production cycle can become an effective tool for solving existing problems. Recycling and reuse of production waste, replacement of materials, the introduction of more durable constituent materials, the use of renewable resources - all this is part of this concept. Moreover, a closed production model is better than a linear one, because it reduces the need to extract primary resources, and also reduces the need for waste disposal.

2. Theoretical foundations of the circular economy

The modern economy is built on the principle of "rapid turnover": the faster we consume the better for the producer. But here a contradiction arises - a clash between economic growth and the need to limit its natural resource intensity, which lies in the conflict between the consumption of natural resources and environmental pollution. The rapid development of socio-economic relations in the world determines the implementation of fundamental changes in the production and economic sphere, shifting the trajectory of its development towards maintaining strategic stability. The needs of mankind are continuously increasing, leading to the extensive use of natural resources. Such an ambiguous and contradictory dynamics increases the need for the development of new directions for the rationalization of economic practices. At present, some key approaches to the development and implementation of measures designed to prevent the depletion of resources and the fall in the standard of living of the population have already been formed [1, p. 257].

At the same time, extensive production and economic activities have already led to large-scale problems in various spheres of society and have had a negative impact on the functioning of public and state institutions. To achieve sustainable development, it is necessary to ensure the search for completely new ways to optimize the structure of resource consumption.

Since in order to ensure the strategic sustainability of all spheres of economic and life activity, it is necessary to rationalize the use of available resources, in the context of maximizing "social" efficiency, their optimal spending should be ensured with the occurrence of a minimum amount of untreated waste. A fundamentally significant approach in this direction is the construction of a circular economy [10, p. 371].

The problem of recycling has been around for a long time. The first pre-sorting and recycling plant was established in the USA (1895). This issue is now more relevant than ever.

Growing volumes of production and consumption lead to an increase in waste volumes, and the existing capacities for receiving and processing waste cannot cope with them. In this regard, society faces a very acute issue of choosing a further development path, on the one hand, a one-time resource consumption strategy, which results in the formation of an ever-increasing amount of waste that pollutes the environment, and also leads to irretrievable losses of resources and the diversion of significant funds for their neutralization and storage, or, on the other hand, the maximum possible use of resources based on their secondary use with a minimum formation of waste requiring disposal. The industrial use of waste allows you to reduce the cost of production, since the use of waste reduces the cost of raw materials (compared to primary raw materials).

The circular economy is a topical concept that is of interest not only in the academic, but also in the political environment. Its active development is associated, first of all, with the deteriorating environmental situation throughout the world and the need to abandon the "linear" economy, which implies economic growth with unlimited use of natural resources. The transition to it is a huge opportunity to transform the economy and make it more sustainable, contribute to the achievement of climate goals, preserve the world's resources, create new jobs and competitive advantages for countries implementing it. Thus, the concept of the circular economy, in a general sense, defines alternatives to the traditional economic mechanism based on the renewal of resources and their closed use at all stages of the value chain.

The transition from an industrial society to a post-industrial one in the 60s. The 20th century, based on technological and technical progress, led to the emergence in the scientific literature of the concept of a circular economy. Thanks to such progress, firstly, it became possible to modernize the forms and methods of production, and secondly, the awareness of the population about the negative effects of production and consumption on the environment.

Currently, there are a large number of different definitions of the concept of "circular economy", and most experts are of the opinion that through this economy one can find harmony between the environment and the economy. However, nature and the economy are constantly in conflict, moreover, it is impossible to give priority to one of the parties to this conflict without prejudice to the other, because if the main goal is to grow the economy by stimulating the consumption and production of more products, precious resources are actually being spent non-renewable resources and generates a significant amount of waste. The high relevance of studying the issues of the global implementation of circular approaches is primarily due to the limited global resources and the boundlessness of their consumption. At the same time, if there is a desire to save the environment by stopping the use of fossil fuels, there is a risk of severely testing a number of countries that are heavily dependent on these fuels, and, most likely, such a step will leave millions of people without work and means of existence.

The fact is that it is not so easy to simultaneously engage in active development of the environment and the economy, which is why a search for compromises is necessary. However, a new model has emerged that calls into question the worldview that pits the economy against the environment. The circular economy model promises that economic growth can be driven by the environment rather than at its expense [6]. The very term "circular economy" is rather the result of the discussion of the above issues among scientists, innovators and entrepreneurs since the 1960s [9, p. 187]. At the same time, early works focused on a promising increase in the competitiveness of companies by saving resources and reducing waste [17], while the modern concept of the circular economy is a synthesis of a number of scientific approaches and areas, in particular: the concept of sustainable development [18, p. 78.], functional economics by W. Stahel [15, p. 98], industrial ecology by R. Lifset [8, p. 347], "blue economy" by G. Pauli [12, p. 298] and others. The transition from an industrial society to a post-industrial one in the 60s. The 20th century, based on technological and technical progress, in the future of an innovative nature, led to the emergence in the scientific literature of the concept of a circular economy. For the first time this concept appeared at the intersection of two sciences: ecology and economics, and the first works on the development of this concept had an ecological bias. The concept of the

circular economy was put forward in 1966 by the American economist Kenneth Ewart Boulding and had a pronounced ecological character: "... a person must find his place in a cyclic ecological system ...". Subsequently, the concept began to acquire a more economic character. [2, p. 58].

The scientist, in his work "The Economics of the Coming Spaceship Earth", introduced the idea of a circular rotation of resources, arguing that "the Earth has become the only spaceship that does not have unlimited reservoirs, so man must find his place in a cyclical ecological system." also formulated opportunities for increasing the competitiveness of economic entities by saving resources and reducing waste. [3, p. 12]. Over time, this concept has become more economic in nature.

In the middle of the XX century. The world scientific community, having analyzed the negative trends in the scientific and technological revolution, came to the conclusion that the possibilities for economic growth through the exploitation of a linear industrial model on the scale of planetary development are limited and began to search for alternative solutions. In 1972, D. Meadows and co-authors presented the work "The Limits to Growth", the main ideas of which included the need to develop and manufacture products for efficient reuse and recycling.

The concept of the circular economy in a general sense defines alternatives to the traditional economic mechanism based on the renewal of resources and their closed use at all stages of the value chain. Discussions among the international community that if people continue to increase their consumption, this will lead to serious problems in the future on a global scale, were initiated by the report of the Club of Rome "The Limits to Growth" in 1972. According to this document, circulated in the world, the production model and the economic mechanism itself are not sustainable due to the growing demand for resources and the global accumulation of waste [9, p. 178]. The earliest mention of the circular economy dates back to 1976 in a work by Walter Stahel, who proposed the idea of moving from a linear model of a resource-dependent economy to a circular economy. The very term "circular economy" is rather the result of discussion of this issue among scientists, innovators and entrepreneurs since the 1960s.

Since the late 1970s, under the leadership of Walter Stahel, an economist and founder of the Product Life Institute in Geneva, the circular economy model has gained momentum. Scientist noting that a linear model based on "take, make, destroy" "take, make, reuse" creates products, but these products end up in landfills or incinerators, while utilizing a large amount of resources, which could be recycled developed the concept of sustainable industrial development. [15, p. 98]. Walter Stahel first introduced the expression "From cradle to cradle", and in the late 1970s, he worked on the creation of a "closed loop".

In addition, he has studied issues related to product life extension, durable products, performance improvement, and waste prevention. Walter Stahel also insists on the importance of selling services, not goods. The idea is called the "functional economy of services", and sometimes goes under the broader concept of "economics of production", and also refines the idea of a circular economy and tries to eliminate the idea of "waste" in general. The scientist makes the argument: "There is no waste in nature... food waste." The author speaks of this as a revolutionary way of thinking, of our nature and human attitude towards it. This was one of the starting points for the history of the circular economy.

To date, a generally recognized shortcoming is the lack of both a clear conceptualization of the circular economy and a generally accepted definition of this concept [14, p. 59]. The essence and significance of the phenomenon under consideration in the world scientific community are assessed differently: in particular, the circular economy is considered as a "new worldview", "a new way of industrialization" or an approach that requires a change in the production paradigm in the world [13, p. 134]. So scientists Wen C. F. Zhao Y.L., Liang R.Z. in 2007 considered the circular economy as a way to solve the problems of sustainable resource development. [20, p. 478]. In 2008, economists Geng Y. and Doberstein B. noted that this is the realization of a closed cycle of material flows in the economic system. [7, p. 234], and Yuan Z., Bi J., Moriguchi Y. that this is a political strategy aimed at reducing resource scarcity and

reducing pollution [21, p. 5]. Later, this concept was presented as a way of continuous economic development without creating significant environmental and resource problems. [22, p. 810]

Closely related to the concept of the circular economy is the name of Ellen MacArthur, who in 2010, in order to accelerate the transition to a circular economy, founded The Ellen MacArthur Foundation, a charitable foundation that focused on the use of resources and energy in the global economy, carrying out its activities in such areas as: analysis, communications, system initiatives, institutions, governments, cities, business and education. The Ellen MacArthur Foundation views the circular economy as an industrial system that, by design and meaning, is restorative or regenerating. It replaces the end-of-life concept with restoration, switches to renewable energy, eliminates the use of toxic chemicals that interfere with reuse, and aims to eliminate waste through the design of materials, products, systems and, as part of this, the business model. [5, p. 58]

The concept of the circular economy, the youngest of these, was officially presented in a joint report of the World Economic Forum, the Ellen MacArthur Foundation and the leading international consulting company McKinsey & Company (2014) - "throw away waste" to a circular economy (circular economy), operating on the principle of "extract resources - produce products - reuse / recycle waste". This concept involves the consolidation of previously proposed technical and technological innovations, and, unlike other areas of development of the "green" economy, it has a toolkit for more diverse organizational and managerial innovations and is being implemented in all key sectors of the economy. In the period from 2013 to the present, various authors define this term differently, combining the economic and environmental components in it. So in 2013, scientists Su B., Heshmati A., Geng Y., Yu X. argued that the circular economy is a sustainable development strategy aimed at improving the efficiency of the use of materials and energy [16, p. 220], in 2014 this paradigm has been described as "a holistic concept encompassing 'reduce, reuse and recycle' activities in the process of production, circulation and consumption", [7, p. 235] or as "a model of economic development with maximum use of resources and environmental protection". [20, p. 480]

In 2015, scholar Murray A noted that the circular economy is an economic model in which both the results and the actual processes of supplying resources and production are planned and organized in such a way as to maximize the well-being of people and the efficiency of ecosystems [10, p. 370]. Other scholars have also explored the concept of the circular economy. So in 2016, scientists Ghisellini, P., Cialani, C., Ulgiati, S. argued that the circular economy is a space for solving growing resource problems, that is, a concept that allows you to separate the direct use of resources from economic growth, as well as an alternative a model that envisions and develops biological and technical "nutrients" that will be constantly reused with the same quality. In 2018, scientists Korhonen J., Nuur C., Feldmann A., EshetuBirkie S. argued that the circular economy is a sustainable development initiative aimed at reducing the linearity of social systems of production and consumption. Application of material cycles, renewable and cascading energy flows to a linear system. The circular economy promotes the development of high-value material cycles along with more traditional recycling and develops systematic approaches for cooperation between producers, consumers and other social actors in the field of sustainable development [8, p. 348].

Circular economy is a holistic concept that covers related concepts such as resource efficiency, resource productivity, sustainable materials management and others [13, p. 260]. Based on these concepts, the circular economy can offer a systematic approach to maximize economic, social and environmental benefits.

Other key characteristics of the circular economy are listed by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD): increased repair and refurbishment of products, increased recycling of materials, product durability through design, increased reuse and repair, improved material productivity, improved asset utilization, and changed consumer behavior. The direct effects of a more circular economy can be described as reduced demand for

new goods (and virgin materials), substitution of recycled material in manufacturing, expansion of the secondary sector, more durable and maintainable products, and expansion of the sharing and service economy [7, p. 234]. Thus, despite the apparent simplicity and growing popularity in the world academic and analytical literature on economics and management, the concept of the circular economy from a scientific point of view has not yet been fully developed, being, most likely, a set of fragmentary ideas and models generated by practice, rather than a strict one logical theory. One of the reasons for such underdevelopment of the methodology of the circular economy is its deep interdisciplinary: in this case, it is necessary to link the theory and methodology of not only several areas of economic science, but also the concepts and methods of social and biological sciences, engineering ecology, design of production systems, etc.

3. Essence, principles, barriers and benefits of the circular economy

Economic growth, as a global direction of development in the second half of the 20th century, accompanied by accelerated industrialization, technological progress, the implementation of the fourth industrial revolution and population growth, leads to environmental degradation, causing great harm to the environment. The ideology of economic growth, focused on overproduction and overconsumption, demonstrates its failure in modern conditions, not only due to threats, which include a shortage of raw materials and energy resources, an increase in human waste, which generally worsens the environmental situation, but also due to the opportunities provided by the modern level of scientific and technological progress.

In the 1980s, a conscious opinion was growing that resources should be reused, and a closed economic cycle should be introduced in the country, through the separate collection, sorting and reuse of previously consumed or already used resources [6]. The transition from a linear model of the economy to a circular economy was carried out in the 1990s. Thus, the German government has become a kind of core of responsibility and the creation of a closed cycle. After that, the transition from a linear to a closed model required manufacturers and sellers to reconsider their views on their product, politicians tried to form some responsibility. This meant that manufacturers and sellers were now required to develop their products, reorient the production system to meet the following conditions: minimizing the amount of waste, from production and use; achieving a high quality of renewal of the original product; environmental safety of waste disposal [11].

An important step towards the establishment of a circular economy was the creation of EU waste classifications and ways to process them. Including some companies that emit toxic waste, they are obliged to recycle garbage, and the one that is not subject to further use is disposed of by burning in specialized plants. When it comes to waste disposal and recycling, we can point out several countries developing in this area. For example, Germany has the best recycling rate in the world; Austria is in second place, followed by South Korea and Wales. All four countries can recycle between 52% and 56% of their municipal waste. Switzerland, ranked fifth, recycles almost half of its municipal waste. According to the United Nations Environment Agency, these countries have general public policies that encourage recycling, domestically develop a circular economy by creating good conditions for households to recycle waste; financial incentives. Some countries have specific recycling targets. For example, Wales is aiming for zero percent waste by 2050, and EU countries are setting themselves new targets for 2030, which are considered to be at least 65% - 70% waste recycling [6].

European countries assess the prospects of the circular economy quite highly - as an opportunity to achieve regional development through the reindustrialization of the European economy based on resource-saving long-term growth [12, p. 124].

The main characteristics of a circular economy can be related to the circular flows of resources, materials and products; however, its purported benefits may affect the entire society. The United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) lists the benefits of a

circular economy in four groups: reduced environmental impact, increased income, reduced dependence on resources, and minimization of waste.

The benefits of a circular economy can be associated with reduced environmental impact, increased income, reduced dependence on resources, and minimization of waste. At the same time, the circular economy can increase the resilience of countries to international supply chain disruptions, with the UN highlighting the need to expand the circular economy as a possible measure to increase resilience and efficiency. [17]. "

The monitoring of the circular economy aims to identify dynamics in product groups, such as product design, the share of circular products; it can also identify public policy actions that accelerate the transition to a circular economy. Monitoring considers the results of the process in terms of natural resource consumption, environmental impact and socio-economic development. Moreover, as a result of an in-depth analysis of the measurement of the economy, an incomplete list of statistical data was prepared that can be used or combined to measure the circular economy [17].

Thus, the circular economy, contributing to the modernization of production and the introduction of innovative technologies by increasing the ecological culture of society, protecting the environment, reducing emissions of harmful substances, necessitates the differentiation of approaches to its implementation in different countries.

The implementation of the circular economy strategy differs across countries depending on the level of socio-economic development, the characteristics of natural and human capital, government support, the level of technology and the innovative culture of society. Developed countries mainly use sorting and recycling of waste as the starting point of circular technology based on the introduction of innovative models in companies with state support, changing the structure of production and consumption, increasing competition in the market and competitiveness of products.

The concept of the circular economy is focused on the optimization of industrial systems by building a new model of the economic system of production; the formation of a new type of interaction between nature and society in the direction of resource formation; creation of methodological resource management tools for an industrial system from the position of integrating resource management processes. It synthesizes the ideas and conclusions of such research areas as ecological economics, industrial ecology, the concept of sustainable development, green economy, blue (blue) economy, the concept of "cradle to cradle" [7, p. 235].

The lack of a clear conceptualization of the main principles, coupled with the ever-increasing number of additional directions in the study of R-imperatives, can be explained as follows: [13, p. 250]

- a vast number of authors from various scientific schools are engaged in the study of the circular economy, which does not allow defining a clear field of knowledge;
- the circular economy is not a strictly isolated area of study; its very origin took place at the junction of a number of sciences;
- globalization processes taking place in the scientific community make it possible to identify and present to the world scientific community previously unknown research, which affects the dynamism of the perception of the circular economy;
- international organizations use various R-principles in their terminology and official documents, sometimes not coordinated among themselves.

The basic provisions are the principles of "3R": reduce, reuse and (recycle). However, to date, this list has been expanded to "10R", which includes the following principles:

1. Refuse - transferring the product to the category of excess. Rejection of a product or transfer of its functions to another product;
2. Rethink - improving the efficiency of using the product;
3. Reduse - consumption of fewer natural resources and materials;
4. Reuse - reusing a product that performs its original function;

5. Repair - repair and maintenance of the product;
6. Refurbish - restoration and updating of the product;
7. Remanufacture - changing product parameters, using parts of an outdated product in a new product;
8. Repurpose - redirecting the used product to another area of use;
9. Recycle - recycling;
10. Recover - burning materials with energy recovery.

For the transition to a circular economy, complete closure of the cycle and gaining a competitive advantage, it is necessary to invest in innovation [14, p. 154] and support the adaptation of the industrial sector, coordinate financial support for projects, stimulate the exchange of best practices and technologies, encourage innovative initiatives through the integration of the state, economic entities and society.

The objectives of the circular economy concept should be zero waste and high resource efficiency. This must take into account the entire life cycle and therefore the durability and recyclability of the product produced, along with the recycled materials it contains.

The main idea of the circular economy is to preserve the value of resources and prevent the use of primary materials and waste, not only through recycling and reuse, but above all by reducing the need for resources. In order to establish an environmentally oriented socio-economic development model as the main principles of the circular economy, countries should be based on the principles formulated in the report of the Ellen MacArthur Foundation, namely:

1. ensuring consistency - considering each production process as an element of the socio-ecological and economic system and taking into account the identified and expected dependencies of production, economic and natural processes;
2. focus on the completeness and complexity of the use of resources - the maximum possible use of confiscated natural resources: the entire volume and components of raw materials and energy resources;
3. separation of product components into short-term (biological, recyclable in the biosphere, allowed for use within one product life cycle) and long-term (technical, not recyclable in the biosphere, to be used in several product life cycles);
4. prohibition of the use of chemistry toxic to humans, flora and fauna in order to ensure the safe circulation of materials of biological origin;
5. ensuring the cyclical nature of material flows - the initial orientation of production to the restoration and reuse of technical components within several closed cycles through progressive forms of organization of production, covering enterprises of the same or different types of economic activity;
6. focus on the use of renewable energy in the life cycles of products in order to ensure environmental and economic sustainability.

The practical application of the circular economy can be traced at all levels of manifestation of economic activity in the world - from the actions of an individual, ending with the planetary level of interaction between representatives of countries, which will allow the transition from a linear model of the economy.

Currently, there are serious barriers and problems in the practical application of the theory of material cycles, renewable energy sources in production and consumption systems and the concept as a whole. These include limitations associated with thermodynamics, spatial and temporal boundaries of the system, as well as management and control problems relating to intersectoral and interorganizational material and energy flows.

In this regard, the implementation of the principles of the circular economy will help offset some of the negative effects in the long term and identify the following positive economic consequences:

1. reducing the dependence of economic growth on the extraction of primary resources. The formation of closed cycles of production and consumption, as well as cascades of the use of

production products, allows you to create added value in new industries using circular business models that do not depend on the extraction of primary resources;

2. reducing dependence on imports of resources - allows you to withstand the international race to increase disposable resources (especially for European countries);

3. expansion of demand in existing markets by increasing the environmental culture of consumption, focusing on lower cost and convenient, progressive product design;

4. emergence of new markets for goods and services. The concept of the circular economy leads to the expansion of sectors of the economy based on circular business models (circular suppliers, resource recovery, platforms for sharing and reuse and the formation of an innovation ecosystem);

5. comprehensive infrastructure development. The implementation of circular principles entails, first of all, the development of the logistics component, since it is the logistics of the "first mile" (reverse logistics, by analogy with the "last mile" in traditional sales) that plays a decisive role in the sustainability of the circular strategy of enterprises. According to the Green Biz research group, nearly 97% of US business leaders and owners believe that logistics is either very important (87%) or somewhat important (10%) for the success of circular business processes;

6. expansion of the information technology sector. This is due to the transition to the implementation of the concept of "Industry 4.0", that is, to achieve optimal integration of vertical and horizontal value chains, "digitalization" of goods and services, as well as the emergence of new digital business models and platforms for interacting with consumers.

In essence, the main predicted socio-economic result against the background of the noted economic effects is an increase in employment through the creation of new jobs. Employment is central to the social component of the sustainable development of any economic system. And in this sense, the circular economy gives additional impetus to the development of the labor economy, providing employment for people as an element of socio-economic infrastructure.

According to the European Environment Bureau, measures taken in this direction by 2030 will help create more than 830 thousand additional jobs in the EU (according to the moderate scenario), that is, about 1/6 of the unemployed will return to work [3, p. 10].

The solution of the problem of waste in the world is proposed to be solved on the basis of the concept of minimization (or prevention) of waste generation. The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), the European Environmental Protection Agency (EAA) and the United States Environmental Protection Agency, has identified waste minimization as the main focus of waste management [17].

An important aspect of the use of waste is the saving of primary raw materials, which is beneficial in terms of both material savings and energy consumption. This is especially important for countries that do not have sufficient reserves of natural resources. An important result is the employment of a certain part of the population in the process of collecting and reusing waste. The modern solution to the problem of waste is based on basic principles, such as:

- maximum possible waste recycling;
- prohibition of incineration of waste that has not undergone preliminary processing in order to obtain useful components;
- the term "waste recovery" should be interpreted broadly to include energy recovery, which involves the use of solid waste to generate renewable energy. Usually, various aggregates called "destructors" are used to carry out this process;
- targeted use of funds from fines paid by enterprises polluting the environment with waste. The main part of these amounts should be used to offset the costs of waste disposal.

The variety of waste composition is very large, so the efficiency of the circular economy is limited and depends on well-organized logistics and competent management. For its formation, a number of the following conditions are required:

1. the need to determine the degree of environmental friendliness of production before the start of production and provide an appropriate institutional environment for previously produced products, their packaging and production waste to be recycled;
2. it is required to recreate such new materials and products based on them that will be recycled as much as possible. The use of non-recyclable materials should be kept to a minimum;
3. each producer should strive to maximize the profitability of the use of resources, to minimize their own waste. At the same time, it is necessary to create symbiotic links between different industries and enterprises and build logistics chains for effective cooperation;
4. retail waste streams and household waste should be kept to a minimum;
5. need to increase investment in recycling facilities and recycling infrastructure;
6. it is required to create stable markets for the purchase and sale of secondary raw materials and diversify risks where, where the volumes of raw materials and price fluctuations are unstable;
7. it is necessary to influence all subjects of economic activity and stimulate their "environmentally balanced" behavior.

Thus, the economic efficiency of the transition to a circular economy is estimated quite highly. According to some estimates, net material cost savings in industrial plants at the EU level could be as high as \$630 billion per year, while in fast-growing consumer goods sectors (packaged food, clothing and beverages), net material cost savings could exceed \$700 billion per year. In addition, technological and organizational innovations will increase the productivity of resources in Europe by 3% by 2030, corresponding to 1.8 trillion euros in total profit in three areas: mobility, food and shaping the environment. This includes cost savings on primary resources and costs associated with external factors such as health impacts from air pollution[5, p. 12].

At the same time, the use of the circular economy is associated with great employment potential: estimates for the United Kingdom of Great Britain suggest that the circular economy could create up to 54,000 jobs by 2030, especially in recycling and overproduction). For the Netherlands, data are provided on the creation of more than 50,000 jobs in the metal products, electronics and electrical industries, and biotic waste management[9, p. 125].

In addition to saving costs, creating jobs, moving away from the "make to recycle" model and increasing the reuse and recycling of materials, the circular economy helps to reduce the demand for virgin materials, demand volatility and supply risks in the market for raw materials (for example, iron ore). Thus, the circular economy has long-term goals and objectives. In this regard, the introduction of principles into the economic system should be based on extensive theoretical research, the practice of implementing pilot projects, and organizational and financial support from government agencies.

4. Conclusion

Sustainable development is a fundamental and comprehensive goal of the development of the world community, the implementation of which is directly related to responsible production and consumption. In today's industrial economy, a circular economy refers to an economic development model in which spent materials are recycled or released into the biosphere without harmful effects. Here, economic agents use resources for as long as possible.

While extracting the maximum benefit during use, renewing products and materials after the end of their use. After the products reach the end of their "life", useful elements are extracted for reuse. The idea is to reduce the consumption of resources and waste, fight environmental problems, provide economic momentum and growth as a result, and create new jobs. Circular economy minimizes negative externalities when the consumption of good outcomes in relation to social costs exceeds private spending. Thus, it involves the renewal of natural resources, the reserves of which are either restored faster than they are used, or do not depend on whether they

are used or not. The desire to perceive waste not as useless garbage, but as useful resources is its key feature, which is of particular importance on the way to completely waste-free production.

Humanity has brought the planet's ecosystem to such a state that if we do not switch to the course of sustainable economic development now, this will lead to very serious negative consequences, self-destruction. Everything that we observe in the context of people's health and life, namely progressive diseases, the epidemiological situation that arose in 2020, and others, is the result of an environmental disaster.

Many countries have a linear economic model based on the “take, make, waste” principle. However, at present, there is a growing shortage of raw materials and energy resources; environmental pollution is increasing; there is an increase in the area under landfills for industrial and domestic waste and unorganized landfills. In this connection, the traditional model of the economy is being rethought, and more and more attention is being paid to the concept of a circular economy based on the principle of “take, make, and reuse”. The transition to the economy is a current trend that is becoming a development strategy in many countries. Some of them consider this economy as an element that makes it possible to supplement the existing model of economic growth (Sweden, Estonia, China, etc.). At the same time, a number of industrialized countries (Germany, France, Finland, Great Britain, the Netherlands, etc.) are ready to put the circular economy at the heart of their development.

“The circular economy is an industrial system that is regenerative. It replaces end-of-life with recovery, shifts towards renewable energy, eliminates the use of toxic chemicals that prevent reuse and re-entry into the biosphere, and aims to eliminate waste through improved material, product, system and business design processes.”

Moreover, from the point of view of the business sector, it is understood as a tool to increase the productivity of resources, from the point of view of the public sector, as a task of interaction between a wide range of stakeholders (actors) in order to achieve sustainable development, which implies the creation of a quality environment, ensuring economic prosperity and social justice. for the benefit of present and future generations.

The transition to this model will allow achieving such environmental effects as reducing the consumption of natural materials and energy, reducing emissions and waste, producing waste and emissions in a form that ensures their natural utilization. At the same time, the benefits of moving to a circular economy model are not limited to environmental effects, but also involve a number of important economic and social effects.

The circular economy is not only a developing theoretical concept that meets the ideas of sustainable development, but also a dynamic applied area. It covers a wide range of economical industrial approaches and regenerative systems in which losses, emissions, waste and energy leakages, as well as the use of primary resources, are minimized by slowing down, cycling and constricting material and energy flows.

This is achieved through innovative industrial and product design focused on durability and long-term use; maintenance and service support; repair; reuse and sharing; restoration, processing, etc. Thus, it is necessary to minimize the generation of waste and stimulate the long-term and reuse of products, materials and resources in the economy to mitigate and eventually solve the global problems of mankind. This idea is the basis of the circular economy, which seeks to create a new model for the production and consumption of goods and services.

In conclusion, it is worth noting that the circular economy as an economic system of production and exchange is necessary to improve the efficiency of resource use at all stages of the life cycle of products.

Bibliography

1. Bermejo R. (2014) Handbook for a sustainable economy. In Handbook for a Sustainable Economy. – USA: Springer Science.
2. Boulding K. The economics of the coming spaceship earth. Arachnid. [Electronic resource] URL: http://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/THOC/Readings/Boulding_SpaceShipEarth.pdf
3. Boulding K.E. (1966) The Economics of Knowledge and the Knowledge of Economics // The American Economic Review. Nr. ½.
4. Brinkman J. (2015) Waste to Wealth/Accenture. [Electronic resource] URL: http://ec.europa.eu/environment/integration/green_semester/pdf/07_09_2015/20Accenture%20-%20Waste%20to%20wealth%20-%20creating%20advantage-final.pdf
5. Ellen MacArthur Foundation (2013). Towards the Circular Economy: Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition. Available at: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Enen-MacArthur-Foundation-Towards-the-Circular-Economy-vol1.pdf>.
6. European Commission. ANNEX to the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Commission Work Programme 2015 — A New Start. Brussels, 2014. URL: http://ec.europa.eu/atwork/pdf/cwp_2015_en.pdf
7. Geng Y., Doberstein B. (2008) Developing the circular economy in China: Challenges and opportunities for achieving 'leapfrog development' // Int. J. Sustain. Dev. World Ecol. doi: 10.3843/SusDev.15.3.
8. Lifset R., Anex R. (2009) The Indirect Effects of Industrial Ecology. Journal of Industrial Ecology, vol. 13, iss. 3, pp. 347-349. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1530-9290.2009.00135.x>
9. Meadows D.H., Randers J., Meadows D.L., Behrens W.W. (1972) The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. Universe Books.
10. Murray A., Skene K., Haynes K. (2017) The circular economy: an interdisciplinary exploration of the concept and application in a global context // J. Bus. Ethics. Nr. 140(3).
11. OECD, Global Material Resources Outlook to 2060: Economic Drivers and Environmental Consequences. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019
12. Pauli G.A. (2010) The Blue Economy: 10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs. Paradigm Publications.
13. Reike D., Vermeulena W.J.V., Witjes S. (2018). The circular economy: New or refurbished as CE 3.0? - Exploring controversies in the conceptualization of the circular economy through a focus on history and resource value retention options. Resources, Conservation & Recycling, vol. 135. 246-264. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.08.027>
14. Silvestri F., Spigarelli F., Tassinari M. (2020). Regional development of Circular Economy in the European Union: A multidimensional analysis. Journal of Cleaner Production, vol. 255, art. no. 120218. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120218>.
15. Stahel W.R., Reday-Mulvey G. (1981) Jobs for Tomorrow: The Potential for Substituting Manpower for Energy. New York, Vantage Press.
16. Su B., Heshmati A., Geng Y., Yu X. (2013) A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation // J. Clean. Prod.
17. United Nations World Population Prospects: The 2017 Revision. 2017. 21 June. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html>
18. Vaughn J. (2014) The Circular Economy / J. Walter Thompson Company. URL: <http://jwintelligence.com/2014/06/trend-report-the-circular-economy>.
19. Walter R. Stahel (2013) The Economics of the Coming Spaceship Earth. // Eberth. Nr. 13/113
20. Wen C.F., Zhao Y.L., Liang R.Z. (2007) Recycle of low chemical potential substance // Resour. Conserv. Recycl. Nr. 2. doi: 10.1016/j.resconrec.2006.10.011.
21. Yuan Z., Bi J., Moriguchi Y. (2006) The circular economy: A new development strategy in China // J. Ind. Ecol. Nr. 10.
22. Zhu Q., Geng Y., Sarkis J., Lai K. (2011) Evaluating green supply chain management among Chinese manufacturers from the ecological modernization perspective // Transp. Res. PARTE-LOGISTICSTransp. doi: 10.1016/j.tre.2010.09.01.

CIRCULAR PUBLIC PROCUREMENT, A SUSTAINABLE DEVELOPMENT TREND

ACHIZIȚIILE PUBLICE CIRCULARE – TREND AL DEZVOLTĂRII SUSTENABILE

Victoria GANEA¹
Valentina TÎRȘU²
Daniel CRISTIȘOR³

Abstract.

This article highlights the idea that "circular public procurement" should be described not only as a new notion for the national economy, but also a great opportunity to get out of the current crisis by applying business models of the circular economy that will allow a transition to a new stage of economic development based on the conservation of natural resources and the creation of ecological products. The study required the use of a set of scientific methods, of which the most relevant are: generalization of theoretical and practical material, cause-and-effect analysis, statistical and comparative analysis, process forecasting and graphical interpretation. In conclusion we find that, circular public procurement can be an effective tool for moving to the principles of a circular economy that will make it easier to solve conservation problems and keeping limited natural resources.

Key words: circular, sustainable, development, products

JEL: H570, G50.

1. Introducere.

În ultimele decenii, economia globală înregistrează o scădere masivă a resurselor naturale concomitent cu amploarea poluării mediului, fapt care a impulsionat soluționarea rațională a unor obiective interdependente cum ar fi: formarea unei economii sustenabile; crearea unor condiții ecologice favorabile; raționalizarea problemelor sociale, și aici ne referim la: creșterea nivelului de ocupare a populației, a bunăstării și educației acesteia, dar și asigurarea realizării drepturilor omului la protecția sănătății. În consecință, țările avansate fac tot mai multe încercări de a trece de la un model liniar standard al economiei la modelul economiei circulare. Experiența mondială a utilizării acestui model de economisire a resurselor se bazează pe inovații nu doar tehnice, ci și sociale - aceasta este o contribuție în viitorul țării și avansul dezvoltării sale durabile pe termen lung.

Economia circulară, ca sistem de producție regenerativă cu accent pe restabilirea armoniei dintre om și natură, acționează în mod obiectiv ca o formă eficientă de corelație între economie și mediu, în contextul accelerării ritmurilor dezvoltării sustenabile. Obiectivul major al economiei circulare - crearea unui sistem de management al deșeurilor, impune dezvoltarea instrumentelor și modelelor de afaceri și modificarea celor de consum pe care omenirea va trebui să le accepte și aplice în toate sferile societății moderne.

În acest context, achizițiile publice sunt considerate drept unele dintre cele mai eficiente mecanisme de implementare a principiilor economiei circulare. Acest lucru se explică prin faptul că statul, fiind cel mai mare cumpărător cu voință și putere politică de pe piață, poate influența producătorii și consumatorii prin achiziții publice și astfel, poate promova producția și consumul durabil. Deja un număr impunător de țări, fie chiar și cu nivele de dezvoltare economică și socială diferite, aplică achizițiile durabile, astfel stimulând produsele ecologice, reciclând resurse, sprijinind întreprinderile mici, abordând problemele de egalitate socială pentru minoritățile

¹ Profesor universitar hab., Departamentul „Finanțesi bănci”, Facultatea de Științe Economice, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, ganea.victoria@gmail.com

² Profesor universitar Facultatea de Științe Economice, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

³ Drd., Facultatea de Științe Economice, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

naționale și etnice, creând noi locuri de muncă și nu în ultimul rând, susținând comerțul echitabil. Astfel, achizițiile publice circulare au un rol esențial în procesul de dezvoltare sustenabilă.

Demersul de cercetare este de tip teoretizat, întrucât se pliază pe aspectul evoluției noțiunii de achiziții publice circulare, precum și pe punctele de plecare care au facilitat plasarea accentelor pe necesitatea creșterii gradului de conștientizare a instituțiilor publice din Republica Moldova privind achiziționarea de produse, servicii și lucrări, care să includă criterii de sustenabilitate abordate în cadrul procedurilor de achiziții. În acest context, autorii aplică un set de cunoștințe deja validate pentru a argumenta oportunitatea implementării achizițiilor publice circulare în economia națională, considerate drept componente esențiale ale teoriei creșterii economice contemporane.

Ipoteza de cercetare este formulată pornind de la rezultatele prezentate în secțiunea de analiză a literaturii de specialitate și constă în faptul că unul din pilonii de bază ai dezvoltării sustenabile pot deveni achizițiile circulare. Este cunoscut faptul că achizițiile publice reprezintă o pondere semnificativă a cheltuielilor bugetare și, în același timp, fiind un catalizator pentru crearea de noi tehnologii, formează cererea pe piață, ceea ce înseamnă că pot fi considerate „puntea” de tranziție către economia circulară.

2. Achizițiile publice circulare – trend al dezvoltării cu efect economic pozitiv.

Odată cu intensificarea problemelor ecologice în plan global, oamenii de știință au devenit preocupați de utilizarea excesivă a resurselor naturale din cauza creșterii numărului populației. Ca urmare, în anul 1972, Clubul de la Roma a publicat raportul „The Limits to Growth”, care reflecta problemele epuizării resurselor naturale, impactul negativ al activității umane asupra mediului încurajator și creșterea deșeurilor. Autorii raportului au ridicat problema necesității stringente a conștientizării limitelor creșterii producției industriale, ținând cont de resursele naturale limitate [11]. De remarcat că acest raport și actualmente continuă să genereze dezbateri și, de-a lungul timpului a făcut obiectul mai multor publicații. Însăși raportul în formă de carte a fost achiziționat aproximativ în 30 de milioane de exemplare în peste 30 de limbi. Acesta conține și un mesaj de speranță: omul poate crea o societate în care să convețuiască la nesfârșit, dacă impune limite pentru sine și producția sa de bunuri materiale, în scopul atingerii unei stări de echilibru global.

Câțiva ani mai târziu, Walter Stahel și Genevieve Reday în adresarea către Comisia Europeană de la Bruxelles intitulată „The Potential for Substituting Manpower for Energy”, au schițat viziunea unei economii în bucle (economie circulară) și impactul acesteia asupra creării locurilor de muncă, competitivității economice, prevenirea deșeurilor etc. Studiul a fost publicat în anul 1982 sub factura unei cărți cu titlul: „Jobs for Tomorrow, the Potential for Substituting Manpower for Energy”. Ideea principală constă în faptul că economia circulară este regenerativă prin definiție: produsele și procesele ar trebui proiectate având în vedere caracterul circular al sistemului. Cu alte cuvinte, acesta trebuie să funcționeze întotdeauna în căutarea valorii minime pe care materialele le pot pierde și, în acel moment, în căutarea unei a doua vieți ipotetice a produsului. Reutilizarea este cuvântul cheie. Obiectivul final al acestui model este realizarea unui sistem economic în care industrializarea are loc sub umbrela sustenabilității și reducerii amprentei pe mediu, iar leitmotivul economiei circulare este de a reduce la minimum generarea de deșeuri neutilizabile [14].

Important de remarcat că unii cercetători vin cu dovezi că noțiunea de dezvoltare sustenabilă și de economie circulară sunt în mare măsură similare [7, p. 757-768]:

- ambele noțiuni sunt globale după natura lor;
- ambele subliniază importanța unei mai bune integrări a aspectelor sociale și de mediu cu progresul economic;
- ambele noțiuni subliniază obligațiile intra- și intergenerației, condiționate de pericolele ecologice;

- ambele semnaleză importanța creșterii participării autorităților și a publicului.

Totodată, prin angajamentul de a cumpăra bunuri și servicii care îndeplinesc anumite criterii de durabilitate, guvernele pot stimula economia circulară. De exemplu, achizițiile publice pot genera un volum mare de cerere pe termen lung pentru bunuri și servicii ecologice și, astfel, permit entităților economice să intre într-o dezvoltare cu efect economic. Stimulentele adecvate pot atrage investiții în tehnologie și încuraja întreprinderile să inoveze. Pe lângă încurajarea ecologizării sectoarelor economice, opțiunile în materie de achiziții sunt esențiale și pentru ca guvernele să-și demonstreze angajamentul față de dezvoltarea durabilă a regiunii [1].

Sușinem ideea cercetătorilor care argumentează în studiile lor că statul, în calitate de cel mai mare cumpărător din țară, poate dicta cerințe față de producători și furnizori, poate crea cerere prin influențarea pieței și a producătorilor. Această oportunitate face din achizițiile publice un mecanism valoros pentru dezvoltarea anumitor sectoare economice, sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii, stimularea inovației și a produselor eficiente din punct de vedere energetic și ecologic. [4; 5, p. 452-476; 13, p. 229-237]. Deci, cheltuielile publice pentru achiziții favorizează o cerere mare și pe termen lung în diverse sectoare economice. Orientată strategic, această cerere poate acționa ca un sprijin și catalizator al pieței pentru a încuraja întreprinderile să investească, să aplice intens în activitatea lor ultimele realizări inovative și să comercializeze produse și servicii ecologice. Anume din acest motiv achizițiile publice au devenit un subiect extrem de important pentru statele lumii în contextul implementării obiectivelor de dezvoltare durabilă.

În anul 2002, OCDE a adoptat o recomandare privind *achizițiile publice durabile*. În urma Summitului de la Johannesburg, a fost înființat la Marrakech un grup operativ cu scopul de a promova practicile în domeniul achizițiilor publice durabile, inclusiv achizițiile publice pro-sociale și pro-ecologice [15]. Concomitent, în multe țări cum ar fi: SUA, Canada, Japonia, Australia, China etc. a fost lansată o politică adecvată privind achizițiile publice.

În cazul UE, potențialul *achizițiilor publice durabile* a fost pentru prima dată subliniat în Comunicarea Comisiei privind politica integrată a produselor din 2003, care recomandă statelor membre să adopte planuri naționale de acțiune privind aceste achiziții până la sfârșitul anului 2006. Noua legislație europeană explică modul în care cumpărătorii publici pot include considerații de mediu în procesele și procedurile lor de achiziție [6].

Astfel după ce și-au dezvoltat strategiile și planurile naționale de dezvoltare durabilă, statele trec treptat la noi modele de afaceri, introducând noi standarde, schimbând strategiile de producție și consum. În acest context, achizițiile publice, fiind un instrument important pentru rezolvarea problemelor guvernamentale, pot contribui la atingerea obiectivelor de reducere a impactului asupra mediului. În multe țări ale lumii, cerințele de mediu și cerințele de conservare a resurselor sunt integrate în *achizițiile publice circulare*.

Achizițiile publice circulare sunt considerate parte din achizițiile durabile și se bazează pe principii de sustenabilitate, cum ar fi recuperarea și utilizarea ciclică a resurselor [12, p. 250-262]. Deci, introducerea achizițiilor publice circulare este o formă de instituționalizare a dezvoltării sustenabile care promovează efectiv comportamentul social și de mediu al entităților economice. Impulsurile transmise economiei au puterea de a declanșa o schimbare pozitivă în activitatea entităților economice și mai ales, a crește volumul producției corespunzătoare celor mai înalte standarde ecologice și pro-sociale.

3. Achiziții circulare în Republica Moldova –impedimente și oportunități.

În perspectiva social-economică actuală, Republica Moldova s-a obligat să implementeze Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă a Organizației Națiunilor Unite. De rând cu multiplele obiective ale acestui document, se conștientizează faptul că utilizarea achizițiilor publice reprezintă o încercare de a consolida măsurile pentru dezvoltarea sustenabilă, deoarece cheltuielile pentru bunuri și servicii mai durabile pot genera rezultate sociale, de mediu și economice pozitive, cum ar fi reducerea sărăciei, îmbunătățirea echității, reducerea emisiilor de

gaze, creșterea eficienței energetice și a resurselor etc. Achizițiile publice se dezvoltă astfel ca un instrument politic cheie de susținere a dezvoltării durabile și de promovare a unei tranziții spre o economie circulară incluzivă. Totuși, constatăm că, deși se fac anumiți pași în această direcție, încă nu există o strategie clară dedicată achizițiilor publice durabile, în timp ce în plan global, deja se implementează achizițiile publice circulare.

În anul 2016 guvernul a aprobat „Strategia de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia”, anunțând o reformare amplă în domeniu[9]. Ca și componentă esențială a acestei activități, putem remarca implementarea sistemului electronic „MTender” de realizare, evidență și control al achizițiilor publice la nivel național.

În anul 2017 chiar a fost lansat și un Ghid al achizițiilor publice durabile, care, printre altele stipula: „În Republica Moldova achizițiile durabile nu sunt implementate la nivel de autorități contractante și, respectiv, o practică în acest sens nu există” [8].

La începutul anului 2018 Programului de promovare a economiei „verzi” în Republica Moldova pentru anii 2018-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia [10] anunța că are drept prioritate fortificarea sistemului de achiziții publice durabile.

Remarcăm că există și o autoritate administrativă de specialitate din subordinea Ministerului Finanțelor - Agenția Achiziții Publice, „constituită în scopul fortificării capacităților autorităților contractante și dezvoltării abilităților mediului de afaceri în domeniul achizițiilor publice, în scopul monitorizării conformității desfășurării procedurilor de achiziții publice, precum și al efectuării analizei sistemului de achiziții publice” [17], care, printre altele, are și misiunea de „promova o dezvoltare durabilă prin intermediul achizițiilor publice”. Ținând cont de faptul că gestionarea achizițiilor publice reprezintă un factor central și decisiv în ceea ce privește creșterea investițiilor pentru o economie durabilă, autorii au căutat pe pagina oficială definiția „achizițiilor publice circulare (sau verzi, așa cum este prezentată în legislația UE)”, dar fără rezultat. De remarcat că noțiunea respectivă face obiectul politicilor de promovare a unor produse și servicii de înaltă calitate cetățenilor și consumatorilor și de dezvoltare a unei culturi a achizițiilor publice bazate pe inovații și sustenabilitate.

În acest context, conchidem că, pentru Republica Moldova „achizițiile circulare” deși fac obiectul politicilor economiei circulare nu trebuie să fie văzute ca ceva nou și necunoscut sau complicat de înțeles. Important de conștientizat că achizițiile circulare nu necesită competențe suplimentare, ci doar impune părțile implicate să arunce o privire diferită asupra acestui proces, pentru a înțelege impactul potențial asupra produselor în diferite etape ale ciclului de viață, pentru a determina ce se întâmplă cu produsele după încheierea etapei de consum și ce decizii alternative pot fi aplicate.

Nu există un anumit model pentru achizițiile circulare. În fiecare caz, abordările pot fi diferite. Cu toate acestea, înțelegerea esenței elementului de circularitate în achiziții va permite să fie stipulate criterii concrete pentru achizițiile publice. În acest context, în urma cercetărilor bibliografice, au fost selectate câteva viziuni asupra noțiunii de „achiziții circulare” pe care o prezentăm mai jos (vezi tab.1.1):

Tabelul 1 *Evoluția definiției achizițiilor publice circulare*

Referință	Viziunea asupra noțiunii de „achiziții circulare”
NewForesight, 2014[20].	Achizițiile circulare constă în achiziționarea de produse sau servicii care respectă principiile economiei circulare: <ul style="list-style-type: none"> ✓ nu există efecte secundare negative ale producției, ✓ achiziția este complet compostabilă sau reutilizată și fără deșeuri; ✓ energia pentru producție este din surse regenerabile.
	Achizițiile circulare înseamnă a face alegeri la începutul procesului de

Philips, 2016[16].	creare a produsului, astfel încât materialele și componentele să fie adecvate, iar la finalul ciclului de viață să fie posibil de reparat, recondiționat sau reutilizat.
Alhola K., Salmenpera H., Ryding S-O., Busch N. J., 2017 [3].	Achizițiile circulare- achiziționarea de produse, servicii sau sisteme la prețuri competitive care duc la prelungirea duratei de viață, la păstrarea valorii și/sau la ciclul remarcabil de îmbunătățit al materialelor biologice sau tehnice, în comparație cu alte soluții cu un scop similar de pe piață.
Alhola K., Ryding S., Salmenpera H., Busch N., 2019[2].	Achizițiile circulare sunt achiziții la prețuri competitive de bunuri, lucrări, servicii care duc la creșterea speranței de viață a produselor precum și reutilizarea acestora. Ideea principală a achiziției circulare nu este doar de a reduce volumul de materii prime și cantitatea de deșeuri, ci de a ajuta la închiderea ciclului de producție.
Ministere de la Transition Ecologique, 2020[19].	Achizițiile circulare sunt achizițiile care susțin principiile economiei circulare, un sistem care urmărește să limiteze risipa de resurse și să reducă impactul asupra mediului în contextul durabilității. Achizițiile circulare sunt un model economic care urmărește să producă bunuri și servicii în mod durabil, prin limitarea consumului de resurse (materii prime, apă, energie) și producerea deșeurilor și asigurarea utilizării eficiente a resurselor.
The Collaborating Centre for Sustainable Consumption and Production, 2022[18].	Achizițiile circulare sunt procesul prin care produsele și serviciile sunt achiziționate în conformitate cu principiile economiei circulare și ar trebui să funcționeze ca parte a strategiei mai largi de achiziții durabile a unei anumite organizații.

Sursa: elaborat de autori

Pe baza descrierilor de mai sus, acest studiu propune următoarea definiție a achizițiilor circulare -*achiziții de lucrări, bunuri sau servicii cu scopul de a contribui la ciclurile închise de energie și materiale în lanțurile de aprovizionare, reducând în același timp, sau în cel mai bun caz evitând, impactul negativ asupra mediului și generarea de deșeuri pe toată durata ciclului de viață.*

Achizițiile circulare sunt considerate aducătoare de multiple beneficii financiare și sociale. Cele financiare includ costuri reduse pe termen scurt și lung în ceea ce privește costul total de utilizare și proprietate. Frecvența de achiziție poate fi redusă prin prelungirea duratei de viață a produsului. Costurile pentru eliminarea deșeurilor sunt reduse pe măsură ce cantitatea de deșeuri este redusă. De aici și expunerea mai redusă la fluctuațiile prețurilor de pe piață.

Efectele sociale pozitive constau în reducerea deșeurilor și minimizarea substanțelor nocive și, prin urmare, efecte mai puțin nocive asupra sănătății. Achizițiile circulare pot reduce utilizarea resurselor limitate, ceea ce va permite rezolvarea problemelor geopolitice și de mediu. Astfel de achiziții duc la faptul că participanții întregului lanț de aprovizionare devin vizibili și implicați, prin urmare pentru ei este și o șansă de a primi venituri suplimentare prin modernizarea afacerii lor. Acest lanț de aprovizionare are șansa de a deveni din ce în ce mai fiabil.

Deci, *achizițiile publice circulare reprezintă un element al achizițiilor publice durabile, având ca obiectiv îmbunătățirea mediului, crearea de valoare și bunăstare socială.* Totuși, prin deosebire de conceptul de achiziție publică durabilă, achizițiile circulare se concentrează pe bucle închise și pe păstrarea valorii, de exemplu: reutilizarea produselor și materialelor de mai multe ori într-o manieră circulară, fără a provoca efecte dăunătoare suplimentare. Cu toate acestea, elementele achizițiilor circulare nu ar trebui să compromită obiectivul general al achizițiilor durabile iar, obiectivele de reciclare nu ar trebui să fie considerate mai importante decât alte aspecte de sustenabilitate, cum ar fi obiectivele privind emisiile de gaze cu efect de seră, sau să facă ca prețul achiziției bazat pe ciclul de viață să fie necompetitiv.

4. Concluzii.

Rezultatele studiului confirmă ipoteza noastră conform căreia, achizițiile circulare, în calitatea lor de extensie a achizițiilor durabile, au puterea să impună companiilor moldovenești un proces de regândire a modelelor lor de achiziții prin definirea beneficiilor achizițiilor circulare, identificarea părților interesate și găsirea modalităților de a implica furnizorii cheie în lanțul valoric. Mai mult, procesul de dezvoltare a strategiilor de achiziții circulare ar trebui să urmărească a pune în aplicare mecanisme de măsurare, evaluare și susținere a circularității bunurilor și serviciilor achiziționate pe termen lung.

De remarcat că actualmente, în Republica Moldova multe inițiative guvernamentale și locale deja promovează achizițiile ecologice, inclusiv obiectivele de durabilitate și, deci, promovează în același timp achizițiile circulare, deși nu folosesc neapărat în mod explicit termenul de achiziții circulare. În prezent, achizițiile publice susțin și promovează mai degrabă principiile economiei circulare decât să urmeze strict idealul unei economii circulare. Deși pot fi găsite multe cazuri bune care reprezintă economia circulară, achizițiile circulare sunt cumva utilizate în principal sub formă de cazuri pilot și nu sunt încă implementate sistematic într-o mare măsură.

La nivel global deja sunt utilizate pe larg câteva modele de achiziții circulare. În acest context, cu referire la Republica Moldova, constatăm că difuzarea achizițiilor durabile sunt lente, iar careva model acceptabil în acest domeniu nu se implementează cu claritate, astfel considerăm important să se conștientizeze că implementarea eficientă a unui model relevant ar trebui să se bazeze, în primul rând, pe informații și dovezi suficiente că produsele/serviciile sunt funcționale și ecologice și să existe o clasificarea furnizorilor care operează într-o manieră sustenabilă. Pentru a promova achizițiile circulare, organele de resort vor trebui să stabilească un dialog permanent pe piață cu entitățile economice și alți actori. Este important să se creeze noi afaceri bazate pe economia circulară și lanțuri valorice industriale în care să fie implicați mai mulți agenți economici. Îmbunătățirea cooperării și dialogului între grupurile țintă în procesul de achiziții circulare ar putea fi unul dintre domeniile prioritare la nivel național.

Bibliografie:

1. A guidebook to the Green Economy (2012). Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development. History, definitions and a guide to recent publications.
2. Alhola K., Ryding S., Salmenpera H., Busch N. (2019) Exploiting the Potential of Public Procurement: Opportunities for Circular Economy. In: Journal of Industrial Ecology.
3. Alhola K., Salmenpera H., Ryding S-O., Busch N. J. (2017). Circular Public Procurement in the Nordic Countries Nordic Council of Ministers, 59 p.
4. Arrowsmith S. (1995). Public Procurement as an Instrument of Policy and the Impact of Market Liberalisation. In: Law Quarterly Review. vol. 111.
5. Brammer S., Walker H. (2011). Sustainable procurement in the public sector: an international comparative study. In: International Journal of Operations & Production Management. vol. 31.
6. Buying Social: A Guide to Taking Account of Social Considerations in Public Procurement. (2011). European Commission. Luxemburg: Publication Office of the European Union, 56 p.
7. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. (2017). The Circular Economy - a new sustainability paradigm? In: Journal of Cleaner Production. Nr. 143.
8. Ghid privind achizițiile publice durabile. (2017). Agenția Achiziții Publice, 35 p.
9. HG. Nr. 1332 din 14-12-2016 „Cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia. Publicat: 23-12-2016 în Monitorul Oficial Nr. 459-471.
10. HG. Nr. 160 din 21-02-2018 „Cu privire la aprobarea Programului de promovare a economiei „verzi” în Republica Moldova pentru anii 2018-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia”. Publicat: 02-03-2018 în Monitorul Oficial Nr. 68-76.
11. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. Behrens W. W. (1972). The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. New York: Universe Books, 205 p.
12. Palmujoki A., Alhola K., Ekroos A. (2010). Green public procurement: analysis on the use of environmental criteria in contracts. In: Review of European Community & International Environmental Law, No. 19.
13. Sourani A., Sohail M. (2011). Barriers to Addressing Sustainable Construction in Public Procurement Strategies. Proceedings of the Institution of Civil Engineers: Engineering Sustainability. No 164.
14. Stahel W. R., Reday-Mulvey G. (1981). Jobs for Tomorrow, The Potential for Substituting Manpower for Energy. Publ.: Vantage Press, 116 p.
15. The Johannesburg Declaration on Sustainable Development. (2002). Accesibil:
 2. <https://digitallibrary.un.org/record/478154?ln=en>
 3. <http://www.philips.com/a-w/about/company/suppliers/supplier-18.sustainability/ourprograms/circular-procurement.html>
 4. <https://tender.gov.md/ro/prezentare-general-a>
 5. <https://www.cscp.org/circular-procurement>
 6. <https://www.ecologie.gouv.fr/politiques-publiques>
 7. <https://www.newforesight.com/circular-procurement-first-working-group-meeting/>

LOGARITHMIC REGRESSIONS VERSUS HYPERBOLIC REGRESSIONS

REGRESII LOGARITMICE VERSUS REGRESII HIPERBOLICE

Ovidiu GHERASIM¹

Abstract

The curves corresponding to the simple logarithmic regressions and the curves of the hyperbolic regressions have very close paths.

This is the reason why there is the problem of performing an analysis that allows the choice between the two types of regression of the most appropriate type for a particular case.

The paper analyzed two hypothetical case studies (with computer-generated input data).

For the first data set (cloud composed of 30 points) the most appropriate regression is the logarithmic regression, and for the second data set the hyperbolic regression is more appropriate.

The selection of the optimal regression is performed with the help of Pearson correlation coefficients.

The main objective of the paper is to present concisely but fully the calculation method by which the two different types of simple regressions are obtained, which are the logarithmic regression and the hyperbolic regression.

Key words: regresii simple, model logaritmic, model hiperbolic

JEL: C02, C24, C40, C50

1. Regresia liniară

Literatura de specialitate care are ca tematică prezentarea teoretică și exemplificarea regresii liniare este deosebit de numeroasă și datorită faptului că acest tip de regresie are aplicabilitate în foarte multe domenii științifice.

În articol enumerăm în ordine cronologică, următoarele lucrări: (Schatteles, 1971), (Bărbat, 1972) (Moineagu, 1974), (Țarcă, 1979), (Trebici, 1985), (Jaba, 1986), (Gromîco, 1990), (Pecican, 1994), (Baron, 1996), (Biji, 2000), (Gherasim, 2021) etc.

Fie dat un “nor” compus din punctele $\{P_k(x_k, y_k)\}_{k=1, \dots, n}$. Coordonatele celor n puncte reprezintă valorile cunoscute (din n momente trecute) ale celor două variabile (indicatori economici sau din alte domenii științifice): variabila independentă x și variabila dependentă y.

Pentru stabilirea unei regresii liniare $y = a \cdot x + b$ între cele două variabile trebuie să se determine cei doi parametri a și b care definesc modelul liniar.

În lucrările amintite (și în numeroase alte lucrări) parametrii respectivi sunt determinați prin metoda celor mai mici pătrate:

$$a = \frac{n \cdot S_{xy} - S_x \cdot S_y}{n \cdot S_{xx} - S_x \cdot S_x}, b = \frac{S_{xx} \cdot S_y - S_x \cdot S_{xy}}{n \cdot S_{xx} - S_x \cdot S_x} \quad (1)$$

unde sumele S se calculează cu relațiile:

$$S_x = \sum_{k=1}^n x_k, \quad S_y = \sum_{k=1}^n y_k, \quad S_{xx} = \sum_{k=1}^n (x_k \cdot x_k), \quad S_{xy} = \sum_{k=1}^n (x_k \cdot y_k) \quad (2)$$

2. Liniarizarea regresiiilor logaritmice și regresiiilor hiperbolice

În articolul sunt propuse spre analiză regresiiile simple care au la bază următoarele modele matematice: modelul logaritmic $y = a \cdot \ln x + b$ și modelul hiperbolic $y = \frac{x}{b \cdot x + a}$.

Pentru determinarea parametrilor $a^{(\log)}$, $b^{(\log)}$ și $a^{(\text{hip})}$, $b^{(\text{hip})}$ care definesc modelul logaritmic și respectiv modelul hiperbolic, mai întâi am liniarizat cele două modele.

¹ Scientific Researcher III, PhD, "Gheorghe Zane" Institute of Economic and Social Research, Romanian Academy – Branch of Iași, Romania, ogacadr@yahoo.com

Astfel, în modelul logaritmic am utilizat schimbarea de variabilă $\ln x \rightarrow \hat{x}$ obținând forma liniară:

$$y = a \cdot \hat{x} + b \quad (3)$$

Pentru acest model cei doi parametri se calculează cu relațiile:

$$a^{(\log)} = \frac{n \cdot S_{\hat{x}y} - S_{\hat{x}} \cdot S_y}{n \cdot S_{\hat{x}\hat{x}} - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}}}, \quad b^{(\log)} = \frac{S_{\hat{x}\hat{x}} \cdot S_y - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}y}}{n \cdot S_{\hat{x}\hat{x}} - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}}} \quad (4)$$

unde sumele care conțin logaritmi se calculează astfel:

$$S_{\hat{x}} = \sum_{k=1}^n \hat{x} = \sum_{k=1}^n \ln x, \quad S_{\hat{x}\hat{x}} = \sum_{k=1}^n (\ln x \cdot \ln x), \quad S_{\hat{x}y} = \sum_{k=1}^n (\ln x \cdot y) \quad (5)$$

Pentru modelul hiperbolic se utilizează două schimbări de variabilă $\frac{1}{x} \rightarrow X$, $\frac{1}{y} \rightarrow Y$ și se obține următoarea formă liniară:

$$Y = a \cdot X + b \quad (6)$$

Pentru acest model cei doi parametri se calculează cu relațiile:

$$a^{(\text{hip})} = \frac{n \cdot S_{\frac{1}{xy}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{y}}}{n \cdot S_{\frac{1}{xx}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{x}}}, \quad b^{(\text{hip})} = \frac{S_{\frac{1}{xx}} \cdot S_{\frac{1}{y}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{xy}}}{n \cdot S_{\frac{1}{xx}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{x}}} \quad (7)$$

unde sumele care conțin inversele variabilelor se calculează astfel:

$$S_{\frac{1}{x}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k}, \quad S_{\frac{1}{y}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{y_k}, \quad S_{\frac{1}{xx}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k \cdot x_k}, \quad S_{\frac{1}{xy}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k \cdot y_k} \quad (8)$$

Evident, cele două regresii sunt de forma:

$$y^{(\log)} = a^{(\log)} \cdot \ln x + b^{(\log)} \quad \text{respectiv} \quad y^{(\text{hip})} = \frac{x}{b^{(\text{hip})} \cdot x + a^{(\text{hip})}} \quad (9)$$

Pentru a stabili modelul care este mai adecvat vom asocia celor două modele coeficienții de corelație Pearson (Baron, 1996, p.173), (Biji, 2000, pp.306-307), etc.

$$R_{(\log)} = \sqrt{1 - \frac{\sum_{k=1}^n (y_k - y_{(x_k)}^{(\log)})^2}{\sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2}}, \quad R_{(\text{hip})} = \sqrt{1 - \frac{\sum_{k=1}^n (y_k - y_{(x_k)}^{(\text{hip})})^2}{\sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2}} \quad (10)$$

,unde media \bar{y} este:

$$\bar{y} = \frac{\sum_{k=1}^n y_k}{n} \quad (11)$$

Coeficienții de corelație asociați sunt numere pozitive subunitare: $R^{(\log)}, R^{(\text{hip})} \in [0,1]$.

Modelul care are coeficientul de corelație mai apropiat de valoarea 1, este considerat ca fiind modelul optim.

3. Exemple de obținere a regresiiilor simple logaritmice și hiperbolice

Pentru o mai bună înțelegere a modului în care se aplică relațiile din paragraful precedent am rezolvat în continuare două studii de caz ipotetice.

Studiul de caz 1.

Fie dat norul $P_k(x_k, y_k)_{k=1, \dots, n}$ compus din 30 de puncte ($n=30$) ale căror coordonate au

fost generate pe calculator și sunt prezentate în tabelul următor.

Tabelul 1. Coordonatele norului de puncte $P_k(x_k, y_k)_{k=1, \dots, n}$

k	x_k	y_k	k	x_k	y_k
1	12	185	16	57	358
2	15	194	17	60	362
3	18	223	18	63	351
4	21	256	19	66	392
5	24	269	20	69	409
6	27	286	21	72	382
7	30	263	22	75	398
8	33	324	23	78	395
9	36	314	24	81	415
10	39	311	25	84	413
11	42	306	26	87	398
12	45	355	27	90	392
13	48	360	28	93	426
14	51	324	29	96	450
15	54	385	30	99	459

Ne propunem într-o primă etapă să determinăm regresia logaritmică și regresia hiperbolică care sunt asociate norului de puncte.

Pentru început trebuie calculate următoarele sume (directe, cu logaritmi cu inverse și cu produse dintre acestea), conform relațiilor (5) și (8): $S_y, S_{\hat{x}}, S_{\hat{x}\hat{x}}, S_{\hat{x}y}, S_{\frac{1}{x}}, S_{\frac{1}{y}}, S_{\frac{1}{xx}}, S_{\frac{1}{xy}}$.

$$S_y = \sum_{k=1}^n y_k = 185 + 194 + \dots + 459 = 10355$$

$$S_{\hat{x}} = \sum_{k=1}^n \ln x = \ln 12 + \ln 15 + \dots + \ln 99 = 2.4849 + 2.7081 + \dots + 4.5951 = 116.221$$

$$S_{\hat{x}\hat{x}} = \sum_{k=1}^n (\ln x \cdot \ln x) = 460.266, \quad S_{\hat{x}y} = \sum_{k=1}^n (\ln x \cdot y) = 41316.73, \quad S_{\frac{1}{x}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k} = 0.7518,$$

$$S_{\frac{1}{y}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{y_k} = 0.0917, \quad S_{\frac{1}{xx}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k \cdot x_k} = 0.0282, \quad S_{\frac{1}{xy}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k \cdot y_k} = 0.002715.$$

Cei patru parametri definatorii se calculează conform relațiilor (4) și (7):

$$a^{(\log)} = \frac{n \cdot S_{\hat{x}y} - S_{\hat{x}} \cdot S_y}{n \cdot S_{\hat{x}\hat{x}} - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}}} = \frac{30 \cdot 41317 - 116.2 \cdot 10355}{30 \cdot 460.3 - 116.2 \cdot 116.2} \approx 119.85$$

$$b^{(\log)} = \frac{S_{\hat{x}\hat{x}} \cdot S_y - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}y}}{n \cdot S_{\hat{x}\hat{x}} - S_{\hat{x}} \cdot S_{\hat{x}}} \approx -119.14$$

$$a^{(\text{hip})} = \frac{n \cdot S_{\frac{1}{xy}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{y}}}{n \cdot S_{\frac{1}{xx}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{x}}} \approx 0.0444, \quad b^{(\text{hip})} = \frac{S_{\frac{1}{xx}} \cdot S_{\frac{1}{y}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{xy}}}{n \cdot S_{\frac{1}{xx}} - S_{\frac{1}{x}} \cdot S_{\frac{1}{x}}} \approx 0.0019.$$

Cele două regresii sunt:

$$y^{(\log)} = 119.85 \cdot \ln x - 119.14 \quad \text{respectiv} \quad y^{(\text{hip})} = \frac{x}{0.002 \cdot x + 0.044} = \frac{500 \cdot x}{x + 22}$$

În ultima etapă calculăm cei doi coeficienți de corelație asociați regresiilor conform

relațiilor (10) și (11):
$$\bar{y} = \frac{\sum_{k=1}^n y_k}{n} = \frac{10355}{30} = 345.1(6)$$

$$R_{(\log)} = \sqrt{1 - \frac{\sum_{k=1}^n (y_k - y_{(x_k)}^{(\log)})^2}{\sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2}} =$$

$$= \sqrt{1 - \frac{[185 - (119.85 \cdot \ln 12 - 119.14)]^2 + \dots + [459 - (119.85 \cdot \ln 99 - 119.14)]^2}{(185 - 345.17)^2 + \dots + (459 - 345.17)^2}} \approx 0.972$$

$$R_{(\text{hip})} = \sqrt{1 - \frac{\sum_{k=1}^n (y_k - y_{(x_k)}^{(\text{hip})})^2}{\sum_{k=1}^n (y_k - \bar{y})^2}} =$$

$$= \sqrt{1 - \frac{[185 - (119.85 \cdot \ln 12 - 119.14)]^2 + \dots + [459 - (119.85 \cdot \ln 99 - 119.14)]^2}{(185 - 345.17)^2 + \dots + (459 - 345.17)^2}} \approx 0.967$$

Deoarece coeficientul de corelație asociat modelului logaritmic este mai mare decât cel asociat modelului hiperbolic ($R_{(\log)} = 0.972 > 0.967 = R_{(\text{hip})}$), pentru norul de puncte al studiului de caz 1 (din tabelul nr. 1) cea mai adecvată este corelația logaritmică:

$$y^{(\log)} = 119.85 \cdot \ln x - 119.14 .$$

Studiu de caz 2.

Fie dat norul $P_k(x_k, y_k)_{k=1, \bar{n}}$ compus din 30 de puncte ($n = 30$) ale căror coordonate au fost generate pe calculator și sunt prezentate în tabelul următor.

Tabelul 2. Coordonatele norului de puncte $P_k(x_k, y_k)_{k=1, \bar{n}}$

k	x_k	y_k	k	x_k	y_k
1	12	177	16	57	329
2	15	184	17	60	331
3	18	212	18	63	319
4	21	243	19	66	358
5	24	255	20	69	373
6	27	272	21	72	344
7	30	247	22	75	358
8	33	308	23	78	354
9	36	296	24	81	372
10	39	292	25	84	369
11	42	285	26	87	352
12	45	333	27	90	344
13	48	336	28	93	377
14	51	299	29	96	399
15	54	358	30	99	406

Valorile variabilei independente x sunt aceleași cu cele de la primul studiu de caz.

Toate calculele decurg asemănător:

$$S_y = 9482, S_{\bar{x}} = 116.221, S_{\bar{xx}} = 460.266, S_{\bar{xy}} = 37712.91, S_{\frac{1}{x}} = 0.7518,$$

$$S_{\frac{1}{y}} = 0.0992, S_{\frac{1}{xx}} = 0.0282, S_{\frac{1}{xy}} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{x_k \cdot y_k} = 0.002894.$$

$$a^{(\log)} \approx 97.7199, b^{(\log)} \approx -62.50398, a^{(\text{hip})} \approx 0.04346, b^{(\text{hip})} \approx 0.00221.$$

Cele două regresii sunt:

$$y^{(\log)} = 97.72 \cdot \ln x - 62.5 \quad \text{respectiv} \quad y^{(\text{hip})} = \frac{10000 \cdot x}{22 \cdot x + 435}$$

Media variabilei dependente este $\bar{y} = \frac{S_y}{n} = \frac{9482}{30} = 316.0(6)$ iar cei doi coeficienți de corelație sunt $R_{(\log)} = 0.958$ respectiv $R_{(\text{hip})} = 0.959$.

Deoarece coeficientul de corelație asociat modelului hiperbolic este mai mare decât cel asociat modelului logaritmic ($0.959 > 0.958$), pentru norul de puncte al studiului de caz 2 (din tabelul nr. 2) cea mai adecvată este corelația hiperbolică:

$$y^{(\text{hip})} = \frac{10000 \cdot x}{22 \cdot x + 435}.$$

4. Concluzii

Pentru stabilirea validității și credibilității metodei de obținere a celor două regresii simple am reprezentat în două figuri diferite, fiecare nor de puncte și regresii logaritmice și hiperbolice obținute pentru cele două studii de caz.

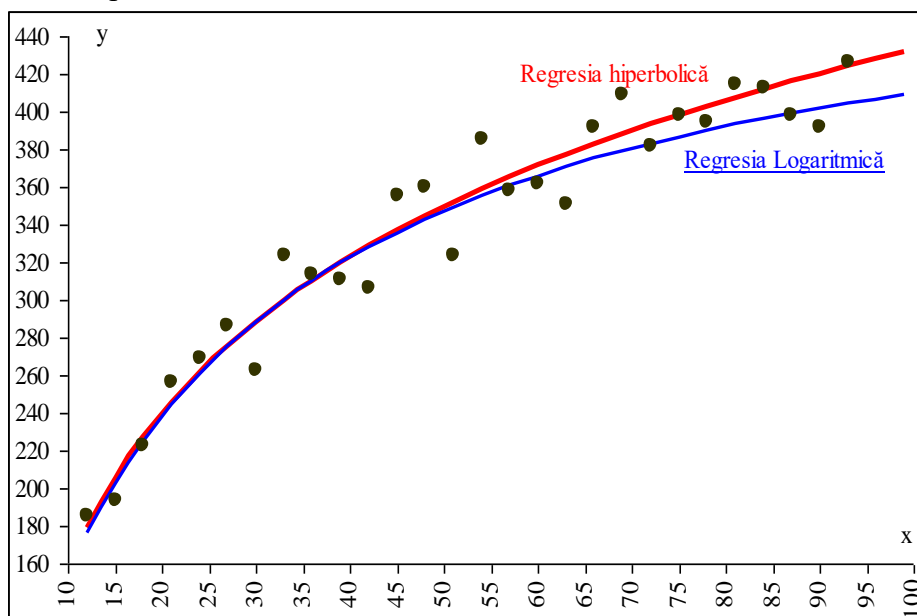

Figura 1. Reprezentarea grafică a celor două regresii pentru primul studiu de caz

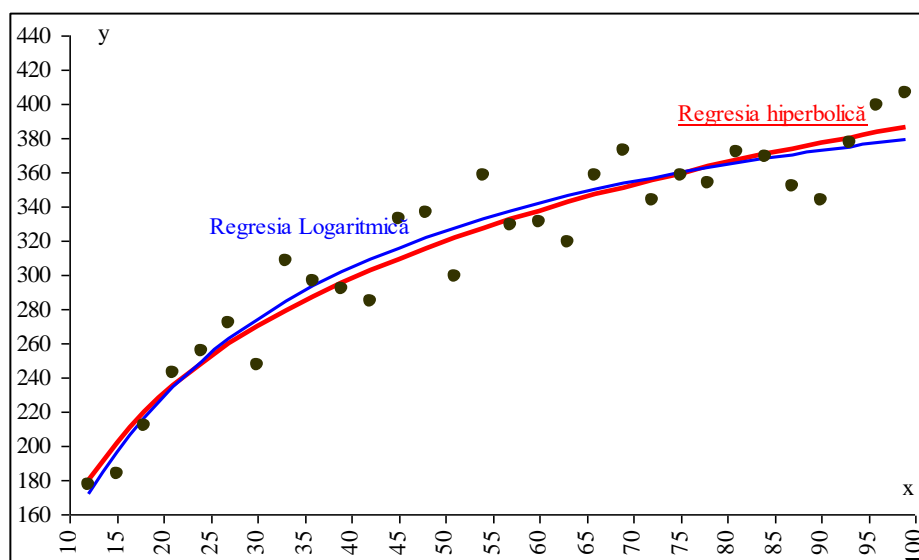

Figura 2. Reprezentarea grafică a celor două regresii pentru studiul de caz 2

În cele două grafice au fost subliniate regresiiile cele mai adecvate, regresia logaritmică în primul grafic și respectiv regresia hiperbolică în al doilea grafic.

Graficele precedente pun în evidență, în mod clar, că metoda utilizată este validă.

Considerăm că tehnica aplicată pe parcursul lucrării poate să devină un instrument la îndemâna tuturor cercetătorilor atât din domeniul economico-social cât și din alte domenii științifice.

Bibliografie

1. Baron, T., Biji, E., Tovissi, L., Wagner, P., Isaic-Maniu, Al., Korca, M., Porojan, D., 1996, *Statistică teoretică și economică*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
2. Bărbat Al., 1972, *Teoria statisticii sociale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
3. Biji, E.M., Lilea, E., Roșca, E. R., Vătui, M., 2000, *Statistică aplicată în economie*, Ed. Universal Dalsi, București.
4. Gherasim, O., 2021, *Linear Fuzzy Regressions versus Power Fuzzy Regressions*, Ovidius University Annals, Economic Sciences Series, Volume XXI, Issue 2, Constanța, pp. 278-285.
5. Gromîco, G.L., 1990, *Manual de Statistică*, Ed. Cartea Moldovenească, Chișinău.
6. Jaba, E., 1986, *Statistică I-II. Sistem metodologic. Aplicații*, Facultatea de Științe Economice, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.
7. Moineagu, C., 1974, *Modelarea corelațiilor în economie*, Ed. Științifică, București.
8. Pecican, E.,Ș., 1994, *Econometrie (Econometrics)*, Ed. ALL, București.
9. Schatteles, T., 1971, *Metode econometrice moderne*, Ed. Științifică, București.
10. Trebici, V., Iosifescu, M., Moineagu, C., Ursianu, E., 1985, *Mică enciclopedie de statistică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
11. Țarcă, M., 1979, *Statistică II*, Facultatea de Științe Economice, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

ROMANIA PART OF THE ECONOMY OF THE EUROPEAN UNION

ROMÂNIA PARTE A ECONOMIEI UNIUNII EUROPENE

Corina MATEI GHERMAN¹¹
Vasile MATEI²

Abstract

Romania is part of the European Union, with the fastest economic growth forecast. It is about the economy, where industry plays a leading role, with great potential in agriculture due to favorable natural conditions. A significant role in the manufacturing sector is the manufacture of machine tools or means of transport and its parts. Exploitation has decreased in recent years. For many foreign investors, Romania is attractive due to the favorable price-skilled workforce ratio.

Keywords: *economy, pandemic, growth or stagnation*

1. România și Statele membre ale Uniunii Europene

România face parte din Uniunea Europeană, cu cea mai rapidă creștere economică prognozată. Este vorba despre economie, unde un rol principal îl are industria, cu un mare potențial în agricultură datorită condițiilor naturale favorabile. Un rol semnificativ în sectorul de producție îl are fabricarea mașinilor unelte sau mijloacelor de transport și a pieselor sale. Exploatarea, în ultimii ani a scăzut. Pentru mulți investitori externi România este atrăgătoare datorită raportului favorabil preț-forța de muncă calificată.

Economia României a crescut cu 3,8%. Un aspect pozitiv ce oferă o rată șomajului relativ joasă (6,8%) iar datoria guvernamentală a ajuns în anul 2015 la valoarea de 38,4% față de P.I.B. Ca un aspect negativ poate fi considerată infrastructura transportului insuficientă, funcționarea ineficientă a guvernului, un nivel ridicat al economiei subterane sau diferențele semnificative ale eficacității economice dintre fiecare Euroregiune ale României.

România a beneficiat de o creștere economică semnificativă prin aderarea la Uniunea Europeană, a promovat comerțul internațional în cadrul Uniunii. Dar principalul partener de afaceri al României este Germania. Acesta contribuie cu 19,7% la export și cu 19,8% la importul economiei. Al doilea partener de afaceri important este Italia, un export de 12,4. Cooperarea reciprocă dintre aceste două țări joacă un rol important pentru economia românească, deși importanța comerțului cu Italia în ultimii ani a scăzut ușor. Pentru România este importantă și colaborarea cu Franța care participă la comerțul internațional cu 6,2%, Ungaria cu 6,8%. Un comerț reciproc important mai are loc între Polonia (3,8%), Turcia (3,8%), Marea Britanie (3,3%) sau Olanda (3,3%). Printre alte economii importante pentru România se include și Austria, Bulgaria sau, pe partea importurilor China.

Balanța comercială a României este negativă. Importurile depășesc exporturile cu aproximativ 15%. La balanța comercială negativă un rol major îl are comerțul cu China, Ungaria, Polonia, Germania sau Olanda. O balanță pozitivă a comerțului reciproc are România cu Marea Britanie, S.U.A. sau Franța. Decizia votanților britanici cu privire la retragerea Marii Britanii din Uniunea Europeană ar putea fi pentru economia românească nefavorabilă dar nicidecum fundamentală sau nerezolvabilă.

Economia românească în ultimii ani este într-o formă bună. Creșterea P.I.B.-ului, rata joasă de datorie a sectorului de stat și alți indicatori duc la considerația aderării României în zona euro. În cazul în care economia subterană va fi redusă, guvernul ar fi mai eficient, infrastructura transportului s-ar îmbunătăți, iar viitorul României ar fi mai pozitiv. În același timp, forța de muncă românească va emigra mai puțin, acesta fiind și motivul pentru care populația României este în scădere.

¹ Dr.ec.,AGER,AJTR,Filiala Iași,Uniunea Scriitorilor din România, corinavgherman@yahoo.com

² Ing. SC.TREI BRAZI, Brăila, mativasy@yahoo.com

Dar România face parte din categoria țărilor europene care reușesc să se redrezeze după efectele pandemiei. La baza acestei afirmații stau statisticile publicate de I.N.S.S.E, dar și de B.N.R. În 2021, PIB-ul a atins un nivel record de 240 miliarde de euro, cu 21 miliarde de euro mai mare față de anul 2020, atunci când a fost atins vârful crizei economice provocate de pandemia de COVID-19. Cu toate acestea, se pare că impactul pe care virusul l-a avut în economie va dura cel puțin până în trimestrul IV al acestui an și ar putea fi resimțit chiar și în anul 2023. Specialiștii susțin că în perioada 2022-2023, țara noastră se va confrunta cu 3 mari probleme: *deficitul bugetar, deficitul de cont curent și inflația*.

Tabelul 1. Parteneri de export și import pentru România

Exporturi		Importuri	
Țara	Cotă de export	Țara	Cotă de import
Germania	19,7 %	Germania	19,8 %
Italia	12,4 %	Italia	10,9 %
Franța	6,8 %	Ungaria	7,9 %
Ungaria	5,4 %	Franța	5,6 %
Marea Britanie	4,4 %	Polonia	4,8 %
Turcia	3,9 %	China	4,6 %
Bulgaria	3,3 %	Olanda	4,0 %
Spania	2,9 %	Austria	3,9 %
Polonia	2,7 %	Turcia	3,6 %
Olanda	2,5 %	Rusia	3,2 %
Austria	2,5 %	Bulgaria	3,0 %
Republica Cehă	2,5 %	Republica Cehă	2,9 %
SUA	1,9 %	Spania	2,6 %
Rusia	1,8 %	Marea Britanie	2,5 %
Belgia	1,8 %	Belgia	2,3 %
Slovacia	1,8 %	Slovacia	2,3 %
Republica Moldova	1,4 %	Kazahstan	1,6 %
Grecia	1,3 %	Grecia	1,2 %
Egipt	1,3 %	SUA	1,1 %
Serbia	1,1 %	Ucraina	0,9 %

Sursa: www.akcenta.ro

Este prea devreme, la începutul lunii martie 2022, să se estimeze impactul pe care războiul dintre Rusia și Ucraina îl va avea în spațiul economic al Europei de Est, chiar și în condițiile în care importurile și exporturile dintre România și cele două țări se situează în partea de jos a topului partenerilor comerciali internaționali.

Cele mai recente date publicate de Institutul Național de Statistică arată că țara noastră începe să își revină din punct de vedere economic după colapsul produs de pandemia de COVID-19. În anul 2021, totalul exporturilor s-a ridicat la 74.700 milioane euro, cu 20.1% mai mult decât valoarea exporturilor din anul 2020. 72.4% din valoarea exporturilor (54.094 milioane euro) au fost schimburi intra-Uniunea Europeană. În ceea ce privește importurile, se observă o creștere cu 22.1% față de anul 2020 și au fost înregistrate importuri în valoare de 98.396 milioane euro, dintre care 71.263 milioane euro în relație cu Uniunea Europeană.

O pondere importantă în structura importurilor și a exporturilor este deținută de următoarele grupe de produse: mașini și echipamente de transport: 44.9% (export), 35.2% (import); mărfuri manufacturate în principal după materia primă: 17.7% (export), 18.6% (import); articole manufacturate diverse: 12.8% (export), 11.2% (import). Germania a rămas și în 2021 cel mai important partener comercial al României, importurile și exporturile între cele două state ridicându-se la 33 mld. EUR, cu o creștere de 12.3% față de 2020.

Cu toate acestea, trebuie menționat că deficitul balanței comerciale a României a crescut cu 5.3 miliarde de euro (29%) în 2021, față de anul 2020. Mai exact, s-a ridicat la valoarea de 23,696 miliarde de euro. Deficitul balanței comerciale se calculează ca diferență între F.O.B. și C.I.F., (F.O.B. reprezintă valoarea exporturilor și C.I.F. reprezintă valoarea importurilor).

La nivelul deficitului de cont curent, România a înregistrat în 2021 un deficit de 16,951 miliarde de euro, cu 54.4% mai mare decât în 2020. Deficitul de cont curent scoate în evidență un dezechilibru structural la nivel de economii și investiții. Contul curent include, pe lângă balanța comercială și veniturile din producție și transferurile unilaterale nete din străinătate.

NextGenerationEU, e un subiect despre care s-a discutat adesea în ultimul an, este un instrument în valoare de peste 800 miliarde de Euro care susține redresarea economică și socială provocată de pandemia de coronavirus. În anul 2022, 6 miliarde de euro sunt puse la dispoziția instituțiilor publice și private prin intermediul Planului Național de Redresare și Reziliență (PNDR) al României. Cadrul a fost aprobat de Comisia Europeană pe 28 octombrie 2021.

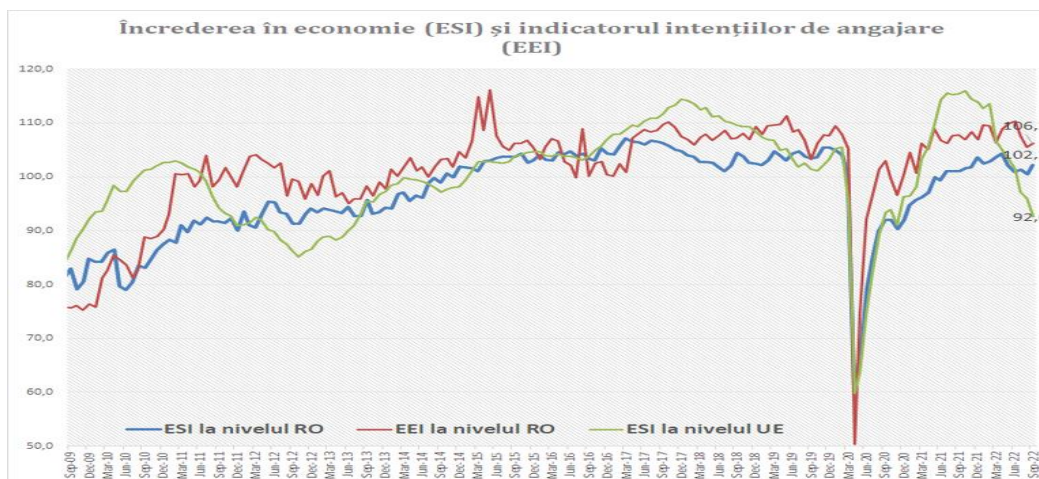
România are la dispoziție 5 ani pentru a pune în aplicare planul care va sprijini facilitarea unor reforme și investiții cruciale în domenii esențiale pentru creșterea economică. Bugetul de 29,2 miliarde de euro este, de asemenea, generos, iar alocarea este în concordanță cu obiectivele europene. Cu toate acestea, fondurile nu vor fi la fel de ușor de obținut ca în cazul altor mecanisme de finanțare. În schimb, banii vor fi plătiți de Uniunea Europeană, României, în funcție de progresele înregistrate în ceea ce privește obiectivele stabilite. Jumătate din buget este format din fonduri nerambursabile (*granturi*) și jumătate din împrumuturi : 57% din fonduri sunt dedicate tranziției ecologice: accent pe dezvoltarea infrastructurii de transport, pe renovarea energetică a clădirilor și pe facilitarea gestionării deșeurilor; 21% se duc către digitalizare: cele mai importante măsuri sunt crearea unei infrastructuri guvernamentale de *cloud* și a unui sistem de e-sănătate; 8.8% din fonduri sunt destinate sectorului privat și proiectelor de cercetare, incluzând o schemă de ajutor pentru digitalizarea IMM-urilor, un fond de capital de risc pentru redresare și instrumente financiare pentru acțiuni climatice.

Dar S.U.A și China sunt implicate într-o dispută comercială continuă care a devenit din ce în ce mai tensionată. Din cauza importanței acestor două națiuni în comerțul mondial, disputa afectează nu doar economiile țărilor implicate, ci întreaga lume. Din punct de vedere istoric, S.U.A a fost mult timp principala țară cu care Uniunea Europeană făcea comerț, dar acest lucru s-a schimbat în anul 2020. O creștere rapidă de 26,7 miliarde de dolari pentru importurile chinezești, la care se adaugă o creștere de 5,3 miliarde de dolari a exporturilor Uniunii Europene, a transformat China în cel mai mare partener comercial oficial al Uniunii Europene. Trebuie să menționăm și faptul că Uniunea Europeană cumpără mult mai mult din China decât ceea ce vinde. Exporturile în valoare de 245 de miliarde de dolari reprezintă puțin peste jumătate (52%) din ceea ce importă. Prin urmare, Uniunea Europeană are un deficit comercial în creștere, iar acest lucru se întâmplă și în România la nivelul raporturilor comerciale cu China.

Banca Națională a României a anticipat că rata inflației va scădea foarte ușor în perioada ianuarie-martie 2022 pe fondul compensării prețurilor la energie electrică și gaze naturale pentru consumatorii casnici. Dar plafonarea costurilor la energie nu va face decât să amâne momentul în care efectele se vor vedea în economia țării noastre. Revenirea prețurilor la nivelurile contractuale, la care se adaugă conflictul dintre Rusia și Ucraina cu impact direct asupra costului gazelor naturale, va determina cel mai probabil creșterea accelerată a ratei inflației. Traectoria ratei inflației și schema de calcul a I.P.C. (*indicele prețurilor de consum*) depind de mai multe evenimente, cum ar fi: evoluția prețurilor materiilor prime (mai ales a produselor agroalimentare

și a energiei); conflictul armat dintre Rusia și Ucraina; evoluția pandemiei; blocajele din lanțurile de producție și aprovizionare, plus creșterea costurilor cu transportul maritim :nivelul de absorbție a fondurilor Uniunii Europene .

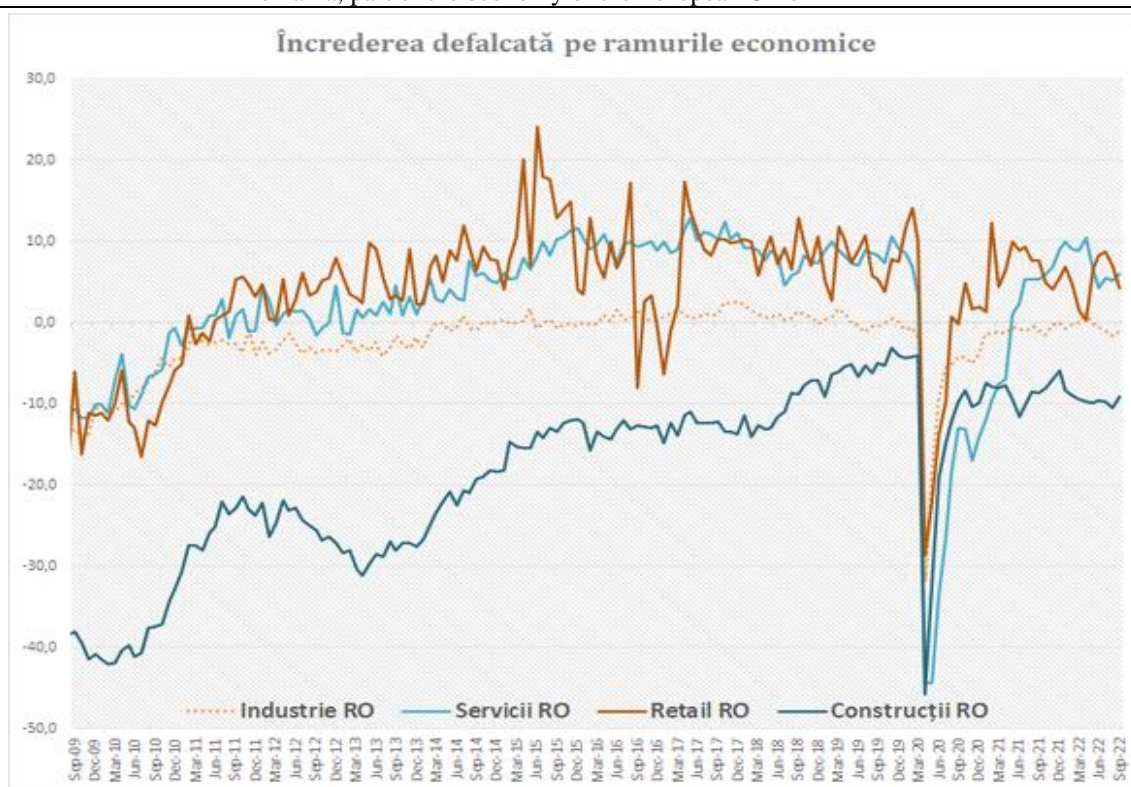
Actualele prognoze stabilite de B.N.R. cu privire la rata inflației nu sunt optimiste. Se așteaptă ca inflația să se accentueze puternic în trimestrul II al anului 2022, ajungând la nivelul de 11.2% în iunie (*prognoza precedentă indica o rată de 8.6%*), și să scadă gradual pe parcursul următoarelor trimestre. Chiar și așa, rata inflației se va menține pe un curs superior celei previzionate anterior. Se așteaptă ca în luna decembrie a acestui an să ajungă la 9.6%, deși în prognoza precedentă procentul era doar de 5.9%.

Sursa : Mihai Baniță, www.profit.ro

Indicatorii de încredere măsurați de Comisia Europeană au crescut în România, în septembrie, evoluție divergentă față de cea de la nivel european, unde au scăzut pentru a șaptea lună consecutiv. Indicatorul de încredere economică (ESI) a crescut în septembrie cu 1,7 puncte, la 102,2 puncte, după o scădere în august. La nivelul Uniunii Europene, încrederea a scăzut cu 3,5 puncte, la 92,6 puncte – a șaptea lună de scădere consecutivă, începută în martie, după debutul invaziei rusești din Ucraina. ESI este un indicator compus, realizat pe bază de sondaj, care arată percepția managerilor din servicii, industrie, construcții și comerț, dar și a populației privind starea actuală a economiei, precum și așteptările pentru evoluția viitoare. Indicatorul este calculat de Comisia Europeană și are un nivel ridicat de corelare cu evoluția PIB. O valoare peste 100 de puncte înseamnă o expansiune a activității. ”Economia zonei euro încetinește rapid pe măsură ce prețurile ridicate reduc activitatea economică și cererea consumatorilor. Ne așteptăm ca o recesiune să fi început deja”, (Bert Coljin, economist senior responsabil pentru zona euro la ING Bank.) La nivelul României, indicatorii de încredere s-au îmbunătățit în toate sectoarele cu excepția retailului.

În industrie, încrederea a crescut cu 0,5 puncte, pe fondul scăderii stocurilor de produse finite. În servicii încrederea a crescut cu 0,8 puncte, pe fondul creșterii așteptărilor privind cererea viitoare. Indicele din construcții s-a îmbunătățit cu 1,4 puncte ca urmare a îmbunătățirii așteptărilor privind comenzile comparativ cu luna precedentă. O scădere importantă, de 2,7 puncte a fost înregistrată de sectorul comerțului, unde managerii se așteaptă la o deteriorare a afacerilor în următorul trimestru.

„Inflația ridicată începe să afecteze comportamentul de consum și ar trebui să fie principalul motor al activității de retail în lunile următoare”,(Vlad Ioniță).

Încrederea în sectorul serviciilor a scăzut și mai mult în septembrie la nivelul Uniunii Europene, evoluție venită ca urmare a scăderii puterii de cumpărare. Totodată, așteptările privind prețurile au crescut din nou pe seama scumpirii energiei. „Acest lucru este deosebit de îngrijorător pentru că ar putea prelungi perioada de stagflație pentru economia zonei euro”, (Bert Coljin). Stagflația înseamnă o stagnare sau recesiune economică cuplată cu o inflație ridicată. Rata anuală a inflației a ajuns la 10% în Germania în septembrie, cu peste 2 pp mai sus față de nivelul din august, evoluție ce crește presiunea pe Banca Centrală Europeană să majoreze rata cheie.

În concluzie : Uniunea Europeană trece printr-un proces de transformare ce antrenează economiile țărilor care fac parte din ea, inclusiv România cu toate Euroregiunile și economia înglobată la nivel global.

Bibliografie :

1. Brăilean, Tiberiu, 2011, *Teoeconomia*, Editura Junimea, Iași.
2. Butnaru, G., I., 2010, *Economia comerțului și serviciilor*, Editura Tehnopres, Iași.
3. Collins, J., 2007, *Exceelența în afaceri*, Editura Curtea Veche, București.
4. Cătoi, I., Balaure, V., 1990, *Mutații în economia mondială și reorientări în politica de piață a întreprinderilor*, Tribuna Economică nr.15.
5. Doncean M., Rusu, M., Alecu, I., C., coord., 2019, *Dezvoltarea economică socială durabilă a Euroregiunilor și a Zonelor Transfrontaliere*, vol. XXXIV Editura Performantica, Iași.
6. Haller, Alina, Petronela, 2008, *Exporturile, Factori de dezvoltare și creștere economică*, Editura Performantica, Iași.
7. Kregel, J., Matzner, Grabher, G., 1998, „*Șocul pieței*”, Editura Economică, București.
8. Petcu, Monica, 2003, *Analiza economico-financiară a întreprinderii*, Editura Economica, București.
9. ***www.akcenta.ro
10. ***[www:profit.ro](http://www.profit.ro)-Mihai Baniță
11. ***Revista Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, București, 2021.

COMPLETING THE PROCESS OF ECONOMIC AND MONETARY UNION

FINALIZAREA PROCESULUI DE REALIZARE A UNIUNII ECONOMICE MONETARE

Ana-Maria GONTARIU¹
Lavinia HRENIUC²
Ioan GONTARIU³

Abstract

Most specialists have concluded that the European Union is not an optimal currency area, because business cycles are not well synchronize, price and wage flexibility is low, and from a fiscal point of view labor transfers and migration are not welcome. The expansion of the European Monetary Union involves costs and benefits. The last stage of the process of creating the Economic and Monetary Union was the introduction of the single European currency, based on the E.C.U. the European monetary unit used until that date for the calculation of payments within the EU budget. A common currency makes European economies less vulnerable than they were to disruptions in the global monetary system. It improves the capacity of the Community to follow its priorities in which the EU budget. A common currency makes European economies less vulnerable than they were to disruptions in the global monetary system. It improves the Community's ability to pursue its intrinsic economic priorities and goals in a much more autonomous manner.

Key words: *single currency, savings european, euro*

1. Introducere

Introducerea monedei Euro este, fără îndoială benefică pentru fiecare țară, dar în același timp survin și o serie de efecte negative. Adoptarea monedei unice, implică o serie de costuri administrative, legale, operative și chiar psihologice (ca urmare a schimbării bancnotelor). De asemenea, fiecare stat membru este obligat să asigure mijloacele necesare pentru a răspunde cerințelor autorității supranaționale; totuși, costurile administrative asociate acestora pot fi reduse prin redistribuirea unor sarcini sau îndeplinirea în comun a anumitor funcții (Gaspar & Hartmann, 2009). Aproximarea de zona euro, a României este esențială din punct de vedere al tuturor oportunităților momentului, iar pregătirea pentru adoptarea euro crește credibilitatea sa ca partener responsabil în cadrul U.E. Atragerea resurselor U.E., trebuie să se facă cu celeritate și spre obiective care să asigure în mod real o creștere economică sustenabilă și bine structurată, iar resetarea politicilor economice și realizarea reformelor structurale necesare, impuse de acest proces sunt menite a da României statura unui stat membru demn de a fi în zona euro, de a fi la masa deciziilor unde ne putem promova mai bine interesele în cadrul parteneriatului clădit prin integrarea europeană, pentru o Uniune rezilientă la noile provocări economice, politice și geopolitice ale prezentului (Dumitrașcu, 2009).

Al doilea pol financiar al lumii - „*de departe înaintea celui japonez*” a fost numele câștigat de Europa, prin adoptarea monedei unice. Pentru piața financiară, apariția monedei euro, reprezintă momentul fundamental, moment care a condus la oscilații însemnate pentru economia țărilor din zona euro și a dus la posibilitatea creării unei piețe unice (aceasta asigurând creșterea economică a țărilor europene, alocarea mai bună a capitalurilor și crearea de noi locuri de muncă), în interiorul căreia puterea de cumpărare dar și competitivitatea au un nivel mai ridicat (Dumitrașcu, 2009).

¹ *Inginer; Doctorand, Facultatea de Inginerie Alimentară, Facultatea de Inginerie Alimentară, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava; email: anamariagontariu@yahoo.com*

² *Facultatea de Inginerie Alimentară, Suceava,*

³ *Conf. univ. dr. ing., Universitatea Ștefan cel Mare, Facultatea de Inginerie Alimentară, Suceava, e-mail: ioang@fia.usv.ro*

2. Procesul realizării Uniunii Economice și Monetare

Acest proces a fost gândit în trei etape:

- armonizarea prealabilă prin liberalizarea totală a circulației capitalurilor în Uniune și dezvoltarea fondurilor structurale pentru reducerea dezechilibrelor regionale;
- convergența reală;
- rodajul noilor instituții prin interzicerea deficitelor bugetare excesive și înființarea Institutului Monetar European format din guvernatorii băncilor centrale naționale, respectiv introducerea progresivă a monedei unice europene – Euro (Gontariu, 2010).

Deci, ultima etapă a procesului de creare a Uniunii Economice și Monetare a reprezentat-o introducerea monedei unice europene, bazată pe E.C.U. – unitatea monetară europeană folosită până la acea dată pentru calculul plăților din cadrul bugetului U.E. Adoptarea monedei euro, a invocat de asemenea schimbări în sistemul monetar internațional stimulând integrarea valutară în alte regiunii ale lumii. Euro a devenit a doua monedă din lume, care este utilizată, din punct de vedere al dimensiunii economice. Ea a stimulat comerțul mondial, precum și mărimea și lichiditatea piețelor de capital. Unul dintre avantajele majore de intrare în U.E.M., este efectul pozitiv al expansiunii comerțului asupra țării care intră, adică așa numitul efect de Rose. Acesta este de o importanță majoră prin faptul că, deseori creșterea schimburilor comerciale stimulează creșterea economică. Acest efect a apărut din scrierile teoretice cât și empirice, în special în scrierile lui Andrew K. Rose (<http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/RecRes.htm>).

O monedă comună va face ca economiile europene să fie mai puțin vulnerabile decât erau în fața perturbărilor din sistemul monetar global. Ea va îmbunătăți capacitatea Comunității de a-și urmări prioritățile economice intrinseci și scopurile într-o manieră mult mai autonomă. Reuniunea de la Bruxelles din 1998, a aprobat propunerile Comisiei Europene și ale Institutului Monetar European ca 11 dintre cele 15 țări membre să intre în această a treia etapă și să adopte moneda unică începând cu 1 ianuarie 1999. Din primele zile ale lunii ianuarie 1999 euro devine monedă scripturală (tab.1.). Grecia a fost exclusă deoarece nu îndeplinise condițiile de convergență nominală (adică stabilitatea prețurilor, rata inflației, rata dobânzilor, deficitul bugetar, ratele de schimb) prevăzute în Tratatul de la Maastricht, iar Marea Britanie, Danemarca și Suedia au refuzat să participe.

Ulterior, în 2001 Grecia a intrat la rândul ei în zona Euro, iar la 1 ianuarie 2002 statele membre cu excepția Danemarcei, Suediei și Marii Britanii, au trecut la utilizarea efectivă a monedei unice europene. În 2007, Slovenia a fost primul stat din cele 10 care au aderat în 2004 la Uniune care a reușit îndeplinirea condițiilor pentru adoptarea monedei unice, alăturându-se deja celor 12 care utilizau deja moneda Euro.

Moneda Euro poate fi utilizată de oricare dintre statele membre ale Uniunii care se află în zona EURO (inclusiv în regiunile ultraperiferice ale Uniunii – departamentele franceze de peste mări, Azore, Madeira și Canare), dar și în state din afara Uniunii unde a mai fost adoptată ca monedă oficială (Monaco, San Marino și Vatican), în unele teritorii de peste mări ale statelor membre U.E., unde a fost adoptată ca monedă oficială (Mayotte și Saint-Pierre-et-Miquelon) și în unele state sau teritorii unde este folosită “*de facto*” ca monedă principală (Andorra, Kosovo și Muntenegru).

Moneda Euro poate fi utilizată de oricare dintre statele membre ale Uniunii care se află în zona EURO (inclusiv în regiunile ultraperiferice ale Uniunii – departamentele franceze de peste mări, Azore, Madeira și Canare), dar și în state din afara Uniunii unde a mai fost adoptată ca monedă oficială (Monaco, San Marino și Vatican), în unele teritorii de peste mări ale statelor membre U.E., unde a fost adoptată ca monedă oficială (Mayotte și Saint-Pierre-et-Miquelon) și în unele state sau teritorii unde este folosită “*de facto*” ca monedă principală (Andorra, Kosovo și Muntenegru).

Tabelul 1 Raporturile de preț a monedelor statelor membre în corelație cu noua monedă europeană

(Gontariu, 2010, tabel prelucrat)

Monedă=	1 EURO
Punt Irlandez	0,787564
Deutschemark	1,95583
Florin Olandez	2,20371
Marca Finlandeză	5,94573
Franc Francez	6,55957
Schilling Austriac	13,7603
Franc Belgian	40,3399
Franc Luxemburghez	40,3399
Pesetas Spaniol	106,386
Escudos Portughez	200,482
Lira Italiană	1936,27

Bancnotele Euro au șapte subdiviziuni de culori și dimensiuni diferite (de 200, 100, 50, 20, 10 și 5 Euro), iar monedele au opt subdiviziuni de mărimi și grafică diferite (de 2 și 1 Euro, de 50, 20, 10, 5, 2 cenți și 1 cent) (fig. 1.). Bancnotele Euro au același design în toate statele din zona EURO (realizat de un grafician al Băncii Naționale Austriece – Robert Kalina), însă monedele au o față imprimată cu însemnul național al fiecărui stat (realizate de graficianul Monetăriei Regale Belgiene – Luc Luycx). Prosperitatea economică, bunăstarea și pacea socială ale unei țări depind, într-o mare măsură de modul în care își conduce politica monetară.

Figuras 1. A doua serie de banknote euro completă (<https://www.ecb.europa.eu>)

Forma grafică a monedei europene a fost decisă de consiliul director al Institutului Monetar European, în urma unui concurs lansat în 1996. Cele 44 de proiecte incluse în concurs aparțineau unor artiști graficieni propuși de băncile centrale ale statelor membre ale Uniunii Europene și trebuiau să exprime cât mai bine ideea de cooperare între popoare și națiuni. De remarcat faptul că, unele muzee ale băncilor naționale din statele membre ale Uniunii Europene expun temporar documente și proiecte privind unificarea monetară europeană. Dacă urmărim situația țărilor membre al U.E. pornind de la Indexul Dezvoltării Umane (I.D.U.) vom constata că ele se află în următoarele poziții: Olanda, Finlanda, Franța, Suedia, Spania, Belgia, Austria, Marea Britanie, Danemarca, Germania, Irlanda, Italia, Grecia, Luxemburg și Portugalia. Prin

urmă după acest index, rangul țărilor membre se deosebește de cel socotit după P.N.B. pe locuitor. Luxemburg, de exemplu care este pe primul loc după P.N.B. pe locuitor este abia pe locul 14 după indexul dezvoltării umane. Tot astfel, Danemarca este pe locul doi după P.N.B. pe locuitor și abia pe locul 9 după indexul dezvoltării umane. O recomandare a Comisiei este adoptată astăzi pentru a promova utilizarea mai largă a monedei euro în cadrul acordurilor și al tranzacțiilor internaționale în domeniul energiei. Comisia recomandă ca moneda euro să fie utilizată pentru contractele încheiate în cadrul acordurilor energetice interguvernamentale dintre statele membre și țările terțe. Se recomandă de asemenea, utilizarea mai largă a monedei euro în tranzacțiile cu impact energetic de către participanții și întreprinderile de pe piața europeană care oferă servicii financiare.

3. Impactul euromonedei în contextul economiei moderne

Pe măsură ce Uniunea se extinde, aspectul cel mai spectaculos îl constituie scenariul prin care o țară devine efectiv membră. Este important să luăm parte la procesul de adoptare a unor decizii cu privire la probleme importante care ne afectează viața de zi cu zi. Extinderea, consider că, este proiectul cel mai complex și îndrăzneț efectuat de către Uniunea Europeană. Altfel spus, acest proces reprezintă reunirea continentului european, care a fost fragmentat în urma ultimului război mondial. În trecut au mai existat tentative de extindere, dar actualul proces conturează ideea de o „*Europă liberă și unită*”. Extinderea nu poate fi privită ca o amenințare, ci ca un imbold spre „reînnoire”. Însă aceasta nu este completă fără aderarea a noi țări la Zona Euro, deoarece noile state membre ale U.E. sunt caracterizate de șocurile asimetrice și flexibilitatea scăzută pe piața muncii, zona euro nu poate fi clasificată ca o zonă monetară optimă (Nedelea Marilena-Oana, Gontariu I., 2015).

Adoptarea euro implică o serie de costuri administrative, legale, operative și chiar psihologice (ca urmare a schimbării bancnotelor). De asemenea, fiecare stat membru este obligat să asigure mijloacele necesare pentru a răspunde cerințelor autorității supranaționale; totuși, costurile administrative asociate acestora pot fi reduse prin redistribuirea unor sarcini sau îndeplinirea în comun a anumitor funcții.

La acestea se adaugă o serie de alte costuri care derivă din pierderi de competitivitate relativă în eventualitatea alegerii unei parități incorecte, din posibile diferențe în structura prețurilor, a salariilor, sau în ponderea sectoarelor în economie, cu efecte asupra persistenței dezechilibrului contului curent. Nu în cele din urmă, autoritățile pierd opțiunea de „*taxare prin inflație*”.

Apropierea de zona euro a României este esențială din punctul de vedere al tuturor oportunităților momentului, iar pregătirea pentru adoptarea euro crește credibilitatea sa ca partener responsabil în cadrul UE. Avantajul adus de U.E.M. pentru piața financiară se observă și din perspectiva investitorilor. Structura investitorilor în statele mici este internațională. Această percepție este transferată de la nivel național la nivel european, unde avantajul constă în marja ridicată de diversificare a investițiilor. Soldul I.S.D. la 31 decembrie 2017 a înregistrat nivelul de 75.851 milioane euro. Acest rezultat a fost obținut prin adăugarea la soldul de la sfârșitul anului precedent a fluxului net de I.S.D., precum și a celorlalte componente care conduc la variația soldului, respectiv a diferențelor valorice pozitive/negative provenite din reevaluările activelor exprimate în valută datorate modificării cursului valutar, reevaluarea prețurilor unor imobilizări corporale, precum și a valorii de piață a întreprinderilor I.S.D. listate, din retratări contabile ale valorii diferitelor componente ale soldurilor inițiale și din corecții ale datelor din raportările statistice anterioare (Tabelul 2).

Din tabelul 2 se observă că, primele cinci țări clasate după ponderea deținută în soldul ISD la 31 decembrie 2017, sunt: Olanda (25.9 la sută din soldul I.S.D. la sfârșitul anului 2017), Germania (12.8 la sută), Austria (12.6 la sută), Italia (6.2 la sută) și Franța (6.2 la sută). În ceea ce privește ordinea primelor cinci țări de origine a investițiilor directe se observă că, față de anul precedent, Italia a surclasat Franța și Cipru, ocupând locul patru. Încă mai există voci care

recomandă adoptarea monedei unice după mai mult de doi ani de la aderarea la U.E. Argumentele lor se bazează pe faptul că o țară intrată recent în Uniunea Europeană trebuie să facă față concurenței existente pe piața unică și provocările legate de piețele de capital globale. Pe de altă parte, aceste țări sunt caracterizate prin nivelurile diferite de dezvoltate, mai mici decât cele ale Uniunii și el trebuie să obțină convergența nominală și reală.

Tabelul 2 Repartizarea Soldului ISD pe țări de origine în anul 2017

	Valoare (milioane euro)	Pondere în total ISD (%)
Total, din care	75.851	100.0
Olanda	19.638	25.9
Germania	9.704	12.8
Austria	9.575	12,6
Italia	4.739	6.2
Franța	4.731	6.2
Cipru	4.647	6.1
Luxemburg	3.543	4.7
Elveția	3.144	4.1
Grecia	1.723	2.3
Belgia	1.584	2.1
Spania	1.559	2.1
Marea Britanie	1.452	1.9
Republica Cehă	1.431	1.9
Statele Unite ale Americii	1.128	1.5
Ungaria	959	1.3
Polonia	692	0.9
Danemarca	581	0.8
Suedia	533	0.7
Turcia	519	0.7
Coreea de Sud	349	0.5
Norvegia	339	0.4
Japonia	315	0.4
Irlanda	288	0.4
Gibraltar	286	0.4
Liban	271	0.4
Portugalia	268	0.4
Israel	224	0.3
Virgine Britanice (Insulele)	189	0.2
Bulgaria	174	0.2
Canada	158	0.2
Malta	107	0.1
Alte țări*	1.001	1.3

*țări de origine a unor investiții al căror sold este mai mic de 100 de milioane de euro

Sursa: BNR, disponibil : <http://www.bnr.ro/page.aspx?prid=10677>

Cu toate acestea, trei state s-au alăturat zonei euro: Slovenia pe data de 1 ianuarie 2004, Cipru și Malta. Este un accident faptul că țările mai mici sunt primele care s-au alăturat (Tabelul 3). Pentru aceștia monedă comună este bun de protecție împotriva piețelor financiare. Expunerea la tendințele externe este mult mai mare din cauza dimensiunii relativ mică a economiei naționale. După cum Mundell afirmă în lucrarea sa, într-o lume în care așteptările

sunt mereu în schimbare, fluctuațiile cursului de schimb nu funcționează ca stabilizator, instrumentele folosite atunci când se confruntă șocurile asimetrice. În prezența convenției, numit Mundel II, intrarea imediată în zona euro ar putea fi soluția optimă.

Tabelul 3 Etapele extinderii zonei Euro

Nr.crt	Țara	Anul aderării
1	Austria	1 ianuarie 1999
2	Belgia	1 ianuarie 1999
3	Cipru	1 ianuarie 2008
4	Finlanda	1 ianuarie 1999
5	Estonia	1 ianuarie 2011
6	Franța	1 ianuarie 1999
7	Germania	1 ianuarie 1999
8	Grecia	1 ianuarie 2001
9	Irlanda	1 ianuarie 1999
10	Italia	1 ianuarie 1999
11	Letonia	1 ianuarie 2014
12	Lituania	1 ianuarie 2015
13	Luxemburg	1 ianuarie 1999
14	Malta	1 ianuarie 2008
15	Olanda	1 ianuarie 1999
16	Portugalia	1 ianuarie 1999
17	Slovacia	1 ianuarie 2009
18	Slovenia	1 ianuarie 2007
19	Spania	1 ianuarie 1999

Sursa : http://ro.wikipedia.org/wiki/Zona_euro

Criteriile de convergență impuse potențialilor membri pentru aderarea la Uniunea Monetară se îndeplinesc prin respectarea regulilor impuse de convergența nominală. O inflație scăzută și o politică bugetară durabilă inevitabilă sunt țări care doresc sau nu să se alăture unei uniuni monetare.

Țările care trec de criteriile de convergență bugetară nu au nici o garanție că vor fi cu succes membrii uniunii monetare. Chiar dacă, numerele bugetare sunt irelevante pentru a prezice dacă țările vor experimenta mai multe beneficii decât costuri la aderarea lor la Uniunea Monetară. Extinderea zonei euro va avea implicații practice extinse pentru funcționare. Șocurile asimetrice vor crește în mod semnificativ: unele țări pot suporta un boom și presiuni inflaționiste în timp ce altele pot suporta forțele deflaționiste.

4. Concluzii

Adoptarea monedei Euro a invocat modificări la nivelul sistemului monetar internațional stimulând integrarea monetară în alte regiuni ale lumii astfel încât, Euro a devenit a doua monedă în lume, în funcție de dimensiunea economică în care este utilizată. Unul dintre avantajele majore ale intrării în U.E. este un efect pozitiv de expansiune comercială, adică așa-numitul efect de Rose.

Folosirea monedei euro și în țări terțe, unde este apreciată pentru puterea de cumpărare este o altă latură dată rolului internațional al monedei euro. Prin introducerea monedei unice, instituțiile monetare și financiare din zona euro au trimis cantități însemnate de bancnote euro în afara zonei euro.

Conceptul de piață unică face referire la dezideratul constituirii unui spațiu economic unitar reglementat, la nivelul statelor membre ale Uniunii Europene, cu scopul îmbunătățirii condițiilor de desfășurare a activităților comerciale, economice și sociale.

Bibliografie

1. Dumitrascu Roxana, 2011 - *Piata financiară europeană* - suport de curs.
2. Gaspar V. & Hartmann Ph., 2009 - *The Euro and Money Markets: Lessons for European Financial Integration*, The Euro and Financial Markets.
3. Gontariu, I., 2010 – *Instituții, mecanisme și terminologii comunitare*. Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava.
4. Nedelea Marilena-Oana, Gontariu I., 2015 - *Instituții și principii juridice internaționale*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
5. <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/RecRes.htm>
6. <https://www.ecb.europa.eu>
7. <http://www.bnr.ro/page.aspx?prid=10677>
8. http://ro.wikipedia.org/wiki/Zona_euro

THE CONCEPT OF PUBLIC HEALTH AS AN ECONOMIC CATEGORY AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER AREAS

CONCEPTUL SANATĂȚII PUBLICE CA CATEGORIE ECONOMICĂ RESPECTIV ROLUL EI IN DEZVOLTAREA ZONELOR TRANSFRONTALIERE

Svetlana GOROBIEVSCHI¹
Corina CAUȘAN²

Abstract.

The economic development of human society followed a new path when it provoked discussions about well-being and life satisfaction. In the research carried out by local and international scientists, the connection between the well-being of the population or the "state of the nation" and the quality of life appears again, which constituted a step forward in the direction of public health research. The finding that economic progress does not automatically lead to general well-being and the elimination of poverty, but become one of the reasons that led to the emergence of a research direction, namely, the research of the concept of public health. The authors of this paper researched several opinions on the global level of health and through the lens of the theory of the human factor in society, they came to the conclusion that it deserves to be recognized as a social-economic category, because it contributes to the development of the human factor and ensures the achievement of its performances by satisfying human needs.

According to European public health policies, the modern view of public health is complemented by several other dimensions - emotional, intellectual and spiritual, each of which contributes to the growth of a person's well-being, which confirms his socio-economic character. In the paper, economic analyzes of global statistical information on the state of satisfaction of some countries with health are carried out, through the Global Health Index and the Health Security Index. Both complement each other in that the first - only assesses the state of health in certain periods; the second - allows the assessment of the health status in the country in times of crisis.

Key words: *the role of health in society, quality of life, health assessment, Global Health Index, Global Health Security Index*

JEL: A1, A13, H53

1. Introducere

În orice țară longevitatea vieții și sănătatea publică sunt apreciați ca factori decisivi ai dezvoltării umane. În anii 1980 experții Organizației Mondiale a Sănătății (OMS) au definit "formula sănătății", conform căreia structura ei include următorii factori: ereditatea individului; starea mediului în care el locuiește; asistența medicală oferită și stilul de trai.

Conform opiniei Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), sănătatea publică este științacare studiază probleme de sănătate ale unei populații, starea de sănătate a colectivității, serviciile de igienă mediului, serviciile generale sanitare și administrarea serviciilor de îngrijiri. Este strâns legată de conceptele medicinei preventive, medicinei sociale, abordând în egală măsură sănătatea comunitară și „sănătatea publică” [1].

"Formula sănătății" este o variantă a unui apel științific adresat populației, cu un accent clar pe ponderea contribuției proprii la sănătatea personală și publică. E de dorit ca aceste date să fie utilizate de populație și medicină ca bază în direcția protejării și păstrării sănătății. Astfel, conform a mai multor cercetări efectuate de Organizația Mondială a Sănătății (OMS) în determinarea unui anumit nivel al stării de sănătate a populației, stilului de viață îi revine o pondere de 40%, mediului de trai - 20%, factorilor biologici(ereditatea)- 30%, iar serviciilor de sănătate care intervin direct prin tratament - doar 10%. Dar acest fapt nicidecum nu devalorizează rolul medicinei în dezvoltarea umană[1].

2. Analiza conceptului de sănătate privind cercetarile științifice de valoare

Să apelăm la unele opinii ai savanților de talie mondială din domeniul respectiv, care au efectuat cercetări științifice de valoare.

¹Dr. hab., prof. univ. Svetlana Gorobievschi, Universitatea Tehnică a Moldovei

²Conf. univ. dr. Corina CAUȘAN, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

În secolul al XI-lea î. Hr. Galen a definit sănătatea ca stare „în care nu simțim durere și care nu intervine îndeplini funcțiile vieții noastre de zi cu zi: participă să călăuzim, să ne spălăm, să bem, să mâncăm și să facem tot ceea ce noi vrem.” Conform timpului pe când a fost dată această definiție, o considerăm oportună, cu toate că în ea găsim reflectarea doar părții fizice a sănătății.

Mai târziu apare definiția formulată de savantul **Winslow** (1982) în care găsim următoarea formulă a sănătății. Astfel, conform opiniei savantului **Winslow** „Sănătatea publică este știință și arta de a preveni maladia, de prelungire a vieții și de promovare a sănătății fizice și mentale și a eficienței prin eforturile organizate ale comunității pentru asanare mediului, lupta contra maladiilor transmisibile, educația individului în igiena personală, organizarea serviciilor de îngrijire medicală și comunicare pentru diagnosticul precoce și tratamentul oportun al maladiilor și dezvoltarea unui mecanism social care să asigure fiecărui individ al comunității un standard de viață adecvat menținerii sănătății sale [2].

În această definiție s-au descris toate funcțiile manageriale ale sănătății publice ca știință și arta, astfel fiind recunoscută medicina ca domeniu de activitate în societatea umană.

Tot în aceeași perioadă **Hanlon** (1982), vede sănătatea publică ca ”știința protejării oamenilor și sănătății” [3]. În viziunea lui sănătatea publică reprezintă ansamblul cunoștințelor, deprinderilor și atitudinilor populației orientate spre menținerea și îmbunătățirea acesteia. Ca ramură și parte integrantă a sănătății publice se numără și medicina comunitară, desemnând legătura bilaterală între medicină și comunitate și determinismul socioeconomic, politic și cultural al sănătății comunității.

În general, această definiție repetă opinia savantului Winslow. În același timp, definiția propusă de savantul Hanlon este mai extinsă decât precedenta, deoarece dânsul definește nu numai rolul deosebit al sănătății publice ca domeniu și ca proces, dar și rolul responsabilității colective a medicinei față de comunitate.

La începutul anilor 40 ai secolului XX, conceptului de „sănătate” i s-a dat următoarea interpretare: „Sănătatea poate fi considerată o persoană care se distinge prin dezvoltare armonioasă și bine adaptată la mediul său fizic și social. Sănătatea nu înseamnă doar absența bolii: aceasta este o stare pozitivă a spiritului, este o împlinire voluntară a îndatoririlor pe care viața le impune unei persoane.

Această definiție pare să fie completă pentru o persoană, însă, în general poate fi utilizată și pentru o națiune întreagă. Definiția necesită luarea în considerare a abordărilor exprimate și de autorii precedenți.

Știința medicală a secolului XXI, pe lângă sănătatea individului abordează în mod analitic sensul medico-social al sănătății colectivităților umane, descriind bine conturat medicina omului sănătos. Sănătatea și boala sunt abordate astfel în concept global multifactorial, în abordare epidemiologică reținem modelul lui Denver (1975) de factori care condiționează starea sănătății, derivată de conceptul lui Lalonde (1974), care iau în cont factorii:

1. biologici (ereditate, caracteristici demografice ale populației);
2. ambianței (mediul fizic și social: factorii fizici, socio-culturali și educaționali);
3. comportamentali, atitudinile, obiceiurile. Stilul de viață depinde de comportamente, care, la rândul lor, sunt condiționate de factori sociali, iar stilul de viață este rezultatul factorilor sociali și al comportamentelor, precum și corelarea lor;
4. serviciile de sănătate (preventive, curative, recuperatorii).

În opinia autorilor, sănătatea publică prin acțiunile sale desemnează în exclusivitate:

– Eforturile organizate și conjugate ale societății, susținute prin legi, programe de prevenire și combatere, instituții și servicii sanitare, sociale, educative – în vederea reducerii disconfortului, bolii, incapacității, invalidității și a deceselor premature.

– Sănătatea publică este o știință de acțiune. Asemenea științelor medicale sănătatea publică se găsește într-o continuă evoluție – în jurul valorilor ei determinate, încadrate în viziunea ecologică, sociologică, culturală și economică.”[4].

– Sănătatea publică este o știință a acțiunii comunitare, economice și sanitare, componentă a dezvoltării, reprezentând totodată argumentul major pentru cercetarea măsurilor sanogene cu contribuția grupurilor sociale și a tuturor sectoarelor comunității, în scopul menținerii sănătății, prevenirii și combaterii bolilor și a consecințelor lor.

– Sănătatea manifestă un caracter procesual, evolutive, datorită căruia definirea sa cunoaște o multitudine de variante în concordanță cu dinamica și specificul valorilor culturale, cunoștințele acumulate, etc.

Este o viziune mult mai completă decât precedentele.

Să apelăm la viziunea savanților medici din Republica Moldova.

Profesorul universitar, doctor habilitat în medicină O.Lozași conferențiarul universitar A. Niculiță din Republica Moldova în manualul „Economia sănătății”(2016) menționează că „din punct de vedere economic și social, sănătatea individului și a populației, în general, este văzută ca o capacitate pentru prestarea unor activități eficiente și eficace, în condițiile influenței factorilor din mediul extern și în limitele unor anumite tipuri de activități...Sănătatea reprezintă fundamentul bunăstării națiunii, a prosperității ei economice și sociale” [5], cu care autorii articolului sunt de acord.

Tot ei propun să analizăm din mai multe aspectesănătatea ca categorie socio-economică, care confirmă viziunea sistemică asupra acestei categorii[5]:

1. Sănătatea publică – ca și sănătatea fiecărui cetățean – reprezintă un obiectiv strategic al statului și o condiție pentru securitatea națională a țării.

2. Sănătatea este o categorie economică a societății și condiția principală de reproducere a potențialului de muncă.

3. Sănătatea este asigurată prin utilizarea unor cantități considerabile de resurse economice și fonduri din partea statului și a populației.

4. Sănătatea apare ca cel mai reprezentativ indicator al nivelului, modului de trai și calității vieții.

Autorii lucrăriiI au analizat această opinie și menționează deosebitulaportul ai acestor savanți din Republica Moldova prin faptul că ei nu numai au descris conceptul teoretic extins al sănătății publice, dar au și argumentat direcțiile strategice de dezvoltare ai acestea ca categorie cu caracter complex.

Astfel,în *sens economic* se consideră că sănătatea este un segment în care se produc bunuri și servicii medicale, unde domină incertitudinea și riscurile antreprenoriale.

Apoi, *domeniul economiei sănătății*(sau economiei sanitare) *a apărut și s-a dezvoltat în diferite țări sub influența progresului tehnic asupra activităților medicale.*

Această tendință se manifestă și actualmente în lumea modernă prin incertitudinea crescândă pe care o declanșează la nivel mondial climatul, încălzirea globală, bolile virale și alți factori, acest sector devenind tot mai vulnerabil, cu nevoi tot mai mari. În viziunea autorilor, nu este de mirare faptul că alături de medici, farmaciști, chimiști și psihologi, în soluționarea problemelor contemporane a sănătății trebuie să-și aducă aportul și economiștii. [6,12].

Totalizând opiniile expuse mai sus ai diferitor savanți ai lumii, autorii consideră căprin acțiunile sale sănătatea publică îmbrățișă în exclusivitate următoarele caracteristici:

– Sănătatea publică este o știință de acțiune. Asemenea științelor medicale sănătatea publică se găsește într-o continuă evoluție – în jurul valorilor ei determinate, încadrate în viziunea ecologică, sociologică, culturală și economică.

– Eforturile organizate și conjugate ale societății, susținute prin legi, programe de prevenire și combatere, instituții și servicii sanitare, sociale, educative –în vederea reducerii discomfortului, bolii, incapacității, invalidității și a deceselor umane.

– Sănătatea publică este o știință a acțiunii comunitare, economice și sanitare, componentă a dezvoltării, reprezentând totodată argumentul major pentru cercetarea măsurilor sanitare cu contribuția grupurilor sociale și a tuturor sectoarelor comunității, în scopul menținerii sănătății, prevenirii și combaterii bolilor și a consecințelor acestora. [7,8,11].

– Sănătatea manifestă un caracter procesual, evolutiv, datorită căruia definirea sa cunoaște o multitudine de variante în concordanță cu modalitățile de specificul valorilor culturale, cunoștințelor acumulate, etc.

Conform viziunii savantului francez M.Lalonde (1974), caracteristicile definiției sănătății pot fi următoarele [7,8,14].

- Să fie acceptată de toată lumea ca o "aspirație";
- Să fie realizată prin activități ce presupun responsabilități sociale;
- Să manifeste caracterul pozitiv și multilateral al sănătății.

Criteriile utilizate țin cont de bunăstare funcțională, capacitatea organismului de a se adapta la condițiile variate de viață și muncă, starea umană care îl face pe individ creativ (criteriu utilizat frecvent de școală franceză).

Sănătatea grupurilor umane reprezintă o sinteză a sănătății individuale apreciate într-o viziune sintetică, globală și ecosistemică. Evoluția societății, după milenii și secole de incertitudini și agresiuni în existența sa planitară, primește în epoca modernă conceptualitatea durabilității pentru noțiunea de sănătate, sensul său prioritar contopindu-se cu atributele de promovare, echilibru și protecție. Sănătatea reprezintă marea bogăție a lumii.

Dreptul la sănătate al individului și al colectivității umane (parte a eticii sănătății), reprezintă o componentă a eticii întregii societăți, determinând cadrul funcționării acesteia sub principiul echității. [11].

Sănătatea este o caracteristică a calității vieții, iar pe de altă parte - reprezintă și o măsură a calității vieții (al nivelului de trai socio-economic și cultural). OMS structurează cinci dimensiuni ale calității vieții ce trebuie avute în vedere în evaluarea programelor de sănătate publică, și anume:

- Reducerea simptomelor maladiei.
- Înlocuirea anxietății și a descurajării prin influxuri de stare de bine și optimism.
- Menținerea unei rețele de interacțiuni sociale pozitive.
- Conservarea aptitudinilor de cognitive.
- Aptitudinea de a munci și de a păstra un nivel de trai și de muncă suficient. [12].

Sănătatea grupurilor umane reprezintă o sinteză a sănătății individuale apreciate într-o viziune sintetică, globală, ecosistemică. Evoluția societății, după milenii și secole de incertitudini și agresiuni în existența sa planitară, primește în epoca modernă conceptualitatea durabilității pentru noțiunea de sănătate, sensul său prioritar contopindu-se cu atributele de promovare, echilibru și protecție. Sănătatea reprezintă marea bogăție a lumii. Dreptul la sănătate al individului și al colectivității umane (parte a eticii sănătății), reprezintă o componentă a eticii întregii societăți, determinând cadrul funcționării acesteia sub principiul echității.

Planificarea în domeniul asistenței medicale - acesta este procesul de determinare a resurselor necesare și a mecanismului de utilizare eficientă a acestora pentru a rezolva problemele de îmbunătățire a calității și accesibilității asistenței medicale, realizarea unor indicatori specifici ai sănătății publice. [13,14,15].

Scopul principal al medicinei ca domeniu este realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor societății la protecția sănătății și asigurarea unor abordări unice, metodologice în această direcție.

Baza pentru prognozarea și planificarea dezvoltării instituțiilor medicale:

1. Elaborarea standardelor-țintă ale nevoii populației de îngrijire medicală și preventivă.
2. Evaluarea relevantă a resurselor necesare pentru a oferi populației îngrijiri medicale și preventive.
3. Determinarea perioadei și duratei reale de furnizare a resurselor

Analiza stării reale a medicinei din R. Moldova, în opinia autorilor, confirmă provocările cu care se confruntă instituțiile medicale din domeniul sănătății, care sunt:

1. limitarea cheltuielilor guvernamentale pentru asistența medicală publică;
2. creșterea costurilor pentru achiziționarea de echipamente de înaltă tehnologie;
3. consolidarea în continuare a acțiunilor comune a organizațiilor de asistență medicală din cauza creșterii costurilor și a concurenței sporite;
4. importanța crescândă a strategiilor care permit organizațiilor să-și ocupe "nișa pe piață", utilizând serviciile de marketing;
5. creșterea calității serviciilor și dezvoltarea de noi sisteme alternative pentru furnizarea serviciilor de asistență medicală;
6. restructurarea sistemului de prestare a serviciilor de sănătate publică a spitalelor mici din mediul rural și asigurarea funcționării lor normale;
7. lipsa semnificativă de lucrători din domeniul sănătății, resimțită în special acut în raport cu specialiștii din anumite categorii și anumite zone geografice;
8. tendința crescândă de prevenire a bolilor prin introducerea de programe pentru consolidarea bunăstării și promovarea unui stil de viață sănătos;
9. schimbările demografice, ca urmare a creșterii sarcinii asupra unor categorii de organizații de asistență medicală;
10. îmbătrânirea generală a populației și creșterea continuă a sarcinii asupra organizațiilor de asistență medicală asociate la acest proces;
11. creșterea mobilității populației din cauza migrației, care necesită un sistem flexibil de asistență medicală și apariția dificultăților suplimentare în planificarea activităților instituțiilor de asistență medicală. [14,20,23].

Ca urmare a luării în considerare a abordărilor Aurora Dragomirișteanu,(1966) Henri Sigerista (1967), Nicolai Testimițeanu(1981) R.M. Baevsky(2007), Yu.P. Lisitsyna(2013) V.P. Kaznacheeva, (2015), A.G. Shchedrin(1991), Larisa Spinei(2006), Oleg Lozan(2008), Ana Murza (2009), Galina Buta, (2016), Gn.Curochin(2016), precum și definițiile sănătății și bolii pot fi observați că diferiți autori din puncte diferite de vedere își determină sănătatea. Unul - pune la bază componenta biologică și fiziologică, în timp ce altele - sunt mai mult condiții sociale care afectează formarea sănătății umane. În al doilea rând, recunoașterea naturii complexe a sănătății și construirea pe baza definiției OMS, în care este o expusă dependența de starea fizică, bunăstarea mentală și socială, este logic să argumentăm că dacă fizicul și bunăstarea mentală caracterizează starea individului, atunci bunăstarea socială ar trebui să caracterizeze și starea individului, și nu mediul social.

3. Promovarea abordării integrate a sănătății publice în contextul creșterii economice

După cum am dovedit în materialul expus anterior, există două grupe de opinii a studiilor de sănătate socială a individului:

- Prima - se concentrează pe studierea parametrilor socio-psihologici ai indivizilor, care asigură succesul includerii lor în diverse medii sociale;
- A doua - studiază impactul sănătății sociale a unei persoane asupra bunăstării fizice și psihice ai acesteia [15,17].

Aspectul social al sănătății generale a omului se realizează prin conexiuni și relații sociale, oferindu-i o varietate de sprijin, precum și furnizare de impact social-reglator și mobilizator. Conceptele-cheie de studiere a sănătății sociale sunt: rețelele sociale, capitalul social, bunăstarea socială în diverse medii sociale, cu manevrabilitatea și controlul de individ al situației.

Bolile și morbiditățile au fost studiate la nivel genetic și molecular, dar și azi medicii știu destul de puțin despre sănătate și nu vor să se ocupe de ea: „Nu depinde de sănătate, nu există timp și energie pentru a face față bolilor”. În plus, oamenii sănătoși nu merg la medici. Prin

urmare, medicii s-au ocupat în orice moment în principal de bolnavi și au studiat bolile. Academicianul în medicină din Ucraina, Nicolae Amosov, a recunoscut: „Toți medicii sunt specialiști în boli, nu în sănătate”³. În termenul „sănătate publică” este indicat sensul principal al acesteia în protecția sănătății, și nu în tratamentul bolilor[16,17].

În Rapoartul *Eurostat-2021* a fost publicată informația, în care erau oglindite rezultatele sondajului internațional a testării la sănătate a populației conform criteriilor: bună, destul de bună și slabă. Respondenții au fost selectați din diferite țări ale Europei, comparabili după vârstă și statut social. Conform rezultatelor sondajului, ponderea respondenților care și-au evaluat sănătatea ca fiind bună este înregistrată în fig.1.

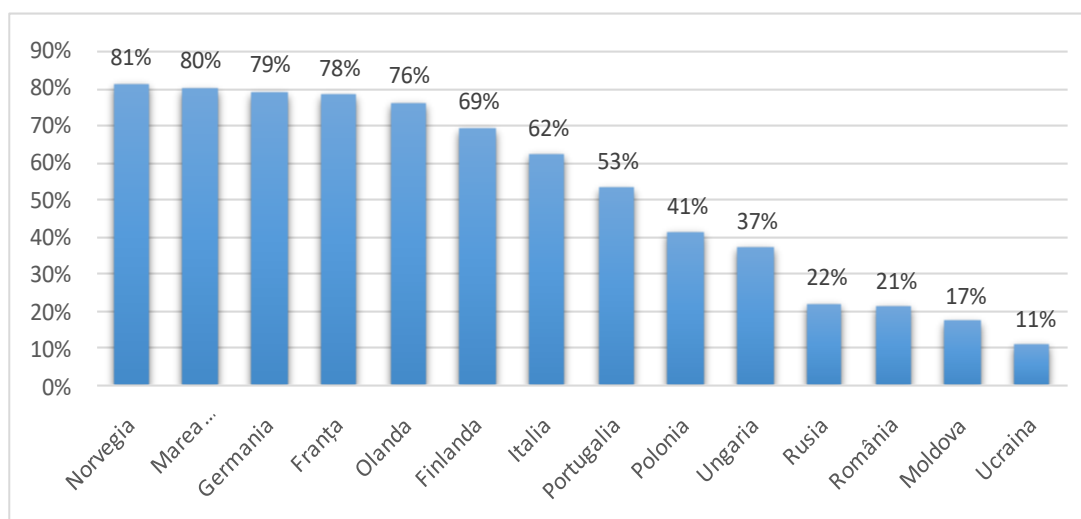

Figura 1. Nivelul de satisfacție cu sănătatea a respondenților a unor țări ale Europei, %

Sursă: Elaborat de autor în baza www.ec.europa.eu/eurostatm, 2022

Credem că aceste valori reflectă obiectiv diferențele între cetățenii din diferite țări, atât în ceea ce privește sănătatea și percepția sănătății în viața lor, cât și diferențele în cultura sănătății și stilul de viață.

Date triste au fost obținute în rezultatul examinării clinice recente a populației din R.Moldova, în care au participat aproximativ 1,1 milioane de respondenți. Rezultatele au arătat că doar puțin peste 23% dintre persoanele examinate erau evaluate ca practic sănătoase (www.statistica.md), ceea ce dovedește că R.Moldova se confruntă cu mari probleme în domeniul sănătății publice. [18,19].

3.1. Evaluarea sănătății publice la nivel global

În baza unui rezumat al numeroaselor cercetări medicale efectuate de Eurostat din domeniul epidemiologiei și etiologiei, s-a dovedit că mai mult de 80% din capacitatea de menținere a sănătății depinde de propria voință și comportamentul individual în menținerea sănătății, 15% - de societate și mediul în care se trăiește, doar 5% - de efortul medical.

Respondenții care nu își vizitează niciodată rudele sunt de două ori mai predispuși să aibă sănătate precară, decât cei care își vizitează pe cei dragi, suferând de tulburări neurologice, depresie și insomnie. De asemenea, există riscuri triple de îmbolnăvire pentru femeile care niciodată nu vizitează prietenii și rudele. În special, s-a dovedit că indicatorii de autoevaluare a sănătății sunt mai mari printre acei oameni care fac parte din rețelele formale și informale, unde au posibilitatea de comunicare și susținere pe prieteni în timpul bolii, au nivel de încredere mai mare și în capacitatea de a-și controla viața. [11,19].

³Левшин В.Ф. Три времени жизни. Ваш учебник здоровья. – М.: Университетская книга, 2015. – С. 23

Prin urmare, păstrarea sănătății ar trebui asigurată, în primul rând, prin propriile cunoștințe și eforturi, rolul medicilor aici este secundar. De asemenea, este important să înțelegem că sănătatea pe care ne-o oferă natura de la naștere nu poate fi conservată, doar trebuie dezvoltată și menținută în mod constant. Lipsa de atenție și grija față de ea este cauza principală care provoacă diverse boli. Astfel, în direcția medicală și socială se evidențiază două abordări ale analizei sănătății sociale, care nu se contrazic, ci, dimpotrivă, se completează, motiv pentru care ambele ar trebui să se reflecte în definiția sănătății sociale.”[3,20]. Această cerință este îndeplinită de definiția propriu zisă a Sănătății sociale (publică).

Sănătatea publică ca o categorie economică întrunește un set de caracteristici personale care asigură individului o interacțiune armonioasă cu mediul social, în urma căreia nevoile umane biopsihosociale sunt realizate prin activitățile acestuia în mediul social. În consecință, caracteristicile sociale ale unei persoane, împreună cu cele psihologice (mentale) și fizice, îi determină sănătatea publică.

Studiul impactului asupra sănătății în contextul relațiilor sociale în care au fost respondenții incluși, a primit o specială dezvoltare în cercetare pornind de la teoria capitalului uman, care recunoaște rolul dublu în societate a individului ca capital uman și ca resursă umană. [21,23].

Ca resursă umană individul servește drept forță de producție, iar ca capital uman - este sursa de generare a ideilor tehnico- inovative, constructive în perfecționarea tuturor factorilor de producție. Ca rezultat, sănătatea individului este parte componentă a sănătății publice și ambele sunt categorii economice, care prin existența și efortul depus în relațiile de producție contribuie la formarea PIB-ului țării.

Deci, definiția finală a sănătății publice poate fi formulată în felul următor - *Sănătatea publică este componenta inițială de bază a calității vieții, deoarece sănătatea individului este treapta inițială a dezvoltării nevoilor umane (starea fizică, gradul de asigurare, dezvoltare a formelor de comunicare, nivelului de cunoaștere, de afiliere, estetice și culturale, de autorizare). În funcție de dezvoltarea nevoilor umane la individ se formează diferite forme de satisfacție cu viața. Cele mai durabile forme de satisfacție sunt posibile la oamenii sănătoși, care au capacitatea de autorealizare maximală a nevoilor umane, care dovedesc și esența economică a acestei categorii.*

Omul este fericit când atinge gradul de realizare cel mai înalt al nevoilor umane. Important de menționat, că îi de ajuns să nu existe sănătate și gradul de satisfacție cu viața se coboară la zero, adică dispăre.. [23]. Pentru menținerea unei sănătăți bune, individul trebuie să-și examineze fiecare din aceste dimensiuni și să se orienteze în sensul în care ar putea să trăiască o perioadă longevivă de timp, ci să se bucure pe deplin de viața trăită integral.

Grupul țărilor cu populația cea mai sănătoasă din lume este expusă în tab. 2.

Actualmente se propune pentru evaluarea nivelului de sănătate națională Indicele Global de Sănătate (GHI), Bloomberg. Această măsurătoare examinează a mai mulți factori, inclusiv:

1. Riscurile pentru sănătate (consumul de tutun, hipertensiunea arterială, obezitatea);
2. Disponibilitatea apei curate;
3. Speranța medie de viață;
4. Malnutriție;
5. Cauzele morții.

Conform clasamentului din 2019, scorul general al Spaniei de 92,75 puncte a calificat-o drept cea mai sănătoasă țară din lume. Spre comparație, Statele Unite s-au clasat pe locul 35, cu un scor general de 75. Spania se mândrește cu o speranță de viață de 83,5 ani, care este de așteptat să crească la 85,8 până în 2040 și să fie cea mai mare din lume. Spaniolii consumă o dietă mediteraneană plină cu grăsimi sănătoase și leguminoase, fructe și legume și mai puțină carne roșie și alimente procesate. Spania are cel mai mare procent de mers pe jos din Europa, cu 37% dintre oameni mergând la serviciu pe jos în loc să conducă (doar 6% dintre americani merg

pe jos la serviciu). În plus, programul universal de asistență medicală din Spania are un mare succes și a redus rata de decese prevenibile a țării la 45,4 decese prevenibile la 100.000 de locuitori. Dezvoltarea economică a societății a urmat o nouă cale când a provocat discuțiile despre bunăstare și calitatea vieții [23].

Tablul 1. Topul celor 25 de state cele mai sănătoase din lume, conform GHI (Bloomberg) și PIB-ul țărilor.

Ratingul țărilor	Țara	Scorul	PIB-ul per capita, mii \$	Ratingul țărilor	Țara	Scorul	PIB-ul per capita, mii \$
1	Spania	92,75	30,6	14	Finlanda	85,89	53,5
2	Italia	91,59	35,5	15	Olanda	85,86	57,7
3	Islanda	91,44	68,8	16	Canada	85,70	52,8
4	Japănia	91,38	40,7	17	Coreea de Sud	85,06	35,9
5	Elveția	90,93	93,5	18	Noua Zeelandă	85,06	48,3
6	Suedia	90,24	58,6	19	Marea Britanie	84,28	46,2
7	Australia	89,75	62,6	20	Irlanda	84,06	102,4
8	Singapore	89,29	66,3	21	Cipru	83,58	29,4
9	Norvegia	89,09	82,3	22	Portugalia	83,10	24,5
10	Israel	88,15	49,8	23	Germania	83,06	50,8
11	Luxemburg	87,39	131,3	24	Slovenia	82,72	28,9
13	Austria	86,36	53,8	25	Danemarca	82,69	67,9

Sursă: Elaborat de autori în baza <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/healthiest-countries/www.ec.europa.eu/eurostat>, 2019

Accesul la îngrijiri medicale de calitate variază foarte mult în funcție de țară, în special de ceșterea economică. Din tab. 2 se vede că scorul sănătății publice este mai înalt la acea țară, la care PIB-ul este mai mare. Deci, dependența sănătății publice este direct proporțională de starea economică a țării.

Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, jumătate dintre oamenii din lume nu au acces la îngrijirea medicală de care au nevoie. Pentru a rezolva acest neajuns, multe țări implementează sisteme universale de îngrijire a sănătății finanțate de guvern, numite și acoperire universală de sănătate, care oferă asistență medicală pentru mai mult de 90% dintre cetățenii unei țări. Pe lângă faptul că oferă asistență medicală aproape fiecărui cetățean, sistemele universale de asistență medicală sunt reglementate de guvern, ceea ce asigură că îngrijirea acordată este de înaltă calitate și accesibilă, astfel încât nu provoacă dificultăți financiare pacientului. În majoritatea cazurilor, asistența medicală prin programele universale de îngrijire a sănătății este gratuită sau cu costuri foarte mici pentru toți cetățenii, indiferent de veniturile acestora.

Spre deosebire de indicele Bloomberg, indicele global de securitate a sănătății se concentrează strâns pe capacitatea unei națiuni de a menține bunăstarea cetățenilor săi în timpul unei pandemii sau a unui alt eveniment biologic extrem. Indicele evaluează fiecare țară prin evaluarea performanței acesteia în 37 de indicatori diferiți, care sunt apoi combinați pentru a oferi fiecărei țări un scor între 1-100 în fiecare dintre cele șase categorii generale:

1. Prevenire (Prevention) - Prevenirea apariției sau eliberării agenților patogeni
2. Detectarea și raportarea (Detection and Reporting) - Detectarea și raportarea timpurie a epidemilor de potențial interes internațional
3. Răspuns rapid (Rapid Response) - Răspuns rapid și atenuare a răspândirii unei epidemii.
4. Sistem de sănătate (Health System) - Sistem de sănătate suficient și robust pentru a trata bolnavii și pentru a proteja lucrătorii din domeniul sănătății

5. Conformitatea cu normele internaționale (Compliance with International Norms)- Conformitatea cu normele internaționale-Angajamente pentru îmbunătățirea capacității naționale, planuri de finanțare pentru a aborda lacunele și aderarea la normele globale

6. Mediu de risc (Risk Environment)-Mediul de risc general și vulnerabilitatea țării la amenințările biologice.

Aceste scoruri pe categorii sunt apoi îmbinate într-o singură valoare: scorul global al țării pentru indicele global de sănătate (GHI). Acel GHI este comparat cu GHI al altor națiuni pentru a clasa cele mai sănătoase (și mai nesănătoase) țări din lume. Indicele 2021 a fost puternic afectat de pandemia de COVID-19. De fapt, Raportul anual a afirmat că, deși multe țări au fost capabile să dezvolte răspunsuri la COVID-19, niciuna nu a luat până acum măsuri adecvate pentru a preveni viitoarele pandemii.

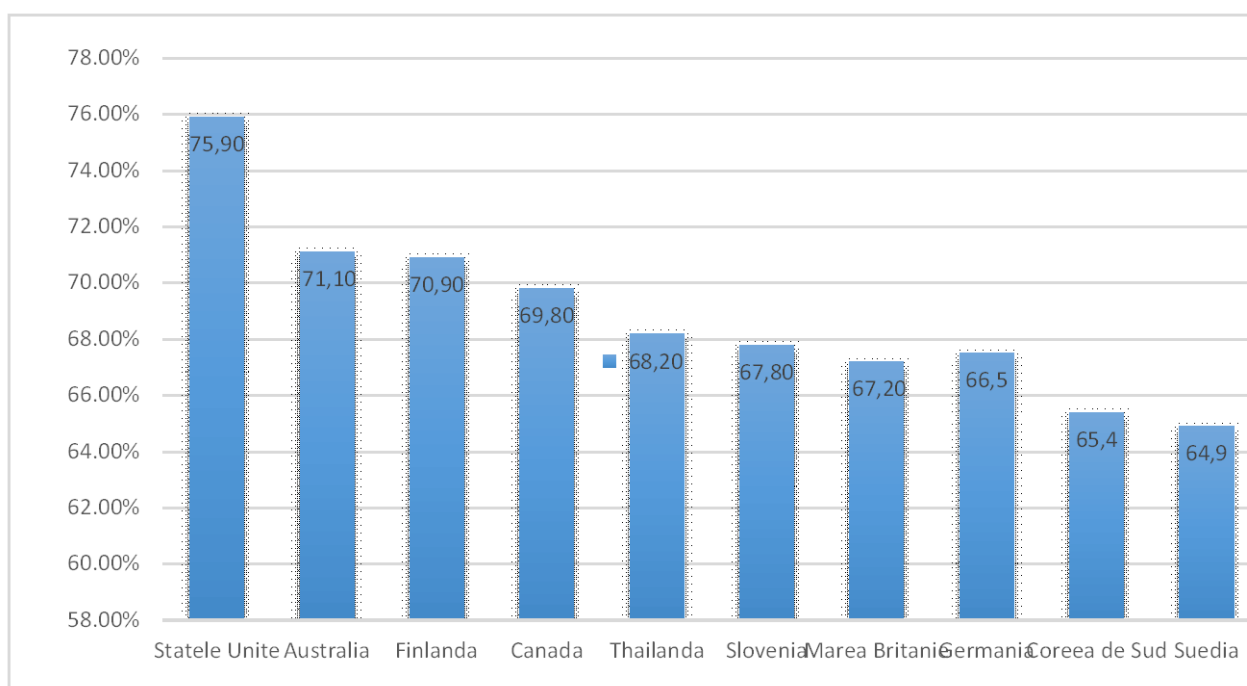

Figura 2. Topul celor mai sănătoase 10 țări din lume, % (Indice Global de Securitate a sănătății, 2021
Sursă: Elaborat de autori în baza <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/healthiest-countries>

Deși Statele Unite ale Americii s-ar putea să nu fie cea mai sănătoasă țară într-un sens general (obezitatea națională este un domeniu special de îngrijorare) – și de fapt, răspunsul țării la COVID-19 a atras critici în multe cercuri – capacitatea masivă a S.U.A. de a cerceta, a comunica și a răspunde la o amenințare la nivel de pandemie a fost suficient pentru a o plasa pe primul loc. Statele Unite s-au clasat pe primul loc într-o gamă largă de indicatori, inclusiv biosecuritate, biosecuritate, forță de muncă în epidemiologie, capacitatea de a testa și aproba noi contramăsuri, comunicarea cu lucrătorii din domeniul sănătății și multe altele.

Aceste scoruri pe categorii sunt apoi îmbinate într-o singură valoare: scorul global al țării pentru Indicele Global de Sănătate (GHI). Acel GHI este comparat cu GHI al altor națiuni pentru a clasa cele mai sănătoase (și mai nesănătoase) țări din lume. Indicele 2021 a fost puternic afectat de pandemia de COVID-19. De fapt, raportul a afirmat că, deși multe țări au fost capabile să dezvolte răspunsuri la COVID-19, niciuna nu a luat până acum măsuri adecvate pentru a preveni viitoarele pandemii. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD), în esență, este un front unit în care țările pot împărtăși despre problemele lor eco-sociale comune, precum și pentru a colabora la găsirea de soluții. OECD este o organizație economică care a fost înființată în 1961. Fondatorii OECD constau din țările europene ale OEEC plus Statele Unite și

Canada. Fondatorii oficiali ai OECD sunt Austria, Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Germania (de Vest), Grecia, Islanda, Irlanda, Italia, Luxemburg, Țările de Jos, Norvegia, Portugalia, Spania, Suedia, Elveția, Turcia, Regatul Unit și Statele Unite.

Tabelul 2. Starea de sănătate în țările Europei Centrale și de Est (ECE) și ale OECD

Indicatori economici	Țările ECE	Țările OECD	Abaterea matematică
1. Speranța de viață la naștere 0 (ani)	70,5	76,1	+5,6
2. Speranța de viață la 15 ani e 15 (în ani)	57,1	62,0	+4,9
3. Riscul de deces la 0-5 ani (în%)	1,8	0,9	-0,9
4. Riscul de deces la 15-59 ani (în%)	18,4	11,2	-7,2

Sursă: Elaborat de autor în baza www.ec.europa.eu/eurostatm, 2022

Alinierea la normele europene a activității medicale impune norme specifice în ceea ce privește circuitul produselor rezultate din activitatea medicală. Cererea de sănătate trebuie să reflecte nevoile reale ale populației. Autorii menționează, că oferta îngrijiri medicale și utilizarea serviciilor de asistență medicală la diferite niveluri e dorit ca rezultat să fie satisfăcătoare. Actualmente, îngrijirile medicale primare combină medicina privată cu medicina publică în majoritatea țărilor Uniunii Europene, pentru a fi mai eficace, a mărisperanța de viață, calitatea vieții și bunăstarea populației.

4. Concluzii

1. Recunoscând natura complexă a sănătății și reieșind din definiția OMS, în care individul este tratat ca sistem complex fizic, mental și social, este logic să argumentăm că fizicul este baza stării mentale a individului, iar bunăstarea socială ar trebui să caracterizeze rezultanta ambilor factori.

2. Sănătatea umană este influențată de mecanismele de reglare socială, acceptate în cercurile sociale, iar modul de viață a individului o influențează involuntar, atât prin „efecte psihologice”, cât și prin cenzura comportamentului inadecvat.

3. Scopul principal al medicinei ca domeniu este realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor societății la protecția sănătății și asigurarea unor abordări unicometodologice în această direcție. În 1967, OMS a declarat ca sănătatea este o stare totală a dimensiunilor de bunăstare fizică, mentală și socială.

4. Sănătatea este o categorie social-economică, care exprmă totalitatea aspectelor vieții umane într-un mod integrat, deoarece nici un aspect al vieții nu funcționează în mod izolat. Organismul, mintea, spiritul, familia, comunitatea, țara, locul de muncă, educația și convingerile - sunt toate interdependente. Modul prin care aceste aspecte interacționează contribuie la îmbogățirea vieții umane, fapt care ajută la determinarea caracterului de unicitate al persoanei, cât și a sănătății acesteia.

5. În baza politicilor europene privind sănătatea publică, punctul de vedere modern este completat și cu alte câteva dimensiuni – *emoțională, intelectuală și spirituală*, fiecare dintre care contribuind la creșterea de bunăstare personală. Pentru menținerea unei sănătăți bune, persoana trebuie să-și examineze fiecare din aceste dimensiuni și să se orienteze în sensul în care i se permite nu doar să trăiască o perioadă longevivă de timp, ci să se bucure pe deplin de viață trăită integral.

6. Recunoscând natura complexă a sănătății și reieșind din definiția autorilor, în care individul este tratat ca sistem complex fizic, mental și social, este logic să argumentăm că fizicul este baza stării mentale a individului, iar bunăstarea socială caracterizează rezultanta ambilor factori.

7. În conceptul nou de sănătate publică, un element esențial este natura interacțiunii dintre individ și comunitatea locală. Adesea, într-un astfel de context, un indicator al sănătății publice

intră oportunitățile pe care le oferă în realizarea umană funcțiile lor biopsihosociale, iar *sănătatea publică le oferă condiții optime, adecvate ale mediului social, definind dezvoltarea armonioasă a individului în contextul nevoilor umane.*

8. Sănătatea este o categorie social-economică, care exprimă totalitatea aspectelor vieții umane într-un mod integrat, deoarece nici un aspect al vieții nu funcționează în mod izolat. Organismul, mintea, spiritul, familia, comunitatea, țara, locul de muncă, educația și convingerile - sunt toate interdependente. Modul prin care aceste aspecte interacționează contribuie la îmbogățirea vieții umane, fapt care ajută la determinarea caracterului de unicitate al persoanei, cât și a sănătății acestuia.

9. Reieșind din noul concept a sănătății publice și Strategiei de dezvoltare la nivel global e benefic de argumentat importanța implementării practiicilor europene în sistemul de sanatate medicale a R.Moldova, standartelor, PEN protocolurilor, e/sănătate, etc.

Bibliografie

1. www.ec.europa.eu/eurostat, navigat 22. 08.2022
2. Noren J.; Shindell S. (1982). „Definition of terms and concepts applicable to clinical preventivemedicine”. Journal of Community Health. 8 (1): 33–41. doi:10.1007/bf01324395. ISSN 0094-5145. PMID 6764783.
3. Lozan O., Niculiță A. *Economia sănătății*. Univ. de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”, Școala de Management în Sănătatea Publică, Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare. – Chișinău : S. n., 2016 (Tipogr. “T-Par”), p. 17 (368 p.) ISBN 978-9975-4280-8-
4. „Sănătatea”. SetThings.com (în engleză). 19 august 2014. Accesat în 18 septembrie 2021.
5. World Health Organization (1958). The first ten years of the World Health Organization. Geneva: WHO.
6. Part 1 – Theory: Thinking About Health. Chapter 1, "Concepts of Health and Illness". phprimer.afmc.ca. Arhivat din original la 12 august 2016. Accesat la 22 iunie 2022.
7. Lalonde, Marc (1974). "A New Perspective on the Health of Canadians." Ottawa: Minister of Supply and Services. Arhivat în 28 octombrie 2014, la Wayback Machine.
8. Hanefeld J., Vearey J., Lunt N. A global research agenda on migration, mobility, and health // The Lancet. – 2017. – Vol. 389, № 10087. – P. 2358–2359.
9. Herzman C., Boyce T. How experience gets under the skin to create gradients in developmental health // Annu Rev Public Health. – 2010, Vol. 31, p. 329–347.
10. Manor O., Matthews S. Power Health selection: The role of inter-and intragenerational mobility in social inequalities in health // Soc Sci Med. – 2003. – Vol. 57. – P. 2217–2227.
11. M. Social rank: a risk factor whose time has come? // The Lancet. – 2017. – Vol. 389. – № 10075. – P. 1172–1174.
12. Trenton D. Mize Profile in health: Multiple roles and healthy lifestyles in early adulthood // Social Science & Medicine. – 2017. – Vol. 178. – P. 196–205.
13. V.F. Levshin Tri vremeni zhizni. Vash uchebnik zdorov'ya.– M.: Universitetskaya kniga, 2015. – s. 236.s.
14. Gafiatulina N.Kh., Tarasenko L.V., Samygin S.I., Eliseeva S.Yu. Social health and perception of risks by students living in southern russian regions (based on sociological questioning data obtained in Rostov-on-Don). Health Risk Analysis, 2017, no. 4, pp. 66–75
15. Curocichin Gh. Sănătate pentru toți, versus sănătate pentru unii. În: Politici de sănătate, Chișinău, martie 2019, p.61. ISBN2567-3652
16. Kolpina L.V.Socialhealt: Definition and machanisms of influence definition andmechanisms of mechanismsof influenceonindividualhealt: literature review, Revista electronică științifică și practică „Synergy”Sinergie. 2017, Nr. 2, p.75.

17. Dragomirișteanu A., Managementul organizațiilor medicale, Managementul Serviciilor de Sănătate, Iași, 2003, p.15
18. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/healthiest-countries>
19. www.statistica.md.
20. LEGEA Nr. 10 din 03-02-2009 privind supravegherea de stat a sănătății publice, Publicat : 03-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 67 art. 183 MODIFICAT LP33 din 18.03.21, MO88-95/05.04.21 art. 87; în vigoare 02.04.21
21. Gorobievschi S., Costru T., Puia R., Ungureanu A. *Aplicarea conceptului calității vieții în evaluarea stării de sănătate a pacienților post COVID-19 din Republica Moldova*. Journal of Social of Sciences, UTM, 2021, Vol. IV (3), p. 79-88. Full Issue, <https://jss.utm.md/vol-iv-3-2021/> ISSN 2587-3490
22. Gorobievschi S. *Concepte metodologice de evaluare a stării de sănătate a pacienților post Covid-19./ Methodological concepts for assessing the health status of patients after Covid-19*. Conferința Științifică Internațională „Sustainable economic and social development of euroregions and gross-border areas“, Ed. a XVII, 29 oct. 2021. Academia Română Filiala Iași, Institutul de Cercetări Economice și Sociale./ coord.: Ciprian Ionel Alecu, Dumitru Tudor Jijie, Marilena Doncean. – Iași: Performantica, 2021. Vol. XI, p. 219-235. (– 576 p.) – ISBN 978-606-685-831-1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5734181>
23. CAUȘAN, C., GOROBIEVSCHI, S., CAUȘAN, T. Modernization of the health insurance system in the context of increase of youth quality of life in rural area. In: International scientific and practical conference Sustainable economic and social development of euroregion and cross-border areas. Volume XXXIII “Gheorghe Zane” Institute of Economic and Social Research, 9 noiembrie 2018. Iași: Performantica, 2018. p. 267-276. ISBN: 978-606-685-616-4.
24. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/healthiest-countries>

INFORMATION AGE OPPORTUNITIES AND DIGITAL HABITS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

OPORTUNITĂȚILE EREI INFORMAȚIONALE ȘI VAMA DIGITALĂ

Mircea GUTIUM¹

Abstract

The Customs Service have to be developed not only in the managerial and highly qualified human resources sense, but also in the vector of increasing the digitalization of the service. A technological custom maintains a high degree of protection from smuggling traffic. The continuous technological development of the customs service depends primarily on the possibility of procuring and adapting new technologies to market requirements and the institutional level of the organization. Also, are analyzed the negative effects of massive digitization in the Customs Service and the possibilities of mitigating these effects.

Key words: *custom, digitalization, management, digital economy, smart customs.*

JEL: O11, O24.

1. Introducere

Însăși termenul „informație” are origine latină de la “information” (prezentare, explicație, conștientizare). Informația vamală se caracterizează printr-un volum imens de date, acces din mai multe puncte, actualizare și conversie, precum și de un număr mare de operațiuni logice și calcule matematice cu scopul primirii informației veridice, actuale și necesare pentru efectuarea unei acțiuni concrete. În era digitală, în special în anul 2020, aproximativ 60 la sută din populația totală de pe glob (aproape 4,57 miliarde de oameni) utilizează în mod activ internetul (Clement, 2020).

Majoritatea tehnologiilor informaționale funcționale și de mentenanță pot fi utilizate de un ofițer vamal fără intermediari suplimentari (programatori). În acest caz, utilizatorul poate influența succesiunea de aplicare a anumitor tehnologii (Gutium, 2022).

2. Metodele de cercetare al studiului

În această lucrare sunt utilizate serii de date obținute de pe site-ul Eurostat, care acoperă perioada de timp a anului 2021 și prognozele efectuate pentru anul 2030. Datele prezentate și prognozele efectuate au fost folosite pentru analiza posibilităților tehnice de implementare a tehnologiilor digitale în cadrul procesului de vămuire și controlului vamal. În studiul dat au fost aplicate următoarele metode de cercetare: metoda abstracției științifice, analiza și sinteza, ascensiunea de la simplu la complex.

3. Revizuirea literaturii de specialitate

Luând în considerare actualitatea economiei digitale, sunt publicate un set de studii pe tema digitalizării economiei la general și a serviciului vamal digital în particular, scopul cărora este analiza nivelului de digitalizare a economiei și a etapelor. Referindu-ne la studiile din experiența altor țări, trebuie menționat că forma electronică de declarație a fost elaborată inițial în Statele Unite ale Americii (SUA) și Japonia, și ulterior în țările europene din occident. În același timp, sistemele naționale de declarații electronice obțin în continuare propriile lor numeroase caracteristici individuale, ceea ce face ca integrarea internațională a fluxului de documente să fie destul de discutabilă. Această problemă a fost abordată la nivelul diferitelor organizații internaționale, inclusiv la Organizația Mondială a Vămirilor (2019).

În SUA reprezentanții vamali, instituțiile bancare, transportatorii de toate tipurile de transport, Ministerul Comerțului, organismele federale de control și alte servicii sunt, de asemenea, interconectate la sistem electronic. Datele sistemului sunt transmise digital și către Serviciul Vamal și Protecției Frontierelor din SUA (U.S. Customs and Border Protection, 2022).

¹PhD Student, scientific researcher, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, radioapprentice@gmail.com

Conform savanților din domeniu R.A. Laptev și R.A. Rogov, o cale de îmbunătățire a gradului de securitate economică în cadrul asigurării securității economice constă în asigurarea protecției față de economiile externe (Laptev, 2019). Sub acest aspect, interes reprezintă perspectivele de dezvoltare a activităților serviciului vamal (inclusiv în ceea ce privește implementarea controlului vamal) în imperativul ridicării securității serviciului vamal.

În același timp, este necesar să reținem observațiile lui V.K. Senchagov, pe care unii autori îl consideră ca fiind fondatorul sistemului intern de măsurare a nivelului de securitate economică (Rudakova et al., 2018). Statul ar trebui să asigure securitatea economică permanent și să se încadreze organic în procesul de formare și implementare a politicii economice, și în susținerea politicii socio-economice (Senchagov & Ivanov, 2015). La rândul său, Krokhicheva G.E. indică necesitatea unei abordări sistematice în cadrul asigurării securității economice (Krokhicheva et al., 2017).

4. Era digitală și consecințele ei

Până în secolul al XX-lea, a avut loc o acumulare de experiență veridică în privința utilizării tehnologiilor informaționale în cadrul managementului serviciului vamal. Istoria serviciului vamal a identificat problema colectării, acumulării, prelucrării și utilizării diverselor date statistice pe tot parcursul existenței serviciului dat. Un timp îndelungat, unicele mecanisme de colectare, acumulare și prelucrare a informației a fost creierul uman. Prima schimbare revoluționară a apărut odată cu apariția scrisului, iar apoi cu inventarea mașinii de tipărit. Aceste două etape au creat o tehnologie complet nouă pentru colectarea, procesarea și diseminarea mesajelor și datelor, scutind oamenii de necesitatea bazării pe propria memorie. De când hârtia a devenit principalul purtător de informații, tehnologia de colectare, procesare și distribuție a informațiilor a început să fie numită „informatica hârtiei”. Bazele teoriei și tehnologiei informației au fost puse de Shikkard, Pascal, Leibniz, care au fundamentat teoretic și au realizat proiectele primelor dispozitive mecanice de calcul.

Factorul principal ce a jucat rolul în intensificarea progresului științific constă în dezvoltarea metodelor de conduită la toate nivelurile managementului funcțional. Aplicarea metodelor economice și matematice bazate pe tehnologiile digitale contemporane a creat noi oportunități pentru dezvoltarea în continuu a sistemului de control (Gutium, 2021a).

În plus, s-au format instrumente noi de control, care în viitor pot sta la baza creării unui sistem de control a circulației mărfurilor în lanțurile de aprovizionare a mărfii, din momentul expedierii și până la momentul livrării în punctul de destinație (consumare, vânzare) (Goda et al., 2019). Astfel, în prezent controlul vamal după eliberarea circulației de mărfuri este una din cele mai importante activități, iar îmbunătățirea acesteia este una dintre prioritățile de dezvoltare pentru autoritățile vamale (Gutium, 2021b).

Pentru automatizarea proceselor de control, devămare și prelucrare a datelor în cadrul serviciului vamal de stat, este necesar de a fi luate în calcul astfel de parametri precum ar fi, caracteristicile fluxurilor de informații, volumul acestora, criteriile de timp pentru prelucrarea și transmiterea informațiilor, localizarea și organizarea transferului de informații și a feed-backului rapid dintre birourile vamale.

Extinderea economiei digitale creează multe oportunități de ascensiune a științei managementului și de automatizare a proceselor de zi cu zi. Datele digitale pot fi folosite în scopuri de rezolvare a problemelor sociale, inclusiv a celor legate de managementul public. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale și implementarea lor în sistemul economic, poate contribui la îmbunătățirea rezultatelor economice și poate deveni forța motrică pentru inovare și creșterea productivității. Platformele electronice facilitează viteza tranzacțiilor de date prin crearea de rețele digitale, precum și mărește volumul maxim posibil de date transmise. Din perspectiva afacerilor, transformarea tuturor sectoarelor și piețelor prin digitalizare poate stimula procesul de producție de calitate superioară și micșorarea costului de producție. În plus, digitalizarea transformă lanțurile în variantele sale mai productive și deschide noi posibilități de

îmbunătățire a produsului și schimbări structurale mai ample. Dar rezultatele pozitive sunt departe de a fi văzute imediat. Doar pentru că digitalizarea are potențialul de a sprijini dezvoltarea tehnică și economică, este puțin probabil ca orice valoare realizată să fie distribuită în mod echitabil. Chiar dacă indivizii, firmele și țările nu participă deloc, sau doar parțial, la economia digitală, ele pot fi totuși afectate negativ în mod indirect. Lucrătorii cu competențe digitale limitate se vor găsi dezavantajați față de cei care sunt mai bine echipați pentru economia digitală. Firmele locale existente, precum și organizațiile guvernamentale, vor face față unei concurențe acerbe din partea celor modern străine, dezvoltate din punct de vedere digital, iar diverse locuri de muncă vor fi pierdute din cauza automatizării. Impactul net depinde de nivelul de dezvoltare și de pregătirea digitală a țărilor și a părților interesate ale acestora.

Administrația vamală chineză se axează, pe schema de vămuire automată. Ca urmare, majoritatea declarațiilor vamale sunt acum făcute online, fără revizuirea manuală a fiecărei expedieri în parte. Gestionarea declarațiilor electronice în China se realizează astfel: trimiterea declarațiilor și a altor date către vamă în format electronic, inspecția acestora și analiza riscului de către autoritățile vamale; prelucrarea declarației de către vamă în mod selectiv, în funcție de nivelul riscului. Sistemul verifică și eliberează automat mărfurile cu risc scăzut, fără cerințe privind plățile vamale, impozitarea și depunerea permiselor. În ceea ce privește mărfurile cu risc ridicat, verificarea acestora se realizează manual. După vămuirea mărfurilor pe baza unui permis electronic, informațiile sunt trimise către departamentele de reglementare ale companiei destinate a mărfurilor sau companiei expeditoare.

5. Economia digitală și vama digitală

Pentru dezvoltarea continuă a economiei în vectorul informațional este necesară dezvoltarea armonioasă a economiei în același ritm, și în special este necesară dezvoltarea infrastructurii digitale pe tot teritoriul țării. Țările Uniunii Europene mențin un ritm rapid de dezvoltare a infrastructurii TIC și pun accent pe dezvoltarea potențialului uman cu abilități tehnice.

În timp ce 87% dintre persoane (cu vârsta cuprinsă între 16-74 de ani) au folosit internetul în mod regulat în 2021, doar 54% aveau cel puțin abilități tehnice de bază. Finlanda este liderul în UE pe capitolul dat, în timp ce România și Bulgaria rămân în urmă. O mare parte a populației UE încă nu are competențe digitale de bază, chiar dacă majoritatea locurilor de muncă necesită astfel de competențe. Obiectivul propus pentru 2030 în cadrul programului „Calea către Deceniul Digital” este că cel puțin 80% dintre cetățeni să dețină cel puțin competențe digitale de bază (European Commission, 2021).

Există în continuare o penurie generală de specialiști TIC pe piața muncii din UE și numărul acestora continuă să crească pe măsură ce apar noi locuri de muncă pe piață. Pe parcursul anului 2020, 55% dintre întreprinderile care au recrutat sau au optat pentru recrutarea specialiștilor din domeniul TIC au raportat dificultăți în completarea unor astfel de posturi vacante. Există, de asemenea, o problemă gravă a echilibrului de gen, doar 19% dintre specialiștii din domeniul TIC, inginerie și/sau matematică sunt femei. Propunerea „Path to the Digital Decade” are ca scop creșterea numărului de specialiști TIC angajați în UE la cel puțin 20 de milioane până în 2030, față de 8,9 milioane în 2021 (corespunzând la 4,5% din forța de muncă). Deși a existat o creștere constantă din 2013, este nevoie de o accelerare pentru a ajunge la atingerea scopului propus. În 2021, printre țările cu cea mai mare proporție de specialiști TIC în forța de muncă pot fi menționate Suedia și Finlanda.

În timp ce UE are o acoperire completă pentru bandă largă, doar 70% din gospodării pot beneficia de servicii de internet fix la rețea de mare capacitate cu potențialul de a oferi viteze ce pot atinge cifra de 1Gb pe secundă download și upload. În rapoartele DESI (Digital Economy and Society Index), internetul fix include FTTP (fibre-to-the-premises) și cablu DOCSIS 3.1 (date prin cablu specificarea interfeței de serviciu). Acoperirea FTTP a crescut de la 43% în 2020 la 50% în 2021, în timp ce acoperirea DOCSIS 3.1 a crescut de la 28% în 2020 la 32% în 2021.

Acoperirea cu bandă largă în zona rurală de asemenea, s-a îmbunătățit ridicându-se de la 29% în 2020 la 37% în 2021. Cu toate acestea, încă mai persistă un decalaj mare între acoperirea regiunii rurale în comparație cu cele urbane. Malta, Luxemburg, Danemarca, Spania, Letonia, și Portugalia sunt cele mai avansate state membre cu privire la acoperirea totală cu VHCN (Very High Capacity Network) fiind acoperite peste 90% din blocurile locative. În schimb, în Grecia, doar 1 din 5 gospodării au acces la VHCN fix. „Calea către Deceniul Digital” stabilește ținta ca rețelele gigabit să fie disponibile pentru toate gospodăriile până în 2030.

În mai mult de jumătate din zonele populate din Uniunea Europeană a crescut acoperirea 5G. Cu toate acestea, condițiile tehnice de lansare comercială a rețelei 5G, nu este încă completă: numai 56% din spectrul total de condiții fuseseră îndeplinit pentru folosirea pe scară largă a tehnologiei 5G. Cu toate că acoperirea cu rețeaua 4G este foarte răspândită pe teritoriul țărilor membre a Uniunii Europene. Acoperirea cu tehnologia 5G încă nu este destul de răspândit din cauza prezenței emițătoarelor cu frecvență joasă (700 MHz), care nu permite încă implementarea completă a tehnologiei date. Reducerea acestor lacune este esențială pentru a elibera potențialul rețelei 5G și evoluția tehnică a serviciilor publice precum ar fi, serviciul vamal, e-sănătate, și altele.

Potrivit Tabelului 1 rata de penetrare a serviciilor de acces la Internet fix și mobil în Republica Moldova diferă puțin de ratele din Uniunea Europeană, fiind cu puțin mai mici la capitolul „accesul de internet fix” (ANRCETI, 2021). În același moment deținând un nivel destul de înalt de penetrare la acces de Internet mobil, ce se datorează prețului accesibil pentru gadget-urilor mobile cu ieșire în rețea.

Tabelul 1. Rata de penetrare a serviciilor de acces la Internet fix și mobil

	2020 tr.3	2020 tr.4	2021 tr.1	2021 tr.2	2021 tr.3
<i>Penetrare acces Internet fix</i>	26,7%	27,2%	28,0%	28,5%	28,9%
<i>Penetrare acces Internet mobil</i>	87,9%	89,8%	91,9%	97,2%	107,4%

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului ANRCETI (<https://anrceti.md>)

6. Vama inteligentă, succesoarea vămii digitale

Economia digitală, a adus multe schimbări în procesul comerțului, dictând noi reguli de conduită pentru actorii pieței ce doresc să-și mențină puterea concurențială. Dezvoltarea tehnică și introducerea noilor sisteme software introduce o mulțime de schimbări în activitatea structurilor publice și organizațiilor cu scop lucrativ.

În sfera vamală, ca și în multe alte domenii, se înregistrează o transformare amplă dictată de procesul de digitalizare ce se caracterizează prin crearea și implementarea tehnologiilor informaționale (software, hardware, abilități digitale).

Rolul sistemelor automatizate în procesul de urmărire și control al mărfurilor este în creștere. În viitor, competitivitatea țărilor va depinde de calitatea acestora și posibilitatea operării platformelor digitale care asigură tranzacționarea neîntreruptă și calitativă a mărfurilor în condițiile comerțului transfrontalier. Dezvoltarea obiceiurilor de comerț la nivel global are loc sub influențarea globalizării și implementarea noilor metode digitale care vizează dezvoltarea procesului administrativ, creând un mediu favorabil comerțului internațional și stabilirea relației dintre mediul de afaceri și administrațiile vamale la un nou nivel comunicativ. Într-o perioadă de intensificare în continuu a resurselor informaționale Serviciul vamal este obligat să facă față noilor provocări. În ultimele decenii, vama a suferit schimbări fundamentale, trecând de la suporturi fizice de informații la cele virtuale, iar mai târziu și la conceptul de vamă digitală.

Procesele de digitalizare masivă a economiei ne ghidează un comerț transfrontalier transparent și rapid în ceea ce privește procedurile vamale. În perioada curentă, în Serviciul vamal se implementează pe scară largă tehnologiile digitale și de comunicații pentru automatizarea muncii de birou, pentru utilizarea sistemelor automate de completare a declarațiilor, verificarea și prelucrarea datelor cu caracter tehnic.

Performanța așteptată de la introducerea pe scară largă a noilor tehnologii digitale, poate fi evidențiată prin următoarele caracteristici:

- schimb eficient de informații dintre punctele vamale și brokerii vamali;
- inspecția mărfii poate fi efectuată fără apelare la desigilare;
- transparență sporită în luarea deciziilor.

Digitalizarea este o tendință modernă cu răspândire activă, esența căreia constă în procesul de utilizare a tehnologiilor moderne, crearea de noi instrumente sau platforme digitale și introducerea de noi modele de colectare a informațiilor pentru diverse scopuri organizaționale. Digitalizarea are un impact uriaș în țările dezvoltate, și anume pentru zonele economice și sociale, ceea ce duce la o creștere a potențialului economic, îmbunătățirea nivelului de viață al populației și crearea de locuri de muncă în sfera de producție high-tech. Principalul aspect al digitalizării este implementarea la scară largă a tehnologiilor IT în activitățile tuturor organismelor guvernamentale, desfășurarea unei interacțiuni directe sau indirecte cu participanții la afaceri și comerț.

Este necesară trecerea lentă de la vama digitală la vama inteligentă, diferența dintre aceste două concepte fiind în faptul că vama inteligentă se caracterizează printr-un vast spectru de tehnici de autoeducare a sistemului vamal ce la rândul său poate fi realizat datorită introducerii inteligenței artificiale în structura serviciului vamal.

Figura 1 prezintă o schemă simplificată de dezvoltare a Serviciului vamal inteligent. Acest proces poate fi realizat prin introducerea sistemelor electronice cu posibilitatea de autoeducare și automatizarea controlului vamal la posturile vamale transfrontaliere.

Figura 1. Direcții cheie pentru dezvoltarea proceselor vamale pentru a crea o vamă inteligentă
Sursa: Sistematizat de autor (Meshecikina, 2021)

Posibilitatea trecerii la vama inteligentă este posibilă datorită faptului că are loc dezvoltarea reactivă a tehnologiilor informaționale ce rezultă în creșterea capitalului uman cu abilități tehnice, a conexiunii internet cu bandă largă, nivelului de digitalizare a serviciilor publice, și infrastructurii digitale.

Dezavantajul privind dezvoltarea economiei digitale și serviciului vamal în particular poate consta în faptul că colectarea la scară largă de informații creează probleme de confidențialitate și securitate pentru oameni nu numai online, ci și offline. Este necesar să se asigure protecția datelor cu caracter personal, precum și protecția socială în condițiile riscului tot

mai mare de apariție a lacunelor în sistemele tot mai sofisticate de colectare, transfer și stocare a datelor.

7. Concluzii

Pentru dezvoltarea sistemului vamal și trecerea lentă la serviciul vamal inteligent, este necesară dezvoltarea infrastructurii digitale și creșterea educației tehnice a personalului Serviciului vamal. Sistemul vamal inteligent va duce la creșterea securității economice și controlului vamal de înaltă calitate, în final se poate observa că evoluția sistemelor de control vamal în cadrul asigurării securității economice depinde de dezvoltarea tehnologiei informaționale atât la etapa controlului electronic automatizat, precum și în cadrul controlului vamal după trecerea mărfurilor posturilor transfrontaliere interne. În acest caz, este necesară îmbunătățirea eficienței funcționării Sistemul de management al riscurilor și automatizarea acestuia, prin digitalizarea masivă.

Bibliografie

1. ANRCETI (2021). Evoluția piețelor de comunicații electronice în trimestrul III – 2021, disponibil: https://www.anrceti.md/files/filefield/Raport_CE_III_2021.pdf
2. Clement, J. (2020). Worldwide digital population as of July 2020, disponibil: www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/
3. European Commission (2021). Decision of the European Parliament and of the Council establishing the 2030 Policy Programme “Path to the Digital Decade”, disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0574>
4. Goda, A.Yu., Egorova, U.A. & Makrusev, V.V. (2019). Digital customs: foreign experience and current problems of their solution in Russia. Economic Development Research Journal, disponibil: <http://edrvj.ru/article/06-04-2019>
5. Gutium, M. (2022). Evaluarea interdependenței dintre veniturile din taxe vamale din bugetul național și nivelul de trai al populației. 30 years of economic reforms in the Republic of Moldova: economic progress via innovation and competitiveness, international scientific conference. Chișinău: Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM, vol. 2, 45-49.
6. Gutium, M. (2021a). Customs interaction with business structures. Creșterea economică în condițiile globalizării, conferința internațională științifico-practică. Chișinău: INCE, vol. 2, 361-367.
7. Gutium, M. (2021b). Instrumente digitale utilizate în domeniul vamal. International Symposium Experience. Knowledge. Contemporary Challenges „Back to the Future. Social – economic Challenges and Perspectives”, 693-699.
8. U.S. Customs and Border Protection. (2022). AES: An Introduction, disponibil: <https://www.cbp.gov/trade/aes/introduction>
9. Крохичева, Г.Е., Архипов, Э.Л., Баздикян, М.Ю., Де, О.А. (2017). Система обеспечения экономической безопасности. Интернет-журнал Науковедение, 9(5).
10. Лаптев, Р.А., Рогов, Р.А. (2019). Исследование роли таможенных органов в обеспечении внешнеэкономической безопасности России. Вестник Евразийской науки, 4.
11. Мешечкина, Р.П. & Ворона, А.А. (2021). Цифровизация таможенных процессов как основа совершенствования деятельности федеральной таможенной службы. Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права, 1(86), 26–36.
12. Рудакова, Т.А., Санникова, И.Н., Рудакова, О.Ю. (2018). Экономическая безопасность региона: сущность, факторы, инструменты мониторинга. Национальные интересы: приоритеты и безопасность, 14(6), 1072–1091.
13. Сенчагов, В.К., Иванов, Е.А. (2015). Структура механизма современного мониторинга экономической безопасности России. М.: Институт экономики РАН.

SOCIAL INSURANCE SYSTEM AND SOCIAL BENEFITS FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

SISTEMUL DE ASIGURĂRI SOCIALE ȘI PRESTAȚII SOCIALE DESTINATE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI DIN REPUBLICA MOLDOVA

Tatiana GUTIUM¹

Abstract

Different countries support people with disabilities to varying degrees. In advanced countries, social protection is higher than in developing countries. Although the social protection system is developing, people with disabilities are still among the most marginalized. They still face barriers in accessing education, in the labor market, and in using transport. The government should develop a system of state guarantees for the social protection of persons with disabilities to reduce the impact of these restrictions. Social assistance and social benefits for people with disabilities are the objects of this study. The paper analyzes the dynamics of social protection pensions and cash benefits in the countries of the European Union, as well as the evolution of the social protection of people with disabilities in Moldova. The features of the Moldovan state's social protection have been determined. One of the tasks of the state is to provide all people with equal opportunities for full participation in all spheres of life and types of social activities. This survey aims to develop proposals for improving social protection in the Republic of Moldova based on the study's results of experience in other countries. The results of this investigation are of practical importance and can be used by social protection authorities.

Key words: persons with disabilities, social protection benefits, cash benefits, disability pension, social protection policy.

JEL: D63, I38.

1. Introducere

Una din țințele politicii sociale este părtinirea drepturilor persoanelor cu necesități speciale (Gutium, 2020). Obiectul de cercetare a acestei lucrări este asistența și prestațiile sociale acordate persoanelor cu dizabilități (PD). În 2020, „98,92% din țările lumii au inițiat programe naționale pentru Protecția Socială a Persoanelor cu Dizabilități (PSPD), ceea ce reprezintă cu 4,3 puncte procentuale mai mult comparativ cu a.2000” (ILO, 2021). Dar conform datelor Organizației Internaționale a Muncii (OIM), în mediu doar 33,5% dintre persoanele cu dizabilități severe din lume primesc indemnizații de dizabilitate, inclusiv în țările Europei și Asiei Centrale – 86,0%, Americii – 71,8%, din Asia și zona Pacificului – 21,6%, Africii – 9,3%, Statelor Arabe – 7,2%. Doar țările Europei de Est au atins nivelul de 100% (ILO, 2021). Faptul dat poate servi drept dovadă a relevanței studiului.

Cunoașterea cauzelor, inegalității sociale și impedimentelor pe care le suportă PD, este indispensabil pentru a găsi aranjamente de depășire a acestora și pentru a perfecționa politica socială promovată. Scopul cercetării este elaborarea propunerilor pentru îmbunătățirea PSPD în Republica Moldova (RM).

2. Materiale și metode de cercetare

În studiu sunt folosite serii de date statistice aflate în acces deschis pe site-urile OIM, Eurostat și Biroul Național de Statistică (BNS) al Republicii Moldova. În contextul atingerii scopului cercetării, a fost efectuată analiza dinamicii prestațiilor de asigurări sociale, indemnizațiilor de dizabilitate în țările Uniunii Europe (UE) pentru perioada 2015-2019. Pentru anii 2020 și 2021, la moment, date statistice nu sunt disponibile pe site-ul <https://ec.europa.eu/eurostat>.

Identificând metoda grafică și analiza comparativă, a fost analizată PSPD în Republica Moldova, în baza datelor statistice din banca de date a BNS pentru perioada anilor 2015-2021. Metodele de cercetare aplicate sunt: metode de cercetare teoretică și empirică (abstracția științifică, inducția și deducția etc.), metoda analizei.

¹PhD in Economics, leading scientific researcher, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, gutium.tatiana1@gmail.com

3. Revizuirea literaturii de specialitate

Efectul disuasiv al beneficiilor (indemnizațiilor) generoase a fost descris de Yuling Hao, Richard Burkhauser, Josephine Foubert etc. Savanții chinezi, Y. Hao și R. Xiao, susțin că guvernul stabilește obiective care se contrazic reciproc. De exemplu, este promovată politica de garantare a nivelului înalt al pensiilor și indemnizațiilor de dizabilitate, care ar permite PD să ducă un trai decent. Este vădit, nu are rost realizarea strategiilor și programelor de stat ținute pe crearea locurilor de muncă PD, deoarece probabilitatea, că individul se va dezice de la dreptul de a primi pensie în favoarea angajării în câmpul muncii, este nulă (Hao & Xiao, 2021). R. Burkhauser et al. au descris modul în care Țările de Jos, Suedia, Australia și Marea Britanie au implementat reforme fundamentale în PSPD și au ocolit efectul disuasiv al beneficiilor. Fiecare din aceste țări și-a ales propria cale pentru a prelua controlul asupra programului de transfer de numerar PD (Burkhauser et al., 2014).

Ipoieza privind influența protecției sociale asupra relației dintre dizabilitate și estimarea stării de sănătate a fost testată de J. Foubert et al. Rezultatele studiului au arătat că persoanele cu necesități speciale își evaluează sănătatea la un nivel comparativ inferior celui stabilit de persoanele fără dizabilități. Cu cât nivelul protecției sociale al țării este mai înalt, cu atât această relație este mai strânsă. Adică, persoanele cu dizabilități din țările dezvoltate tind să-și evalueze starea lor de sănătate ca una mai gravă, decât persoanele din țările emergente și în curs de dezvoltare (Foubert et al., 2014).

În ultimele decenii are loc tendința de tranziție de la asigurarea cu pensii și indemnizații de dizabilitate generoase la promovarea ocupării persoanelor cu necesități speciale (Böheim & Leoni, 2017).

4. Analiza prestațiilor de asigurări sociale a persoanelor cu dizabilități în țările UE

Pandemia COVID-19 a afectat negativ întreaga populație a lumii, dar PD au simțit acest impact mai acut. Guvernele multor țări, în 2020, și-au anunțat intențiile de a sprijini această categorie de populație, dar, din păcate, potrivit raportului Organizației Internaționale a Muncii, doar 8,5% din toate măsurile anunțate sunt menite să sprijine PD (ILO, 2021).

În UE, în țările membre, nivelul de dezvoltare economică și al bunăstării populației diferă de la țară la țară, de aceea persistă inegalitatea în prestarea asigurării sociale a persoanelor cu necesități speciale (Figura 1).

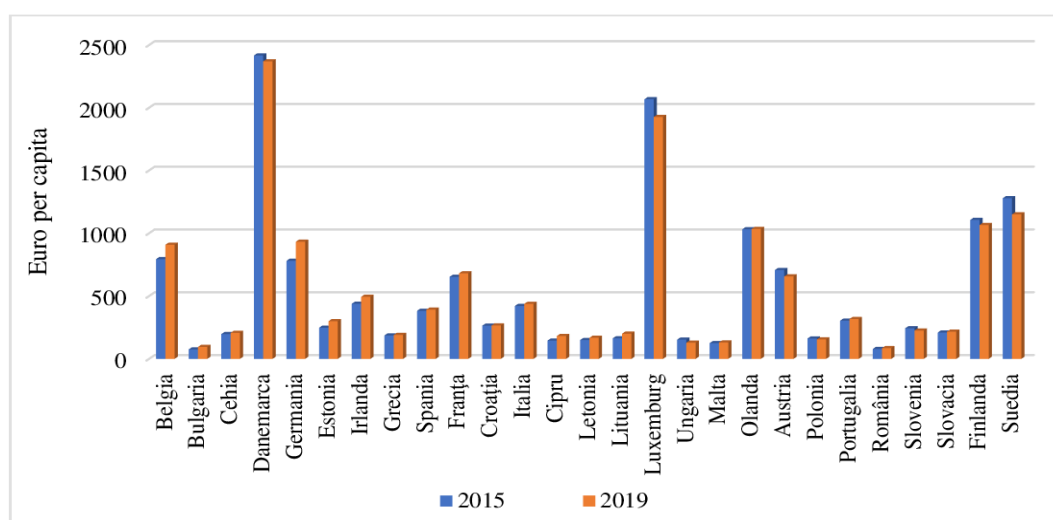

Figura 1. Prestații de asigurări sociale acordate persoanelor cu dizabilități în țările membre ale Uniunii Europene, euro per capita

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://ec.europa.eu/eurostat>

Cel mai înalt nivel, în 2019, al prestațiilor de asigurări sociale a PD (pensii, indemnizații, ajutoare etc.) per capita a fost stabilit în Danemarca (2369,8), urmată de Luxemburg (1926,6) și Suedia (1150,6). În perioada analizată 2015-2019, anume aceste țări au înregistrat diminuarea indicatorului dat, corespunzător cu 2,0%, 6,8%, 10,0%. Cel mai scăzut nivel a înregistrat România (85,7), care este de 27,7 ori mai mic decât în Danemarca. Analiza prestațiilor de asigurări sociale a PD în baza Parității Puterii de Cumpărare (PPC) per capita a arătat că în top la fel se află Danemarca (1789,0), însă pe locul trei este plasată deja Olanda (986,1) (Figura 2).

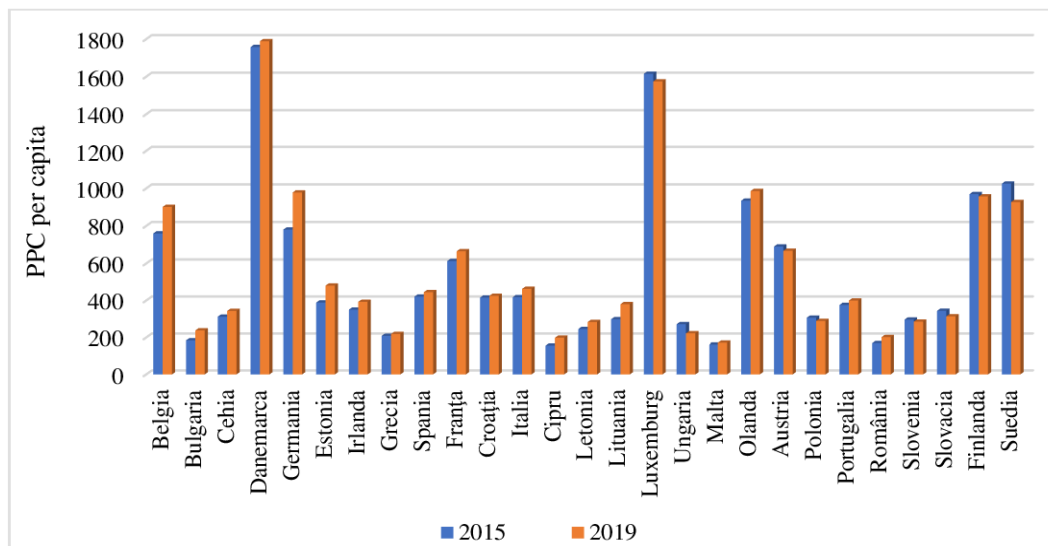

Figura 2. Prestații de asigurări sociale acordate persoanelor cu dizabilități în țările membre ale Uniunii Europene, Paritatea Puterii de Cumpărare per capita

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://ec.europa.eu/eurostat>

Danemarca este lider în ceea ce privește nivelul indemnizațiilor de dizabilitate per capita (1487,8) între țările UE, iar România a înregistrat cel mai scăzut nivel al indicatorului dat (73,1), care este de 20,4 ori mai mic comparativ cu cel din Danemarca (Figura 3). Nivelul indemnizațiilor de dizabilitate a scăzut în 2019 comparativ cu 2015 în Suedia (cu 24,33%), Slovenia (cu 17,58%), Ungaria (cu 17,09%), Luxemburg (cu 13,75%), Austria (cu 12,53%) etc.

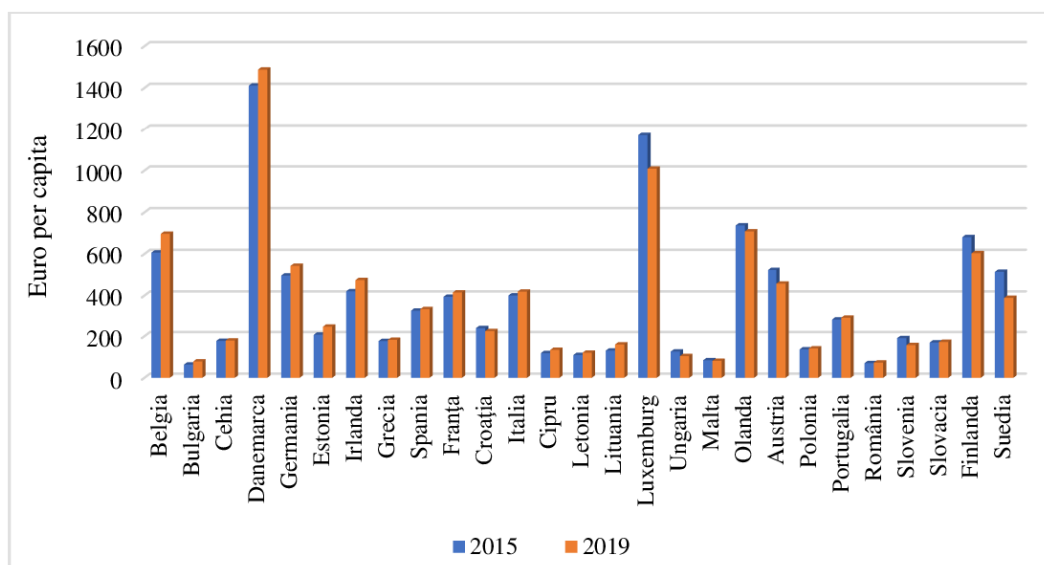

Figura 3. Indemnizații de dizabilitate în țările membre ale Uniunii Europene, euro per capita

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://ec.europa.eu/eurostat>

Danemarca, Luxemburg și Belgia se regăsesc în topul țărilor UE cu cel mai înalt nivel al indemnizațiilor de dizabilitate per capita calculat la Paritatea Puterii de Cumpărare (Figura 4). În 2019, cel mai scăzut nivel al indemnizațiilor de dizabilitate PPC per capita a atins Malta. Acest nivel este de 10,4 ori mai mic comparativ cu cel înregistrat de Danemarca. În cazul indicatorilor analizați măsurați în euro decalajul este mai mare comparativ cu cei calculați la PPC.

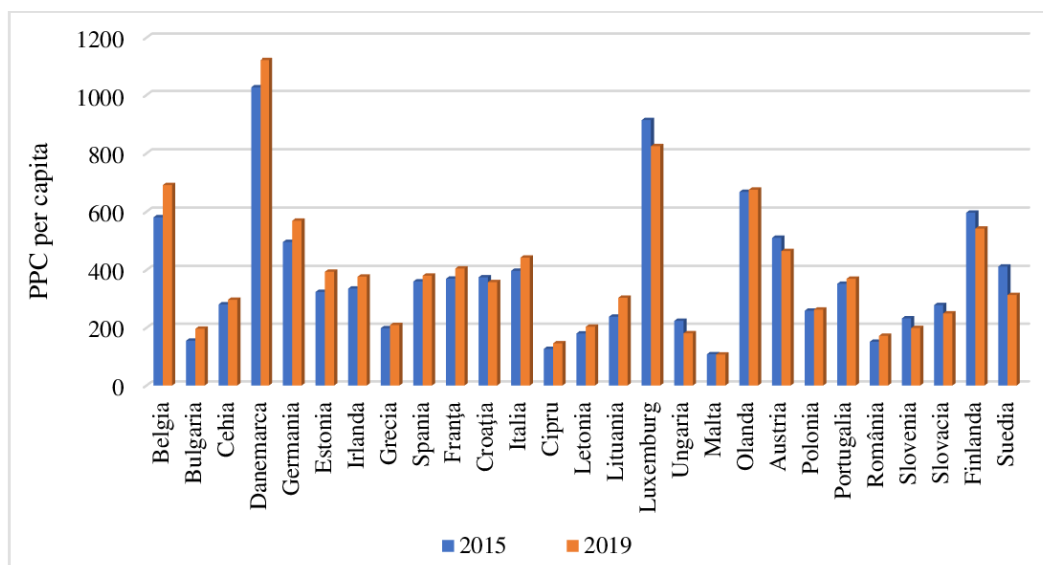

Figura 4. Indemnizații de dizabilitate în țările membre ale Uniunii Europene, Paritatea Puterii de Cumpărare per capita

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://ec.europa.eu/eurostat>

Întrucât Danemarca se află pe primul loc la ambii indicatori, este relevantă cercetarea a celor mai bune practici ale acestui stat pentru a promova ulterior politici similare. Nivelul înalt al prestațiilor de asigurări sociale acordate persoanelor cu dizabilități în Danemarca este asigurat de nivelul ridicat de dezvoltare economică. Salariile danezilor sunt foarte mari, dar și impozitele alocate la fel sunt înalte, o familie în mediu achită în jur de 35% din venit. Din acest punct de vedere, Republica Moldova nu poate stabili cuantumul pensiei de dizabilitate la un nivel, care ar permite persoanelor cu necesități speciale să ducă un trai decent.

În ultimii ani, Danemarca se orientează spre extinderea oportunităților de angajare a PD. Au fost efectuate calcule, care au arătat că dacă doar 1% din PD ar fi angajat în câmpul muncii, atunci economiile ar constitui în jur de un miliard de coroane, care ar putea fi utilizate la crearea de noi locuri de muncă, crearea condițiilor pentru integrarea socială și economică. Anume această experiență trebuie să fie preluată de Moldova.

5. Protecția socială a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova

Potrivit statisticilor oficiale, la începutul a.2021 au fost recunoscute, 174,5 mii persoane, drept persoane cu dizabilități (6,7 la sută din populația cu reședință obișnuită din Moldova). Numărul lor în ultimii șapte ani (2015-2021) a evoluat descendent, în 2021 s-a redus cu 5,57% față de 2015. Cauza nu este eficientizarea ocrotirii sănătății, ci diminuarea numărului populației (cu 7,72%). Care la rândul său este cauzată de exodul populației apte în muncă și la vârsta fertilă. În 2019-2021, din numărul persoanelor cu dizabilitate fiecare al 17 este copil cu vârsta de 0-17 ani, iar în anii precedenți 2015-2018, cota copiilor cu necesități speciale a fost comparativ mai mare, în jur de 7% (Tabelul 1).

Concomitent cu modificarea numărului de persoane cu dizabilități, s-a evidențiat tendința modificării calitative în structura acestora. Analiza pe grupe de vârstă a arătat că cea mai mare cotă o constituie persoanele cu vârsta de 50 ani și peste (Gutium, 2022a). De exemplu, în cazul

Persoanelor Recunoscute cu Dizabilitate Primară (PRDP) această cotă a crescut cu aproximativ 2 p.p. în 2021 în raport cu 2015, și a atins nivelul de 60%.

Tabelul 1. Numărul persoanelor cu dizabilități, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Numărul persoanelor cu dizabilități, mii persoane	184,8	184,5	182,0	180,6	176,1	177,0	174,5
<i>inclusiv:</i>							
Numărul persoanelor cu dizabilități în vârstă de 18 ani și peste, mii persoane	171,4	171,6	170,3	168,9	165,5	166,3	164,1
Numărul copiilor cu dizabilități cu vârstă de 0-17 ani, mii persoane	13,4	12,9	11,7	11,7	10,6	10,7	10,4
Persoane recunoscute cu dizabilitate primară, mii persoane	12,8	12,6	11,6	9,6	15,2	10,4	11,5
<i>inclusiv:</i>							
Persoane în vârstă de 18 ani și peste, recunoscute cu dizabilitate primară, mii persoane	11,2	10,9	10,2	8,4	13,7	9,2	10,0
Copii în vârstă de până la 18 ani recunoscuți cu dizabilitate primară, mii persoane	1,6	1,7	1,4	1,2	1,5	1,2	1,5
Numărul beneficiarilor de pensii de dizabilitate, mii persoane	136,7	136,3	135,4	131,0	128,4	126,1	122,2

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Analiza structurii PD beneficiari de prestații sociale arată că nu au îndeplinit, conform legislației în vigoare, condițiile necesare pentru a primi pensie în jur de 30% în 2021, numai 70% au întrunit cerințele. În perioada analizată această cotă se află în creștere (Figura 5).

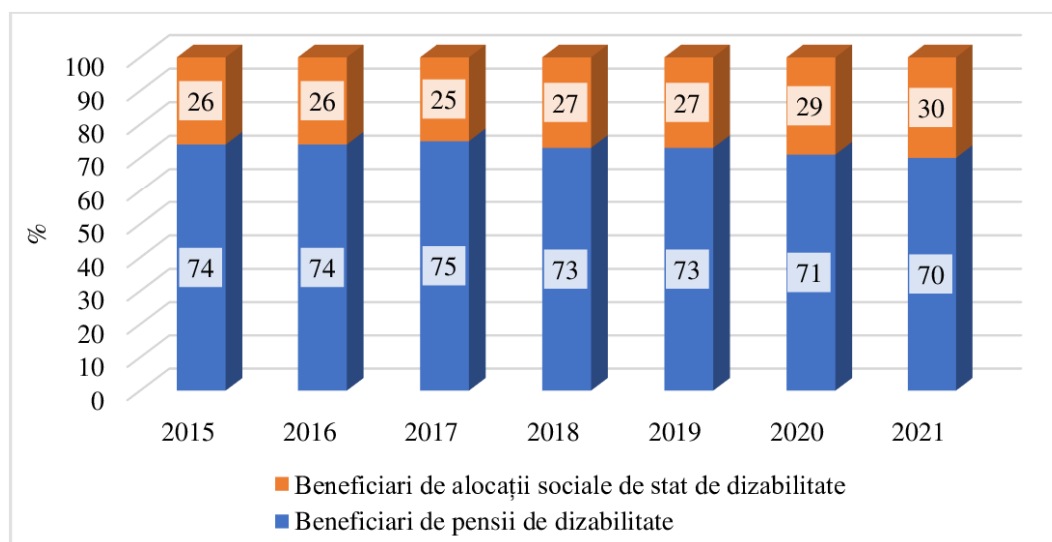

Figura 5. Structura persoanelor cu dizabilități beneficiari de prestații de asigurări sociale, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Este necesar de remarcat: majoritatea pensionarilor de dizabilitate sunt persoane în vârstă înaintată și ponderea lor în numărul total al pensionarilor de dizabilitate este în creștere. În schimb, trendul numărului pensionarilor de dizabilitate în vârstă aptă de muncă este descendent (Figura 6). Cea mai semnificativă diferență între numărul bărbaților și femeilor, în care

prevalează anume bărbații a avut loc în grupul de vârstă 55-64 ani, cu toate că cumulativ totuși predomină femeile.

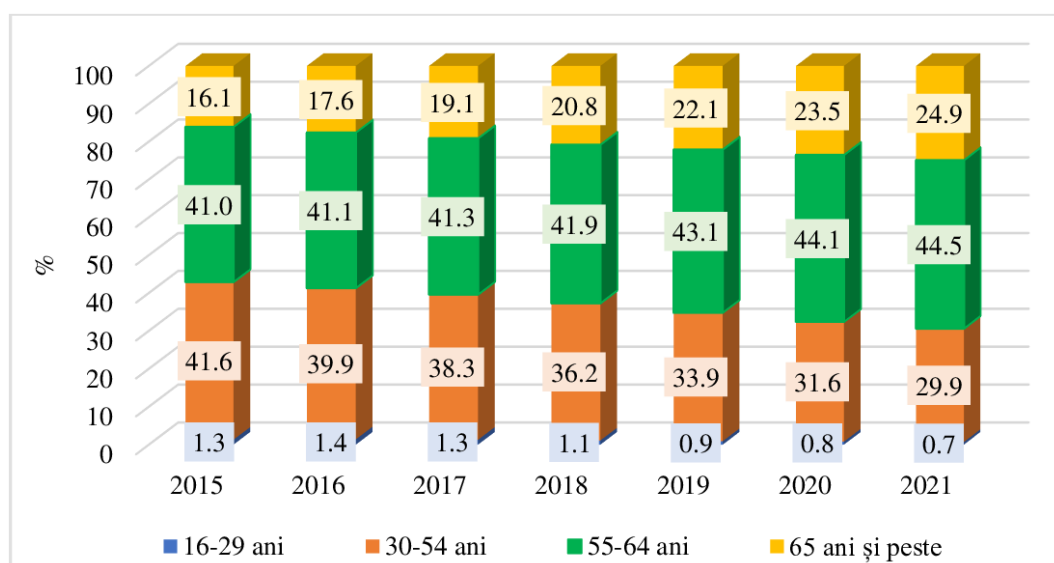

Figura 6. Structura pensionarilor de dizabilitate, pe grupe de vârstă, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Mărimea medie a pensiei PD evoluează după un trend ascendent, în 2021 a crescut de 1,7 ori față de a.2015. Diferența dintre pensia de dizabilitate severă și de dizabilitatea medie crește în valori absolute și scade în valori relative (Tabelul 2).

Tabelul 2. Mărimea medie a pensiei lunare stabilite de dizabilitate, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Mărimea medie a pensiei de dizabilitate (total), lei	875,5	933,4	1018,3	1149,3	1278,0	1430,5	1516,4
Mărimea medie a pensiei de dizabilitate severă, lei	1099,1	1173,9	1273,1	1429,7	1590,6	1763,9	1875,0
Mărimea medie a pensiei de dizabilitate accentuată, lei	933,3	996,3	1090,2	1226,0	1368,6	1542,6	1639,5
Mărimea medie a pensiei de dizabilitate medie, lei	558,1	592,9	646,7	646,7	857,9	988,1	1062,4

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Numărul PD beneficiari de alocații sociale sporește în perioada analizată cu 10,57%, în timp ce numărul copiilor cu dizabilitate care au primit alocații sociale a diminuat cu 22,45% (Tabelul 3). Mărimea medie a alocației sociale acordate PD s-a majorat considerabil, aproape de 2 ori în a.2021 în raport cu a.2015 (Tabelul 4).

Tabelul 3. Numărul beneficiarilor de alocații sociale de stat de dizabilitate, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Numărul beneficiarilor de alocații sociale de stat de dizabilitate, mii persoane	47,28	47,29	45,71	48,61	47,60	50,82	52,28
<i>inclusiv:</i>							
<i>Persoane cu dizabilitate, mii persoane</i>	6,60	7,15	7,07	9,61	9,99	12,67	14,12
<i>Persoane cu dizabilitate din copilărie, mii persoane</i>	27,23	27,20	26,90	27,33	26,97	27,47	27,73

<i>Copii cu dizabilitate până la 18 ani, mii persoane</i>	13,45	12,94	11,74	11,67	10,64	10,68	10,43
---	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Tabelul 4. Mărimea medie a alocației sociale de stat de dizabilitate, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Mărimea medie a alocației sociale de stat de dizabilitate (total), lei	376,9	403,5	444,0	479,8	595,7	608,0	705,2
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate, lei</i>	151,1	162,6	178,6	197,6	260,8	271,8	562,5
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate severă, lei</i>	168,0	182,9	201,1	229,5	305,1	321,4	677,3
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate accentuată, lei</i>	162,9	176,3	193,8	214,1	284,8	300,4	629,7
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate medie, lei</i>	115,1	124,8	137,5	153,8	204,8	215,7	451,7
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate din copilărie, lei</i>	411,1	443,5	487,9	543,7	677,8	712,7	753,5
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate severă din copilărie, lei</i>	443,4	479,3	526,8	599,9	746,8	787,2	834,9
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate accentuată din copilărie, lei</i>	431,5	466,8	513,3	565,5	704,7	742,3	786,0
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat persoanelor cu dizabilitate medie din copilărie, lei</i>	308,7	333,5	367,3	410,5	512,5	539,7	569,1
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat copiilor cu dizabilitate până la 18 ani, lei</i>	418,5	452,4	503,0	562,5	702,2	737,5	770,1
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat copiilor în vârstă de până la 18 ani cu dizabilitate severă, lei</i>	448,5	487,5	539,5	615,2	767,5	808,2	851,9
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat copiilor în vârstă de până la 18 ani cu dizabilitate accentuată, lei</i>	430,2	470,2	522,2	574,7	716,6	755,9	791,1
<i>Mărimea medie a alocației sociale de stat copiilor în vârstă de până la 18 ani cu dizabilitate medie, lei</i>	306,1	331,7	367,5	410,1	511,8	539,3	561,3

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Cel mai mare neajuns al sistemului prestațiilor de asigurări sociale a PD în Moldova este faptul că atât mărimea medie a pensiei cât și mărimea medie a alocațiilor sociale sunt mai mici decât minimumul de existență (Figura 7).

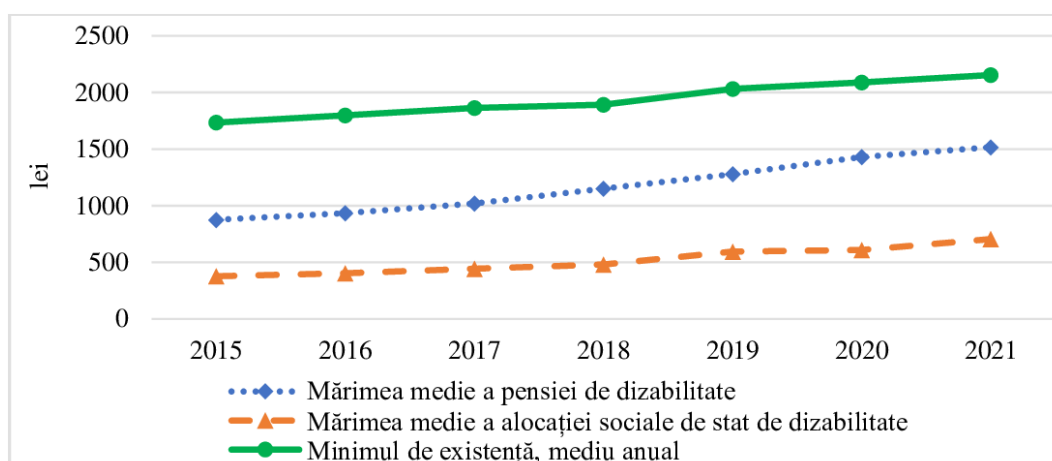

Figura 7. Mărimea medie a pensiei, alocației sociale și minimului de existență, în Republica Moldova, la 1 ianuarie 2015-2021

Sursa: Elaborat utilizând datele site-ului <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

Al doilea dezavantaj constă în majorarea diferenței dintre alocațiile sociale de stat PD și minimului de existență. În calitate de avantaj a sistemului poate fi menționată micșorarea diferenței dintre mărimea medie a pensiei PD cu minimul de existență.

6. Concluzii

În baza analizei prestațiilor de asigurări sociale a PD în țările UE concluzionăm că pentru a spori incluziunea socială este necesar de majorat rata de ocupare a acestei categorii de populație. În acest scop „se recomandă de ajustat articolului 38 Legii nr. 105 din 14.06.2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj” (Gutium, 2022b). În contextul diminuării numărului PD, una din prioritățile naționale ale Moldovei trebuie să fie prevenirea dizabilității în copilărie. Pentru a depăși cataclismele economice și geopolitice este necesar de efectuat reorganizarea organică a societății, de cointeresat întreprinzătorii să creeze noi locuri de muncă persoanelor cu dizabilități.

Declarație de interes

Articolul dat a fost elaborat în cadrul Proiectului aplicativ din cadrul concursului „Program de stat” (2020-2023): 20.80009.0807.29 „Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovaționale orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova”, finanțat din bugetul de stat al Republicii Moldova.

Bibliografie

1. Böheim, R. & Leoni, T. (2017). Sickness and disability policies: Reform paths in OECD countries between 1990 and 2014. *International Journal of Social Welfare*, 27, pp. 168–185.
2. Burkhauser, R., Daly, M., McVicar, D. & Wilkins, R. (2014). Disability benefit growth and disability reform in the US: Lessons from other OECD Nations. *IZA Journal of Labor Policy*, 3, pp. 1–30.
3. Foubert, J., Levecque, K., Rossem, R. & Romagnoli, A. (2014). Do welfare regimes influence the association between disability and self-perceived health? A multilevel analysis of 57 countries. *Social Science & Medicine*, 117, pp. 10–17, disponibil: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.07.023>
4. Gutium, T. (2022a). Analiza situațională a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. 30 years of economic reforms in the Republic of Moldova: economic progress via innovation and competitiveness, international scientific conference, 2, pp. 293-300.
5. Gutium, T. (2022b). Crearea unui mediu fără bariere pentru persoane cu dizabilități: obstacole și modalități de soluționare. Știință, educație, cultură: conferință științifico-practică internațională, 1, pp. 40-45.
6. Gutium, T. (2020). Approaches to Measurement of Well-being: Case of the Republic of Moldova. *International Conference Innovative Business Management & Global Entrepreneurship (IBIMAGE2020)*, Lumen Proceedings, 14, pp. 256-269.
7. Hao, Y. & Xiao, R. (2021). How Disability Income Benefits Affect Employment for Persons with Disabilities in China: An Impairment-Based Work Disability Assessment Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, disponibil: <https://doi.org/10.3390/ijerph19063428>
8. International Labour Organization (2021). *World Social Protection Report 2020–22: Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future*, disponibil: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_817572.pdf
9. <https://ec.europa.eu/eurostat>
10. <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=407&nod=1&>

THE IMPACT OF INFLATION ON FINANCIAL ACTIVITY: THE EXPERIENCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

IMPACTUL INFLAȚIEI ASUPRA ACTIVITĂȚII FINANCIARE: EXPERIENȚA ÎNȚREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII

Tatiana GUTIUM¹
Olesea SPEIAN²

Abstract

It is not easy for a business to deal with the post-pandemic consequences, the economic recession, and the world energy crisis. Globally, the inflation rate is increasing. More than 60 central banks have raised the base rate in 2022. Despite promoting anti-inflationary policies, the expected results have not been achieved. The price increase affected the economic activity of SMEs, whose finances are more vulnerable than those of large enterprises. Initially, inflation positively influences the volume of loans because the borrower will return less real money according to their purchasing power. In addition, it increases the demand for loans. In such situations, commercial banks increase the interest rate on loans, and the Central (National) Bank uses different instruments of anti-inflationary policy. For example, it increases the reserve requirement ratio. The realization of these decisions leads to a reduction in the volume of new credits granted. The purpose of the study is to estimate how inflation influences the volume of loans in total in Moldova. The result showed that the total impact of inflation on the credits granted is negative. In the end, the debtor is the loser. The research object is relevant not only for the Republic of Moldova, which recorded the highest inflation rate among the countries of the European continent but also for other countries of the world.

Key words: inflation rate, consumer price index, volume of loans, interest rates on loans, small and medium-sized enterprise.

JEL: D92, E31.

1. Introducere

Procesele inflaționiste afectează activitatea economică atât a IMM, cât și întreprinderilor mari. Pandemia COVID-19, iar ulterior recesiunea economică și criza energetică mondială (Gutium, 2021b), au influențat negativ asupra prognozelor macroeconomice ale țărilor lumii. Astfel, guvernele s-au pomenit cu un deficit bugetar semnificativ, care în mare parte a fost acoperit prin emisii a valorilor mobiliare de stat.

În condițiile actuale, investițiile, accesul la credite bancare au o importanță de necontestat în contextul asigurării stabilității dezvoltării întreprinderilor și ameliorării situației din economie. În același timp, unul dintre factorii macroeconomici care afectează performanța oricărei întreprinderi este inflația. Anume studierea impactului inflației asupra volumului creditelor noi acordate și este scopul cercetării. Procesul inflaționist fiind un proces monetar generează nu numai reducerea puterii de cumpărare a banilor, dar și scăderea competitivității IMM, redistribuirea venitului național în favoarea întreprinderilor mari monopoliste, ceea ce demonstrează relevanța studiului dat.

2. Metodele de cercetare al studiului

În această lucrare sunt utilizate serii de date lunare obținute de pe site-ul Băncii Naționale a Moldovei și site-ul Băncii Mondiale, care acoperă perioada de timp iunie 2016 – iunie 2022. Baza de date acumulată a fost folosită pentru analiza dinamicii procesului inflaționist și a atinge scopul principal al cercetării – evaluarea impactului inflației asupra volumului creditelor. În cadrul studiului dat au fost aplicate următoarele metode de cercetare: metoda abstracției științifice, analiza și sinteza, ascensiunea de la simplu la complex, metoda de modelare economică și matematică. Pachetul software EViews 9.5 a fost utilizat la elaborarea și testarea modelului econometric cu o singură ecuație.

¹PhD in Economics, leading scientific researcher, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, gutium.tatiana1@gmail.com

²PhD student, Moldova State University, Republic of Moldova, olesea.friscu@gmail.com

3. Revizuirea literaturii de specialitate

În ultimii ani, sunt publicate tot mai multe studii, scopul cărora este analiza impactului pe termen scurt și lung al inflației asupra dezvoltării sectorului financiar. Rezultatele obținute diferă în dependență de metoda aplicată, perioada analizată și țară. H. Kim et al. au utilizat metoda de estimare „Pooled Mean Group” (H. Kim et al., 2010), iar B. Naceur și S. Ghazouani – metoda de întârziere distribuită autoregresivă (Autoregressive Distributed Lag ARDL). Variabilele modelului elaborat aplicând tehnica econometrică ARDL sunt: creanța în numerar, volumul creditelor sectorul privat. În calitate de variabila proxy a sectorului financiar este folosit indicatorul „activele băncilor” (Dong-Hyeon & L. Shu-Chin, 2010). Rezultatele obținute de savanții enumerați arată că inflația pe termen scurt înregistrează efect pozitiv, iar pe termen lung are impact negativ asupra evoluției finanțelor.

M. Umar, D. Maijama'a și M. Adamu denotă că efectele inflației asupra economiei și performanței băncilor sunt diverse și pot fi atât pozitive, cât și negative. Prin urmare, la elaborarea strategiilor, programelor este necesar de ținut cont de procesele inflaționiste din țară, în special în sistemul bancar, ceea ce ar permite sporirea eficienței activității managerilor, creditorilor, investitorilor și acționarilor (Umar et al., 2014).

Cu totul alte rezultate au obținut N. Odhiambo, M. Bettencourt, N. Ozturk și K. Karagoz. Conform cercetărilor empirice, inflația reduce eficiența performanței sectorului financiar și impactul negativ are loc atât pe termen scurt, cât și pe termen lung (M. Bettencourt, 2011) (Ozturk & Karagoz, 2012). N. Odhiambo a folosit metoda ARDL în analiza efectului inflației asupra evoluției finanțelor în Zambia (Odhiambo, 2012), iar N. Ozturk și K. Karagoz – modelul de corectare a erorilor ECM (cazul Turciei).

K. Batayneh et al. au aplicat modelul ARDL pentru estimarea atât a impactului inflației, cât și a creșterii economice asupra sectorului financiar. Cercetările empirice au arătat că impactul inflației este negativ, a creșterii economice – pozitiv, atât pe termen scurt, cât și lung (Batayneh et al., 2021).

B. Naceur și S. Ghazouani au utilizat Metoda Generalizată a Momentelor (Generalized Method of Moments) și au demonstrat că când inflația depășește „threshold point” sectorul financiar evoluează descendent (Naceur & Ghazouani, 2007). Noura Abu Asab și Alaaeddin Al-Tarawneh (2018) au aplicat modelul de prag (Threshold model) pentru a testa impactul inflației asupra investițiilor în Iordania. A fost obținut pragul de 10%, mai sus de care inflația duce la diminuarea investițiilor. Prin urmare în cazul Iordaniei pentru a majora volumul investițiilor este necesar ca rata inflației să fie mai mică de 10%.

Utilizând modele de regresie cu efecte aleatoare pentru date de tip panel și metoda generalizată a momentelor (Generalized Method of Moments) a fost evaluată influența inflației asupra performanței sectorului financiar și estimat pragul inflației de 15% pentru Ghana de către Derick Taylor Adu et al. Savanții concluzionează că până când rata inflației va fi mai mică de 15%, impactul asupra dezvoltării activității bancare va fi pozitiv (Adu et al., 2016). Aceste rezultate nu coincid cu cele obținute anterior de Emmanuel Nii Abbey, care în cercetările empirice a folosit următoarele modele econometrice bivariate: celor mai mici pătrate neliniare, modelul autoregresiv distribuit întârziat și modelul autoregresiv vectorial. În baza studiului cercetătorul a concluzionat că în Ghana nu există o relație de lungă durată între inflație și dezvoltarea financiară, pe când pe termen scurt relația este pozitivă, iar pragul este de 11-16% (Abbey, 2012).

La elaborarea modelelor econometrice cercetătorii pentru a introduce sectorul financiar utilizează diferiți indicatori: ponderea masei monetare M3 în PIB, ponderea creditelor din sectorul privat în PIB etc. N. Usman a testat modelul elaborat pentru 44 de țări africane și a depistat că inflația influențează negativ asupra evoluției sectorului financiar (Usman, 2019). U. Afangideh et al. a utilizat în calitate de variabilă endogenă cota masei monetare M2 în PIB, modelul aplicat este ARDL, economia studiată este cea nigeriană. Este necesar de menționat că

savantul nu a calculat pragul și a obținut un rezultat diametral opus: între inflație și sectorul financiar există o relație pozitivă, semnificativă statistic (Afangideh et al., 2020).

4. Analiza inflației la nivel internațional

La începutul pandemiei COVID-19, a fost dificil de prezis dacă impactul va fi inflaționist sau dezinflaționist, din cauza dificultății de a distinge între oferta agregată și șocurile cererii agregate (Cochrane, 2020). În primul rând, pandemia a schimbat coșul de consum al consumatorilor. Cavallo a calculat indicatorul, pe care l-a numit „IPC COVID” (Cavallo, 2020), utilizând datele privind tranzacțiile cu carduri de credit și de debit pentru a determina ponderile în coșul de bunuri care stau la baza calculului indexului IPC. Pentru primul an de pandemie, inflația „IPC COVID” a fost mai mare decât inflația oficială a IPC. Astfel, consumatorii se confruntau cu o inflație mai mare decât cea oficială.

Conform „Raportului Băncii Mondiale: Perspective economice globale”, în aprilie 2022, inflația a atins maxime istorice în multe țări ale lumii (Figura 1), și este mai mare decât ținta inflaționistă atât în economiile avansate (100%), cât și în majoritatea economiilor emergente și în curs de dezvoltare (87,1%) (World Bank, 2021).

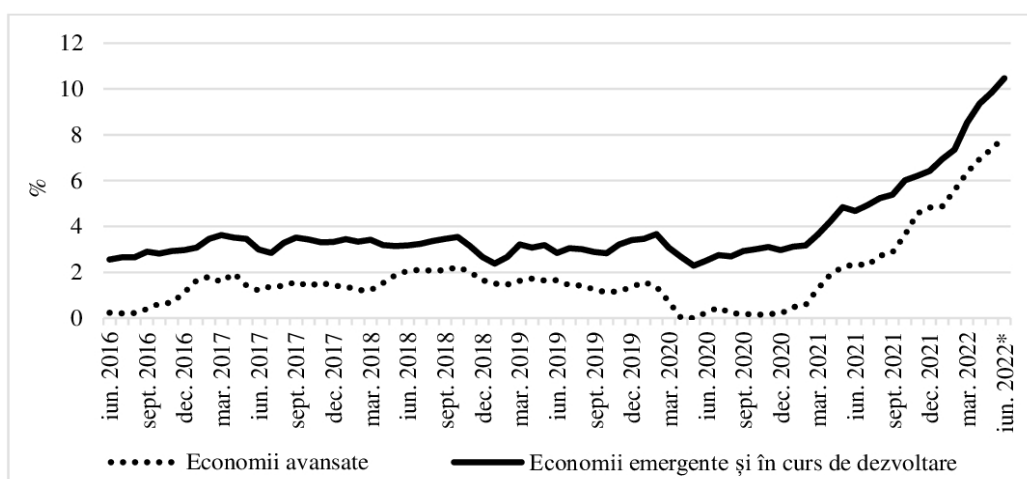

Figura 1. Evoluția ratei lunare a inflației

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Băncii Mondiale (<https://www.worldbank.org>)

Notă: *) date semidefnitive

Una din principalele cauze a procesului inflaționist, din perioada curentă, este creșterea considerabilă a prețurilor la resurse energetice, inclusiv la gaze naturale în Europa (Gutium, 2021a), la hub-ul Title Transfer Facility de 7 ori în iunie 2022 în raport cu iunie 2016 (Figura 2), la cărbune din Africa de Sud de circa 5 ori, la petrolului de marcă Brent – de 2,5 ori etc.

A doua cauză este creșterea masei monetare, în special în economiile avansate. În perioada pandemiei (anul 2020), multe țări au acordat populației asistența financiară, iar în anul ulterior au efectuat emisii masive de monedă națională, însă bunuri și servicii în volum echivalent acestor sume de bani nu au fost produse. Ca rezultat, băncile centrale sunt silite să ducă politica banilor scumpi.

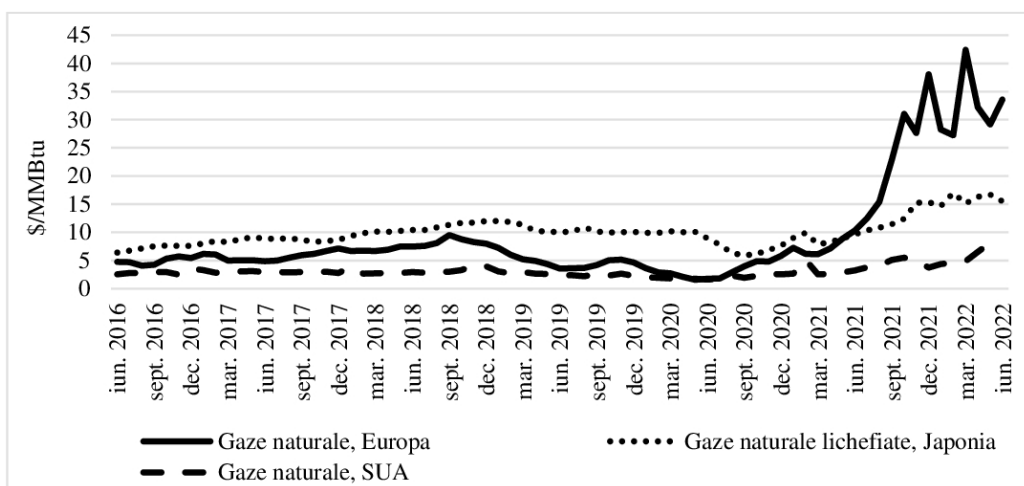

Figura 2. Evoluția prețurilor la gaze naturale

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Băncii Mondiale (<https://www.worldbank.org>)

Pentru băncile centrale, așteptările inflaționiste au devenit o provocare a comportamentului politicii monetare. Peste 60 de bănci centrale la nivel global au înăsprit ratele în 2022 (Figura 3). China este singura politică majoră care a recurs la relaxarea economiei. De la începutul anului 2022, Banca Națională a Republicii Moldova a majorat rata de bază de 6 ori, de la 8,50% la 21,5%.

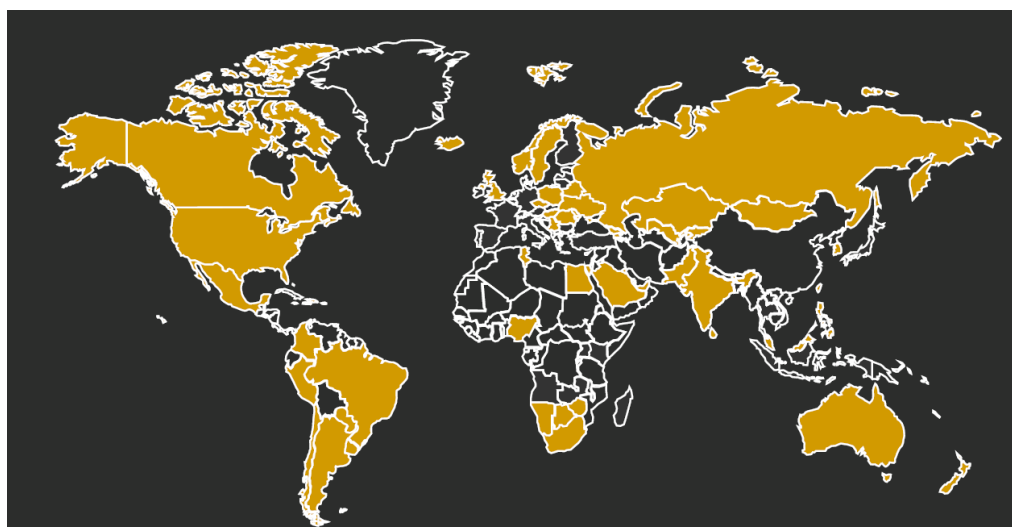

Figura 3. Harta geografică a băncilor centrale ce au înăsprit politica monetară, 2022

Sursa: Bloomberg (www.bloomberg.com)

Proгноza inflației globale este, în continuare pesimistă, fiind revizuită o creștere la nivelul de 8,3% în 2022 față de prognoza din aprilie 2022, care era de 6,9%. Pentru economiile avansate se înregistrează o creștere mai mare a nivelului inflației în 2022, unde se așteaptă să atingă 6,3% față de 4,8% prognozate în aprilie 2022. Pentru economiile emergente și în curs de dezvoltare, inflația în 2022 se estimează să atingă 10,0% (World Economic Outlook, 2022) (Figura 4).

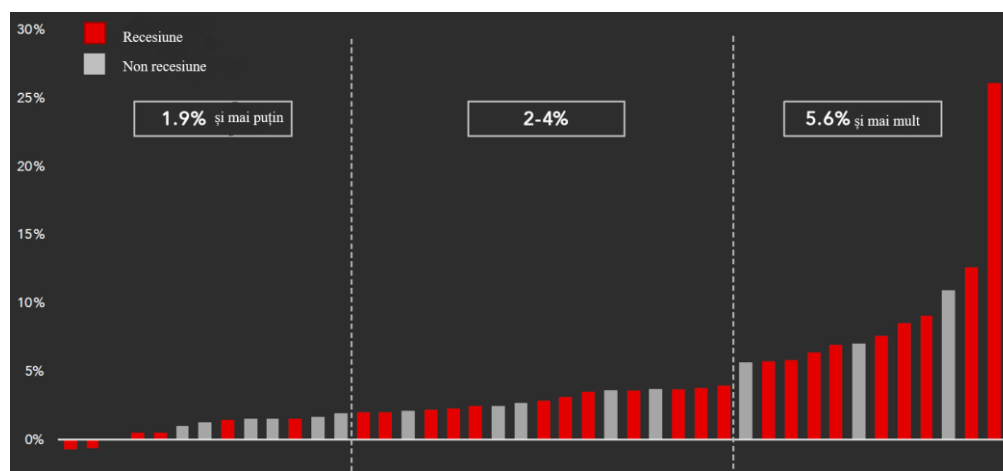

Figura 4. Inflația viceversa Recesiune

Sursa: Oxford Economics. (2022). *What History Tells us About Rate Hikes and Recession Risk* (www.oxfordeconomics.com)

Cu cât nivelul ratei inflației este mai mare, cu atât mai mare este probabilitatea ca țara va trece prin recesiune. Când inflația este sub nivelul de 1,9%, atunci probabilitatea de apariție a recesiunii este mai puțin de 50%. În cazul în care rata inflației este peste 5,6%, probabilitatea recesiunii este de peste 75%. Odată cu creșterea nivelului inflației se majorează și rata de bază a Băncii Centrale, iar ulterior crește rata dobânzii la credite și la valori mobiliare de stat (VMS) (figura 5).

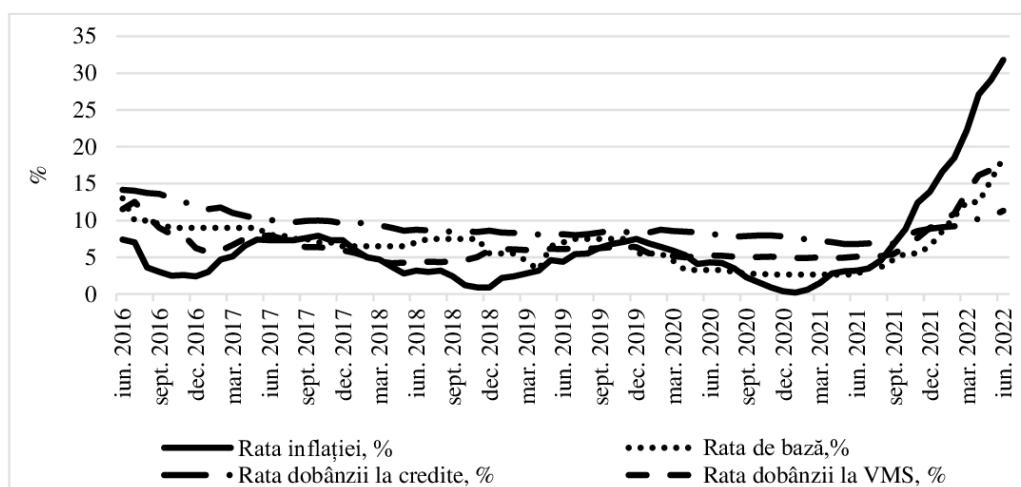

Figura 5. Evoluția ratei inflației, ratei de bază, ratelor dobânzilor la credite și VMS, Moldova

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Băncii Naționale din Moldova (www.bnm.md)

Ratele din figura 5 au aceeași tendință, toate fiind influențate de rata inflației. Astfel odată cu creșterea ratei inflației Banca Centrală, recurgând la unul dintre instrumentele sale monetare, majorează rata de bază. Respectiv băncile majorează rata dobânzii la credite. Astfel, IMM, și nu numai, tind să ia mai puține credite, deoarece rata la acestea este în creștere. Respectiv, este afectată negativ activitatea economică a acestora, pot fi sistate multe proiecte investiționale etc. Totodată, crește și rata dobânzii la valori mobiliare de stat, iar pentru deservirea acestora guvernele trebuie să aloce mai multe mijloace bănești, astfel cheltuielile pentru serviciul datoriei de stat interne sunt în creștere.

5. Impactul inflației asupra creditelor acordate IMM: cazul Republicii Moldova

Pentru a determina factorii de influență a creditelor acordate IMM a fost elaborat modelul econometric cu o singură ecuație în baza datelor lunare a Băncii Naționale a Moldovei, ce cuprind perioada de timp iunie 2016 – iunie 2022. Variabilele endogene și exogene utilizate în model sunt reprezentate în tabelul 1.

Tabelul 1. Descrierea variabilelor

Simbol	Variabila	Descriere	Unități
<i>TC</i>	Total credite	Total credite acordate IMM-urilor	mil. MDL
<i>IPC</i>	Indicele Prețului de Consum	Reprezintă modificarea nivelului general al prețurilor la produsele și serviciile procurate pentru consum de către gospodăriile populației.	%
<i>RC</i>	Rata dobânzii la credite	Ratele medii ponderate ale dobânzilor creditelor noi acordate în monedă națională, total pe sector bancar.	%
<i>NR</i>	Norma rezervelor obligatorii	Norma stabilită a rezervelor obligatorii de la mijloacele atrase în MDL și valute neconvertibile	%

Sursa: Elaborat de autori

Total credite reprezintă o variabilă endogenă, iar Indicele Prețului de Consum, rata dobânzii la credite și norma rezervelor obligatorii sunt variabile exogene.

În tabelul 2 este reprezentată descrierea statistică a acestor variabile.

Tabelul 2. Descrierea statistică a variabilelor

Variabila	Valoarea medie	Abatere standard	Valoarea minimă	Valoarea maximă	Numărul de observații
<i>TC</i>	12 272,2	2 250,7	8 699,3	17 935,6	73
<i>IPC</i>	6,2	6,2	0,2	31,8	73
<i>RC</i>	9,2	1,8	9,2	14,2	73
<i>NR</i>	36,0	5,8	26,0	42,5	73

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Băncii Naționale din Moldova (www.bnm.md)

Potrivit tabelului 2 volumul maxim al creditelor acordate este dublu față de cel minim. Acesta fiind atins în luna mai 2022. Conform datelor din eșantion, rata inflației a atins nivelul maxim în luna iunie 2022, iar rata maximă la credite a fost înregistrată în luna iunie 2016. În perioada august 2018 – noiembrie 2019 norma rezervelor obligatorii a atins nivelul maxim de 42,5%.

Folosind pachetul software EViews 9.5, autorii au elaborat următorul model:

$$TC = 23020,7 + 212,2 \times IPC - 679,3 \times RC - 162,4 \times NR \quad (1)$$

Potrivit formulei 1, volumul total al creditelor acordate IMM este influențat pozitiv de Indicele Prețului de Consum. Faptul dat se explică prin aceea că debitorii, în special IMM, sunt motivați să recurgă la credite odată cu creșterea ratei inflației, deoarece mijloacele bănești se devalorizează în timp. Rata dobânzii la credite influențează negativ asupra volumul creditelor, deoarece cu cât rata este mai mare cu atât costurile de deservire sunt mai mari. Totodată, și norma rezervelor obligatorii influențează negativ volumul creditelor acordate. Odată ce Banca Națională a Moldovei majorează norma rezervelor obligatorii, lichiditatea băncilor scade, respectiv disponibilitatea de mijloace bănești pentru oferirea creditelor este mai mică. Băncile pot să își orienteze politica sa, nu doar spre creditare, dar spre instrumente financiare mai profitabile și mai sigure cum ar fi procurarea valorilor mobiliare de stat. În prezent, rata dobânzii la valori mobiliare de stat este mai mare decât rata dobânzii la credite.

Ecuația 1 a fost estimată prin metoda celor mai mici pătrate, rezultatele testării statistice a acesteia fiind reprezentate în tabelul 3.

Tabelul 3. Rezultatele testării calității modelului econometric cu o singură ecuație

Variabila	Eroarea standard	t-statistică	Probabilitatea
<i>C</i>	793,6025	29,00781	0.0000
<i>IPC</i>	17,66608	12,01302	0.0000
<i>RC</i>	60,26386	-11,27265	0.0000
<i>NR</i>	18,54511	-8,757889	0.0000
Valoarea			
<i>Coefficient de determinare</i>	0,861515		
<i>Coefficient de determinare ajustat</i>	0,855494		
<i>Criteriul de informare Akaike</i>	16,39645		
<i>Criteriul Schwarz</i>	16,52015		
<i>Criteriul informațional Hannan-Quinn</i>	16,44466		

Sursa: Calculele autorilor folosind EViews 9.5

Potrivit rezultatului testului coeficientul de determinare constituie 86,2%, ceea ce înseamnă că au fost selectate variabile care au o influență majoră asupra volumului creditelor acordate. Restul 13,8% sunt influențate de alți factori. Comparăm valorile obținute (t-statistica) ale coeficienților ecuației (1) cu valoarea tabelului, concluzionăm că toți coeficienții ecuației de regresie sunt semnificativi statistic.

Cu ajutorul testului Glejser se verifică heterosceditatea. Astfel au fost obținute următoarele rezultate (tabelul 4).

Tabelul 4. Test de heterosceditate: Glejser

Variabila	Probabilitatea
<i>IPC</i>	0,6308
<i>RC</i>	0,4200
<i>NR</i>	0,8282

Sursa: Calculele autorilor folosind EViews 9.5

Datele tabelului 4 ne indică că reziduurile modelului sunt independente de variabile exogene, deoarece probabilitatea este mai mare decât 10%.

6. Concluzii

Pachetul software EViews 9.5 a fost folosit pentru a elabora un model de regresie liniară multiplă a creditelor acordate IMM-urilor în Republica Moldova și pentru a vizualiza impactul inflației asupra volumului împrumuturilor IMM. Rezultate obținute au arătat că inițial inflația pozitiv influențează asupra volumului creditelor, deoarece debitorul va întoarce mai puțini bani, din punct de vedere a puterii de cumpărare a banilor. Însă peste o perioadă foarte scurtă de timp, băncile comerciale aplică diverse instrumente pentru a nu admite reducerea venitului real. În primul rând majorează rata dobânzii la credite în dependență de dinamica ratei inflației. Banca Națională în contextul promovării politicii antiinflaționiste, utilizează alte instrumente, cum ar fi de exemplu sporirea normei rezervelor obligatorii. Acest comportament al băncilor duce inevitabil la reducerea accesului IMM la credite noi. Sumar, inflația duce la micșorarea volumului creditelor noi acordate IMM în Republica Moldova.

Declarație de interes

Studiul a fost elaborat în cadrul Proiectului aplicativ din cadrul concursului „Program de stat” (2020-2023): 20.80009.0807.38 „Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova”, finanțat din bugetul de stat al Republica Moldova.

Bibliografie

1. Abbey, E. (2012). Inflation and Financial Development: Evidence. *American Journal of Economics and Business Administration*, 4(4), pp. 227-236.
2. Abu Asab, N. & Al-Tarawneh, A. (2018). The Impact of Inflation on Investment: The Non-Linear Nexus and Inflation Threshold in Jordan. *Modern Applied Science*, 12(12), pp. 113-118.
3. Adu, D., Domfeh, K. & Denkyirah, E. (2016). Is Inflation a Threat on Financial Sector Performance? *European Journal of Business and Management*, 33(8), pp. 59-71.
4. Afangideh, U., Garbobiya T., Umar F. & Usman N. (2020). The Impact of Inflation on Financial Sector Development: Evidence from Nigeria. *International Journal of Economics and Finance*, 12(2), 2020, pp. 56-64.
5. Batayneh, K., Salamat, W. & Momani, M. (2021). The Impact of Inflation on the Financial Sector Development: Empirical Evidence from Jordan. *Cogent Economics & Finance*, 9(1), disponibil: <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1970869>
6. Bettencourt, M. (2011). Inflation and Financial Development: Evidence from Brazil. *Economic Modelling*, 28(1-2), pp. 91– 99.
7. Cavallo, A. (2020). Inflation with COVID Consumption Baskets. NBER Working Paper No. 27352.
8. Cochrane, J. (2020). Coronavirus Monetary Policy. *Economics in the Time of COVID-19*, London: CEPR Press.
9. Dong-Hyeon, K. & Shu-Chin, L. (2010). Dynamic Relationship Between Inflation and Financial Development. *Macroeconomic Dynamics*, 14(3), pp. 343–364.
10. Gutium, T. (2021a). Criza energetică: cauzele și impactul asupra bunăstării populației. *Securitatea energetică și linii electrice dirijate*, 12(27), pp. 48-53.
11. Gutium, T. (2021b). Gas Pricing Mechanisms: Overview, Comparative Analysis and Recommendations. 2021 International Conference on Electromechanical and Energy Systems (SIELMEN), October 6-8. Iași, Romania, disponibil: <https://doi.org/10.1109/SIELMEN53755.2021.9600393>
12. Kim, H., Lin, C. & Suen, B. (2010). Dynamic Relationship Between Inflation and Financial Development. *Macroeconomics Dynamics*, 14 (3), pp. 343-364.
13. Naceur, B. & Ghazouani, S. (2007). Does Inflation Impact on Financial Sector Performance in the MENA? *Review of Middle East Economics and Finance*, 3, pp. 219–229.
14. Odhiambo, N. (2012). The Impact of Inflation on Financial Sector Development: Experience from Zambia. *The Journal of Applied Business Research*, 28(6), pp. 1497–1508.
15. Oxford Economics (2022). What History Tells us About Rate Hikes and Recession Risk, disponibil: www.oxfordeconomics.com
16. Ozturk, N. & Karagoz, K. (2012). Relationship Between Inflation and Financial Development: Evidence from Turkey. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 4(2), pp. 81–87.
17. Umar, M., Maijama'a, D. & Adamu, M. (2014). Conceptual Exposition of the Effect of Inflation on Bank Performance. *Journal of World Economic Research*, 3(5), pp. 55-59.
18. Usman, N. (2019). Growth of Financial Development in Sub Saharan African (SSA) Region Through Migrant Remittances. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 7(3), pp. 79-96.
19. World Bank (2021). Global Economic Prospects, disponibil: <https://www.worldbank.org>
20. World Economic Outlook (2022), disponibil: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022>
21. www.bloomberg.com
22. www.bnm.md
23. www.oxfordeconomics.com

LEGISLATIVE, METHODOLOGICAL AND TECHNICAL ASPECTS OF THE POPULATION AND HOUSING CENSUS – 2021 ROUND

ASPECTE LEGISLATIVE, METODOLOGICE ȘI TEHNICE PRIVIND RECENSĂMÂNTUL POPULAȚIEI ȘI LOCUINȚELOR – RUNDA 2021

Ciprian IFTIMOAEI¹

Abstract

In the post-accession period of Romania to the EU, a multitude of transformations took place regarding the volume, structure, and evolution of the usually resident population. Many Romanians have migrated to other countries in search of personal and family well-being, for much more generous socio-professional opportunities than in their country of origin, for family reunification. The massive external migration and the decrease in the birth rate determined the reduction of Romania's usually resident population. In this context, we ask ourselves: how many (more) are there in Romania? To this question and to others that concern the quality of housing in Romania, we will receive answers substantiated by the data provided by the Population and Housing Census. In 2022, in Romania, as well as in other EU member states, the Population and Housing Census takes place. This is the 13th Census in the history of official statistics in Romania and the second since Romania's accession to the European Union in 2007.

The Census of Population and Housing is a large-scale statistical research whose priority objective is the production of statistical indicators, in quality conditions, regarding the number and territorial distribution of the usually resident population, the demographic and socioeconomic structure, data on households, as well as the housing fund, the living conditions of the population and the buildings in which the homes are located, including the religious and ethnic structure of the population. In this paper we will analyse the main legislative, methodological and technical aspects regarding the organization and conduct of the RPL-round 2021 - the first fully digitized census in the history of exhaustive statistical research in Romania.

Key words: population, housing, census, demography, statistics

JEL: I28, J10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 23, 26

1. Introducere: scurt istoric al recensămintelor în România

În viața profesională a oricărui statistician practicant există două momente de referință: organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor (RPL), respectiv a recensământului general agricol (RGA). Aceste cercetări statistice sunt exhaustive (totale) în sensul că cuprind toate unitățile statistice existente (populația totală și locuințele existente, respectiv toate exploatațile agricole). Recensămintele sunt lucrări statistice oficiale cu o bază legală solidă, demarate în urma emiterii unor legi, ordonanțe guvernamentale de urgență, hotărâri de guvern. Recensământul nu este o lucrare statistică importantă doar pentru INS ca principal producător de statistici oficiale la nivel național, ci pentru toate autoritățile centrale și locale. Datele de la recensămintele fundamentează politicile publice într-o multitudine de domenii ca statistica populației, demografie, sociologia populației, geografia umană, recensământul populației și locuințelor constituie cea mai importantă sursă de date (statistici oficiale).

Pentru a afla efectivul populației la un moment de referință, statistica oficială furnizează doi indicatori: populația după domiciliu și populația rezidentă. Populația după domiciliu (după actele de identitate) se referă la numărul persoanelor cu cetățenie română și domiciliu pe teritoriul României. Acest indicator statistic nu ține cont de reședința obișnuită a unei persoane sau motivul absenței de la domiciliul care este trecut în actele de identitate. Populația rezidentă (stabilă) reunește toate persoanele care au cetățenie română, străină și fără cetățenie, cu reședința obișnuită pe teritoriul României. Se consideră că își au reședința obișnuită persoanele care au locuit la o reședință anume o perioadă neîntreruptă de cel puțin 12 luni, înainte de momentul de referință, excluzând deplasările pentru vacanțe, burse de studiu de scurtă durată sau detașări în interes de serviciu. În calculul efectivului populației rezidente sunt incluse și persoanele care au imigrat în România, dar excluse persoanele care au emigrat din România.

¹ Director executiv adjunct la Direcția Județeană de Statistică Iași, lector asociat doctor la Departamentul de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Facultății de Filosofie și Științe Social Politice a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași: Ciprian.Iftimoaei@iasi.insse.ro.

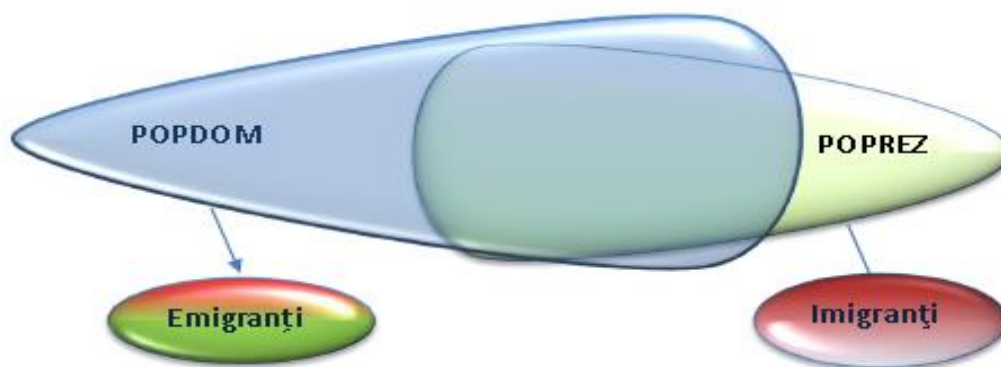

Figura 1. Relația dintre populația după domiciliu, populația rezidentă și migrație

În perioadele intercenzitare, populația rezidentă este o estimare a populației stabile. Indicatorii privind populația rezidentă sunt construiți pe baza unor date prelucrate de Institutul Național de Statistică (INS) din surse administrative. Aceste date primite de INS provin de la instituțiile naționale de statistică ale statelor membre ale Uniunii Europene (UE), în special de la institutele Spaniei și Italiei, din baza de date a Eurostat privind populația și migrația internațională. Toate aceste date sunt integrate și procesate într-un model econometric bazat pe tehnici de estimare pe domenii mici în vederea estimării migrației internaționale. Populația rezidentă este un indicator diseminat la nivel național, macroregional, regional și județean la două momente distincte: data de 1 ianuarie, respectiv 1 iulie a fiecărui an. Pentru unitățile administrativ-teritoriale (UAT), în perioadele intercenzitare, nu sunt disponibile date privind indicatorul care descrie populația rezidentă. În momentul de față, datele disponibile privind populația rezidentă la nivel de UAT sunt cele de la ultimul recensământ al populației și locuințelor (RPL runda 2011).

Recensămintele beneficiază de „simultaneitatea înregistrării” care înseamnă că datele culese de pe teren referitoare la populație (sau la exploatațiile agricole) se referă la același moment de referință pentru toate persoanele recensate, indiferent de momentul înregistrării propriu-zise. Recensămintele sunt realizate cu metodologii care asigură comparabilitatea datelor între recensămintele anterior organizate într-o țară sau cu recensămintele din alte țări. Organizația Națiunilor Unite (ONU), prin Divizia de Statistică, asigură ghidajul metodologic și consultanța pentru contruirea instrumentelor de lucru (chestionare, centralizatoare, hărți) pentru asigurarea calității datelor statistice culese în cercetarea de teren.

Una dintre cele mai complexe probleme în organizarea unui recensământ este legată de sectorizarea teritoriului național care se efectuează prin împărțirea acestuia în secții de recensământ și sectoare de recensământ. Activitatea din secția de recensământ este coordonată de un recenzor-șef, în timp ce pe un sector de recensământ acționează un recenzor care culege datele de la populație pe baza unui chestionar tipărit sau în format electronic (instalat pe o tabletă electronică).

Primul recensământ al populației în România a avut loc în Muntenia, în anul 1838. Următorul recensământ, în perioada decembrie 1859 – martie 1860, a fost coordonat de Ion Ionescu de la Brad (1818-1891) în Moldova și de Dionisie Pop Marțian (1829-1865) în Muntenia. Rezultatele acestui recensământului din Principatele Unite au fost publicate în prima revistă de statistică din România intitulată *Analele Statistice*, apărută la inițiativa lui Dionisie Pop Marțian, primul conducător al statisticii oficiale din Principatele Unite. Al treilea recensământ – Recensământul general al populației României din 1899 – a avut un program complex și a beneficiat de o metodologie unitară, sub conducerea lui Leonida Colescu (1872-1940). A urmat Recensământul general al populației din 1912, apoi cel mai amplu și mai bine pregătit recensământ – Recensământul general al populației din 1930 – care a fost realizat de

statisticianul și demograful Sabin Manuilă (1894-1964). Istoria cercetărilor exhaustive din România continuă cu următoarele recensăminte: Recensământul general al populației din 1941, Recensământul agricol și al populației din ianuarie 1948, Recensământul populației din februarie 1956, RPL din martie 1966, RPL din ianuarie 1977, RPL din 1992, RPL din 2002, RPL din 2011 și RPL – runda 2021 cu cercetarea de teren desfășurată în anul 2022.

2. Evoluția populației României de la recensământul populației și locuințelor-runda 2011

Recensământul populației și locuințelor este o cercetare statistică totală (exhaustivă), după cum ține să sublinieze și sociologul Adrian Netedu, care își propune să determine cu exactitate efectivul (numărul) populației rezidente (cu reședința obișnuită în România), caracteristicile sale socio-demografice și economice, mărimea și caracteristicile fondului de locuințe și clădirile în care se află locuințele. În România s-au organizat recensăminte (*census provinciae*) încă de pe vremea ocupației romane, din timpul Împăratului Traian. Prima investigație statistică de acest timp, organizată potrivit uzanțelor vremii, în Principatele Unite, s-a desfășurat între anii 1859-1860 (în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza). De atunci, în țara noastră, s-au organizat 12 runde de recensăminte ale populației și locuințelor. RPL-runda 2021, care a demarat la 1 februarie 2022., este cel de-al 13-lea recensământ al populației și locuințelor și al patrulea organizat după evenimentele din decembrie 1989.²

În perioada care a trecut de la Recensământul Populației și Locuințelor-runda 1992, populația României a parcurs o serie de modificări caracteristice celei de-a doua tranziții demografice: scăderea accentuată a natalității și fertilității, creșterea duratei medii de viață, migrație, îmbătrânirea populației. Tranziția demografică este procesul prin care populațiile trec de la un regim demografic care are anumiți parametri (natalitate, mortalitate, nupțialitate, durată medie de viață etc.) la un alt regim demografic în care acești parametri înregistrează evoluții/modificări diferite, cu impact major asupra vieții sociale, economice, politice, culturale.

Potrivit demografului Dănuț-Vasile Jemna, conceptul de tranziție demografică implică o abordare descriptivă a populației în care cei mai importanți indicatori sunt dinamica populației (creșterea sau scăderea populației) și ratele natalității și mortalității: „Ideea de bază este aceea că pe măsură ce o țară se dezvoltă, există șanse ca rata mortalității și cea a natalității să scadă până la un nivel de relativă stabilitate, fără variații semnificative. Cercetările mai evidențiază faptul că măsurile politice pot accelera fenomenul de tranziție demografică, în special oportunitățile și egalitatea de șanse oferite femeilor pe piața muncii și în viața socială”³.

Teoria tranziției demografice are o importanță euristică, în sensul că propune o explicație asupra dinamicii volumului și structurii populației în funcție de factori sociali, economice, legislativi, educaționali, sanitari, psihologici, politici, culturali. Teoreticienii tranziției demografice aduc în atenție o serie de modificări în sistemul de valori al lumii occidentale (libertate, individualitate, egalitate de gen, afirmarea minorităților) care au impact asupra familiei tradiționale (de la modelul altruist centrat pe copii la modelul individualist centrat pe viața socioprofesională a persoanei), educației (prelungirea școlarizării), muncii (muncă la domiciliu, telemuncă, muncă suplimentară), calitatea vieții, migrație internațională.

Potrivit datelor INS, populația rezidentă (stabilă) a României a crescut constant până în anul 1992 inclusiv, după care a început să scadă în contextul instalării sporului natural negativ (diferența dintre numărul nașterilor și numărul deceselor înregistrate) și a migrației externe, mai ales după aderarea țării la Uniunea Europeană (2007). La RPL-runda 1992, populația rezidentă a țării era de 22.810 mii persoane, iar două decenii mai târziu, la RPL-runda 2011, populația rezidentă înregistra 20.121 mii persoane (-2.689 mii persoane).

² Netedu, Adrian (2016). *Demografie și sociologia populației. Elemente teoretice și practice*, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, p. 26.

³ Jemna, Dănuț-Vasile (2017). *Demografia României*, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, pp. 122-123.

Pe baza centralizării datelor de la RPL-runda 2011 a rezultat că primele cinci județe din țară în ordinea descrescătoare a numărului populației rezidente (stabile) erau următoarele: Municipiul București (1.883.425 locuitori), județul Iași (772.348 locuitori), județul Prahova (762.886 locuitori), județul Cluj (691.106 locuitori) și județul Constanța (684.082 locuitori). Tot în odinea descrescătoare a numărului populației rezidente, ultimele cinci județe din țară erau următoarele: județul Ialomița (274.148 locuitori), județul Mehedinți (265.390 locuitori), județul Sălaj (224.384 locuitori), județul Tulcea (213.083 locuitori), județul Covasna (210.177 locuitori).

Importanța unei cercetări statistice de anvergură recensământului populației și locuințelor este dată și de informațiile colectate, procesate, analizate și diseminate privind structura etnică și religioasă/confesională a populației. Conform legislației în vigoare, RPL este singura cercetare care permite colectarea informațiilor referitoare la caracteristicile etnice și religioase ale populației. Populația rezidentă de la RPL-runda 2011 în total de 20.121.641 persoane este structurată din punct de vedere etnic astfel: 16.792.868 români, 1,227.623 maghiari, 621.573 rromi, 50.920 ucraineni, 36.042 germani, 23.487 ruși-lipoveni, 27.698 turci, 20.282 tătari, 23.484 sârbi-croați-sloveni, 13.654 slovaci, 7336 bulgari, 3668 greci, 3271 evrei, 2477 cehi, 2543 polonezi, 1361 armeni, 26.544 altă etnie, iar 1.236.810 nu au declarat apartenența etnică.

După caracteristica religie și confesiunea religioasă, structura populației pe baza datelor de la RPL-runda 2011 se prezintă astfel: 16.307.004 ortodocși (81,04%), 870.774 romano-catolici (4,33%), 600.932 reformați (2,99%), 362.314 penticostali (1,80%), 150.593 greco-catolici (0,74%), 112.850 bapțiști (0,56%), 80.944 adventiști de ziua a șaptea (0,4%), 64.337 musulmani (0,32%), 57.686 unitarieni (0,29%), 49.820 matorii lui Iehova (0,25%), 42.495 creștini după evanghelie (0,21%), 32.558 creștini de rit vechi (0,16%), 20.168 evanghelici luterani (0,10%), 15.514 evanghelici (0,08%), 14.385 ortodocși-sârbi (0,07%), 5399 evanghelici de confesiune augustană (0,03%), 3519 mozaici (0,02%), 393 armeană, 30.557 altă religie (0,15%), 20.743 atei (0,10%), 18.917 fără religie (0,09%), 1.259.739 persoane nu au răspuns la întrebarea privind apartenența religioasă.

În sinteză, datele de la RPL-runda 2011 descriu următoarele tendințe demografice:

- declinul demografic al populației care este generat de reculul natalității și menținerea acesteia la valori scăzute, mult sub nivelul care asigură înlocuirea generațiilor (2,3 născuți-vii/femeie), precum și de migrația externă a tinerilor și a persoanelor active economic;
- indicele de dependență demografică (vârstnici / persoane active) s-a adâncit la 24 persoane vârstnice la 100 persoane active, cu perspectiva creării unui dezechilibru între segmentul populației contribuabil și segmentul populației beneficiară de contribuții sociale (adâncirea raportului de dependență economică), inclusiv pensiile;
- nivelul de educație al populației s-a îmbunătățit semnificativ față de perioada anterioară (2002-2011), proporția persoanelor cu studii superioare în totalul populației stabile de 10 ani și peste s-a dublat, iar ponderea persoanelor analfabete era de 1,4% la recensământul din 2011, aproape la jumătate față de recensământul din 2002.

În ultimele trei decenii care au trecut de la recensământul din 1992, populația țării a scăzut cu aproximativ 3,8 milioane de persoane. Referindu-se la scăderea accentuată a populației României, profesorul Tudorel Andrei, președintele INS, constată că „...suntem pe locul 6 în Uniunea Europeană, dacă avem în vedere dimensiunea populației rezidente. Dacă vom merge pe același trend, în 2030, vom avea 17,8 milioane de persoane și vom trece pe locul 7”⁴. Pe aceeași direcție se situează și sociologul Traian Rotariu care afirmă următoarele: „Populația României, indiferent sub ce formă am lua-o, este într-un constant și accentuat declin din 1990 încoace și nimic nu pare a se prefigura ca un factor care, pe termen scurt, să producă o inversare sau măcar o atenuare a ritmului acestui proces”⁵.

⁴ Tudorel Andrei & Vasile Ghețu, „Studiul „Serii istorice de date. Populația României 1860-2020” –eveniment online găzduit de platforma Hotnews.ro și pagina de FB a INS.

⁵ Traian Rotariu, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș, *Demografia României în perioada postbelică (1948-2015)*, Editura Polirom, din Iași, 2016, p. 137.

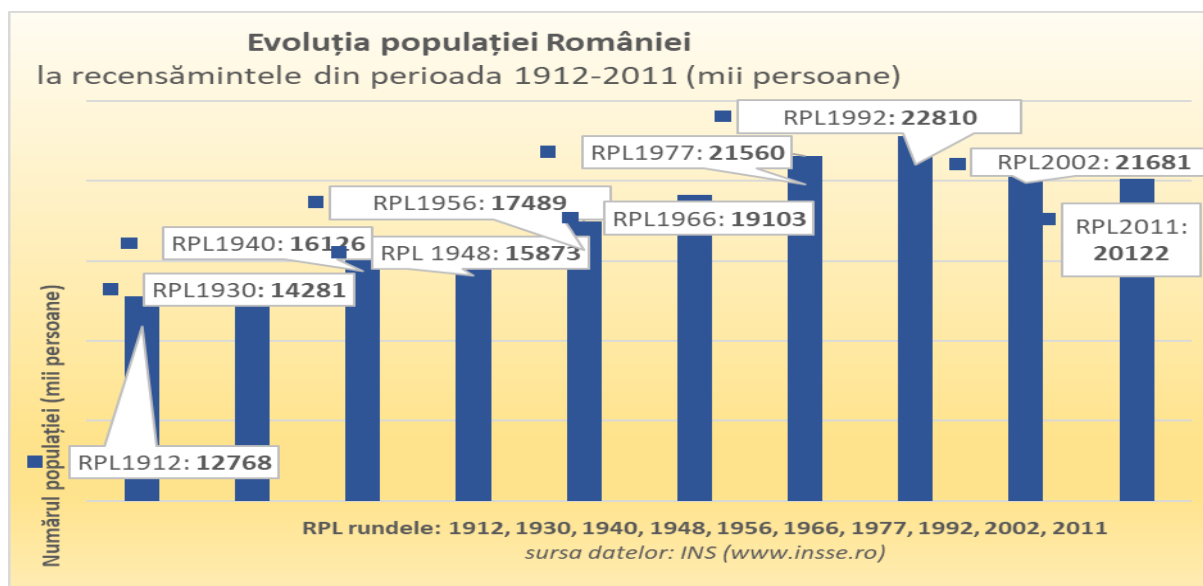

Figura 2. Evoluția populației României (1912-2021)

Populația rezidentă (estimată) de INS la 1 ianuarie 2021 a fost de 19.023.542 persoane, în scădere cu 1.098.099 persoane față de efectivul înregistrat conform datelor de la RPL-runda 2011 (19.023.542 persoane). Calculând diferența populației rezidente la 1 ianuarie 2021 și populația rezidentă (stabilă) de la RPL-runda 2011, rezultă că România are doar 6 județe în care se înregistrează o creștere a populației, după cum urmează: Ilfov (+136.745 locuitori), Timiș (+24.327 locuitori), Iași (+22.994 locuitori), Cluj (+19.021 locuitori), Brașov (+3905 locuitori), Sibiu (+2662 locuitori). Totodată, județele care au cele mai mari pierderi de populație (scădere de peste 50 mii locuitori) de la RPL-runda 2011 și până la 1 ianuarie 2021 sunt următoarele: Prahova (-70.161 locuitori), Teleorman (-65.656 locuitori), municipiul Bucureși (-64.943 locuitori), Olt (-58.765 locuitori), Buzău (-55.765 locuitori), Hunedoara (-52.674 locuitori), Dolj (-51.600 locuitori), Argeș (-51.305 locuitori), Bacău (-50.352 locuitori).

Conform INS, datele provizorii de la 1 ianuarie 2021 confirmă tendința de scădere a populației rezidente (la 19,2 milioane locuitori) de la RPL-runda 2011. Populația rezidentă feminină este superioară numeric față de cea masculină (51,0%). Structura pe grupe de vârste a populației rezidente arată că ponderile cele mai mari sunt cele ale persoanelor cu vârste de 50-54 ani (8,2%), 40-44 ani (7,9%) și 45-49 ani (7,7%).

Structura pe vârste a populației rezidente din România descrie o tendință fermă și de lungă durată de îmbătrânire a populației, cauzată de reducerea populației tinere, de creșterea speranței de viață care a determinat creșterea numărului și ponderii populației vârstnice.⁶

În România, rata natalității a avut o evoluție oscilantă, cu o scădere accentuată a acesteia între anii 2010 și 2011 (de la 9,4 născuți-vii la 1000 locuitori la 8,7 născuți-vii la 1000 locuitori). Ulterior, oscilațiile au continuat aproape sinusoidal, perioada 2012-2018 înregistrând un minim al ratei natalității de 9,1 născuți-vii la 1000 locuitori în anul 2014 și un maxim de 9,7 născuți-vii la 1000 locuitori în anii 2017 și 2018. În anul 2020, în contextul evoluției pandemiei COVID-19, rata natalității a coborât la 8,1 născuți-vii la 1000 locuitori.⁷

În perioada 2010-2020, rata mortalității generale s-a menținut la o valoare relativ constantă, cu valori cuprinse între 11,2 decese la 1000 locuitori, în anul 2011 și 12,0 decese la 1000 locuitori, în anul 2018. Creșterea numărului de decese în anul pandemic 2020 a determinat

⁶ Institutul Național de Statistică, *Comunicatul de presă nr. 218 din 30 august 2018 privind populația rezidentă la 1 ianuarie 2021*, ultima accesare februarie 2021.

⁷ Institutul Național de Statistică, *Tendințe Sociale*, Editura INS, București, 2021, pp. 27-30

creșterea ratei mortalității generale la 13,4 decese la 1000 locuitori. Pentru anii 2020 și 2021, sporul natural negativ pentru România se va accentua în contextul deceselor cauzate de infecția cu COVID-19: numărul mare de decese și numărul mic de nașteri înregistrate determinând un spor negativ de două ori mai mare ca în anul precedent, de -118,7 mii persoane, conform estimărilor INS.⁸

Referindu-se la scăderea populației, mai ales în perioada pandemiei de COVID-19, profesorul Vasile Ghețau, directorul Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici” al Academiei Române, consideră că „Avem de-a face cu o creștere a numărului de decese cum nu am mai văzut din 1990 până acum. Datele privind numărul de născuți, numărul de decedați și numărul de emigranți indică o situație de criză, similară cu cea întâlnită după război”⁹.

Până la diseminarea datelor de la RPL-runda 2021, avem la dispoziție cele mai recente proiecții ale populației publicate de Eurostat¹⁰, în februarie 2021, realizate pe baza datelor din anul 2019. Orizontul de timp al proiecțiilor este 2019-2100. Conform acestor analize, populația prognozată a României va scădea în orizontul anului 2100 la 12,8 milioane locuitori (-6,4 milioane persoane față de anul 2021), iar țara noastră se va plasa pe locul al 8-lea în ierarhia țărilor UE după populație, fiind devansată de Țările de Jos și Suedia. Ca o concluzie la această secțiune, vom fi din ce în ce mai puțini și tot mai îmbătrâniți, cu probleme grave legate de finanțarea sistemului de pensii și a sistemului de asistență socială care trebuie reconfigurat mai ales în funcție de nevoile și problemele unei populații vârstnice în creștere.

3. Legislația internațională, europeană și națională care ghidează RPL-runda 2021

În anul 2022, în România și în alte state membre UE, se derulează Recensământul Populației și Locuințelor. Organizarea și efectuarea recensământului se realizează sub aspect tehnico-metodologic de către Institutul Național de Statistică, în concordanță cu regulamentele Uniunii Europene, precum și cu normele Comisiei economice pentru Europa a Organizației Națiunilor Unite în domeniul recensământului populației și al locuințelor, sub coordonarea și controlul Comisiei centrale pentru recensământul populației și locuințelor.

Realizarea recensămintelor populației și locuințelor la nivelul statelor membre ale Uniunii Europene este guvernată de un set de regulamente europene care reglementează o multitudine de aspecte, precum: anul de referință, sursele de date și tipurile de recensăminte, tematicile care trebuie acoperite prin recensământ și gradul de detaliere al informațiilor statistice incluse în aceste tematici, caracteristicile esențiale pe care trebuie să le îndeplinească recensământul, formatul de transmitere al datelor și termenele la care trebuie realizată transmiterea, conținutul pe care trebuie să-l aibă Raportul de calitate referitor la realizarea RPL2021 etc.

Regulamentul (CE) nr.763/2008 al Parlamentului European și al Comisiei din 9 iulie 2008 privind recensământul populației și locuințelor reprezintă regulamentul cadru care legiferează regulile comune la nivelul UE privind furnizarea decenală de date complete referitoare la populație și locuințe. Acest regulament este completat de alte 3 regulamente de punere în aplicare și anume:

– Regulamentul de punere în aplicare (UE) 2017/543 al Comisiei din 22 martie 2017 de stabilire a normelor de aplicare a Regulamentului (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European și al Consiliului privind recensământul populației și al locuințelor, în ceea ce privește specificațiile tehnice ale tematicilor și ale defalcărilor lor, publicat în JOL 78 din 23.03.2017;

– Regulamentul de punere în aplicare (UE) 2017/881 al Comisiei din 23 mai 2017 de punere în aplicare a Regulamentului (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European și al Consiliului privind recensământul populației și al locuințelor în ceea ce privește modalitățile și

⁸ *Ibidem*, pp. 31-36.

⁹ Adelina Mihai & Ramona Cornea, „România a pierdut anul trecut 143.000 de locuitori, în cea mai abuptă scădere a populației după 2009 încoace”, în *Ziarul Financiar*, ultima accesare februarie 2022.

¹⁰ Eurostat, *Structura și îmbătrânirea populației*, ultima accesare februarie 2021.

structura rapoartelor de calitate precum și formatul tehnic pentru transmiterea datelor și de modificare a Regulamentului (UE) nr.1151/2010, publicat în JOL 135 din 24.05.2017;

– Regulamentul (UE) 2017/712 al Comisiei din 20 aprilie 2017 de stabilire a anului de referință și a programului de date statistice și de metadate privind recensământul populației și al locuințelor prevăzut de Regulamentul (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European și al Consiliului, publicat în JOL 105 din 21.04.2017 ;

– Regulamentul de punere în aplicare (UE) 2018/1799 al Comisiei din 21 noiembrie 2018 privind stabilirea unei acțiuni statistice directe temporare pentru diseminarea tematicilor selectate ale recensământului populației și al locuințelor din 2021, geocodate la nivel de griduri de 1 km², publicat în JOL 296 din 22.11.2018.

Totodată, stabilirea anului de referință și programul de date statistice și de metadate sunt legiferate de Regulamentul (UE) 2017/712 al Comisiei din 20 aprilie 2017 de stabilire a anului de referință și a programului de date statistice și de metadate privind recensământul populației și al locuințelor prevăzut de Regulamentul (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European și al Consiliului. Potrivit Art. 21 din OUG nr. 19 din 14 februarie 2020 privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor din România – forma consolidată valabilă de la 23 iulie 2021, momentul de referință al RPL 2021 este ora «0» din ziua de 1 decembrie 2021.

RPL-runda 2021 este o cercetare reper în istoria statisticii oficiale românești deoarece datele privind populația țării sunt culese pentru prima dată utilizându-se mijloace digitale (tablete electronice), în acest fel scurtându-se perioada de analiză, procesare, validare și diseminare a datelor statistice. În al doilea rând, pentru că a oferit posibilitatea ca persoanele care dispun de competențe digitale (lucrul pe calculator, tabletă electronică, telefon mobil, alte platforme digitale) să se autorecenzeze.

În România, recensământul populației și locuințelor runda 2021 este reglementat de Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 19/2020 privind organizarea și desfășurarea Recensământului Populației și Locuințelor din România în anul 2021, aprobată cu completări și modificări prin Legea nr.178/2020, cu modificările și completările ulterioare și de alte 4 Hotărâri de Guvern:

– H.G. nr.733/2020 privind componența, organizarea, funcționarea și atribuțiile Unității de coordonare și implementare a recensământului, respectiv ale unităților județene de implementare a recensământului;

– H.G. 1071/2020 pentru stabilirea bugetului și a categoriilor de cheltuieli necesare efectuării recensământului populației și locuințelor din România în anul 2021, precum și a măsurilor pentru punerea în aplicare a unor dispoziții din Ordonanța de urgență a Guvernului nr.19/2020 privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor din anul 2021, cu completările și modificările ulterioare;

– H.G. nr. 143/31.01.2022 privind forma și conținutul instrumentarului recensământului populației și locuințelor din România în anul 2021, publicat în Monitorul Oficial nr. 102/01.02.2022;

– H.G. nr. 144/31.01.2022 privind aprobarea specificațiilor tehnice pentru transmiterea datelor din sursele administrative pentru efectuarea recensământului populației și locuințelor din România în anul 2021, publicat în Monitorul Oficial nr. 102/01.02.2022.

În baza legislației naționale privind organizarea și desfășurarea RPL-runda au fost constituite la nivel central și teritorial structuri cu atribuții în coordonarea, organizarea, pregătirea și desfășurarea recensământului. La nivel județean și local au fost înființate comisia județeană sub conducerea Instituției Prefectului, respectiv comisiile locale de la nivelul fiecărei unități administrativ-teritoriale; la nivelul direcțiilor județene de statistică au fost constituite Unități Județene de Implementare a Recensământului (UJIR-uri).

Potrivit legislației în vigoare, obiectul recensării este constituit din următoarele categorii de persoane: persoanele cu cetățenie română, străină sau fără cetățenie, cu reședința obișnuită în

România; persoanele cu cetățenie română, cu domiciliul în România, dar cu reședința în altă țară pentru o perioadă mai mică de 12 luni; gospodăriile și nucleeele familiale; clădirile de locuit; locuințele situate în orice clădire, indiferent de forma de proprietate, de pe teritoriul României; spațiile colective de locuit.

La recensământ se prelucrează CNP-ul în vederea asigurării exhaustivității recenzării persoanelor și pentru asigurarea calității datelor. Persoanele sunt înregistrate la locul unde își au reședința obișnuită în România. În cazul autorecenzării on-line sau a autorecenzării asistate, CNP-ul este criptat, cu ajutorul unui algoritm utilizat de INS, în momentul în care o înregistrare individuală este salvată în baza de date RPL-runda 2021. Informațiile colectate prin intermediul chestionarelor individuale vor fi prelucrate în conformitate cu legislația în vigoare privind protecția datelor cu caracter personal (Regulamentul UE nr. 679/2016) și anonimizate imediat după intrarea în sistem.

4. Metodologia RPL-runda 2021: sistemul de operare, fluxul de date, instrumente și proceduri de prelucrare a datelor

Până la RPL-runda 2021, datele privind caracteristicile socio-demo-economice ale populației și cele care descriu condițiile de locuit erau culese prin administrarea față în față (*face-to-face – F2F*) a unui chestionar de către recenzori (operatori statistici). Ultimul recensământ la care am utilizat chestionarul pe suport de hârtie a fost RPL-runda 2011. Reamintesc faptul că, la Recensământul General Agricol-runda 2020, desfășurat anul trecut, am utilizat pentru prima dată chestionarul în format digital, instalat pe o tabletă electronică, beneficiind de un sistem de operare inovativ (*Survey Solutions*), dezvoltat de specialiștii Institutului Național de Statistică în colaborare cu experți ai Băncii Mondiale în România. În prezent, metoda tradițională de culegere a datelor pe baza chestionarului pe suport de hârtie se mai utilizează în câteva țări din Europa: Albania, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Grecia, Muntenegru, Republica Moldova.

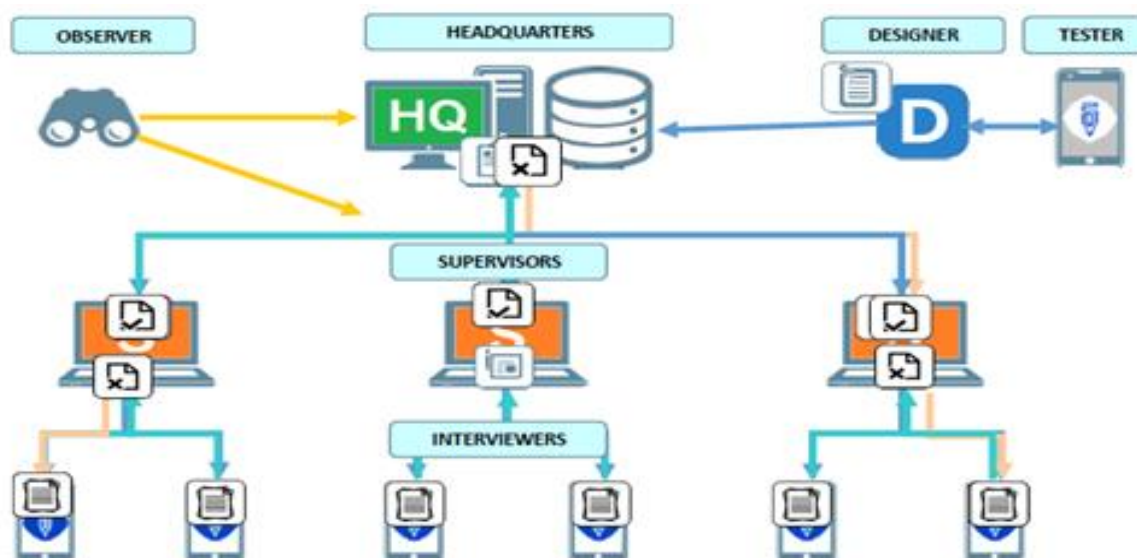

Figura 3. Prezentarea sistemului Survey Solutions (sursa: Banca Mondială & INS)

Entitățile responsabile pentru pregătirea, organizarea și desfășurarea recensământului au fost următoarele:

- Institutul Național de Statistică a fost responsabil, sub aspect tehnico-metodologic, de pregătirea, desfășurarea și monitorizarea lucrărilor necesare efectuării recensământului în concordanță cu regulamentele Uniunii Europene, precum și cu normele Comisiei economice pentru Europa a Organizației Națiunilor Unite în domeniul recensământului populației și

locuințelor, sub coordonarea și controlul Comisiei Centrale pentru Recensământul Populației și Locuințelor (CCRPL2021);

– Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și Locuințelor a coordonat pregătirea, conducerea, coordonarea și monitorizarea lucrărilor necesare efectuării recensământului;

– Comisiile de recensământ județene, municipale, orașenești, ale sectoarelor Municipiului București și comunale au avut răspunderea pentru efectuarea recensământului în bune condiții pe teritoriul în care își desfășoară activitatea, conform instrucțiunilor CCRPL2021;

– Unitatea de Coordonare și Implementare a Recensământului Populației și Locuințelor (UCIR) a avut sarcina pregătirii, organizării și desfășurării recensământului la nivel național și local;

– Unitățile Județene de Implementare a Recensământului Populației și Locuințelor (UJIR) au avut responsabilitatea organizării și desfășurării recensământului la nivel local;

– Consiliul de Comunicare și Transparență a exercitat un rol esențial în promovarea și asigurarea transparenței totale a lucrărilor recensământului;

– Populației a avut datoria legală și civică de a furniza date corecte și complete privind caracteristicile urmărite la recensământ pentru determinarea numărului populației rezidente, numărului nucleelor familiale, a fondului de locuințe și clădiri;

– Autoritățile și instituțiile publice și furnizorii de date care dețin surse administrative (baze de date corecte, actuale și complete) au furnizat acele informații care servesc la construirea variabilelor de recensământ;

– Mass-media a îndeplinit un rol decisiv în informarea corectă a populației privind necesitatea și modul de desfășurare a recensământului;

– Recenzorii au fost responsabili cu colectarea datelor de la populație, de activitatea acestora și de modul în care vor ști să promoveze necesitatea și importanța acestuia depinzând cantitatea și calitatea datelor colectate.

Recensământul populației și locuințelor din runda 2021 (RPL2021) este definit ca un recensământ combinat, utilizând ca surse de date sursele administrative și colectarea de la populație asistată de calculator (prin metode multi-modale Computer Assisted Web Interviewing-CAWI și Computer Assisted Personal Interviewing-CAPI). În acest mod, recensământul acoperă mai multe *unități de observare*:

– clădiri (clădiri de locuit și clădiri cu altă destinație decât cea de locuit, dacă există cel puțin o locuință în acestea);

– unități de locuit (locuințe și alte unități de locuit, spații colective de locuit);

– gospodării;

– nuclee familiale;

– persoane cu reședința obișnuită în România.

La Recensământul populației și locuințelor runda 2021, faza cercetării de teren, datele s-au înregistrat prin 3 metode:

1) colectare indirectă a datelor de recensământ din surse administrative, prin completarea răspunsurilor la unele întrebări din chestionarele electronice de către INS cu informațiile regăsite în baze de date ale unor instituții centrale și locale (surse administrative);

2) colectare directă de la populație prin auto-recenzare online;

3) colectare directă de la populație prin interviu față-în față utilizând tablete electronice prin intermediul unui recenzor.

Pentru persoanele minore datele au fost furnizate de unul dintre părinți, sau în lipsa acestora, de tutorele legal sau de persoana desemnată de părinți să îngrijească copilul sau copiii, membră a gospodăriei, care cunoaște foarte bine situația minorilor. Managerii de caz desemnați potrivit prevederilor legale pentru copiii beneficiari de măsuri de protecție specială în servicii de tip rezidențial organizate de furnizorii publici de servicii sociale acreditați și de furnizorii privați de servicii sociale acreditați au avut obligația de a realiza autorecenzarea on-line a acestora sau,

dacă acest lucru nu a fost posibil, de a desfășura *interview proxy* cu un recenzor pentru a asigura recenzarea minorilor.

În vederea înregistrării tuturor cetățenilor, *pentru persoanele care nu au putut fi găsite la adresele locuințelor din sectorul de recensământ*, recenzorii au avut obligația de a reveni la acele adrese pentru a lua legătura cu cel puțin unul dintre membrii gospodărie sau, dacă a fost posibil, pentru a prelua informațiile de la alte persoane care dețin date pertinente. Procedura de recenzare a persoanelor a fost următoarea:

– persoanele prezente au fost înregistrate la reședința obișnuită (adresa unde acestea declară că au locuit în ultimele 12 luni și și-au petrecut timpul zilnic de odihnă, indiferent dacă este o locuință convențională, o unitate locuită din necesitate ori un spațiul colectiv de locuit);

– persoanele absente temporar, cetățenii români sau străini cu reședința obișnuită în România, plecați în țară sau în străinătate pentru mai puțin de 12 luni (fără intenția de a-și schimba reședința obișnuită), în interes personal, de serviciu, pentru afaceri, la lucru, la studii etc. Aceste persoane vor fi înregistrate în gospodăriile din care fac parte, la adresa reședinței obișnuite, pe baza informațiilor furnizate de către:

- a) persoană adultă din gospodărie sau
- b) alte persoane: vecini, administrator de imobil etc., în măsura în care acestea dețin informațiile respective.

– cetățenii români plecați în străinătate în cadrul misiunilor diplomatice și oficiilor consulare românești din străinătate vor fi înregistrați prin Ministerul Afacerilor Externe, în conformitate cu prevederile O.U.G. nr. 19/2020 privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor, aprobată cu completări și modificări prin Legea nr.178/2020, cu modificările și completările ulterioare.

Relația dintre persoane, gospodării, locuințe și clădiri la RPL2021

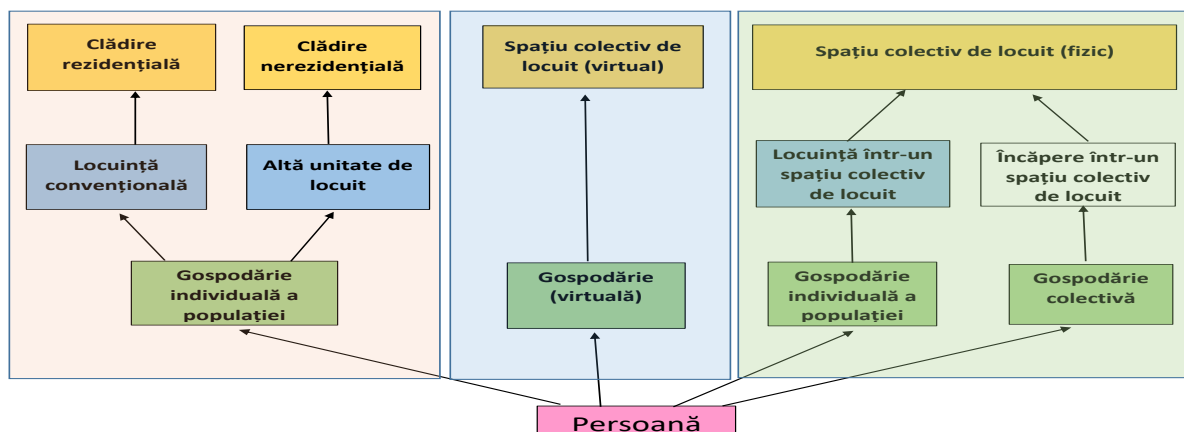

Figura 4. Relația dintre persoane, gospodării și clădiri la RPL-runda 2021 (Sursa: INS)

Potrivit precizărilor prof.univ.dr. Tudorel Andrei, președintele INS, în cadrul runde 2021 a recensămintelor, în țările UE care au finalizat recensământul, s-au obținut următoarele procente de autorecenzare: Bulgaria (34%), Croația (40%), Portugalia (99,3%), Anglia și Țara Galilor (88,9%) și Slovacia (86%). Italia, la recensământul din 2011, a avut o cotă de autorecenzare de 33,4%. Ponderea persoanelor autorecenzate în populația rezidentă totală reprezintă și o măsură a deținerii de competențe digitale în rândul populației.¹¹

¹¹ **Tudorel Andrei**, „[Noutăți privind Recensământul populației și locuințelor organizat în România în anul 2022](#)”, platforma *Contributors.ro*, ultima accesare 14 martie 2022.

În etapa autorecenzării online (asistată sau pe cont propriu), persoanele rezidente au avut posibilitatea autorecenzării online, beneficiind de confortul și liniștea locuinței proprii, evident, ținând cont de conectarea gospodăriei la serviciile rețelei de Internet și a dotării cu echipamente electronice (PC, laptop, tabletă electronică, telefon inteligent). În legătură cu acest aspect, potrivit datelor furnizate de INS din cercetarea statistică privind accesul populației la tehnologia informației și comunicații, în anul 2021, din totalul gospodăriilor din România, 80,8% au acces la rețeaua de internet de acasă, în creștere cu 2,6 puncte procentuale față de anul anterior. Aceeași cercetare statistică mai arată că proporția persoanelor de 16-74 ani care au folosit vreodată internetul a fost de 88,6%, cu 2,7 puncte procentuale mai mult față de anul anterior (2020). Pandemia de COVID-19 a sporit competențele digitale ale populației. În anul 2021, circa 8 din 10 dintre gospodăriile din România (80,8%) au avut acces la rețeaua de internet de acasă. În mediul urban, 86,9% dintre gospodării sunt conectate la internet, iar în mediul rural doar 73,1% dintre gospodării.¹² Prin urmare, există condiții (acces la internet și dispozitive electronice) pentru ca populația rezidentă a țării să beneficieze de avantajele autorecenzării online la RPL-runda 2021.

Autorecenzarea persoanelor cu reședința obișnuită în România (pentru o perioadă de cel puțin 12 luni) s-a derulat după următorul scenariu:

- 1) persoana a accesat platforma de autorecenzare și a completat formularul de pre-înregistrare pentru ea însăși și pentru membrii gospodăriei din care face parte;
- 2) persoana care a făcut pre-înregistrarea și membrii gospodăriei sale (pe care i-a trecut în formularul de pre-înregistrare) a primit un link la adresa/adresele de email indicate, fiecare link conducând la chestionarul individual de recensământ; la finalul chestionarului, prin apăsarea butonul „Finalizare”, chestionarul completat a fost transmis în baza de date a recensământului.

Chestionarul de la RPL-runda 2021 a fost dinamic, cu întrebări generate în funcție de răspunsul oferit la întrebarea anterioară (de exemplu persoanelor de sex masculin nu li se va deschide întrebarea referitoare la numărul copiilor născuți-vii). Dacă în timpul completării chestionarului de recensământ au apărut situații de întrerupere, respondenții au avut ocazia reluării procedurii de completare de la momentul apariției situației respective.

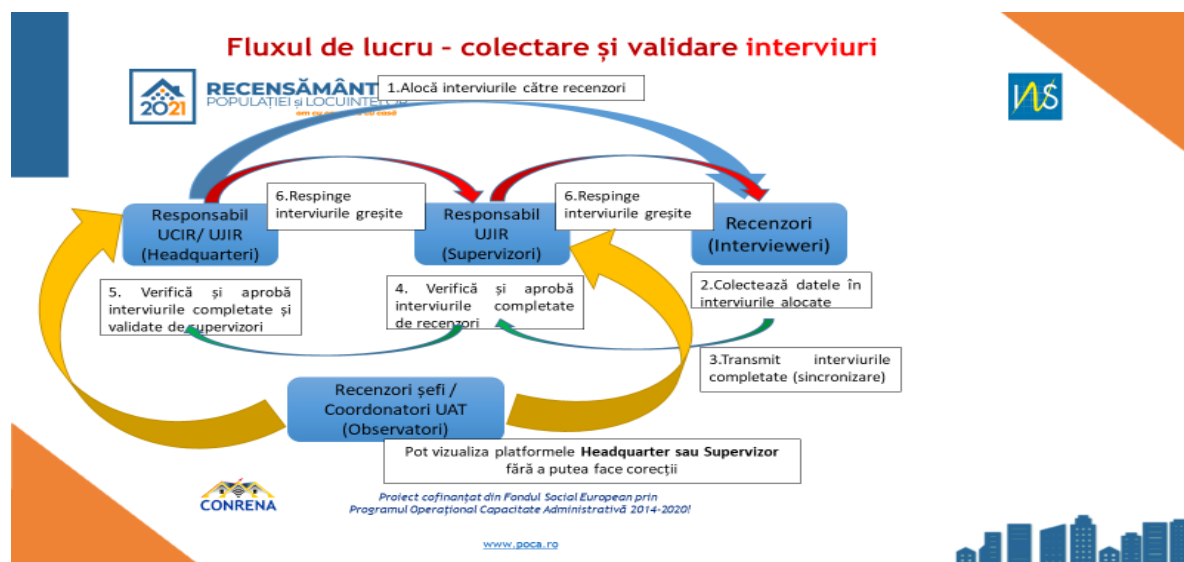

Figura 5. Fluxul colectării și validării datelor la RPL-runda 2021 (sursa: INS)

¹² Institutul Național de Statistică, [Accesul populației la tehnologia informației și comunicații, în anul 2021](#), ultima accesare 14 martie 2022.

Potrivit fluxului reprezentat în figura de mai sus, headquarterul din sediul central (INS) a importat chestionarul recensământului, apoi alocă pe chestionarul respectiv sarcinile/interviurile care trebuie distribuite recenzorilor (în acest caz, se sare peste nivelul supervizorilor). Sistemul permite și posibilitatea alocării interviurilor către supervizori, iar aceștia le alocă recenzorilor. Recenzorii au colectat datele și au transmis interviurile prin sincronizarea tabletei către supervizori. Supervizorii verifică interviurile, le validează sau le rejectează către recenzori pe cele eronate, iar cele validate se duc către headquarter. Headquarterul verifică, rejectează către supervizori sau validează interviurile. Supervizorii le vor trimite recenzorilor în cazul în care sunt greșite, deoarece corecțiile le pot face doar recenzorii. Modalitatea de lucru este aceeași la supervizori și headquarteri; diferența este că supervizorii le primesc direct de la recenzori, iar headquarterul le primește de la supervizori. Logica sistemului este ca headquarterii să aprobe numai chestionarele validate de către supervizori.

Persoanele care au întâmpinat dificultăți în procesul de autorecenzare online au fost îndrumate pentru contactarea unui recenzor special (*autorecenzare asistată -ARA*) instruit de către INS prin direcțiile teritoriale de statistică. Autorecenzarea asistată (ARA) reprezintă acțiunea prin care înregistrarea informațiilor cuprinse în programul de observare al recensământului este efectuată de către persoana însăși, cu sprijinul unui recenzor¹³.

Autorecenzarea asistată s-a realizat de pe echipamentul propriu al persoanei care se autorecenzază, sub îndrumarea recenzorului ARA, sau de pe tabletele electronice puse la dispoziție de Unitățile Județene pentru Implementarea Recensământului (UJIR-uri) prin intermediul primăriilor și instalate în spații special amenajate. Locurile în care au fost instalate posturile pentru desfășurarea autorecenzării asistate au fost amenajate prin grija primarului fiecărei localități, prin consultare cu reprezentanții UJIR, punctele de lucru fiind semnalizate pentru a fi ușor identificate.

Recenzorul ARA a avut în gestiune două tablete astfel încât să poată asista, concomitent, două persoane care îi solicită acest serviciu și 2 exemplare de chestionar martor în limba română; în unitățile administrativ-teritoriale unde ponderea populației aparținând unei minorități naționale depășește pragul de 20% prevăzut de legislația în vigoare se vor asigura și 2 exemplare de chestionar în limba minorității naționale respective. Tableta electronică a fost conectată la internet și a furnizat o adresă de email dedicată recenzorului ARA spre a fi utilizată pentru realizarea pre-înregistrării persoanelor asistate (în cazul în care acestea nu au avut o adresă de e-mail) și ulterior, pentru primirea link-urilor de unde aceștia au accesat propriile chestionare electronice.

Persoanele care din diverse motive nu au reușit să se autorecenzeze, în perioada 14 martie – 27 mai 2022, au fost vizitate de către un recenzor care prin intermediul unei tablete electronice a colectat datele de la reședința obișnuită a acestora. Populația a fost informată cu privire la faptul că participarea la recensământ și furnizarea de informații corecte și complete fie prin metoda autorecenzării, fie prin intermediul interviului față în față cu un recenzor ARA sunt obligatorii. Refuzul de a furniza informațiile solicitate sau de a primi vizita recenzorului, precum și furnizarea de informații incorecte a fost sancționat în conformitate cu prevederile OUG nr. 19/2020 privind organizarea și desfășurarea Recensământului Populației și Locuințelor runda 2021, modificată și aprobată prin Legea nr. 178/ 2020.

4. Fake-news-uri vehiculate în spațiul public în perioada desfășurării culegerii datelor la RPL-runda 2021

De multe ori *fake news*-urile au fost dezvoltate și lansate în spațiul public de persoane cu instrucție superioară, profesii și ocupații onorabile, care se bucură de notoritate și influență, mai ales pe rețelele de socializare. Multe persoane au preluat și distribuit *fake*-uri despre RPL-runda

¹³ **Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 19/2020** privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor din România în anul 2021, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr.178/2020, cu modificările și completările ulterioare.

2021, fără să le citească cu atenție și fără să le confrunte cu poziția oficială a statului exprimată prin vocea autorităților responsabile de organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor.

Au fost și persoane care au perceput recensământul ca pe o nouă povară birocratică, când de fapt RPL-runda 2021 este al 13-lea recensământ în istoria statisticii oficiale din România și al 4-lea după evenimentele din decembrie 1990. Scopul recensământului populației și locuințelor a fost dintotdeauna măsurarea populației rezidente pe diferite niveluri de agregare și, în special la nivel de unitate administrativ teritorială. Pe baza informațiilor colectate în etapa de autorecenzare online și cea de recenzie pe teren, se vor determina indicatorii statistici care descriu structura populației rezidente în funcție de anumite caracteristici sociodemografice precum sexul, vârsta, starea civilă, educația, ocupația etc. Totodată, prin indicatorii statistici se descriu schimbările care au avut în loc în ultimii 10 de ani (de la RPL-runda 2011) în numărul și structura gospodăriilor, familiilor și nucleelor familiale din România. La toate acestea se adaugă și statisticile prin care cunoaștem stocul și structura fondului locativ, precum și o serie de aspecte referitoare la calitatea vieții în localitățile unde avem reședința obișnuită. Statisticile oficiale furnizate de RPL-runda 2021 trebuie să răspundă cerințelor regulamentelor europene din domeniu, precum și celor ale Organizației Națiunilor Unite.

Chiar înainte de demararea autorecenzării online, au fost lansate în media și pe rețelele de socializare o serie de *fake news*-uri referitoare la recensământul populației și locuințelor. În sinteză, cele mai frecvente 3 *fake news*-uri pe tema RPL-runda 2021 au fost următoarele:

1) donarea datelor cu caracter personal culese la RPL referitoare la proprietate, relațiile personale, starea de sănătate către instituții terțe ale statului (ANAF, Poliție, servicii de informații, bănci, corporații farma sau IT&C;

2) în funcție de numărul camerelor din locuință sau numărul locuințelor deținute se va proceda la rechiziționarea spațiilor locative nefolosite pentru a adăposti refugiații din Ucraina;

3) statul dorește să cunoască efectivul persoanelor apte pentru serviciul militar, în cazul în care țara noastră intră în război.

Persoanele care s-au autorecenzat online au putut să observe că nu au fost solicitate numele și prenumele lor sau ale membrilor gospodăriei. INS asigură toate persoanele rezidente în România (cetățeni români, cetățeni străini, persoane fără cetățenie) care participă la RPL-runda 2021 că toate informațiile culese în procesul de autorecenzare online sau recenzie pe teren sunt stocate și prelucrate conform celor mai bune practici europene de siguranță și confidențialitate. În alți termeni, datele au fost anonimizate și/sau pseudonimizate astfel încât să nu se poată face legătura cu persoanele în cauză. Codul numeric personal (CNP) a fost colectat doar pentru ca INS să poată identifica înregistrările duble. Potrivit legislației și metodologiei RPL-runda 2021, CNP-ul a fost criptat imediat ce a intrat în sistem (platforma de autorecenzare sau pe tableta electronică), iar stocarea în baza de date s-a efectuat utilizând un așa-numit *identificator statistic* rezultat prin aplicarea unui algoritm de criptare asupra codului numeric personal – proces care este ireversibil.

Codul numeric personal este furnizat încă de la nașterea persoanei, este deținut de instituții precum Direcția de Evidență a Populației, Poliție, ANAF, alte instituții publice care sunt autorizate prin lege să gestioneze date cu caracter personal. Când mergem la bancă pentru a contracta un credit de orice fel, ne identificăm pe baza cărții de identitate care conține și CNP-ul. Prin urmare, nu este nevoie ca INS să furnizeze CNP-ul către alte instituții. Potrivit art. 52 alin (1) din OUG 19/ 2020 privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor cu modificările și completările ulterioare, rezultatele recensământului pot fi folosite doar în scop statistic și de cercetare științifică. Toate datele furnizate de cercetările statistice derulate de INS sunt utilizate în scop exclusiv statistic și de cercetare științifică. INS diseminează doar indicatori statistici care descriu într-o formă sintetică/ agregată evoluția fenomenelor sociale, demografice și economice, în niciun caz informații despre persoane fizice sau juridice.

Al doilea *fake news* despre RPL-runda 2021 insunua faptul că, în funcție de numărul de camere libere din locuințele persoanelor, vor fi găzduiți refugiați ucraineni. În primul rând, acest *fake* a reprezentat o aluzie răutăcioasă față de efortul miilor de cetățeni români care din solidaritate s-au implicat în efortul de ajutorare a refugiaților ucraineni pe teritoriul țării noastre din cauza războiului pornit de agresorul Putin și armata sa. În al doilea rând, proprietatea privată este garantată de legea fundamentală – *Constituția României*. Nimeni nu poate introduce cu de-a sila în gospodăriile oamenilor alte persoane. Fiecare dintre noi decide pe cine primește în locuința proprie, cu excepția cazurilor autorizate de legislația în vigoare.

În faza recenziilor pe teren nu a existat obligativitatea primirii în casă a recenzorului. Recenzorul este persoana aflată în exercițiul autorității de stat, care culege date de recensământ pentru toate unitățile de locuit (locuințe convenționale și neconvenționale), gospodăriile și persoanele din sectorul de recensământ atribuit. În cazul în care o persoană refuză să participe la recensământ în etapa recenziilor pe teren, potrivit Hotărârii CCRPL nr. 9 din 9.05.2022, recenzorul informează (sesizează) în scris autoritatea locală. La primirea unei astfel de sesizări, comisia locală prin președintele acesteia (primarul) ia de urgență măsurile necesare pentru ca, la fața locului, împreună cu recenzorul care a formulat sesizarea, să se deplaseze o persoană împuternicită de primar pentru constatarea contravențiilor prevăzute de art. 54 alin. (1) lit. a), b) și d) din OUG nr. 19/ 2020, cu modificările și completările ulterioare, cât și un polițist local. Potrivit prevederilor Legii poliției locale nr. 155/2010, republicată cu modificările și completările ulterioare, polițistul local are dreptul de a legitima și de a stabili identitatea persoanelor care încalcă dispozițiile legale. În situația în care, cu ocazia deplasării la fața locului a recenzorului, însoțit de persoana împuternicită de primar și de polițistul local, persoana fizică refuză să se recenzeze, se constată contravenția corespunzătoare și se sancționează potrivit legislației în vigoare.

Al treilea *fake news* vehiculat în legătură cu recensământul populației și locuințelor a întreținut o serie de temeri nejustificate în legătură cu războiul din Ucraina, insinuând că datele de la RPL-runda 2021 vor ajunge la autoritățile militare, în speță la Ministerul Apărării, pentru a cunoaște efectivul persoanelor apte medical pentru serviciul militar. În legătură cu această minciună lansată în spațiul public, spre a induce și a amplifica frica de război, precizăm că România are o armată profesionistă, care acționează în cadrul NATO, în acord cu partenerii strategici; satisfacerea serviciului militar nu mai este obligatorie încă din anul 2013. Apoi, în caz de situație de urgență, există prevederi legale în baza cărora se decide apărarea și securitatea națională. Ministerul Apărării și celelalte instituții care fac parte din arhitectura de securitate a țării au propriile baze de date cu militarii profesioniști, militarii în rezervă și militarii aflați în retragere pe care le gestionează potrivit reglementărilor proprii.

Fără reactualizarea datelor privind populația rezidentă (stabilă) a țării, județelor și localităților, nu putem să avem o imagine clară asupra accesului populației la servicii precum sănătatea, educația, protecția socială, condițiile de locuit, migrația internă și externă.

În loc de concluzii

Ultima etapa de colectare a datelor de recensământ atât prin deplasarea recenzorilor la adresele de reședință obișnuită a populației care nu s-a autorecenzat online în perioada 14 martie – 27 mai 2022, cât și prin colectarea datelor de la punctele de recenzare fixă a fost finalizată pe data de 31 iulie 2022. Până la finalul zilei de 31 iulie, au fost înregistrate 18,15 milioane de persoane, reprezentând 95,4% din populația rezidentă țintă estimată a României la 1 decembrie 2021 (19,02 milioane persoane).¹⁴

După încheierea perioadei de colectare a datelor, conform art. 22 din O.U.G nr 19/2020, „se realizează asigurarea completitudinii datelor individuale privind persoanele, gospodăriile, locuințele și clădirile. Aceasta se realizează prin imputare prin metode statistice, din surse

¹⁴ **Institutul Național de Statistică**, Comunicat de presă privind încheierea recenziilor la RPL-runda 2021, <https://www.recensamantromania.ro/comunicate-de-presa>, ultima accesare septembrie 2022.

statistice și administrative, pentru acele unități statistice pentru care nu există un formular completat cu date, în conformitate cu metodologia prevăzută la art. 9 alin. (4).”

Recenzarea populației și locuințelor a fost urmată de o anchetă de control (cercetare postrecensământ), desfășurată în perioada 8-19 august 2022. Obiectivul principal al cercetării statistice postrecensământ a fost evaluarea gradului de acoperire și a conținutului recensământului, prin verificarea volumului și calității informațiilor colectate în chestionarele de recensământ, pentru persoane și locuințe.

Cercetarea statistică postrecensământ s-a realizat pe un eșantion de locuințe și, implicit, de gospodării și persoane din aceste locuințe, din mediul urban și rural, din sectoarele de recensământ selectate din toate județele țării. În eșantionul cercetării au fost cuprinse și unitățile de locuit în comun de tip cămin: internate școlare, case de copii, cămine studențești și muncitorești, azile de bătrâni etc. Cercetarea postrecensământ nu a cuprins unitățile de locuit în comun de tip hotel (hoteluri, moteluri, pensiuni turistice, case de oaspeți, hanuri, spitale, sanatorii, preventoria, centre pentru persoanele victime ale violenței domestice etc.).

Prin compararea răspunsurilor înregistrate la cercetarea statistică postrecensământ cu cele obținute la recensământ se vor determina frecvența și mărimea erorilor de observare întâmplătoare și sistematice, omisiunile și dubbele înregistrări, precum și posibilele cauze ale acestora. Această cercetare oferă și posibilitatea de eliminare a posibilelor neconcordanțe în procesul de control și validare a datelor. Pe baza datelor cercetării statistice postrecensământ se determină gradul de încredere în rezultatele recensământului.

Primele rezultate ale Recensământului Populației și Locuințelor (RPL runda 2021) vor fi diseminate în cursul lunii decembrie 2022, urmând ca datele complete și finale să fie făcute publice la finalul anului 2023.

Bibliografie

1. Andrei, Tudorel & Ghețău, Vasile (2022) *Studiul „Serii istorice de date. Populația României 1860-2020”*. Eveniment online găzduit de platforma Hotnews.ro și pagina de FB a INS.
2. Andrei, Tudorel (2022). „Noutăți privind Recensământul populației și locuințelor organizat în România în anul 2022”, platforma *Contributors.ro*, ultima accesare 14 martie 2022.
3. Asandului, Laura (2020). *Demografie aplicată în administrația publică*, studiu introductiv de Ciprian Iftimoaei, Editura Tehnopress, Iași.
4. Eurostat (2021). *Structura și îmbătrânirea populației*, ultima accesare februarie 2021.
5. Iftimoaei, Ciprian (2022). „Scurt inventar al fake-news-urilor lansate în etapa de autorecenzare la RPL-runda 2021 și demonstarea acestora”, *Blogurile Adevărul*, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/scurt-inventar-al-fake-news-urilor-lansate-in-2168376.html>, ultima accesare septembrie 2022.
6. Iftimoaei, Ciprian (2022). „Cum a evoluat populația României de la ultimul recensământ”, *Blogurile Adevărul*, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/cum-a-evoluat-populatia-romaniei-de-la-ultimul-2182035.html>, ultima accesare septembrie 2022.
7. Iftimoaei, Ciprian (2022). „Evenimentul statistic al anului 2022 va fi recensământul populației și locuințelor”, *Blogurile Adevărul*, [https://adevarul.ro/blogurile-adevarul / evenimentul-statistic-al-anului-2022-va-fi-2140296.html](https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/evenimentul-statistic-al-anului-2022-va-fi-2140296.html), ultima accesare septembrie 2022.
8. Iftimoaei, Ciprian (2022). „AMR 2 săptămâni pentru autorecenzarea online”, *Ziarul de Iași*, [https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/amr-2-saptamani-pentru-autorecenzarea -online- -321903.html](https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/amr-2-saptamani-pentru-autorecenzarea-online-321903.html), ultima accesare septembrie 2022.
9. Iftimoaei, Ciprian (2021). „Recensământul populației și locuințelor runda 2021, o cercetare reper în istoria statisticii oficiale românești”, *Blogurile Adevărul*, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/recensamantul-populatiei-si-locuintelor-runda-2085419.html>, ultima accesare septembrie 2022.

10. Iftimoaei, Ciprian (2022). „AMR 2 săptămâni pentru autorecenzarea online”, *Ziarul de Iași*, <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/amr-2-saptamani-pentru-autorecenzarea-online--321903.html>, ultima accesare septembrie 2022.
11. Iftimoaei, Ciprian (2021). „Populația Iașului la recensămintele din vechime”, *Ziarul de Iași*, <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/populatia-iasului-la-recensamintele-din-vechime--308725.html>, ultima accesare septembrie 2022.
12. Institutul Național de Statistică (2022). Comunicat de presă privind încheierea recenzării la RPL-runda 2021, <https://www.recensamantromania.ro/comunicate-de-presa>, ultima accesare septembrie 2022.
13. Institutul Național de Statistică (2022). Recensământul populației și locuințelor. Om cu om, casă cu casă, <https://www.recensamantromania.ro/recenzare-on-line/>, ultima accesare septembrie 2022.
14. Institutul Național de Statistică (2021). *Tendențe Sociale*, Editura INS, București, pp. 27-30
15. Institutul Național de Statistică (2021). *Accesul populației la tehnologia informației și comunicații, în anul 2021*, ultima accesare 14 martie 2022.
16. Institutul Național de Statistică, (2021). *Comunicatul de presă nr. 218 din 30 august 2018 privind populația rezidentă la 1 ianuarie 2021*, ultima accesare februarie 2021.
17. Jemna, Dănuț-Vasile (2017). *Demografia României*, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, pp. 122-123.
18. Mihai, Adelina & Ramona Cornea, (2022). „România a pierdut anul trecut 143.000 de locuitori, în cea mai abruptă scădere a populației după 2009 încolo”, în *Ziarul Financiar*, ultima accesare februarie 2022.
19. Netedu, Adrian (2016). *Demografie și sociologia populației. Elemente teoretice și practice*, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, p. 26.
20. Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 19/2020 privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și locuințelor din România în anul 2021, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr.178/2020, cu modificările și completările ulterioare.
21. Rotariu, Traian, Dumănescu, Luminița, Hărăguș, Mihaela (2016). *Demografia României în perioada postbelică (1948-2015)*, Editura Polirom, din Iași, p. 137.
22. Rotariu, Traian (2010). *Studii demografice*, Editura Polirom, Iași.
23. Rotariu, Traian (2009). *Demografie și sociologia populației. Structuri și procese demografice*, Editura Polirom, Iași.
24. Sora, V., Hristache, I., Mihăescu, C. (1996). *Demografie și statistică socială*, Editura Economică, București.
25. Trebici, Vladimir (1979). *Demografia*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
26. Țarcă, Mihai (1997). *Demografie*, Editura Economică, București.

Situația recensării la RPL2021 și distribuția pe județ după localitatea unde a fost desfășurat interviul¹⁵

Județul	Total chestionare completate pentru persoane, înregistrate în perioada 14.03-31.07.2022	Ponderea (%) persoanelor înregistrate în perioada 14.03-31.07.2022 în total populație rezidentă țintă estimată la 01.12.2021
Alba	313450	99.0
Arad	393231	96.2
Argeș	558427	99.5
Bacău	562687	99.4
Bihor	539171	97.4
Bistrița-Năsăud	292591	106.8
Botoșani	387247	105.9
Brăila	261441	95.3
Brașov	515654	93.2
Buzău	393043	99.3
Călărași	278650	102.2
Caraș-Severin	238935	91.6
Cluj	662098	93.2
Constanța	617091	93.1
Covasna	196824	99.5
Dâmbovița	475594	99.5
Dolj	570541	93.7
Galați	464149	94.8
Giurgiu	252006	99.0
Gorj	306872	101.0
Harghita	285159	96.3
Hunedoara	351727	96.1
Ialomița	238812	96.9
Iași	710945	89.4
Ilfov	487214	92.7
Maramureș	437925	97.2
Mehedinți	219956	95.1
Mureș	492228	94.0
Neamț	427920	100.7
Olt	382727	101.3
Prahova	658507	95.1
Sălaj	208439	100.8
Satu-Mare	317496	97.5
Sibiu	368221	92.1
Suceava	614157	99.6
Teleorman	318896	101.4
Timiș	591154	83.5
Tulcea	179996	97.0
Vâlcea	335884	98.2
Vaslui	354557	98.7
Vrancea	337324	109.0
Municipiul București	1549514	85.2
Total	18148460	95.4

¹⁵ Conform Institutului Național de Statistică, Comunicatul de presă privind încheierea recensării la RPL-runda 2021, <https://www.recensamantromania.ro/comunicate-de-presa>, ultima accesare septembrie 2022.

CHARACTERISTICS AND DISTINCTIVE CRITERIA OF ORGANIC PRODUCT MANAGEMENT IN THE REPUBLICA MOLDOVA

CARACTERISTICA SI CRITERIILE DISTINCTIVE ALE MANAGEMENTULUI PRODUSELOR AGRICOLE ECOLOGICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Galina IGNAT¹

Abstract:

In the current context, organic agriculture is developing very quickly. Healthy foods, especially ecological ones, are in demand more and more, because people are becoming more selective in their daily consumption. Following the application of agricultural industrialization processes, a series of negative consequences appeared: economic, ecological and social. The market economy undervalues or totally ignores both the negative consequences on the environment and on society.

Therefore, this led to the emergence of the need to produce ecologically. Broadly speaking, ecological agriculture, a term similar to organic or biological agriculture, is a modern method of cultivating plants, fattening animals and producing food by using those technologies that comes closest to the laws of nature - and which does not use synthetic fertilizers and pesticides, growth stimulators and regulators, hormones, antibiotics and intensive animal breeding systems. The process and procedures for obtaining ecological products are regulated by strict production rules and principles, which start from the quality that the land must have and up to the actual obtaining of the final product. Organic farming offers various benefits to both producers and consumers. The process and procedures for obtaining organic products are regulated by strict production rules and principles, starting from registration as an organic producer until obtaining the certified organic product.

Practicing ecological agriculture gives a real chance to improve the situation in the agriculture of the Republic of Moldova. Practicing organic farming can offer a real chance to find a niche in the agri-food products market, as our country has an important potential in this field. In this context, the management of production processes in ecological agriculture takes on a special importance.

The general purpose of this article is to characterize the distinctive criteria of the management of ecological products. In the process of carrying out the study, such research methods were applied as the analysis of existing monographs, the investigation of legislative sources, comparative analysis, observation, the method of deduction, synthesis, etc. Using the listed research methods, the general and specific principles of organic products, the particularities of organic agricultural products were defined. The scheme of the production process in ecological agriculture was also developed. Particular attention was drawn to the process and procedures for obtaining organic agricultural products, which are regulated by strict production rules and principles.

Key words: *ecological agriculture, ecological agricultural production system management, principles of ecological agro-food production, agro-food production.*

JEL: *Q01, M11*

1. Introducere.

În ultimele decenii agricultura ecologica se dezvoltă tot mai rapid în toata lumea. Tot mai multă populație dorește alimente sănătoase, crescute pe cale naturală, ecologice. Guvernele de asemeni sunt cointeresate în cultivarea produselor pe cai naturale deoarece aceasta este benefic mediului încunjurător. Agricultura ecologică oferă multe avantaje atât pentru producători, cât și pentru consumatori, pentru natură și climă.

Managementul sistemului de producere agricolă ecologică reprezintă totalitatea proceselor de planificare, organizare, coordonare și control a resurselor existente a tuturor operațiilor tehnologice și a acțiunilor umane prin care materiile prime, materialele consumabile, etc., sunt prelucrate, transformate rezultând în produse ecologice.

Principiile generale ale agriculturii ecologice au fost stabilite pentru prima dată de Federația Internațională a Mișcărilor de Agricultură Ecologică (IFOAM) în septembrie 2005, fiind aprobate de Adunarea Generală a IFOAM la 25 septembrie 2005. Până în prezent aceste principii sunt actuale și pe ele este bazată practicarea agriculturii ecologice [6].

Principiul sănătății. Agricultura ecologică este menită să susțină și să îmbunătățească sănătatea solului, plantelor, animalelor, plantelor și planetei. Respectând acest principiu agricultura ecologică contribuie la sănătatea oamenilor și societății, deoarece ele nu pot exista

¹ PhD. Student, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chișinău, Republica Moldova, galina.ignat01@gmail.com

înafara ecosistemelor, solurilor sănătoase pe care cresc plante sănătoase, care la rândul său mențin oamenii în sănătate și bunăstare.

Principiul ecologic. Agricultură ecologică trebuie să se bazeze pe sisteme și cicluri ecologice, adică agricultura ecologică trebuie adaptată la condițiile locale ale mediului și culturii, să atingă un echilibru ecologic prin proiectarea sistemelor agricole, stabilirea habitatelor și menținerea diversității genetice și agricole. Prin aplicarea acestui principiu se protejează mediul înconjurător, clima, solurile, peisajele, habitatele biodiversitatea, aerul și apa.

Principiul corectitudinii. Toți cei implicați în agricultura ecologică trebuie să desfășoare relații umane într-o manieră care să asigure corectitudinea la toate nivelurile și a tuturor părților implicate în procesul de producere: agricultori, procesatori, lucrători, distribuitori, comercianți și consumatori. Resursele naturale și cele de mediu, utilizate pentru producție și consum necesită să fie gestionate într-un astfel de mod care să fie echitabil din punct de vedere social și ecologic pentru a putea fi transmis și generațiilor viitoare.

Principiul administrării presupune administrarea agriculturii ecologice într-o manieră prudentă și responsabilă pentru a proteja sănătatea și bunăstarea generațiilor actuale și viitoare, precum și a mediului. Întreprinderile ce practică agricultura ecologică vor spori productivitatea și eficiența prin adoptarea de tehnologii adecvate, resurse ce nu dăunează mediului, adică vor produce într-un mediu cât mai aproape de cel natural.

De aceste principii s-a ținut cont și la elaborarea Legii cu privire la producția agroalimentară ecologică Nr.115 a din 09.06.2005, care prevede:

a) Realizarea unui agroecosistem echilibrat, durabil și diversificat care să asigure protejarea resurselor naturale, sănătății și vieții consumatorilor;

b) Neadmiterea aplicării oricăror tehnologii poluante, reglementarea restrictivă a utilizării substanțelor chimice de sinteză și a practicilor agricole potențial distructive;

c) Protecția și sporirea diversității prin alegerea tipurilor de culturi și specii, precum și a metodelor de creștere a animalelor ce pot contribui la armonizarea producției agroalimentare ecologice cu limitele naturale ale solei;

d) Realizarea structurilor de producție și a asolamentelor echilibrate, în cadrul cărora rolul principal să îl dețină soiurile și rasele cu un grad înalt de adaptare și rezistență genetică sporită la boli și dăunători;

e) Aplicarea unor tehnologii moderne, atât pentru cultura plantelor, cât și pentru creșterea animalelor, care să satisfacă cerințele speciilor, soiurilor și raselor;

f) Menținerea continuă și ameliorarea fertilității naturale a solului, precum și integrarea sistemului de cultivare a plantelor cu cel de creștere a animalelor;

g) Realizarea mecanismelor de amplasare în spațiu a agriculturii ecologice care asigură un agroecosistem echilibrat și durabil și fac posibilă structurarea configurației geografice astfel încât să stimuleze procesele naturale de autopurificare și revitalizare a solei, de reducere a concentrării poluanților în sol și de evitare a trecerii acestora din sol în plante, în ape și în atmosferă, ținându-se sub control sursele de poluare [9].

2. Criteriile de bază pentru practicarea agriculturii ecologice în Republica Moldova

Managementul sistemului de producere agricolă ecologică este unul mult mai complex comparativ cu agricultura tradițională. Pentru a practica agricolă ecologică este necesar de a respecta următoarele cerințe:

1. Înregistrarea în calitate de antreprenor care dorește să practice agricultura ecologică se efectuează, anual, până la 1 iunie, la Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, [4]

2. Respectarea termenului de agricultură convențională, care durează o perioadă de trei ani din momentul înregistrării în calitate de producător ecologic;

3. Înregistrarea tuturor proceselor tehnologice într-un registru, consecutiv datei exercitării;

4. Aplicarea metodelor ecologice de îngrijire a plantelor și combatere a dăunătorilor;

5. Tehnologiile de producere aplicate să fie bazate pe ocrotirea mediului înconjurător, îndreptate spre oprirea eroziunii solului și a menținerii carbonului în sol;
6. Folosirea separată a utilajelor agricole și de prelucrare în procesul de producere;
7. Întreprinderea va fi supusă monitorizării și controlului de către un organism de inspecție și certificare, autorizat în conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 149 [4];
8. Întreprinderea trebuie să se asigure de folosirea fertilizanților ecologici, precum și a tuturor altor materiale folosite în procesul de producție;
9. Întreprinderea trebuie să dispună de depozite de păstrare separate de altă producție de bază sau convențională.

3. Reglementarea procesului de producție agricolă ecologică

În prezent în Republica Moldova sunt înregistrate peste 150 de companii certificate, care au dreptul și produc produse agricole ecologice. Numărul producătorilor ecologici a crescut de la 58 de întreprinderi în anul 2014 până la 152 de întreprinderi înregistrate în 2019. Suprafața totală a terenurilor agricole care dispun de certificare ecologică este de 22,1 mii ha, iar 6,3 mii ha se află în perioada de conversie [3].

Întreprinderile care doresc să practice o agricultură ecologică, indiferent de tipul de proprietate, trebuie să se înregistreze la MAIA, acceptând procedurile de inspecție și certificare. MAIA de asemeni este responsabil de elaborarea politicilor în domeniu. Statul deține și funcția de acreditare a organismelor de inspecție și certificare din domeniul de agricultură ecologică. Prin urmare statul prin instituțiile sale, deține un rol cheie în sistemul de administrare și control în sectorul agriculturii ecologice. Reieșind din complexitatea practicării agriculturii ecologice am efectuat o analiză a lanțului de obținere a unui produs ecologic, inclusiv înregistrarea, certificarea, producerea, perioada de conversie, inspecția și certificarea produsului finit (vezi figura 1).

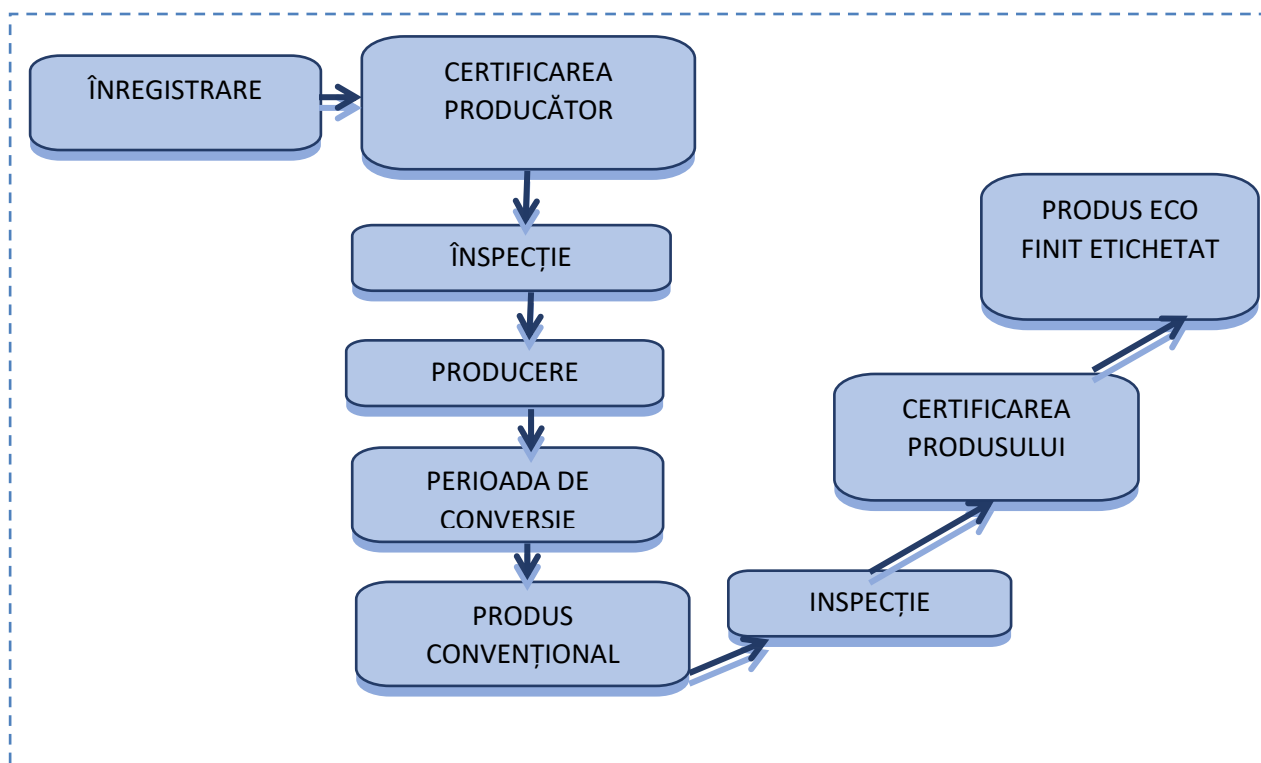

Figura 3. Lanțul de obținere a unui produs ecologic

Sursa: Elaborat de autor

4. Principiile specifice ale producției agroalimentare ecologice sunt următoarele:

- a) Menținerea și ameliorarea florei și faunei solului și a fertilității sale naturale, a stabilității și diversității acestuia pentru a preveni și combate tasarea și eroziunea lui, precum și hrănirea plantelor în principal prin ecosistemul solului;
- b) Menținerea sănătății plantelor prin măsuri preventive, precum selecționarea speciilor și a varietăților corespunzătoare, rezistente la dăunători și boli, rotația corespunzătoare a culturilor, prin metode mecanice și fizice de combatere a dăunătorilor și bolilor și prin protecția dușmanilor naturali ai dăunătorilor;
- c) Hrănirea efectivelor de animale cu hrană ecologică alcătuită din ingrediente agricole produse ecologic și din substanțe naturale neagricole;
- d) Menținerea în acvacultură a biodiversității ecosistemelor naturale acvatic, a sănătății permanente a mediului acvatic și a calității ecosistemului înconjurător, acvatic și terestru;
- e) Interzicerea utilizării organismelor modificate genetic și a derivatelor lor în calitate de alimente, hrană pentru animale, auxiliari tehnologici, produse fitofarmaceutice, fertilizatori, amelioratori de sol, semințe, material săditor și de înmulțire vegetativ și în calitate de tehnici pentru obținerea microorganismelor și animalelor.

5. Particularitățile practicării agriculturii ecologice

Practicarea agriculturii ecologice necesită întrunirea și respectarea unui set de condiții și anume:

- a) Aplicarea practicilor de prelucrare a solului și de cultivare care mențin sau sporesc materia organică a solului, ameliorează stabilitatea și biodiversitatea solului și previn tasarea și eroziunea solului;
- b) Fertilizarea și activitatea biologică a solului să se mențină și să se intensifice prin rotația multianuală a culturilor, inclusiv a leguminoaselor și a altor culturi pentru îngrășăminte verzi, precum și prin aplicarea de îngrășăminte de origine animală sau vegetală, ambele să fie, de preferință, compostate, provenite din producția ecologică;
- c) Utilizarea de preparate biodinamice;
- d) Folosirea îngrășămintelor anorganice pe bază de azot este interzisă;
- e) Utilizarea semințelor, materialului săditor și de înmulțire, obținute ecologic pentru obținerea de produse agricole ecologice, (excepție fiind semințele, materialul săditor și de înmulțire vegetativ).
- f) Procesul și procedurile de obținere a produselor agricole ecologice sunt reglementate de reguli și principii de producție stricte (vezi figura 2).

Respectarea regulilor și a principiilor agriculturii ecologice, reglementate de legislația națională, controlul întregului lanț de obținere a unui produs ecologic, de la pământ și până la produsul final, este esențial în scopul obținerii unui produs agricol ecologic certificat. În scopul informării corecte a consumatorului, produsele ecologice trebuie să fie etichetate, în conformitate cu regulile specifice privind etichetarea.

Inspecția: Dacă un fermier dorește ca produsele sale să fie certificate ca fiind organice, atunci el trebuie să fie inspectat cel puțin o dată pe an.

Inspectorul evaluează performanțele în activitatea fermei pe baza declarațiilor și rapoartelor fermierului. Acesta inspectează, de asemenea, parcelele agricole, animalele și clădirile fermei. Acesta verifică corectitudinea declarațiilor și rapoartelor. Dacă există dubii, inspectorul poate lua probe pentru teste de laborator, urmând ca pe viitor să realizeze inspecții inopinate. Testele de laborator reprezintă doar un instrument de control în cazul în care există suspiciuni privind contaminarea și aplicarea de substanțe interzise. Analizele chimice descoperă dacă o anumită mostră conține o anumită substanță la un anumit moment. Reziduurile de fertilizatori chimici și pesticide sunt greu de detectat după un anumit interval de timp și, în plus,

analizele chimice sunt scumpe. De aceea ele nu pot înlocui inspecția tuturor activităților agricole din fermă.

Certificarea: Este o procedură clară prin care un anumit organ de certificare inspectează o anumită fermă sau companie și garantează în scris că aceasta respectă cerințele standardelor organice. Inspectorul transmite constatările sale corpului de certificare sub forma unui raport scris. Corpul de certificare compară rezultatele inspecției cu cerințele standardelor organice iar comitetul de certificare decide dacă certificarea poate fi acordată sau nu.

Acreditarea: Pentru a fi siguri că programul de certificare este capabil să realizeze inspecția și certificarea, se impune un al treilea nivel de control al calității. Organe autorizate evaluează în mod regulat programele de certificare și verifică funcționarea lor corespunzătoare, în conformitate cu anumite criterii. În cazul în care organul de certificare îndeplinește criteriile, atunci programul de certificare este acreditat.

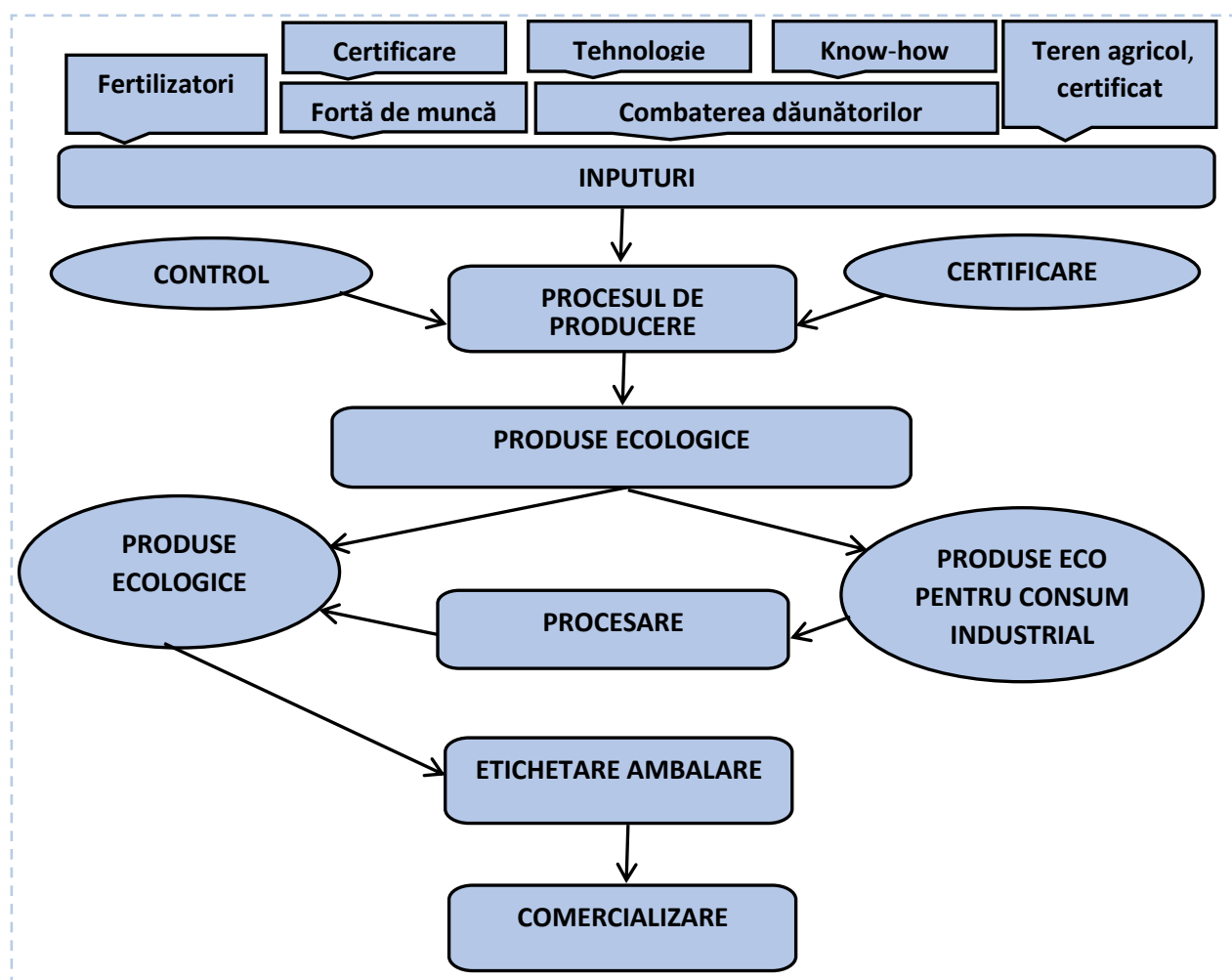

Figura 2. Managementul procesului de producere în agricultura ecologică

Sursa: Elaborată de autor

Produsele ecologice sunt reprezentate de produsele obținute și etichetate astfel încât să informeze cumpărătorul că produsul sau ingredientele din produs, după caz, au fost obținute în conformitate cu metode de producție ecologică.

Există patru încadrări pentru etichetarea produselor organice:

- 1) "100% Organic". Aceasta înseamnă că toate ingredientele sunt produse organice.
- 2) "Organic". Cel puțin 95% sau mai mult din ingrediente sunt organice.
- 3) "Făcut cu ingrediente organice". Conține cel puțin 70% ingrediente organice

- 4) ”Mai puțin de 70% ingrediente organice”. Cel puțin trei dintre ingredientele produsului sunt organice.

Pentru ca un produs să fie certificat în țările UE ca fiind organic, el trebuie să fie crescut și produs într-un mod care aderă la standardele Comunității Europene.

6. Etichetarea ECO

În scopul informării corecte a consumatorului, produsele ecologice trebuie să fie etichetate, în conformitate cu regulile specifice privind etichetarea. UE a aprobat în acest sens Regulamentul (CE) nr. 834/2007 al Consiliului din 28 iunie 2007 privind producția ecologică și etichetarea produselor ecologice [1]

În conformitate cu acest act legislativ, eticheta produselor ecologice trebuie să conțină și mențiuni specifice modului de producție ecologic. Scopul introducerii etichetei ecologice este de a promova produsele care au un impact redus asupra mediului, etichetarea ecologică fiind de la început o acțiune voluntară.

În România prin Ordinele comune nr. 417/13.09.2002 și nr. 110/7.10.2002 ale ministrului Agriculturii, Alimentației și Pădurilor și ale președintelui Autorității Naționale pentru Protecția Consumatorilor, pentru aprobarea regulilor specifice privind etichetarea produselor agroalimentare ecologice a fost aprobată sigla aplicată produselor ecologice pe teritoriul țării [7], [8].

Figura 4. Sigla pentru produse ecologice în Europa

Sigla națională a României - „ae” se aplică pentru toate produsele ecologice, alături de sigla comunitară și este folosită pentru a completa etichetarea, în scopul identificării de către consumatori a produselor obținute în conformitate cu metodele de producție ecologică (vezi figura 4).

Figura 5. Sigla națională a României pentru produse ecologice

Prin urmare, eticheta unui produs ecologic, reprezintă pentru consumatori o garanție a faptului că produsul ce poartă această sigla este obținut prin agricultura ecologică.

Prin Hotărârea Guvernului nr. 884 din 22.10.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind utilizarea mărcii naționale „Agricultura Ecologică – Republica Moldova” a fost aprobată sigla națională pentru a fi aplicată tuturor produselor ecologice autohtone [5] (vezi figura 5).

Figura 6. Marca națională "Agricultura ecologică - Republica Moldova"

6. Concluzii

În scopul realizării obiectivelor de cercetare în acest articol a fost studiat conceptul managementului produselor agricole ecologice, evidențiind, în același timp, principiile de bază și particularitățile agriculturii ecologice.

În acest context, efectuând o analiză de totalizare a cercetărilor efectuate, putem formula următoarele concluzii:

1. În urma aplicării proceselor de industrializare a agriculturii au apărut o serie de consecințe negative: economice, ecologice și sociale. Economia de piață subapreciază sau ignoră totalmente atât consecințele negative asupra mediului ambiant, cât și asupra societății. Prin urmare aceasta a condus la apariția necesității de a produce ecologic.

2. Obiectivele agriculturii ecologice corespund, în principal, cu cele ale dezvoltării durabile a sistemelor agroecologice privind mediul înconjurător, plantele cultivate, animalele domestice, socioeconomice.

3. Agricultura ecologică este un sistem de agricultură orientat spre: obținerea de produse agricole cu calități nutritive ridicate, ameliorarea fertilității solurilor, eliminarea tuturor formelor de poluare a solului, apei și aerului.

4. Producția agroalimentară ecologică este producția obținută fără utilizarea produselor chimice de sinteză, în conformitate cu regulile de producție ecologică stabilite, care respectă standardele, ghidurile și caietele de sarcini naționale și sunt atestate de un organism de inspecție și certificare înființat în acest scop.

5. Fiecare produs ecologic trebuie să fie certificat prin teste de laborator. De asemenea și procesul de producere ecologică necesită certificare.

Bibliografie:

1. CE. (2007). REGULAMENT (CE) NR. 834/2007 AL CONSILIULUI din 28 iunie 2007 privind producția ecologică și etichetarea produselor ecologice, precum și de abrogare a Regulamentului (CEE) nr 2092/91. Disponibil: eur-lex.europa.eu. Accesat la: 30.08.2022
2. CE. (2008). REGULAMENT (CE) NR. 889/2008 AL COMISIEI din 5 septembrie 2008 de stabilire a normelor de aplicare a Regulamentului (CE) nr. 834/2007 al Consiliului în ceea ce privește producția ecologică, etichetarea și controlul. Disponibil: eur-lex.europa.eu. Accesat la: 30.08.2022
3. ECOVISIO. (2019). Atlasul Agriculturii Ecologice in Republica Moldova. Disponibil: <https://experience.arcgis.com/experience/c9e40f5d2376449ca0293178eaaf319f/>. Accesat la: 06.08.2022
4. Guvernul RM. (2006). HG nr.149 din 10.02.2006 pentru implementarea Legii cu privire la producția agroalimentară ecologică. Disponibil: lex.justice.md . Accesat la: 05.08.2022
5. Guvernul RM. (2014). HG nr.884 din 22.10.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind utilizarea mărcii naționale „Agricultura Ecologică – Republica Moldova”.Disponibil: lex.justice.md. Accesat la: 30.08.2022
6. Lutikholt L.W.M. (2007). Principles of organic agriculture as formulated by the International Federation of Organic Agriculture Movements. Disponibil: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S157352140780008X>. Accesat la: 30.08.2022
7. Ministerul Justiției din Romania (2022a). Portal legislativ. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/81346>. Accesat la: 22.08.2022
8. Ministerul Justiției din Romania (2022b). Portal legislativ. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/39347>. Accesat la: 22.08.2022
9. Parlamentul RM. (2005). Legea Nr.115 din 09.06.2005 cu privire la producția agroalimentară ecologică. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/312917/>. Accesat la: 30.08.2022
10. SME ORGANIC. (2022)Diagnoza regională. Analiza lanțului de valoare - de la agricultură ecologică la afaceri care valorifică materiile prime ecologice – Regiunea de dezvoltare Nord-Vest. Disponibil: [SME ORGANICS / Interreg Europe](http://SME_ORGANICS/Interreg_Europe). Accesat la: 30.08.2022
11. TONCEA, I., et al. (2016). Manual de agricultură ecologică (suport de curs). Disponibil: <http://agriculturadurabila.ro/wp-content>. Accesat la: 30.08.2022

SEPARATE WASTE COLLECTION – AN INDISPENSABLE FACTOR IN IMPLEMENTING THE CIRCULAR ECONOMY MODEL

COLECTAREA SEPARATĂ A DEȘEURILOR – FACTOR INDISPENSABIL ÎN IMPLEMENTAREA MODELULUI ECONOMIEI CIRCULARE

Victoria IORDACHI¹
Viorica POPA²
Nicolae POPA³

Abstract:

Waste management is one of the important problems that the Republic of Moldova is facing in environmental protection activities. At present, the problem of waste is manifesting more acutely, due to the increase of its quantity and diversity, as well as of its more pronounced negative impact on the environment. The urban and industrial development of the localities, as well as the general increase of the living standard of the population, entails the production of huge quantities of waste. In order to implement a sustainable Municipal Solid Waste Management System, it is necessary, first of all, to create premises for the separate collection of waste. This article analyses the theoretical and practical aspects of organizing the separate collection of waste in rural and urban areas. At the same time, the authors aim to cross the path of waste circularity from collection to recycling, but also to identify good practices regarding the organization of the integrated waste management system. The research was conducted within the State Program 20.80009.0807.22 Developing the circular economy mechanism for the Republic of Moldova.

Keywords: waste management, separate waste collection, circular economy, recycling, integrated waste management system, municipal waste.

JEL: Q53, Q54

1. Introduction

The separate collection of waste represents one of the important problems faced by the Republic of Moldova within the environmental protection activities. Currently, the waste problem is becoming increasingly acute, due to the augmentation of its quantity and diversity, as well as its increasingly pronounced negative impact on the environment. The urban and industrial development of localities, as well as the general increase in the population standard of living, leads to the production of large amounts of waste.

The basic objectives of the current policy of the European Union regarding waste, to which the Republic of Moldova is going to align, consist in the prevention of waste generation and in the promotion of circular economy principles to ensure environmental protection. Waste is increasingly perceived as a source of valuable raw material for the industrial sector, with approaches such as reuse, recycling and energy recovery, with the implementation of regulation of packaging waste, end-of-life vehicles, equipment waste, electrical and electronic, biodegradable waste and tires.

In rural areas, the problem of waste management is even more acute. This phenomenon is caused by the small number of villages connected to sanitation services, where there are no waste management companies, and the transportation of waste to storage places is mostly done individually by waste generators. Therefore, the separate collection of solid/household waste is not carried out in many rural localities and is transported to the locality landfills without any separation. According to the available data, currently in the Republic of Moldova there are 1136 landfills with an area of 1220.55 ha, which were organized by the local public authorities in the respective localities and are operated according to the decision of the local councils. To these waste landfills, in 2021, 3,555.0 m.c of various municipal waste streams were transported, of

¹ PhD., associate researcher, National Institute for Economic Research ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9176-3729>, e-mail timush_v@yahoo.co.uk

² PhD., coordinator researcher, National Institute for Economic Research, ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6739-4399>, e-mail violin_s@yahoo.com

³ Scientific researcher, National Institute for Economic Research, ID ORCID: 0000-0001-8081-3498, e-mail nicolae-popa@rambler.ru

which the greater part was collected by the municipality of Chisinau, but also by the North and Center regions.

If for less developed states waste generation is a problem due to the lack of infrastructure, and good practices at community level are still isolated cases, then for the EU member countries good practices are implemented at country or regional level, allowing the multiplication of positive experience.

For the implementation of a sustainable municipal solid waste management system, it is necessary, first of all, to create premises for the separate collection of waste. This option involves the separate collection of 4 types of municipal solid waste at the source (in households) or at collection points/platforms. At the same time, the encouragement of composting and reuse of manure is necessary, both at the individual household level and at the local public service level. Thus, an infrastructure that aspires to EU standards for the disposal of municipal solid waste would be developed and a reduction of the costs necessary for the final disposal of waste with low environmental impact would be achieved. Last but not least, the separate collection of waste would promote the establishment of economically viable sanitation services.

2. Research methodology

The purpose of this article is to summarize the approaches regarding the organization of separate waste collection, methods and solutions to make the collection process more efficient. Waste selection models and thematic research results are examined in a comparative approach. The following research methods and tools were applied: comparative analysis of models, analytical, descriptive and interpretation of the results described in the specialized literature. The research approach is of a theorized type, as it is based on the aspect of the analysis of selective waste collection, the process and methods of waste valorisation and it was structured as follows: the delimitation of the research problem, the analysis of the state of knowledge relevant to the research problem and the establishment of the hypothesis. In this context, the authors apply a set of already validated knowledge to study the model of the circular economy – the separate collection of waste considered by the authors to be essential components of the theory of contemporary economic growth.

3. Research results

The results of the study confirm our hypothesis that one of the modern approaches to the waste selective collection is waste separation at its source of generation, which means that the waste generators themselves carry out the sorting of waste depending on its type, as well as its subsequent disposal. Thus, the separate collection of waste is one of the essential stages of a modern waste management, in order to transform it into useful products. Almost all the materials that make up the waste, such as paper, cardboard, glass, plastic packaging or metal boxes, can be the object of the process of selective collection and then their recovery.

Thus, the separate collection of municipal waste (also called selective collection or collection with sorting/separation at the source) involves depositing, by the waste generator (for example, the tenant of an apartment or the worker in an office of a public institution), the waste separately on categories, in different containers and the subsequent, separate collection/transportation of these categories of waste.

The separate collection of waste is the solution that must be practiced by everyone and requires minimal effort on behalf of population in depositing recyclable waste in specially designed and easily accessible places for citizens, usually in bins/containers of different colours. Separating recyclable waste from the rest of the waste means that only a relatively small fraction of the total waste ends up in landfills, and the recovery (reuse, recycling) and subsequent treatment of recyclable waste becomes much easier, as this waste has a higher quality.

In the European Union (EU) the mostly practiced waste collection system is the primary waste collection system, which is used by the majority of the country's inhabitants. Thus, the

primary waste collection systems used by the majority of the population are differentiated into the following categories:

- "Door-to-door" collection system - the system that uses bags, sacks, dumpsters (bins), containers - waste being collected separately directly from the household with a predetermined fixed frequency;
- Mixed collection ("gate to gate") - similar to the previous system, only some fractions, for example plastic and metal, are collected in the same bin;
- Collection points – containers in public places for different fractions;
- Public collection facilities – usually closed/fenced and often manned collection facilities where recyclable fractions, residual waste, hazardous waste, bulky waste, E-waste etc. can be brought from households by citizens;
- Refund system (deposit and return) – system used, as a rule, for beverage bottles (cans) made of glass, plastic, metal [6].
- Selective collection is determined by two approaches:
 - easier recovery of reusable materials, this recovery can be done either before urban waste collection, or after collection, in treatment stations;
 - facilitating the subsequent use of waste, in the case of industrial treatment by fermentation (composting), separating non-fermentable or harmful elements [5].

Waste subject to selective collection and recycling are:

1. Non-hazardous packaging waste (paper-cardboard, plastic, glass, metal) obtained from storage, handling, tertiary repackaging and shipping of primary pre-packaged products, as well as from current office activity:

- Paper waste (paper and cardboard packaging waste): cardboard boxes from various materials and products (from furniture, supplies, food products, etc.), wrapping paper, scrap paper waste: documents, newspapers, magazines.
- Plastic waste: packaging waste from various products, consumables, foil, PET, other plastic containers.
- Metal waste: beverage and food packaging waste.
- Glass waste: packaging waste from food containers.

2. Hazardous waste and their packaging (mineral oils, car consumables, detergents, batteries and accumulators; fluorescent bulbs and tubes; printer cartridges and toners, etc.).

3. Waste from electrical and electronic equipment, resulting from the failure of office equipment in the process of current activity or products of this type, damaged during storage or handling, as well as from electrical and electronic products returned by customers.

4. Household and similar waste, originating from current office, cleaning and maintenance activities.

Waste that cannot be recycled is also called "household waste". Even normally recyclable waste can become non-recyclable if it is stored with organic waste. For example, a paper cup that has not been emptied of juice before being deposited in the paper container will destroy all the paper it spills over, making it non-recyclable. Other non-recyclable waste is used napkins, waxed paper, cleaning paper, cigarettes, etc. To preserve the recyclable character, but also for reasons of hygiene, it is advisable that the recyclable waste be cleaned as best as possible of organic residues before being deposited in the separate collection container [7].

In foreign countries, the door-to-door separate waste collection system is widely used, especially in small towns and rural areas with households. Thus, The "door-to-door" separate collection system involves the use of bags, sacks, dumpsters (bins), containers, so that waste is collected separately directly from the household by the local sanitation service with a predetermined fixed collection schedule.

Door-to-door waste collection involves placing collection containers at the source of generation, such as houses and apartment blocks, economic agents, institutions, etc. According to

the type of collection containers, the waste is evacuated by the sanitation service in plastic bags or collection containers - bins or containers.

In order to comply with the principles of the circular economy, the selective collection of waste by means of bags can be successfully implemented by means of different bags by category. Another option is to equip households with at least 4 garbage bags (preferably reusable) of 100-120 l., to separately collect recyclable waste (plastic, glass, paper/cardboard) and residual waste directly at source. This method involves the collection of waste from each household by the sanitation operator.

As a rule, *in the case of door-to-door collection of selectively collected waste, brochures with the daily collection schedule of various types of waste are distributed to the population.* In the case of this system, the effort made by the waste generator is minimal, he only has to take the container or containers corresponding to the type or types of waste that are to be collected that day to the street, in front of the house or institution/company.

The collection containers assume the use of bins for individual houses, and containers for housing blocks, or economic agents, etc. Bins can have capacities of 120 or 240 l and are usually made of plastic. The bins are distributed by the sanitation operator to each household. This method involves equipping each household with at least 4 bins to ensure the separate collection of different types of waste, namely: blue – paper and cardboard, yellow – plastic, polyethylene and PETs, green – for glass and black – for residual waste [6].

This system does not require large investments for the construction of collection platforms, but it involves collection costs of the sanitation operator, costs for procuring collection bags or containers, so that each household is equipped with at least 4 bins/garbage bags of different colours (blue – paper and cardboard, yellow – plastic, polyethylene and PETs, green – for glass and black – for residual waste). From the practice of other countries, bins are usually 120-240 liters and garbage bags 100-120 liters. Door-to-door collection in EU countries varies according to the number of bins used - from 1 bin - collecting residual waste and up to 6 bins/bags for bio-waste recyclable waste.

The door-to-door waste collection method involves ensuring the access of the sanitation operator to the garbage container. Thus, the tenants must ensure the sanitation operator access to the yard or remove the garbage containers behind the gate according to the established waste collection schedule.

In the Republic of Moldova there are 60 operators who hold environmental authorizations for waste management, of which 5 operators hold authorization for the collection and transport of household waste, 2 operators hold authorization for the collection and transportation of municipal waste and an operator that holds authorization for the collection, transportation, sorting, temporary storage and treatment (composting and baling) of municipal waste [7].

One of the largest operators serving the municipality of Chisinau is the municipal company „Auto Sanitation Directorate”. The activity of this operator is aimed at collecting and transporting household waste to the municipal landfill. About 5000 m³ of household waste are evacuated from the city every day. Waste transportation is also organized on days off, holidays, and the center of the city is permanently sanitized in two shifts. 92 transport units are involved in the sanitation activity. The car fleet is constantly renewed with new special trucks of higher capacity. More than 10,000 containers are installed in the city for the accumulation of waste.

The process of separate waste collection is the first step in the recycling process in every household, which involves:

- Identification of packaging waste from each household;
- Pressing plastic, paper or cardboard packaging waste before storage to save space; ∞
- Storage of packaging waste separately from household waste;
- Depositing separately collected waste in the bin/container – yellow (plastic), green (glass), blue (paper-cardboard) and black (waste that cannot be recycled).

A successful example of implementing the door-to-door separate collection is the case of Sălăcea community from Romania, where households were provided with 120 liter bins for glass, small 10 liter bins for biodegradable waste collected at home, 40 liter bins for biodegradable waste stored outside, 40 liter bins for mixed waste and coloured bags for the rest of the waste. The mayor of Sălăcea was responsible for the project together with a sanitation operator and the recycler ECO Bihor, under the direct supervision of the environmental protection NGO "Zero Waste Romania". Thus, since the project initiation, in a few months, the residents have halved the amount of waste stored at the landfill (from 27 tons to 12 tons), sorted 60% of what they threw away, and the sanitation operator handed over 40% of the amount of waste produced.

The investments of the authorities in the implementation of the Zero Waste system in the communities were approximately EUR 20,000, spent on the creation of a new waste collection infrastructure: 3,000 bins for 3,000 inhabitants/1,000 households, with a cost of EUR 4-5 per person.

Another successful example of foreign experience in implementing the door-to-door selective collection system is Ljubljana, that became the first European capital to adopt the Zero waste strategy and that accepted the challenge of putting zero waste principles into practice, taking on the strict principles of the Zero Waste Alliance International coalition: eliminating waste without setting up new landfills and without building new incinerators.

The authority responsible for implementing the waste management strategy was *VokaSnaga* - a public company that provides waste management in Ljubljana and ten suburban municipalities. Thus, *Snaga* has implemented 3 stages within the process of optimizing the door-to-door waste separate collection system:

1. Introduction of the door-to-door collection system, specifically focused on the collection of organic waste.
2. Reducing the frequency of residual waste collection, while maintaining the collection of recyclable materials and organic waste.
3. Promoting a strong communication strategy focused on prevention and reuse in order to increase the degree of involvement of citizens to solve environmental problems[4].

From 2013 a decision was taken to reduce the frequency of garbage collection by two times, while maintaining the collection of recyclable and compostable materials. For areas with low population density (predominantly single-family dwellings), at first a collection round was introduced every two weeks, but later it was changed to a collection round every three weeks. In densely populated areas (mainly multi-apartment buildings) waste was collected weekly, while compostable waste and recyclables were collected several times a week. This tactic fully meets the basic operational principles of selective kerbside collection - if recyclable and compostable materials are collected more often than other waste, citizens who do not want their waste to remain have an incentive to separate it at home more efficiently.

The results were impressive. If in 2008 the city recycled only 29% of its garbage and lagged behind the rest of Europe, today 68% is recycled and almost 80% less waste ends up in the landfill, which means that Ljubljana is now in the lead European capitals. Currently, the Slovenian capital produces only 155 kilograms of garbage per capita annually. In addition to door-to-door collection, Ljubljana also has two household waste recycling centers where citizens can go to dispose of their waste.

Separate collection by voluntary contribution, in street collection points is another type of waste collection system, which is spread in the Republic of Moldova but also in other European countries. In the Republic of Moldova, the given system is implemented mostly next to housing blocks in big cities or on certain streets in rural localities (for example, SărataVeche, SărataNouă and Hârtiestii villages in SărataVeche commune, Șoldănești district)[8].

The system of separate waste collection through collection points or collection platforms/container parks involves the collection of waste in containers, which are usually 1.1m³, being installed on collection platforms.

For example, in the city of Ștefan Vodă, with a population of over 7000 inhabitants, a new waste management system is applied. Thus, in four neighborhoods of Ștefan Vodă, a selective waste collection module is set up. These are closed platforms, i.e. the dumpsters are placed in modules to which neither dogs, cats nor gardeners have access.

At intervals determined by the contents of each container and its capacity, they are picked up by high-capacity machines and either emptied on the spot in the back of these machines, or transported to treatment/recovery centers, where they are emptied and then returned to the original place. Thus, in order for the waste to be recycled, it is necessary for it to be correctly identified, then sorted and deposited by the consumer in a separate container with the concrete specification of the waste. From the practice of other countries, bins are usually 120-240 liters and garbage bags 100-120 liters.

The collection system through collection platforms requires investments in the construction of collection platforms and their provision with containers. Other disadvantages of waste collection platforms are[1]:

- The long distance to the collection platform for some individual dwellings may be inconvenient;
- Complaints from the tenants of the households near which the collection platforms are built;
- Involvement of a larger number of personnel;
- Relatively longer collection duration;
- Difficulties in tracking the amount of waste disposed of by each household.

The choice of the types of containers for waste collection must be made in such a way as to avoid exceeding the optimal collection capacities, while respecting hygiene standards. In the case of the collection procedure in single-use bags, the collection process becomes easier, the waste being collected cleanly and hygienically in paper or plastic bags, they are manually loaded directly in collection vehicles.

Other advantages of using the bags are: shortening the collection time, no need to clean the bin, the involvement of a small number of personnel, low maintenance costs and low investment costs.

As disadvantages we will mention the risk of the bags breaking and the need to procure different types of bags and place them with regular frequency. The installation of the bags can be carried out by the sanitation authority itself or the recycling company, which will reflect in higher costs for the provision of services.

4. Conclusions

This paper is part of the flow of publications that emphasize, from a theoretical and empirical point of view, the problem of waste that is becoming more acute due to the increase in its quantity and diversity, as well as its increasingly pronounced negative impact on the environment. In the vast majority of rural and urban regions, the waste management service is limited only to the collection, transportation and storage of waste, without the separation or sorting procedure, which is against the specific principles of the Integrated Waste Management System. The successful organization and implementation of an integrated waste management system must be achieved by understanding institutional roles, applying effective techniques for monitoring the practical implementation of national legal requirements in the field of waste management, knowing the best practices in the field, including normative instruments necessary for the organization of the integrated management system. At the same time, the local public authorities must direct their efforts towards the development of the infrastructure in localities for the implementation of the principles of the integrated waste management system, the development of the management of the operation of the communal household public service for

the purpose of waste management by applying the principles of the circular economy, the development of practices and services regarding separate collection and waste recycling.

It is therefore necessary to develop an economic mechanism and a system of regulations to stimulate the reduction, separation and recycling of waste. Integrated waste management systems must be created at national, regional and local levels, combining organizational, economic and social approaches. In the event of pandemics, authorities should strengthen existing structures, develop risk-based approaches to waste management. Activities should also be implemented to rigorously monitor the waste sector and improve data quality, as well as to set targets and promote awareness campaigns. At the same time, to address the vulnerabilities and main challenges in the waste sector, authorities should reconsider the calculation of the total thermal capacity in future waste plans, as well as address the coordination and integration of public waste infrastructure.

For the successful implementation of waste management measures, an indispensable premise is collaboration with citizens. Thus, intensive communication is necessary between the local public authority, the sanitation operator, the companies processing recyclable materials with the citizens, the economic agents, which represent the source of waste generation. In order to support the realization of the specific principles of the integrated waste management system, measures of communication and involvement of the population are mandatory. The awareness and information campaigns of the population regarding the impact of waste on the environment and the quality of life, but also the possibilities of applying the principles of the circular economy in solving the problem of waste represent an important tool in local development activities, promoting the formation of the necessary skills to understand the importance of the problems environment and for the development of conscious and responsible activity on the part of citizens for the benefit of the community.

References

1. Agenția regional pentru protecția mediului Sibiu. Ghid privind colectarea selectivă a deșeurilor. Asociația autorităților locale și regionale din Norvegia. Casa de presă și Editura Tribuna Sibiu 2011. ISBN 978-973-7749-43-7. Disponibil pe: http://www.traiverde.ro/uploads/fisiere_biblioteca/12/ghid%20colectare%20selectiva.pdf
2. Ghid de colectare selectivă 2021. Disponibil pe: <https://reciclare.declic.ro/>
3. Iordachi Victoria. 2021. Challenges of the municipal solid waste management in the Republic of Moldova. Revista Economie contemporană, Nr. 3, vol. 6/2021. P. 85-94. Disponibil pe: http://www.revec.ro/images/images_site/articole/article_94ca8c8a82e0cf32633bcfcfa832d872.pdf
4. IORDACHI V., POPA V., POPA N. Ghid informativ: Economia Circulară: Colectarea Deșeurilor. Ediția I. Chișinău 2022, p. 58. Institutul Național de Cercetări Economice, Ministerul Educației și Cercetării ISBN 978-9975-3530-3-8. DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.2022.978-9975-3530-3-8>
5. Modele de succes pentru gestiunea deșeurilor în țările europene. 2022. Disponibil pe: <https://stratos.ro/modele-de-succes-pentru-gestiunea-deseurilor-in-tarile-europene/>
6. Programul de Cooperare Teritorială în cadrul Parteneriatului Estic Republica Moldova-Ucraina. PAS CU PAS SPRE COLECTAREA SEPARATĂ A DEȘEURILOR SOLIDE GHID DE COLECTARE, 2009, disponibil pe: http://www.rec.md/PasCuPas/Documents/Brochure_SMW%20collection_RO.pdf
7. PROIECT RECICLAREA DEȘEURILOR 2021-2022 UNIVERSITATE PITESTI. Universitatea din Pitesti 2022. Disponibil pe: <https://www.studocu.com/ro/document/universitatea-din-pitesti/metode-de-elaborare-in-protectia-mediului/reciclarea-deseurilor-metode-de-elaborare/20051341>
8. Studiu metode de colectare deșeuri rural RM. Disponibil pe: http://www.rec.md/PasCuPas/Documents/Studiu_Metode_colectare_deseuri_rural_RM.pdf
9. Ministerul Mediului. Agenția de Mediu. Operatorii care dețin Autorizații de mediu pentru gestionarea deșeurilor. Disponibil pe: <https://am.gov.md/ro/content/operatorii-care-de%C8%9Bin-autoriza%C8%9Bii-de-mediu-pentru-gestionarea-de%C8%99eurilor>

THE IMPORTANCE OF EUROREGIONS AND CROSS-BORDER COOPERATION OF NATIONAL MEDICAL SYSTEMS IN THE CONTEXT OF A MILITARY CONFLICT

IMPORTANȚA EUROREGIUNILOR ȘI A COOPERĂRII TRANSFRONTALIERE A SISTEMELOR MEDICALE NAȚIONALE ÎN CONTEXTUL UNUI CONFLICT MILITAR

Daniel Cornel IVAN¹

Abstract

The existence of Euroregions proved its significance, albeit sadly, in the first period of the Russian-Ukrainian military conflict. The experience gained by the authorities from previous collaboration in these cross-border areas was an important asset in managing the humanitarian crisis caused by the military conflict in Ukraine. Romania, the Republic of Moldova, Slovakia, Hungary and Poland from the role of associated states in Euroregions in which Ukraine is also a part took measures and acted promptly, depending on their own economic power, so that refugees from Ukraine benefit from medical and social assistance equally with their own citizens and urgently adapted legislation to simplify the access of refugees to their territories. The main conclusion is that the medical systems of these states cooperated successfully in terms of providing medical assistance to refugees from Ukraine, even if a strong mobilization of financial, material and human resources was needed.

Keywords: euroregions, humanitarian crisis, medical systems, cross-border cooperation.

JEL: I14, I18

1.Introducere.

Conform definiției stabilite de Uniunea Europeană, euroregiunile sunt regiuni administrative care asociază teritoriul ale mai multor state, nu au putere politică, iar competențele lor sunt limitate, pe teritoriul cărora sunt ridicate unele bariere vamale și obstacole din calea fluctuației forței de muncă, principalul scop fiind dezvoltarea unui mediu de afaceri cu efecte economice pozitive asupra regiunilor componente și implicit asupra nivelului calității vieții din aceste regiuni.

Uniunea Europeană a stabilit o serie de acțiuni menite în a promova cooperarea transfrontalieră în cadrul euroregiunilor, iar dintre acestea umătoarea și-a dovedit, de curând, pe deplin importanța: „gestionarea unor probleme care implică responsabilitate, coordonare și acțiuni comune: protecția mediului, diminuarea vulnerabilității la dezastrele naturale sau antropice, etc”;

În această formulare, deși nu este precizată distinct, este inclusă și acțiunea de ajutor reciproc în cazul în care un stat asociat al unei euroregiuni este implicat într-un conflict militar. La momentul actual Ucraina este parte asociată în șase euroregiuni constituite începând cu anul 1993, ultima fiind cea din anul 2012, informația respectivă este prezentată în tab. 1.

Tabelul 1. Reprezentarea Ucrainei ca parte asociată a euroregiunilor

Nr crt.	Denumire euroregiune	Anul înființării	Statele asociate
1	Carpatică	1993	România, Ucraina, Polonia, Ungaria, Slovacia
2	Prutului Superior	1997	România, Ucraina, R.Moldova
3	Mării Negre	2009	România, Ucraina, Ungaria, Slovacia
4	Dunării de Jos	2009	România, Ucraina, R.Moldova
5	Donbass	2010	Ucraina, Rusia
6	Nistru	2012	Ucraina, R.Moldova

Sursa: <https://ro.frwiki.wiki/wiki/Eurorégion>

¹ Candidate to Ph.D., Technical University of Moldova, daniel.ivan@saiem.utm.md

În cazul actualului conflict militar dintre Rusia și Ucraina o mare parte din refugiații ucraineni a trecut granițele terestre cu statele învecinate. Evidențele ne arată că, în primele săptămâni ale conflictului militar, la punctele de trecere ale frontierei ale Ucrainei cu România, R.Moldova, Slovacia, Ungaria și Polonia s-a înregistrat o creștere uriașă a numărului de migranți care părăseau Ucraina. Aceștia au trecut granițele, în primă fază a conflictului militar ca turiști, apoi pe măsură ce situația din Ucraina se agrava, ca refugiați. Acest exod a făcut ca în România și în celelalte state vecine să se activeze măsuri prin care refugiații să poată beneficia de protecție socială și asistență medicală.

Numărul refugiaților din Ucraina care au trecut granițele spre state cu care este asociată în euroregiuni este mai mare de 10 mil. Pentru a ne putea imagina amploarea fenomenului, arătăm că numărul total al refugiaților este echivalent cu de trei ori populația R.Moldova sau cu mai mult de jumătate din populația României.

Tabelul 2. Număr refugiați din Ucraina în state cu care este asociată în euroregiuni

Țara	Data	Număr refugiați din Ucraina înregistrați pentru protecție temporară	Număr refugiați din Ucraina înregistrați în țară	Număr refugiați care au trecut granița din Ucraina	Număr refugiați care au trecut granița spre Ucraina
România	11.09.2022	64.533	81.158	1.169.127	830.890
R.Moldova	12.09.2022	Nu se cunoaște	90.745	606.707	250.341
Polonia	13.09.2022	1.379.470	1.379.470	6.114.787	4.158.929
Slovacia	13.09.2022	93.188	93.384	778.335	515.810
Ungaria	13.09.2022	29.170	29.170	1.381.738	830.890
TOTAL		1.566.361	1.673.927	10.050.594	5.755.970

Sursa: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

La nivel european, Uniunea Europeană a luat decizia de a dispune, pe lângă alte măsuri și alte activități, dirijarea de provizii medicale, echipamente medicale și medicamente în cadrul programului *RescUE* către Ucraina și țările vecine acesteia. Această măsură a fost o procedură prin care sistemele de sănătate din aceste state, deja afectate de pandemia de COVID-19, au fost ajutate financiar să facă față consumului suplimentar de fonduri financiare, materiale sanitare și de medicamente cauzat de criza umanitară din Ucraina.

2. Măsuri adoptate de statele vecine Ucrainei ca formă de asistență socială și medicală pentru refugiații ucraineni România

La nivel național statul român, ca prim răspuns la criza umanitară, a înființat tabere mobile pentru refugiați, cărora li s-a asigurat necesarul de trai și accesul la interpreți vorbitori de limba ucraineană.

Au urmat măsuri de asigurare cu medicamente și materiale medicale prin intermediul *Ministerului Sănătății*, a celor cazați în taberele mobile, în același timp, cu adoptarea de către Guvernul României de acte administrative care implicau întregul *Sistem de Sănătate* din România, care stipulau că refugiații ucraineni pot beneficia de asistență medicală gratuită în mod egal ca oricare cetățean român.

Solidaritatea și cooperarea dintre sistemele medicale din România și Ucraina s-a manifestat și prin tratamentul medical acordat militarilor ucraineni răniți și aduși și tratați în spitalele din România fapt afirmat de ministrul Apărării Naționale, Vasile Dâncu în august 2022.

La nivel local, întrucât unele puncte de trecere ale frontierelor dintre statele menționate anterior se aflau situate în interiorul euroregiunilor „*Carpatică*” și „*Prutul Superior*” autoritățile administrative, din ambele părți ale granițelor, au gestionat cu succes fluxul de refugiați deoarece anterior conflictului militar acestea au mai cooperat pe această temă.

R.Moldova

Republica Moldova nefiind un stat puternic din punct de vedere economic a avut nevoie de ajutorul venit din exterior pentru a face față numărului mare de refugiați.

La nivel național, statul moldovean prin *Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova* a adoptat acte guvernamentale prin care a fost aprobată organizarea de *Centre speciale pentru refugiați*, în care au fost cazați în jur de 100 mii de refugiați, fiind acordate și facilități de trecere a frontierei pe sensul de intrare în RMoldova pentru cetățenii ucraineni.

Guvernul R.Moldova a aprobat acordarea prin intermediul *Sistemului de sănătate*, de servicii gratuite de sănătate reproductivă persoanelor ucrainene de sex feminin și de dializă pentru toți refugiații ucraineni .

La nivel local, autoritățile locale au fost împuternicite să colecteze și să gestioneze bunurile provenite din donații destinate refugiaților și să detașeze personal medical la Centrele pentru refugiați. Pentru refugiații ucrainenii au fost acordate surse financiare cu destinație culturală și servicii cultural-educative, gratuite, copiilor și mamelor acestora.

Polonia

La nivel național, la 12 martie 2022, Parlamentul polonez a adoptat o lege privind asistența pentru cetățenii ucraineni refugiați, care prevede că guvernatorii provinciali, guvernele locale, companiile și persoanele fizice, care furnizează asistență refugiaților din Ucraina sub formă de cazare și hrană, vor primi din partea guvernului polonez asistență financiară. Totodată, cetățenii ucraineni vor avea acces deplin la piața forței de muncă poloneză la *sistemul de sănătate* polonez și dreptul la beneficii sociale și la asistență socială..

La nivel local, guvernatorii și administrația locală vor putea oferi refugiaților hrană, cazare, îngrijire medicală în centre și transport către aceste centre.

Sistemul de Sănătate din Polonia a aprobat deplasarea de personal medical în Ucraina, donarea de echipamente medicale spitalelor din Ucraina, iar în numeroase cazuri a oferit servicii de transport și tratament medical răniților ucraineni în spitalele din Polonia.

Slovacia

La nivel național, la data de 26 Februarie 2022 a fost declarată stare de urgență cauzată de criza umanitară din Ucraina iar printre măsurile imediate au fost cele de ajutorare a refugiaților la toate nivelele de administrație: guvern, municipalități, societatea civilă. A urmat o modificare a legislației, prin care se simplifică accesul refugiaților în Slovacia și, important, accesul acestora la asistența medicală oferită de sistemul public de sănătate.

La nivel local, municipalitățile au avut sarcina de a oferi locuințe, hrană și acces gratuit la transportul public și la *asistență medicală*.

Ungaria

La nivel național, autoritățile guvernamentale au luat măsuri de identificare a capacităților necesare pentru a răspunde nevoilor imediate ale refugiaților, inclusiv accesul la asistența medicală, educație, cazare temporară și furnizarea de articole de ajutor de bază. Au fost înființate adăposturi și centre de primire, administrate de guvern, în diferite părți ale țării în care refugiații au îndrumați către cazare pe termen scurt. Autoritățile publice și voluntari au fost prezenți la punctele de trecere a frontierei pentru a oferi asistență și consiliere cu privire la locuințele temporare, transport și consiliere juridică.

La nivel local, autoritățile au detașat personal medical la Centrele de primire și la adăposturile pentru refugiați.

3. Concluzii

Statele asociate ale euroregiunilor *Carpatică* și *Prutul Superior* au reacționat imediat la criza umanitară din Ucraina și pe baza experienței acumulate din desfășurarea de acțiuni comune anterioare au putut coordona cu succes situația de criză, apărută ca urmare a conflictului militar dintre Rusia și Ucraina.

Din cauza numărului mare de refugiați ucraineni care beneficiau de asistență medicală și pentru a reduce presiunea asupra spitalelor locale, guvernele din Polonia, Moldova și Slovacia au solicitat de la UE, sprijin de evacuare al acestora către alte state, care au capacitate spitalicească disponibilă. Acest fapt demonstrează că sistemele de sănătate din aceste trei state au acționat la o capacitate maximă.

România, R.Moldova, Slovacia și Ungaria au fost folosite ca țări de tranzit de o mare parte dintre refugiații ucraineni. Cu toate acestea guvernele acestor state au făcut eforturi mari pentru a le asigura protecția socială și asistența medicală pe întreaga durată petrecută pe teritoriile lor.

Conflictul militar din Ucraina a făcut ca *sistemele medicale* din Ucraina, România, R.Moldova, Polonia, Slovacia și Ungaria să colaboreze la capacitate maximă, acestea demonstrând că au capacitatea unei colaborări tranfrontaliere de succes și benefică tuturor părților implicate.

Bibliografie

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Euroregiune> Online, Accesat la 21.09.2022
<http://www.mae.ro/node/1513> Online, Accesat la 21.09.2022
2. <https://ro.frwiki.wiki/wiki/Eurorégion> Online, Accesat la 21.09.2022
3. https://gov.ro/fisiere/pagini_fisiere/21.04.2022_-
4. [_RĂSPUNSUL_ROMÂNIEI_LA_CRIZA_UMANITARĂ_A_REFUGIAȚILOR.pdf](#) pag 1- 20, Online, Accesat la 22.09.2022
5. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> accesat la 22.09.2022
6. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/world/20220324STO26151/raspunsul-ue-la-criza-refugiabilor-din-ucraina> , Online, Accesat 22.09.2022
7. <https://www.monitoruloficial.ro/Monitorul-Oficial--PI--193--2022.html> Monitorul Oficial al României, Partea I, Nr. 193/27.II.2022, Ordonanța de Urgență nr.15/27.02.2022, art 1, lit d,e. , Online, Accesat 22.09.2022
8. <https://romanalibera.ro/social/eveniment/raniti-din-ucraina-sunt-tratati-in-spitale-militare-din-romania/> Online, Accesat 24.09.2022
9. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.1_24.02.2022.pdf Online, Accesat 22.09.2022
10. <https://moldova.unfpa.org/ro/news/servicii-gratuite-de-sănătate-reproductivă-pentru-refugiații-ucraineni-din-republica-moldova> Online, Accesat 22.09.2022
11. <https://moldova.europalibera.org/a/servicii-gratuite-de-dializă-pentru-refugiații-ucraineni-31946133.html> Online, Accesat 22.09.2022
12. <https://www.gov.pl/web/udsc-en/the-law-on-assistance-to-ukrainian-citizens-in-connection-with-the-armed-conflict-on-the-territory-of-the-country-has-entered-into-force> Online, Accesat 22.09.2022
13. https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-parliament-adopts-law-assistance-ukrainian-refugees_en Online, Accesat 23.09.2022
14. <https://pmm.org.pl/en/project-ukraine> Online, Accesat 23.09.2022
15. https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/slovakia-new-measures-settlement-and-integration-those-fleeing-ukraine_en Online, Accesat 23.09.2022
16. <https://reliefweb.int/report/hungary/unhcr-hungary-ukraine-refugee-situation-operational-update-24-march-2022> Online, Accesat 23.09.2022
17. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/hungary-measures-taken-favour-integration-ukraine-refugees-vet-and-labour-market> Online, Accesat 23.09.2022
18. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_4882 Online, Accesat 23.09.2022

DIGITIZATION AND SUSTAINABLE ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT

DIGITALIZAREA ȘI DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ DURABILĂ

Denis KRAVȚOV¹
Mihail GYRLEA²

Abstract

The concept of "quality of life of the population" is one of the main indicators of the socio-economic development of the state. In the context of the digital transformation of society, this indicator does not yet have a generally accepted interpretation and needs to be clarified. The article analyzes the impact of information and communication technologies on the indicator of the quality of life of the population, its possible limits and ways of measuring it. The article tries to synthesize the indicator of improving the quality of life of people through digitalization through the lens of many existing indicators of the development of the digital society and indicators of the quality of life, such as the provision of digital goods to the population, digital skills, the quality of professional life and the social sphere in the context of digitalization, the quality electronic public services for the population and the security of the informational activities of the population.

Keywords: *information society, electronic index, digitization, indicator systems, level of happiness, global information society*

1.Introducere

În stadiul actual, sistemul socio-economic al regiunii este strâns legat de nivelul digitalizării, ceea ce deschide noi perspective de dezvoltare strategică pentru societate. Digitalizarea intră din ce în ce mai mult în viața noastră de zi cu zi, schimbând semnificativ fundamentele obișnuite pentru noi. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale, aplicarea lor extensivă în toate sferele vieții indică prezența interesului pentru termenul "economie digitală", iar dezvoltarea economiei digitale se concentrează pe o atenție sporită, care se datorează relevanței caracteristicilor dezvoltării teritoriilor în contextul digitalizării.

Tehnologiile digitale sunt un element important, o parte integrantă a economiei globale, care sporește mobilitatea resurselor financiare, sporește oportunitățile de finanțare, crescând în același timp riscurile globale. Desigur, tehnologiile digitale formează oportunități ample de îmbunătățire a eficienței diferitelor sfere ale vieții, oferă o viteză mare de mișcare a capitalului, extind geografia mișcării fondurilor etc. Indicatorii dezvoltării teritoriale sunt puternic influențați de introducerea soluțiilor digitale moderne în economie și sferele vieții publice. Doar regiunile care vor putea utiliza tehnologiile digitale pentru a-și consolida pozițiile competitive sunt lider. Dimpotrivă, ignorarea tendințelor digitale actuale poate avea consecințe socio-economice negative în viitor: ieșirea de personal cu înaltă calificare și pierderea competitivității organizațiilor.

2.Starea generală a problemei

În condițiile paradigmei postindustriale, condiția cheie pentru tranziția către dezvoltarea durabilă este digitalizarea, înțelesă ca o reorganizare globală a tuturor sferelor vieții publice pe baza tehnologiilor informaționale digitale. În prezent, în realitățile societății informaționale, politica în domeniul dezvoltării tehnologiilor digitale este cea care stă la baza dezvoltării și punerii în aplicare a politicii socio-economice generale a regiunii, permite rezolvarea problemelor de dezvoltare socio-economică durabilă.

Dezvoltarea economică creează o tranziție de la maximizarea creșterii economice la maximizarea calității vieții: cel mai înalt nivel posibil de fericire pentru cât mai mulți oameni este scopul și sarcina politicii sociale, a instituțiilor publice și de stat, precum și o măsură a eficacității activității lor în majoritatea statelor moderne.

¹ Student postuniversitar, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova denis.krvc@mail.ru,

² Conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, girleamih@mail.ru

Scopul principal al dezvoltării regiunii este de a oferi conducere în satisfacerea populației cu calitatea vieții și a mediului, care este direct în concordanță cu conceptul de dezvoltare durabilă. Mai mult decât atât, realizarea obiectivului este declarată pe baza unei noi industrializări, modernizări sociale și digitalizare cuprinzătoare.

În contextul activității economice, digitalizarea s-a schimbat fundamental și continuă să schimbe viața oamenilor, a comunităților și a întregii societăți, transformând modelele de afaceri și natura consumului și a interacțiunii. Gama de transformare digitală este vastă, afectând aproape fiecare aspect al vieții oamenilor. Impactul său se manifestă, de asemenea, în moduri diferite – de la corecții minore în viața de zi cu zi la schimbări potențial transformaționale ale valorilor și proceselor fundamentale.

3. Măsurarea digitalizării și a sustenabilității

Unul dintre cele mai vizibile fenomene din ultimul deceniu este trecerea la următoarea etapă a globalizării - transformarea digitală, care constă într-o schimbare fundamentală în structura economiei mondiale, virtualizarea sa globală datorită apariției unor noi forme de circulație transfrontalieră a bunurilor virtuale, a capitalului, a forței de muncă. În acest sens, măsurarea nivelului de dezvoltare a economiei digitale a unei anumite țări și a gradului de globalizare digitală a acesteia devine cea mai importantă sarcină pentru cercetători.

Crearea unui ecosistem digital joacă un rol important în promovarea dezvoltării economice durabile. În era economiei digitale, cunoștințele, tehnologia și industriile se integrează rapid. Există din ce în ce mai multe aplicații inovatoare ale tehnologiilor digitale, cum ar fi orașele inteligente, transportul inteligent, asistența medicală inteligentă, e-guvernarea și agricultura inteligentă. Tehnologiile digitale, cum ar fi tehnologia 5G, cloud computingul și volumele mari de date, au redus semnificativ costul operațiunilor întreprinderii, au redus consumul de energie, au sporit eficiența întreprinderilor și au consolidat reziliența sistemului economic.

Transformarea digitală la toate nivelurile va asigura o producție și un consum durabile, precum și continuitatea activității în orice scenariu, inclusiv în situații de pandemie. Acest lucru indică îmbunătățirile puse în aplicare în procesele de producție, ceea ce permite creșterea eficienței muncii în grup și a utilizării resurselor [1].

Nivelul de dezvoltare a economiei digitale și ratingul țării sunt măsurate pe baza diferiților indici compoziți care integrează sub-indici separați care sunt responsabili pentru transformarea digitală a sectoarelor individuale ale economiei și societății.

În prezent, există multe metode, sisteme de indicatori de măsurare și organisme pentru monitorizarea progresului societății informaționale globale (GIS):

- Indicele de pregătire a rețelei (NRI, WEF),
- Indicele de pregătire pentru guvernarea electronică (e-GRI, Organizația Națiunilor Unite),
- Indicele economiei bazate pe cunoaștere (KEI, Banca Mondială),
- Indicele cunoașterii (KI, Banca Mondială),
- Indicele dezvoltării TIC (IDI, ITU),
- Indicele dezvoltării umane (IDU, Organizația Națiunilor Unite),
- Indicele decalajului digital (DDI, ITU),
- Indicele global al inovării (IGI)
- Indicele economiei și societății digitale (DESI),
- Indicele competitivității digitale mondiale (WDCI) și altele.

Tot în prezent, există multe metode, sisteme de indicatori de măsurători și organisme de monitorizare a nivelului de bunăstare și, în plus, doar câțiva dintre indicatorii pentru o evaluare cuprinzătoare a bunăstării și calității vieții populației:

- Better Life Index;
- Indicele prosperității / Indicele prosperității Legatum;

- Indicele mondial al fericirii / Indicele mondial al fericirii;
- Indicele calității vieții;
- Gallup-Sharecare Global Wealth Index.

Diferențele dintre ratinguri constau în selectarea indicatorilor inițiali (caracteristicile nivelului de utilizare a realizărilor economiei digitale în țară) și gruparea acestora în subindexuri.

În primele etape ale cercetării societății informaționale, accentul s-a pus exclusiv pe infrastructura informațională.

În prezent, datorită multidimensionalității și complexității problemelor legate de societatea informațională, numărul variabilelor din componența indicatorilor compoziți care nu sunt direct legați de diseminarea și utilizarea TIC a crescut [2].

Tabelul 1. Analiza grupurilor de indicatori ai dezvoltării economiei digitale luați în considerare în ratingurile internaționale [3].

Grupuri de indicatori	WD CR	Dei	DESI	e-Intensitate	Idi	NRI	EGDI	EPART	Gci
Evaluarea mediului instituțional	+	+	-	-	-	+	-	-	+
Evaluarea nivelului de mediu de inovare	+	+	-	-	-	+	-	-	+
Dezvoltarea infrastructurii de telecomunicații	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Disponibilitatea serviciilor IR la un preț	-	-	+	+	-	+	-	-	-
Nivelul de educație al populației	+	-	-	-	+	-	+	-	-
Dezvoltarea competențelor practice în utilizarea TIC	+	-	+	+	+	+	+	-	-
Direcții de utilizare a internetului de către populație	+	+	+	+	-	+	-	-	-
Utilizarea tehnologiilor digitale în afaceri	+	+	+	+	-	+	-	-	+
Accesul la serviciile electronice publice	+	+	+	+	-	+	+	+	+
Evaluarea securității informațiilor	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Dezvoltarea sectorului TIC	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Nivelul de cooperare internațională în domeniul TIC	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Impactul TIC asupra economiei	-	-	-	-	-	+	-	-	+
Impactul TIC asupra societății	-	-	-	-	-	+	-	-	-

Analizând indicii compoziți, este evident că aceștia combină indicatori parțiali legați de TIC cu indicatori care descriu caracteristicile socio-economice ale societății. Dacă luăm în considerare Indicele Global de Inovare (IGI), care analizează 81 de indicatori, acesta constă în mai mult de 80% din indicatori care nu sunt direct legați de TIC.

Acest lucru sugerează că natura societății informaționale este destul de complexă și nu poate fi măsurată numai prin indicatori ai utilizării tehnologiilor informației, deoarece utilizarea cu succes a TIC depinde mai mult de caracteristici care nu au o legătură clară cu TIC (de exemplu, nivelul de educație, logistica, mediul politic și eficacitatea administrației publice, mediul de afaceri, comerțul și împrumuturile, piața de divertisment și altele), și nu numai în ceea ce privește parametrii infrastructurii informaționale. În același timp, indicatorii de bunăstare practic nu iau în considerare particularitățile dezvoltării societății informaționale. Iar utilizarea TIC în diferite sfere ale vieții poate avea un impact pozitiv mai puternic asupra bunăstării unor persoane și grupuri sociale decât a altora. Studiarea acestor interacțiuni complexe necesită eforturile comune ale cercetătorilor cu experiențe și orientări disciplinare diferite, în special psihologi, economiști și cercetători în domeniul inovării.

Este dificil să se facă distincția între efectul digitalizării și numeroșii factori care afectează bunăstarea. Adesea este posibil să se măsoare nu atât impactul tehnologiilor informației și comunicațiilor (TIC) asupra bunăstării, cât nivelul de bunăstare în sine. Cu toate acestea, impactul este cel care poate fi de interes pentru factorii de decizie de la nivel național care decid unde să investească pentru a maximiza impactul asupra bunăstării [4].

4. Constatări

Dezavantajele indicilor internaționali pentru dezvoltarea economiei digitale includ faptul că nu iau în considerare caracteristicile fiecărei țări (regiuni), există un fel de ajustare a indicatorilor țărilor la cerințele de calcul ale indicilor internaționali.

Metodele existente nu permit, în opinia noastră, evaluarea cuprinzătoare a gradului de dezvoltare a economiei digitale în țară. Aceste metode evaluează în principal latura tehnică, identificând astfel dezvoltarea economiei digitale și nivelul infrastructurii TIC și gradul de pregătire a populației.

Economia digitală este un fenomen complex asociat cu procesul de transformare a instituțiilor socio-economice ale societății la nivel micro și macro. În acest sens, în opinia noastră, este necesar să evaluăm economia digitală pe baza unui număr de indicatori care ne permit să analizăm economia digitală la diferite niveluri.

Analiza indicatorilor indicilor și ratingurilor internaționale existente, metodologia de formare a microindexelor, subindexelor, argumentelor pro și contra, caracterul comun și diferențele față de aceștia le va permite să fie utilizate în viitor pentru a forma indici noi autori care să reflecte nivelul de pregătire al anumitor țări pentru economia digitală și gradul de globalizare digitală.

Având în vedere realitățile dezvoltării actuale a societății, digitalizarea este baza transformărilor economice, politice și sociale din regiune. Ar trebui să ofere un progres în administrația publică, cooperarea între state, noua industrializare, gestionarea companiilor, sfera socială, organizarea spațiului de locuit al fiecărei persoane. Astfel, sarcina dezvoltării economice și sociale durabile a regiunii prevede în primul rând îmbunătățirea structurii organizaționale și economice, dezvoltarea bazei materiale și tehnice, asigurarea unei componente inovatoare a producției, creșterea competitivității întreprinderilor din regiune, utilizarea mecanismului de parteneriat public-privat, investițiile în capitalul uman și îmbunătățirea disponibilității personalului calificat, menținerea competitivității sociale Capital.

Criza lansată de pandemia globală de COVID-19 va deveni un accelerat necondiționat al digitalizării economiei mondiale, dar în același timp va expune o serie de probleme. În special, dezvoltarea accelerată a proceselor de digitalizare poate exacerba problema "capcanei digitale" a țărilor în curs de dezvoltare, care împiedică realizarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă. Acestea și multe alte efecte ale digitalizării nu au fost încă evaluate. Cu toate acestea, principalele elemente ale programului de acțiune care fac posibilă transformarea digitalizării într-un aliat în implementarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă sunt deja vizibile. În primul rând, aceasta este dezvoltarea alfabetizării digitale și a competențelor antreprenoriale ale populației,

crearea propriei infrastructuri digitale, extinderea acoperirii populației cu dispozitive digitale, precum și consolidarea cooperării dintre state și întreprinderi în dezvoltarea economiei digitale [5].

Încă nu am învățat cum să folosim resursa colosală a digitalizării în beneficiul construirii unei lumi durabile și a unei creșteri economice incluzive, deoarece un proces de digitalizare prost gestionat nu poate decât să amâne perspectiva atingerii obiectivelor stabilite.

Bibliografie

1. Gao Muyan, Lomonosov Universitatea de Stat din Moscova, DIGITALIZARE ȘI DEZVOLTARE DURABILĂ: PUNCTE DE INTERSECȚIE, Jurnalul Economic nr.4 2022 din Moscova
2. K. Y. Kononova, Ph.D. , conferențiar universitar, conferențiar universitar la Catedra de Cibernetică Economică și Economie Aplicată; Dr. E. A. Kovpak , profesor asociat al Departamentului de Cibernetică Economică și Economie Aplicată, Kharkiv National
3. Golovenchik, G. G. Analiza ratingului privind nivelul de transformare digitală a economiilor UEE și ale țărilor UE / G. G. Golovenchik // Transformare digitală. – 2018. – Nr. 2 (3). – pp. 5-18.
4. Banca Mondială, 2021. "Date, digitalizare și administrație publică". Raport privind economiile Europei și Asiei Centrale, primăvara anului 2021. Banca Mondială, Washington, DC Doi: 10.1596/978-1-4648-1698-7. Licență: Creative Commons "Atribuire" 3.0 ISA
5. Maltsev A.A., Maltseva V.A. (2020) Digitalizarea economiei în contextul implementării Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă: o trecere în revistă a principalelor rapoarte de expertiză din 2019 // Buletinul organizațiilor internaționale. Vol. 15. Nr. 4. P. 189-195 (în limba rusă). DOI: 10.17323/1996-7845-2020-04-09

THE SPECIFIC ASPECTS OF THE ACTUAL CURRENCY WARS

ASPECTELE SPECIFICE ALE RĂZBOAIELOR VALUTARE ACTUALE

Ivan LUCHIAN¹
Angela FILIP²

Abstract:

Currency war is a type of policy aimed at depreciating the official currency, with the aim of improving the competitiveness of the respective country in foreign trade at the expense of other countries. Currency devaluation is the complex of activities aimed at reducing the purchasing power of the national currency. Usually, this term is related to the actions of the central authorities of a country to reduce the exchange rate of its national currency against the currencies of other countries considered as important for the foreign trade of the promoting country. Likewise, countries may pursue such a strategy to gain competitive advantages in global trade and/or to reduce their sovereign debt burden. In the same way, it should be mentioned that currency wars are against the spirit of the world financial system, the foundations of which were created in the middle of the 20th century, and international practice has developed mechanisms to regulate international currency confrontations. Devaluation can have a number of negative consequences, the most important being inflation. Consumers in that country bear the burden of higher prices for imported goods. At the moment, against the background of the post-pandemic international economic and financial crisis, certain currency confrontations are taking place on the international currency market. The study of these processes is of great importance for the promotion of the currency policy of the affected countries.

Keywords: currency war, devaluation

JEL: E58, F31, F65, G01

1. Introducere

Analiza derulării evenimentelor și conținutul statisticilor din anul 2022 demonstrează manifestarea la nivel global a unei crize economice și financiare, care a provocat anumite mișcări pe piața valutară internațională.

Mai mult ca atât, recent Hans Bruyninckx (2022) și-a expus opinia, că în prezent comunitatea mondială trăiește în condițiile unor crize globale și interconectate;

– Criza de mediu manifestată printr-o căldură extremă, secetă și incendii forestiere, care sunt consecințele unor sisteme nesustenabile de producție și consum într-o economie globalizată;

– Criza energetică;

– Războiul dintre Rusia și Ucraina.

De asemenea, autorul nominalizat a afirmat, această stare de crize multiple, simultane, este una complexă și provocatoare, care nu a mai avut loc până acum. Afectarea țărilor și comunităților va fi diferită. La moment, multe gospodării din Europa și din întreaga planetă sunt îngrijorate de capacitatea lor de a satisface nevoile de bază, cum ar fi hrana și încălzirea. (Bruyninckx, 2022)

În iunie 2022 experții Amelia Pollard și Libby Cherry au afirmat: „Războaiele valutare izbucnesc din când în când, de obicei în momentele de tumult economic. Acestea implică, de obicei, țările care încearcă să obțină un avantaj competitiv la export prin scăderea monedelor lor. Ceea ce este mai puțin obișnuit este așa-numitul război valutar invers. Dar este posibil ca unul să se producă, fie ca rezultat al politicilor deliberate, fie ca efect secundar al măsurilor pe care băncile centrale le iau pentru a lupta împotriva inflației. În special, creșterea bruscă a valorii dolarului, pe măsură ce Rezerva Federală a SUA își urmărește cele mai agresive creșteri ale ratei dobânzii din aproape 30 de ani, ridică provocări pentru monedele și băncile centrale din întreaga lume.” (Pollard, Cherry, 2022)

Analiza proceselor istorice, deprecierea competitivă au fost întreprinse relativ rar, deoarece țările au preferat să mențină o valoare ridicată pentru moneda lor. De regulă, autoritățile centrale ale țărilor au permis în general forțelor pieței să acționeze sau au participat la sisteme de rate de schimb gestionate.

În 2022 în urma crizei pandemice mondiale, odata cu declanșarea crizei energetice globale

¹ Conferențiar universitar, doctor, Institutul Internațional de Management IMI-NOVA, luchian_ivan@mail.ru

² Conferențiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, filip77@mail.ru

și a conflictului militar între Rusia și Ucraina, în economia mondială s-a declansat criza economica și financiară postpandemică. Simptomele ei de bază au devenit procesele inflaționiste substanțiale la nivel global și menținerea unei datorii globale gigantice.

Drept urmare, pe piața valutară internațională au pornit anumite procese, care au fost tratate de unii experți ca războaie valutare.

În mai 2022, expertul Jeffrey Frankel scrie: „Dacă prețurile petrolului și ale altor mărfuri par acum ridicate în dolari, ele par și mai mari în euro. Odată cu creșterea dolarului verde și a inflației din multe țări la maximele de mai multe decenii, este posibil să intrăm în așa-numitele „războaie valutare inverse” – în care țările concurează pentru a-și consolida valorile valutare ale monedelor lor. (Frankel, 2022)

În iunie 2022, în opinia experților Amelia Pollard și Saleha Mohsin, adevărate războaie valutare globale au început acum pe fundalul proceselor inflaționiste. (Pollard, Mohsin, 2022)

Prezentul articol are drept scop examinarea fenomenului actual al războaielor valutare.

2. Abordările teoretice și mecanismele războaielor valutare

În sensul clasic, termenul de *război valutar* se referă la deprecierea intenționată a unei monede în scopul obținerii de avantaje competitive în comerțul internațional. Pe de altă parte, *războiul valutar invers* implică o apreciere competitivă exprimată prin întărirea valutelor pentru a controla inflația. (Frankel, 2022)

Expertul Elvis Picardo prezintă următoarea definiție: „Un război valutar este o escaladare a politicilor de devalorizare a monedei între două sau mai multe națiuni, fiecare dintre acestea încercând să-și stimuleze propria economie. Prețurile valutare fluctuează constant pe piața valutară. Cu toate acestea, un război valutar este marcat de un număr de națiuni implicate simultan în decizii politice care vizează devalorizarea propriilor monede. Națiunile își devalorizează monedele în primul rând pentru a-și face propriile exporturi mai atractive pe piața mondială.” (Picardo, 2022)

Wikipedia, la rândul său, conține următoarea viziune: „Războiul valutar, cunoscut și sub denumirea *devalorizări competitive*, este o condiție în afacerile internaționale în care țările caută să obțină un avantaj comercial față de alte țări, provocând scăderea cursului de schimb al monedei lor în raport cu alte valute. Pe măsură ce cursul de schimb al monedei unei țări scade, exporturile devin mai competitive în alte țări, iar importurile în țară devin din ce în ce mai scumpe. Ambele efecte beneficiază industria autohtonă și, prin urmare, ocuparea forței de muncă, care primește un impuls al cererii atât pe piețele interne, cât și pe cele externe. Cu toate acestea, creșterile de preț la mărfurile de import (precum și la costul călătoriilor în străinătate) sunt nepopulare, deoarece dăunează puterii de cumpărare a cetățenilor; iar atunci când toate țările adoptă o strategie similară, aceasta poate duce la o scădere generală a comerțului internațional, dăunând tuturor țărilor.” (*Currency war*, n.d.)

Principalele motive pentru declanșarea războaielor valutare sunt următoarele (Amadeo, 2022), (Picardo, 2022):

- Obținerea avantajului competitiv în comerțul internațional în scopul reducerii deficitului balanței comerciale. Intenția este ieftinirea mărfurilor exportate și de a mări vânzările lor. Atunci când se devalorizează monedele, exporturile devin mai puțin costisitoare pe piețele externe. Drept urmare, companiile exportă mai mult, devin mai profitabile și creează noi locuri de muncă. În același timp, mărfurile importate devin mai scumpe, iar vânzările lor se pot reduce în favoarea produselor autohtone.

- Încurajarea investițiilor în activele naționale. Activele financiare devin mai puțin costisitoare pentru investitorii străini, altfel fiind stimulat interesul investitorilor străini.

În același timp, unii autori menționează efectele negative ale războiului valutar (Picardo, 2022):

- Devalorizarea monedei poate scădea productivitatea pe termen lung a economiei țării, deoarece importurile de echipamente și utilaje devin prea scumpe pentru întreprinderile locale. Dacă

deprecierea monedei nu este însoțită de reforme structurale autentice, productivitatea va avea de suferit în cele din urmă.

– Gradul de depreciere a monedei poate fi mai mare decât ceea ce se dorește, ceea ce poate determina creșterea inflației și ieșiri de capital. Brazilia este un exemplu. Încercările țării de a evita problemele sale economice prin deprecierea Realului brazilian au creat hiperinflație și au distrus economia națională a națiunii.

– Alte țări pot răspunde prin devalorizarea propriilor monede sau prin impunerea de tarife și alte bariere în calea comerțului. Astfel, avantajul competitiv este pierdut.

– Devalorizarea monedei naționale poate duce la cereri de protecționism sporit și ridicarea de bariere comerciale, care ar împiedica comerțul global.

– Devalorizarea poate crește volatilitatea monedei pe piețe, ceea ce duce, la rândul său, la costuri mai mari de acoperire pentru companii și chiar la o scădere a investițiilor străine.

În acest context, James Rickards a scris în lucrarea sa „Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis” (2011): „Războaiele valutare sunt unul dintre cele mai distructive și de temut rezultate din economia internațională. În cel mai bun caz, ele oferă spectacolul regretabil al furtului țărilor de creștere de la partenerii lor comerciali. În cel mai rău caz, ele degenerază în crize succesive de inflație, recesiune, represalii și uneori violență reală.”

În epoca actuală domină ratele de schimb flotante, care sunt determinate promordial de forțele pieței. Cu toate acestea, deprecierea monedei poate fi proiectată de banca centrală a unei țări prin politici economice orientate spre deprecierea valorii monedei naționale. În acest scop poate fi aplicată reducerea ratelor dobânzilor. Un alt instrument este relaxarea cantitativă, în care o bancă centrală cumpără cantități mari de obligațiuni sau alte active de pe piețe. Aceste acțiuni nu sunt la fel de deschise ca devalorizarea monedei, dar efectele pot fi aceleași. (Picardo, 2022)

3. Situația actuală pe piața valutară internațională

În anul 2022 Dolarul american sa întărit în raport cu o serie de valute (Tabelul 1).

Tabelul 1. Dinamica ratelor de schimb a Dolarului SUA față de unele valute

Rata de schimb	La data de 03.01.2022	La data de 22.09.2022	Rata modificării (%)
EUR/USD	1,1373	0,9842	-13,5
GBP/USD	1,3522	1,1269	-16,7
USD/JPY	115,4200	142,2950	+23,3
USD/CNY	6,3549	7,0772	+11,4
USD/ RON	4,3482	5,0185	+15,4

Sursa: (Yahoo..., n.d.)

Astfel, Yenul japonez s-a depreciat față de Dolarul SUA cu 23,3%, iar Lira sterlină – cu 16,7%, Euro – cu 13,5%, Yuanul chinez- cu 11,4%, Leul românesc -cu 15,4%.

Unii experți drept una din explicații pentru aceasta, prezintă sporul înalt al inflației din anul 2022 (Tabelul 2).

Tabelul 2. Dinamica inflației în diferite țări (%)

Rata de schimb	2018	2019	2020	2021	2022 (proгноza)	2023 (proгноza)
SUA	2,44	1,81	1,23	4,70	6,10	3,10
Zona Euro	1,74	1,21	0,25	2,59	7,60	4,00
Marea Britanie	2,29	1,74	0,99	2,52	7,20	3,20
Japonia	0,99	0,47	-0,03	-0,23	2,00	1,30
China	2,11	2,90	2,39	0,85	2,08	1,84
România	4,63	3,83	2,63	5,05	13,9	7,50

Sursele: (Historical..., n.d.), (Summer..., n.d.), (Inflation to..., n.d.), (U.S. Inflation..., n.d.), (United..., n.d.),

(Japan..., n.d.), (*Inflation in...*, n.d.), (*Inflation rate...*, n.d.), (*UPDATE...*, n.d.), (*RomaniaInflation...*, n.d.),

Datele tabelului într-o anumită măsură confirmă această ipoteză când este vorba de Euro, Lira sterlină și Leul românesc. Însă în cazul Yenului japonez și Yuanului chinez acest argument nu se prezintă ca elocvent.

În opinia noastră, este importantă și influența altor factori asupra evoluției cursului valutar.

În Tabelul 3 este prezentată dinamica posibilă a PIB-ului în țările analizate

Tabelul 3. Creșterea PIB în țările analizate (%)

Țara	2021 (efectiv)	2022 (prognoza)	2023 (prognoza)	Țara	2021 (efectiv)	2022 (prognoza)	2023 (prognoza)
SUA	+5,7	+3,2	+1,1	Japonia	+1,6	+1,7	+1,8
Zona Euro	+5,4	+2,6	+1,4	China	+8,1	+4,4	+4,9
Marea Britanie	+7,4	+3,3	+0,2	România	+5,9	+3,9	+2,9

Sursele: (*U.K. GDP...*, n.d.), (*BCC...*, n.d.), (*Previțiuni...*, n.d.), (*România a avut...*, n.d.), (*U.S: GDP...*, n.d.), (*Gloomy...*, n.d.), (Ossinger, 2022). (*GDP growth...*, n.d.), (*Summer 2022...*, n.d.), (*Japan GDP...*, n.d.), (*Japan Economic...*, n.d.), (*China Economic...*, n.d.), (*Overview*, n.d.)

Pentru o mare parte a țărilor în anul 2022 va avea loc o scădere a riturilor de dezvoltare economică, care va avea un caracter neuniform. Ce excepție poate fi privită Japonia, unde se așteaptă schimbări neesențiale.

Aceste procese au loc pe fonul estimărilor, că creșterea globală se va reduce de la 6,1% în 2021 până la aproximativ la 3,6% în 2022 și 2023. (IMF, 2022)

În afara de cele menționate, prezintă interes evoluția ratelor de politică monetară în țările examinate:

– În septembrie 2022 Sistemul Federal de Rezerve al Statelor Unite ale Americii a stabilit rata dobânzii plătite la soldurile rezervelor la 3,15%, iar în ianuarie 2022 acest indicator a constituit 0,15% (*Implementation...*, n.d.);

– Banca Centrală Europeană a stabilit în iulie 2022 rata dobânzii de 0,5%, iar în septembrie 2022 a ridicat-o până la 1,25% (*Fluctuation...*, n.d.);

– În septembrie 2022 Banca Angliei a majorat rata de bază a Băncii Angliei de la 1,75% la 2,25% (*HMRC...*, n.d.);

– Pe parcursul anului 2022 Banca Japoniei a menținut rata dobânzii la nivel de (-0,10%) (*Japan Interest...*, n.d.);

– În China rata dobânzii de bază a fost diminuată de la 3,70 în ianuarie 2022 până la 3,65% în august și septembrie 2022 (*Interest rates...*, n.d.);

– În România rata dobânzii de referință a fost ridicată de la 2,00% în ianuarie 2022 până la 5,50% în august 2022 (*Rata dobânzii...*, n.d.).

La fel, este vorba de expunerea în măsură diferită la trei factori suplimentari de influență:

- Suportarea consecințelor crizei pandemice;
- Influența crizei energetice mondiale;
- Influența conflictului armat dintre Rusia și Ucraina.

Autorul Hans Bruyninckx (2022) a afirmat: „Războiul din Ucraina a strămutat milioane de oameni, a provocat pierderi de vieți omenești, poluarea mediului și distrugerea infrastructurii cheie. Este o criză umanitară, care va dura ani, dacă nu zeci de ani, pentru a-și reveni. Războiul a declanșat și crize economice și energetice în Europa.” (Bruyninckx, 2022)

Pentru multe state membre ale UE, Rusia a fost principalul furnizor de energie. La începutul lunii septembrie, Rusia a întrerupt gazul furnizat prin conducta North Stream 1, care înainte de război a furnizat aproape 40% din importurile de gaze naturale către UE. Actuala criză energetică din Europa este dublă: prețurile energiei au crescut dramatic, iar Europa se confruntă

acum cu o aprovizionare limitată pentru următoarele luni de iarnă. (Bruyninckx, 2022)

În condițiile actuale de criză, unii experți consideră că „yuanul va fi cea mai stabilă monedă majoră pe fondul tendinței generale de consolidare a dolarului, susținută de fundamentele economice solide ale Chinei, surplusul său considerabil de plăți internaționale și performanța sa puternică în comerț și investiții”. (Daye, 2022)

Din cele expuse, în privința deprecierei Euro, Lirei sterline și Leului românesc față de Dolarul SUA se poate face concluzia despre înscrierea ei în continuitatea logică sub influența factorilor fundamentali (nivelul relativ înalt al inflației, perspective economice pesimiste, nivelul relativ jos al ratelor dobânzilor ș.a.).

Iar în legătură cu evoluția Yenului japonez și Yuanului chinez impactul de acest gen nu se poate constata, ceea ce confirmă ipoteza experților cu privire la declanșarea războaielor valutare.

Procesele descrise de pe piața valutară internațională au influențat situația din Republica Moldova.

În aprilie 2022 Veaceslav Ioniță, expert în politici economice la IDIS „Viitorul”, a declarat: „Războiul ruso-ucrainean a creat perturbații pe piața valutară din Republica Moldova, accentuând și mai tare presiunea, dictată deja de sectorul energetic. De la începutul războiului, moldovenii au cumpărat, ca să-și facă rezerve, circa 400 de milioane de dolari. În prezent, presiunea pe piața valutară se apropie de un miliard de dolari și se aseamănă cu situația din 2015, în timpul jafului bancar.” (*Războiul...*, n.d.)

Pe parcursul anului 2022 a avut loc o dinamică specifică a ratelor de schimb pe piața valutară a Republicii Moldova (Figura 1).

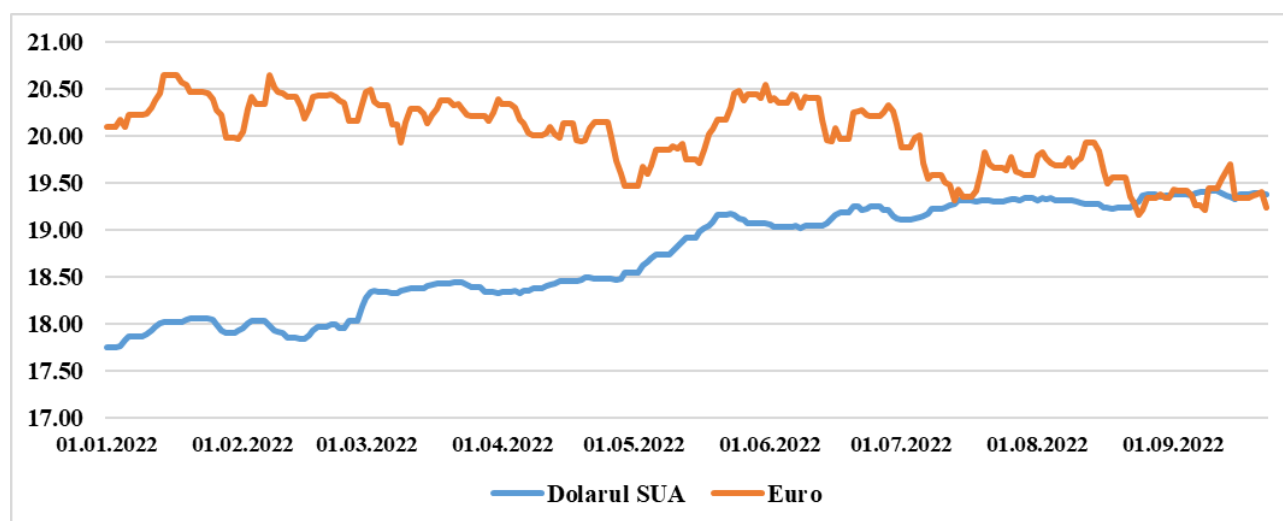

Figura 1. Evoluția ratelor de schimb al Leului moldovenesc față de Dolarului SUA și Euro

Sursa: (*Ratele...*, n.d.)

În perioada 01.01.2022-22.09.2022 Leul moldovenesc s-a depreciat cu 9,2% față de Dolarul SUA și s-a întărit cu 4,3% față de Euro.

Este de menționat, că în anul 2022 este posibil ca în Republica Moldova să fie înregistrată cea mai înaltă inflație din regiune, cei mai importanți factori fiind criza energetică și războiul dintre Rusia și Ucraina.

În opinia expertul Alexandr Muravschi, în 2022 acest indicator poate atinge o nivelului de 40-45%, principalul argument fiind creșterea importantă a prețurilor la gaz. (*Experți...*, n.d.) Din 1 octombrie 2022 prețul la gaz pentru consumatorii casnici a constituit 29,27 lei, ceea ce constituie o creștere de aproximativ 6,8 ori față de prețul din decembrie 2020. (Fetco, 2022)

La fel, este remarcabilă creșterea prețurilor la produsele petroliere, precum și a unui șir de produse importate. Parțial, aceasta se datorează deprecierei Leului moldovenesc față de Dolarul SUA.

De asemenea, în opinia unor experți, Republica Moldova a fost cel mai puternic afectată de războiul dintre Rusia și Ucraina prin disfuncții logistice, reducerea importurilor de produse alimentare ieftine, primirea unui număr mare de refugiați ș.a.

În scopul diminuării tendințelor inflaționiste Banca Națională a Moldovei (BNM) a întreprins un șir de măsuri. De exemplu, în august 2022 a fost ridicată rata de bază aplicată la principalele operațiuni de politică monetară pe termen scurt la nivelul de 21,50%. De asemenea, a fost luată decizia de majorare treptată a normei rezervelor obligatorii la mijloacele atrase: în lei moldovenești – până la 40,0% din baza de calcul; în valută liber convertibilă – până la 45,00%. (*Decizia...*, n.d.)

La fel, BNM în anul 2022 a efectuat operațiuni de cumpărare la vedere în volum de 293,95 milioane Dolari SUA. (*Activitatea...*, n.d.)

Dat fiind faptul desfășurării prezente a crizei globale, precum și a crizei economice și financiare la nivel național, perspectivele evoluției evenimentelor pe piața valutară a Republicii Moldova rămân incerte.

4. Concluzii

Războiul valutar reprezintă o formă specifică de promovare a politicii valutare externe a unei țări față de valutele unor țări anumite, care se exprimă prin complexul de acțiuni intenționate ale uneia sau mai multor țări orientate spre deprecierea monedei națională față de alte valute. Criza post-pandemică actuală a determinat mișcări importante pe piața valutară internațională. Actualmente întărirea importantă a Dolarului SUA față de o mare parte a valutele altor țări constituie un factor contributor la agravarea efectului de contagiune a crizei economice și financiare globale. Confruntarea sub influența factorilor de piață și a măsurilor anticriză între valutele unor țări a luat forma războaielor valutare.

5. Bibliografie

1. AMADEO, Kimberly (2022) *Currency Wars and How They Work*, [Accesat la 2 septembrie 2022], <https://www.thebalancemoney.com/what-is-a-currency-war-3306262>
2. *BCC Economic Forecast: New PM must act as UK economy set for recession before year end*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.britishchambers.org.uk/news/2022/09/bcc-economic-forecast-new-pm-must-act-as-uk-economy-set-for-recession-before-year-end#:~:text=UK%20GDP%20growth%20forecast%20for,of%200.2%25%20in%20Q1%202023.>
3. BRUYNINCKX, Hans (2022) *Summer 2022: Living in a state of multiple crises*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.eea.europa.eu/articles/summer-2022-living-in-a>
4. *China Economic Snapshot*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.oecd.org/economy/china-economic-snapshot/>
5. *Currency war*, [Accesat la 20 septembrie 2022], https://en.wikipedia.org/wiki/Currency_war,
6. DAYE, Chu (2022) *Chinese yuan's role as global economic stabilizer highlighted amid irresponsible Fed rate policies*, [Accesat la 12 septembrie 2022], <https://www.globaltimes.cn/page/202208/1273971.shtml>,
7. *Decizia de politică monetară, 04.08.2022*, [Accesat la 12 septembrie 2022], <https://www.bnm.md/ro/content/decizia-de-politica-monetara-04082022>
8. *Experți: Inflația anuală în Moldova poate ajunge la 40-45% în 2022*, [Accesat la 17 septembrie 2022], <https://stiri.md/article/economic/experti-inflatia-anuala-in-moldova-poate-ajunge-la-40-45-in-2022>
9. FETCO, Veronica (2022) *Vom achita peste 29 de lei pentru un metru cub de gaze naturale. Noul tarif intră în vigoare de la 1 octombrie*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.zdg.md/stiri/stiri-economice/vom-achita-pest-29-de-lei-pentru-un-metru-cub-de-gaze-naturale-noul-tarif-intra-in-vigoare-de-la-1-octombrie/>

10. *Fluctuation of the European Central Bank fixed interest rate as of September 2022*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.statista.com/statistics/621489/fluctuation-of-fixed-rate-interest-rates-ecb/>
11. FRANKEL, Jeffrey (2022) *Get Ready for Reverse Currency Wars*, [Accesat la 14 septembrie 2022], <https://www.project-syndicate.org/commentary/strong-dollar-high-inflation-reverse-currency-wars-by-jeffrey-frankel-2022-05>
12. *GDP growth (annual %) - Euro area*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=XC>
13. *Gloomy and More Uncertain*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022>
14. *Historical inflation rates for Euro area*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.rateinflation.com/inflation-rate/euro-area-historical-inflation-rate/>
15. *HMRC late payment interest rates to be revised after Bank of England increases base rate*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.gov.uk/government/news/hmrc-late-payment-interest-rates-to-be-revised-after-bank-of-england-increases-base-rate--7#:~:text=The%20Bank%20of%20England%20Monetary,to%202.25%25%20from%201.75%25>
16. IMF (2022) *World Economic Outlook Update, July 2022: Gloomy and More Uncertain*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
17. *Implementation Note issued September 21, 2022*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20220921a1.htm#:~:text=The%20Board%20of%20Governors%20of,%2C%20effective%20September%202022%2C%202022>
18. *Inflation in Japan*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.focus-economics.com/country-indicator/japan/inflation>
19. *Inflation rate in China from 2011 to 2021 with forecasts until 2027*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.statista.com/statistics/270338/inflation-rate-in-china/>
20. *Inflation to last into 2023, says Congressional Budget Office*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.cbsnews.com/news/inflation-2023-congressional-budget-office/>
21. *Interest rates fall in China*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://countryeconomy.com/key-rates/china>
22. *Japan Economic Snapshot*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.oecd.org/economy/japan-economic-snapshot/>
23. *Japan GDP Growth Rate 1961-2022*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/JPN/japan/gdp-growth-rate#:~:text=Japan%20gdp%20growth%20rate%20for,a%201.09%25%20decline%20from%202017>
24. *Japan Inflation Rate 1960-2022*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/JPN/japan/inflation-rate-cpi#:~:text=Japan%20inflation%20rate%20for%202021,a%200.5%25%20increase%20from%202017>
25. *Japan Interest Rate Decision*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.investing.com/economic-calendar/interest-rate-decision-165>
26. OSSINGER, Joanna (2022) *Goldman Cuts US Growth Forecast for 2023 After Rate Path Change*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://finance.yahoo.com/news/goldman-cuts-us-growth-forecast-083901403.html>
27. *Overview*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview#:~:text=Following%20real%20GDP%20growth%20of,with%20the%20war%20in%20Ukraine>
28. PICARDO Elvis (2022) *What Is a Currency War and How Does It Work?*, [Accesat la 20 septembrie 2022], <https://www.investopedia.com/articles/forex/042015/what-currency-war-how-does-it-work.asp#citation-15>
29. POLLARD Amelia; CHERRY Libby (2022) *What's a Reverse Currency War and Who's Fighting One?*, [Accesat la 29 august 2022], <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022->

06-23/ what-s-a-reverse-currency-war-and-who-s-fighting-one-quicktake? leadSource =uverify %20wall

30. POLLARD, Amelia; MOHSIN, Saleha (2022) *The Global Currency Wars Have Begun Because, Well, Inflation*, [Accesat la 29 august 2022], <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-23/us-dollar-strength-sparks-currency-war-to-tame-inflation?leadSource=uverify%20wall>

31. *Previziuni economice de vară ale Comisiei Europene pentru România: 3,9% creșterea economică în 2022 și 2,9% în 2023*, [Accesat la 23 septembrie 2022], https://romania.representation.ec.europa.eu/news/previziuni-economice-de-vara-ale-comisiei-europene-pentru-romania-39-crestere-economica-2022-si-29-2022-07-14_ro

32. *Rata dobânzii de politică monetară și ratele facilităților permanente*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.bnr.ro/Rata-dobanzii-de-politica-monetara-1744-Mobile.aspx>

33. *Ratele de schimb (curs valutar)*, [Accesat la 22 septembrie 2022], <https://www.bnm.md/ro/content/ratele-de-schimb>

34. *Războiul ruso-ucrainean a creat perturbări pe piața valutară din Republica Moldova*, [Accesat la 16 septembrie 2022], *expert*, https://www.ipn.md/ro/razboiul-ruso-ucrainean-a-creat-perturbatii-pe-piata-valutara-7966_1089388.html#ixzz7fVu003zt

35. RICKARDS, James (2011) *Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis*, [Accesat la 12 septembrie 2022], https://books.google.md/books/about/Currency_Wars.html?id=2zF-uQAACAAJ&redir_esc=y

36. *România a avut creșterea economică de 5,9% în 2021 (INS)*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.digi24.ro/stiri/economie/romania-a-avut-crestere-economica-de-59-in-2021-ins-1898635>

37. *Romania Inflation Rate 1991-2022*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/ROU/romania/inflation-rate-cpi>

38. *Summer 2022 Economic Forecast: Russia's war worsens the outlook*, [Accesat la 23 septembrie 2022], https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4511

39. *U.K. GDP Growth Rate 1961-2022*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/GBR/united-kingdom/gdp-growth-rate#:~:text=U.K.%20gdp%20growth%20rate%20for,a%2016.71%25%20increase%20from%202020>

40. *United Kingdom: Inflation, Interest Rate, and Unemployment Rate Annual Forecasts (2017 - 2026)*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.globaldata.com/data-insights/macroeconomic/united-kingdom-inflation-interest-rate-and-unemployment-rate-annual-forecasts-2091337/#:~:text=The%20consumer%20price%20inflation%20in%20the%20UK%20reached%202.6%25%20in,of%200.6%25%20in%20May%202021>

41. *UPDATE 1-Romania's central bank raises 2022, 2023 inflation forecasts*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.reuters.com/article/romania-cenbank-inflation-idUSL8N2ZL27W>

42. *U.S. GDP Growth Rate 1961-2022*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/gdp-growth-rate#:~:text=U.S.%20gdp%20growth%20rate%20for,a%200.66%25%20increase%20from%202017>

43. *U.S. Inflation Rate 1960-2022*, [Accesat la 23 septembrie 2022], <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/inflation-rate-cpi>

44. *War In Ukraine Is Serious Setback To Europe's Economic Recovery*, [Accesat la 24 septembrie 2022], <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/04/22/war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europes-economic-recovery>

45. *Yahoo Finance*, [Accesat la 20 septembrie 2022], <https://finance.yahoo.com/quote/EURUSD%3DX?p=EURUSD%3DX>

IMPLICATIONS OF THE BANKING SECTOR IN ENSURING FINANCIAL STABILITY

IMPLICAȚIILE SECTORULUI BANCAR ÎN ASIGURAREA STABILITĂȚII FINANCIARE

Aureliu MĂRGINEANU¹
Natalia BĂNCILĂ²

Abstract.

In a modern economy, the financial sector plays an important role due to the financial intermediation, namely the channeling of funds from depositors to investors, which it provides. A sound and efficient financial sector encourages the accumulation of savings and allows their allocation to the most productive investments, thus supporting innovation and economic growth. In the Republic of Moldova, the main financial intermediaries are banks. Taking into account the multitude of dangers to financial stability caused by globalization, it is necessary to take measures related both to the gradual liberalization of the capital account, accompanied by an increase in the efficiency of macroeconomic policies and prudential supervision, as well as to the sufficient development of financial systems.

Key words: *financial stability, financial policies, banking sector, bad loan, macroeconomic policies, fraudulent transaction, banking reform, financial institution.*

JEL: *E 58, G21*

1. Introducere

În anul 2021 economia mondială a început să se recupereze după criza pandemică COVID-19, chiar dacă restricțiile sociale și economice în perioadele de acutizare au fost reactivate. Recuperarea în economiile avansate a fost mai robustă decât în economiile emergente și în curs de dezvoltare, pe fundalul continuării unor politici monetare și fiscale mai stimulative și a unui grad de vaccinare mult mai ridicat. Restabilirea cererii mondiale într-un ritm mai alert decât oferta a determinat creșterea prețurilor de producție și de consum până la cele mai înalte niveluri din ultimii zece ani. Aceasta a determinat înăsprirea condițiilor monetare și fiscale în măsura în care să încetinească creșterea prețurilor, dar să nu afecteze recuperarea economică încă fragilă. Un factor al majorării costurilor a fost dereglarea sistemului mondial de transport și logistică în urma crizei pandemice. De asemenea, recuperarea mai rapidă a cererii mondiale de petrol, în condițiile în care capacitatea de producție OPEC+ a fost limitată, a determinat creșterea accelerată a cotațiilor petroliere. Mai mult, amplificarea crizei gazelor în Europa a cauzat creșterea cotațiilor europene la gazele naturale până la 2 000 USD/1 000 m³ în luna decembrie 2021. Deși recolta de anumite produse agricole a fost relativ satisfăcătoare, creșterea costurilor de finanțare, energetice, de transport, depozitare și logistică au generat majorarea semnificativă a prețurilor mondiale la produsele alimentare. Majoritatea monedelor economiilor emergente au avut o tendință ușoară de depreciere în a doua jumătate a anului 2001, pe fondul discuțiilor privind creșterea ratelor dobânzilor SRF. Cel mai mult s-a depreciat lira turcească, ca urmare a politicilor economice netradiționale.

În anul 2021, majoritatea economiilor au înregistrat o creștere economică robustă datorită unei baze semnificativ joase în anul 2020. Per ansamblu, în anul 2021 economia mondială a crescut cu 5,9 la sută, după un declin de 3,1 la sută înregistrat în anul 2020. Economiiile avansate au crescut în medie cu 5,0 la sută, după ce s-au contractat în medie cu 4,5 la sută în anul 2020. Astfel, economia SUA a crescut cu 5,7%, Japoniei cu 1,7%, a Regatului Unit al Marii Britanii cu 7,5% și a zonei euro cu 5,2%. Economiiile emergente și în curs de dezvoltare au crescut în anul 2021 în medie cu 6,5%, după ce s-au contractat cu 2,0% în anul 2020. Astfel, economia Chinei a crescut cu 8,1%, iar cea a Federației Ruse cu 4,7%.

¹Conf. univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul "Finanțe și Asigurări", mun. Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61, aurelmargineanu@mail.ru

²Prof. univ., dr. hab., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul "Finanțe și Asigurări", mun. Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61, nataliabancila@rambler.ru

2. Influența sectorului real

În anul 2021, activitatea economică în Republica Moldova a accelerat pronunțat după declinul din anul precedent. Evoluția respectivă a fost susținută, preponderent, de cererea internă din partea populației în contextul majorării venitului disponibil, de un mediu favorabil cu rate ale dobânzii relativ reduse, de o recoltă bogată, dar și de activitatea economică pozitivă din regiune care și-a revenit treptat după efectele adverse asociate pandemiei. În acest fel, PIB s-a majorat cu 13,9% comparativ cu nivelul din anul 2020. În trimestrul I, Produsul Intern Brut a înregistrat o creștere de 8,4 la sută, accelerând până la 16,5 la sută în trimestrul II 2021. Ulterior, dinamica anuală s-a temperat până la 11,6 la sută în perioada iulie-septembrie 2021, după care a accelerat din nou până la valoarea de 18,9% în trimestrul IV 2021 comparativ cu perioada similară a anului 2020.

Deja la începutul anului 2022, Biroul Național de Statistică [5] a recalculat și a revizuit PIB pentru anii 2020 și 2021 în contextul revizuirii indicatorilor macroeconomici pentru anii 2014-2020, fapt ce a avut un impact pronunțat asupra dinamicii PIB din perioadele precedente. Potrivit BNS, principalele premise care au cauzat necesitatea revizuirii conturilor naționale au fost revizuirea datelor demografice conform noțiunii noi de populație cu reședință obișnuită, care a substituit noțiunea de populație stabilă și revizuirea și actualizarea surselor de date statistice și administrative.

Din perspectiva utilizărilor, evoluția pozitivă a activității economice în anul 2021 a fost determinată, preponderent, de dinamica consumului și a formării brute de capital. În acest sens, consumul gospodăriilor populației a fost cu 15,5 la sută superior celui din anul precedent și a generat astfel un impact de 12,6 puncte procentuale asupra dinamicii PIB, iar formarea brută de capital a generat o contribuție de 5,7 puncte procentuale la dinamica PIB. Exporturile au înregistrat o creștere de 17,5 la sută comparativ cu anul 2020 și o contribuție pozitivă de 4,9 puncte procentuale. Un impact pozitiv, dar de o magnitudine mai mică (0,4 puncte procentuale) asupra activității economice a fost determinat de dinamica consumului administrației publice, care s-a majorat cu 2,0 la sută comparativ cu anul precedent. Creșterea cererii interne a determinat o dinamică pozitivă a importurilor, acestea fiind cu 19,2 la sută superioare celor din anul precedent, exercitând astfel o contribuție negativă pronunțată (9,8 puncte procentuale) asupra dinamicii PIB, fapt ce a compensat din impactul pozitiv generat de subcomponentele menționate anterior [5].

Pe categorii de resurse, creșterea PIB în 2021 a fost susținută de majoritatea sectoarelor economiei naționale. Cel mai pronunțat impact pozitiv (4,2 puncte procentuale) a fost exercitat de dinamica sectorului agricol. Acesta, în contextul condițiilor agrometeorologice favorabile pentru unele culturi agricole din anul 2021 a înregistrat o creștere de 45,0 la sută comparativ cu anul precedent. Totodată, o contribuție pozitivă pronunțată (3,8 puncte procentuale) a fost determinată de creșterea de 14,5 la sută a valorii adăugate brute în comerț și de 45,9 la sută a valorii adăugate în transport și depozitare, sectoare care și-au revenit după ce au fost afectate sever de restricțiile aferente COVID-19 din anul precedent. Sectorul informațiilor și comunicațiilor s-a majorat cu 24,3 la sută comparativ cu anul 2020 și a contribuit cu 1,2 puncte procentuale la dinamica PIB. Dinamica industriei a generat un aport de 1,1 puncte procentuale la evoluția PIB, preponderent, în contextul creșterii valorii adăugate brute în industria energetică cu 46,6 la sută. Industria prelucrătoare a înregistrat o dinamică negativă minoră (-0,2%). Sectorul activităților financiare și asigurări s-a majorat cu 9,5 la sută comparativ cu anul 2020. Evoluții pozitive pronunțate în anul 2021 s-au înregistrat și în sectoarele „artă, activități de recreere și de agrement” (66,3%), „sănătate și asistență socială” (8,5%), „învățământ” (7,9%), „sectorul administrativ” (42,3%) care împreună au determinat o contribuție de circa 1,7 puncte procentuale la dinamica PIB. Impozitele nete pe produse s-au majorat cu 17,1 la sută și au generat un impact pozitiv de 2,3 puncte procentuale asupra dinamicii PIB în anul 2021. Pe de altă parte, o dinamică negativă în anul 2021 se atestă în sectorul construcțiilor, a cărui valoare adăugată brută s-a diminuat cu 16,0 la sută.

Activitatea economică s-a temperat în primele luni ale anului 2022, factorul principal fiind războiul din Ucraina, care a frânat recuperarea post pandemică urmărită pe parcursul anului 2021 și a amplificat presiunile proinflaționiste determinate, în principal, de creșterea prețurilor la resursele energetice. Astfel, ultimele date statistice ale Biroului Național de Statistică privind evoluția principalilor indicatori macroeconomici în trimestrul I, 2022 atestă o creștere modestă a produsului intern brut - de 1,1% față de perioada respectivă din anul precedent, comparativ cu creșterea de 18,3% din trimestrul IV 2021.

În același timp, datele economice pentru luna mai 2022 reflectă o dinamică alertă în comerțul exterior, în special la exporturi, în comerțul cu ridicata și serviciile prestate întreprinderilor, dar și în sectorul industrial, sector ce a atestat o revenire pe creștere după trei luni de activitate redusă.

La 30 iunie 2022 soldul datoriei de stat a constituit 78892,3 mil. lei, înregistrând o creștere cu 1139,6 mil. lei, la valoarea nominală, sau cu 1,5%, comparativ cu situația din 31 decembrie 2021. La situația din 30 iunie 2022, datoria de stat internă la valoarea nominală, comparativ cu situația de la sfârșitul anului 2021, s-a diminuat cu 1060,8 mil. lei (sau cu 3,2%) și a constituit 32220,5 mil. lei (sau 40,8% din total datoria de stat). Modificarea datoriei de stat interne s-a produs preponderent din contul micșorării emisiunii VMS pe piața primară cu 1177,1 mil. lei la valoarea nominală sau cu 1751,7 mil. lei la preț de cumpărare [4].

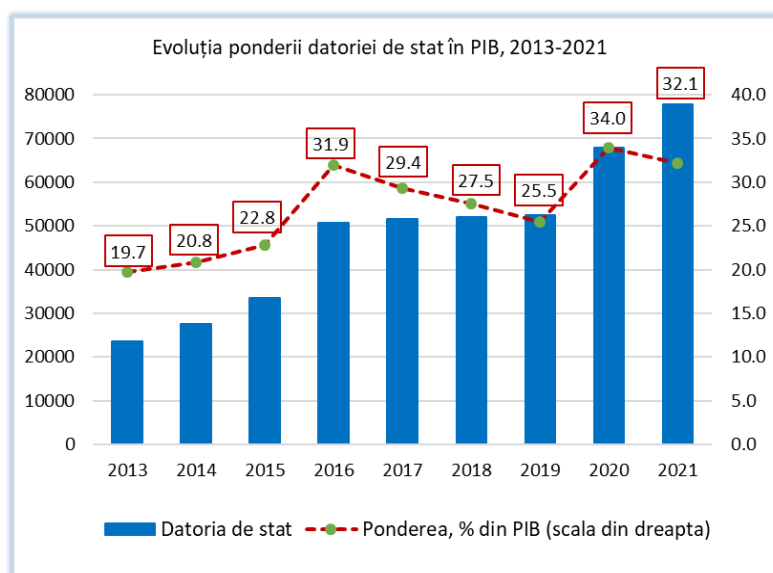

Figura 1. Evoluția ponderii datoriei de stat în PIB, 2013-2021.

Sursa: Liga Bancherilor din Moldova. Buletin infofinanciar. Martie 2022.

Soldul datoriei de stat externe a constituit 2440,8 mil. dolari SUA la situația din 30 iunie 2022, fiind în scădere cu 65,3 mil. dolari SUA comparativ cu soldul datoriei de stat externe de la situația din 31 decembrie 2021. Exprimată în lei, datoria de stat externă a însumat 46671,8 mil. lei. Datoria de stat include obligațiile contractuale pecuniare curente și scadente ale statului, și dobânzile datorate și neonorate, apărute din calitatea statului de debitor sau fidejutor, fiind contractate, în numele Republicii Moldova, de Guvern, prin intermediul Ministerului Finanțelor, în monedă națională sau în valută străină.

În conformitate cu prevederile Legii nr. 419-XVI din 22 decembrie 2006 cu privire la datoria sectorului public, garanțiile de stat și recreditarea de stat, Ministerul Finanțelor administrează datoria de stat și garanțiile de stat. În acest scop, Ministerul Finanțelor publică periodic programele de management al datoriei de stat pe termen mediu.

La 31 decembrie 2021 soldul datoriei de stat a constituit 77752,7 mil. lei, înregistrând o creștere cu 14,6%, comparativ cu situația din 31 decembrie 2020. Datoria de stat internă a constituit 33281,4 mil. lei, iar datoria de stat externă a constituit 2506,1 mil. dolari SUA, sau 44471,3 mil. lei. Este necesar de menționat faptul, că ponderea datoriei de stat în PIB pentru anul 2021 a constituit 32,1% [4].

3. Lichiditate și finanțare

Structura de finanțare a unei bănci arată modul în care este finanțată activitatea acesteia, în principal, activitatea de creditare. De regulă, băncile colectează depozite pentru a finanța împrumuturile pe care le acordă. Prin urmare, raportul credite acordate/depozite atrase (LTD) este un indicator comun care este util pentru a evalua dacă băncile dispun de o finanțare stabilă. Raportul credite acordate/depozite atrase se determină prin împărțirea creditelor totale acordate de bănci la depozitele totale primite de la clienții lor. Cu alte cuvinte, acesta indică partea din portofoliul de credite care este acoperită de depozite, prezumate a fi o sursă de finanțare stabilă.

De obicei, băncile care se află în dificultate solicită adesea ajutorul băncii lor centrale. Ponderea împrumuturilor de la banca centrală în totalul datoriilor bancare arată măsura în care băncile au fost nevoite să recurgă la un astfel de sprijin. De fapt, aceasta indică un deficit de finanțare privată și, prin urmare, trebuie ținută sub supraveghere. Lichiditățile băncilor centrale nu ar trebui să constituie o parte semnificativă din datoriile băncilor comerciale decât în circumstanțe excepționale și cu titlu temporar.

În Danemarca, împrumuturile ipotecare sunt acordate de bănci specializate în astfel de credite, care finanțează împrumuturile prin obligațiuni ipotecare corespunzătoare. Acest sistem este considerat a fi foarte sigur în ceea ce privește structura de finanțare [3].

4. Piața creditelor

În luna iunie 2022 volumul total al creditelor noi acordate de către băncile comerciale din Republica Moldova a crescut cu 5,5% față de luna anterioară, în special datorită creșterii volumului de credite noi acordate în monedă națională și a volumului de credite noi acordate în valută străină. Față de luna iunie 2021, volumul total al creditelor noi acordate a crescut cu 9,0%. Rata medie a dobânzii la creditele noi acordate în lei a continuat trendul ascendent din ultimele luni [4].

În total au fost acordate credite noi în volum de 4346,1 mil. lei: credite în moneda națională – în volum de 2713,1 mil. lei (cu 8,5% mai mult față de luna anterioară), credite în valută străină – în volum ce reprezintă echivalentul a 1551,8 mil. lei (cu 5,3% mai mult față de luna anterioară) și credite atașate la cursul valutei – în volum de 81,2 mil. lei (cu 44,0% mai puțin față de luna anterioară).

Rata medie de dobândă la creditele noi acordate în lei moldovenești a constituit 11,34% în iunie 2022, în creștere cu 0,79 puncte procentuale față de luna anterioară și cu 4,55 puncte procentuale comparativ cu luna iunie 2021.

Rata medie de dobândă la creditele noi acordate în valută străină a constituit 4,04%. Față de nivelul din luna anterioară aceasta a scăzut cu 0,08 puncte procentuale, iar comparativ cu luna iunie 2021 – aceasta a scăzut cu 0,06 puncte procentuale.

Rata medie de dobândă la creditele noi acordate atașate la cursul valutei a constituit 4,55%, în creștere cu 0,71 puncte procentuale față de luna anterioară. Comparativ cu luna iunie 2021 aceasta a crescut cu 0,61 puncte procentuale

Cele mai multe credite noi acordate în moneda națională au fost creditele pe termene de la 2 până la 5 ani. Ponderea acestor credite din total credite noi acordate în moneda națională a constituit 54,8% (rata medie a dobânzii la aceste credite a fost de 11,78%, în creștere cu 0,86 puncte procentuale față de luna anterioară). De asemenea, cele mai solicitate credite acordate în valută au fost creditele pe termene de la 2 până la 5 ani, ponderea cărora a constituit 56,2% din

total credite noi acordate în valută străină (rata medie a dobânzii la aceste credite a constituit 4,11%). Din volumul total al creditelor noi acordate atașate la cursul valutei cele mai solicitate au fost creditele pe termene de peste 5 ani, cu o pondere de 53,0%, acordate la o rată medie a dobânzii de 4,59%.

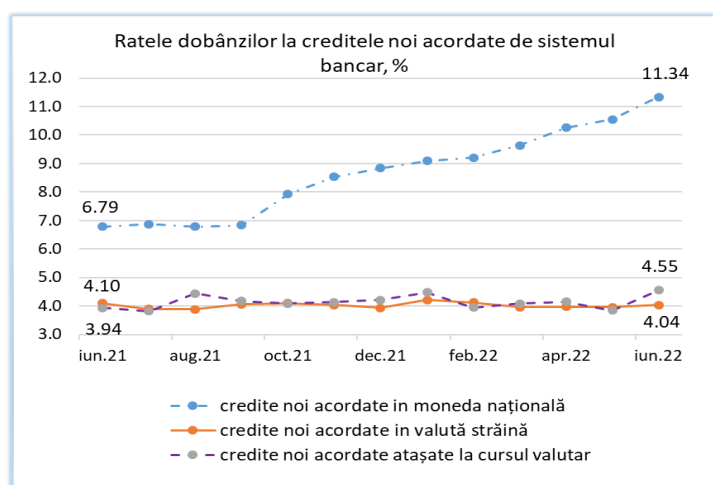

Figura 2. Ratele dobânzilor la creditele noi acordate de sistemul bancar, %.

Sursa: Liga Bancherilor din Moldova. Buletin infofinanciar.Iulie 2022.

În diviziune pe beneficiari, 58,9% din total credite acordate în lei moldovenești și 99,6% din total credite în valută străină au fost creditele acordate persoanelor juridice. Totodată, din volumul total al creditelor noi acordate atașate la cursul valutei cele mai multe credite (61,9%) au fost acordate persoanelor fizice [6].

În luna iunie 2022 persoanelor juridice le-au fost acordate credite în moneda națională la o rată medie de 10,42% (față de 10,26% în luna anterioară), credite în valută străină la o rată medie de 4,03% (față de 3,96% în luna anterioară) și credite noi acordate atașate la cursul valutei la o rată medie de 4,13% (față de 3,57% în luna anterioară) [6].

Cele mai multe credite noi acordate în moneda națională au fost creditele pe termene de la 2 până la 5 ani. Ponderea acestor credite din total credite noi acordate în moneda națională a constituit 54,8% (rata medie a dobânzii la aceste credite a fost de 11,78%, în creștere cu 0,86 puncte procentuale față de luna anterioară). De asemenea, cele mai solicitate credite acordate în valută au fost creditele pe termene de la 2 până la 5 ani, ponderea cărora a constituit 56,2% din total credite noi acordate în valută străină (rata medie a dobânzii la aceste credite a constituit 4,11%). Din volumul total al creditelor noi acordate atașate la cursul valutei cele mai solicitate au fost creditele pe termene de peste 5 ani, cu o pondere de 53,0%, acordate la o rată medie a dobânzii de 4,59% [4].

În diviziune pe beneficiari, 58,9% din total credite acordate în lei moldovenești și 99,6% din total credite în valută străină au fost creditele acordate persoanelor juridice. Totodată, din volumul total al creditelor noi acordate atașate la cursul valutei cele mai multe credite (61,9%) au fost acordate persoanelor fizice.

În luna iunie 2022 persoanelor juridice le-au fost acordate credite în moneda națională la o rată medie de 10,42% (față de 10,26% în luna anterioară), credite în valută străină la o rată medie de 4,03% (față de 3,96% în luna anterioară) și credite noi acordate atașate la cursul valutei la o rată medie de 4,13% (față de 3,57% în luna anterioară).

Rata medie a dobânzii la creditele noi în moneda națională acordate persoanelor fizice a constituit 12,52% în luna iunie 2022, fiind în creștere cu 1,68 puncte procentuale față de luna anterioară.

Tabelul 1. Volumul creditelor noi acordate

	Credite noi acordate în lei moldovenești		Credite noi acordate în valută străină		Credite noi acordate atașate la cursul valutei		Total credite noi acordate
	Volum (mil.lei)	Rata medie (%)	Volum (mil.lei)	Rata medie (%)	Volum (mil.lei)	Rata medie (%)	Volum (mil. lei)
Ianuarie 2021	1392,8	7,68	650,3	4,10	70,5	4,11	2113,6
Februarie	1981,1	7,40	652,8	4,13	39,3	4,41	2673,2
Martie	2539,7	7,23	921,0	4,15	52,2	4,45	3512,9
Aprilie	2768,0	7,05	831,8	3,99	46,3	5,13	3646,1
Mai	2479,5	6,81	730,5	4,04	98,7	4,39	3308,7
Iunie	2927,7	6,79	986,6	4,10	72,7	3,94	3987,0
Iulie	3237,3	6,88	1118,6	3,90	59,5	3,82	4415,3
August	2798,8	6,78	1190,0	3,89	27,7	4,44	4025,6
Septembrie	3270,5	6,84	1169,6	4,06	41,4	4,17	4481,5
Octombrie	3105,9	7,92	1130,3	4,10	44,3	4,09	4280,5
Noiembrie	2625,3	8,54	1173,7	4,04	55,5	4,14	3854,6
Decembrie	3458,0	8,84	1148,9	3,93	95,0	4,21	4701,9
Ianuarie 2022	2162,6	9,09	637,9	4,21	21,7	4,48	2822,2
Februarie	3001,9	9,21	959,2	4,13	62,6	3,95	4023,8
Martie	3234,3	9,64	1224,3	3,96	75,8	4,09	4534,4
Aprilie	2462,3	10,26	1113,7	3,97	96,5	4,15	3672,5
Mai	2501,3	10,55	1473,9	3,96	145,1	3,84	4120,2
Iunie	2713,1	11,34	1551,8	4,04	81,2	4,55	4346,1

Sursa: Banca Națională a Moldovei. <https://www.bnm.md/ro/content>

La 31 mai 2022 soldul creditelor pe sectorul bancar (conform rapoartelor prudențiale), a constituit 59436,0 mil. lei, fiind în creștere cu 3076,9 mil. lei sau cu 5,5% față de situația din 31 decembrie 2021. Soldul creditelor în moneda națională a însumat 43995,2 mil. lei, sau 74,0% din soldul total, și s-a majorat cu 2576,5 mil. lei, sau cu 6,2%. În același timp, soldul creditelor în valută străină, ce a constituit echivalentul a 15440,8 mil. lei, a crescut cu 500,4 mil. lei (sau cu 3,3%). Soldul creditelor acordate persoanelor fizice a constituit 24042,3 mil. lei, și a crescut cu 1192,1 mil. lei (sau cu 5,2%). Soldul creditelor acordate persoanelor juridice s-a majorat cu 1884,8 mil. lei (sau cu 5,2%), constituind 35393,7 mil. lei (sau 59,5% din soldul total de credite) [4].

4. Piața depozitelor

În iunie 2022 volumul depozitelor noi atrase a crescut cu 27,2% față de luna anterioară, în contextul creșterii volumului atât al depozitelor noi atrase în lei, cât și al depozitelor noi atrase în valută străină. Față de luna iunie 2021 volumul depozitelor noi atrase a crescut cu 77,8%. Rata medie a dobânzii la depozitele noi atrase în lei a continuat trendul ascendent din lunile anterioare.

Volumul total al depozitelor noi atrase la termen în luna iunie 2022 a constituit 3966,2 mil. lei, din care 75,2% le reprezintă depozitele în moneda națională, sau 2981,2 mil. lei. Volumul depozitelor noi atrase în valută străină a însumat 985,0 mil. lei, sau 24,8% din volumul total al depozitelor noi atrase.

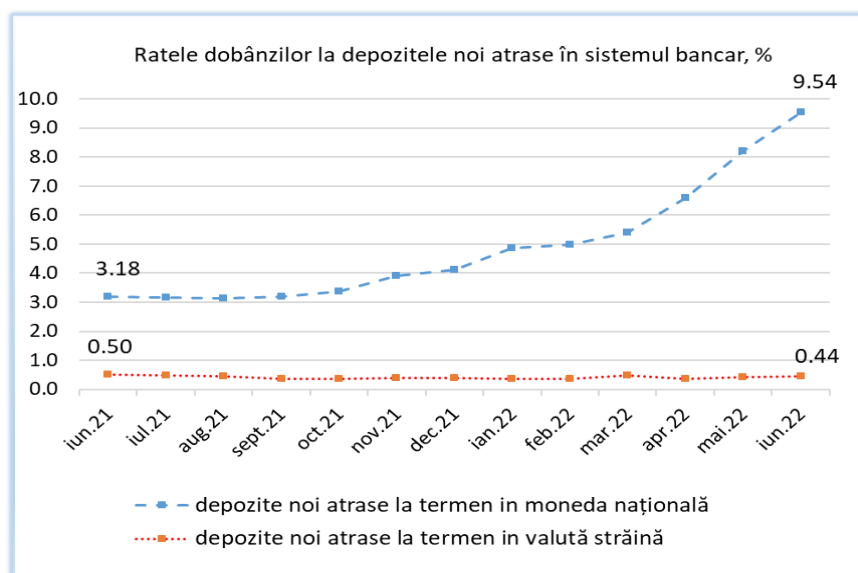

Figura 2. Ratele dobânzilor la depozitele noi atrase în sistemul bancar, %.

Sursa: Liga Bancherilor din Moldova. Buletin infofinanciar. Iulie 2022.

Rată medie a dobânzii la depozitele noi atrase în moneda națională a constituit 9,54% în luna iunie 2022, fiind în creștere cu 1,34 puncte procentuale față de luna anterioară și cu 6,36 puncte procentuale față de luna iunie 2021.

Rata medie a dobânzii la depozitele în valută străină a constituit 0,44%, fiind în creștere cu 0,02 puncte procentuale comparativ cu nivelul înregistrat în luna anterioară, însă cu 0,06 puncte procentuale în scădere față de luna iunie 2021. În diviziune pe termene, cele mai atractive dintre depozitele în moneda națională au fost depozitele cu termen de la 6 până la 12 luni, acestea constituind 58,3% din volumul total de depozite noi atrase în lei. Rata medie la aceste depozite în luna iunie 2022 a constituit 10,93% față de 9,47% în luna anterioară. De asemenea, cele mai atractive dintre depozitele în valută străină au fost depozitele cu termen de la 6 până la 12 luni, care au constituit 39,1% din volumul total de depozite noi atrase în valută. Rata medie la aceste depozite a constituit 0,31% față de 0,32% în luna anterioară [4].

În iunie 2022, depozitele la termen în moneda națională atrase de la persoanele fizice au constituit 74,6% din total depozite atrase la termen în lei. Aceste depozite au fost atrase la o rată medie de 11,36% față de nivelul de 9,41% din luna anterioară. Rata medie la depozitele în moneda națională atrase de la persoanele juridice a constituit 4,16%, față de nivelul de 5,07% din luna anterioară.

În luna iunie 2022 marja bancară la operațiunile în moneda națională a constituit 1,80 puncte procentuale, înregistrând o scădere cu 0,55 puncte procentuale față de luna anterioară. Marja bancară la operațiunile în valută străină a constituit 3,60 puncte procentuale, în creștere cu 0,06 puncte procentuale.

Soldul depozitelor din sectorul bancar (conform rapoartelor prudențiale), la 30 iunie 2022, a constituit 85786,8 mil. lei, fiind în scădere cu 4295,1 mil lei (sau cu 4,8%) comparativ cu situația din 31 decembrie 2021. Depozitele în moneda națională au constituit 48480,7 mil. lei (sau 56,5% din total) și au scăzut cu 3214,8 mil. lei, sau cu 6,2%. Soldul depunerilor în valută străină (exprimate în MDL) s-a micșorat cu 1080,2 mil. lei, sau cu 2,8%, constituind 37306,1 mil. lei (sau 43,5% din total). Depozitele persoanelor fizice au reprezentat 61,3% din total, sau 52555,9 mil. lei. Acestea au scăzut cu 3362,4 mil. lei, sau cu 6,0%. Depozitele persoanelor juridice au reprezentat 38,7% din total, sau 33230,9 mil. lei. Acestea s-au diminuat cu 932,6 mil. lei, sau cu 2,7%, comparativ cu situația din 31 decembrie 2021.

Tabelul 2. Volumul depozitelor noi atrase la termen

	Depozite noi atrase în lei moldovenești		Depozite noi atrase în valută străină		Total depozite noi atrase
	Volum (mil.lei)	Rata medie (%)	Volum (mil.lei)	Rata medie (%)	Volum (mil. lei)
Ianuarie 2021	1501,4	3,44	797,4	0,60	2298,8
Februarie	1462,0	3,81	772,5	0,60	2234,5
Martie	1451,0	3,49	810,6	0,55	2261,6
Aprilie	1378,9	3,53	643,5	0,61	2022,4
Mai	1402,9	3,11	643,5	0,45	2046,4
Iunie	1490,2	3,18	740,6	0,50	2230,8
Iulie	1504,6	3,15	1027,6	0,49	2532,2
August	1515,8	3,13	1099,0	0,44	2614,8
Septembrie	1742,8	3,19	1061,3	0,36	2804,1
Octombrie	1676,1	3,38	820,3	0,37	2496,4
Noiembrie	1906,4	3,92	950,4	0,38	2856,8
Decembrie	2063,3	4,13	934,5	0,39	2997,8
Ianuarie 2022	1507,0	4,87	1100,6	0,37	2607,6
Februarie	1386,7	4,98	800,0	0,37	2186,8
Martie	1142,9	5,41	632,5	0,48	1775,3
Aprilie	1352,8	6,60	583,5	0,37	1936,3
Mai	2366,8	8,20	750,5	0,42	3117,3
Iunie	2981,2	9,54	985,0	0,44	3966,2

Sursa: Banca Națională a Moldovei. <https://www.bnm.md/ro/content>

5. Obiectivele comune de politică ale statelor europene

Pe la mijlocul deceniului trecut în Europa de Sud-Est a apărut un nou model de finanțare. Anterior, filialele băncilor străine din regiune își finanțau activitatea de creditare în mare măsură prin împrumuturi de la băncile lor mamă, de exemplu, din Austria, Italia, Suedia sau Germania. După criză, filialele acestor bănci au înlocuit treptat finanțarea acordată de băncile-mamă cu depozite atrase la nivel local. În 2016, depozitele au acoperit integral portofoliile de credite în toate sectoarele bancare din Europa Centrală și de Est.

Obiectivele comune de politică ale statelor membre constau în menținerea stabilității financiare și în sprijinirea creșterii economice. Pentru realizarea acestor obiective este nevoie de un sector bancar solid și de piețe de capital care își îndeplinesc bine rolul de intermediar financiar.

6. Soluționarea situației stocurilor de credite neperformante

Stocul important de creanțe neperformante poate explica creșterea lentă a creditului din unele țări. Creditele neperformante reprezintă o povară pentru bilanțurile băncilor și afectează profitabilitatea acestora întrucât conduce la pierderi de venituri. De asemenea, acestea blochează parte din capitalul băncilor, diminuând astfel capacitatea băncilor de a acorda împrumuturi noi. Aceasta se explică prin faptul, că împrumuturile și celelalte active deținute de o bancă generează o cerință de capital specifică, și anume un anumit nivel al capitalului pe care banca trebuie să îl dețină ca rezervă pentru pierderi neprevăzute.

Pentru a stimula acordarea de noi împrumuturi, sunt necesare progrese suplimentare în ceea ce privește curățarea bilanțurilor băncilor și readucerea rezervelor de capital la un nivel adecvat. Valoarea creditelor neperformante este încă relativ mare în multe țări ale UE, iar în

Grecia, Cipru, Italia, Portugalia, Bulgaria, Irlanda și Croația, ponderea acestora se ridică la nivelul zecilor de procente.

Băncile depun eforturi pentru a realiza restructurarea viabilă a împrumuturilor sau executarea silită a activelor neperformante. Aceste eforturi trebuie susținute și de un cadru juridic funcțional pentru executarea silită a datoriilor și a activelor. Numeroase țări lucrează la îmbunătățirea cadrelor lor de insolvență și a funcționării sistemului lor judiciar, pentru a asigura restructurarea mai rapidă a datoriilor. De exemplu, Grecia a introdus licitații electronice pentru vânzarea garanțiilor reale. O altă modalitate este reprezentată de soluțiile de restructurare extrajudiciară, care se bazează pe cooperarea voluntară dintre bănci și debitori.

În cazul în care restructurarea împrumuturilor nu reușește, băncile pot lua în considerare îndepărtarea activelor depreciate. Creditele neperformante ar putea fi vândute pe piețe secundare specializate, fie ca atare, fie ca produse securizate. Autoritățile naționale depun eforturi pentru a sprijini aceste piețe, prin eliminarea obstacolelor de reglementare, ajustarea regimurilor fiscale, punerea la dispoziție a unor platforme speciale pentru gestionarea creditelor neperformante și acordarea de garanții de stat pentru tranșele cu rang superior ale creditelor securizate (de exemplu, în Italia).

Pentru a face față creditelor neperformante moștenite, unele țări au creat societăți de administrare a investițiilor (SAI), cunoscute și ca „bănci rele”, către care băncile își pot transfera portofoliile de credite neperformante. Acest lucru presupune un anumit cost, însă le permite băncilor să își degreveză bilanțurile și să acorde noi împrumuturi. NAMA (Agenția națională de administrare a activelor) în Irlanda, BAMC (Societatea de administrare a activelor bancare) în Slovenia și SAREB („Sociedad de Gestión de Activos procedentes de la Reestructuración Bancaria” - Societatea de administrare a activelor provenite din restructurarea sistemului bancar) în Spania au contribuit la reducerea semnificativă a ponderii creditelor neperformante. Sprijinul pentru vânzarea creditelor neperformante poate fi acordat chiar de sectorul bancar (cu ajutorul garanțiilor de stat, așa cum este cazul schemei Atlante în Italia).

În ceea ce privește soluționarea situației stocurilor de credite neperformante, rolul autorităților naționale de supraveghere și de reglementare este fundamental. Aceste organisme verifică periodic calitatea activelor băncilor, monitorizează situația arieratelor și impun constituirea de provizioane pentru pierderi din credite și de rezerve de capital adecvate.

7. Concluzii

Banca Națională a Moldovei prin măsurile pe care întreprinde trebuie să fie destul de atență la orice efecte secundare nedorite ale politicii sale. Ea are un rol intrinsec în menținerea stabilității financiare, date fiind responsabilitățile ce rezultă din dubla sa ipostază de autoritate monetară și prudențială. Atribuții subsumate obiectivelor de stabilitate financiară sunt exercitate atât prin reglementarea și supravegherea prudențială a instituțiilor aflate sub autoritatea sa, cât și prin formularea și transmiterea eficientă a măsurilor de politică monetară și supravegherea funcționării în condiții optime a sistemelor de plăți și decontări de importanță sistemică. Totodată, este necesară identificarea riscurilor și vulnerabilităților întregului sistem financiar, în ansamblul său și pe componentele sale, deoarece monitorizarea stabilității financiare este preventivă. Apariția și dezvoltarea unor disfuncționalități, precum evaluarea incorectă a riscurilor și ineficiența alocării capitalului, pot afecta stabilitatea sistemului financiar și stabilitatea economică.

Măsurile de politică ale Republicii Moldova în vederea asigurării stabilității financiare este necesar să se concentreze pe:

- îmbunătățirea accesului la finanțare prin curățarea bilanțurilor băncilor de creditele neperformante;
- eliminarea barierelor din calea dezvoltării și a integrării piețelor de capital;
- remedierea deficiențelor cadrelor de supraveghere și de reglementare naționale și îmbunătățirea guvernantei corporative în anumite instituții;

- abordarea riscurilor specifice legate de expunerile din credite în valută;
- limitarea dezechilibrelor de pe anumite piețe imobiliare, alimentate de ritmul excesiv de creștere a datoriei private.

Bibliografie:

1. Cerna Silviu, Donath Liliana, – Stabilitatea financiară, Editura Universit de Vest, 2008.
2. Clement Piet - BIS Quarterly Review „The term “macroprudential”: origins and evolution”, martie 2010.
3. Dieter Gerdesmeier – Stabilitatea prețurilor: de ce este important?, Banca Centrală Europeană, 2011
4. Banca Națională a Moldovei. <https://www.bnm.md/ro/content/stabilitate-financiara>
5. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. <https://statistica.gov.md/newsview.php>
6. Liga Bancherilor din Moldova. Buletin infofinanciar. Iulie 2022

MANAGEMENT OF COMMERCIAL PROPERTY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

MANAGEMENTUL IMOBILULUI CU DESTINAȚIE COMERCIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Maria-Liliana MARIAN¹

Abstract

This article is a research on the management of commercial real estate in the Republic of Moldova. The main objectives of the article are to highlight the particularly important role of the management of commercial real estate in increasing the economic level of the country.

Real estate can be considered as the most profitable prerogative for a successful investment. These are based on a number of advantages, such as: the multilateral exploitation of the property, the management for profit, as well as the possible sale with the radical change of the price. The generating force of this change being influenced by the economic and social aspects of the country. Respectively, we can say that in the field of real estate, the utility and productivity of real estate, combined with their principles, is the basis for determining the value of property.

Efficient real estate management includes a set of measures aimed at using the heritage for that purpose, which will generate the highest possible income for the owner. In the Republic of Moldova, commercial real estate appeared with the initiation of the privatization process, which resulted in a new property regime, private property, which involves the full transfer of ownership (through sale - purchase, donation or exchange) or the partial transfer of the property right (land lease, lease), thus determining the commercial character of the real estate. The very notion of "commercial real estate" appeared relatively recently in the Republic of Moldova, even though by the end of the 19th century and the beginning of the 20th century there were already income-generating buildings that could easily have been included in this category of properties. Therefore, commercial real estate compared to other categories of goods by their specificity, to generate income directly participates in the development and evolution of different types of activity, as a result they in turn increase the national economic level in different branches. It is important that the administration of the property is carried out in such a way that the real estate object retains its qualities, its condition is permanently improved, this gives it the highest possible value. So the management of the real estate refers to the administration, control and management of the real estate activity.

Key words: *buildings that generate profit, the commercial property as an economic good, commercial property as a commodity, commercial real estate as a source of income, administrative-economic management*

1. Introducere

În Republica Moldova, bunurile imobile cu destinație comercială, au apărut odată cu inițierea procesului de privatizare, în urma căruia a apărut un nou regim de proprietate, proprietatea privată, care presupune transmiterea deplină a dreptului de proprietate (prin vânzare - cumpărare, donație sau schimb) sau transmiterea parțială a dreptului de proprietate (arenda terenurilor, locațiunea), astfel determinându-se caracterul comercial al bunurilor imobile. Însăși noțiunea de „proprietate imobilă comercială” a apărut relativ recent în Republica Moldova, chiar dacă spre sfârșitul secolului XIX- începutul secolului XX existau deja clădiri care generau venit și care ar fi putut fi ușor incluse în această categorie de proprietăți.[3]

2. Locul imobilului cu destinație comercială în sectorul imobiliar al Republicii Moldova

Actualmente, piața imobilului comercial este cea mai profitabilă din sectorul imobiliar al Republicii Moldova, și deși este cu mult mai îngustă decât cea a imobilului rezidențial și corespunzător numărul de tranzacții cu imobile comerciale este mult mai mic, din punct de vedere al atractivității investiționale, imobilul cu destinație comercială are întâietate. În comparație cu piața imobiliară rezidențială, unde clientul fie el cumpărător sau chiriaș, în cele mai multe din cazuri este o persoană fizică, clienții de pe piața proprietăților comerciale sunt, de obicei, fie persoane juridice, fie companii sau organizații. Vanzătorii și arendașii de pe piața imobilului comercial sunt, în mare parte, companiile de construcții (în calitatea lor de

¹Asistent universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Construcții, Geodezie și Cadastru, Departamentul "Inginerie, Drept și Evaluarea Imobilului", mun. Chișinău, marialiliana.marian@emi.utm.md

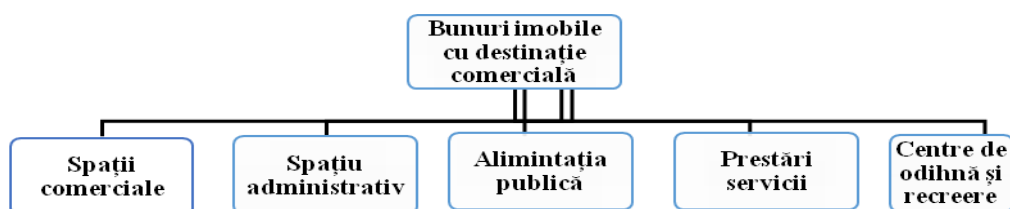
proprietari). În permanență imobilul comercial este abordat prin prisma veniturilor pe care le generează, fie din exploatarea comercială propriu-zisă, fie din darea acestora în arendă. Așadeci, arenda sau locația bunurilor imobile comerciale devine o formă predominantă a tranzacțiilor de pe piața bunurilor imobile din Republica Moldova.[2]. Deci, bunurile imobile cu destinație comercială sunt acele bunuri imobile care nemijlocit aduc venit, sunt utilizate pentru a genera venit. Există însă, și bunuri imobile care sunt parte a unui proces de obținere a venitului, acestea fiind reprezentate de bunurile imobile antrenate în producere, fiind cunoscute sub denumirea de bunuri imobile industriale. În comparație cu alte categorii de bunuri imobile, bunul imobil cu destinație comercială are specificul său care rezultă însăși din sensul termenului ”a comercializa” căci bunul imobil este acel bun care participă în activitatea economică. Bunul imobil poate avea mai multe caracteristici economice care i se pot atribui acestui segment al pieței imobiliare în care este inclus bunul imobil cu destinație comercială și anume:

- Reprezintă un activ material care poate fi tranzacționat;
- Reprezintă un bun imobil care poate fi sursă de venit;
- Poate fi analizat ca bun economic care se poate diviza;
- Este un bun imobil a cărui valoare poate fi calculată în dependență de profitul obținut.[3

]

În practica mondială bunurile imobile cu destinație comercială se divizează după cum putem observa în figura 1., în: spații comerciale; spații administrative; unități de alimentație publică; unități de prestări servicii și centre de odihnă și recreere.[7]

Figura 1. Clasificarea bunurilor imobile cu destinație comercială

Sursa: Elaborat de autor pe baza [7]

În Republica Moldova până în prezent nu există o clasificare unică a bunurilor imobile comerciale. Categoria bunurilor imobile cu destinație comercială, care au ca particularitate distinctivă generarea de venit, se confruntă cu imposibilitatea de clasificare concretă a acestor bunuri. Aceasta se întâmplă din cauza diversității mari de bunuri imobile comerciale, fapt care complică procesul de selectare a indicatorilor care ar face posibilă gruparea acestora. O altă problemă majoră o constituie bunurile imobile cu destinație specială sau cele unice, din categoria cărora fac parte deasemeni bunurile care generează venit. Aici se pune problema în ce categorie trebuie incluse și conform căror indicatori ar trebui grupate. Remarcăm faptul, că este aproape imposibilă identificarea numărului de bunuri imobile comerciale pe categorii, deoarece sistemul de înregistrare a bunurilor imobile nu este transparent și încă nu prevede clasificarea minuțioasă a acestor bunuri. Un pas important în soluționarea acestei situații îl constituie clasificarea bunurilor imobile comerciale propusă de către Agenția de Stat Relații Funciare și Cadastru a Republicii Moldova (tabelul 1.)[4].

Tabelul 1. Clasificarea bunurilor imobile comerciale conform Agenției de Stat Relații Funciare și Cadastru a Republicii Moldova

Denumirea grupei	Componenta
1. Magazine	<ul style="list-style-type: none"> ✓ supermarket; ✓ magazin de produse alimentare; ✓ magazin de produse nealimentare; ✓ farmacie; ✓ piața acoperită; ✓ centru comercial.

2. Alimentația publică	<ul style="list-style-type: none"> ✓ cantină; ✓ restaurant; ✓ bufet; ✓ dugheană; ✓ cafenea; ✓ culinărie.
3. Prestare servicii	<ul style="list-style-type: none"> ✓ cizmărie; ✓ frizerie; ✓ baie; ✓ saună; ✓ club internet; ✓ servicii de închiriere; ✓ servicii de reparație; ✓ servicii medicale și veterinare; ✓ parcaj.
4. Oficii și finanțe	<ul style="list-style-type: none"> ✓ oficiu bancar; ✓ companie de asigurare; ✓ oficii; ✓ schimb valutar; ✓ clădire administrativă (a întreprinderii de producere).
5. Hoteluri	<ul style="list-style-type: none"> ✓ hotel; ✓ motel; ✓ casă de odihnă; ✓ han; ✓ sanatoriu.
6. Centre de distracție și recreere	<ul style="list-style-type: none"> ✓ sală de jocuri; ✓ cazinou; ✓ parc de distracție; ✓ centru de distracție.

Sursa:Elaborat de autor pe baza [4]

Această clasificarea prezintă unele erori și imperfecțiuni, deoarece este depășită și învechită, putându-se observa unele subcategorii de imobile care nu mai există pe piață cum ar fi băi, cluburi de internet, dugheană. Deci aceasta necesită o actualizare la condițiile actuale de pe piață. Ținând cont de faptul că piața imobilului comercial este în continuă ascensiune, o clasificarea cât mai corectă și viabilă a bunurilor imobile devine tot mai necesară. Pentru a efectua o analiză mai complexă a segmentului imobilului cu destinație comercială, inclusiv pentru rezolvarea diferitelor probleme ce apar în urma tranzacțiilor de pe acest segment de piață, este necesară tipizarea bunurilor imobile comerciale, astfel încât, totalitatea obiectelor comerciale să fie împărțite pe categorii (tipuri, clase) conform unor anumite criterii, cum ar fi: calitatea, mărimea, amplasamentul sau alte însușiri.[6]

Proprietățile imobiliare cu destinație comercială pot fi analizate din mai multe perspective și anume:

- *bunul imobil comercial în calitate de bun economic* – care se bazează pe satisfacerea diferitor tipuri de necesități. Una dintre aceste necesități este reprezentată de necesitățile materiale, fără de care existența umană este de neconceput. Satisfacerea acestor necesități poate fi realizată prin utilizarea diferitor bunuri. Odată satisfăcută această necesitate convergem spre satisfacția altor necesități. Caracteristica economică de bază a bunului imobil cu destinație comercială ca bun economic este faptul că bunul imobil poate fi tranzacționat și exploatat pentru a obține beneficiu și faptul că orice bun imobil poate fi considerat un activ material.

- *bunul imobil comercial în calitate de marfă* – din această perspectivă rezultă caracterul speculativ al bunului imobil, caracterul speculativ reieșind din dorința de procurare a bunului imobil la un preț mai mic în anumite condiții de piață și de vindere la un preț mai ridicat, într-o

altă situație creată pe piața imobiliară. Această analiză poate demara prin examinarea caracterului dublu:

- a) prin procurarea dreptului de proprietate asupra bunului imobil comercial;
- b) prin procurarea serviciilor.

Bunul imobil în calitate de marfă poate îmbrăca două forme de manifestare:

- 1) marfă – obiectul imobilului (proprietatea)
- 2) marfă – serviciu (arendă)

- *bunul imobil comercial în calitate de sursă de venit* – bunul imobil îmbracă cel mai bine această formă, deoarece acesta generează venit de-a lungul întregii perioade de exploatare. Însă există o diferență între venitul obținut de la imobilul dat în arendă - imobilul fiind unica sursă de venit și venitul obținut în urma implicării bunului imobil comercial în diferite activități economice-imobilul fiind principala sursă din multitudinea surselor de venit. [3]

3. Managementul imobilului cu destinație comercială din Republica Moldova

Managementul imobilului reprezintă activitatea de administrare a unui bun imobil sau a unei proprietăți, cuprinzând un ansamblu de măsuri orientate în direcția utilizării patrimoniului cu acea destinație, care îi va genera proprietarului cel mai mare venit posibil.

Managementul imobilului cu destinație comercială, nu se concentrează asupra gestiunii proceselor realizate cu ajutorul bunului imobil, ci asupra obținerii unui profit cât mai ridicat, prin crearea condițiilor pentru utilizatorii capacităților și calităților imobilului.[1]

Activitatea de gestiune a unui bun imobil, după cum putem observa din figura 2., este orientată în două direcții de acțiune, principale:

1. Gestiunea financiar-comercială, care are drept scop principal, sporirea profitabilității prin sporirea valorii bunului imobil și a profitului generat de acesta.
2. Gestiunea administrativ-gospodărească, care are drept scop principal, sporirea calităților funcționale și ale serviciilor.

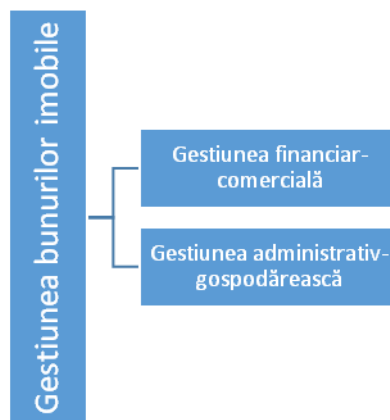

Figura 2. Componentele gestiunii bunului imobil

Sursa:Elaborat de autor pe baza [2]

Aceste două direcții sunt interdependente și nu pot fi dispersate ca activități separate în procesul de exploatare a unui bun imobil. Pe de o parte, scopul financiar-comercial determină componenta și nivelul calității potențialului funcțional ce poate fi exemplificat prin: securitatea, condițiile sanitare și igienice, catering, apeduct și canalizare etc. Pe de altă parte, exercitarea sarcinilor cu caracter administrativ și de gospodărire influențează considerabil nivelul profitului din exploatarea bunului imobil, ca de exemplu, în funcție de cheltuielile planificate pentru reparațiile curente ale încăperilor și fațadelor, indicatorii de eficiență curentă a obiectelor pot să se modifice. În literatura de specialitate este menționat faptul că prima direcție de exploatare a bunului imobil poartă denumirea de "PropertyManagement", fiind definită și ca managementul bunului imobil în vederea asigurării unei profitabilități maxime. A doua direcție, gestiunea

administrativ- gospodărească a imobilului, poartă denumirea de "FacilityManagement", care presupune managementul infrastructurii imobilului.[2]

Deosebirea dintre cele două direcții constă în modelele de gestiune a bunului imobil. Cei care beneficiază de serviciile specialiștilor property management, sunt acele structuri care sunt dispuse să investească în tranzacții cu bunul imobil, pentru obținerea profitului. Atât proprietarii cât și investitorii au un interes sporit pentru determinarea eficienței economice a tranzacțiilor. Pentru aceasta sunt necesari specialiști profesioniști - property manageri, sau manageri imobiliari. Totodată, pentru a servi interesele proprietarilor și ale investitorilor sunt aplicabile modele de gestiune axate pe încredere, adică se pot aplica modele de gestiune a activelor (servitut, contracte de gaj, creditare, capital investițional etc.).[3]

Procesarea tranzacțiilor cu bunul imobil, pentru facility management, nu sunt necesare, deoarece specialistul abordează doar componenta materială a imobilului, având drept scop sporirea calităților funcționale și a valorii de consum pentru utilizatorii bunului.

Practica managerială demonstrează faptul că property managementul include în sine facility managementul. Această combinație fiind logic argumentată, precum că gestiunea financiar-comercială și gestiunea administrativ-gospodărească sunt indispensabile.

Este important ca dezvoltatorii să conștientizeze faptul că bunurile imobile se deosebesc unele de altele nu doar la etapa proiectării și edificării construcției, ci și la etapa exploatarea acestora, deoarece în procesul de gestionare pe termen lung pot apărea o serie de alte particularități.[2]

Numărul total de bunuri imobile înregistrate în Republica Moldova în anul 2022, poate fi reprezentat graphic ca în figura3.

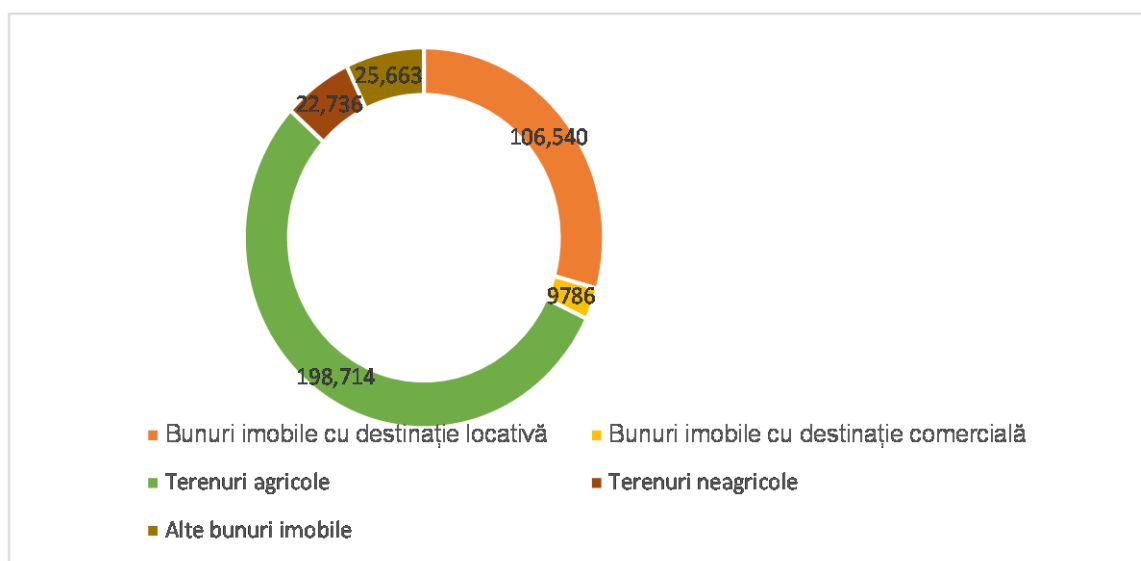

Figura 3 Numărul total de bunuri imobile din Republica Moldova, înregistrate de filialele Î.S.Cadastru în anul 2022

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [8]

Dacă vom face analiza după tipul bunului imobil, atunci putem observa că cea mai mare pondere o deține categoria terenuri agricole – 198714 înregistrări (55%). Republica Moldova fiind o țară agrară deține 1.483 mii de ha terenuri arabile, ceea ce reprezintă 43,8% din suprafața totală a țării, agricultura joacă cel mai important rol în economia Moldovei, și contribuie cu 16,2% la PIB. [15] Bunurile imobiliare cu destinație locative ocupă locul al doilea după numărul de bunuri imobile cu 106540 înregistrări, procentual acumulând 29% din totalul înregistrărilor pentru anul 2022. Categoria terenurilor neagricole cuprinde 22736 înregistrări, aici fiind prinse toate terenurile destinate construcțiilor. Bunurile imobiliare cu destinație comercială bifează doar 9786 înregistrări, adică 3% din numărul total de bunuri imobile.[8]

Data fiind importanța capitalei ca centru economic, științific, politic, educațional și cultural al republicii, vom evidenția ponderea rezultatelor înregistrării bunurilor imobile comerciale în orașul Chișinău din totalul înregistrărilor la nivel de republică, pondere evidențiată în figura 4.[5]

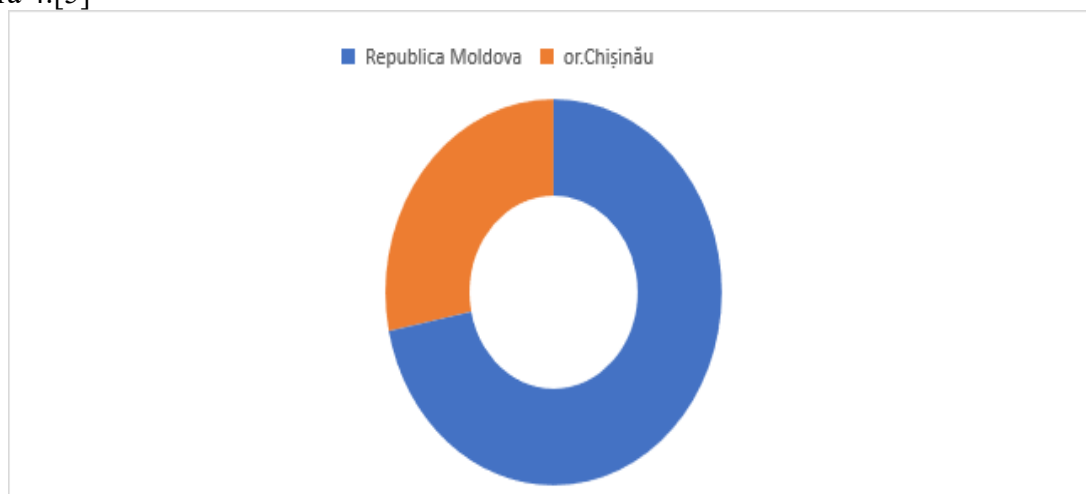

Figura 4 Ponderea bunurilor imobile comerciale din or.Chișinău, din totalul bunurilor imobile comerciale din Republica Moldova, înregistrate de filialele Î.S.Cadastru în anul 2022

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

Aproximativ o treime din numărul total de înregistrări cu bunurile imobile comerciale din Republica Moldova, sunt concentrate în orașul Chișinău, ceea ce vorbește despre o dezvoltare mai mare a pieței imobiliare din capitală, prin comparație cu alte orașe din țară. Explicația rezultă din tendința populației de a migra în zonele urbane, abandonând bunurile imobile din zona rurală și provocând deteriorarea sistemului normal de activitate. Această situație este cauzată de o serie de factorii care stimulează ocuparea teritoriului capitalei și anume:

- amplasarea geografică este una deosebit de favorabilă;
- amplasarea într-un nod al căilor de comunicație și transport: rutier, feroviar, aerian;
- dotarea cu elemente ale infrastructurii socio-culturale de nivel național;
- condiții climaterice favorabile pentru dezvoltarea turismului și sectorului balnear;
- potențial uman cu posibilități mari de dezvoltare ulterioară în orice domeniu;
- condiții suficiente pentru reorientarea către tehnologiile moderne;
- prezența cadrelor calificate în domeniul științelor și cercetărilor.[7]

Politica economică a Republicii Moldova urmează direcția consolidării valutei naționale, care influențează majorarea cursului valutar. În ultima perioadă se înregistrează un nou val, care vine ca o alternativă pentru majoritatea cetățenilor Republicii Moldova, manifestându-se sub forma investirii într-un bun imobil generator de venit, prin darea lui în arendă sau tranzacționarea ulterioară. Din punct de vedere economic, piața imobiliară activă, stimulează rentabilitatea achiziționării și gestionării unui bun imobil comercial, având drept scop crearea profitului. Crescând numărul ofertelor de bunuri imobile comerciale, apare totuși o discrepanță.[3] Criza pandemică a anului 2020 a afectat puternic practic toate domeniile de activitate. Centrele comerciale și HoReCa, au fost nevoite să-și sisteze activitatea pentru o lungă perioadă de timp, fapt care s-a răsfrânt asupra situației financiare. Managerul bunurilor imobile poate fi o persoană sau o întreprindere care se ocupă cu gestionarea unei proprietăți imobiliare contra unei anumite taxe, atunci când proprietarul nu poate participa personal la acest proces, sau nu este interesat în acest sens.

Managerul unei proprietăți imobiliare are o responsabilitate primară față de proprietarul imobilului și o responsabilitate secundară față de chiriași. Relația managerului proprietății imobiliare cu proprietarul și cu locatarul este crucială în satisfacerea așteptărilor ambelor părți ale contractului de chirie, pentru că ambele părți vor avea anumite așteptări cu privire la drepturi

și beneficii.[1]

Proprietarul unui imobil are următoarele așteptări de la managerul proprietății:

- efectuarea instrucțiunilor proprietarului, minimizarea costurilor de control și maximizarea veniturilor, în scopul menținerii unui flux de numerar stabil, ca o rentabilitate a capitalului investit;
- exercitarea controlului asupra clădirii în scopul protejării capitalului investit, prin oferirea unei taxe de îngrijire, pentru întreținerea corespunzătoare a clădirii;
- să fie profesionist și bine informat cu privire la legislația cu privire la statutul bunurilor imobile, practicile și procedurile de administrare a proprietății;
- sporirea valorii proprietății prin unele îmbunătățiri, menținerea și sporirea mândriei proprietarului privind posesia respectivă.

Chiriașii unei proprietăți, de asemenea au o serie de așteptări de la managerul de proprietate și anume:

- asigurarea „respectării liniștii”, a faptului că imobilul va fi folosit doar pentru scopurile menționate, fără interferențe cu proprietarul și/sau de alți locatari (cu excepția urgențelor);
- oferirea confortului spațiilor care trebuie încălzite în mod corespunzător, răcite și ventilate, cu cât mai multe facilități, în concordanță cu prețul chiriei;
- asigurarea securității și siguranței, într-o clădire în care nu există defecte esențiale sau condiții periculoase pentru sănătatea omului;
- asigurarea statutului de cazare și facilități care respectă standardele socio-economice și culturale atât pentru chiriași cât și pentru oaspeții acestora.

Deci managerul bunurilor imobiliare, în contextul lumii contemporane, poate fi definit ca fiind o persoană fizică sau juridică angajată de către o altă persoană fizică sau juridică în scopul asigurării gestiunii unei sau mai multor proprietăți imobiliare.[7]

Activitatea gestionarilor proprietăților imobiliare din Republica Moldova se rezumă la:

- vânzarea sau darea în locațiune a bunurilor imobile aflate în proprietatea întreprinderii;
- evaluarea imobilelor, în scopul determinării valorii rentabile atât pentru chirie, cât și pentru vânzare;
- controlarea colectării plăților pentru chirie;
- studierea pieței referitor la cerințele și ofertele în domeniul imobiliar;
- promovarea imaginii companiei, identificarea noilor clienți, menținerea unor relații bune cu clienții aflați în baza de date a companiei;
- identificarea obiectelor potențiale pentru investiții;
- efectuarea sau intermedierea unor tranzacții cu bunuri imobile;
- organizarea licitațiilor privind executarea lucrărilor de construcție, reconstrucție, reparație;
- colaborarea cu funcționarii autorităților publice locale și cu cei ai organelor cadastrale.[1]

Beneficiile oferite de managementul imobilului cu destinație comercială sunt:

- accelerarea recuperării investițiilor prin optimizarea utilizării spațiului;
- îmbunătățirea performanțelor proprietăților companiei și a celor închiriate prin analizarea permanentă a unor indicatori financiari și operaționali;
- permiterea evaluării oportunităților și determinarea riscurilor investițiilor;
- maximizarea potențialului de închiriere și vânzarea prin compararea valorii de piață a proprietăților.

În cadrul procesului de negociere a termenelor de închiriere sau a prețurilor de vânzare-cumpărare, managementul proprietăților imobiliare joacă un rol important materializat printr-un șir de avantaje:

- limitează riscurile prin existența funcțiilor care indică expirarea perioadelor de închiriere, a opțiunilor contractului de închiriere și a celorlalte prevederi;

– negociază contractele folosind istoricul costurilor pe baza cheltuielilor de mentenanță și management;

– identifică imediat spațiile vacante pentru potențialii chiriași.[6]

Prin intermediul managementului proprietăților imobiliare pot fi planificate mai ușor opțiunile pentru viitoarele închirieri, în funcție de numărul spațiilor libere sau a celor care se eliberează. Chiar dacă este vorba despre extinderea, vânzarea sau finalizarea perioadei de închiriere, sunt necesare unele informații esențiale, precum locațiile vacante și suprafața disponibilă exactă.

Pentru o mai bună gestionare a proprietăților din portofoliu, managementul proprietăților imobiliare, urmărește evoluția indicatorilor aferenți mai multor proprietăți simultan. Indicatori de tipul costului pentru un ocupant sau costul pentru metru pătrat.[7]

4. Concluzii

Prezentul articol este dedicat studiului particularităților procesului de management a bunurilor imobile cu destinație comercială, din Republica Moldova, aplicând metodele și tehnicile aprobate de Standardele Internaționale și de legislația în vigoare a Republicii Moldova. Obiectivul principal al managementului imobilelor cu destinație comercială constă în realizarea intereselor economice și sociale ale proprietarilor și ale utilizatorilor acestor bunuri, ale statului, precum și a întregii societăți. Procesul gestionării include elaborarea, organizarea și controlul deciziilor administrative privind utilizarea deplină a proprietății imobiliare ca un obiect de consum, de investiții și ca activ real.

Unul dintre rolurile principale ale managementului bunurilor imobile este acela de a crea o legătură între proprietarul bunurilor imobile și potențialul locatar sau chiriaș, oferind o oportunitate pentru acei proprietari care doresc să se distanțeze de chiriași.

O astfel de abordare, permite utilizarea eficientă a proprietății administrate de către manageri profesioniști. În lumea modernă, managementului imobiliar îi este atribuit rolul unui tip independent de afaceri.

Bibliografie

1. Adrian Anic-Popa, Managementul proprietății imobiliare, București, Editura Economică 2013.
2. Svetlana Albu, Ion Albu, Liubovi Usturoi Management investițional (în construcții) Chișinău Editura Tehnica-UTM, 2016 ISBN 978-9975-45-447-6.
3. Liliana Jitari, Curs universitar, Evaluarea imobilului cu destinație comercială, Editura Tehnica-UTM, 2016.
4. Informația cu privire la înregistrarea bunurilor imobile, conform Î.S Cadastru. Disponibil: http://www.asp.gov.md/ro/node/3667?fbclid=IwAR283oKfVCEffBkAV3bo2aYhtLerWcFIXHIKpg5abKdA0E7mQ_8b5Rq15K0, accesat la data de 02.08.2022
5. Ofertele cu bunurile imobile comerciale. Disponibil: www.999.md, accesat la data de 03.08.2022
6. Situația pe piața imobilelor comerciale în mun. Chișinău. Disponibil: <https://www.timpul.md/articol/cum-va-arata-piaa-imobiliara-din-moldova-in-2020-150347.html>, accesat la data 02.08.2022
7. Caracteristica pieții imobiliare. Disponibil: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B6%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C, accesat la 20.07.2022
8. Biroul Național de statistică. Disponibil: <https://statistica.gov.md/> accesat la 03.08.2022

THE IMPORTANCE OF ECONOMIC TRAINING OF ENTREPRENEURS IN THE PERFORMANCE AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM –SIZED ENTERPRISES

IMPORTANȚA INSTRUIRII ECONOMICE A ÎNTRERINZĂTORILOR ÎN OBȚINEREA PERFORMANȚELOR ȘI DEZVOLTĂRII ÎNTRERINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII

Svetlana MIRONOV¹

Abstract:

Entrepreneurs in the Republic of Moldova face problems of adapting to the market requirements of economic entities, designed to ensure a certain level of competitiveness and innovation. Through the training and development of the managerial skills and competencies of entrepreneurs and economic training, the aim is constantly to strengthen the positions of enterprises, helping them to strengthen the economic society, to enable them to compete with other enterprises nationally and internationally. By strengthening the positions of enterprises, the creation of new jobs is also promoted, thus reducing the unemployment rate in the areas where they are located.

Adequate training of entrepreneurs is important, as a significant percentage of them do not have economic education, which also prevents them from achieving high performance and transforming their business into engines of economic development. In particular, small and medium-sized enterprises are sensitive to the managerial incompetence of entrepreneurs, as evidenced by their modest economic results.

The ability to take anti-crisis decisions and create the right working conditions for the company in exceptional situations, has been and remains a strong attempt to resist for SMEs in the Republic of Moldova. Entrepreneurs are required to be able to deal with these situations, but this is complicated and, for some entrepreneurs, this is not possible due to lack of knowledge. In this context, the participation of entrepreneurs in training with various topics in the field of economics sciences, organized within competent organizations and institutions, will increase the quality of decisions taken, will update the methodological tools applied, will make companies flexible and adaptable to business conditions.

Keywords: *infrastructure for business, enterprises, entrepreneur, business, training, business consulting.*

JEL: *M20, M21, A20, A22, D80, D83, O12*

1. Introducere

Dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii constituie o prioritate pentru Guvernul Republicii Moldova, și din acest motiv, eforturile acestuia sunt orientate spre realizarea măsurilor privind stimularea populației pentru inițierea propriilor afaceri, extinderea libertății economice a întreprinzătorilor, dezvoltarea sectorului privat, în special a întreprinderilor mici și mijlocii.

Legislația Republicii Moldova nu impune restricții cu referire la persoanele care deschid afaceri, indiferent de forma organizatorico-juridică și pregătirea lor profesională sau lipsa acesteia. Lansarea în afaceri este punctul de start spre realizarea dorințelor și justificarea motivelor de inițiere a afacerii proprii. Important este ca în continuare întreprinzătorii să depună eforturi, pentru perfecționarea cunoștințelor în scopul asigurării unui management eficient. Pentru aceasta, ei au nevoie de cunoștințe pe care le dobândesc din diverse surse de învățare. Indiscutabil, rezultatele înregistrate de întreprinderile mici și mijlocii, sunt dependente de capacitățile și aptitudinile manageriale ale întreprinzătorului. Pentru formarea unei viziuni mai clare asupra realizării managementului acestei categorii de întreprinderi este necesar, în primul rând, de studiat personalitatea întreprinzătorului. Studiarea personalității acestuia apare în prim plan ca fiind principalul generator de idei și decizii în întreprindere. Analiza demografiei întreprinderilor și principalii indicatori de activitate vor permite să înțelegem rolul și necesitatea instruirii economice a întreprinzătorilor pentru a obține performanțe economice și dezvoltarea afacerilor. În prezentul articol sunt utilizate rezultatele cercetărilor statistice realizate de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova:

¹ Conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul "Administrarea Afacerilor", mun. Chișinău, e-mail: svetlana.mironov@usm.md

- Cercetarea statistică „Dezvoltarea Mediului de Afaceri” prin prisma dimensiunii de gen, desfășurată în perioada 5-25 septembrie anul 2018;
- Raportul analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2020;
- Informația privind demografia întreprinderilor (care au prezentat rapoarte statistice sau financiare în adresa BNS) în perioada anilor 2018- 2020;
- Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova în perioada anilor 2017-2021.

2. Demografia întreprinderilor în Republica Moldova

Demografia întreprinderilor presupune studiul evenimentelor de creare și de desființare a întreprinderilor, evoluția în timp a întreprinderilor nou create, aceste date fiind relevante pentru analize economice. [5]

În anul 2018 numărul întreprinderilor raportoare a constituit 48,8 mii întreprinderi, din care numărul întreprinderilor active a constituit 35,5 mii întreprinderi și reprezintă circa 72,7% din numărul total de întreprinderi raportoare. În anul 2019 numărul întreprinderilor raportoare a constituit 49,3 mii întreprinderi, din care 35,7 mii întreprinderi active sau circa 72,4% din numărul total de întreprinderi raportoare. În anul 2020 numărul întreprinderilor raportoare a constituit 50,5 mii întreprinderi, din care 36,5 mii întreprinderi active sau circa 72,2% din numărul total de întreprinderi raportoare.[5, 6, 7]

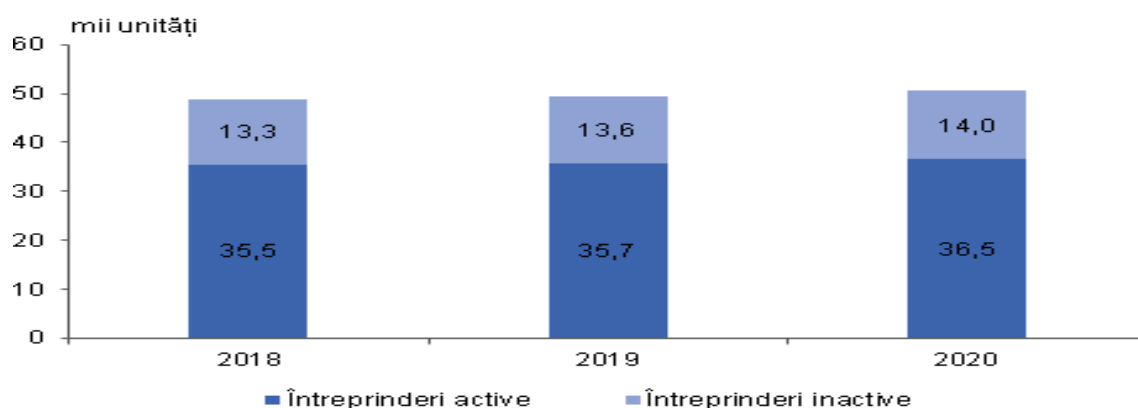

Figura 1. Numărul întreprinderilor raportoare în anii 2018-2020

Sursa: Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2020

Pe parcursul anului 2018 au fost create 4,9 mii întreprinderi și lichidate 7,8 mii întreprinderi[7]; în anul 2019 au fost create 5,3 mii întreprinderi și lichidate 9,1 mii întreprinderi[6], iar pe parcursul anului 2020, au fost create 5,0 mii întreprinderi și lichidate 10,5 mii întreprinderi[5]. Rata de creare a întreprinderilor noi în perioada de referință, a constituit 13,8%, ceea ce reprezintă numărul de întreprinderi nou create raportat la numărul de întreprinderi active în anul de referință. Din numărul de întreprinderi noi create în anul 2019, în anul 2020 au fost active 45,9%. În același timp, din numărul de întreprinderi noi create în anul 2018, în anul 2020 au fost active 44,3%. [5] Un simptom negativ pentru economia națională este rata mare de desființare a întreprinderilor, care în anul 2020, a constituit 28,7%.

Din figura 1. observăm că numărul întreprinderilor inactivе crește constant. Reieșind din faptul că nici un organ nu colectează informația cu privire la cauzele stării inactivе ale întreprinderilor, acest fenomen este doar fixat statistic.

Analizând numărul întreprinderilor active după vârstă, înțelegem că nu toate întreprinderile ”tinere” trec cu succes peste etapele de supravețuire și consolidare ale ciclului de

viață a afacerii. Frecvent se întâmplă, că având ideie de afacere bună și înființând o întreprindere, întreprinzătorii se ciocnesc cu multiple probleme legate de gestiunea acesteia.

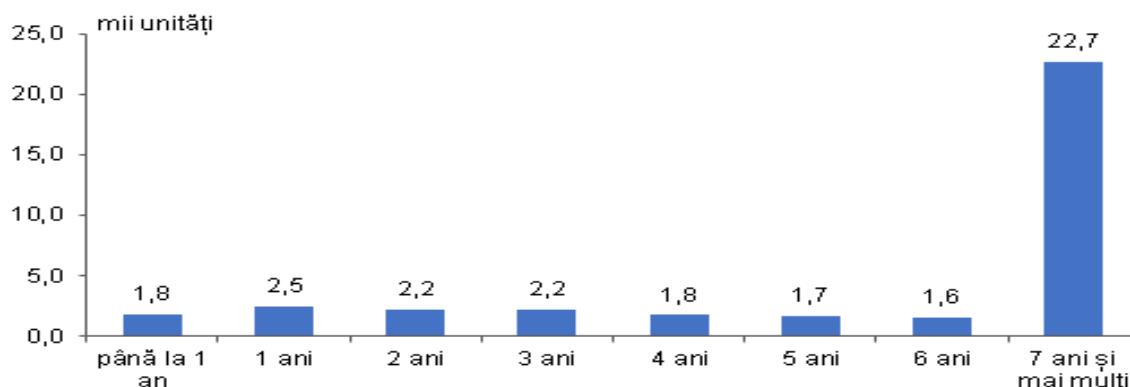

Figura 2. Numărul de întreprinderi active după ”vârsta” întreprinderilor, în anul 2020

Sursa: Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul

Trecerea la următoarea etapă a ciclului de viață necesită cunoștințe, abilități și competențe noi ale întreprinzătorilor, pentru a fi capabili să adopte decizii și să rezolve problemele de o complexitate mai mare. Particularitățile și caracteristicile subsistemelor sistemului de management a întreprinderilor mici și mijlocii, necesită cunoștințe în domeniul managementului operațional și strategic, în domeniul finanțelor și marketingului.

Tabelul 1. Ponderea ÎMM în totalul întreprinderilor raportoare în anii 2017 – 2021

Anii	Nr. de întreprinderi, mii			Nr. mediu anual de salariați, mii			Venituri din vânzări, mild. lei		
	Total	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %	Total	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %	Total	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %
2021	60,3	59,4	98,4	532,5	314,9	59,1	488,0	183,6	37,6
2020	58,1	57,2	98,6	526,7	316,8	60,1	381,9	150,1	39,3
2019	56,7	55,9	98,6	544,8	335,8	61,6	397,9	157,3	39,5
2018	56,5	55,7	98,7	540,3	328,0	60,7	356,7	144,2	40,4
2017	54,3	53,6	98,6	528,6	323,3	61,2	331,0	137,5	41,5

Sursa: Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova, în anul 2021

În anul 2020 numărul întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM) a constituit 57,2 mii întreprinderi și reprezintă circa 98,6% din numărul total de întreprinderi. În anul 2021 numărul întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM) a constituit 59,4 mii întreprinderi și reprezintă circa 98,4% din numărul total de întreprinderi raportoare. Numărul mediu al salariaților în ÎMM în anul 2020 a constituit 316,8 mii, deținând 60,1% din total numărul mediu de salariați al întreprinderilor. În anul 2021, numărul mediu al salariaților în ÎMM a constituit 314,9 mii, deținând 59,1% din total numărul mediu de salariați al întreprinderilor. Veniturile din vânzări ale ÎMM în anul 2020 au însumat 150112,1 mil. lei sau 39,3% din venituri din vânzări în total pe economie. Veniturile din vânzări ale ÎMM în 2021 au însumat 183 569,7 mil. lei sau 37,6% din venituri din vânzări în total pe economie.

Analiza indicatorilor întreprinderilor mici și mijlocii arată că în anul 2021 veniturile din vânzări în medie pe o întreprindere au constituit 3,1 mil lei, cu 470,4 mii lei (sau 17,9 %) mai mult față de anul 2020. Veniturile din vânzări în medie pe o întreprindere în anul 2020 au constituit 2 622,2 mii lei, cu 191,5 mii lei (sau 6,8 %) mai puțin față de anul 2019.

Veniturile din vânzări ale ÎMM în anul 2021 în medie pe un salariat au constituit 582,9 mii lei, cu 109,1 mii lei (sau 23,0%) mai mult față de anul 2020, pe când, veniturile din vânzări ale ÎMM în medie pe un salariat, în 2020, au constituit 473,8 mii lei, cu 5,2 mii lei (sau 1,1 %) mai mult față de anul 2019. [1, 2]

3. Date generale despre întreprinzători

În studiul realizat de Biroul Național de Statistică, privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat se arată că majoritatea antreprenorilor dețin studii superioare universitare (68,4% din antreprenorii din Republica Moldova), 4% dintre aceștia dețin diplomă de masterat și aproape 1% - diplomă de doctorat sau postdoctorat. Totodată, 20,1% din antreprenori dețin diplomă de studii medii de specialitate și aproape 11% - diplomă de studii medii generale, liceale sau gimnaziale și studii secundar profesionale (vedeți Figura 3.). [3, p. 38]

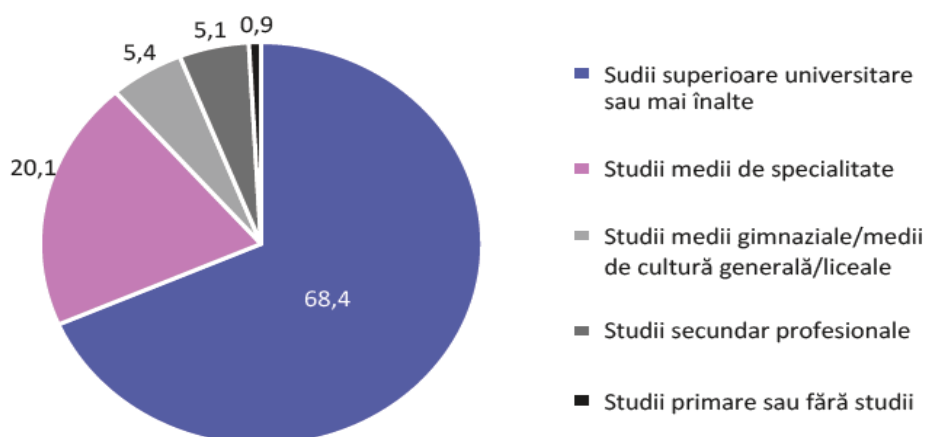

Figura 3. Distribuția antreprenorilor după nivelul de instruire, 2017, %

Sursa: Biroul Național de Statistică "Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2020, pag. 39.

Nu există mari diferențe între nivelul de studii al antreprenorilor de sex feminin și cei de sex masculin, totuși, gradul de participare al bărbaților cu studii superioare în activitățile de antreprenariat este mai înalt. Ponderea femeilor antreprenoare cu studii superioare este de 68,1%, iar a bărbaților antreprenori – de 68,6%. Astfel, gradul de participare a femeilor cu studii superioare la activitățile de antreprenariat este mai jos cu circa 0,5 p.p. (Figura 4.). [3, p. 39]

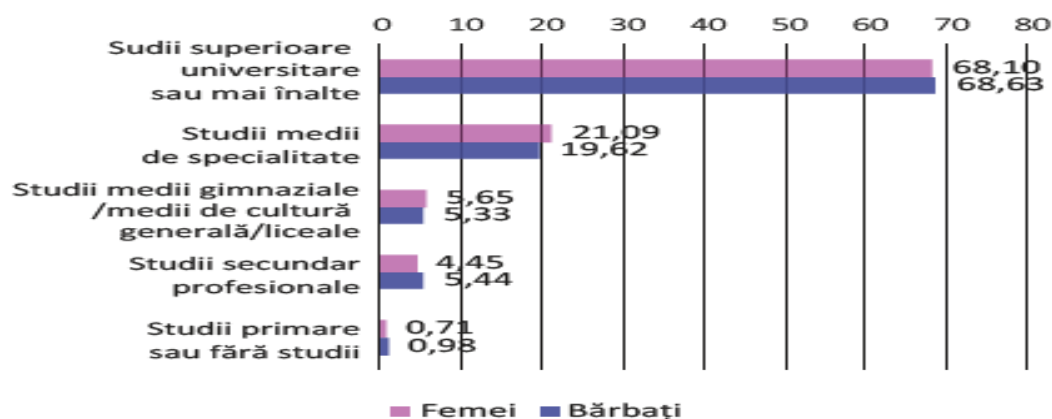

Figura 4. Nivelul de studii al antreprenorilor pe sexe, 2017, %

Sursa: Biroul Național de Statistică "Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2020, pag. 39.

Cel mai mare număr de întreprinzători cu studii superioare se regăsesc printre managerii angajați (80,5% din totalul managerilor) și coproprietari (74,3%). Totodată, cea mai înaltă pondere de antreprenori cu studii medii de specialitate se regăsește printre proprietarii unici de afaceri (21,9%), în special se evidențiază cota înaltă a femeilor antreprenoare cu acest nivel de studii (23,8%). [3, p. 40]. Prezența studiilor superioare printre întreprinzători variază în funcție de dimensiunea întreprinderii. Întreprinzătorii cu studii superioare dețin mai puține întreprinderi mici (66,2% din întreprinderile până la 10 salariați) și mai multe întreprinderi medii și mari (89,7% din întreprinderile cu 50-249 salariați și 98,7% din întreprinderile cu mai mult de 250 salariați). Această tendință este valabilă atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori. Femeile antreprenoare ce dețin sau gestionează întreprinderi mari (mai mult de 250 salariați), în general, toate (100%) dispun de studii superioare (Figura 5.). [3, p. 40]

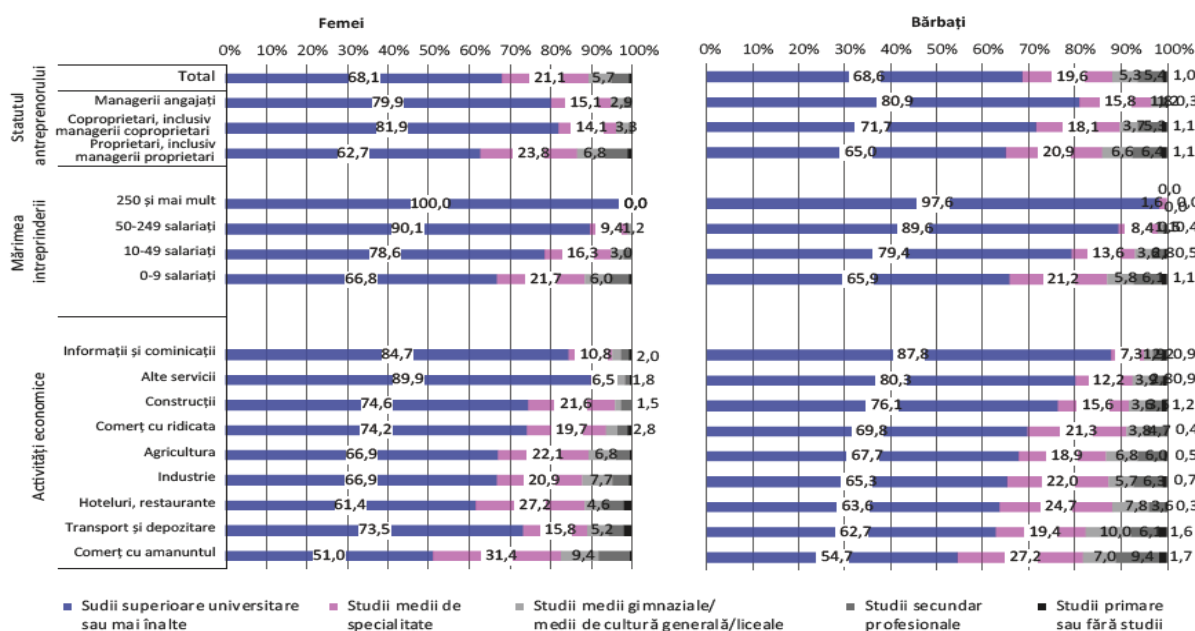

Figura 5. Distribuția antreprenorilor după nivelul de educație, sexe, statut, activități economice și mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: Biroul Național de Statistică "Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2020, pag. 40

Ramura economiei naționale cu cei mai mulți antreprenori cu studii superioare este tehnologia informațiilor și comunicațiilor. În cadrul acestei ramuri 86,9% din antreprenori dețin studii superioare, inclusiv 84,7% din femeile antreprenoare și 87,8% din bărbații antreprenori (Figura 5.), studiile reprezentând un factor determinant pentru a deveni antreprenor în acest domeniu. De asemenea, ponderi înalte de antreprenori ce dețin diplomă de studii universitare se regăsesc în sfera serviciilor (83,9%), construcțiilor (75,9%) și comerțului cu ridicata (70,9%). Cel mai mic număr de antreprenori cu studii superioare se regăsește în ramura comerțului cu amănuntul (52,9%) atât în cazul femeilor antreprenoare (51%), cât și în cazul bărbaților antreprenori (54,7%). [3, p. 40]

3. Instruiri antreprenoriale și formare profesională

Instruirile și suportul informațional contribuie la sporirea abilităților și competențelor antreprenoriale și manageriale ale întreprinzătorilor atât la etapa de lansare, cât și ulterior în procesul de activitate.

Circa 1/3 din totalul antreprenorilor au participat la cel puțin un curs de instruire cu privire la modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri. Nu există mari diferențe de gen în ceea ce privește participarea antreprenorilor la instruirile antreprenoriale, gradul de participare a femeilor și bărbaților la instruire fiind aproape egal (35,6% comparativ cu 35,1%). [3, p. 123]

Micii antreprenori participă în proporție maimică la instruiți comparativ cu deținătorii de afaceri mari (31% comparativ cu 69%), deși asemenea instruiți în rândul acestora ar fi cele mai indicate, ținând cont de vulnerabilitățile cu care se confruntă de obicei: acces limitat la finanțe, integrarea joasă a tehnologiilor, insuficiența cunoștințelor de administrare a afacerii.[3, p.123].

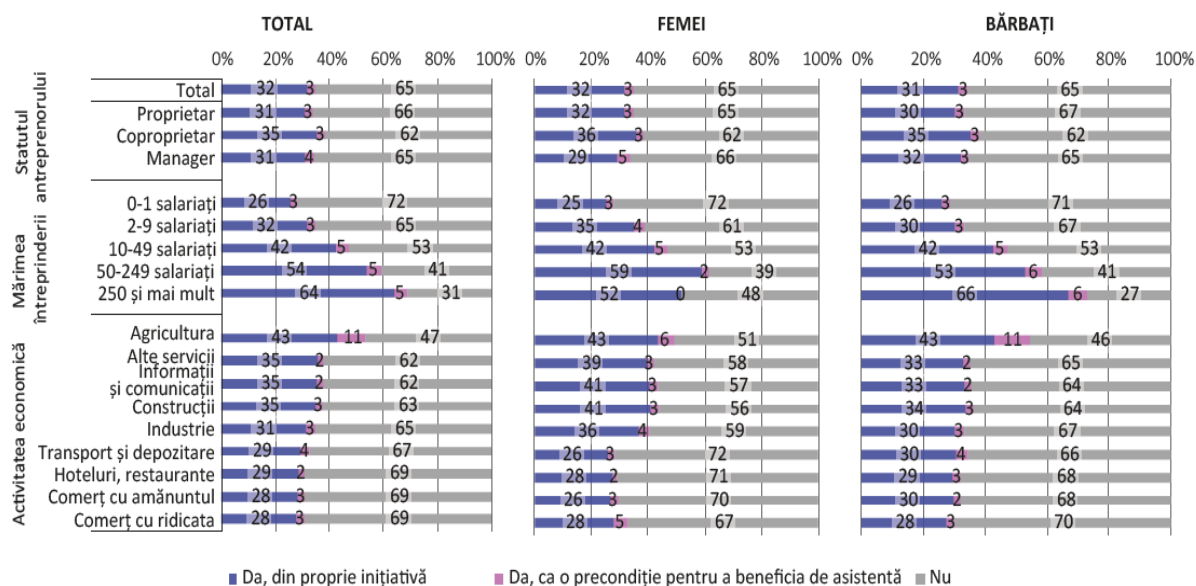

Figura 6. Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire

Sursa: Biroul Național de Statistică "Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenorat, 2020. p. 119.

Acesta este un alt dezavantaj, care influențează competitivitatea acestor întreprinderi. Totodată, sectorul economic în care antreprenorii participă cel mai des la instruiți este cel al agriculturii, unde mai mult de jumătate din antreprenori (54%) au beneficiat de instruiți. Însă în acest sector se constată cele mai mari diferențe de gen, rata de participare a femeilor antreprenoare fiind mai mică comparativ cu a bărbaților (49% versus 54%). Tot în acest sector se constată cei mai mulți antreprenori care au beneficiat de instruiți ca condiție pentru a beneficia de asistență (11% comparativ cu 3% - media națională), dat fiind faptul că agricultura este sectorul care beneficiază cel mai frecvent de granturi și suport antreprenorial. Numărul întreprinderilor care au asigurat personalul cu cursuri de formare profesională este foarte mare la nivel național (circa 28% din întreprinderi). Aceste oportunități sunt mai puțin întâlnite în întreprinderile conduse de femei, în special în cele mici și mijlocii (circa 24% din întreprinderi), ceea ce creează decalaje de competitivitate și productivitate între întreprinderile deținute de bărbați și cele deținute de femei. Constrângerile financiare reprezintă principalele cauze ale accesului limitat al angajaților din aceste entități la instruiți profesionale.

4. Concluzii

Indicatorii activității sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, pentru perioada anilor 2017-2021, demonstrează viabilitatea acestui sector important pentru economia națională, inclusiv au demonstrat rezistența și pe timp de pandemie. Însă, indiferent de faptul că peste 98% din numărul de întreprinderi sunt întreprinderi mici și mijlocii, veniturile din vânzări ale acestei categorii de întreprinderi sunt mult mai mici decât ale întreprinderilor mari, constituind în anul 2021 37,6%, fiind cu 1,7% mai puțin în comparație cu anul 2020. Luând în considerare că ponderea salariaților antrenați în activitățile IMM a constituit în anul 2020 - 60,1%, iar în anul 2021 - 59,1% din numărul mediu anual de salariați, putem deduce că productivitatea întreprinderilor din sectorul IMM este inferioară comparativ cu întreprinderile mari. Făcând

legătura cu rezultatele cercetării Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, putem presupune că rezultatele pe care le obțin întreprinderile mari se datorează, inclusiv, și participării aparatului managerial și angajaților acestora la instruire și cursuri de dezvoltare profesională.

Ponderea semnificativă a întreprinderilor inactice și rezultatele modeste înregistrate de IMM-uri, ne vorbește despre un management ineficient și inefectiv în cadrul acestor întreprinderi. Aceasta este consecință a conducerii întreprinderilor de către proprietarii acestora, care, cel mai frecvent, nu dețin aptitudini și cunoștințe în domeniul managementului. Deci, respectiv, putem concluziona că, datorită instruirii economice a persoanelor deținătoare a funcțiilor de conducere în întreprinderile mici și mijlocii, prin participare la training-uri și seminare specializate, sesiuni de formare organizate în cadrul companiilor prestatoare de servicii de instruire, instituțiilor de învățământ, centrelor de excelență în afaceri și a altor organizații, va crește eficiența deciziilor, obținerea performanțelor, ceea ce va asigura dezvoltarea și competitivitatea IMM-ilor.

Pașul următor trebuie făcut în direcția creșterii eficienței întreprinderilor mici și mijlocii, care sunt în etapele inițiale ale ciclului de viață, pentru a asigura funcționalitatea lor și păstrarea locurilor de muncă formate de aceste întreprinderi.

Bibliografie:

1. *Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova în anul 2020*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7066>
2. *Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova în anul 2021* <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7496&parent=0> (vizitat 09.08.2022)
3. Biroul Național de Statistică ”*Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat*, 2020. p. 176. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Antreprenariat_feminin/Antreprenariat_Femei_Barbat_2020.pdf (vizitat 28.05.2021)
4. Biroul Național de Statistică. Notă analitică ”*Dezvoltarea Mediului de Afaceri*”, 2018. p. 24, https://statistica.gov.md/public/files/ComPresa/Antreprenariat_feminin/Antreprenariat_femei_barbat_2018.pdf (vizitat 15.07.2021)
5. *Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2020*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7230&parent=0>
6. *Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2019*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6853&idc=168>
7. *Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2018*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6540>

THE EXPERIENCE OF USING MASS GATHERING MEDICINE DURING THE COVID-19 PANDEMIC CRISIS IN REPUBLIC OF MOLDOVA

EXPERIENȚĂ DE UTILIZARE A MASSMEDICINEI ÎN TIMPUL CRIZEI PANDEMICE DE COVID-19 DIN REPUBLICA MOLDOVA

Natalia MORARI ¹

Igor CUROV ²

Elena MORARI ³

Abstract

The main source of information in our world is the media. They cover various spheres of life, and, therefore, are of great importance in the process of building an information picture of the world. The healthcare sector is no exception. The market of medical services occupies one of the priority places in the development of the health of the nation, and is determined, on the one hand, by a certain combination of medical technologies, medical equipment and services, and on the other hand, by communications between the producer (seller) of services and consumers.

The level of patient satisfaction with the quality of medical care is one of the indicators of the rating assessment of the activities of medical organizations. Acting as the main source of information and a means of communication, the media form the worldview of a modern patient, set the direction for changes in his ideas, value orientations, aim communities of people at health care, etc.

Taking over the world, the COVID-19 pandemic presented to all mankind a public health emergency of international concern and a global epidemic that quickly spread around the world, causing severe health, social and economic consequences. The media has a key role to play in providing the population with clear, understandable information, as well as in promoting such behavior that allows people to protect their health and the health of their loved ones.

Key words: medical services, Mass Media in medicine, information.

JEL: M0, M30

1. Introduction

Modern society is an information society. Information is an integral part of our life. The main source of information in our world is the media. They cover various spheres of life, and, therefore, are of great importance in the process of building an information picture of the world.

In the modern period of development of the Republic of Moldova, the successful solution of political, economic and social tasks increasingly depends on the action of such a subjective factor as the social activity of the individual.

Mass media play an important role in shaping activity. The growing role of the press, radio and television in the public life of the Republic of Moldova is evidenced by their rapid growth, prevalence and accessibility of mass media, especially during the COVID-19 pandemic.

The wide possibilities of the media make it necessary to study the mechanisms of their functioning and development, the effectiveness of influencing the audience in the field of healthcare.

Among the social values that a person possesses, one of the most important is health. Human health is an integral part of social wealth, and how this wealth is used, protected and reproduced depends on society.

The market of medical services occupies one of the priority places in the development of the health of the nation, and is determined, on the one hand, by a certain combination of medical

¹Mag. în econ., lector universitar, Institut Internațional de Management IMI-NOVA, Chișinău, Republica Moldova, e-mail:natusea69@mail.ru.

²Doctorand, Academia de Studii Economice a Moldovei, ASEM, e-mail:dr.kurov@gmail.com.

³Medic IMSP Spitalul clinic al Ministerului Sănătății RM, e-mail:dr.morari@mail.ru.

technologies, medical equipment and services, and on the other hand, by communications between the producer (seller) of services and consumers.

UNICEF's keynote report today states that survivors of COVID-19 may experience long-term effects of COVID-19 on their mental health and well-being.

Therefore, it is so important that healthcare institutions are called upon to carry out work in the field of communication impacts on the patient, forming measures for advertising messages, methods of stimulating the sale of medical services, since “in the process of communication, messages are exchanged, information is transferred from one person to another”, and All this is possible only with the help of the media.

Currently, the topical issue of research is the study of the information field of the media, in particular, what kind of social connotation does the disseminated information about health have.

2. Analysis of the use of Mass Media in medicine during the COVID-19 pandemic crisis in the Republic of Moldova

Everyone is talking about coronavirus disease (COVID-19), and everywhere you look there's information on the virus and how to protect yourself from it. Knowing the facts is key to being properly prepared and protecting yourself and your loved ones. Sadly, there's a lot of information out there that is incorrect. Misinformation during a health crisis leaves people unprotected and vulnerable to the disease and spreads fear and stigmatization.

According to current statistics in the Republic of Moldova as of 27.08.2022.

Table 1. Current statistics on coronavirus as of 27.08.2022 (Moldova)

Population	4 014 thousand	
Total infections	569 088	14,2 %
Fatalities	11 725	2,1 %
Recovered	504 142	88,5 %
Are sick now	53 221	9,4 %
Tests done	3 216 305	
Tests per 1 million	801 302	

Source: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/moldova/>

Table 2. Current vaccination statistics as of 12.06.2022 (Moldova)

Population	4 014 thousand	
Number of vaccinated	1 083 286	26,99 %
Fully vaccinated	1 063 425	26,49 %
Booster dose	82 869	2,06 %
Total vaccinations	2 165 600	

Source : <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/moldova/>

Where:

- *Number of people vaccinated* - total number of people who received at least one dose of the vaccine;
- *Fully vaccinated* - the total number of people who received all the doses prescribed in the vaccination protocol;
- *Booster dose* - total number of people who received an additional booster dose;
- *Total vaccinations* - the total number of doses administered (the number of single doses may not equal the total number of people vaccinated - people may receive multiple doses depending on the vaccination protocol).

The data given in the tables show a disappointing picture of the incidence rate in the Republic of Moldova.

In March 2021, Moldova ranked 28th in the world in terms of the number of deaths caused by coronavirus, and 22nd in Europe.

To maintain health, the urgent task is to form a new culture of health among the entire population, which reduces not only the likelihood of diseases, but also allows you to gradually strengthen the vitality of a person through the use of traditional and non-traditional methods for the prevention and treatment of diseases.

It is impossible to change people's attitude to their health without the help of the most powerful tool for forming public opinion - the media.

The level of patient satisfaction with the quality of medical care is one of the indicators of the rating assessment of the activities of medical organizations.

The main principles for ensuring patient satisfaction are: accessibility of medical care for consumers of medical services; providing patients with the necessary information; attention and participation of the doctor, nurse to the patient's condition; observance by medical personnel of the principles of medical ethics and deontology; results of medical care received.

The media are key players in public health, shaping risk perceptions and targeting communities for health.

The mass media is a system for communicating visual and audio information on the principle of a broadcast channel, which covers a mass audience and has a periodic form of distribution.

The distinctive features of the media are publicity, i.e. unlimited range of users; availability of special technical devices, equipment; the inconstant volume of the audience, which varies depending on the interest shown in a particular program, message or article.

In modern societies, the media, to varying degrees, perform a number of different functions:

1. The entertainment function is that it satisfies the various aesthetic needs of the population, for example, by showing movies, concerts, sports, and so on.

2. The economic function is the implementation of trade advertisements, the provision of data on the exchange rate, on the economic activities of various industrial and trade organizations.

3. The educational function of the media is to show educational programs, use the media in the educational process.

4. The most important of all functions, of course, is the information function.

The information function is to receive and disseminate data on the most important events for citizens and authorities. Usually, the information provided includes not only impartial coverage of any facts, but often their commenting and evaluation.

The information function allows you to form the opinion of the population about the activities of the government, parliament, administrations of municipalities and other political institutions, about administrative and other areas of life based on the information received and presented in the media, and also makes it possible to actively judge political or other events taking place in the world or in the country.

As the third year of the COVID-19 pandemic approaches, its consequences continue to seriously affect the mental health and well-being of the population of the Republic of Moldova. COVID-19 is handled differently by people.

Most infected patients experience mild to moderate symptoms of the disease and recover without hospitalization, while others endure it more difficult, they need medical and psychological help.

For people who find themselves in various situations during this pandemic, it is vital to have clear, timely and accurate information from reliable sources.

Information provided by the media should not acknowledge the presence of uncertainty and this information should help people protect themselves and prepare for the different scenarios that are possible during a pandemic.

This is critical to containing the spread of COVID-19 infection and fears associated with it, and to mitigate its effects.

Recently, when talking about the spread of COVID-19 infection, people constantly influence each other. The purpose of such mutual influence is to change the behavior of another person or group of people. There are three main forms of psychological influence:

Suggestion is the influence of one person on another or a group of people, which is based on the authority and trust of the inspirer. The people to whom the suggestion is addressed perceive it without critical evaluation, that is, with full confidence.

Persuasion is based on logical reasoning. Its goal is for a person to understand the information and then change their behavior.

Imitation is manifested in the conscious or unconscious copying of the behavior of another person.

These forms of influence can be combined.

In the structure of the influence of the media on the formation of public opinion, suggestion occupies the first place, the second is persuasion, and the third is imitation. That is, all mass media have an inspiring influence on the population to a greater extent, persuasive to a lesser extent, and imitation is rather weakly expressed.

The media can both stimulate the improvement of the quality of medical care, the interest of patients in cooperation with medical workers in the fight against the disease, and sow doubts and disappointments among consumers of medical services.

The ongoing COVID-19 crisis has led to a number of negative impacts on the Moldovan media. Some of the consequences, such as restrictions on access to information and restrictions on the flow of information, are a direct result of government actions to manage the crisis.

Other negative consequences, such as lack of funds and additional hardship for women working in the media, are indirect consequences that severely limit the work of independent media and journalists.

By disseminating accurate information, the media can also minimize rumors and misinformation and thereby help reduce public anxiety and fear about this new threat. The media can also help change people's behavior in a way that limits the spread of the disease and prevents healthcare systems from being overwhelmed, whose ability to provide emergency treatment and intensive care may be limited. Journalists have the ability to tell stories and inspire people to take collective action.

In order to overcome this epidemic, solidarity between individuals, communities of people, media and organizations is needed.

UNICEF played a great positive experience in covering the problems of the COVID-19 pandemic in Moldova.

In addition to the positive educational moments since the onset of the COVID-19 pandemic, UNICEF Moldova has provided strengthened support to Moldovan healthcare facilities to cope with the public health crisis. A total of 75 oxygen concentrators were donated, worth over USD 77,600, of which 55 concentrators were purchased with the financial support of USAID. [3]

After all, the main task of the media in the Republic of Moldova during the period of COVID-19 should be to help change the behavior of people in such a way as to limit the spread of the disease and prevent the overload of healthcare systems, whose capacity for emergency treatment and intensive care may be limited.

It should be noted that being the main source of information and a means of communication, the media form the worldview of a modern patient, set the direction for changes in his ideas, value orientations, etc.

Therefore, optimization of relationships between the media, doctors and patients in various processes is an urgent social problem.

It must be remembered that the main role of the media in the Republic of Moldova is to provide positive information that will be in demand by the population. In order to form value orientations and motivations for maintaining and strengthening one's own health, it is necessary that positive medical information be broadcast regularly, and also taking into account the characteristics of the audience (interests, age, gender). The effectiveness of the media activities depends on how competently, professionally, and accessible information about the possibilities and methods of maintaining health is offered.

3. Conclusions

Summing up the above, the author sharpened attention to the problems of medicine in society, as well as the reflection of this interest in the media.

Any information that comes from the media leaves its mark on the consciousness, as well as the subconscious of a person, positive information relieves tension in society, creates more favorable conditions for mastering a wide range of information, affects the development of society, by identifying the possible potential of society itself.

A special role in covering problems during the COVID-19 pandemic belongs to the media, which can both stimulate the improvement of the quality of medical care, the interest of patients in cooperation with medical workers in the fight against the disease, and sow doubts and disappointments among consumers of medical services.

The special role of the media in the process of covering the topics of COVID-19 should be noted.

Many information-analytical and educational programs on television, articles and headings in the print media were devoted to various diseases, health protection, harmful environmental factors, etc., thereby actively contributing to the speedy recovery of patients, while others had adverse consequences.

Medicine in the Republic of Moldova, in recent decades, has been particularly affected by “unfair and unreliable media propaganda”. Due to dishonest journalists, the authority and status of a doctor in society is lost, and the patient's instinct for self-preservation is weakened. As a result, there is a moral decay of people, which has a negative impact on the development of society. The consequence of this state of affairs is the destruction of social solidarity, the decline in the status of the doctor and domestic medicine in general in the public mind, which, of course, leads to conflicts.

Summarizing the experience of the media of the Republic of Moldova in covering the issues of the COVID-19 pandemic, one can clearly identify the positive and negative role of their influence. The positive role of the media is to:

- a) participation in preventive work;
- b) carrying out the bulk of information activities;
- c) positioning itself as a link between the three agents named.

The negative role of the media in these processes is manifested in:

- a) biased or incompetent information on medical topics that negatively affects the behavior of patients in the drug market;
- b) the pursuit of commercial goals to the detriment of health care;
- c) incomplete or one-sided coverage of events in medicine and healthcare.

After all, the functioning and viability of society as a whole depends primarily on the health of its constituent individuals, and this can be achieved through correctly received information from the media.

Bibliography

1. Bakulev G.P.: Mass communication: Western theories and concepts: textbooka manual for university students / GP Bakulev - M: Aspect Press, 2015 - 176 p.
2. <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/moldova/>
3. <https://www.unicef.org/moldova/en/coronavirus-disease-covid-19>
4. https://twitter.com/intent/follow?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1468888596103024641%7Ctwgr%5Eb4f32aa2b43b1cebec90860374cb1571e3936a1f%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Frussian%2Ffeatures-59871497&screen_name=IHU_Marseille
5. https://ru.unesco.org/sites/default/files/covid-19_adviceforjournalists_euro_ru.pdf
index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/moldova/

REPUBLIC OF MOLDOVA: CURRENT STATE OF GENDER DIFFERENCES IN PENSION INSURANCE

REPUBLICA MOLDOVA: STAREA ACTUALĂ A DIFERENȚELOR DE GEN ÎN ASIGURĂRILE DE PENSII

Andrei PETROIA¹

Abstract

Egalitatea de gen conform definiției sale standard – a avea acces egal la resurse economice, niveluri egale de educație și acces la piața muncii – nu duce neapărat la creștere economică în toate cazurile și nici nu beneficiază invariabil bărbații și femeile în mod egal.

Genul este un aspect important în dezvoltare. Este un mod de a privi modul în care normele sociale și structurile de putere influențează viețile și oportunitățile disponibile diferitelor grupuri de bărbați și femei. La nivel global, mai multe femei decât bărbați trăiesc în sărăcie. Femeile sunt, de asemenea, mai puțin probabil decât bărbații să primească educație de bază și să fie numite într-o funcție politică la nivel național și internațional. Înțelegerea faptului că bărbații și femeile, băieții și fetele se confruntă cu sărăcia în mod diferit și se confruntă cu diferite bariere în accesul la servicii, resurse economice și oportunități politice ajută la ținerea intervențiilor.

În timp ce inegalitățile de gen s-au diminuat în unele aspecte ale vieții, ele rămân adânc înrădăcinate în altele. Marea majoritate a femeilor din întreaga lume nu se bucură de egalitate în participarea economică, securitate fizică, acces la pământ și resurse financiare sau venituri. Reducerea decalajelor de gen necesită intervenții politice care sporesc oportunitățile și rezultatele economice ale femeilor.

Din păcate, normele de gen pot restricționa oportunitățile economice ale femeilor prin limitarea accesului acestora la informații și rețele, locuri de muncă și bunuri. Normele de gen justifică, de asemenea, o segregare ocupațională în funcție de gen, care adesea relegă femeile la locuri de muncă care sunt considerate mai puțin valoroase și, astfel, plătesc salarii mai mici.

De asemenea, pentru o anumită cercetare trebuie să înțelegem această scindare de gen în Republica Moldova pentru a face o analiză profundă și a primi date corecte din calculele mele. Înainte de a face o analiză de gen, este important să înțelegem conceptul de „gen”. Genul – este definit ca norme și ideologii construite social care determină comportamentul și acțiunile bărbaților și femeilor. Înțelegerea acestor relații de gen și a dinamicii puterii din spatele lor este o condiție prealabilă pentru înțelegerea accesului indivizilor la și distribuția resurselor, a capacității de a lua decizii și a modului în care femeile și bărbații, băieții și fetele sunt afectați de procesele politice și dezvoltarea socială.

Key words: decalaj de gen, sistem de pensii, Republica Moldova

JEL: A13, E61, H53, H55, H61, H75, I28, I31, I38, I31, J14, J16, J26, J88, O11, K38

1. Introduction

Gender equality as per its standard definition – having equal access to economic resources, equal levels of education, and access to the labor market – does not necessarily lead to economic growth in every case, nor does it invariably benefit men and women equally.

Gender is an important consideration in development. It is a way of looking at how social norms and power structures impact on the lives and opportunities available to different groups of men and women. Globally, more women than men live in poverty. Women are also less likely than men to receive basic education and to be appointed to a political position nationally and internationally. Understanding that men and women, boys and girls experience poverty differently and face different barriers in accessing services, economic resources and political opportunities helps to target interventions.

While gender inequalities have diminished in some aspects of life, they remain deeply rooted in others. The vast majority of women around the world do not enjoy equality in economic participation, physical security, access to land, and financial resources or earnings. Closing gender gaps requires policy interventions that enhance women's economic opportunities and outcomes.

¹Conf. univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul “Finanțe și Asigurări”, mun.Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61, petroia5@hotmail.com

Unfortunately, gender norms can restrict women's economic opportunities by limiting their access to information and networks, jobs, and assets. Gender norms also justify a gendered occupational segregation that often relegates women to jobs that are deemed less valuable and thus pay lower wages.

For given research we need to understand this gender split in the Republic of Moldova to make deep analysis and to receive correct data from our calculations. Before undertaking a gender analysis, it is important to understand the concept of 'gender'. Gender is defined as socially constructed norms and ideologies, which determine the behavior and actions of men and women. Understanding these gender relations and the power dynamics behind them is a prerequisite for understanding individuals access to and distribution of resources, the ability to make decisions and the way women and men, boys and girls are affected by political processes and social development.

The investigated object consists in gender analysis of public spending for pension insurance. It is well known the fact that not all public expenses could be analyzed by gender, first of all because we do not dispose of such statistics. The discrepancies regarding men and women could be more clearly observed in such domains like education, health care and social insurance.

Methodology and methods of analysis suppose the application of economic methods, statistical methods, charts and tables, comparison, observation, classification, grouping, analysis as well as deduction of some conclusions regarding the analyzed subject. Graphics and tables are at the base of analysis, as well as figures and charts, while the analysis main tool is constituted by the observation and deducting conclusions regarding the dynamics, share and available statistics by gender on the national public expenditures.

2. General overview of public spending for pension insurance in the Republic of Moldova

Pension spending is defined as all cash expenditures (including lump-sum payments) on old-age and survivors pensions. Old-age cash benefits provide an income for persons retired from the labour market or guarantee incomes when a person has reached a 'standard' pensionable age or fulfilled the necessary contributory requirements. This category also includes early retirement pensions: pensions paid before the beneficiary has reached the 'standard' pensionable age relevant to the program. It excludes programs concerning early retirement for labour market reasons. Old-age pensions includes supplements for dependents paid to old-age pensioners with dependents under old-age cash benefits. Old age also includes social expenditure on services for the elderly people, services such as day care and rehabilitation services, home-help services and other benefits in kind. It also includes expenditure on the provision of residential care in an institution. This indicator is measured in percentage of GDP broken down by public and private sector. Private pension spending includes payments made to private pension plan members, or dependents after retirement and covers persons working in both the public and private sectors.

For more detail explanation it would necessary to compare information about two years: 2015 and 2021. All amounts were taken from national site of the Republic of Moldova: <http://cnas.md/>.

The National State Insurance Fund is an autonomous legal body of state power with the status of a person and manages the compulsory social insurance system. The National State Insurance Fund was established in 2001 on the basis of the Law No. 489-XIV of July 8, 1999 on State Insurance Procedure.

Firstly, we would like to take attention to Table 1 "Information on recipients of pensions, social benefits and benefits for families with children registered with the National Social Insurance Cash Register as of 01.07.2015".

The structure contains following *Recipient categories*:

- Total pensions;
- State social benefits;
- Benefits for families with children;

- The amount of the minimum old-age pension.

Here we can see that total pensions received by 673534 persons in July 2015. The bigger percentage of total pensions consists in age pensions equal to 75.94%. On the second place we have disability pensions with 19.99%. The third place belongs to survivor's pension, the proportion of which is equal to 2.28%. Other categories of pensioners occupy the fourth line with 1.27%. And the others placed on next calculations:

- Pensions to participants in the liquidation of the consequences of the accident at the Chernobyl nuclear power plant – 0.28%;
- Pensions for conscripts and members of their families – 0.13%;
- Pensions for certain categories of civil aviation workers – 0.09%;
- Retirement pensions – 0.015%;
- Pensions for certain categories of cultural workers – 0.004%.

As well, we can mention the biggest average amount of pension's payment, which is foreseen for the category of pensions for certain categories of civil aviation workers equal to 6296.72 lei.

Table 1. Information on recipients of pensions, social benefits and benefits for families with children registered with the National Social Insurance Cash Register as of 01.07.2015

Recipient categories	number of recipients (persons)	average amount of payment (lei)
Total pensions	673534	1170-81
<i>including:</i>		
- age pensions	511507	1200-21
- disability pensions	134653	938-51
- survivor's pension	15324	594-55
- retirement pensions	99	676-22
- pensions for certain categories of civil aviation workers	623	6296-72
- pensions to participants in the liquidation of the consequences of the accident at the Chernobyl nuclear power plant	1917	2567-89
- pensions for conscripts and members of their families	858	890-18
- pensions for certain categories of cultural workers	28	1041-32
- other categories of pensioners	8525	3457-53
State social benefits	56491	376-20
<i>including:</i>		
- persons who have reached the established retirement age	5236	128-98
- people with disabilities	6889	162-38
- people with disabilities since childhood	27072	443-56
- children with disabilities under the age of 18	13080	452-36
- children who have lost their breadwinner	4214	363-79
Benefits for families with children		
lump-sum allowance at the birth of the first child (beneficiaries / children) - for uninsured persons	4350 / 4390	3100-00
lump-sum allowance at the birth of the first child (beneficiaries / children) - for insured persons	2043 / 2078	3100-00
lump-sum allowance at the birth of each subsequent child (beneficiaries / children) - for uninsured persons	4458 / 4509	3400-00
lump-sum allowance at the birth of each subsequent child (beneficiaries / children) - for insured persons	2738 / 2764	3400-00

Recipient categories	number of recipients (persons)	average amount of payment (lei)
- for raising a child until he reaches the age of 3 years, for insured persons (beneficiaries / children)	40876 / 42969	1120-37
- childcare until the age of 1.5 years, for uninsured persons (beneficiaries/children)	35438 / 35978	400-00
<i>The amount of the minimum old-age pension*</i>		
- by age for agricultural workers	-	767-22
- by age for other pension recipients	-	861-80
- disability gr.I	-	613-10
- disability gr.II	-	592-04
- disability gr.III	-	416-89

Source: <http://cnas.md/>

Secondly, looking at the Table 2 concerning the recipients of pensions, social benefits and benefits for families with children registered with the National Social Insurance Cash Register as of 01.07.2021, we can observe the same structure of Recipient categories:

- Total pensions;
- State social benefits;
- Benefits for families with children;
- The amount of the minimum old-age pension.

Here we can see that total pensions received by 679923 persons in July 2021. The biggest percentage of total pensions is for age pensions – 76.65%. On the second place we have disability pensions – 17.01%. The third place belongs to other categories of pensioners – 4.08%. Survivor's pension occupies the fourth line – 1.62%. And the others are based on next calculations:

- Pensions to participants in the liquidation of the consequences of the accident at the Chernobyl nuclear power plant – 0.24%;
- Early retirement pension – 0.21%;
- Pensions for conscripts and members of their families – 0.11%;
- Pensions for certain categories of civil aviation workers – 0.073%;
- Retirement pensions – 0.007%;
- Pensions for certain categories of cultural workers – 0.004%.

As well, we can mention the biggest average amount of pension's payment, which is foreseen for the category of pensions for certain categories of civil aviation workers with an amount of 10475-60 lei.

Comparing these two Tables 1 and 2, we can make the following conclusions. In both years the biggest percentage of total pensions is observed for the age pensions, which in 2021 is bigger than in 2015 with 0.71%. The disability pensions in 2021 is less than in 2015 with 2.98%. This moment proves us only the thing that expenditures for pensions depend of each year separately, the reason of which to be the number of pensioners and their category. But the difference is not so big between 6 comparing years.

Table 2. Information on recipients of pensions, social benefits and benefits for families with children registered with the National Social Insurance Cash Register as of 01.07.2021

Recipient categories	number of recipients (persons)	average amount of payment (lei)
<i>Total pensions</i>	<i>679923</i>	<i>2271-45</i>
<i>including:</i>		
- age pensions	521179	2255-54

Republic of Moldova: current state of gender differences in pension insurance

Recipient categories	number of recipients (persons)	average amount of payment (lei)
- disability pensions	115666	1573-54
- survivor's pension	11000	1686-05
- retirement pensions	49	1059-83
- pensions for certain categories of civil aviation workers	499	10475-60
- pensions to participants in the liquidation of the consequences of the accident at the Chernobyl nuclear power plant	1605	4175-53
- pensions for conscripts and members of their families	724	1819-00
- pensions for certain categories of cultural workers	32	1647-67
- early retirement pension	1401	2587-97
- other categories of pensioners	27768	5450-38
State social benefits	71028	702-77
<i>including:</i>		
- persons who have reached the established retirement age	11477	593-16
- people with disabilities	14885	586-54
- people with disabilities since childhood	27772	783-23
- children with disabilities under the age of 18	10602	806-67
- children who have lost their breadwinner	6292	647-49
Benefits for families with children		
lump-sum allowance at the birth of each subsequent child (beneficiaries / children)	13393 /13571	9459-00
- for raising a child until he reaches the age of 3 years, for insured persons (beneficiaries / children)	48579 /50659	2398-82
- childcare until the age of 1.5/2.0 years, for uninsured persons (beneficiaries/children)	32333 /33386	740-00
- monthly allowance for the maintenance of twins or more children born from one pregnancy until they reach the age of three years to insured and uninsured persons	1670/3398	370-00
The amount of the minimum old-age pension*		
- by age (set at an amount equal to the minimum guaranteed monthly income)	-	1188-05
- with severe disability	-	891-04
- with severe limitation of possibilities	-	831-64
- with medium disability	-	594-03

Source: <http://cnas.md/>

Looking at the Table 3, we would like to show how slowly but confidently the total amount of expenditures for pensions increased through the years.

- in 2016 – 9 583,8 million lei;
- in 2017 – 10 611,3 million lei;
- in 2018 – 11 859,6 million lei;
- in 2019 – 13 342,9 million lei;
- in 2020 – 14 125,9 million lei.

But we should not forget the level of inflation, which was different in every year, and also the fact that value of Moldavian Lei increases in every year. As a result, our purchasing power is very different in each year.

The National Bank of Moldova (NBM) publishes the Inflation Reports each year. According to latest one in 2021, the average quarterly annual inflation rate increased by 4.9 percent, and at the end of the last quarter the 2021 annual inflation amounted to 6.7 percent.

Table 3. Execution of state social insurance budget, by types of payments, million lei

	2016	2017	2018	2019	2020
Revenues	15 060,6	17 818,7	19 790,3	21 748,3	24 285,6
<i>Compulsory State Social Insurance Contributions</i>	<i>10 036,5</i>	<i>11 864,0</i>	<i>13 037,9</i>	<i>13 635,7</i>	<i>14 295,4</i>
<i>Other incomes</i>	<i>8,1</i>	<i>13,7</i>	<i>82,2</i>	<i>155,6</i>	<i>220,8</i>
<i>property income</i>	<i>2,0</i>	<i>2,1</i>	<i>3,2</i>	<i>3,2</i>	<i>3,3</i>
<i>finances and penalties</i>	<i>2,7</i>	<i>8,3</i>	<i>5,1</i>	<i>2,1</i>	<i>3,0</i>
<i>other incomes</i>	<i>3,4</i>	<i>3,3</i>	<i>73,9</i>	<i>150,3</i>	<i>214,5</i>
<i>Transfers received within the budget</i>	<i>5 016,0</i>	<i>5 941,0</i>	<i>6 670,2</i>	<i>7 957,0</i>	<i>9 769,4</i>
Expenditures and non-financial assets	14 964,7	17 614,5	19 426,5	21 602,3	24 244,4
<i>Social Insurance</i>	<i>1,0</i>	<i>12 242,0</i>	<i>13 684,7</i>	<i>15 344,3</i>	<i>16 787,4</i>
Pensions	9 583,8	10 611,3	11 859,6	13 342,9	14 125,9
Social benefits	1 445,9	1 614,1	1 802,0	1 968,8	2 648,5
Other social security benefits	30,0	16,6	23,2	32,6	12,9
<i>Social Assistance</i>	<i>3 589,4</i>	<i>4 938,6</i>	<i>5 424,4</i>	<i>5 860,4</i>	<i>6 048,8</i>
Pensions	230,0	1 312,5	1 402,4	1 503,2	1 570,1
Social benefits	351,6	433,1	455,0	593,8	596,2
Financial support	818,3	814,2	789,2	812,9	1 176,1
Other social assistance benefits	2 189,5	2 378,8	2 777,8	2 950,5	2 706,5
Surplus (+), deficit (-)	95,9	204,2	363,8	146,0	41,2

Source: <http://cnas.md/>

This increase was determined by internal and external factors. On the one hand, the demand increased due to the increase in the population's incomes, and on the other hand, the prices on the local market were influenced by the price of food, oil and other raw materials on the international market. The adjustment of some tariffs related to regulated prices also had an impact.

3. Gender-based analysis of public spending for pension insurance in the Republic of Moldova

Gender budgeting is a concept which studies, analyses and proposes approaches for inequity issues regarding the process of discrepancies of budgeting between men and women. Although it is considered a feminist policy to achieve equal opportunities for both genders, in the fields of the allocation of public resources, advocating for an advanced decision-making role for women is an important issue. As indicators for gender analysis of the budget, we can use various types of correlation between data, in order to obtain the pursued result or depending on the available information.

The pension system in the Republic of Moldova is regulated by several fundamental laws:

- Law on State Social Insurance Pensions no. 156-XIV of 14.10.1998;
- Law on the Public Social Insurance System no. 489-XIV of 08.07.1999;
- annual laws on the state social insurance budget.

It would be necessary to specify the items most relevant to the gender dimension of the pension system. First of all, it should be noted that there is a redistributive retirement system

based on the principle of solidarity between the generations, according to which the collected contributions are used immediately for the payment of pensions ("Pay-as-you-go").

When calculating the pension, this system takes into account the following elements:

- contribution period;
- average monthly insured income;
- retirement age.

Taking data from National House of Social Insurance and National Site of Statistic of the Republic of Moldova, we would like to underline the following information.

Table 4. Pensioners, on January 1, year 2007-2021, by years and gender: Men/Women

	2007		2008		2009		2010		2011	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Total number of pensioners	389,3	232,1	393,9	225,5	399,7	221,6	404,7	219,9	408,3	218,8

	2012		2013		2014		2015		2016	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Total number of pensioners	428,6	209,7	431,2	218,7	438,4	221,2	445,2	224,7	452,0	227,9

	2017		2018		2019		2020		2021	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Total number of pensioners	459,8	231,4	459,8	256,2	453,8	250,1	449,8	246,2	442,6	243,6

Source: <https://statbank.statistica.md/>

Notes :

The information is presented without the data of the districts from the left side of the Dniester and mun. Bender. Unit of measurement – thousands of people.

Thus, looking at the Table 4, we can observe separate information by gender about number of pensioners through whole period of time: from 2007 to 2021. Comparing all data collected, we can see that number of women increases from 389.3 thousand of pensioners in 2007 to 459.8 thousand of pensioners in 2019 that represents an increase of +18,11%. In 2019, the number of women pensioners started to decrease from 453.8 thousand to 442.6 thousand in 2021. Unfortunately, the period from end of 2019 to beginning of 2020 is known as start of the pandemic crisis all over the world with the terrible COVID-19 virus, which may be one of the reasons for decreasing of number of pensioners. The total increase in number of female pensioners from 2007 to 2021 is equal to +13.69%.

Situation with men shows us a decrease in first 6 years from 232.1 thousand in 2007 to 209.7 thousand in 2012 (-10.68%), an observing increase from 218.7 thousand in 2013 to 256.2 thousand in 2018 (+17.15%). In 2019, there is the same situation like with women: we see a decrease from 250.1 thousand in 2019 to 243.6 thousand in 2021. The total increase from 2007 to 2021 in male pensioners is equal to +4.96%, which is significantly less than for women pensioners.

Table 5. Pensioners, on January 1, year 2017-2021, by pension Category, years and gender: Men/Women

	2017		2018		2019		2020		2021	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Old age	374500	157301	376065	156911	371724	154927	369968	154483	365100	157721
Disability because of general	67102	63406	65427	60823	63960	58969	62759	58052	61066	55944

disease										
Disability because of a work accident or an occupational disease	654	1758	628	1671	609	1578	584	1501	564	1442

Source: <https://statbank.statistica.md/>

Notes

The difference between the total by regions and the total by country is due to the number of beneficiaries that are at the evidence of the Central Office of NSIH.

Information is presented without the data on districts from the left side of the river Nistru and municipality Bender.

Unit of measurement - Persons

The Table 5 show us the split of men and women pensioners by categories:

- Old age;
- Disability because of general disease;
- Disability because of a work accident or on occupational disease.

It can be observed the number of pensioners of both gender decreased from 2017 to 2021 for each category. In 2021, the total number of whole categories by gender women constitute 426 730 persons, from which:

- Old age = 85.56%
- Disability because of general disease = 14.31%
- Disability because of a work accident or on occupational disease = 0.13%.

In 2021 total number of whole categories by gender men constitute 215 107 persons, from which:

- Old age = 73.32%
- Disability because of general disease = 26%
- Disability because of a work accident or on occupational disease = 0.68%.

Table 6. Average size of pension for age limit, on January 1, year 2013-2021, by districts/regions, years, economic sector and gender: Women

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Pension amount	934,26	991,35	1050,44	1120,26	1221,37	1362,78	1520,21	1711,56	1919,94

Source: National House of Social Insurance

Notes

The information is presented without the data of the districts from the left side of the Dniester and mun. Bender
Unit of measurement - lei

Table 7. Average size of pension for age limit, on January 1, year 2013-2021, by districts/regions, years, economic sector and gender: Men

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Pension amount	1115,72	1190,43	1268,13	1362,52	1491,06	1682,35	1940,06	2157,76	2409,25

Source: National House of Social Insurance

Notes

The information is presented without the data of the districts from the left side of the Dniester and mun. Bender
Unit of measurement - lei

So, looking at the Table 6 and Table 7 regarding average size of pension for women / men from 2013 to 2021, we would like to make some notes. In 2013 we had 934.26 lei – average size of pension for women and 1 115.72 for men, which have already shown that more was spent on men. Through all years size of pension increases, it can be explained by increase in the

inflation rate, the average cost of the food basket and, in general, the prices of any product. The inflation rate in 2013 was 4.7 and but in 2021 – 13.94; it is a big increase and this moment has influenced on all our economic situation. From 2013 to 2021, the average size of pension for women grew to +105.50%, and for men to +115.94%.

4. Concluzii

Our research was dedicated to the topic related to the gender analysis of public spending for pension insurance in the Republic of Moldova. In this research, it was presented a general overview on public spending for pension system in the Republic of Moldova and analyzed a series of data on pensions split by gender.

First of all, it was compared information about pensions recipients categories. It is observed that the bigger percentage of total pensions consists in age pensions: 75.94% in 2015 and 76.65% in 2021. Also, it was shown how much expenditures for pensions increased throughout the years. This is a very important moment, because we need to understand what exact amount government spend for each of categories in state budget to plan and prognose all budget incomes and outcomes for future years.

It was also shown a series of separate information for women and men regarding number of pensioners, categories of pensions and average size of pension. It would be necessary to mention that women constitute 64.50% comparing to men with 35.50%, it is almost twice as much. This proves only the fact that number of old pensioners predominantly outnumbered by women. The next interesting fact observed by given research is the average size of pension: men have bigger amount of pension than women. In our opinion the reason may be the fact that military pensions are bigger than others, and in general persons who come in military structure are men.

Unfortunately, we consider that for our country it is not enough amount of funds, which allow to live comparing with so high level of prices for public utilities (gas, electricity, water). For us it is hard to realize how these pensioners may survive in so terrible conditions, with pension amounted of 2 000 lei. We would like to see new conditions and new level of pensions in near future.

Bibliography

1. Petroia, Andrei Constantin and Munteanu, Olga. *Gender Analysis of Public Expenditures for Education, Health Care and Social Insurance in the Republic of Moldova* (February 20, 2015). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2567587> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567587>
2. Petroia, Andrei Constantin and Parea, Natalia. *Gender Analysis of Public Expenditures of the Republic of Moldova* (August 1, 2017). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3012114> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3012114>
3. Petroia, Andrei Constantin. *Gender analysis of budget expenditures in the Republic of Moldova* (August 5, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3899904> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3899904>
4. Petroia, Andrei. *Gender analysis of public spending for pension insurance in the Republic of Moldova*. Available at: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/261-270_2.pdf
5. Cecilia Berlanga Alessio Robles. “*Gender Equality as Smart Economics*”: *Questioning the Assumptions behind the Claim*. Available at: <https://blogs.lse.ac.uk/gender/2020/07/23/gender-equality-as-smart-economics-questioning-the-assumptions-behind-the-claim>
6. *Gender Equality and the Economy. Understanding gender*. Available at: <https://www.levyinstitute.org/research/gender-equality-and-the-economy>
7. *Understanding gender*. Available at: <https://gsdrc.org/topic-guides/gender/understanding-gender/>
8. *Cmamucmuka*. Available at: <http://cnas.md/lib.php?l=ru&idc=244&t=/ctatictika>
9. *Pension spending. OECD Data*. Available at: <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm>
10. *Proiectul UNWomen – ASEM „Introducing GRB course in the Academy of Economic Studies of Moldova”*. Available at: <https://old.ase.md/proiecte-2/unwomen.html>

TIME MANAGEMENT METHODS AND TECHNIQUES

METODE ȘI TEHNICI DE GESTIONARE A TIMPULUI

Valentina POSTOLACHI¹

Abstract

In the specialized literature we will not find a general time management strategy applicable for all teams, companies, businesses or groups of people. But there are methods, techniques, skills that can be learned, developed or implemented according to the needs, objectives and desires of each one.

Keywords: *techniques, methods, time management, planning, organization, efficiency, resources.*

1. Introducere

Au trecut o sută de ani de la momentul în care autorul, care a pus bazele managementului științific, Frederick Taylor menționa principiul denumit “Evidența strictă a timpului și normarea muncii”, făcând astfel un pas imens spre creșterea eficienței în organizație. Managementul reprezintă conducerea eficientă a unei activități. Din această perspectivă, managerul nu poate organiza afaceri profitabile în firmă dacă nu știe să gestioneze corect resursele. Iar timpul este o resursă economică prețioasă, pretențioasă și ireversibilă: timpul este cea mai rară resursă fiind neînlocuibil, dar și “nelimitat” în același timp; este scump, dar nu poate fi cumpărat, depozitat, multiplicat, iar pierderea sa nu poate fi compensată nici de cea mai mare firmă de asigurări din lume, așadar acesta nu poate fi “recuperat”; este foarte perisabil și inelastic. Cu toate acestea, timpul nu este proprietatea nimănui, este impersonal, al tuturor și nu este limitat de frontiere fizice. Managerii preocupați de performanță știu însă că timpul este măsurabil și continuu, iar managementul timpului este o prioritate pentru succesul unei afaceri. Principalul secret al managementului timpului este gestionarea eficientă a timpului, care contribuie la succesul în afaceri și în viață.

Managementul timpului înseamnă controlul acestei resurse. Este rezultatul progresului tehnic și economic, deoarece fructificarea și realizarea unei idei depinde de factorul de timp.

Paul R. Godin propune o definiție sugestivă și succintă a conceptului de management al timpului: “Un proces personal de programare, de anticipare și de reacție într-o manieră planificată, predictivă, efektivă și eficientă” [citată de Armstrong, 1999].

2. Reguli generale ale managementului timpului. Planificarea.

Pentru a obține succesul în viață, trebuie să nerezervăm suficient timp pentru *planificare*. Planificarea zilnică este necesară pentru a îmbunătăți eficiența în managementul timpului. Menționăm că dacă gândurile, ideile, planurile nu se regăsesc pe hârtie, atunci ele, în esență, nu există. Transferăm întotdeauna toate gândurile și obiectivele pe hârtie. O listă de obiective, sarcini reprezintă o hartă, care neva permite să nu ne rătăcim, asigurându-ne rezultatul dorit. Este absolut necesar să planifici în fiecare seară o listă de lucruri ce urmează a fi făcute în următoarea zi, astfel încât, atunci când venim la serviciu, știm cunoaștem sarcinile cotidiene. Sarcinile programate vor contribui la distribuirea eficientă a timpului și la creșterea productivității cu 30-50%. Pe întreg parcursul zilei de muncă neva fi ușor să necompletăm agenda cu noi sarcini din listă întocmită. Important este să nu uităm de prioritizarea acestor sarcini. Pe măsură ce finalizăm un lucru, îl scoatem de pe listă, iar acest fapt va oferi emoții pozitive și un sentiment de satisfacție în muncă. Managementul timpului funcționează după anumite legi, iar cunoașterea lor ne oferă mai multă încredere și noi oportunități în activitate. De exemplu, se spune că *20% efort - oferă 80% rezultate*.

¹Conferențiar universitar, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul Administrarea Afacerilor, mun. Chișinău, str. A. Mateevici, 60, postolachivalentina@yahoo.com

Prioritizare

Funcția de prioritizare este esențială pentru lista de sarcini. Stabilirea priorităților ne ajută să gestionăm în mod eficient elementele din lista de sarcini, atribuind fiecărei sarcini un anumit nivel de executare. În cazul în care am evidențiat sarcina, dar nu am finalizat-o într-un timp util și acest lucru nu a contribuit la unele consecințe negative, se consideră că nu am greșit în alegerea priorității. Neîndeplinirea în termenii stabiliți a unei sarcini importante are întotdeauna consecințe grave. Metoda numerică este potrivită pentru prioritizarea în managementul timpului. Această metodă este cea mai simplă și constă în atribuirea unui număr de ordine fiecărui caz din lista sarcinilor. Cel mai important lucru este marcat cu numărul 1 și se continuă în ordine descrescătoare, respectiv - numărul 5 pentru cel mai puțin important. Dacă nu am reușit să rezolvăm sarcina 1, atunci în nici un caz nu trecem la următoarea - aceasta fiind cea mai importantă lege a prioritizării.

Eficiență forțată

Este necesar să ne concentrăm asupra modului în care ne gestionăm timpul. Rezolvăm mai întâi sarcinile principale, alocându-le un anumit timp de execuție. Nu ar trebui să ne preocupe mai multe lucruri în același timp, acest fapt va reduce eficiența. Legea eficienței forțate în managementul timpului presupune că timpul nu este niciodată suficient pentru toate, dar există suficient timp pentru cele mai importante lucruri. Prin urmare, efectuăm mai întâi ceea ce aduce cel mai bun rezultat.

Pasul următor este să împărțim sarcinile în 4 grupe, în funcție de nivelul de urgență:

- *urgent, important;*
- *nu este urgent, dar important;*
- *urgent, dar nu este important;*
- *nu este urgent și nu este important.*

Acest tip de clasificare se numește **metoda Eisenhower**.

1. Lucrurile care se situează pe primul loc sunt marcate cu - *urgent și important*. Nu este permisă amânarea la infinit, astfel de cazuri trebuie rezolvate imediat și fără greșeli;
2. Afacerile care nu sunt *urgente, dar importante*. Aceste cazuri pot fi amânate pe termen nelimitat, dar astfel de cazuri, de obicei, devin urgente și importante. Nu este recomandat să le lăsăm nesupravegheate. Dar trebuie alocat timp de rezervă.
3. *Urgent, dar nu este important*. Astfel de cazuri sunt ineficiente și necesită mult timp. Prin urmare, ne străduim să delegăm altor persoane astfel de chestiuni.
4. Afacerile care *nu sunt urgente și nu sunt importante*. În general, asemenea cazuri, nu ar trebui să se regăsească în lista, dacă au ajuns cumva acolo, atunci acestea trebuie imediat eliminate.

Acestea sunt cunoștințele minime pe care trebuie să le avem pentru a ne gestiona corect timpul. Principalul lucru este să nu ne grăbim și să ne planificăm pe cât e posibil acțiunile și faptele. Rezolvăm doar cazurile semnificative și nu ne lăsăm distrași de chestiuni secundare. Se consideră că nu este nevoie să lucrăm 20 de ore pe zi, dacă putem face totul în 10 ore. Este important să avem grijă de sănătate și să evităm suprasolicitarea.

3. Organizarea timpului este una dintre preocupările principale, ale managerilor.

Există două abordări ale managementului timpului: una mai veche, în care se presupune că trebuie să fim foarte eficienți și să rezolvăm cât mai multe sarcini într-un timp cât mai scurt și alta, mai nouă, în care se pune accentul pe satisfacția personală, pe împlinire, în paralel cu eficiența pentru îndeplinirea scopurilor propuse. Cu alte cuvinte, actualmente s-a ajuns la un model de organizare a timpului, în centrul căruia este omul, sănătatea acestuia, sentimentul de împlinire, familia, și toate acestea sunt racordate, în egală măsură, la obiectivele și la rezultatele

obținute. Atingerea unor obiective importante cu prețul sănătății și al sacrificării relațiilor sociale și familiale, nu ne ajută în niciun fel. Scopul final este să ne simțim împliniți, nu frustrați.

Nimeni nu se naște antreprenor. E adevărat, oricine poate învăța cum să își înființeze și să-și conducă propria afacere. Să devii antreprenor înseamnă mult mai mult decât să-ți deschizi afacere. A fi antreprenor înseamnă să ai atitudine, motivație și dorință de a reuși. Toți antreprenorii de succes au câteva calități comune și au un mod similar de a gândi. Sunt încrezători și optimiști, sunt disciplinați și deschiși la orice idee nouă pe care o întâlnesc.

Pentru a obține rezultate bune în organizarea și gestionarea eficientă a timpului este necesar să implicăm și să pregătim manageri cu performanțe deosebite.

4. Cele mai bune calități ale unui manager de succes:

1. **Disciplina.** Angajatorii trebuie să fie un exemplu demn de urmat pentru angajații săi: să fie disciplinați și să respecte regulile stabilite;

2. **Încrederea în sine.** Managerii de succes au o personalitate foarte puternică și dornică de cunoaștere și dezvoltare. Încrederea în forțele proprii, dar și în propria persoană îi ajută să-și depășească limitele și să-și administreze afacerea la un nivel înalt. Trăsătura majoră a antreprenorului este și trebuie să fie încrederea în sine. Antreprenorii cred în capacitatea proprie de a face lucrurile mai bine decât alții sau consideră că ideea afacerii lor este mai bună decât a altora. Capacitatea de a privi partea plină a paharului face ca lucrurile să se miște mai repede, deoarece obstacolele sunt privite cu o mai mare ușurință;

3. **Spiritul independent.** Aceasta este cea mai importantă calitate pe care trebuie să o posede un antreprenor, să aiba o continuă pornire spre activități care îi conferă libertate și împlinire. Un antreprenor nu se va simți niciodată împlinit într-un mediu în care nu-i sunt apreciate inițiativa, în care nu va fi lăsat să-și pună în practică ideile. Un antreprenor caută în mod continuu să fie propriul stăpân, să-și asume riscuri și responsabilități sporite; de cele mai multe ori această calitate nu se dobândește, dar este nativă;

4. **Atitudinea spre inovare.** Antreprenorii de succes sunt inovativi, cautând în mod constant variante de îmbunătățire. Fără elementul de noutate, un antreprenor este lipsit de vlagă în lumea afacerilor. Ideile, chiar și cele inovatoare, sunt foarte ușor de pierdut. Informațiile au nevoie de antreprenori, iar antreprenorii au nevoie de informații. Dacă îți dorești să ai un business de succes, este important să aduci o noutate în raport cu cea existentă deja pe piață, să satisfaci anumite nevoi care nu au fost realizate până acum. Aceasta înseamnă că un proces de inovare este imperios necesar;

5. **Creativitatea.** Antreprenorii de succes au o imaginație fără limite, au idei inovatoare. Aceștia trebuie să vină cu soluții și să nu provoace probleme. O persoană care are o viziune și reușește multe lucruri, poate vedea rezolvarea problemelor acolo unde ceilalți membri ai echipei nu o văd. Un antreprenor bun este creativ și știe cum să profite de toate oportunitățile care îi apar în cale. Datorită capacităților lui de leadership, acesta va vedea soluții acolo unde ceilalți văd numai probleme;

6. **Gândirea pozitivă.** Antreprenorii de succes sunt optimiști din fire, pozitivi și văd partea bună a lucrurilor, având întotdeauna soluții pentru orice problemă. Pentru a obține succesul dorit, este esențial să gândim pozitiv și să nu renunțăm atunci când întâmpinăm obstacole. Foarte mulți oameni își doresc să-și înceapă propria afacere, dar nu o fac pentru că se gândesc la pierderi, nu la profit. Modul de gândire constituie fundamentul fiecărei afaceri de succes și motivul este pentru că percepția determină modul în care se dezvoltă afacerile. Modul de gândire determină misiunea de afaceri, viziunea, cultura afacerii și etica profesională. Majoritatea oamenilor încep o afacere deoarece cred că înființarea unei afaceri este cea mai rapidă cale de a face bani și de a se îmbogăți. Unii încep o afacere pentru că doresc să fie propriul lor șef și fac lucrurile așa cum știu, în timp ce alții încep o afacere doar pentru a-și plăti un salariu decent. Gândul de a câștiga bani din afacerea proprie, nu este deloc rău, dar nu trebuie să uităm niciodată că obiectivul principal este să oferi valoare și să ai grijă de clienți;

7. **Capacitatea de luarea deciziilor.** Antreprenorii de succes sunt capabili să ia decizii corecte și în cele mai nesigure circumstanțe. Mai ales la început, antreprenorul este implicat în tot ce înseamnă business. Mai tarziu, după ce afacerea începe să aibă succes, e esențial să se delege responsabilitățile membrilor echipei, astfel încât omeniu de activitate să fie condus de un specialist. Până atunci, ar fi normal ca antreprenorul să se implice totalmente în afaceri și să se asigure că viziunea lui este respectată. Așadar antreprenorul trebuie să fie capabil să ia decizii de moment, de multe ori în condiții de stres și nesiguranță. Antreprenoriatul presupune riscuri, iar acesta trebuie să fie pregătit să și le asume;

8. **Pasiunea.** Antreprenorii de succes își pornesc afacerile din pasiune, din dorința de a excela și de a se dezvolta într-un domeniu cunoscut și plăcut. Orice afacere ar trebui pornită din pasiune, din ideile proprii, din ceea ce creează plăcere și ceea ce știm să facem. Dacă începem o afacere într-un domeniu în care nu am mai activat până atunci sau care nu ne face plăcere, șansele de eșec sunt foarte mari. Dacă totul pornește din pasiune, din dorința de a crea ceva unic și special, care să ne caracterizeze, atunci afacerea va înflori;

9. **Perseverența.** Managerii de succes nu renunță atât de ușor la idei, în pofida tuturor obstacolelor apărute, dar aleg să meargă mai departe. În orice domeniu, pentru a reuși trebuie să avem ambiție. Nu trebuie să ne discorajeze momentele grele prin care, cu siguranță, vom trece, mai ales la începutul vieții de antreprenor. Orice antreprenor de succes are perseverență și determinare să poată trece peste orice obstacol și să nu renunțe la visul său. Este bine să facem întotdeauna tot ce ne este în putere și să nu renunțăm la afaceri atunci când intervine vreun obstacol;

10. **Riscurile.** Managerii sunt considerați persoanele care își asumă mai multe riscuri decât ceilalți. Ceea ce îi face de succes este asumarea riscurilor dar și controlul deciziilor. Foarte mulți cred că cei care își asumă riscuri o fac fără să se gândească prea mult. De fapt, pentru un manager caracteristice sunt: asumarea de riscuri, planificare atentă și munca multă din spate. Nimic nu este întâmplător. Orice risc asumat înseamnă o analiză atentă anterioară și un plan care să ducă la atingerea obiectivelor dorite. Antreprenorul de succes învață pe parcurs, își asumă riscul și își ajustează planurile când e nevoie, luând inițiativa. Nu mai este o noutate faptul că aproximativ 99% dintre start-up-uri nu reușesc să supraviețuiască în primii zece ani de activitate, iar motivul principal al acestei rate crescute de eșec este că majoritatea antreprenorilor încep o afacere nepregătită, având și o atitudine greșită.

11. **O idee corectă pentru afacere.** Un factor de succes pentru un manager de succes este existența unei idei bune de afaceri. Acesta este un factor esențial și, evident, se regăsește printre secretele ce contribuie la reușita fiecărei afaceri, deoarece o idee valoroasă este partea a unui produs sau serviciu important. Dar ideea de afaceri nu trebuie să fie ceva foarte special pentru a avea succes. Poate fi un produs sau serviciu nou, fie o oportunitate care există, dar trebuie îmbunătățită. Cu toate acestea, cel mai important factor de succes trebuie să aibă, în cele din urmă, cerere. Trebuie să rezolve o problemă, sau să satisfacă o nevoie; acest lucru, la rândul său, va crea o piață de desfacere;

12. **Capital (finanțare).** Unii experți spun că afacerile online nu au nevoie de capital pentru a rezista. Cu toate acestea, adevărul este că acest capital este crucial pentru succesul și supraviețuirea tuturor tipurilor de afaceri. Explicația este că au existat întreprinderi cu lichiditate excesivă, dar care au eșuat. Deci nu este vorba doar de a avea banii, ci și de a ști cum să folosim acești bani, având și oameni potriviți să ne ducă la îndeplinire planurile;

13. **O echipă puternică.** Poți deveni un manager de succes, dar pentru a fi un proprietar al unei afaceri de succes, ai nevoie de o echipă. Nu vorbim despre personalul sau angajații obișnuiți, ci despre crearea unei echipe de afaceri care dictează direcția strategică și duc la îndeplinire execuția planurilor. Fiecare membru al echipei trebuie să fie competent, testat în diferitele domenii;

14. **Networking.** În timpul construirii afacerii trebuie să ne formăm și rețeaua de afaceri. Unii o numesc rețea de afaceri, în timp ce alții o numesc alianță strategică sau o conexiune politică,

dar cert este că e foarte important să construim o asemenea rețea. Majoritatea întreprinzătorilor cunosc puterea rețelelor interne. Este voința antreprenorială să consolidezi relațiile cu colegii, mentorii și alți actori cheie ai afacerii. Rețelele interioare oferă direcții, sprijin și un număr tot mai mare de persoane care vin în sprijinul afacerilor;

15. Integritatea Unul dintre criteriile importante pentru construirea unei afaceri de succes este integritatea. Dacă ești onest și deschis în raport cu propriile afaceri, compania va reuși să crească și să-și dezvolte individualitatea. Trebuie să fim corecți față de angajați, clienți, furnizori, asociați, investitori etc;

16. Competența. Dintre factorii de succes ale unei afaceri, ne vom concentra asupra competenței care este cea mai importantă. Motivul este că fără competență toți ceilalți factori sunt irelevanți. Chiar și cu tot capitalul, ideile și clienții din lume, dacă nu suntem suficient de competenți pentru a le gestiona, le vom pierde în timp. În termeni simpli, competența este o combinație de cunoștințe despre afaceri, o înțelegere aprofundată a industriei sau a sectorului și o experiență construită și acumulată de-a lungul anilor. Competența este factorul cheie pe care îl au investitorii înainte de a decide dacă doresc sau nu să investească într-o companie.

5. Concluzii

Există resurse, de multe ori regenerabile, de care dispunem în poziția de lider pentru a excela în activitatea profesională; printre acestea amintim doar câteva, cele mai importante: banii și investițiile financiare, relațiile profesionale, sănătatea și vitalitatea. Dar mai există o resursă la fel de importantă, care din păcate este neregenerabilă și din acest motiv devine cea mai importantă: TIMPUL. Fiecare secundă care trece este o secundă care nu mai poate fi adusă înapoi. Suntem convinși că se cunoaște deja acest lucru, în schimb de cele mai multe ori acțiunile noastre demonstrează contrariul. Ne consumăm timpul cu activități pe care le-am putea delega altor persoane. Facem lucruri care nu sunt prioritare pentru strategia de dezvoltare a organizației/companiei. Astfel începem lupta contra-cronometru, începem să ne simțim copleșiți. Drept urmare, pierdem concentrarea și începem să pierdem și celelalte resurse de care dispunem: nu mai suntem eficienți, devenim stresați și începem să pierdem vitalitatea și poate chiar sănătatea; nu mai relaționăm la fel de bine cu persoanele din jurul nostru, pentru că atenția ne este distrasă.

Managementul timpului înseamnă o adaptare a stilului de lucru la standardele europene. Managerii proactivi găsesc pe piață o bogată ofertă de programe informatice cu ajutorul cărora pot gestiona adecvat timpul.

Bibliografie

1. Marilena Doncean, Gheorghe Doncean – „Trends in the economic-social evolution of society under risk and un certainty conditions, *Lucrările Conferinței de Cercetare în Construcții, Economia Construcțiilor, Urbanism, Amenajarea Teritoriului*, volumul 15, Editura INCD URBAN-INCER, Bucuresti, 2020, volum indexat (ProQuest) <https://pub.incd.ro/>
2. Armstrong, M., *A Hand book of Human Resource Management Practic*, Editura Kogan Page, London, 1999.
3. Ceasu, I., *Enciclopedia Managerială*, Editura Tehnica ATTR, București, 1999.
4. Pettinger, R., *Mastering Management skills*, Ed. Palgrave, Hampshire, England, 2000.
5. Whetten, D./Cameron, K., *Developing management skills*, Ed. Prentice Hall, 2002.
6. *** Software. ManSarD – Managementul sarcinilor la distanță,
7. <http://www.antecv.inforapart.ro/?rap=mansard.html>, accesat pe 26 martie 2006.
8. *** www.fwd.aiesc.ro, accesat în mai 2004.
9. *** www.maps.jcu.edu.au, accesat în mai 2004.
10. *** <http://ollie.dcccd.ac.uk>, accesat în mai 2004.
11. *** Managementul timpului, http://www.profilesca.ro/resurse_ro_12.php, accesat pe datade 26 martie 2006.
12. <https://www.profitableventure.com/factors-that-make-a-business-successful/>.

EFFECTIVE TIME MANAGEMENT - THE PATH TO A SUCCESSFUL BUSINESS.

GESTIONAREA EFICIENTĂ A TIMPULUI - CALEA SPRE SUCCESUL ASIGURAT AL AFACERILOR.

Valentina POSTOLACHI¹
Alexandru SCUTARU²

Abstract

In the context of a globalized world in which the information field has reached a very advanced level and companies are participating in a dynamic competition for success, the time of the decision-making processes and the fulfillment of tasks, are continuously growing. Thus, time management acquires a special and relevant importance in the enterprise.

An effective time management generates success.

Key words: *administration, self-discipline, perseverance, priorities, management, time management.*

1. Introducere

Conceptul de management al timpului este abordat de persoane din toate domeniile. Primul care a scris despre încercările de utilizare a timpului a fost filozoful roman Lucius Seneca. O contribuție majoră în abordarea gestionării timpului a avut-o și Benjamin Franklin, despre care se spune că el însuși s-a confruntat cu problema insuficienței timpului și atunci și-a elaborat un sistem personal de gestionare a timpului, care l-a ajutat la realizarea a mai multor obiective.

Primul care a abordat conceptul de "time management" corporativ a fost Gleb Arhangheliskii în monografia sa: "Gestiunea timpului de la eficiența personală la dezvoltarea organizației". De atunci acest subiect este de actualitate pentru un număr tot mai mare de companii.

Cu toții cunoaștem expresia „timpul înseamnă bani” -această afirmație a fost rostită pentru prima dată de Benjamin Franklin. Orice lucru poate fi înlocuit, timpul însă, dispare pentru totdeauna. Folosindu-ne de instrumentele necesare de gestionare a timpului, putem rezolva orice aspect.

Timpul a devenit o resursă mult mai importantă decât banii. Nu putem câștiga mai mult timp, acesta fiind și motivul pentru care resursele acordate trebuie să fie utilizate la capacitate maximă. De cele mai multe ori, pentru realizarea unei sarcini nu ne sunt suficiente - o oră, o zi sau chiar o săptămână. Conceptul de gestionare corectă a timpului este abordat de obicei ca o parte a dezvoltării personale. Literatura de specialitate tratează pe larg acest domeniu, mai mult decât atât, sunt organizate și multe traininguri în acest sens. Totuși, în secolul XXI acest lucru a devenit insuficient, întrucât timpul este o parte a culturii corporatiste. Faptul că unii manageri își gestionează eficient timpul, nu contribuie la dezvoltarea companiei. Pentru a obține rezultatele dorite toți angajații trebuie să folosească aceleași instrumente de planificare și organizare și să împărtășească același scop.

Practica ne spune că oamenii de succes sunt foarte productivi. Timpul lung și munca de durată nu reprezintă același lucru, așa cum ar putea părea la prima vedere. De cele mai multe ori, oamenii irosesc timpul considerându-se din acest motiv productivi, dar lucrurile nu stau deloc așa.

Principalul secret al managementului corect al timpului constă în gestionarea eficientă a acestuia, fapt ce contribuie la obținerea succesului personal, atât în afaceri, cât și în viață.

¹Conferențiar universitar, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul Administrarea Afacerilor, mun. Chișinău, postolachivalentina@yahoo.com.

²Conferențiar universitar, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul Administrarea Afacerilor, mun. Chișinău, alexandruscutaru1965@yahoo.com.

2. Analiza timpului petrecut

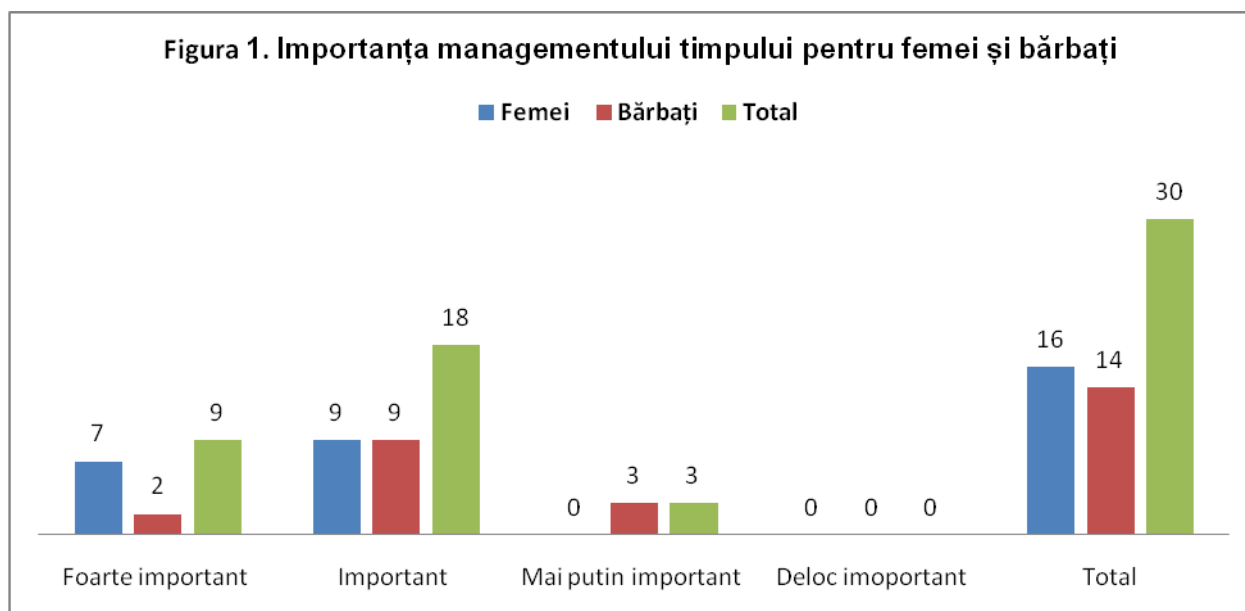
Suntem conștienți cu toții de lucrurile care necesită cel mai mult timp și putem analiza eficiența acestui timp. Vom fi efectiv șocați să constatăm cât de mult timp putem pierde din cauza unor activități ce presupun petrecerea timpului pe rețelele de socializare, discuții inutile, vizionarea unor emisiuni TV deloc educative sau cititul revistelor cu conținut ieftin etc. Așadar este foarte importantă conștientizarea acestor activități, care îți răpesc din timp și evitarea acestora!

Trebuie să învățăm să spunem „nu” tuturor sarcinilor care nu sunt prioritare și să ne prețuim timpul alocat anumitor solicitări sau rugăminți venite din partea diverselor persoane. În mod evident, această atitudine nu o puteam manifesta în privința tuturor persoanelor, care aleg să ne solicite într-un fel sau altul, dar o triere a acestor apeluri ar fi foarte utilă și chiar sănătoasă pentru psihicul și conștientul nostru.

3. Analiza datelor sondajului efectuat

Pentru a analiza situația actuală în domeniul gestionării timpului, am efectuat un sondaj în cadrul unei companii ce prestează servicii de curățenie în orașul Chișinău. În cadrul entității respective activează 70 persoane, la sondaj participând 43% din totalul angajaților. Obiectul acestei cercetări constă în studierea gestionării eficiente a timpului în cadrul întreprinderii. Aspectul de gestionare a timpului va fi abordat în corelația de gen: femei/bărbați și pozițiile ocupaționale: manageri/subalterni.

La sondaj au participat 16 femei și 14 bărbați. Cercetarea a fost efectuată în luna martie 2022 și a avut un caracter anonim. Sondajul a fost efectuat pe diferite segmente de vârstă. A fost efectuată o analiză a competențelor de gestionare a timpului pentru fiecare segment de vârstă. Majoritatea participanților, adică 43,3 % au vârsta cuprinsă între 30-40 ani. 20 % sunt persoane tinere 20-25 ani, iar grupa de vârstă 25-30 ani – o reprezintă 23,3 %. Un procent mai mic, 13,3 % îl dețin persoanele cu vârsta mai mare de 40 ani.

Sursă: elaborată de autor în baza datelor din sondajul efectuat.

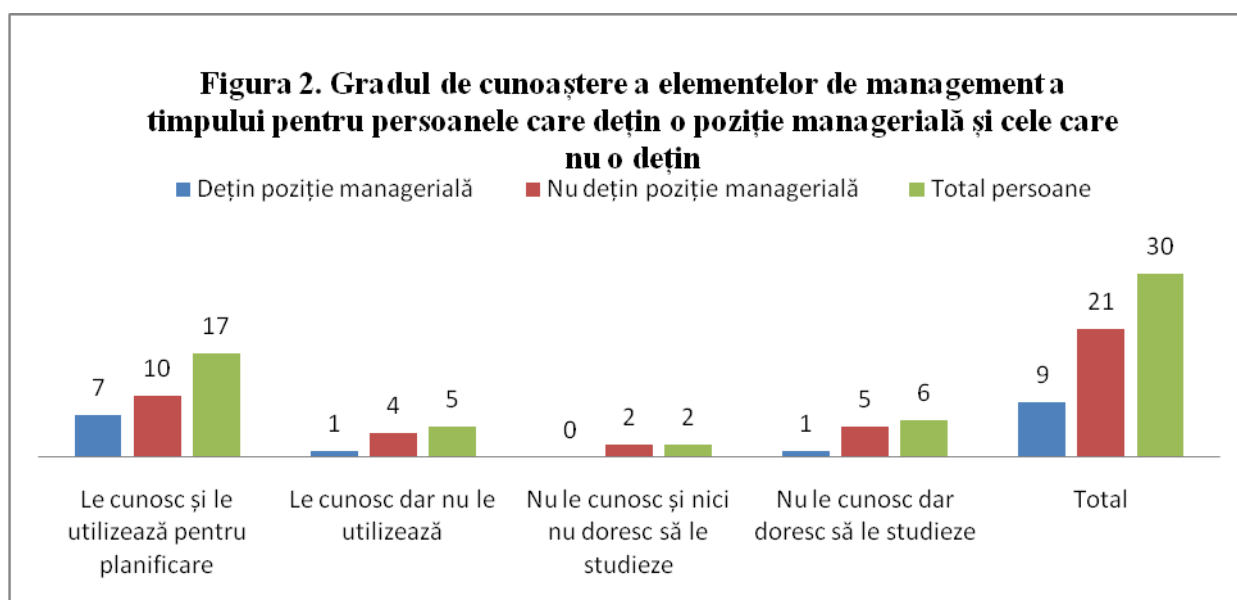
Un alt aspect care a fost analizat, se referă la opinia respondenților privind importanța gestionării timpului. În urma acestei cercetări s-a constatat că pentru femei, gestionarea eficientă a timpului este mai importantă decât pentru bărbați. Foarte important este acest aspect pentru 43,75 % din femei, iar în cazul bărbaților ponderea este de doar 14,28 %. Toate femeile, participante la sondaj au menționat că gestionarea timpului reprezintă un aspect important, în timp ce 21,43 % dintre bărbați au clasificat acest lucru ca fiind nesemnificativ. Menționăm, că

bărbații care consideră gestionarea corectă a timpului ca fiind mai puțin importantă, nu dețin poziții manageriale în cadrul companiei.

În urma analizei datelor am constatat că majoritatea persoanelor care dețin o poziție managerială cunosc importanța managementului timpului și planificarea activității profesionale. Aproape jumătate din cei care nu dețin poziții manageriale folosesc la rândul lor elementele gestionării eficiente a timpului pentru planificare. Doar 6 % din numărul total al participanților au ales varianta: ”Nu cunosc elementele de management a timpului și nici nu doresc să le studiez”. Reieșind din aceste răspunsuri, subliniem, că managementul timpului ar putea fi implementat foarte ușor în cadrul acestei companii chiar la nivel corporativ.

2.1. Analiza gradului de cunoaștere a elementelor de management a timpului

În rezultatul răspunsurilor obținute, putem menționa că majoritatea participanților la sondaj își au formulate scopurile și obiectivele personale și profesionale. Doar 11 % dintre cei ce dețin poziții manageriale, consideră că lucrurile decurg de la sine, în cazul celor care nu sunt în funcții de conducere – ponderea este 19 %. Din rândul celor ce își au formulate scopurile și obiectivele, 52 % au un plan stabilit, ceilalți 48 % nu au un model de atingerea scopurilor profesionale.

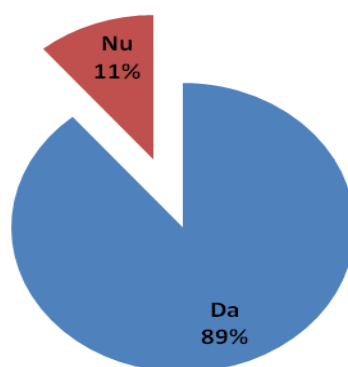

Sursă: elaborată de autor în baza datelor din sondajul efectuat.

2.2. Opiniile angajaților privind atingerea scopurilor și obiectivelor

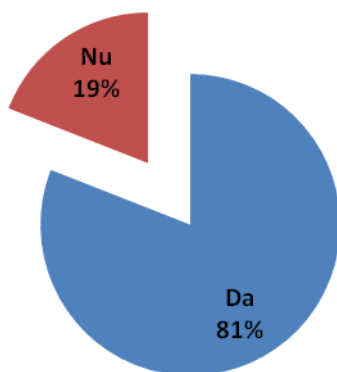
Pentru a stăpâni abilitățile de gestionare a timpului, sunt necesare auto-organizarea, auto controlul și formarea.

Un aspect important al managementului timpului este planificarea, în acest scop a fost analizat fenomenul utilizării agendelor și jurnalelor de planificare a timpului. În urma răspunsurilor acordate, remarcăm faptul că nicio persoană cu poziție managerială nu a răspuns că nu ar deține un jurnal sau o agenda pentru planificarea timpului. Doar două persoane cu poziții manageriale, dintr-un total de nouă, nu își planifică sarcinile în agendă. Majoritatea managerilor fac acest lucru în fiecare zi.

Figura 3. Angajați ce dețin poziție managerială, %

Sursă: elaborată de autor în baza datelor din sondajul efectuat.

O altă latură importantă în managementul timpului îl are organizarea activității în cadrul companiei. Căutarea unui document, a unei scrisori sau a unui instrument necesar pentru desfășurarea activității, pot răpi mult din timp de lucru. Din acest motiv în cadrul sondajului a fost abordat subiectul organizării activității. Urmare a căruia s-a constatat că în cadrul companiei analizate, situația la acest capitol este favorabilă. Majoritatea participanților la sondaj se ghidează după următorul principiu: fiecare obiect își are propriul loc, astfel, obiectele și lucrurile importante pentru procesul de muncă, de cele mai multe ori, sunt ușor accesibile.

Figura 4. Angajați ce nu dețin poziție managerială în %

Sursă: elaborată de autor în baza datelor din sondajul efectuat.

Unul dintre cei mai importanți consumatori de timp sunt mesajele electronice și anume verificarea permanentă a acestora. În urma cercetării s-a constatat că mesajele sunt verificate peste 6 ori pe zi, atât de manageri cât și de subalterni. În cadrul companiei sunt create mai multe adrese comune de poștă electronică. Așadar, pentru a găsi o scrisoare importantă pentru ei, managerii trebuie să citească multe alte mesaje, solicitări din adresa comună electronică, fapt din cauza căruia timpul persoanelor ce dețin o poziție managerială nu este folosit rațional. Participanții la sondaj au indicat principalii factori consumatori de timp din cadrul companiei, după cum urmează:

- Schimbarea planurilor
- Necunoașterea de către angajați a proceselor de lucru
- Neatenția

- Utilizarea telefonului mobil
- Accesarea rețelelor de socializare
- Lipsa de motivare
- Așteptarea deciziei care nu este în competență
- Participarea la ședințe
- Defectarea echipamentelor
- Vizitatorii nepoftiți
- Amplasarea tuturor departamentelor în incinte diferite
- Citirea emailurilor din adresa comună de e-mail
- Convorbirile pelungite cu colegii

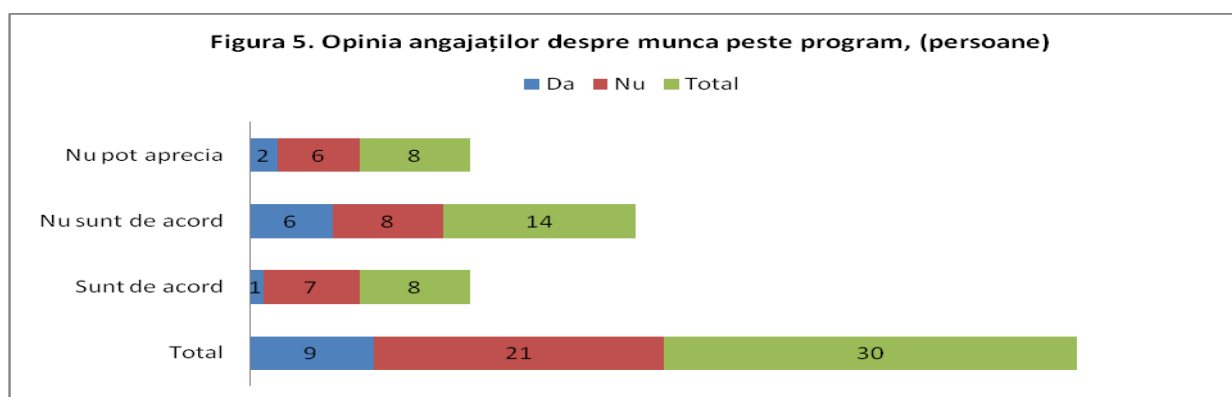
Deseori din cauza gestionării incorecte a timpului angajații companiei sunt nevoiți să lucreze peste program. În urma cercetării s-a constatat că de cele mai multe ori femeile lucrează peste program. 7 din total celor 16 femei stau peste program de 2-3 ori pe săptămână, în cazul bărbaților, 4 din totalul de 14 bărbați stau programul de muncă de 2-3 ori pe săptămână. Doar un bărbat și o femeie respectă orele de program.

Chiar dacă de multe ori angajații aleg să stea peste program, majoritatea nu sunt de acord cu afirmația că: “Un angajat ce muncește peste program este mai apreciat de conducere”. Doar 33,3 % dintre persoanele ce nu au o poziție managerială, susțin această afirmație.

Fiziologul N.E.Vedensky menționa că suntem obosiți și epuizați nu pentru că muncim din greu, ci pentru că muncim prost și suntem dezorganizați.

2.3. Munca peste program

Datele sondajului ne arată că munca în echipă este mai apreciată de conducerea companiilor. Persoanele care au participat la sondaj și-au expus opinia în privința managementului timpului corporativ la capitolul referitor la modalitatea de implementare a acestuia. Șapte din nouă manageri au menționat că în cadrul managementului timpului corporativ se impune aplicarea regulilor scrise pentru fiecare angajat, doi manageri consideră că fiecare angajat trebuie să își planifice singur timpul. Din majoritatea angajaților, 13 persoane au spus că fiecare angajat trebuie să își planifice timpul personal, șapte persoane din 21 consideră că timpul nu trebuie planificat și că lucrurile trebuie să decurgă de la sine.

Sursă: elaborată de autor în baza datelor din sondajul efectuat.

În urma sondajului am depistat că angajații companiei își stabilesc scopuri și obiective, își planifică timpul și mulți dintre ei cunosc elementele de management a timpului. Însă chiar dacă fiecare în parte își planifică ziua de muncă, asta nu duce neapărat la dezvoltarea companiei și la formarea managementului corporativ al timpului. Mulți dintre cei ce au o poziție managerială stau peste program deoarece nu știu să delegheze corect sarcinile, drept dovadă, în cadrul companiei analizate nu este dezvoltat un management corporativ al timpului.

3. Necesitatea dezvoltării afacerilor de succes

Activitatea de antreprenoriat reprezintă o oportunitate de a-ți asigura un trai decent. Conform datelor statistice oficiale, practic, nici o persoană care desfășoară o activitate de antreprenoriat nu cade sub incidența sărăciei, obținând venituri chiar decente.

Dezvoltarea cu succes a unei afaceri aduce multe avantaje: șansa unui câștig crescut, siguranța locului de muncă, libertatea de a decide modalitatea de utilizare a resurselor acumulate, posibilitatea de a-ți ajuta familia, putere și influență în luarea deciziilor etc. În plus, acordă libertate deplină fiecărei persoane pentru a-și face viața mai plăcută, a o trăi din plin și a-și asuma un rol responsabil nu numai în cadrul familiei ci și în comunitatea în care locuiește.

4. Concluzii.

În cadrul întreprinderii ce a făcut obiectul cercetării, am constatat că managementul corporativ al timpului nu este dezvoltat la cel mai înalt nivel, chiar dacă o mare parte dintre angajați cu poziții manageriale nu folosesc elementele eficiente ale managementului timpului. Pentru a obține rezultatele dorite și pentru atingerea scopurilor și obiectivelor, timpul de muncă trebuie gestionat la nivel corporativ. Acest lucru poate fi implementat doar dacă managementul timpului va deveni parte a culturii organizaționale, toți angajații vor folosi aceleași instrumente și tehnici, vor avea aceeași atitudine față de timp. Majoritatea managerilor nu acordă atenția necesară acestui aspect. În cadrul organizațiilor în care timpul este gestionat corect în mod corect, angajați sunt mai motivați, mai dedicați muncii, productivitatea acestora este în continuă creștere, comunicarea între departamentele companiei devine mai eficientă, iar angajații devin mai loiali companiei deoarece sunt integrați plenar în dezvoltarea acesteia.

Antreprenorii de succes își concentrează atenția pe buna funcționare a afacerii lor și elimină orice lucru care ar putea să le distragă atenția de la succes. Antreprenorii trebuie să aibă un nivel crescut de auto-disciplină, astfel încât să nu se lase întrerupți și atrași de activitățile de zi cu zi. Ei își stabilesc strategii generale, își schițează tactica pentru a le realiza. Antreprenorii de succes sunt suficient de disciplinați pentru a lua măsuri în fiecare zi în scopul utilizării eficiente a managementului timpului.

Gestionarea timpului are o arie de cuprindere destul de impunătoare. În prezent, se pune foarte mult accent pe inovație, pe schimbarea și pregătirea care trebuie să dea dovadă organizația, în vederea implementării anumitor tehnici, metode, procedee și aspecte, ce vin să consolideze și să sporească standardele eficienței și productivității muncii.

Bibliografie

1. Albu N., Albu C., Instrumente de management al performanței, control de gestiune, vol. II. București: Ed. Economică, 2003;
2. David Allen – GTD Arta productivității fără stres, Ed. Libris, 2018;
3. Marian, A., (2004), Managementul timpului de studiu, in Bogathy, Z., Sulea, C. (coord.) Manual de tehnici și abilități academice, Editura Universității de Vest, Timișoara;
4. Pleșca, M. Principiile managementului eficient al timpului la studenți. În: Revista de științe socioumane. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 2011;
5. Jacobs R. A. Managementul culturii organizaționale: pași spre succes. Iași: POLIROM, 2006.

ENSURING THE SUSTAINABILITY OF THE PENSION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ASIGURAREA SUSTENABILITĂȚII FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI DE PENSII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Anatolii ROJCO¹
Ecaterina HEGHEA²

Abstract

The actuality. *The functioning of the pension system from Republic of Moldova is negatively affected by factors inherent in the pension system itself (inadequate pension level, high pressure of financing the pension system, its financial instability), on the one hand, and external factors of the pension system (among which is the intensified process of population aging), on the other hand, which poses risks to the sustainable functioning of the pension system, which should maintain an adequate level of pensions for their beneficiaries, with an acceptable burden of funding pension payments. The purpose of the study is to develop the main directions for ensuring the sustainability of the pension system from Republic of Moldova. Research methods: monographic, analogies, comparison, statistics, etc. Research results. Specific measures have been developed to improve the pension system from Republic of Moldova, which aim to: a) increase the income from pensions and other sources and, on this basis, reduce the risk of poverty of pensioners; b) ensure through pension a certain compensation of pre-retirement income; c) strengthen the financial sustainability of the pension system, which implies its ability to fulfill its long-term obligations.*

Keywords: *pension system, ratio between the number of employees and pensioners, replacement rate, risk of poverty, sustainability of the pension system.*

JEL: *H55, H75, J14, J26*

1. Introducere

Eficiența scăzută a sistemului de pensii din Republica Moldova (nivelul inadecvat al pensiilor, povara mare de finanțare a sistemului de pensii, instabilitatea financiară a sistemului) amenință viabilitatea acestuia. În plus, există o serie de factori, care afectează negativ funcționarea sistemului de pensii, și anume, procesul de îmbătrânire a populației în creștere continuă.

Pe lângă aceasta, situația este înrăutățită de dinamica nefavorabilă a indicatorilor macroeconomici. În primul rând, cel mai important dintre ei (din punct de vedere al suportului financiar pentru funcționarea sistemului de pensii) – ponderea fondului de salarii în PIB – a înregistrat o creștere neesențială. În al doilea rând, prețul forței de muncă rămâne extrem de scăzut. Acest lucru este confirmat de raportul deosebit de nefavorabil dintre salariul mediu pe economie și minimumul de existență al populației apte de muncă, ceea ce împiedică majoritatea angajaților să-și asigure economiile pentru pensie. În al treilea rând, ocuparea informală, precum și migrația forței de muncă au luat o amploare semnificativă. Faptul dat reduce posibilitatea angajaților de a obține stagiul de cotizare necesar, ceea ce face imposibilă obținerea unor drepturi de pensie depline. Mai mult, din cauza neplății contribuțiilor de asigurare de către acești angajați și angajatorii lor, apare o amenințare la adresa stării financiare a sistemului de pensii.

Astfel, în Republica Moldova există o combinație de factori nefavorabili imanenti sistemului de pensii propriu-zis, care determină eficiența scăzută a acestuia, pe de o parte, și factori externi sistemului de pensii care au un impact negativ asupra funcționării acestuia, pe de altă parte. Îmbătrânirea populației cu menținerea actualului sistem de pensii induce la o alegere între două opțiuni nesatisfăcătoare: scăderea esențială a ratei de înlocuire sau creșterea volumului resurselor pentru asigurarea cu pensii.

¹Doctor, conferențiar cercetător, cercetător științific coordonator, Institutul Național de Cercetări Economice, Republica Moldova, e-mail: rojco@mail.ru

²Doctorandă, cercetător științific, Institutul Național de Cercetări Economice, Republica Moldova, e-mail: adimi_86@mail.ru

Cu scopul de a pătrunde esența problemei, vom examina o situație simplificată, în care numărul de angajați, salariile lor și cotele contribuțiilor la fondul de pensii rămân neschimbate. Pe măsură ce speranța de viață crește (menținândla același nivel vârsta de pensionare), valoarea constantă a contribuțiilor la fondul de pensii va fi împărțită la un număr tot mai mare de pensionari, ceea ce va face necesară: a) reducerea mărimii pensiilor, sau b) atragerea resurselor financiare suplimentare prin transferuri de la bugetul de stat. În condițiile Republicii Moldova niciuna dintre aceste soluții nu este acceptabilă.

Îmbunătățirea sistemului de pensii din Republica Moldova ar trebui să devină răspunsul la provocările grave asociate cu îmbătrânirea populației și eficiența scăzută a sistemului de pensii. Aceste răspunsuri pot fi obținute doar dacă sistemul de pensii este capabil să funcționeze stabil pentru o perioadă lungă de timp într-o situație demografică care se agravează. Totodată, durata funcționării stabile a sistemului de pensii ar trebui să cuprindă, cel puțin, perioada de activitate de muncă a salariatului și perioada ulterioară de aflarea la pensie a acestuia.

2. Stabilitatea sistemului de pensii

Stabilitatea sistemului de pensii poate fi interpretată în sens restrâns și larg. Într-un sens restrâns, stabilitatea sistemului de pensii este văzută ca fiind capacitatea de a îndeplini obligațiile care apar în mod formal în fața angajaților la momentul ieșirii lor la pensie. După cum arată experiența mondială, acest lucru este insuficient: un sistem de pensii impecabil din punct de vedere al echilibrului financiar este adesea pur și simplu înlocuit dacă acesta nu convine beneficiarilor de pensii sau plătitorilor de contribuții de asigurări sociale.

Prin urmare, este recomandabil să fie stabilite cerințe mai largi pentru sistemul de pensii, ținând cont de faptul că sistemul de distribuție este construit pe principiul solidarității intergeneraționale (plățile de pensie pentru fiecare generație sunt finanțate din contribuțiile generației următoare). În acest sens, stabilitatea sistemului de pensii este considerată ca fiind capacitatea de îndeplinire a obligațiilor pensionare, coordonând interesele financiare ale diferitelor generații. Cele menționate au determinat obiectivul strategic de îmbunătățire a sistemului de pensii din Republica Moldova: ***asigurarea funcționării durabile a sistemului de pensii, capabil să mențină un nivel de pensii acceptabil pentru beneficiarii acestora, cu o „povară” acceptabilă a finanțării plății pensiilor.***

3. Îmbunătățirea sistemului de pensii din Republica Moldova

Îmbunătățirea sistemului de pensii din Republica Moldova își găsește exprimare concretă în următoarele trei obiective esențiale:

- *reducerea riscului de sărăcie pentru persoanele vârstnice, asigurarea unui nivel de venituri social acceptabil prin pensii și alte surse;*
- *asigurarea prin pensie a unei anumite compensări a veniturilor pre-pensionare, precum și a unui nivel de trai corespunzător nevoilor persoanei în vârstă de pensionare (sau, în altă terminologie, asigurarea atenuării nivelului de consum pentru întreg ciclul vital);*
- *consolidarea stabilității financiare a sistemului de pensii, ceea ce presupune capacitatea acestuia de a-și îndeplini obligațiile pe termen lung.*

Primul obiectiv este reducerea riscului de sărăcie în rândul persoanelor vârstnice. Persoanele vârstnice, ca grupul socio-demografic al populației Republicii Moldova, prezintă un risc ridicat de sărăcie. În anul 2019, nivelul sărăciei membrilor gospodăriilor casnice cu vârsta peste 60 de ani a fost de 36,8%, adică cu 11,6 p.p. (sau de 1,5 ori) mai mult decât valoarea medie (25,2%) – (Figura 1).

Nivelul de sărăcie al cuplurilor familiale fără copii, a căror capete au peste 60 de ani, a fost de 32,6% (cu 7,4 p.p. mai mult decât valoarea medie); al membrilor singuri ai gospodăriilor casnice de peste 60 de ani – 38,1% (cu 12,9 p.p. mai mult); al gospodăriilor casnice (GC), principala sursă de venit al capetelor cărora este pensia – 38,3% (cu 13,1 p.p. mai mult).

Riscul de a cădea sub pragul sărăciei depinde în mare măsură de prezența în rândul persoanelor vârstnice atât a pensionarilor care activează în câmpul muncii, cât și a celor care au finisat activitatea de muncă. Datorită faptului că în cea mai mare parte sunt angajați pensionarii „tineri”, realizarea primului obiectiv de îmbunătățire a sistemului de pensii din Republica Moldova necesită în mod obiectiv divizarea pensionarilor în două grupuri separate: pensionari „tineri” și pensionari cu vârste mai înaintate de pensionare, și formularea sarcinilor specifice pentru fiecare grup în parte.

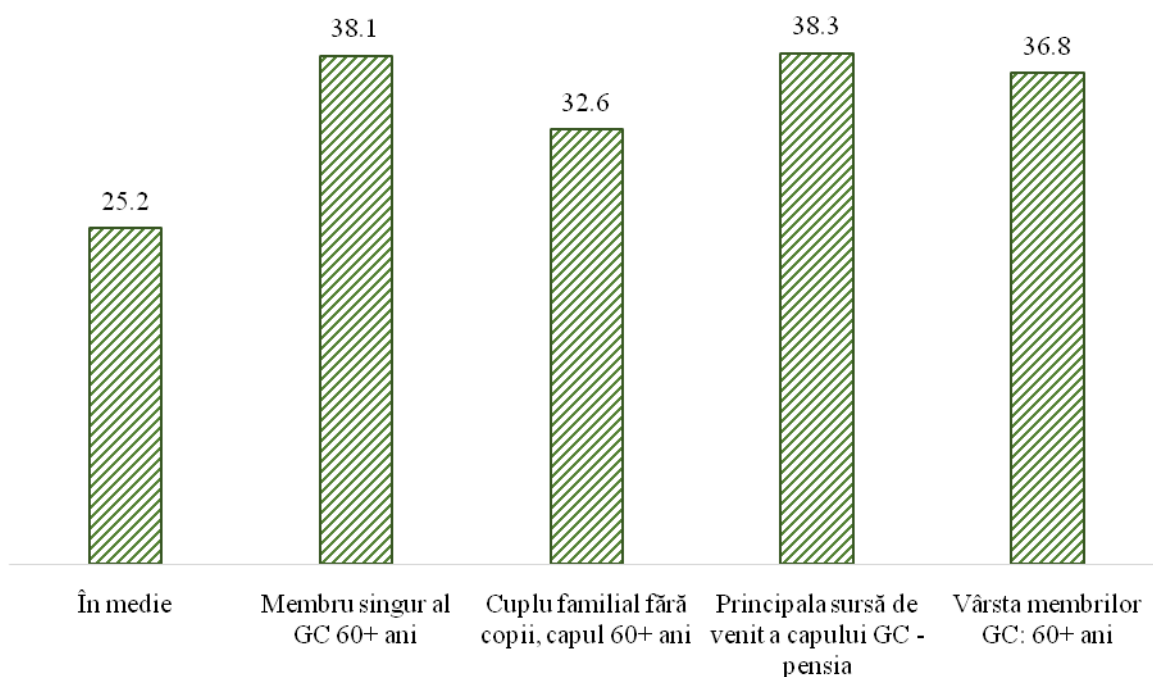

Figura 1. Rata sărăciei membrilor gospodăriilor casnice (2019), %

Sursa: construit de autori în baza datelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice [1]

Principala direcție de reducere a riscului de sărăcie pentru pensionari „tineri” ar trebui să fie crearea de oportunități pentru angajarea lor fezabilă și, pe această bază, asigurarea unei surse suplimentare de venit la pensii – venituri din muncă salariată. Acest obiectiv ar trebui soluționat ținând cont de faptul că atât statul, cât și pensionarii necesită crearea condițiilor pentru continuarea voluntară a activității de muncă după atingerea vârstei de pensionare. Dar în prezent, din diverse motive, atât statul, cât și angajatorii și, într-o mare măsură, chiar și pensionarii s-au dovedit a fi nepregătiți să continue activitatea de muncă dincolo de pragul de pensionare, cel puțin cu eficiența inerentă lucrătorilor în deplinătatea puterilor.

Unul dintre aceste motive este inferioritatea profesională a persoanelor care au atins vârsta de pensionare, din cauza inactualității cunoștințelor anterior dobândite și a necesității reînnoirii calitative a acestora. Continuarea activității profesionale pentru majoritatea pensionarilor este practic singura modalitate de a le îmbunătăți bunăstarea materială, de a menține independența și, mult mai important, interesul pentru o viață activă.

Însă numai dorința pensionarilor de a continua activitatea de muncă și de a duce o viață normală nu este suficientă. Într-o măsură sporită, aceasta depinde de stat, care a creat, consolidat, dezvoltat și protejat modul actual de viață, axat pe crearea condițiilor pentru o viață plină pentru oamenii de o singură generație – în vârsta pre-pensionară. Pentru a schimba situația, statul trebuie să ia măsuri întrucât pensionarii să continue activitatea de muncă eficient, inclusiv prin consolidarea legislativă a drepturilor acestora de a primi de la stat: recalificarea necesară sau

sporirea calificării specialiștilor; un loc de muncă corespunzător nivelului de calificare (după recalificare).

Din punct de vedere al eficacității muncii a persoanelor în vârstă de pensionare, cel mai mare interes reprezintă categoria pensionarilor cu studii superioare și cu o experiență de muncă după specialitate suficient de îndelungată. Reprezentanții anume acestei categorii de pensionari păstrează în cea mai mare măsură nevoia de a-și continua activitatea profesională și viața socială activă. Ei dețin experiență vitală și profesională, precum și abilități intelectuale, analitice și adaptive dezvoltate. Aceste calități sunt utile în multe tipuri de activități profesionale. Prin urmare, cel puțin la etapa inițială, o atenție deosebită ar trebui să fie acordată anume acestei categorii de candidați în vederea recalificării lor și a continuării activității de muncă.

Pentru pensionarii care nu au capacități fizice de a obține venituri din activitatea salariată sunt necesare măsuri de susținere a condițiilor materiale de trai a lor prin sistemul de asistență socială.

Cel de-al doilea obiectiv de perfecționare a sistemului de pensii din Republica Moldova – asigurarea uniformizării nivelului de consum pe tot parcursul ciclului de viață – este justificat de rata scăzută de înlocuire, care în anul 2021 a constituit 26,6% (față de nivelul recomandat de Organizația Internațională a Muncii (OIM) de 40%). Situația dată va necesita transferuri semnificative de la bugetul de stat pentru a asigura sustenabilitatea financiară a sistemului de pensii. Însă, această variantă de soluționarea problemei menționate nu poate fi considerată acceptabilă. Prin urmare, reieșind din cerințele convenționale ale OIM, este necesar de a asigura un nivel social acceptabil al pensiilor, caracterizat printr-*orată individuală de înlocuire a câștigurilor pierdute cu pensie*. În același timp, este recomandabil de a examina mai detaliat problema ratei de înlocuire de 40% recomandată de OIM.

În primul rând, sistemul actual de pensii de stat, care vizează asigurarea câștigurilor pierdute ale unui angajat, a apărut în țările europene dezvoltate la sfârșitul secolului al XIX-lea și a avut ca scop atenuarea poziției generației vârstnice în contextul industrializării. Raportul dintre pensia de stat și nivelul mediu al salariilor (adică rata de înlocuire) într-un astfel de sistem este un indicator bun al nivelului de protecție socială a populației vârstnice. În scopul de a asigura persoanele vârstnice într-o societate industrială (unde majoritatea populației nu mai are un număr mare de copii, dar încă nu este suficient de bogată pentru a avea propriile economii pentru bătrânețe) a fost prevăzută rata de înlocuire de 40%, fixată în Convenția OIM nr. 102[5] și în Codul European de Securitate Socială [2].

În al doilea rând, trebuie remarcat faptul că aceste documente se referă la o rată de înlocuire de 40% pentru un beneficiar tipic de pensie cu o soție aflată la întreținere. Într-o societate postindustrială, în care, de regulă, ambii soți lucrează, oportunități de acumulare independentă de economii sunt semnificativ extinse, nivelul salariilor a crescut semnificativ și, în unele cazuri, există unele economii. În astfel de condiții, pentru a analiza bunăstarea populației vârstnice, este necesar de a evalua rapoarte suplimentare, în special, raportul dintre pensia minimă și medie și nivelul minimului de existență și raportul dintre venitul mediu înainte de pensionare și venitul mediu după pensionare. Ultimul raport caracterizează într-un mod mai adecvat nivelul de prosperitate al populației vârstnice, întrucât, pe lângă pensii, persoanele vârstnice pot avea și alte venituri (venituri din economii, venituri din proprietate). Pentru persoanele vârstnice din categoria populației înstărite, veniturile „non-pensionare” pot depăși semnificativ veniturile din pensii.

În al treilea rând, atât în Convenția OIM nr. 102, cât și în Codul European de Securitate Socială, rata de înlocuire este stabilită la 40% doar pentru beneficiarii tipici, principala cerință pentru care este acumularea stagiului de cotizare de 30 de ani. Pentru beneficiarii de pensii care nu au îndeplinit durata stabilită a stagiului de cotizare, rata standard de înlocuire se reduce proporțional. Astfel, compararea cu norma internațională de 40% din rata de înlocuire solidară în Republica Moldova nu este pe deplin corectă, întrucât la calculul acesteia se ia în considerare quantumul pensiilor persoanelor cu și fără stagiul de cotizare de 30 de ani.

În al patrulea rând, cel mai important lucru este ca, conform metodologiei internaționale, pensia trebuie să fie corelată cu salariile altor persoane care lucrează în prezent, așa cum se face în Republica Moldova la calculul ratei solidare de înlocuire, ci cu câștigurile anterioare (veniturile) al însăși persoanei pentru toată perioada anterioară pensiei. În condițiile actuale, este imposibil să se calculeze rata de înlocuire conform metodologiei internaționale, deoarece în perioada sovietică nu a existat o contabilizare a câștigurilor pe toată durata activității salariale, iar la stabilirea unei pensii înainte de anul 1999, au fost luate în considerare numai câștigurile pentru cei mai buni (din punct de vedere al câștigurilor) 5 ani anteriori. Metodologia internațională de calcul al ratei de înlocuire poate fi utilizată nu mai devreme de anii 2030 pentru persoanele asigurate care și-au format drepturi la pensie exclusiv în noile condiții (după 1 ianuarie 1999).

Trebuie menționat că în condițiile în care un număr semnificativ de pensionari continuă să lucreze, însuși conceptul ratei de înlocuire trebuie revizuit. Acest indicator are scopul de a determina măsura în care pensia înlocuiește salariul pierdut (ceea ce se reflectă atât în denumirea sa, cât și în modul în care este calculată). Totuși, în Republica Moldova, pensia tot mai mult nu doar înlocuiește, ci suplimentează salariul. *Dacă pensionarul continuă să primească venituri din activitatea salariată, atunci conceptul de „rata de înlocuire” este lipsit de sens.*

Oricum, indiferent de metodologia de calcul, menținând parametrii actuali ai sistemului de pensii din Republica Moldova, rata de înlocuire va avea o tendință de scădere în viitor. Această tendință, pe lângă îmbătrânirea demografică a populației, se datorează instabilității financiare a sistemului de pensii.

Cel de-al treilea obiectiv de perfecționare a sistemului de pensii din Republica Moldova – consolidarea stabilității financiare a acestuia, ceea ce presupune capacitatea de a-și îndeplini obligațiile pe termen lung – poate fi atins în trei modalități: 1) creșterea resurselor financiare alocate pentru plata pensiilor; 2) îmbunătățirea raportului dintre numărul de salariați și pensionari; 3) limitarea creșterii angajamentelor față de pensionari.

Creșterea resurselor financiare alocate pentru plata pensiilor se poate realiza prin alocarea de transferuri suplimentare de la bugetul de stat, sau prin majorarea cuantumului contribuțiilor de asigurări sociale achitate de către angajatori și angajați. În ceea ce privește alocarea transferurilor de la bugetul de stat, experiența străină arată că în perioada de tranziție nu a existat un singur sistem de pensii dezvoltat care să funcționeze fără suportul direct sau indirect din partea statului. În Republica Moldova, bugetul de stat alocă anual mijloace pentru plăți sociale, care, potrivit legii, sunt finanțate de la bugetul de stat. În plus, de la bugetul de stat sunt alocate transferuri suplimentare pentru acoperirea deficitului bugetului asigurărilor sociale de stat. Pentru anii 2019-2020 acesta a crescut de la 1987,7 milioane lei la 2554,6 milioane lei, sau cu 28,5%. În această perioadă ponderea sa în veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat a crescut de la 9,1% la 10,5%.

În acest sens, creșterea resurselor financiare alocate pentru plata pensiilor va depinde în mare măsură de creșterea volumului contribuțiilor de asigurări ale angajatorilor și angajaților, ceea ce poate fi implementat printr-o modificare serioasă a politicii tarifare, și anume a două componente principale ale acesteia: *tariful de asigurare și cercul persoanelor acoperite de asigurarea obligatorie cu pensii*. Totuși, în condițiile Republicii Moldova, implementarea unei astfel de modificări va fi extrem de dificilă. Acest lucru se datorează următoarelor.

Tarifal contribuțiilor de asigurări sociale obligatorii în Republica Moldova (29% din fondul de salarii) este semnificativ mai mare decât în majoritatea țărilor OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică) și este mai mare decât nivelul mediu pe OCDE (18,2%). În același timp, tariful contribuției de 29% este împărțit în 23% – tariful contribuțiilor de asigurări transferate de angajatori și 6% – tariful contribuțiilor individuale ale angajaților. Tarifal contribuțiilor achitate de angajatori, ca și tariful general, este substanțial mai mare decât în majoritatea țărilor OCDE. Tarifal contribuției individuale a angajaților este mai mare sau

comparabil cu tariful analogic din multe țări OCDE (Slovacia – 4,0%, Islanda – 4,0%, Coreea – 4,5%, Canada – 5,25%, SUA – 5,3%, Cehia – 6,5%, Grecia – 6,7%).

Așadar, în Republica Moldova, creșterea finanțării sistemului de pensii prin creșterea tarifelor contribuțiilor de asigurări, chiar și din punct de vedere al practicii mondiale, nu poate fi recunoscută drept o soluție acceptabilă. De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că creșterea tarifului contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii destimulează oferta de muncă și reduce competitivitatea economiei moldovenești.

Creșterea tarifelor contribuțiilor de asigurări sociale poate duce la modificarea echilibrului relațiilor dintre generații. Creșterea speranței de viață a actualilor pensionari este compensată de creșterea contribuțiilor de asigurări plătite de următoarea generație. Creșterile ulterioare ale duratei de viață vor necesita creșteri și mai mari ale acestor contribuții. Ca urmare, fiecare generație va fi obligată să plătească mai mult decât cea anterioară și să primească mai mult decât a plătit ea însăși. În esență, schimbarea constantă a echilibrului între generații care are loc aici este similară cu schema unei „piramide” financiare și în mod evident nu poate deveni o bază solidă pentru funcționarea pe termen lung a sistemului de pensii.

Astfel, alocarea transferurilor suplimentare de la bugetul de stat și/sau o creștere a tarifelor asigurărilor sociale de stat obligatorii, desigur, pot duce la o creștere a resurselor financiare direcționate către plata pensiilor. Însă această decizie va avea, fără îndoială, un efect economic și social negativ semnificativ.

În ceea ce privește extinderea cercului de persoane acoperite de asigurarea obligatorie cu pensii, aceasta este posibilă prin reducerea angajării informale, adică soluționarea problemei se află în afara sistemului de pensii. *Astfel, creșterea volumului contribuțiilor de asigurări și creșterea pe această bază a resurselor financiare ale sistemului de pensii prin modificarea principalelor componente ale politicii tarifare – tariful de asigurări și cercul persoanelor acoperite de asigurarea obligatorie cu pensii – este foarte problematică.*

Prin urmare, pentru a consolida stabilitatea financiară pe termen lung a sistemului de pensii, este necesară utilizarea altor metode, una dintre care este îmbunătățirea raportului dintre numărul de salariați și pensionari.

Cu toate acestea, este indicat să se țină cont doar de acei angajați care sunt asigurați în sistemul asigurărilor sociale de stat. Ei sunt cei care fac contribuții individuale de asigurări și în favoarea unora dintre ei (salariați) angajatorii plătesc contribuții de asigurări la bugetul asigurărilor sociale de stat. În acest sens, raportul de sprijin al pensionarilor se calculează ca *raport dintre numărul de salariați asigurați și numărul de pensionari*. În Republica Moldova, numărul de asigurați la 100 de pensionari a scăzut de la 132 în anul 2019 la 131 în anul 2020, fiind semnificativ mai mic decât în multe țări ale lumii.

Astfel, nivelul scăzut al ratei de înlocuire se datorează anume raportului scăzut de sprijin după standardele internaționale, iar înrăutățirea ulterioară a acestui indicator, cu toate celelalte condiții neschimbate, va determina o scădere în continuare a raportului dintre nivelul de pensii și salarii. Prin urmare, principalele rezerve care pot fi utilizate pentru a contracara această tendință sunt asociate cu o creștere a numărului de lucrători asigurați per un pensionar.

Rezolvarea acestei probleme ar putea fi realizată sub condiția unei îmbunătățiri esențiale a situației demografice din țară. *Prin urmare, în contextul îmbătrânirii continue a populației, pentru a îmbunătăți raportul dintre numărul de lucrători asigurați și pensionari și, pe această bază, de a spori stabilitatea financiară a sistemului de pensii al Republicii Moldova, este necesar să se ia măsuri de consolidarea securității demografice.*

Limitarea creșterii angajamentelor față de pensionari, ca modalitate de consolidare a stabilității financiare pe termen lung a sistemului de pensii din Republica Moldova, este în concordanță cu principalele tendințe recente – utilizarea unor scheme din ce în ce mai flexibile pentru formarea de angajamente pensionare ale statului față de angajați. Regulile care definesc în mod rigid viitoarele angajamentele pensionare sunt înlocuite cu așa-numitele „sisteme de

contribuții fixe”. Acestea prevăd ajustarea angajamentelor ținând cont de speranța de viață în creștere a pensionarilor sau reieșind din veniturile curente ale sistemului de pensii.

Una dintre modalitățile de a reține creșterea angajamentelor este asociată cu utilizarea unor scheme mai „economice” pentru *indexarea* drepturilor pensionare și a pensiilor stabilite. Printre țările OCDE, cea mai populară este indexarea minimă a pensiilor – doar în măsura inflației[3;4]. Unele țări indexează pensiile la salariile dacă acest lucru este în concordanță cu condiția unui buget de pensii echilibrat; în unele țări, indicele de creștere a pensiilor este calculat ca media dintre creșterile de preț și creșterile salariale.

Există două metode principale de indexare a pensiilor utilizate în țările UE. Prima presupune indexarea pensiilor pe baza dinamicii prețurilor de consum. În al doilea caz, indexarea se realizează pe baza dinamicii salariilor. Metoda de indexare bazată pe indicele prețurilor de consum există în Regatul Unit, Spania, Italia și Franța. Unele țări (Germania, Țările de Jos, Luxemburg) folosesc o metodologie de indexare bazată pe dinamica salariilor. În alte țări UE, se utilizează o metodologie mixtă, ținând cont de ratele medii de creștere a prețurilor și a salariilor.

4. Concluzii

În Republica Moldova, pentru o lungă perioadă de timp, coeficientul de indexare a fost calculat ca medie aritmetică a ratei inflației și a creșterii salariului mediu lunar pe anul precedent. În prezent, pensia este indexată doar proporțional cu indicele anual al inflației. Totodată, în anul 2022, partea din pensie care depășește salariul mediu prognozat pe economia țării (9900 lei) nu a fost indexată.

O altă modalitate de a reduce creșterea angajamentelor ale sistemului de pensii este creșterea vârstei de pensionare. Dacă aceasta se realizează în așa fel încât raportul dintre durata activității de muncă și pensionare să rămână același (sau să scadă ușor) în ciuda îmbătrânirii, atunci pur și simplu nu vor fi probleme în sistemul de pensii. Din punctul de vedere al menținerii sistematice a raportului dintre numărul de salariați și pensionari și al asigurării stabilității financiare pe termen lung a sistemului de pensii pe această bază, nu există alternativă creșterii vârstei de pensionare în Republica Moldova.

La începutul lunii decembrie 2021, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat legea, care a readus practica existentă anterior de majorare treptată a vârstei de pensionare pentru bărbați și femei până la 63 de ani. Astfel la 1 iulie 2022 vârsta de pensionare pentru femei va fi de 60 de ani, iar pentru bărbați 63 de ani.

Nota:

Articolul a fost elaborat și finanțat încadrul Proiectului Program de Stat 20.80009.0807.29 „Perfecționareamecanismelor de aplicareainstrumentelorinovationale orientate sprecreștereadurabilă a bunăstăriiipopulațieiRepublicii Moldova” (2020-2023), înregistratînRegistrul de stat al proiectelor din domeniulștiințeișiinovării din Republica Moldova.

Bibliografie

1. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice. Anul 2019:Indicatorii de bază și comparabilitatea datelor. Citat: 20.04.2022. Disponibil: https://statistica.gov.md/public/files/ComPresa/nivel%20de%20traie/2020/1_NBS_Moldova_2019_HBS_key_indicators_rom.pdf
2. European Code of Social Security. Strasbourg, 16.IV.1964.Citat: 1.07.2022. Disponibil: <https://rm.coe.int/168006b65e>
3. OECD (2011), Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries, OECD Publishing, Paris. Citat: 30.05.2022. Disponibil:https://doi.org/10.1787/pension_glance-2011-en
4. Piggott, J., Sane, R. Indexing Pensions// The World Bank SP Discussion Paper. 2009. No 0925.Citat: 30.05.2022. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/686271468155723487/pdf/524450NWP0Box345558B01PUBLIC100925.pdf>
5. Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102).Citat: 12.06.2022. Disponibil: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102

ANALYSIS OF LABOUR MIGRATION PROFILE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ANALIZA PROFILULUI MIGRAȚIONAL DE MUNCĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Galina SAVELIEVA¹
Svetlana ZAHAROV²

Abstract:

The present article reflects the results of the research on the causes contributing to labour migration flows both at national and regional level, as given issue is relevant for the Republic of Moldova as a donor country of labour force. The economic and social infrastructure are modified through structural reforms, the promotion of market mechanisms, the decline and ageing of population, that affected the development of the regions, including local labour markets, and reduced the opportunities for economically active population to be involved in labour market. Factors such as low wages, the risk of unemployment and poverty intensified of migration processes in search of work abroad. In this context, research was carried out on factors determining the labour migration and their impact on local labour markets. The research was carried out on the basis of official statistics on labour market and labour migration, as well as departmental data in given field. As a result of the research, the principal findings on specifics of development the migration flows in the regional aspect, their impact on the development of national and local labour markets, the challenges of migration on public policies were highlighted and elaborated some proposals on increasing the employment rate with taking into account to reducing social tension and decreasing the flow of working age population as labour migrants abroad, stabilizing the national and local labour market.

This article was elaborated within the framework the Scientific Project "Migration, Demographic Changes and Policies of Stabilization the Situation", registered in the State Register of projects in the field of science and innovation of the Republic of Moldova with the code 20.80009.0807.21 of the State Program (2020-2023).

Keywords: labour migration, employment, working-age population, wage, poverty.

JEL : E 24, J 62, R 23.

Migration is a multidimensional phenomenon, the causes and consequences of which must be analysed both at the macro level and at the micro level in the context of social, economic, demographic and political processes. Analysis of labour migration flows shows that migration is a means of resolving the problem of dissatisfaction with social status, which can lead to a higher social status within a given social group of population and a higher level of income. Labour migration decision is made more often among those population categories where there is a higher level of income differentiation among the socially disadvantaged strata of the population. In the Republic of Moldova (RM), the principal cause of the movement of working age population remains economic and social, in particular, the satisfaction of work, working conditions and the level of income from work. Therefore, based on the decision to migrate the labour force due to dissatisfaction with their social status, migration can be seen as a kind of cyclical process, whereby migrants, using the country differences in socio-economic development between countries, transform this inequality into a source of their own benefit, improving the welfare of their families.

The decision to migrate is influenced by the many circumstances connected with families and households, and its consequences are reflected not only on migrants as participants in this process, but also on all the structures in which they existed prior to migration, including settlement and country, as well as the destination state, existing inter-state economic connections, i.e. something that can change under the influence of migration processes and, plus, can stimulate new flows of migrants. The analysis of such a system of complex relations and

¹ Ph.D., Associate Professor Researcher, Center for Demographic Research, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, savelievagalina@rambler.ru

² Ph.D., Center for Demographic Research, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, zaharov.svetlana@gmail.com

interdependencies is possible only on the basis of using an integrated and systematic approach, which are the main methodological principles in the study of labour migration in carrying out the research in question.

International migration processes and globalisation are interdependent: globalisation is characterised by the establishment of economic, informational, cultural and other inter-state connections, which subsequently become the principal component of countries' future development. In this situation, migration is a consequence of the unequal global economic development of countries, their existing inequality in economic conditions, the different levels of involvement in modernisation and globalisation processes, and labour market requirements. In this context, the Republic of Moldova is no exception and Moldovan migrants play an important role, filling with their force whole economic niches in developed countries with the desire for more sources of income, solving economic problems or other personal motives. At the same time, the country participates in the Mobility Partnership with the European Union. Thus, on 5 June 2008, the Mobility Partnership Declaration was signed between the Republic of Moldova and 15 EU countries participating in a partnership, which provides for the legalization of migration, strengthening its positive effect, as well as promoting the policy of return of labour migrants and protecting their rights with a purpose using effective external and internal control mechanisms to reduce illegal migration, developing cooperation with the EU in the field of migration.

Table 1. Enterprise demographics by development regions, 2020*

	Number of active enterprises	Newly created, thousand enterprises	Liquidated, thousand enterprises	Rate of active enterprises, %	Creation rate, %	Liquidation rate, %	1-year survival rate, % (Survivability)	2-year survival rate, %
Total (RM)	36493	5,0	10,4	72,2	13,8	28,7	45,9	44,3
mun. Chişinău	23029	2,8	6,2	68,6	12,0	27,1	52,5	49,3
North	4694	0,7	1,8	82,0	16,0	37,7	31,8	34,3
Center	5653	0,9	1,6	75,5	16,4	28,8	42,3	38,8
South	1953	0,4	0,5	82,0	20,7	26,5	29,0	35,4
ATU Găgăuzia	1164	0,2	0,3	85,2	18,0	28,1	42,0	43,5

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM, Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2020

*Notes: The information includes enterprises with the principal type of activity in industry, construction, market services (sections from B to N of the Classifier of Activities in the Economy of Moldova-2), exclusiv enterprises on the left side of the Nistru and mun. Bender.

Active enterprise is the enterprise that recorded turnover or had employees during the reference period.

Rate of active enterprises represents the number of active enterprises compared to the number of reporting enterprises (which submitted statistical or financial reports to the NBS), in the reference year.

Creation rate represents the number of newly created enterprises compared to the number of active enterprises, in the reference year.

Liquidation rate represents the number of liquidated enterprises compared to the number of active enterprises, in the reference year.

1-year survival rate represents the number of newly created enterprises in 2019 and which are active in the reference year (2020), compared to the number of newly created enterprises in 2019.

2-year survival rate represents the number of newly created enterprises in 2018 and which are active in the reference year (2020), compared to the number of newly created enterprises in 2018.

Economic factors have an important and significant role in labour migration. Demography of enterprises, according to NBS data (NBS, 2021a) demonstrates that in 2020 only about 72,2% of the total number of reported enterprises were active (or 36,5 thousand out of 50,5 thousand) being in decrease compared to 2018 by 0,5 p.p. and 2019 by 0,2 p.p., including for 2020 10,5 thousand enterprises were liquidated compared to those created by 5,0 thousand or practically 2 times. At the same time, the analysis of the viability of newly created enterprises for the years 2018-2020 shows that in 2020 only 45,9% of all newly created enterprises in 2019 and

44,3% of newly created enterprises in 2018 were active. In territorial profile the principal share of enterprises is concentrated in mun. Chişinău (or 63,1% of the total number of active enterprises), development region Centre – 15,5%, North – 12,9%, South – 5,4% and ATU Găgăuzia– 3,2%. Some characteristics by development regions for 2020 are reflected in *Table 1*. from which it emerges that the *Liquidation Rate* prevails over the *CreationRate* of new enterprises, as well as the survival rate of enterprises activated for 1 year is insufficient (only in mun. Chişinău the rate was 52,5% or 6,6 p.p. higher than the average value for the country, and in the South and North these are quite small, respectively 29,0% and 31,8%). The mentioned situation shows the instability of the economic activity of employed population at these enterprises, as well as the risk of being unemployed, poorer without a source of income or these categories of employed population are subject to social risks.

In 2019-2020 small and medium-sized enterprises (SMEs) constituted 98,6% of the total number of enterprises (57,2 thousand enterprises) in which 61,6% (335,8 thousand persons) and in 2020 60,1% (316,8 thousand persons) of the total average number of employees worked in 2019 (2020 enterprises excluding SMEs consisted of 1,4% and the average annual number of employees 39,9%), the average number of employees per enterprise in 2020 was less than 6 persons³. During 2020 the preponderant part of SMEs were active in trade, constituting 35,7% of all SMEs (2019 – 36,3%), in professional, scientific and technical activities – 8,7% (2019 – 8,7%), in manufacturing 8,5% of all SMEs were active (2019 - 8,4%), in agriculture, forestry and fisheries– 8,1% (2019 – 7,9%), real estate transactions – 6,7% (2019 – 6,6%), construction – 6,0% (2019 – 5,9%) and other activities – 11,9% (in 2019 – 11,9%) (NBS, 2021b). The determining indicators of SMEs are reflected in *Table 2*.

Thus, in the Republic of Moldova the principal form of economic activity is entrepreneurship, including micro, small and medium-sized enterprises, the share of which constitutes 98,6% of all enterprises and employ about 61% of the total number of employees. In 2020, micro enterprises constituted 86,7% and 32,7% of the total number of employees, of which the major share or 36,9% were active in wholesale and retail trade; maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles, 9,7% - in professional, scientific and technical activities, 7,7% and 7,5% - in manufacturing and agriculture, forestry and fisheries, 11,7% - in other activities, 7,1% - in information and communications, etc. The share of small enterprises in 2020 constituted 11,0% of total SMEs and 36,0% of the number of employees, and the preponderant part of them were mainly concentrated in wholesale and retail trade; maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles (28,6%), agriculture, forestry and fisheries (12,7%) and manufacturing (12,7%), other activities (11,1%), transport and storage (9,5%), construction (7,9%), in other types of economic activities their share was insignificant. The share of medium-sized enterprises in 2020 constituted only 2,3% and 31,4% of total employees, of which 28,6% were active in wholesale and retail trade; maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles, 21,4% in other activities, 14,3% in manufacturing and 14,3% in agriculture, forestry and fisheries, and the insignificant number of remaining enterprises was distributed between transport, storage and construction.

Table 2. The evolution of SMEs development, total enterprises

³The criteria for reporting to the MSME sector are determined according to Article 4 of the Law “On small and medium-sized enterprises” no. 179/2016: a) average annual number of employees up to 250, and b) annual turnover (total income from sales sales revenue) up to 50 million lei or total assets (fixed and current assets) up to 50 million lei:

- a) micro enterprise – an enterprise with up to 9 employees, annual turnover up to 9 million lei or total assets up to 9 million lei – 85,4% share;
- b) small enterprise - an enterprise with up to 49 employees, an annual turnover of up to 25 million lei or total assets of up to 25 million lei and is not a micro enterprise – 10,9% share;
- c) medium-sized enterprise - an enterprise with up to 249 employees, an annual turnover of up to 50 million lei or total assets of up to 50 million lei and is not a micro or small enterprises – 2,3% share.

	Number of enterprises, thousand			Annual average number of employees, thousand persons			Income from sales (sales revenue), billion lei		
	Total	SMEs	Share of SMEs in total, %	Total	SMEs	Share of SMEs in total, %	Total	SMEs	Share of SMEs in total, %
2016	52,3	51,6	98,7	512,5	313,5	61,2	300,7	125,0	41,5
2017	54,3	53,6	98,6	528,6	323,3	61,2	331,0	137,5	41,5
2018	56,5	55,7	98,7	540,3	328,0	60,7	356,7	144,2	40,4
2019	56,7	55,9	98,6	544,8	335,8	61,6	397,9	157,3	39,5
2020	58,1	57,2	98,6	526,7	316,8	60,1	381,9	150,1	39,3
Characteristic of SMEs activity in territorial profile									
	Number of units		Number of personnel		Income from sales (sales revenue) (annual turnover)		Profit before taxation, million lei		
	thousand of units	% of total enterprises	thousand of units	% of total enterprises	thousand of units	% of total enterprises			
2019									
Total(SMEs RM)	55,9	98,6	335,8	61,6	157335,6	39,5	12386,0		
mun. Chişinău	34,9	98,5	184,9	56,1	99871,1	34,9	8863,4		
North	7,2	98,6	55,8	62,0	21150,2	48,1	1641,7		
Center	9,1	98,9	55,8	74,9	22858,1	48,8	1388,4		
South	3,1	99,1	26,8	80,3	8668,4	73,5	394,0		
ATU Găgăuzia	1,7	98,4	12,4	71,6	4787,8	54,7	98,6		
2020									
Total (SMEs RM)	57,2	98,6	316,8	60,1	150112,1	39,3	9050,9		
mun. Chişinău	35,5	98,5	171,3	54,3	93317,1	34,3	6982,4		
North	7,4	98,7	54,5	62,5	21701,8	47,9	1331,2		
Center	9,4	98,9	53,6	71,7	22452,2	49,9	754,6		
South	3,2	99,0	25,1	78,3	7750,4	68,4	-44,6		
ATU Găgăuzia	1,8	98,6	12,2	70,6	4890,6	59,0	27,2		

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM

Thus, 68,4% of employees engaged in entrepreneurial activity are to a largely sensitive to social risks considering any restrictions and dependence on the supply and cost of raw materials, prices and tariffs of energy resources, promoted fiscal policies, possibilities to export products, services to local and foreign markets, natural disasters (drought, etc.), exceptional situations announced due to Covid-19, military conflicts, etc. The principal economic and social indicators characterizing the economic development of the Republic of Moldova and regions are presented in *Table 3*.

Table 3. The principal economic indicators of development, Republic of Moldova

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
GDP Physical volume Index, previous year = 100,0%	105,1	99,3	104,6	104,2	104,1	103,6	91,7	113,9
GDP per capita, % to previous year	...	100,1	105,9	106,0	105,9	105,2	92,8	122,0
CPI, %	105,1	109,7	106,4	106,6	103,1	104,8	103,8	105,1
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	107,3	100,6	100,9	103,4	103,7	102,0	94,5	112,1
Share of production <i>delivered to the external market</i>, %	31,4	31,3	33,8	34,6	35,3	35,9	35,1	
Financial result before taxation,	3660,8	3453,4	15026,07	24 634,58	23 081,93	26 247,42	18541,38	

Analysis of labour migration profile in the Republic of Moldova.

profit (+), loss (-), million lei		7						
Agricultural production volume Index, % to previous year	109	87	119	109,1	102,9	98,4	72,8	149,9
Investments in fixed assets from the account of all funding sources, % compared to the previous year*	103,8	90,6	87,2	103,5	112,9	109,4	96,9	104,8
mun.Chişinău								
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	56,5	57,2	55,3	54,3	54,1	50,7	51,7	
Share of production <i>delivered to the external market</i> , %	24,2	24,7	25,7	28,1	28,7	26,5	26,0	
Financial result before taxation, profit (+), loss (-), million lei	1816,3	2388,55	10672,3	18 479,88	17 364,70	20 220,6	13921,14	
North								
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	20,5	19,6	21,4	21,6	20,9	22,0	21,9	
Share of production <i>delivered to the external market</i> , %	35,7	34,4	42,2	41,4	41,2	42,5	40,9	
Financial result before taxation, profit (+), loss (-), million lei	184,7	-96,23	1499,5	2 137,01	1 959,11	2 327,28	1 942,67	
Center								
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	16,3	16,3	16,3	16,8	17,2	19,6	18,7	
Share of production <i>delivered to the external market</i> , %	43,4	40,5	41,0	40,6	41,7	47,1	46,4	
Financial result before taxation, profit (+), loss (-), million lei	907,7	727,36	1719,10	2 464,66	2 612,14	2 685,15	2 271,39	
South								
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	3,8	3,8	3,7	3,7	4,3	4,4	4,3	
Share of production <i>delivered to the external market</i> , %	48,9	48,9	48,5	44,8	49,7	46,0	44,1	
Financial result before taxation, profit (+), loss (-), million lei	284,3	250,93	763,12	1 034,40	700,01	651,51	278,84	
ATU Găgăuzia								
Value of <i>manufactured</i> industrial production, % compared to previous year	2,9	3,1	3,3	3,6	3,5	3,3	3,4	
Share of production <i>delivered to the external market</i> , %	58,3	63,1	62,8	58,3	55,7	55,9	53,6	
Financial result before taxation, profit (+), loss (-), million lei	216,4	182,86	371,92	518,63	445,96	362,83	127,35	

*Until 2016, the data are presented on the "Investments in long-term tangible assets" indicator.

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS

From the analysis of economic indicators (*Table 3.*), it can be seen that the worsening of the economic situation in 2020 was related to the pandemic crisis, and the measures taken to limit the activities of economic agents, suspension of the functioning of enterprises (technical unemployment, forced leaves), this affected especially the activities of HoReCa enterprises. However, during the period 2014-2020 the financial result balanced before taxation was positive in all zones. Mun.Chişinău concentrated the highest share of the value of the volume of produced production, has registered the lowest share of production delivered to the external market, or 26%, compared to 40,9% in the North, 46,4% in the Centre, 44,1% in the South and 53,6% in ATU Găgăuzia, which highlights the issue of growing the competitiveness of its producers,

inclusive growth the quality of workforce as a condition for the viability of the enterprise-producing production, services provided and the engaging collective in it.

Resulting from the level of socio-economic development is a change in labour force market, which is derived from the economic state of the country. The structure of employed population by professional status is reflected in *Table 4*.

Table 4. Employed population by professional status

	2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*	2021*
Annual average number of population, thousand persons*	2856,95	2834,53	2802,17	2755,16	2708,21	2664,97	2635,41	2615,47
Total employed, RM, thousand persons	981,5	989,1	993,7	960,8	988,5	872,4	834,2	843,4
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Employees (hiring workers), % of total	66,3	63,7	61,0	62,9	59,6	77,8	78,1	78,2
Self-employed workers, % of total	30,6	31,7	33,5	32,7	35,7	17,6	17,2	16,9
Remunerated family workers, % of total	2,4	4,0	4,9	4,1	4,4	4,2	4,3	4,5
Employers, members of cooperatives, % of total	0,7	0,6	0,6	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Average number of employees (in full-time equivalent), thousand persons	613 526	601 400	594 219	598 947	613 048	625 203	601 597	...
Budgetary sector	169 548	168 682	166 329	162 722	160 826	154 358	153 751	
Real sector	443 978	432 718	427 890	436 225	452 223	470 845	447 847	
Mobility of employees								
Engage, thousand persons	179,0	160,7	166,3	182,8	227,97	212,4	184,9	
% of number of working places	29,2	21,9	22,7	24,9	28,6	26,3	23,0	
Dismissal, thousand persons	173,8	169,3	171,1	179,2	212,7	214,6	193,1	
% of number of working places	28,3	23,1	23,4	24,4	26,7	26,6	24,0	
Number of vacant places at the end of the year, units		29 403	31 336	33 101	37 588	42 190	37 571	
% of total working places		4,0	4,3	4,5	4,7	5,2	4,7	

* Since 2019, the revised definition of employment was used. Thus, employed population includes only persons who carry out economic activities for payment or profit in "employment" does not include "persons occupied in the auxiliary household (beside the house) with the production of agricultural products for the household's own consumption". This modification has the impact of reducing the number of population employed (principally non-employees) in agriculture.

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM,

Against the background of the constant process of population decline, including by 8,5% in 2021 compared to 2014, the average annual population decreased, the number of employed population also decreased by 14,1% for given period. However, having the tendency of a decrease of 9,4% in the number of employees (2014-2018) and 2,8% (2019-2021), the major share of employees in total employed population or 78,2% in 2021 remains (in 2014 it was 66,3% and in 2018 given level decreased by 6,7 p.p. or to 59,6%). At the same time, the structure of employed population by professional status changed, the share of self-employed workers, which in 2014-2018 increased by 5,1 p.p., in 2019-2021 varied within the limits from 17,% (2019) to 16,9% (2021), the share of remunerated family workers was in increase for the last 3 years, was in increase insignificantly (by 0,3 p.p.). The average number of employees (in full-time equivalent) in budget sector had a decrease tendency and in 2020 was down by 9,3% compared to 2014, and in real sector it increased in 2019-2020 by 6,1% and 0,87% respectively, concomitantly following the pandemic crisis for only one year this number decreased by 4,9% in

2020 compared to 2019. Also, in 2019-2020 the number of dismissal persons prevails over the number of engaged persons by 8,2 thousand persons. As a result of the mentioned changes the principal indicators on labour market changed (*Table 5.*).

Table 5. Dynamics of principal indicators of labour market, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Economic activity rate, Total RM	43,3	44,5	44,8	44,1	45,9	42,3	40,3	41,1
mun.Chişinău	52,3	52,0	50,2	49,0	49,8	55,1	51,2	50,9
North	42,9	46,8	47,2	47,1	48,3	44,4	43,0	45,0
Center	40,4	40,9	43,0	41,6	45,1	35,9	34,8	35,9
South	36,7	36,9	36,9	37,3	38,4	33,2	31,4	31,5
Employment rate, Total RM	41,7	42,4	43,0	42,4	44,5	40,1	38,8	39,8
mun.Chişinău	49,2	48,4	47,3	46,2	47,3	52,6	48,8	49,2
North	41,9	44,9	45,5	45,6	46,8	42,5	41,3	43,3
Center	39,2	39,4	41,3	40,1	44,5	33,6	33,8	35,0
South	35,5	35,6	36,2	36,3	37,6	31,3	30,3	30,5
ILO Unemployment Rate, Total RM	3,7	4,7	4,0	3,9	2,9	5,1	3,8	3,2
mun.Chişinău	6,0	7,0	5,7	5,8	5,0	4,6	4,6	3,3
North	2,1	4,1	3,7	3,0	3,1	4,3	4,0	3,8
Center	3,0	3,7	4,0	3,7	1,4	6,3	2,9	2,6
South	3,4	3,4	1,8	2,7	2,0	5,8	3,5	3,0
Officially registered unemployed, persons	20 726	26 908	26 889	22 386	18 696	16 598	25525	37050
including share of total, %								
mun.Chişinău	7,9	7,1	5,7	5,2	4,2	3,7	5,1	7,0
North	39,0	43,1	46,8	46,0	47,2	50,3	52,2	46,0
Center	33,1	30,8	30,0	33,1	33,0	28,2	24,7	23,0
South	16,1	14,8	14,0	11,8	11,2	12,8	12,2	24,0
ATU Găgăuzia	3,9	4,2	3,5	3,9	4,4	5,0	5,8	...
Participation rate in continuing professional training (CPT), %*	22,3	23,1	23,0	24,0	26,0	27,1	24,4	26,7
Global participation rate in continuing professional training, %*	14,5	14,7	15,0	16,1	17,5	18,9	16,1	18,1
Share of units which provided continuing professional training, %*	38,8	38,4	40,4	40,7	38,2	41,9	36,8	40,1
Average duration of continuing professional training, the number of hours on average for a CPT participant	6,0	51,0	52,0	49,0	45,0	45,0	41,0	45,0

* Participation rate in CPT represents the share of participants in all types of CPT in total employees (hiring workers) from the units that offered CPT.

Global participation rate in CPT represents the share of participants in all types of CPT in total employees from all the researched units.

Continuing professional training (CPT) represents the set of training measures or activities (courses or other forms of professional training) that the units organize and finance, in whole or in part, for their employees.

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM, Territorial statistics

The labour force participation rate of population aged 15 years and over generally tended to decrease taking into account the demographic factor and methodological changes directed to aligning with some EU standards and the selective statistical household survey applied by the NBS beginning in 2019, as well as the consequences of the Covid-19 crisis. At the same time, in

2021 the principal indicators of labour market were increasing compared to the previous year, the number of unemployed officially registered by the ANOFM services improved (especially in mun. Chişinău and the South zone, where the number of unemployed increased by 37,3% and 1,7 times respectively). The employment rate in 2021 amounted to 39,8% in total for the country or increased by 1,0 p.p. compared to the previous year (2020 – 38,8%) which is also observed by regions, the lowest employment rate remains in the South zone or 30,5% (by 9,3 p.p. less than the average for the country) and the Centre zone- 35% (by 4,8 p.p. less than the average for the country).

According to NBS data (NBS, 2022a) the employment rate of population of working age (16-58 years for females and 16-62 years for males) was 50,9% in 2021, of population aged 15-64 years – 47,5%, and in the age category 15-29 years was only 28,9%. The analysis of the distribution of employed population by economic activities demonstrated that 21,5% of employed population is active in the agricultural sector (2020 – 21,1%), and the number of those employed increased by 3,0% compared to 2020. In non-agricultural activities 78,5% of employed population are occupied, including in industry – 14,4% (2020 – 14,6%), construction – 7,7% (2020 – 7,2%), in the sphere of services – 56,4% (2020 – 57,1%).

The decreased level of employment, including indicators of participation in professional training in conditions of structural changes in the economy, as well as employers' disinterest in improving the professional skills of their employees - all these factors are reflected in the wages of employees. Wage differentials also exist between development regions, which contribute to poverty not only in the population as a whole but also in employed population, to the risk of unemployment as a result of economic and social instability, and to changes taking place in the current socio-economic infrastructure. Some characteristics of income and poverty status in territorial aspect are reflected in *Table 6*.

Table 6. Evolution of average monthly wage and poverty rates, Republic of Moldova, development regions

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Average monthly wage, total, lei	4089,7	4538,4	5084,0	5697,1	6446,4	7356,1	8107,5	9 115,9
Wage Gap of males-females (difference by gender), %	12,4	13,2	14,5	13,5	14,4	14,1	13,7	ooo
Budgetary sector/real sector, %	87,3	85,7	80,9	82,5	84,1	87,0	87,0	81,2
Average monthly wage, % of total RM								
Total (RM)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
mun.Chişinău	118,0	118,4	118,1	118,6	119,3	117,5	117,6	118,4
North	86,1	85,3	82,6	81,0	80,8	80,3	80,6	79,6
Center	81,5	82,0	78,8	78,5	77,7	80,0	79,8	77,6
South	77,8	77,7	73,0	73,9	73,6	75,3	76,4	75,2
ATU Găgăuzia	79,0	78,3	71,5	71,5	71,3	70,9	73,2	73,7
Average monthly disposable income per person, lei								
mun.Chişinău	2263,5	2582,8	2842,1	3049,4	3264,2	4184,5	4355,0	5062,3
North	1656,1	1823,3	1830,7	1999,5	2131,3	2507,9	2729,7	3045,8
Center	1530,1	1733,9	1785,8	1901,9	2082,7	2530,4	2811,2	3059,1
South	1512,8	1691,7	1802,2	1943,6	1985,6	2356,4	2524,5	2985,5
Ratio between the disposable incomes of population in 1st quintile and 5th quintile, times								
Total (RM)	5,6636	5,4758	5,7733	5,3455	5,0761	5,0905	5,3030	5,573
- urban	4,8818	4,6111	4,8321	4,4699	4,4254	4,8774	5,3732	5,4401
- rural	5,5375	5,3972	5,6864	5,1399	4,7633	4,6213	4,8390	5,0789
Absolute poverty threshold, lei	1558,6	1709,8	1819,2	1939,3	1998,4	2095,1	2174,1	2285,2
Absolute poverty rate, %	29,5	25,4	26,4	27,7	23	25,2	26,8	24,5
mun.Chişinău	10,7	6,9	6,5	7,5	4,7	4,4	7,6	8,6
North	31,9	26,5	30,5	31,1	28,4	27,7	28,1	25,2
Center	38,5	35,6	35,7	36,6	28,7	29,8	30,6	26,8
South	35,1	30,9	30,8	33,8	28,8	40,4	42,9	39,6
Absolute poverty rate by the principal source of income of household head, %								
Wage in agricultural sector	51,5	50,1	51,9	42,7	39,9	43,2	37,9	35,1
Wage in non-agricultural sector	19,5	14,9	14,6	14,9	12,0	11,9	14,5	12,9
Self-employed in agricultural	46,5	44,1	46,1	54,0	42,2	38,4	35,4	36,5

Analysis of labour migration profile in the Republic of Moldova.

activities								
Self-employed in non-agriculture	22,0	19,1	19,2	21,0	17,9	22,0	25,1	17,1
Pension	37,7	29,8	32,7	34,6	28,9	38,3	39,5	38,2
Transfers from outside the country	21,7	21,2	18,9	21,9	19,7	16,1	25,3	18,2
Other	46,0	40,0	43,6	48,4	51,8	46,2	48,8	46,3
Extreme poverty threshold, lei	1257	1378,9	1467,2	1564	1611,7	1689,7	1753,4	1843,0
Extreme poverty rate, %	12,8	10,5	10,4	11,0	8,7	10,7	10,8	9,5
mun.Chişinău	4,8	1,3	2,0	1,4	1,1	1,4	2,9	2,5
North	13,8	11,5	13,3	10,7	10,5	10,4	11,1	10,1
Center	16,0	16,6	13,6	17,1	11,2	12,9	12,0	10,3
South	16,4	10,7	11,8	13,8	11,6	19,2	18,5	16,0
Subsistence level, lei								
Working age population, total RM	1726,8	1842,2	1914,7	1984,5	2016,1	2194,0	2247,6	2310,5
Big cities	1871,7	2028,9	2118,3	2181,8	2219,6	2439,2	2465,0	2517,7
Other cities / beginning with 2019 – small cities	1738,0	1820,5	1867,1	1974,8	2005,5	2159,8	2206,4	2307,2
Villages	1658,1	1765,9	1839,6	1891,8	1920,0	2100,3	2158,7	2224,2
Pensioners by age(retirement pensioners), total RM	1343,7	1437,4	1494,8	1547,5	1574,2	1707,4	1759,8	1811,7
Big cities	1487,4	1612,8	1682,1	1732,3	1765,8	1946,9	1955,9	1999,9
Other cities / beginning with 2019 - small cities	1377,1	1442,6	1477,7	1562,7	1590,5	1717,5	1746,8	1828,0
Villages	1279,0	1368,8	1425,3	1463,5	1485,0	1623,9	1692,8	1745,0

**The number of the population with usual residence was used as the basis for the estimation of indicators. The usual residence is defined as the place where the person has lived predominantly in the last 12 months indifferently of temporary absences (for the purpose of recreation, vacations, visits to relatives and friends, business, medical treatment, religious pilgrimages, etc.).*

Since 2019, the data are not comparable with the previous period, because the Household Budget Survey (HBS) methodology was changed.

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM

The analysis of wage incomes, as well as those coming from different sources, demonstrates that against the background of their absolute increase, there is a difference in them by gender (females earn on average 14% less than males), by sector of the national economy (in the budget sector wages are 18,8% less than in the real sector of the economy) and by territorial profile. The level of the average monthly wage of a worker on the economy prevails the average amount on the country only in mun. Chişinău, and the lowest this level or by 26,3 p.p. was recorded in ATU Găgăuzia, by 24,8 p.p. - South, by 22,4 p.p. - Centre and by 20,4 p.p. - North. Social inequality is observed if the indicators on the ratio of the income of population in quintiles I and are compare (5,4 times in urban and 5,1 times in rural areas). According to the data of the official NBS the lowest level of average monthly disposable income is among workers occupied in the agricultural sector, including farmers, whose amount does not even cover the subsistence level of a working age person and the absolute poverty rate (the absolute poverty rate among employees in the agricultural sector constitutes 35,1%, and in self-employed (agricultural activity) – 36,5%. Only the category of pensioners (excluding other household categories) exceeds given poverty rate, the absolute poverty rate among pensioner households is 38,2%, the average age pension in the agricultural sector is only 84% of the subsistence level for a pensioner, the ratio of the average pension amount by age in the agricultural and non-agricultural sector was 34,7%.

Thus, in the Republic of Moldova there are specific a low level of work'income, namely the wage as the principal source of income for the working age population (for example, in EU countries, the average monthly (gross) wage is much higher than in the Republic of Moldova, e.g. in 2021, the wage in Bulgaria - 944,00 €, Hungary - 1344,00 €, Germany - 4640,00 €, Italy - 3360,00 €, Portugal - 2032,00 €, Romania - 672,00 €, Greece - 2176,00 €, Spain - 2720,00 €, France - 4112,00 €), the high level of social inequality (5,6 times on average per country), the risk of being unemployed, low pensions that do not ensure a decent standard of living for

pensioners and the insufficient level of social protection. These circumstances in the context of constantly rising prices and tariffs for food and housing-communal services forces the working age population to search the ways of obtaining an additional income from work, including seeking work outside the country to support families, educate children and protect their health. Thus, a category of population is formed in category of economically inactive population, which consists of persons (reported by households) who went abroad to earn money or are seeking for work for a period less than one year (6,3% or 79,0 thousand) and in recent years their number is decreasing or in 2021 it has decreased by 12,6% compared to 2020 (2020 it is 7,0% or 90,4 thousand persons).

The dynamics of the number of labour migrants differ significantly by region: a decrease in the number of migrants in the North and South regions and an increase in the Centre region and mun. Chişinău. At the same time, the tendency of decreasing the number and share of labour migrants is observed in all regions, except mun. Chişinău, where, unlike other regions, the number of labour migrants who continue to work during the pandemic in 2020 was increasing, including in 2020 by 29,7% compared to the previous year, as well as continuing in 2021, when the lowest share of labour migrants (6,9%) of the economically inactive population was recorded (Table 7.).

Table 7. Evolution of population went abroad to work in the regional aspect, 2014-2021, RM, thousand persons/%

	2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*	2021*
The workind-age population went abroad to work, thousand persons								
Total RM	149,8	137,2	128,8	140,6	147,4	105,9	90,4	79,0
-urban	33,5	34,1	27,8	30,8	30,0	23,2	22,6	23,3
-rural	116,3	103,1	101,0	109,8	117,5	82,6	67,8	55,7
mun.Chişinău	11,4	12,6	10,2	13,5	14,3	9,1	11,8	8,7
North	45,1	38,8	33,1	29,1	32,6	24,2	21,7	21,1
Center	49,5	43,7	44,5	58,2	59,4	43,8	35,4	30,3
South	43,9	42,1	41,1	39,9	41,2	28,7	21,5	19,0
Share of population went abroad to work, % of total								
Total RM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-urban	23,8	24,9	21,6	21,9	20,4	21,9	25,0	29,5
-rural	76,2	75,1	78,4	78,1	29,6	78,1	75,0	70,5
mun.Chişinău	7,6	9,2	7,9	9,6	9,7	8,6	13,1	11,0
North	30,1	28,3	25,7	20,7	22,1	22,9	24,0	26,7
Center	33,0	31,9	34,5	41,4	40,3	41,4	39,2	38,4
South	29,3	30,7	31,9	28,4	28,0	27,1	23,8	23,9
Share of labor migrants in inactive population, % of total inactive population								
Total RM	11,2	10,6	10,1	11,1	12,3	8,4	7,0	6,3
mun.Chişinău	4,2	4,7	3,7	4,9	5,5	4,0	4,8	3,7
North	12,1	11,3	9,7	8,7	10,1	7,1	6,3	6,3
Center	12,0	10,7	11,5	14,9	16,6	10,5	8,5	7,6
South	15,7	15,3	15,1	15,0	16,1	10,5	7,8	6,9
* 2019-2021, the Labor Force Survey in households (Labor Force Survey, LFS), was implemented by the NBS RM according to the new plan of survey investigations and according to the revised definition of employment.								

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

The analysis of the migration flow for the purpose of seeking the work place or work (Table 7.) demonstrates that the largest share of population went abroad to work is in the Centre region (39,2% in 2020 or decreased by 2,2 p.p. in conditions of the pandemic and 38,4% in 2021 decreasing by 0,8 p.p. compared to the previous year). At the same time, the share of labour migrants from mun. Chişinău increased by 4,5 p.p. in 2020 and decreased by 2,1 p.p. in 2021 compared to 2020. Migration flows from the South region have slowed down, while the major share of migrants from the inactive population remains in this region (prevail the average value on the country by 2,1 p. p.p. in 2019 and by 0,8 p.p. in 2020, increasing insignificantly by 0,1

p.p. in 2021, and less than the average on the country (by 4-5 p.p.) for the entire analysed period). The characteristics of the dynamics of the number of labour migrants per 100 employed population by development region for the period 2014-2021 are presented in *Table 8*.

Table 8. Evolution of the ratio between the number of labour migrants per 100 persons of employed population by development regions, Republic of Moldova

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Total RM	15,3	13,9	13,0	14,6	14,9	12,1	10,8	9,4
mun. Chişinău	4,1	4,6	3,9	5,4	5,8	3,4	4,8	3,6
North	16,4	13,4	11,3	10,1	11,2	9,3	8,6	8,0
Center	18,3	16,1	15,8	21,7	20,2	20,1	16,4	13,8
South	28,0	27,0	26,2	26,0	26,4	22,5	17,7	15,4

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

In two regions (Center, South), the ratio of working migrants to the employed population is higher than the national average and, despite a slight decrease during the pandemic, these indicators remain raise. Their highest values are observed in the South region, which is a motive to analyse and identify the problems that contributed to given situation. So, in the South region there are low indicators of economic activity of population compared to other regions, and also the level of wages (Savelieva G., Zaharov S. [18, Table 6, p. 114]), because a large part of the population is employed in the agricultural sector, the opportunities of employment is limited, working conditions and work regimes, low level of unemployment rate which combine to contribute to labour migration in the region. The similar situation is observed in the Centre region, which ranked second after the South region in terms of the low level the employment indicators of working age population, wage and the higher level of absolute and extreme poverty rates (*Tables 5. and 6.*). Thus, the working age population migrates due to the lack of possibilities to be engaged in labour market and low wages, which is mostly specific to rural localities, where the activity in the agricultural sector prevail with low level of productivity and low wages and also the social infrastructure was destroyed by structural reforms.

Table 9. Evolution of labour migration flows by place of residence and gender

(% of total migrants in the region)

Development regions		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Place of residence									
mun. Chişinău	Urban	83,5	84,1	90,2	89,6	95,1	89,0	89,0	87,4
	Rural	16,5	15,9	9,8	10,4	4,9	11,0	11,0	12,6
North	Urban	27,3	33,8	24,5	22,7	22,6	26,0	25,3	37,4
	Rural	72,7	66,2	75,5	77,3	77,4	74,0	74,7	62,6
Center	Urban	6,5	7,6	11,2	11,2	7,3	15,8	14,4	17,8
	Rural	93,5	92,4	88,8	88,8	92,7	84,2	85,6	82,2
South	Urban	19,6	16,9	13,6	14,0	11,4	6,6	6,5	12,6
	Rural	80,4	83,1	86,4	86,0	88,6	93,4	93,5	87,4
By gender									
mun. Chişinău	Males	68,4	73,0	74,5	68,1	76,9	64,8	72,0	75,9
	Females	31,6	27,0	25,5	31,9	23,1	35,2	28,0	14,1
North	Males	72,5	74,0	73,4	72,2	71,2	78,9	76,5	72,5
	Females	27,5	26,0	26,6	27,8	28,8	21,1	24,0	17,5
Center	Males	74,1	73,2	74,8	68,7	67,8	70,3	72,3	71,6
	Females	25,9	26,8	25,2	31,3	32,2	29,7	27,7	28,4
South	Males	68,3	64,4	67,9	68,9	68,9	75,6	67,9	74,6
	Females	31,7	35,6	32,1	31,1	31,1	24,4	32,1	25,4

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

Rural migration flows predominate in practically all development regions, their share varied from 70% to 94% of total number of migrants in the respective region. In the case of mun.

Chişinău, the labour migrants from urban constituted about 90%, concomitantly, the revival of the rural population's migration mobility in search of a work outside the country was also observed (2019-2021 about 11-12% of labour migrants). In 2021 in all regions there was an increase in the share of urban migrants. By gender (*Table 9.*) By gender (*Table 9.*) the highest share of female was registered in the South region (approx. 30% and more in 2014-2018 and 2020). At the same time, in mun. Chişinău the share of females more than 30% in total migrants was registered in 2014 (31,6%), 2017 (31,9%) and 2019 (35,2%). In 2020 in mun. Chişinău and North and South regions the share of females in the number of labour migrants was decreasing. As well as, changes were registered in the structure of migrants by principal age groups, which is reflected in *Table 10.*

Table 10. Dynamics of changing labour migration flows by some principal age groups

(share in % of total migrants in the region)

		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
mun. Chişinău	15-24 years	6,2	11,0	9,7	5,2	12,0	12,1	22,9	10,3
	25-54 years	91,2	84,2	85,4	91,0	82,4	81,3	69,5	78,2
	55 years and over	2,6	4,8	4,9	3,8	5,6	6,6	7,6	11,5
North	15-24 years	29,5	25,3	23,9	19,6	19,9	21,5	14,2	18,0
	25-54 years	65,9	69,8	71,9	73,9	74,8	74,4	75,7	73,5
	55 years and over	4,6	4,9	4,2	6,5	5,3	4,1	10,1	8,5
Center	15-24 years	31,1	23,9	23,4	20,4	19,2	18,3	19,8	20,1
	25-54 years	66,1	72,1	72,1	73,2	76,2	76,3	73,7	73,9
	55 years and over	2,8	4,0	4,5	6,4	4,6	5,4	6,5	6,0
South	15-24 years	27,5	26,4	29,5	19,3	19,9	20,8	21,5	15,8
	25-54 years	67,7	69,0	65,6	76,2	75,2	75,0	73,4	78,9
	55 years and over	4,8	4,6	4,9	4,5	4,9	4,2	5,1	5,3
Total RM	15-24 years	27,7	23,9	24,4	18,5	18,9	19,2	19,4	17,6
	25-54 years	68,3	71,7	71,1	76,0	76,3	75,8	73,4	75,6
	55 years and over	4,0	4,4	4,5	5,5	4,8	5,0	7,2	6,8

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

The analysis of the evolution of migration processes for the purpose of work place search or work abroad demonstrates that, in principle, persons who go abroad for the purpose of attractive activity and wage are adults in the age group 25-54 years, the share of given group varied for the analyzed period within the limits of 65-90 percent depending on the economic profile and development of social infrastructure in a certain region. It is necessary to mention the fact about the increase of migration flows in the category of youth 15-24 years - the share of given category increased in 2015 by 4,8 p.p. compared to 2014 and continued to decrease, and in 2018 it sharply increased by 6,8 p.p. compared to the previous year, in 2020, respectively, by 10,8 p. p. compared to 2018 or the real potential of the labour force goes abroad on the background that in the municipality there are more possibilities to be engaged in labour market due to the concentration of the principal volume of vacancies and higher wages than in other regions. As well as, it is necessary to mention the tendency of decreasing the number of youths aged 15-24 among migrants in the average per country in 2021, including mun. Chişinău from 22,9% to 10,3% or by 12,6 p.p. and the South region from 21,5% to 15,8% or by 5,7 p. p. At the same time, the major share of the age group 25-54 years or the most productive potential of labour force in the total number of migrants by region is maintained, with the amount of 74-79% and possessing professional work skills. In this context, an analysis of migrants by level of education demonstrated that migrant workers with gymnasium, lyceum, general secondary (high school), as well as professional education are in demand. The evolution of the structure of labour migrants in the Republic of Moldova depending on the level of education was presented in *Table 11.*

The increase in the number of migrants with tertiary education (higher) was recorded in 2020 by 1,8 p.p. compared to 2019 and, at present, migrants with tertiary education did not

become the dominant group in the component of migrant-workers abroad, their share was decreasing by 2021 by 2,0 p.p. compared to 2020. The smallest share of migrants is with secondary special education constituting 10,4% in 2021. At the same time, more than 85% of migrants had medium level of education (secondary special, primary (secondary) vocational education, lyceum (high school), general secondary, general medium, gimnasium which contributes to the ability to integrate faster in the destination country.

Table 11. Characteristics of labour migrants by level of education

(% of total migrants)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Total RM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Higher (tertiary education)	10,1	11,4	11,8	13,0	10,5	12,0	13,8	11,8
Secondary special	11,0	9,3	10,5	10,4	9,8	12,7	11,3	10,4
Primary (secondary) vocational education	26,9	27,0	22,2	26,3	28,5	28,1	31,9	28,5
Lyceum, general secondary (high school)	21,9	24,1	25,3	22,0	21,6	17,2	15,7	17,8
Gimnasium	29,5	28,0	30,1	28,0	29,0	29,9	27,2	30,2
Primary school or without	0,6	0,1	0,1	0,4	0,6	0,1	0,1	1,3

* 2019-2021, the Labor Force Survey in households (Labor Force Survey, LFS), was implemented by the NBS RM according to the new plan of survey investigations and according to the revised definition of employment.

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data,

https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala_03%20FM_03%20MUN2019_MUN080/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

The migration of work age population together with the declining population and demographic ageing had a negative impact on the stability of local and national labour markets: only for a year 2020 compared to 2019 the employed population was decreasing by 4,4 p.p. on average per country, including and taking into account the consequences of the pandemic crisis (Table 12.).

Table 12. Dynamics of employed population by development regions, thousand persons

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2018/ 2014, %	2020/ 2019, %	2021/ 2020, %
Total RM	981,5	989,1	993,7	960,8	988,5	872,4	834,2	843,4	100,7	95,6	101,1
mun. Chişinău	279,6	273,2	262,9	251,5	247,1	266,8	246,6	238,8	88,4	92,5	96,8
North	274,3	289,1	292,5	287,3	290,9	260,1	251,1	262,6	106,1	96,5	104,6
Center	270,7	271,1	281,5	268,4	294,7	217,7	215,3	219,0	108,9	98,9	101,7
South	157,0	155,7	156,8	153,6	155,8	127,8	121,2	123,0	99,2	94,8	101,0

Source: Elaborated by the authors on the basis of data NBS RM, www.statistica.md

The largest decrease in the employed population was registered in mun. Chişinău, which had a accentuated decrease tendency during the period 2014-2018 and for 2019-2021. The similar situation was observed in the South region in 2019-2020, it should be noted the increase by 1,0% in 2021 compared to 2020. In the North and Center regions the number of employed population had a sinusoidal tendency of modification, and in total per country these fluctuations led to insignificant increase of 0,7% in 2018 compared to 2014 and, respectively, decrease of employed population by 4,4% in 2020 compared to the previous year, as well as increase, respectively, by 4,6% and 1,7% in 2021 compared to the previous year. At the same time, there was the modification in labour markets by age structure (Table 13.).

Thus, demographic factors (decline, ageing, migration processes), structural reforms and modification in the regional economic and social infrastructure had a negative impact on labour market according to the age structure of employed population.

Table 13. Characteristics of employed population by some principal age groups

(share of total employed population in the region), %

		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
mun. Chişinău	15-24 years	8,6	7,8	7,2	6,8	8,4	8,1	7,0	6,2
	25-54 years	75,8	75,1	75,4	75,6	75,4	77,0	77,0	79,0
	55 years and over	15,6	17,1	17,4	17,6	16,2	14,9	16,0	14,8
North	15-24 years	8,5	7,3	7,5	7,5	6,7	6,4	5,0	4,6
	25-54 years	69,0	67,8	68,4	66,9	64,9	67,4	69,1	71,1
	55 years and over	22,5	24,9	24,1	25,6	28,4	26,2	25,9	24,3
Center	15-24 years	8,1	8,6	7,1	6,3	6,0	5,5	5,0	5,5
	25-54 years	72,8	71,7	69,6	68,6	65,8	71,4	72,0	71,1
	55 years and over	19,1	19,7	23,3	25,1	28,2	23,1	23,0	23,4
South	15-24 years	7,1	8,2	5,5	5,3	5,6	4,6	4,2	4,1
	25-54 years	69,6	70,9	70,2	67,6	63,5	73,2	73,3	71,1
	55 years and over	23,3	20,9	24,3	27,1	30,9	22,2	22,5	24,7
Total RM	15-24 years	8,2	7,9	7,0	6,6	6,8	6,4	5,5	5,2
	25-54 years	72,0	71,4	70,9	69,9	67,6	72,2	72,8	73,3
	55 years and over	19,8	20,7	22,1	23,5	25,6	21,4	21,7	21,5

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

The general tendency, which was specific for all local and national labour markets, is the *ageing of labour force*. The most pronounced this process was in the North regions, where the share of employed population in the age group 55 years and over in 2019-2020 reached the level of 26%, in 2021 - decreased to 24,3%. In the Center and South regions the share of the employed population in the age group 55 years and over also for the last 3 years increased to 23%. In 2021 the potential employed population in the age group 25-54 years old constituted 71,1% of total employed population in the North, Center and South regions. At the same time, in the North and South the share of the young employed population aged 15-24 years decreased to 4,6% and 4,1% respectively (*Table 13.*).

Only employed population from mun. Chişinău in the most economically active ages of 25-54 years remained at the level of about 75% during 2014-2018 and 77% in 2019-2020 and increased by 2,0 p.p. or up to 79% in 2021, as well as the lowest share of the population in the highest ages of 55 years and over or 21-22% in 2019-2020 was mentioned, including decreasing by 0,3 p.p. in 2021 compared to 2020 or up to 21,4%. The comparative analysis from the modification in the structure of labour migration flows and, as a result, of employed population by principal age groups on the Republic of Moldova for the years 2014 and 2019-2021 is reflected by the data in *Table 14.*

Table 14. Characteristics of the structure of employed population and labour migrants, RM

(% of employed population or labour migrants)

Age groups	2014		2019		2020		2021	
	Employed population	Labour migrants	Employed population	Labour migrants	Employed population	Labour migrants	Employed population	Labour migrants
Total RM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15-24 years	6,8	27,7	6,4	19,2	5,5	19,4	5,2	17,6
25-34 years	22,3	35,3	24,9	31,6	24,2	34,3	23,7	33,0
35-44 years	23,0	19,5	24,4	27,1	25,6	22,2	26,5	24,2
45-54 years	22,4	13,6	22,8	17,1	23,0	16,9	23,2	18,4
55-64 years	19,3	3,9	18,2	4,8	18,7	6,7	19,0	6,2
65 years and over	6,3	0,1	3,2	0,1	3,0	0,4	2,4	0,6

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data

From the analysis of the data in *Table 14.* it can be observed that against the background of the increase in the share of the young migrant population, there is a tendency of decrease in employed population in this age group, the structure of employed population is modified, the

population in elder ages was increased, including in ages higher than 45 years and over or the labour market is in the process of ageing. At the same time, as the consequence of migration, the quality of labour market and the level of education of employed population is modified.

Table 15. Characteristics of employed population by education*

(% of total employed population)

		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Total RM	Higher (tertiary education)	23,6	23,4	23,2	23,4	22,6	27,9	28,3	27,9
	Medium**	56,8	56,5	55,5	56,2	55,3	55,0	54,5	53,4
	Gymnasium	18,9	19,4	20,7	20,0	21,4	16,7	17,0	18,5
	Primary school or without	0,7	0,6	0,6	0,4	0,6	0,4	0,2	0,2
mun.Chişinău	Higher (tertiary education)	46,7	46,3	47,3	48,0	47,8	51,2	51,2	49,1
	Medium**	47,4	45,9	45,4	45,8	45,9	43,1	42,7	42,3
	Gymnasium	5,8	7,7	7,3	6,1	6,2	5,8	6,1	8,5
	Primary school or without	0,0	-	-	-	0,1	0,0	-	0,1
North	Higher (tertiary education)	13,6	14,3	14,5	14,4	15,0	18,3	21,5	20,4
	Medium**	60,7	60,9	59,1	58,9	55,2	60,4	57,4	58,7
	Gymnasium	24,0	23,8	25,5	26,0	29,2	20,4	20,6	20,5
	Primary school or without	1,6	1,0	0,9	0,7	0,7	0,8	0,6	0,4
Center	Higher (tertiary education)	14,5	15,1	14,2	14,3	12,9	16,9	16,3	18,8
	Medium**	59,8	59,3	58,0	61,4	59,4	60,4	60,5	56,4
	Gymnasium	25,2	24,9	27,1	23,8	27,0	22,6	23,2	24,7
	Primary school or without	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,0	-	0,1
South	Higher (tertiary education)	15,5	14,8	15,4	15,6	15,3	17,2	17,2	19,1
	Medium**	61,3	62,4	61,2	58,9	63,0	60,4	61,5	58,0
	Gymnasium	22,5	22,2	22,6	25,0	20,4	21,7	20,8	22,6
	Primary school or without	0,8	0,6	0,8	0,5	1,3	0,8	0,5	0,3

* 2019-2021, the Labor Force Survey in households (Labor Force Survey, LFS), was implemented by the NBS RM according to the new plan of survey investigations and according to the revised definition of employment.

** Medium – includes secondary special, primary (secondary) vocational education, lyceum (high school), general secondary.

Source: Authors' calculations on the basis of NBS RM data, www.statistica.md

In all regions there was observed an increasing tendency of employed population with higher education level, which in the last two years reached on average in the Republic of Moldova about 28% of total employed population, including in mun. Chişinău– 49,1%, which is 2,1% lower than in the previous year (in 2020 – 51,2%). At the same time, in 2021 in the regions this indicator had lower values about 19% in the Centre and South and 20-21% in the North. However, the slow downward tendency is accentuated on the average level of education (including secondary special, secondary vocational, lyceum (high school), general secondary) of employed population in mun. Chişinău and the regions of Center and South. As well as, there is a small share (less than 1 percent in mun. Chişinău and the Center) of employed population with primary education or without school. The actual situation is the consequence of the outflow of economically active population to work abroad or, as it follows from the analysis of given category, 85% and more of the migrants with secondary special, secondary vocational, high school, general secondary, gymnasium (Table 11.). The working age population with primary education or without school is usually uncompetitive on labour market and replenishes the category of unemployed. According to NEA data⁴, in 2021 66,1% of total number of registered unemployed did not have professional qualification. The share of unemployed with primary, gymnasium and lyceum (high school) education increased from 53,1% in 2020 to 66,1% in 2021, and the share of unemployed without work experience increased from 33,3% in 2020 to 34,3% in 2021. In 2021, the share of unemployed who lost their work place in economic activity, including agriculture, forestry and fisheries (12,4% compared to 10,7% in 2020), public

⁴NEA. www.anofm.md.

administration and defence (from 5,8% in 2020 up to 6,8% in 2021), construction (from 2,7% in 2020 up to 2,8% in 2021), and in processing industry the mentioned indicator remained at the level of the previous year (of 11,6%). At the same time, in some economic activities the share of unemployed who lost their work place decreased compared to the previous year, including wholesale and retail trade (11,1% in 2021 and 12,5% in 2020), education (4,6% in 2021 compared to 4,% in 2020), other service activities (8,9% in 2021 compared to 10,0% in 2020). On the quality of labour force it can be noted that in 2021 there was registered the high share of unskilled workers (29,7%) and skilled and equivalent workers (7,9%) in the number of registered unemployed, and 37,6% of the number of unemployed were from the private sector, 19,9% from the public sector. As a result of active employment measures promoted by NEA services, 23,6% of the total number of unemployed were engaged in 2021, of which 50,5% were females. Based on the above, it can be conclude that labour force, both engaged in economic activities and that part of it that is in the unemployed category and represents the reserve to supplement the necessities of labour market, depending on the level of education, provoked a discrepancy between supply and demand, i.e. there is an disequilibrium of labour force both in the regional and national labour markets. One of the important factors contributing to the above situation is labour migration processes.

Conclusions.

Transition and development of market relations, including the predominant role of private property in all sectors of socio-economic infrastructure, structural reforms and crises (or economic stagnation, pandemics, etc.), natural calamities (drought), and demographic factors have affected the situation in local markets and national labour markets, have worsened labour relations, the risk of poverty being employed and being unemployed. All this, as well as the rather low level of wages compared to neighbouring countries, has contributed to the increased level of mobility of working age population, including employed population, including migration for the purpose of searching a work place or work outside the country, for economic purposes or to improve the material status of families, the possibilities of educating children, health recovery, obtaining housing or other real estate, transport and business development, investment for the creation and further development of own family businesses. In this context, the largest visible advantage is the remitted revenue to migrants' families. At the same time, work experience, for example in the construction industry, obtained abroad, and the savings of labour migrants are important for the Republic of Moldova because they can also be used for the development of socio-economic infrastructure at both local and national level. Remittances constitute an important source of poverty reduction being a principal source for families. According to NBS data, the share of remittances in the average monthly disposable income per person in 2019-2021, respectively, were: in mun. Chişinău – 6,2%; 7,0% and 7,3%; North – 13,8%; 12,9% and 12,1%; Center– 17,2%; 17,1% and 16,0%; South – 15,7%; 18,4% and 18,8% or these were the additional source used for improving the standard of living of families, feeds of children and elderly, integrating in education of children (NBS, Social statistics, Standard of living, Household incomes).At the same time, in addition to the positive factors, there remains an important social problem associated with the migration flow - the exodus intellectual (brain drain), professional labour force, which has a negative impact on the quality of labour market, the disequilibrium between supply and demand, the deficit of qualified labour force and the insufficient competitiveness of labour market at internal and external level. Another negative moment is the demographic factor - labour migration contributes to reduction of population in the reproductive age and birth rate, the destruction of families, the ageing process is amplified because the younger population participates in the migration processes, the depopulation of territories, the reduction in numbers and the worsening of the population structure.

Analysing the migratory flows, it is determined that, in principle, these exist in 3 general lines such as: authorised emigration, including removal from the register (de-registration) and declaration of long-term or permanent emigration from the country for residence abroad; going

to work or in search of work abroad, but with the intention of returning and this is temporary/circular migration; going from the country registered at the border, which de facto provides for authorised/permanent emigration and temporary/circular migration. Taking this into account, labour migration is a component part of the economically inactive population and it is quite complicated to consider the mobile nature of this category of working age population as a reserve for replenishing the requirements of current labour market.

In order to improve the labour market situation and attenuate the impact of labour migration processes it is proposed:

- continuous monitoring of migration flows, analysing by gender, age, professional and regional context, and also researching through focus groups and surveys on the causes of migration;

- promoting viable policies and actions on creating conditions for the return of labour migrants to the Republic of Moldova, including regulating immigration as a necessary measure for the stable and sustainable growth of national economy and ensuring national security;

- carrying out activities to increase the level of literacy and legal consciousness of labour migrants, including strengthening the protection of labour and social rights, primarily in the areas of legal employment, health and security of working conditions and equal remuneration for work, as well as pension insurance. In this context, particular attention should be addressed to the issues of the relationship between declared wages, the necessity to pay social contributions and, conversely, obtaining payments from social funds, accentuating the socio-economic benefits of these contributions in the context of various social risks during life;

- promotion of transparent and adequate measures to improve the business environment with the aim of continuous economic and social development of the country, attracting investments for the creation of new working places, improvement of fiscal (taxation) policies and expansion of budget revenue sources, etc.;

- effective management of migration processes, including the use of migrants' resource potential and financial means (sponsorship, charitable work, creative ideas, professional attitudes, etc.) for local development and the country as a whole, which should be an important factor influencing the decision-making process at both local and national level, continue the process of concluding bilateral agreements on social security with countries that do not yet have bilateral agreements.

Bibliography

1. BNS, 2019a. Nota informativă cu privire la numărul revizuit al populației Republicii Moldova, inclusiv datele despre migrația internațională. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=30&id=6409>.

2. BNS, 2019b. Nota informativă cu privire la numărul revizuit al populației Republicii Moldova, inclusiv datele despre migrația internațională. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=30&id=6409>.

3. BNS, 2019c. Chișinău în cifre. Anuar statistic. Chișinău, 2019. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Chisinau/Anuar_Chisinau_2019.pdf.

4. BNS, 2020. Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2019. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6853>.

5. BNS, 2021a. Demografia întreprinderilor în Republica Moldova în anul 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7230>.

6. BNS, 2021b. Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova în anul 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7066>.

7. BNS, 2021c. Datele provizorii, Produsul Intern Brut în trimestrul IV și în anii 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6940&idc=168>.

8. BNS, 2022a. Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anul 2021. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7347>.

9. BNS, 2022b. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2021. <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2193>.
10. BNS, Statistica socială. Nivelul de trai. Veniturile gospodariilor. http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__04%20NIV__NIV010/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
11. BNS. Statistica sociala. Castigul salarial. https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__SAL010_serii%20anuale/?rxid=5aad211e-2f63-43c6-9796-f49f4cefe6cf.
12. BNS. Statistica teritorială. <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=350&id=4290>.
13. Hnatkivskyy B. (2015). Labour migration and its impact on Ukraine's economic development. In: International Business and Global Economy, 2015, nr. 34, pp. 103-111. <https://www.ejournals.eu/sj/index.php/IBGE/article/view/6261/6195>.
14. Kim N. (2007). The Impact of Remittances on Labor Supply: The Case of Jamaica. WPS4120. World Bank. Policy Working Paper 4120, February 2007. 18 p. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/926051468044132562/pdf/wps4120.pdf>.
15. Lücke M., Saha D. (2019). Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. German Advisory Group. Policy Studies Series, 02/2019, 35 p. https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf.
16. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2014-2018. Raport analitic. Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Biroul Migrație și Azil. Chișinău, 2019, p.112. http://bma.gov.md/sites/default/files/media/ra_pme_2014-2018_0.pdf.
17. Savelieva, G.; Zaharov, S. (2018). Основные тенденции трудовой миграции в Республике Молдова. *ANALELE INCE*. Ed. IX-a, 2018, nr.1, p. 46-54. ISSN 1857-3630 / ISBN 978-9975-4326-6-5.
18. Savelieva, G.; Zaharov, S. (2020). Particularities of the Formation and Development of Regional Markets of Labour Force in the Republic of Moldova. *Revista Economica Contemporană=The Journal Contemporary Economy*. Universitatea "Constantin Brâncoveanu", Pitești, România, 2020, nr. 4, pp. 103-121. http://www.revec.ro/images/images_site/articole/article_9991332400b9a25ee324e1f4a80d026a.pdf.
19. Stratan A.; Savelyeva G.; Kotelnik V.; Zakharova S. (2013). Integration and reintegration in CARIM-East countries. Consortium for Applied Research on International Migration (CARIM-East). CARIM-East Rescherch Report 2013/47. 16 p. http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East_RR-2013-39.pdf.
20. Vremiş M.; Vladicescu N. (2020). Profilul și provocările actuale ale lucrătorilor migranți moldoveni (constatări de bază). Chișinău:2020.

FISCAL STIMULUS OF ECONOMIC PROCESSES: DIRECTIONS AND METHODS FOR IMPROVEMENT IN CROSS-BORDER COUNTRIES

STIMULAREA FISCALĂ A PROCESELOR ECONOMICE: DIRECȚII ȘI METODE DE PERFEȚIONARE ÎN ȚĂRILE TRANSFRONTALIERE

Ada ȘTAHOVSCHI¹
Marilena DONCEAN²

Abstract.

In worldwide fiscal practice, the most widespread fiscal instrument for stimulating the investment process of fixed capital is the fiscal investment credit. At the same time, there are various treatments of the process of using and defining this tax relief. In order to reduce the level of fiscal influence of taxes on the economic state, it is necessary to widen the area of action of the fiscal stimulation of different economic processes. The fiscal investment credit can also be used as an instrument for the realization of regional policy, giving it a progressive character for companies investing in disadvantaged regions.

Key words: Fiscal stimulus, economic processes, investment tax credit, taxation.

1. Introducere

În practica fiscală mondială cel mai răspândit instrument fiscal de stimulare a procesului de investire a capitalului fix este *creditului investițional fiscal*. În același timp, există variate tratări ale procesului de utilizare și definire a acestei înlesniri fiscale. Spre exemplu, în unele state europene, creditul investițional fiscal este definit ca dreptul la amânarea perioadei de achitare a impozitului datorat statului, în procesul căruia organizațiilor, în baza anumitor temeuri, li se oferă posibilitatea diminuării, în anumite proporții, a plăților fiscale cu echitatea ulterioară în rate a sumei creditului și a ratelor aferente acestuia. Creditul investițional fiscal poate fi acordat pe o perioadă de un an pînă la cinci ani la impozitul pe profitul organizațiilor, precum și la impozitele regionale și cele locale.

2. Implementarea creditului investițional fiscal

În scopul diminuării nivelului de influență fiscală a impozitelor asupra stării economice este necesară *lărgirea ariei de acțiune a stimulării fiscale* a diferitor procese economice. Crearea condițiilor de intensificare a creșterii economice, de îmbunătățire a climatului investițional, de susținere a producătorilor autohtoni, pot fi favorizate prin utilizarea unor atare pârghii de reglare fiscală, cum sunt cotele impozitului, înlesnirile fiscale, creditul investițional fiscal etc.[2, p. 75-76].

În țările economic dezvoltate creditul investițional fiscal este definit ca deducerea din suma impozitului pe venit a cheltuielilor îndreptate spre efectuarea investițiilor. În procesul utilizării creditului investițional fiscal pot apărea unele situații contradictorii: spre exemplu, obținerea înlesnirilor fiscale este legată, de obicei, de încheierea unor acorduri speciale cu organele fiscale, ceea ce îngreunează accesul la obținerea creditului dat. Agentul economic este pus în situația solicitantului de credite, căruia acesta îi poate fi oferit sau refuzat. În asemenea situații nu legea, ci organele fiscale decid: a acorda sau nu agentului economic creditul solicitat.

În alte state, de exemplu, în cele transfrontaliere, această procedură poate fi efectuată în mod deosebit – există diferite condiții de obținere a creditului fiscal, precum și proceduri complicate de legalizare a dreptului de obținere a înlesnirii date, însă nu există funcționari care ar fi abilitați de drepturi la luarea deciziilor la acordarea sau refuzul în acordare acestei înlesniri. La soluționarea acestei probleme sarcina organelor de resort constă doar în determinarea corespunderii agentului economic respectiv condițiilor înaintate poate a fi acordată înlesnirea sau nu. În scopul diminuării riscului apariției unor situații de conflict, considerăm binevenită

¹ Conf.univ.dr., USM, Chisinau, Republica Moldova, astahovschi@gmail.com

² Cercet. șt. gr. III dr., Institutul „Gh. ZANE”, Academia Română, filiala Iași, doncean_m1967@yahoo.com

stabilirea în legislația fiscală autohtonă a unor criterii bine determinate cu privire la obținerea creditului investițional fiscal și a dreptului de utilizare a acestuia în situația respectării condițiilor stipulate în lege, ceea ce ar permite evitarea interpretărilor greșite a prevederilor legislative și a subiectivismului [3, p.33].

Creditul investițional fiscal poate fi utilizat și în calitate de instrument de realizare a politicii regionale, atribuindu-i un caracter progresiv pentru întreprinderile ce efectuează investiții în regiunile defavorizate. Pe de altă parte, nu poate fi ignorat faptul că acordarea înlesnirilor ar putea genera creșterea tensiunii sociale din cauză că înlesnirile acordate conduc la diminuarea acumulărilor în veniturile bugetelor locale, din care se achită retribuițiile salariale lucrătorilor sferei bugetare și este finanțată de infrastructura socială a raionului (regiunii).

În scopul stimulării activității întreprinderilor nou create, așa cum se practică în alte state, considerăm binevenită stipularea unei astfel de prevederi, în baza căreia întreprinderea să fie scutită de la impunerea cu impozitul pe venit pe o perioadă de recuperare, dar nu mai mare de trei ani.

Pentru a obține majorarea investițiilor capitale în economia țării în baza utilizării concomitente a resurselor bugetului consolidat și a capitalului privat este oportun de diminuat cota impozitului pe venit al persoanelor juridice pînă la nivelul care se consideră optimal pentru activitatea de întreprinzător și, în același timp, optimal pentru asigurarea prelevărilor bugetare necesare.

Dubla impunere fiscală

Un important mijloc de investiții în capitalul fix în majoritatea țărilor dezvoltate sunt *economiile populației*. Impozitele directe exercită o influență nemijlocită asupra unei atare surse de mijloace pentru proiectele investiționale, cum ar fi economiile populației. Crearea condițiilor pentru atragerea mijloacelor bănești disponibile ale populației pe *piața de capital* este o sarcină importantă, întru-cât prin participarea unui număr important de investitori particulari se garantează lichiditatea și fiabilitatea pieții în întregime. Dar pentru aceasta este necesar să se asigure drepturile și interesele legitime ale micilor investitori prin următoarele *măsuri*[3, p.38]:

- transparența deplină în ceea ce privește activitatea emitenților hârtiilor de valoare;
- controlul din partea statului pentru activitatea emitenților și participanților profesioniști pe piața hârtiilor de valoare;
- crearea unui sistem efectiv de stimulare fiscală a activităților investiționale.

Implementarea acestor măsuri în economia țărilor transfrontaliere pe lângă stimularea pe toate căile a creșterii bunăstării populației statelor, ar contribui la activizarea procesului de investire și în creșterea importanței economiilor populației în sursele de investiții în capitalul fix, ceea ce reflectă, de fapt una din tendințele mondiale actuale.

Drept direcție importantă de stimulare a investițiilor capitale în statele transfrontaliere prin intermediul impozitelor directe trebuie să devină *stimularea dezvoltării activităților de leasing*. Analiza practicii mondiale a demonstrat că operațiunile de leasing în ultimii ani au devenit factor esențial de stabilizare și dezvoltare a economiilor multor state. Leasingul-ului în statele dezvoltate îi revine cca 30% din volumul total al investițiilor de capital. Ritmul creșterii volumului operațional de leasing în aceste state depășește esențial ritmul creșterii investițiilor particulare în fabricarea mașinilor și utilajelor.

În sfera fiscală practic toate statele delimitează operațiunile de leasing drept *obiect aparte a reglării fiscale*. Dreptul fiscal a fiecărui stat oferă un set bine determinat de particularități care definesc operațiunea de leasing și stabilesc o ordine specială în determinarea sau coordonarea obligațiilor fiscale ale participanților la acest tip de operațiuni. Prezența acestor particularități permite organele fiscale să acorde participanților la leasing a unui *regim fiscal anumit* prevăzut pentru aceste cazuri [4, p.345].

În scopul dezvoltării activității de leasing în statele transfrontaliere este binevenită acordarea înlesnirilor fiscale atât ofertanților, cit și beneficiarilor de leasing, depășind astfel limitele existente astăzi în procedura dată, când înlesnirile fiscale la impozitul pe venit se acordă doar *beneficiarilor de leasing*.

O tendință importantă în dezvoltarea activității economice, care a început să se reliefeze în activitatea corporațiilor transnaționale prin anii „70” este nivelul înalt de *aplicare a inovațiilor*. Prioritar devine principiul: „Investițiile fără inovații nu au rost, întrucât contribuie doar la menținerea unei tehnologii depășite și nu asigură competitivitatea producției fabricate”.

Practica mondială a elaborat un sistem de stimulare economică a activității inovatoare, fapt determinat de rolul important pe care îl are procesul de cercetare-dezvoltare, care a devenit un factor important de [3, p. 37-38]:

- creștere economică;
- creștere a competitivității industriei;
- crearea a locurilor noi de muncă;
- creșterea a potențialului investițional etc.

Un astfel de sistem prevede următoarele tipuri de înlesniri fiscale:

- diminuarea venitului impozabil în mărirea cheltuielilor alocate pentru activități de cercetare - dezvoltare;
- stabilirea reducerilor din sumele impozitului datorat în mărirea unei cote procentuale aferente sporirii cheltuielilor efectuate în scopul cercetării-dezvoltării;
- determinarea înlesnirilor fiscale pentru mijloacele prevăzute a fi finanțate pentru cercetări fundamentale (de regulă, în cadrul universităților) și pentru activități de cercetare - dezvoltare prin efortul financiar al întreprinderilor din businessul mic și mijlociu.

Stimularea fiscală a activităților de cercetare - dezvoltare în economia de piață are numeroase avantaje în comparație cu subsidiile bugetare, întrucât:

- păstrează autonomia sectorului particular și responsabilitatea economică a acestuia pentru alegerea corectă a direcțiilor de cercetare, elaborare și implementare;
- solicită mai puțină procedură birocratică la toate nivelurile puterii de stat și, în linii mari, nu depinde de: procesul bugetar și necesitatea aprobării alocărilor respective; coordonarea intereselor diferitelor departamente; adoptarea deciziilor legislative etc.;
- deține avantaje de ordin psihologic atât din punct de vedere al obținerii înlesnirilor de către companii cu ajutorul forțelor proprii, cât și din punct de vedere politic. Adeseori înlesnirile fiscale cu caracter general generează o opoziție socială mai puțin relevantă, decât subsidiile pentru anumite companii.

Concluzii

Considerăm oportună utilizarea în țările transfrontaliere a *creditului investițional fiscal*, ce ar permite agenților economici deducerea din impozitul pe venit din activitatea de întreprinzător a sumelor ce corespund unei cote procentuale din investițiile capitale efectuate și din cheltuieli pentru pregătirea și recalificarea cadrelor. Reieșind din faptul că investițiile au un caracter de lungă durată, acordarea înlesnirilor doar pe parcursul primului an de activitate nu se corelează cu perioada recuperării acestora. O condiție importantă, în opinia noastră, este utilizarea creditului investițional fiscal pe parcursul unei perioade anumite, care corespunde perioadei de utilizare deplină a înlesnirilor.

Creditului investițional fiscal prevede diminuarea sarcinii fiscale aferente impozitului pe venitul provenit din activitatea de întreprinzător în proporția cotei procentuale din venitul orientat spre efectuarea investițiilor capitale pe parcursul unei perioade anumite

De asemenea, în scopul majorării importanței impozitelor directe în procesul de stimulare a activității structurilor antreprenoriale este rațional, în opinia noastră, să se țină cont de următoarele *măsuri*:

- în vederea evitării posibilei duble impuneri în procesul redistribuirii profitului, este necesară semnarea mai rapidă a acordurilor (convențiilor) privind evitarea dublei impuneri cu toate statele furnizoare de importante resurse investiționale ;
- în vederea stimulării procesului inovațional în țările transfrontaliere prin implementarea în procesul de producție a proiectelor inovaționale se propune a fi realizată pe calea acordării creditului inovațional fiscal, pe larg utilizat în practica fiscală internațională, și stabilirea anumitor înlesniri fiscale în vederea stimulării corelării activităților instituțiilor de cercetare și întreprinderilor producătoare, precum și în scopul soluționării problemei privind dezvoltarea și finanțarea birourilor de cercetare și construcții;
- în scopul ridicării importanței unor astfel de surse de investiții, cum sunt mijloacele populației; creditele băncilor comerciale; leasingul etc. Se propune dezvoltarea sistemului de stimulare a acestor surse prin intermediul înlesnirilor fiscale, ce reprezintă o tendință actuală testată pe plan internațional.

Bibliografie

1. Codul fiscal. Legea Nr. 1163-XIII din 24.04.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 62/522 din 18.09.1997, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 08.02.2007, ediție specială, cu modificările ulterioare.
2. Corduneanu C. Sistemul fiscal în știința finanțelor. București: Editura CODECS, 1998. 663p.
3. Manole T. Principiile impunerii și problemele presiunii fiscale în Republica Moldova. Administrarea publică. Chișinău, 2002. p. 29-40.
4. Ventila G. Fiscalitate. București: Editura Economică, 2006. 633 p.
5. Rusu M., *Culture and education reflected in personal self-improvement* - International Journal of Science Arts and Commerce, Vol. 6, Nr. 2, February, 2021, p. 18-31, ISSN: 0249-5368.
6. Rusu M., *Elements that contribute to the efficiency of communication between teacher and student*, in Review of Artistic Education, Ed. SCIENDO & Artes Publishing House, Iași, May, Nr. 21-22/2021, p. 258-270.

ANALYSIS OF PUBLIC POLICIES IN THE FIELD OF PROMOTING AND MAINTAINING CULTURAL VALUES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ANALIZA POLITICILOR PUBLICE ÎN DOMENIUL PROMOVĂRII ȘI MENȚINERII VALORILOR CULTURALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Tatiana TOFAN¹
Mihail DOGOTARI²

Abstract

In this article, the authors studied the legal framework that regulates the promotion and maintenance of cultural values in the Republic of Moldova.

Following the analysis and diagnosis of the current state of the field, a list of problems and obstacles was reached, some permanently present, others appearing during the period.

Key words: legislative framework, policy framework, cultural values.

JEL: H 75

1. Introducere

Cadrul de politici utilizate la nivelul autorităților publice centrale și locale în dezvoltarea viziunilor, misiunilor și strategiilor, care au bază un șir de valori culturale și sunt regăsite în tratatele internaționale unde Republica Moldova ia parte și care sunt următoarele: Convenția culturală europeană, adoptată la 19 decembrie 1954 la Paris și ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr.98-XIII din 12 mai 1994; Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 19 decembrie 1966, ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28 iulie 1990; Convenția privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural, adoptată la 23 noiembrie 1972 la Paris, ratificată prin Legea nr.1113-XV din 6 iunie 2002; Convenția privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, adoptată la Paris la 17 octombrie 2003, ratificată prin Legea nr. 12-XVI din 10 februarie 2006; Convenția privind protecția și promovarea diversității de expresii culturale, adoptată la Paris, la 20 octombrie 2005, ratificată prin Legea nr. 258-XVI din 27 iulie 2006; Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Grenada, la 3 octombrie 1985, ratificată prin Legea nr. 533-XV din 11 octombrie 2001; Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, adoptată la Faro la 27 octombrie 2005, ratificată prin Legea nr.198-XVI din 26 septembrie 2008; Convenția europeană privind coproducțiile cinematografice, adoptată la Strasbourg la 2 octombrie 1992, ratificată prin Legea nr. 127 din 7 iulie 2011; Convenția privind peisajul european, adoptată la Florența la 20 octombrie 2000, ratificată prin Legea nr.536-XV 12 octombrie 2001; Convenția asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale, adoptată la Paris la 14 noiembrie 1970, ratificată prin Legea nr.141-XVI din 21 iunie 2007; Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită), adoptată la La Valetta la 16 ianuarie 1992, ratificată prin Legea nr.533-XV din 11 octombrie 2001; Decizia Consiliului șefilor de guverne ai Comunității Statelor Independente privind Concepția de colaborare a statelor-membre ale Comunității Statelor Independente în domeniul culturii, adoptată la Minsk la 19 mai 2011, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 672 din 12 septembrie 2011; Acord cu privire la coproducția de filme, semnat la Chișinău la 14 noiembrie 2008, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 535 din 2 septembrie 2009; Acord între

¹Conf. univ. dr., șef catedră, Economie și Management Public, Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, tatianatofan@yahoo.com

²Doctorand, Școala doctorală Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, grecu.ala@mail.ru

statele-membre ale CSI privind crearea Fondului de susținere a colaborării în domeniul culturii între statele-membre ale CSI, semnat la Moscova la 11 septembrie 1998.

Aici observăm un domeniu destul de mare de manevrare pentru a lua decizii adecvate la nivelul autorităților publice în sensul adaptării la noile condiții ale prezentului.

Modernizarea sectorului cultural presupune reconfigurarea raporturilor dintre stat și cultură. În acest sens, Strategia prevede că statul va asigura creșterea ponderii sectorului liber și a celui nonformal în totalul activităților culturale prin accesul organizațiilor asociative și al artiștilor liber-profesioniști la finanțare. Pentru dezvoltarea domeniului artelor vizuale și a literaturii vor fi elaborate politici publice speciale.

În ideea de a asigura calitatea educației artistice, vor fi restructurate instituțiile de învățământ artistic, prin specializarea acestora și racordarea la standardele internaționale recomandate de UNESCO. De asemenea, se prevede reconceptualizarea traseelor de formare profesională, ajustarea curriculumului la necesitățile pieței forței de muncă și creșterea de calificare a cadrelor didactice.

Pentru profesionalizarea continuă a cadrelor în domeniu, vor fi create condiții de formare continuă a acestora. Este important ca fiecare domeniu din sectorul cultural să dispună de centre de formare continuă. În acest sens, sectorul cultural are deja o bună practică – bibliotecile. Abolirea distincției dintre rural și urban în abordarea culturii presupune și formarea continuă a lucrătorilor din cultură în domeniul managementului, marketingului cultural și al identificării de fonduri suplimentare (fundraising).

Analizând Strategia *Cultura 2020* constatăm că patrimoniul cultural devine o prioritate națională. Diversitatea patrimoniului cultural permite dezvoltarea turismului intern și internațional și poate crea o altă imagine a țării. Strategia prevede acțiuni concrete pentru salvagardarea patrimoniului național. În ceea ce privește monumentele și edificiile considerate patrimoniu cultural, vor fi elaborate contracte-tip de gestionare/păstrare a acestora. Institutul monumentelor va fi una dintre instituțiile-cheie în procesul de salvagardare a unei componente din avuția țării.

Crearea unei rețele virtuale de servicii și bunuri culturale este o prerogativă a sectorului. Din acest motiv, Strategia urmărește realizarea obiectivelor Programului de informatizare în domeniul culturii. Angajații din cultură vor fi instruiți să presteze servicii în regim on-line și va fi creat un portal național de promovare a artiștilor și produselor culturale, prin care se urmărește lărgirea accesului populației la produsul cultural.

Cultura este unul dintre cele mai importante căi de promovare a dialogului intercultural și de reintegrare, a bunei înțelegeri și a creativității. În prezent, cooperarea culturală dintre cele două maluri ale Nistrului se realizează în baza unor inițiative individuale. Este necesar ca instituțiile publice implicate, în comun cu reprezentanții societății civile și organizațiile internaționale, să asigure o platformă stabilă pentru dezvoltarea cooperării culturale și restabilirea spațiului cultural unic. O modalitate eficientă în acest sens o reprezintă organizarea unui dialog direct între experții din diverse domenii, precum și crearea rețelelor și parteneriatelor pentru implementarea unor proiecte culturale comune. Strategia *Cultura 2020* prevede un obiectiv specific ce vizează problema reintegrării, prin promovarea inițiativelor comune ale artiștilor, experților, precum și dezvoltarea rutelor turistice comune pentru ambele maluri ale Nistrului.

Realizarea obiectivelor Strategiei ține de crearea parteneriatelor cu autoritățile publice centrale din domeniul educației, relațiilor interetnice, construcțiilor, tineretului și sportului, economiei și finanțelor. De asemenea, este importantă crearea parteneriatelor cu autoritățile administrației publice locale și cu Biroul pentru Relații cu Diaspora. În condițiile în care numărul migranților este extrem de mare, contează menținerea conexiunii cetățenilor cu țara, păstrarea tradițiilor și a identității naționale. Iar acest lucru este posibil prin implementarea programelor specifice pentru migranți.

În urma analizelor și diagnosticului stării actuale a domeniului s-a ajuns la o listă de probleme și obstacole unele prezente permanent, altele apărute pe parcursul perioadei. Principalele probleme au fost următoarele:

Misiunea Strategiei *Cultura 2020* este de a asigura sectorul cultural cu un cadru de politici coerent, eficient și pragmatic, pornind de la prioritățile desemnate în document. Strategia a ținut cont de nevoile sectorului și ale capitalului uman din domenii. Viziunile acesteia, fiind flexibile, vor permite dezvoltarea unor domenii culturale și decadența altora. Politicile trasate în Strategie formează cadrul pentru elaborarea și implementarea politicilor lipsite de ideologii, de dogmatizare sau centralizare a statului asupra sectorului cultural [6]

Viziunea strategiei propune că Republica Moldova va dispune de un sector cultural consolidat, independent și creativ, de un patrimoniu cultural protejat și integrat în politicile publice naționale și regionale, inclusiv în activitățile de dezvoltare durabilă: educaționale, sociale, economice, turistice și de mediu.

Scopul Strategiei rezidă în asigurarea unui mediu cultural viabil, prin crearea unui cadru adecvat de politici publice, formarea unui sistem funcțional de conservare și punere în valoare a patrimoniului cultural, promovarea creativității, dezvoltarea industriilor culturale, eficientizarea managementului cultural, pentru creșterea calității vieții cetățenilor, a spiritului de toleranță și a coeziunii sociale.

Drept concluzie primară de pe urma analizei situației create, se observă că întreg sectorul cultural are nevoie de o redimensionare. Se impun intervenții la nivel de administrare a sectorului, precum și de finanțare, reformă structurală prin descentralizarea eficientă, de dezvoltare a sectorului privat pe domeniu în vederea stimulării concurenței loiale. Prin definiție, sectorul cultural este productiv și eficient numai în cazul în care este liber și nu servește interesele unor structuri ideologice. Acest lucru s-a realizat pe parcursul a 30 de ani de independență a țării. Totodată, mecanismele de administrare a culturii, discrepanța dintre cultura de la oraș și cultura din teritoriu, absența unei viziuni sinergice asupra dezvoltării sectorului și ralierea acestuia la standardele internaționale pentru beneficiul cetățenilor și al întregii țări rămân a fi o provocare pentru autorități. Analiza SWOT a Strategiei de dezvoltare a culturii "CULTURA 2020" este prezentată în tabelul 1 din anexă.

În urma realizării analizei SWOT au fost identificate câteva probleme de sistem:

Probleme de management:

- 1) incapacitatea mecanismului de finanțare de a genera concurența și de a motiva dezvoltarea domeniului;
- 2) cheltuielile majore produse de infrastructura actuală greoaie și de infrastructura virtuală subdezvoltată;
- 3) competențele manageriale ale administratorilor subdezvoltate;
- 4) impactul culturii și al instituțiilor culturale puțin vizibil în plan educațional, social și economic;
- 5) imperfecțiunea sectorului cultural centralizat și al mecanismelor de monitorizare a instituțiilor la nivel local.

Probleme cu privire la produsul cultural:

- 1) lipsa unei baze de date-registru a instituțiilor culturale publice și private;
- 2) perceperea domeniului cultural ca unul care cheltuiește banii statului și incapabil să producă valori economice;
- 3) patrimoniul cultural degradat;
- 4) produsele culturale puțin atractive;
- 5) marketingul cultural neorientat spre grupuri-țintă;
- 6) piața culturală nedevelopată.

Obiectivele generale propuse în vederea îmbunătățirii situației din domeniul culturii au fost următoarele:

1. Salvagardarea patrimoniului cultural național în toată diversitatea lui

2. Asigurarea circulației reale și virtuale a produsului cultural
3. Creșterea ponderii economice a sectorului cultural și a industriilor creative
4. Creșterea contribuției sectorului cultural în dezvoltarea coeziunii sociale

Analiza de impact a Strategiei, rezultatele acesteia au fost măsurate în termenii politicilor publice cu specific cultural.

Aici calitatea produsului artistic este percepută ca măsură a activităților creative inovatoare și exprimată prin:

- 1) număr de ateliere de artă contemporană;
- 2) număr de instituții culturale cu infrastructura modernizată.

Accesul la produsul cultural este perceput ca măsură a participării la activitățile culturale și exprimat în numărul de consumatori ai produsului cultural pe domenii artistice.

Impactul produsului cultural este perceput ca măsură a impactului social al culturii asupra transformărilor sociale, rezultate din activitățile economice culturale, exprimat în numărul de consumatori ai produsului cultural și numărul de acțiuni pe domenii artistice.

Valoarea produsului cultural ca măsură a valorii economice a culturii și a valorizării culturii în societate este determinată în:

- 1) cheltuielile lunare pentru serviciile culturale și recreere per capita;
- 2) creșterea investițiilor în cultură;
- 3) creșterea numărului de monumente istorice salvate și reabilite.

Drept rezultat al implementării Strategiei, Republica Moldova va dispune de:

- 1) un sistem cultural dezvoltat și independent;
- 2) un patrimoniu cultural protejat;
- 3) un consum cultural crescut;
- 4) infrastructură reală și virtuală pentru producerea, distribuirea și consumul produsului cultural;
- 5) industrii culturale dezvoltate;
- 6) societate tolerantă incluzivă.

Costurile implementării Strategiei au fost estimate și prezentate în Planul de acțiuni pentru implementare și sau cifrat aproximativ în total de 1757,93 mil. lei.

Costurile implementării vor fi acoperite din:

- 1) bugetul de stat, în limita alocațiilor prevăzute în legea anuală a bugetului;
- 2) bugetul unităților administrativ-teritoriale, pentru realizarea obiectivelor ce țin de dezvoltarea infrastructurii locale și susținerea acțiunilor culturale locale;
- 3) contribuțiile sectorului privat;
- 4) sponsorizările, proiectele tehnice de suport din partea organizațiilor internaționale.

Indicatorii specifici de progres au fost precizați în Planul de acțiuni pentru fiecare obiectiv și acțiune implementate.

Monitorizarea reprezintă o analiză periodică a progreselor implementării obiectivelor/acțiunilor. Acest proces se va efectua în baza acțiunilor incluse și a rezultatelor propuse în Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei.

Strategia de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020” cuprinde o perioadă de șapte ani. Evaluarea strategiei se face la finele fiecărui an, iar rezultatele acesteia se includ în Raportul anual de monitorizare, care se elaborează anual pentru a stabili gradul de realizare a planului. Raportul anual de evaluare indică atât realizările, cât și eșecurile referitoare la implementarea Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei. Acesta reprezintă o analiză mai detaliată decât monitorizarea, deoarece include cauzele sau factorii care au determinat succesele sau insuccesele, precum și unele măsuri mai eficiente pentru anul următor.

În procesul de monitorizare se identifică necesitatea realizării unor măsuri corective, care se includ în planul anual al autorității pentru anul următor, iar dacă în procesul de monitorizare

se confirmă faptul că realizarea obiectivelor stipulate în Strategie se desfășoară în conformitate cu scopurile inițiale, aceasta se menționează în rapoartele anuale.

Evaluarea finală a Strategiei a fost realizată în anul 2020. Scopul acestei evaluări constă în stabilirea gradului de realizare a obiectivelor, a impactului obținut și a schimbărilor care s-au produs. Aceasta include rezultatul consultărilor interne și externe pentru asigurarea obiectivității și imparțialității.

Prioritățile din Strategia de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020” servesc drept bază pentru Cadrul Bugetar pe Termen Mediu.

Monitorizarea implementării Strategiei a revenit Ministerului Culturii, care informează Guvernul și societatea despre rezultatele obținute, problemele nesoluționate și perspectivele de dezvoltare.

Pentru eficientizarea procesului de monitorizare, a fost creat un grup de monitorizare și evaluare, constituit atât din funcționari publici din autoritățile administrative publice centrale și autoritățile administrației publice locale, cât și din reprezentanți ai societății civile, conducători ai instituțiilor de cultură. Responsabilitatea pentru implementarea prezentei Strategii aparține tuturor instituțiilor și autorităților responsabile nominalizate în aceasta. Finanțarea sa efectuat în limita alocațiilor bugetare, prin proiecte și programe de asistență tehnică, granturi, proiecte privind dezvoltarea parteneriatelor public-private, sponsorizări și alte surse acceptate în condițiile legii.

Riscurile și măsurile de prevenire în procesul de implementare a strategiei au la bază Strategia Națională privind Descentralizarea și Legea cu privire la finanțele publice locale. Considerând acestea au fost evidențiate riscuri administrative și financiare privind implementarea Strategiei.

O categorie de riscuri sunt riscurile politico-administrative. Din această categorie de riscuri fac parte inerția funcționarilor publici responsabili de implementarea integrală sau sectorială a Strategiei, lipsa de continuitate în implementare în caz de schimbare a factorilor de decizie și diminuarea importanței mediului și procesului cultural pentru dezvoltarea țării.

Cași orice inovație, Strategia urma să depășească obstacolele din procesul de implementare cauzate de cunoașterea slabă a cadrului legislativ și normativ, metodele învechite de lucru ale funcționarilor publici, cunoașterea redusă a tehnologiilor informaționale, lipsa de motivare personală și de inițiativă în realizarea proiectelor prevăzute de aceasta etc. Riscul se poate preveni prin consolidarea capacităților tuturor factorilor implicați în implementarea strategiei.

O rezistență considerabilă poate genera proiectul de atribuire Autorității Naționale pentru protejarea și salvagardarea patrimoniului cultural a unor drepturi de constrângere, de aplicare a amenziilor persoanelor fizice și juridice care încalcă prevederile legislative de protejare a monumentelor cu valoare cultural-istorică.

Pentru prevenirea riscurilor de rezistență a actorilor implicați, în special în zona în care vor avea loc reforme, Strategia prevede un plan de acțiuni comunicative, realizat în câteva etape: etapa de preimplementare a strategiei, etapa primară de implementare (elaborarea documentelor legislative-normative), etapa de realizare a reformelor și etapa de finalizare a implementării. Pentru fiecare etapă sînt prevăzute campanii on-line și off-line cu reprezentanți ai autorităților, instituțiilor de cultură și ai sectorului asociativ din domeniu.

O altă categorie de riscuri sunt riscurile financiare. Unele proiecte prevăzute în Strategie presupun anumite alocații financiare, fără de care realizarea acestora va fi imposibilă. Această categorie include dotarea structurilor administrative și a instituțiilor de cultură cu tehnică de calcul și produse soft; normalizarea procesului de constituire și menținere la nivel adecvat a colecțiilor muzeelor și bibliotecilor; revitalizarea lăcașelor de cultură în localitățile unde acest proces este rentabil și benefic comunității. Prevenirea acestui risc se poate face prin identificarea surselor externe (donatori, proiecte de asistență), precum și prin sporirea eficienței cheltuielilor din sistem.

Alocațiile pentru domeniul culturii pentru perioada 2015-2020 sunt prezentate în figura 2.

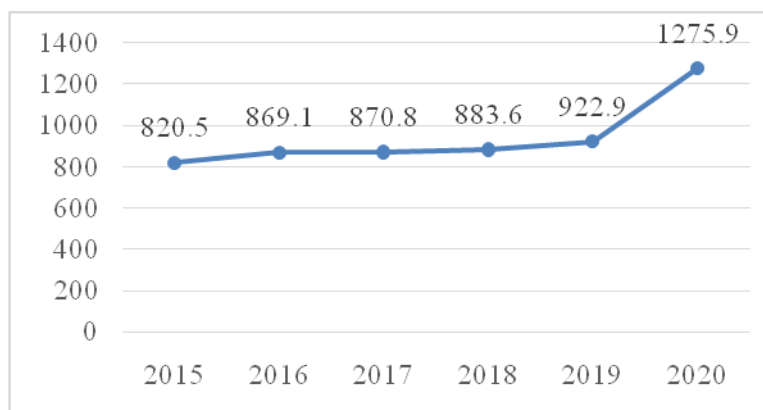

Figura 2. Dinamica alocațiilor pentru cultură în perioada 2015 – 2020, mln. lei
Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Ministerului Finanțelor al Republicii Moldova [10].

În anul 2020 se observă o creștere cu 38,2% față de anul 2019, ce se explică printr-o atenție sporită a statului față de domeniul culturii, în special oamenii implicați în acest domeniu, pe timp de pandemie, și o creștere cu 55,5% față de 2015.

Pentru o înțelegere mai corectă a situației cu privire la finanțarea domeniului și a atitudinii statului față de cultură în perioada respectivă, este necesară analiza cheltuielilor pentru cultură în comparație cu PIB-ul țării. Figura 3 este prezentată evoluția cotei-părți a cheltuielilor pentru cultură în structura PIB-ului. Deși cheltuielile pentru cultură au fost în creștere, cota-parte a culturii în structura PIB a fost în scădere permanentă, mai puțin în anul pandemic, însă la nivel mai jos decât nivelul anului 2016.

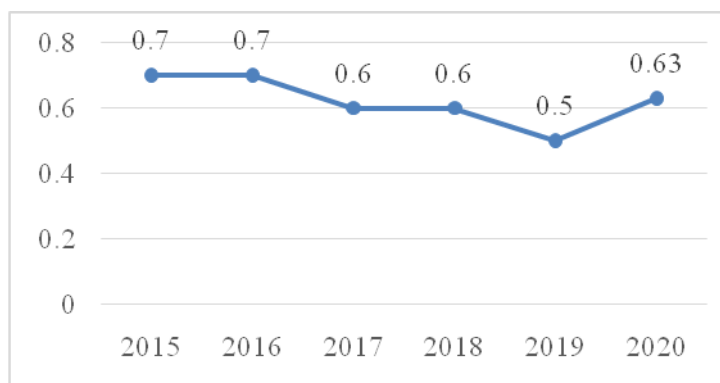

Figura 3. Dinamica cotei-părți a domeniului culturii în structura PIB, %
Sursa: Elaborat de autori în baza datelor Ministerului Finanțelor al Republicii Moldova [10]

Cu toate că Strategia a fost aprobată prin lege de către Parlamentul Republicii Moldova, aceasta nu a putut preveni neasigurarea activităților strategice cu resursele financiare necesare. După aprobarea Strategiei se atestă o scădere permanentă a cotei-părți pentru cultură în PIB. Dacă nivelul mediu al alocațiilor pentru cultură în PIB în țările UE este de 1%, în Republica Moldova, cu regret, acestea a ajuns la 0,5%.

Toate aceste provocări trebuie să fie luate în calcul pe viitor de către autoritățile publice centrale ce sunt implicate în elaborarea unei noi strategii privind cultura.

Concluzii

Pentru atingerea scopurilor strategice este necesară consolidarea eforturilor statului și ale societății civile în vederea soluționării problemelor prioritare. Luarea în considerare a intereselor

naționale comune necesită aplicarea unor metode democratice de realizare, și nu autoritar-birocratice. O politică eficientă este asigurată prin aplicarea în sectorul cultural a unor noi condiții de administrare, care ar stimula activitățile antreprenoriale, prin eficientizarea managementului instituțiilor de cultură, prin asimilarea pieței serviciilor culturale, ținându-se cont de cerințele cetățenilor și de sarcinile statului.

Bibliografie

1. Institutul Național de Cercetări și Formare în Cultură, *Barometrul de Consum Cultural*, București, 2018. <https://www.culturadata.ro/publicatii/volume/> (accesat 16.05.2022)
2. Ministerul Culturii al Republicii Moldova, *Politica 5 Culturală în Republica Moldova*, Chisinau, F.E.P. Tipografia Centrală, 2002.
3. [https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici//Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020”](https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici//Planul%20de%20acțiuni%20privind%20implementarea%20Strategiei%20de%20Dezvoltare%20a%20Culturii%20„Cultura%202020”) (accesat 20.04.22)
4. [https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici// Strategia de dezvoltare a culturii “CULTURA 2020”](https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici//Strategia%20de%20dezvoltare%20a%20culturii%20„CULTURA%202020”) (15.05.22)
5. [https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici// Planul de dezvoltare strategica a Ministerului Culturii pentru anii 2012-2014](https://mc.gov.md/ro/content/documente-de-politici//Planul%20de%20dezvoltare%20strategica%20a%20Ministerului%20Culturii%20pentru%20anii%202012-2014) (16.05.22)
6. [https://mf.gov.md/ro/search/node/legea%20bugetului%202020Legeabugetului de stat pentru anul 2020 nr. 172/2019](https://mf.gov.md/ro/search/node/legea%20bugetului%202020Legeabugetului%20de%20stat%20pentru%20anul%202020%20nr.%20172/2019) (16.05.22)
7. [https://mf.gov.md/ro/search/node/raportului%20Bugetul%20Public%20Na%C8%9Bional al%20pentru%20anul%202020](https://mf.gov.md/ro/search/node/raportului%20Bugetul%20Public%20Na%C8%9Bional%20pentru%20anul%202020) (22.08.22)
8. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf //Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030”.(14.07.22)
9. <http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/roRO/Default.aspx> //Constituția Republicii Moldova. Chișinău, 1994 (14.06.22)
10. <https://statistica.gov.md/search.php?go=1&l=ro&q=Institu%C8%9Bii+culturale+%C3%AEn+profil+teritorial>(14.08.22)

INSTITUTIONS PROVIDING SOCIAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

INSTITUȚIILE PRESTATOARE DE SERVICII SOCIALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Tatiana TOFAN¹
Ala GRECU²

Abstract

In this article, the authors analyzed the institutions providing social services in the Republic of Moldova. The legislative framework regulating the provision of social services by Central and Local Public Authorities, as well as the categories of social services provided by these authorities, was analyzed.

Key words: services, social services, providing social services,

JEL: I 38

1. Introducere

Serviciile sociale în Republica Moldova sunt în proces de dezvoltare și perfecționare. Scopul dezvoltării serviciilor sociale rezidă în sporirea durabilității și sustenabilității acestora, precum și asigurarea accesibilității populației la servicii calitative și eficiente. Începând cu anii 2000, Republica Moldova a început să-și reformeze serviciile sociale în permanență. Furnizarea acestora a fost redefinită prin specificarea standardelor minime de calitate pe care toți furnizorii de servicii sociale publici și privați din țară trebuie să le respecte și să se conformeze acestora.

Cadrul normativ al Republicii Moldova, în domeniul serviciilor sociale, explică definiția, esența, tipologia serviciilor sociale, calitatea, modul de finanțare, organele abilitate în prestarea serviciilor sociale și responsabilitățile acestora. Legea asistenței sociale nr. 547-XV din 25.12.2003, modificat prin Legea nr. 122 din 18.06.2010, definește serviciile sociale, astfel:

Cap. III, art. 9, **Asistența socială se acordă sub formă de servicii sociale și de prestații sociale.** Art. 10.: (1) **Serviciile sociale sunt definite** ca un ansamblul de măsuri și activități realizate pentru satisfacerea necesităților sociale ale persoanei sau familiei, în scop de depășire a unor situații de dificultate, pentru prezervarea autonomiei și protecției persoanei, precum și pentru prevenirea marginalizării și excluziunii sociale. (2) **Serviciile sociale includ** serviciile sociale primare, specializate și cu specializare înaltă. Serviciile sociale se prestează cu prioritate în mediul familial, comunitate și, ca ultimă soluție, în instituțiile rezidențiale. (3) **Calitatea serviciilor sociale se asigură prin respectarea standardelor de calitate** aprobate de Guvern. (4) **Serviciile sociale se acordă gratuit, cu plată parțială sau integrală.** Art. 11. **Prestațiile sociale se acordă sub formă** de compensații, alocații, indemnizații, de ajutor social, material și de altă natură.

Conform Legii nr. 123/2010 cu privire la serviciile sociale, *serviciile sociale* reprezintă **ansamblul de măsuri și activități realizate pentru satisfacerea necesităților sociale ale persoanei sau familiei, în scop de depășire a unor situații de dificultate, precum și de prevenire a marginalizării și excluziunii sociale.**

În Republica Moldova Ministerul Muncii și Protecției Sociale este organul central de specialitate al administrației publice care asigură realizarea politicii guvernamentale în domeniile: muncă, protecție socială, demografie.

¹Conf. univ. dr., șef catedră, Economie și Management Public, Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, tatianatofan@yahoo.com

²Doctorandă, Școala doctorală Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, grecu.ala@mail.ru

În subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale se află Agenția Națională Asistență Socială și este o autoritate administrativă cu personalitate juridică instituită prin Hotărârea de Guvern nr. 1263 din 18.11.2016 în scopul îmbunătățirii calității asistenței sociale oferite populației, prin implementarea corectă și unitară a cadrului normativ în domeniul asistenței sociale.

În activitatea sa, Agenția exercită 4 funcții de bază:

1. Elaborarea cadrului metodologic pentru implementarea unitară a legislației în domeniul asistenței sociale.

Aceasta presupune facilitarea unui flux informațional bidirecțional și a consilierii între Structurile teritoriale asistență socială și Ministerul Muncii și Protecției Sociale, care la rândul său trebuie să dețină informații despre ce se întâmplă pe teren, unde există probleme de implementare, unde este necesar de a interveni cu unele ajustări și revizuirii a cadrului legal, suport prin consiliere și explicații detaliate. Atât Structurile teritoriale de asistență socială cât și prestatorii de servicii sociale publice și/sau privați necesită suport în procesul de implementare a politicilor din domeniul social, întru realizarea scopurilor specifice și a obiectivelor ample propuse de Stat.

2. Gestionarea activității instituțiilor publice de asistență socială și de reabilitare sau recuperare în care Ministerul Muncii și Protecției Sociale exercită calitatea de fondator.

Activitatea Agenției în acest domeniu se împarte în două categorii: pe lângă managementul curent al instituțiilor, această funcție joacă un rol în furnizarea politicilor pe termen lung de dezinstituționalizare a Guvernului Republicii Moldova, asigurând implementarea planurilor de transformare a instituțiilor, unde acestea există. Procesul de dezinstituționalizare va presupune o cooperare strânsă cu STAS-urile, cu scopul de a dezvolta noi servicii sociale de îngrijire alternative, bazate pe comunitate și, eventual, pentru a le transfera în răspunderea administrației locale. În același timp, una dintre responsabilitățile curente de management ale Agenției este aceea de control pentru centrele de plasament temporar a persoanelor cu dizabilități (copii și adulți), aprobând sau respingând solicitări de plasament.

3. Facilitarea procesului de consolidare a capacităților profesionale ale personalului din sistemul de asistență socială.

În rezultatul realizării unor studii atât calitative cât și cantitative în domeniul asistenței sociale a fost analizat profilul și necesitățile de instruire a 4 grupuri de specialiști, angajați în domeniul asistenței sociale, ce reprezintă aproximativ 7600 de profesioniști și paraprofesiști. Constatările demonstrând necesitatea instituirii unui sistem de instruire inițială și continuă a personalului din sfera asistenței sociale.

Astfel la data de 30.01.2019 a fost aprobată Hotărârea Guvernului nr. 38 privind organizarea și funcționarea Sistemului de instruire inițială și continuă a personalului din domeniul asistenței sociale, iar Agenția Națională Asistență Socială fiind responsabilă de planificarea și organizarea cursurilor de instruire, în baza solicitărilor managerilor structurilor teritoriale de asistență socială și/sau managerilor serviciilor sociale.

4. Gestionarea mijloacelor financiare pentru finanțarea programelor cu destinație specială în domeniul asistenței sociale și a pachetului minim de servicii sociale.

Actualul sistem de asistență socială din Republica Moldova întrunește două compartimente structurale – prestații sociale și servicii sociale – și presupune un ansamblu de instituții, programe, măsuri, activități profesionale, servicii specializate ce se acordă persoanelor care se află în situații de risc sau nu au posibilitate de a-și asigura de sine stătător resurse pentru existență pe motiv de natură economică, socio-culturală, biologică sau psihologică.

În acest sens, Agenția Națională Asistență Socială asigură transferurile mijloacelor financiare către autoritățile administrației publice locale de nivelul al doilea pentru finanțarea pachetului minim de servicii sociale conform prevederilor Hotărârii Guvernului nr. 800 din 01.08.2018, precum și a mijloacelor financiare pentru finanțarea programelor cu destinație specială în domeniul asistenței sociale conform prevederilor art. 5 pct. 1) și 2) din Legea

Fondului de susținere a populației nr. 827-XIV din 18 februarie 2000, prin intermediul prestatorului de servicii.

Misiunea Adenției este de a îmbunătăți calitatea asistenței sociale oferite populației, prin implementarea politicii de stat cu privire la asistența socială. Avînd sarcina generală de a oferi susținere în procesul de implementare corectă și uniformă a legislației și politicilor privitoare la asistența socială, acoperind întreaga legislație de bază și tematică, inclusiv:

- Serviciile sociale;
- Prestații sociale;
- Protecția copilului;
- Integrarea persoanelor vârstnice;
- Prevenirea violenței domestice;
- Prevenirea traficului de ființe umane;
- Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități;
- Implementarea Convenției ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități și asigurarea incluziunii sociale pentru persoanele cu dizabilități și alte grupuri vulnerabile, în cazul cărora există riscul de excluziune socială;
- Dezvoltarea profesională a personalului din sistemul de asistență socială.

Cadrul legal al Republicii Moldova cu privire la serviciile sociale prevede principiile de prestare a serviciilor sociale, precum și clasificarea acestora. În prezent, serviciile sociale sunt divizate în:

1) *Servicii sociale primare* Serviciile sociale primare sînt serviciile care se acordă la nivel de comunitate tuturor beneficiarilor și au drept scop prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate care pot cauza marginalizarea sau excluziunea socială.

2) *Servicii sociale specializate* Serviciile sociale specializate sînt serviciile care implică antrenarea specialiștilor și au drept scop menținerea, reabilitarea și dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de dificultate în care se află beneficiarul sau familia acestuia.

3) *Servicii sociale cu specializare înaltă* Serviciile sociale cu specializare înaltă sînt serviciile prestate într-o instituție rezidențială sau într-o instituție specializată de plasament temporar, care impun un șir de intervenții complexe ce pot include orice combinație de servicii sociale specializate, acordate beneficiarilor cu dependență sporită și care necesită supraveghere continuă (24/24 ore).

Serviciile sociale cu specializare înaltă se acordă beneficiarului numai dacă acesta a fost referit, în urma unei evaluări complexe, de către structura teritorială de asistență socială de la locul de trai al beneficiarului.

În situații de urgență, doar în cazuri de pericol iminent pentru viața și sănătatea persoanei, serviciile sociale cu specializare înaltă pot fi acordate, prin derogarea de la prevederile legale, pe un termen de cel mult 30 de zile, perioadă de timp în care se efectuează evaluarea complexă și se întocmește planul individualizat de asistență, cu implicarea directă a reprezentanților structurii teritoriale de asistență socială de la locul de trai al beneficiarului.

Potrivit Art. 6¹ din Legea Fondului de susținere a populației nr. 827/2000, Agenția Națională Asistență Socială este responsabilă de transferul mijloacelor financiare pentru:

Finanțarea programelor cu destinație specială în domeniul asistenței sociale și anume acordarea ajutorului material anual și compensarea parțială a cheltuielilor de transportare de peste hotare a corpurilor neînsuflețite ale cetățenilor Republicii Moldova pentru categoria de persoane specificate în HG nr. 159. Mărimea ajutorului material anual diferă de la o categorie de beneficiari la alta, după cum este relatat în cele ce urmează:

- a) ajutor material anual în mărime de 1000 lei
 - persoanele cu dizabilități de pe urma războiului din Afganistan și familiile (soții, iar în cazul lipsei acestora, unul dintre părinți) ale participanților căzuți la datorie în acțiunile de luptă din Afganistan către 15 februarie;

- persoanele cu dizabilități de pe urma acțiunilor de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova și familiile (soții, iar în cazul lipsei acestora, unul dintre părinții) participanților căzuți la datorie în acțiunile de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova, până la 2 martie;

- persoanele cu dizabilități a căror dizabilitate este cauzată de participarea la lichidarea consecințelor avariei de la C.A.E. Cernobîl, persoanele care s-au îmbolnăvit de boală actinică sau au devenit cu dizabilități în urma experiențelor nucleare, avariilor cu radiație ionizată și a consecințelor acestora la obiectivele atomice civile sau militare în timpul îndeplinirii serviciului militar ori special și familiile (soții, iar în cazul lipsei acestora, unul dintre părinții) participanților la lichidarea consecințelor avariei de la C.A.E. Cernobîl decedați, către data de 26 aprilie;

b) ajutor material anual în mărime de 10 000 de lei – pentru participanții la cel de-al Doilea Război Mondial din rândul categoriilor specificate la art. 7 alin. (2) pct. 1) lit. a)–e) din Legea nr. 190/2003 cu privire la veterani, pentru persoanele cu dizabilități de pe urma celui de-al Doilea Război Mondial din rândul categoriilor specificate la art. 8 alin. (2) lit. a) din legea indicată, precum și pentru persoanele care au fost încadrate în grad de dizabilitate în urma rănirii, contuziei, schilodirii, fiind antrenate de organele puterii locale la strângerea munițiilor și a tehnicii militare, la deminarea teritoriului și a obiectelor în anii celui de-al Doilea Război Mondial – încă la data de 9 mai;

c) ajutor material anual în mărime de 5000 de lei – pentru persoanele asimilate participanților la război din rândul categoriilor specificate la art. 7 alin. (2) pct. 2) lit. a)–c) și e) din Legea nr. 190/2003 cu privire la veterani, precum și pentru persoanele antrenate de organele puterii locale la strângerea munițiilor și a tehnicii militare, la deminarea teritoriului și a obiectelor în anii celui de-al Doilea Război Mondial – până la data de 9 mai;

d) ajutor material anual în mărime de 10 000 de lei – pentru participanții la cel de-al Doilea Război Mondial din rândul categoriilor specificate la art. 7 alin. (2) pct. 1) lit. a)–e) din Legea nr. 190/2003 cu privire la veterani, pentru persoanele cu dizabilități de pe urma celui de-al Doilea Război Mondial din rândul categoriilor specificate la art. 8 alin. (2) lit. a) din legea indicată, precum și pentru persoanele care au fost încadrate în grad de dizabilitate în urma rănirii, contuziei, schilodirii, fiind antrenate de organele puterii locale la strângerea munițiilor și a tehnicii militare, la deminarea teritoriului și a obiectelor în anii celui de-al Doilea Război Mondial – până la data de 9 mai;

e) ajutor material anual în mărime de 1000 de lei – pentru victimele reabilite ale represiunilor politice din ani 1917–1990 – până la 6 iulie.

f) Compensația parțială a cheltuielilor este plata unică acordată pentru compensarea parțială a cheltuielilor de transportare de peste hotare a corpurilor neînsuflețite ale cetățenilor Republicii Moldova.

g) Compensația respectivă este transferată direct la beneficiari și constituie 50% din cheltuielile suportate, dar nu poate depăși 50000 lei.

Primăriile administreză unele servicii sociale comunitare, autoritățile central administreză majoritatea serviciilor sociale cu specializare înaltă.

Asistența socială, la nivel de comunitate este acordată de către unitatea de asistență socială – subdiviziune organizațională (din cadrul primăriilor), care activează la nivel de comunitate, cu finanțare asigurată de către autoritățile administrației publice locale de nivelul al doilea, în scop de prestare a serviciilor sociale cât mai aproape de beneficiari.

Art. 10, Cap. III, din Legea nr.123 din 18.06. 2010 cu privire la serviciile sociale, indică:
(2) Activitatea nemijlocită de prestare a serviciilor sociale este realizată de unitatea de asistență socială prin intermediul asistenților sociali și al lucrătorilor sociali, selectați și angajați în conformitate cu legislația, în conlucrare și colaborare cu alte servicii existente la nivel de comunitate. (1) Autoritățile administrației publice locale de *nivelul întâi*

contribuie la dezvoltarea și prestarea serviciilor sociale în teritoriul administrat și aprobă, în conformitate cu legislația, resursele financiare necesare. Autoritățile APL, de nivelul întâi, acordă servicii sociale primare la nivel de comunitate. Serviciile sociale primare sunt oferite, de către asistenții sociali comunitari, tuturor beneficiarilor, reprezentând primul punct de contact pentru beneficiari. Scopul serviciilor fiind prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate, care ar putea cauza marginalizare, excludere socială.

3.b. Servicii sociale prestate de instituțiile publice locale, de nivelul întâi și de nivelul al doilea.

Autoritățile administrației publice locale (APL) de nivelul al doilea sunt reprezentate de: secțiile/direcțiile de asistență socială și protecție a familiei raionale (Direcția de Asistență Socială și Protecție a Familiei - DASPF), *municipiului Chișinău* (Direcția Generală Asistență Socială și Sănătate (DGASS), direcțiile sectoriale ale mun. Chișinău: Direcția Asistență Socială (DAS), Direcția Generală Asistență Socială, Protecție Familiei și Copilului (DGASPCF), direcțiile sectoriale ale mun. Chișinău: Direcția de Protecție a Drepturilor Copilului (DPDC), direcția municipiului Bălți (Direcția Asistența Socială și Protecția Familiei DASPS) și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia (Direcția Generală Sănătate și Protecție Socială - DGSPS), care implementează politicile sociale, creează și dezvoltă servicii sociale la nivel de raion.

Consiliile raionale și fondurile de susținerea socială a populației constituie resurse instituționale strategice ce pot avea o influență pozitivă asupra creării și dezvoltării serviciilor sociale și un impact pozitiv asupra vieții oamenilor. APL de nivelul doi, sunt împuternicite să presteze servicii sociale, în conformitate cu legislația în vigoare.

Consiliile locale și orășenești, au drept sarcini identificarea problemelor sociale, administrarea și gestionarea fondurilor locale pentru asistență socială, dezvoltarea și susținerea financiară a serviciilor sociale comunitare, precum și crearea parteneriatelor cu organizațiile societății civile pentru dezvoltarea serviciilor sociale.

Legea nr. 123 din 18 iunie 2010 cu privire la serviciile sociale, Cap. III, art. 9 prevede:

(1) **Autoritățile administrației publice locale de nivelul al doilea** asigură dezvoltarea și gestionarea serviciilor sociale în conformitate cu competențele stabilite prin lege, în funcție de necesitățile identificate ale populației din teritoriul administrat, fie autonom, fie în comun cu alte autorități ale administrației publice locale, precum și în colaborare cu agenții economici, patronatele, sindicatele din teritoriu și cu asociațiile obștești din țară și din străinătate.

(2) Funcțiile de prestare a serviciilor sociale în unitățile administrativ-teritoriale de **nivelul al doilea** se pun pe seama structurilor teritoriale de asistență socială, acestea având responsabilitatea directă privind diversificarea și prestarea serviciilor sociale orientate prioritar la menținerea beneficiarului în familia și comunitatea de unde provine. Tot odată, se atestă diferențe în diversitatea și calitatea serviciilor sociale acordate beneficiarilor din localitățile rurale și cele urbane. Inegalitățile existente dintre populațiile comunităților urbane și cele rurale, în cadrul Grupurilor vulnerabile ale populației: persoanele sărace, vârstnice femei, persoane cu dizabilități, persoane cu HIV, gospodării fără părinți, monoparentale sau conduse de copii, precum și copii abandonați, părinți singuratici, minorități etnice, lingvistice și religioase și, în special, etnia romă etc., supuse riscului excluderii sociale, discriminării, marginalizării, generează inegalități din cauza accesului limitat sau inexistent la serviciile sociale de bază, la beneficiile dezvoltării locale, la participarea în dezvoltarea locală și în procesul de luare a deciziilor. În acest context, măsurile adresate grupurilor vulnerabile, ca parte componentă a politicilor de abilitare și de nediscriminare, devin factori-cheie pentru îmbunătățirea accesului și a calității serviciilor publice pentru toți.

Serviciile specializate pot fi prestate la toate nivelurile administrative (comunitar, raional, național) în baza nevoilor stabilite ale populației și includ: serviciile specializate de

îngrijire de zi, centrele de plasament de lungă durată, centrele de plasament temporar, suportul pentru familiile substitutive, suportul pentru reintegrarea copiilor în familii din îngrijirea rezidențială etc., cum ar fi, ca exemplu, serviciile specializate (asistență medicală, juridică, psihologică, de îngrijire, reabilitare, reintegrare socială), din centrele de zi, oferite persoanelor aflate în dificultate. Adesea centrele de zi combină îngrijirea specializată cu activități de îngrijire primară. În corespundere cu Legea Republicii Moldova privind descentralizarea administrativă nr. 435 din 28.12.2006, o parte din serviciile sociale specializate, sunt transferate de APC autorităților APL de nivelul întâi și de nivelul al II-lea. Dintre cele mai semnificative servicii sociale prestate de către autoritățile APL, de nivelul întâi și de nivelul al doilea

Constituția Republicii Moldova, Articolul 47 "Dreptul la asistență și protecție socială", prevede: "Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare". Articolul 96 din Constituție, stipulează: "Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice."

Carta Europeană garantează dreptul APL de a dispune de capacitate efectivă pentru a rezolva și a administra, în cadrul legii, sub propria lor răspundere și în favoarea populației, o parte importantă din treburile publice. Acest drept este prevăzut și în Constituția Republicii Moldova, în Legea nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006 privind descentralizarea administrativă și în Legea nr.436-XVI din 28 decembrie 2006 privind administrația publică locală, care stabilesc că autoritățile APL beneficiază de autonomie decizională, organizațională, de gestiune financiară, au dreptul la inițiativă în tot ceea ce privește administrarea treburilor publice locale, exercitându-și, în condițiile legii, autoritatea în limitele teritoriului administrat.

Concluzie

Putem menționa, că în Republica Moldova persistă un cadrul legislativ ce reglementează prestarea serviciilor sociale. Ce ține de rețeaua de prestare a serviciilor sociale aici constatăm că au un caracter fragmentar și sunt însoțite de inegalități. În pofida înregistrării anumitor rezultate modeste în dezvoltarea sistemului de servicii sociale, Guvernul Republicii Moldova trebuie să-și sporească eforturile, pentru ca politicile sale în domeniul social să fie implementate, iar serviciile sociale să fie dezvoltate și prestate calitativ până la cea mai mică comunitate.

La rândul său Ministerul Muncii și Protecției Sociale (MMPS) trebuie să-și demonstreze capacitatea de a furniza în mod constant politici care îndeplinesc cerințele beneficiarului, bazate pe cadrul legal și de reglementare aplicabil serviciilor sociale.

La fel Ministerul trebuie să se preocupe de îmbunătățirea calității serviciilor sociale prestate destinate beneficiarilor prin aplicarea eficace a sistemului de servicii sociale. Acesta la rândul său trebuie să includă următoarele activități:

- procese de îmbunătățire continuă a serviciului;
- asigurarea calității la cerințele beneficiarilor.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994 // MO nr. 78
2. Legea nr. 547 din 25-12-2003 asistenței sociale // MO nr. 42-44
3. Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale // MO nr. nr. 155-158
4. Legea nr. 133 din 13-06-2008 cu privire la ajutorul social // MO nr. 179 art. 625
5. Legea nr. 547-XV din 25.12.2003 asistenței sociale, modificată prin Legea nr.122 din 18.06.2010 //MO nr.131-134
6. Legea Fondului de susținere a populației nr. 827-XIV din 18 februarie 2000, cu modificările ulterioare // MO nr. 65-67
7. Legea nr. 435 din 28.12.2006 privind descentralizarea administrativă // MO nr.102-104
8. Legea nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006 privind administrația publică locală, cu modificările ulterioare// MO nr. 32-35
9. Hotărârea Guvernului nr. 159 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de stabilire și plată a ajutorului material, cu modificările ulterioare// MO nr.48-57

10. Hotărârea Guvernului nr. 38 din 30.01.2019 privind organizarea și funcționarea Sistemului de instruire inițială și continuă a personalului din domeniul asistenței sociale // MO nr.59-65
11. Hotărârea de Guvern nr. 1263 din 18.11.2016 cu privire la fondarea Agenției Naționale Asistență Socială //MO nr.405-414

THE ROLE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN PUBLIC MANAGER'S ACTIVITY

ROLUL DEZVOLTĂRII PROFESIONALE CONTINUE IN ACTIVITATEA MANAGERILOR PUBLIC

Tatiana TOFAN¹
Liubovi PRODAN-ȘESTACOVA²

Abstract

In this article, the authors have analyzed the role of continuous professional development in the activity of public caterers. The authors also analyzed the international practice in the development of professional managers in the public domain.

Key words: *manager, public management, public managers, competent managers*

JEL: *I 23; I 29*

Managementul este o funcție profesională, o activitate complexă, desfășurată într-un cadru legislativ bine definit, având ca scop planificarea, organizarea, conducerea, îndrumarea și controlul unui grup de persoane.

Munca managerului presupune multiple cunoștințe teoretice și deprinderi practice. Acestea permit managerului să înțeleagă bazele teoretice ale activității manageriale, să-și creeze un fond de documentație de specialitate, să-și contureze limitele de performanță, conduita și criteriile etice.

Activitatea managerului presupune o vocație în vederea căreia trebuie acumulate cunoștințe, sunt necesare aptitudini și atitudini ce urmează a fi folosite pentru a organiza, conduce, îndruma activitatea salariaților organizației. Această muncă are particularități distincte, care pot fi însușite, formate, urmărite și analizate.

Managerul nu poate fi unilateral. El trebuie să cunoască bazele generale ale managementului în ramura în care activează, problemele teoretice și practice ale profesiunilor exercitate de către salariații săi, noțiuni de psihologia, sociologia, logica, ergonomia muncii industriale, sau a ramurii respective. De asemenea, este nevoit să stăpânească cunoștințe de jurisdicția muncii și protecția socială, de igienă și protecția muncii ș.a. [14, p. 1].

În raport cu alte funcții și profesii, funcția managerială are 2 caracteristici:

- 1) se exercită și asupra altor persoane, deci nu este o profesie solitară;*
- 2) se învață atât în facultate, dar, mai ales, în practica profesională.*

Auto-formarea managerului este esențială pentru dezvoltarea organizației, fiind calea spre performanța acesteia. Pe măsură ce managerii muncesc spre a deveni eficienți, ei ridică nivelul de performanță al întregii organizații.

În condițiile actuale, organizația depinde, pentru funcționarea și supraviețuirea ei, de eficiența în care sunt pilotate, de performanța și rezultatele manageriale. Dar, eficiența managerială poate fi obținută numai cu un anumit nivel de cunoaștere.

Obținerea și stăpânirea unui anumit nivel de cunoaștere se realizează atât prin acumulare de informații, studiu, învățare, cât și prin acumulare de experiență practică.

¹*Conf. univ. dr., șef catedră, Economie și Management Public, Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, tatianatofan@yahoo.com*

²*Dr. lector universitar, catedra Economie și management public, Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova, liubovips@mail.ru*

Managementul are în prezent un contur precis, iar știința și arta managementului poate fi învățată de oricine, dar să aibă și înclinații înnăscute pentru a aplica tot ce învață [14, p. 5].

Formarea competențelor manageriale la orice specialitate reprezintă o necesitate și un obiectiv educațional complex, reieșind din cerințele mereu crescânde față de absolvenții studiilor superioare [7, p. 74].

Formarea inițială a managerilor competenți / profesioniști, de regulă, are loc în mediul universitar, însă este specifică în diferite țări. Instruirea inițială a managerilor (de regulă, în cadrul primului ciclu al studiilor superioare – licență) le oferă doar cunoștințe de bază, preponderent teoretice și nu este deloc suficientă pentru formarea corpului de manageri profesioniști. De aceea, mulți din ei își continuă studiile în cadrul ciclului II (masterat) și își perfecționează calificarea în cadrul diferitelor cursuri de instruire continuă, iar unii – și în cadrul ciclului III (doctorat).

Competența / profesionalismul unui manager nu se rezumă doar la acumularea de cunoștințe, deprinderi și experiență, ci înseamnă, în primul rând, un comportament potrivit, bine dozat, care să asigure ingredientele necesare cuceririi unui obiectiv înalt. Iar doza potrivită pentru o conducere eficace și de încredere constă tocmai în valorile și aspirațiile acesteia.

Fără îndoială, nu este deloc întâmplător că amatorismul și incompetența conducerii executive se află la ele acasă tocmai în companiile în care fondatorul se crede și mare manager, în care relațiile de familie prevalează în fața valorii profesionale și culoarea politică sunt decisive în alegerea conducerii.

Dar oricâte explicații am putea găsi, realitatea organizațiilor de astăzi ne demonstrează că există un management bun și rău.

Managementul bun, competent, este cel care reușește să dezvolte o organizație de încredere, care să atingă performanțe remarcabile, care să fie capabilă să se autodepășească continuu, să fie de referință în domeniul său de activitate. De cealaltă parte, „managementul rău” cuprinde întreaga paletă a practicilor care nu vizează astfel de obiective și strategie, de aceea anihilează totul în calea lui.

Competența managementului este o alegere între ceea ce este bine și rău pentru organizație, presupune cultivarea discernământului între bine și rău și care trebuie încorporată în funcționarea organizației.

Stabilirea ierarhiei, transparența concursurilor, a ocupării posturilor, competiția deschisă și onestă trebuie făcute conform adevărului. Binele organizațional nu este altceva decât reușita organizației de a-și construi o cultură autentică, semnificativă, plină de sens, care să producă realizări remarcabile. Iar o astfel de cultură organizațională împărtășită reușește să discearnă între adevăr și fals, competent și incompetent, frumos și urât, bine și rău. Adevărul, binele, frumosul sunt valori înalte tocmai pentru că pot să discrimineze ceea ce are sens față de nonsens [2].

Învățământul clasic / tradițional, care pregătește, în mare parte, teoreticieni trebuie reformat. Reformarea învățământului ar face posibil de a pregăti absolvenți apti de a ocupa un post de muncă mai înalt, din punctul de vedere al structurii ierarhice: manager de nivel mediu, top și de ce nu, chiar și antreprenor.

Deosebirea dintre antreprenor și manager poate nu este atât de evidentă, însă antreprenorul diferă în multe privințe de manager. Se poate spune că toți antreprenorii sunt manageri, în sensul că ei trebuie să-și conducă propria afacere, însă nu toți managerii sunt și antreprenori. Aceasta pentru că, în bună măsură, marile firme au devenit foarte structurate.

Pregătirea managerului îi formează competența profesională și managerială.

Competența profesională depinde de pregătirea de specialitate, permițând managerului să comunice eficient în probleme concret-operative cu subalternii, să aprecieze adecvat propunerile acestora și să le valorifice în plan decizional. La fel, el trebuie să evalueze corect o idee tehnologică, organizatorică sau de marketing și să susțină aplicarea lor.

Competența managerială asigură îndeplinirea funcțiilor de organizare, coordonare, control și conducere propriu-zisă prin luarea deciziilor oportune. Înalta calificare managerială presupune o instruire corespunzătoare, prin intermediul disciplinelor integrate în știința conducerii. Complexa și solicitanta profesie de manager nu se poate limita la calitățile native, la bunul simț, talentul sau intuiția conducătorului, calități deloc de neglijat, dar care reprezintă doar punctul de plecare pentru formarea unui manager de calitate.

Astfel, pentru a fi un bun conducător în domeniul construcțiilor, managerul de nivel inferior (și, într-o mai mică măsură, managerul de nivel mijlociu) au nevoie de calități tehnice care sunt relevante pentru domeniul în care activează. Deși acești manageri pot să nu îndeplinească sarcinile tehnice, ei însuși trebuie să fie în stare să îndrume subordonații, să răspundă la întrebări și astfel să asigure coordonarea. Conducătorul nu trebuie să cunoască cu necesitate toate problemele tehnice, dar trebuie să știe unde să găsească răspunsul pentru ele. El poate obține sfaturi adecvate de la specialiști, dar trebuie să cunoască destulă tehnică pentru a fi capabil să decidă care este cea mai optimă soluție tehnică. Oricum, la orice nivel, înțelegerea părții tehnice a lucrurilor este un ajutor important pentru o conducere eficace.

Cu cât cineva se află la un nivel mai înalt în organizație (antreprenorul), cu atât este mai important să posede competențe manageriale și cu atât mai puțin importante devin aptitudinile sale tehnice.

Calitățile manageriale nu sunt un talent pe care oamenii fie că îl au, fie nu. Ca și în cazul multor altele calități, studiul și practica pot duce la îmbunătățiri substanțiale ale comportamentului managerial. În formarea abilităților manageriale, rolul esențial îl joacă studiile, prin programele de învățământ, pachetele de cursuri incluse, precum și modul de instruire.

În susținerea acestei idei vin și prevederile Procesului de la Bologna, și anume de îmbunătățirea performanțelor cadrelor didactice, ceea ce va influența, în special, modul și tehnicile de predare. Deoarece multe cursuri, chiar dacă țin de disciplinele manageriale, predate în mod tradițional, nu contribuie la formarea profesională a managerilor și antreprenorilor. Cursurile ar trebui să fie predate conform noilor metode și tehnici care ar motiva studenții, și totodată ar dezvolta creativitatea în rândul acestora, trăsătură esențială pentru funcțiile de conducere, sau organizarea în timpul orelor a concursurilor, pentru a dezvolta spiritul concurențial.

Însă, situația este îngreunată și de problemele asigurării pregătirii inițiale efective. Cunoștințele tehnice și celelalte cunoștințe de specialitate sunt, în general, mai ușor de integrat în comportamentul oamenilor. De aceea, o atenție deosebită trebuie acordată dezvoltării continue a abilităților manageriale. În acest context, unul dintre obiectivele strategice europene în domeniul educației și formării profesionale, este: educația antreprenorială, care presupune dezvoltarea unor calități personale specifice și pregătirea modului de concepere a unei afaceri.

Obiective europene de educație antreprenorială sunt:

- introducerea educației antreprenoriale în curriculumul național la toate nivelurile, începând cu școala primară și până la universitate;
- formarea și motivarea profesorilor;
- promovarea și aplicarea programelor bazate pe metode de tip „a învăța prin a face”, de exemplu, prin lucrul la un proiect, o firmă virtuală ori o mini-companie;
- implicarea antreprenorilor și a companiilor locale în conceperea și desfășurarea cursurilor și activităților antreprenoriale; la fel, este necesar să fie promovate legăturile dintre școli și întreprinderi;
- extinderea ariei de predare a educației antreprenoriale la nivelul învățământului superior în afara cursurilor economice și de afaceri, în special în cadrul facultăților și universităților științifice și tehnice; în alcătuirea curriculei pentru studiile de afaceri, accentul se va pune pe etapa înființării întreprinderii și pe managementul etapei de dezvoltare a acesteia.

Procesul de dezvoltare al economiei, bazat pe cunoștințe, în UE și în alte țări dezvoltate, demonstrează convingător că, în secolul XXI, cunoștințele devin unul din cei mai importanți factori de creștere a competitivității întreprinderilor; „cunoștințele contează, mai puțin important este modul de a le dobândi” [7].

În **Franța**, managerii sunt pregătiți în ”Les grandes écoles”:

- L'École des Hautes Études Commerciales (HEC);
- L'École Supérieure de Sciences Économiques et Commerciales (ESSEC);
- L'École Supérieure de Commerce de Paris (ESCP).

Aceste școli, pur comerciale, au fost create ca o alternativă la școlile de ingineri, ca mari școli în care recrutarea este foarte selectivă, pe baza de concurs, în cadrul căruia accentul se pune pe matematică și fizică.

Admiterea în *Les grandes écoles* este foarte severă, selecția bazându-se pe stăpânirea unor tehnici cantitative, pe capacitatea de soluționare rapidă a unor probleme, pe un raționament matematic abstract. Chiar în școlile de comerț, peste 90% dintre candidații admiși sunt titularii unui bacalaureat de tip C (în matematică și științe exacte), ceea ce face să se continue tradiția elitistă a acestor școli. Situația dată a fost, de multe ori, criticată, atât datorita faptului că aceste școli asigură o pregătire de generaliști, capabili să lucreze în diferite ramuri ale economiei naționale, dar fără a fi specialiști într-un anumit domeniu, cât și prin aceea că urmarea unei astfel de școli se face mai mult pentru a obține un anumit statut social, decât pentru acumularea de cunoștințe realmente necesare unui manager.[2]

Companiile franceze acordă o importanță din ce în ce mai mare candidaților la posturile de manageri, care dispun de o diplomă americană MBA. Majoritatea profesorilor din cele mai importante școli de comerț din Franța dispun și de o diplomă MBA sau PhD obținută într-o universitate americană. În acest context, se sugerează fondarea unor școli franceze de afaceri echivalente cu Harvard sau Massachusetts Institute of Technology (MIT).

În **Germania**, pregătirea managerilor este diversificată. În general, învățământul este puternic influențat de conceptele pedagogice ale lui Wilhelm von Humboldt. Astfel, se disting, pe de o parte, artele, cunoștințele științifice, științele umane, iar pe de alta parte, fabricarea produselor utilitare (Technik). Pentru noi, spre exemplu, noțiunea de ”tehnic” intră în categoria științelor aplicative, în timp ce pentru germani ea are o altă valoare, pentru că ea reprezintă, în același timp, o artă și o știință. Acest cult al profesionalismului, al expertului în tehnică își pune amprenta pe întreg sistem de învățământ superior german, inclusiv pe cel din domeniul managementului.

În Germania, pentru a o ocupa o funcție managerială, nu sunt obligatorii studiile universitare, însă o experiență profesională este indispensabilă.

Orientarea germanilor către o pregătire tehnică de specialitate își pune amprenta și asupra formării managerilor, în sensul că ei consideră ca principal rol al managerului, cel de specialist funcțional, mai ales pentru conducătorii de la nivel mediu și pentru debutanți. În acest sens, ei consideră important de a stabili o legătură cât mai strânsă între munca propriu-zisă și studiile pe care le fac cei care o desfășoară.

Există deosebiri esențiale între universități și institute politehnice: primele se consideră mai avansate; au o tradiție seculară; o pregătire teoretică de excelență a profesorilor; sunt obligatoriu și centre de cercetare. De aceea, absolvenții universităților obțin, de obicei, posturi manageriale mai înalte.

În **Marea Britanie**, pregătirea academică a managerilor reprezintă o imitație a modelului american, în sensul că majoritatea potențialilor manageri primesc o pregătire de bază în management și afaceri, în școlile superioare de management din cadrul universităților, fie înainte, fie după angajarea într-un post de manager. Colegiile, școlile politehnice, universitățile și școlile superioare de comerț oferă o mare diversitate de diplome și certificate – de la Higher National Diploma până la MBA [3].

În *SUA*, pregătirea în domeniul managementului are loc, în primul rând, în școală, după care – în cadrul întreprinderii, înainte sau după angajare, managerii participă la diferite programe speciale de pregătire. Aceasta se realizează pe fondul unei pregătiri generale asigurate de sistemul de învățământ.

SUA rămân, alături de Japonia, țara unde se pregătește cel mai mare număr de oameni pe o perioadă foarte îndelungată. Aproape jumătate din cei care obțin bacalaureatul urmează studiile superioare, fie timp de 4 ani, după care obțin o licență, fie timp de 2 ani, după care obțin o diplomă de sfârșit de studii (asociate degree). În primii 2 ani de studiu, se predau mai multe discipline generale, specializarea realizându-se în ultimii 2 ani [5].

În *Japonia*, pregătirea managerilor la locul de muncă, însoțită de rotația posturilor; este obligatorie – conform principiului “cel care știe învață pe cel care nu știe”. Pregătirea la locul de muncă vizează următoarele obiective:

- pregătirea de generaliști competenți;
- creșterea capacității de prelucrare a informațiilor din diferite domenii;
- achiziționarea de competențe multiple;
- dezvoltarea capacității de a lucra în echipă;
- depistarea activităților în care personalul realizează cea mai înaltă productivitate;
- aprecierea colegilor din diferite compartimente;
- asigurarea armoniei în cadrul întreprinderii.

La fel, este și pregătirea universitară, însă, mai degrabă, pentru manageri de nivel superior și mijlociu [5].

În *Republica Moldova*, pentru instruirea inițială există suficiente programe universitare de pregătire a tinerilor manageri: de exemplu, la ASEM, USM, UTM, UASM, USARB, ULIM, UCCM, IMI-NOVA, Universitatea din Cahul, Comrat ș.a.

Un rol important în dezvoltarea profesională a managerilor publici în Republica Moldova, îl are Academia de Administrare Publică și anume programul *Management*, master de profesionalizare.

La fel învățare și management de sine au un impact în activitatea managerilor publici, deoarece este un proces de dobândire a cunoștințelor, abilităților, valorilor și atitudinilor pe care persoana le face singur, fie prin studiu, fie prin experiență. Un subiect axat pe *autoînvățare* caută informații singure și desfășoară practici sau experimente în același mod.

Oamenii care reușesc să învețe singuri sunt cunoscuți ca *autodidactați*.

Pentru ca oamenii să parieze pentru a realiza acest mod de învățare și pentru a-și atinge succesul, este important să subliniem că trebuie să fie nevoiți să realizeze 3 elemente:[2]

1) *Responsabilitatea*: persoana respectivă trebuie să fie responsabilă atunci când vine vorba de a-și vedea oportunitățile de creștere și de a lucra în acea direcție, de a atinge obiectivele țintite, de a stabili și de a respecta câteva linii directoare de lucru pentru a atinge nivelul de învățare pe care o doriți.

2) *Învățarea pe tot parcursul vieții*. Acest tip de învățare este pe care îl avem în viața noastră și în acest caz ne privește ceea ce înseamnă că persoana în cauză trebuie să determine anumite rutine și să fie în mod constant deschisă să învețe și să lucreze în acest sens. Deci, putem învăța continuu despre mediul nostru general, de lucru și educațional.

3) *Studiu independent* Termenul lasă în mod clar ceea ce doriți să vă exprimați. În special, ceea ce este definit este importanța pe care trebuie să o îndeplinească fiecare individ care s-a angajat să se autodidactă, nu numai asumarea angajamentului personal în acest sens, ci și controlul și responsabilitatea să efectueze măsurile pe care le consideră adecvate pentru aceasta.

Obicei de muncă, disciplină, organizare sunt unele dintre formulele pe care fiecare persoană trebuie să le poată îndeplini cu acest studiu independent.

Printre avantajele auto-învățării se subliniază faptul că această modalitate favorizează curiozitatea și autodisciplina, tinde să fie mai distractivă decât învățarea formală, ajută la modelarea personalității și este mai constructivă (autoînvățat, schimbul de informații, schimbul de roluri de profesor și discipol).

Pe de altă parte, printre principalele dificultăți de autoînvățare trebuie să se țină cont de faptul că anumite probleme pot fi imposibile sau foarte greu de rezolvat .

Criticii autoînvățării consideră că nu toți oamenii dezvoltă instrumentele necesare pentru a evalua dacă informațiile pe care le obțin sunt fiabile sau obiective. Prin urmare, ei consideră că învățarea ar trebui întotdeauna ghidată prin anumite niveluri. Pe de altă parte, autodidactul nu are, de obicei, o recunoaștere socială, spre deosebire de cei care obțin un titlu oficial [4].

Înainte de a-i conduce pe alții, un manager mai întâi de toate trebuie să învețe să conducă pe sine însuși, adică are nevoie de *management personal* – ansamblul activităților de organizare, conducere, motivare și gestiune a persoanei proprii, cu resursele existente. Managementul propriei persoane se concretizează în gestiunea / managementul timpului, stresului, situațiilor de criză, conflictelor intrapersonale, învățării, modului / stilului de viață, proiectelor individuale, schimbărilor, emoțiilor, gândirii ș.a. [6].

În teoria și practica managerială, personalitatea managerului ocupă un loc extrem de important. Una din cauzele care împiedică și periclitează calitatea activității manageriale este tocmai abordarea sumară și de suprafață, deci, și nesatisfăcătoare a problemelor ce țin de personalitatea managerului.

Or, după cum se știe bine atributele fundamentale ale personalității acestuia sunt: unitatea, integrarea ierarhică a funcțiilor, proceselor, stărilor și conduitelor, dinamismul, orientarea și finalitatea acțiunilor [5].

Managementul timpului – un set de principii, practici, aptitudini și sisteme, utilizate pentru a controla perioada de timp petrecută pentru îndeplinirea unor activități specifice, cu scopul de a spori productivitatea muncii proprii [1].

Managementul stresului reprezintă îmbinarea artei cu știința de a gestiona eficient situațiile care pot conduce sau au condus deja la apariția stresului. Managementul stresului previne apariția stresului în viața de zi cu zi, dar și de a înlătura sau diminua efectele negative ale stresului deja instalat, asupra vieții, și astfel, de a o îmbunătăți [3].

Stilul de viață se referă la totalitatea deciziilor și acțiunilor voluntare care afectează starea de sănătate. Managementul stilului de viață presupune, de pildă, practicarea plimbărilor în aer liber, a sportului, alimentație sănătoasă, evitarea deprinderilor rele ș.a.[7]

Gestionarea eficientă a stării sale psihice presupune: acceptarea situațiilor grele; cultivarea valorilor de viață; flexibilitate; păstrarea speranței; limitarea dorințelor; dezvoltarea calităților volitive; autoevaluare adecvată; prioritizarea și rezolvarea problemelor la timpul potrivit; evitarea minciunii și panicii.

Rezolvarea conflictelor interpersonale înseamnă restabilirea coerenței lumii interioare a individului, stabilirea unității conștiinței, reducerea severității contradicțiilor în relațiile de viață, realizarea unei noi calități a vieții [9].

În concluzie putem menționa: că formarea inițială a managerilor profesioniști, de regulă, are loc în mediul universitar ce oferă doar cunoștințe de bază, preponderent teoretice și nu este deloc suficientă pentru formarea corpului de manageri profesioniști. De aceea, un rol important în dezvoltarea lor profesională au studiile în cadrul ciclului II (masterat) ce le oferă perfecționarea calificativă în cadrul diferitelor cursuri de instruire continuă, iar unii – și în cadrul ciclului III (doctorat).

La fel un impact pozitiv îl are capacitatea personală a fiecărui manager și anume *învățarea de sine*, ce reprezintă un proces de dobândire a cunoștințelor, abilităților, valorilor și atitudinilor pe care persoana le face singur, fie prin studiu, fie prin experiență. Înainte de a-i conduce pe alții, un manager mai întâi de toate trebuie să învețe să conducă pe sine însuși.

Bibliografie

1. *Definiție autoînvățare*. Disponibil: <https://ro.tax-definition.org/46174-self-learning>. Accesat 18.01.2021.
2. Ivanov A. *Formarea personalității managerului eficient*. 4 p. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Formarea%20personalitatii%20managerului%20eficient.pdf. Accesat 18.01.2021.
3. Levinschi T. *Formarea managerială a inginerilor*. În: Meridian Ingineresc, 2008, nr. 4, pp. 74-75.
4. *Managementul în Marea Britanie*. Disponibil: <https://administrare.info/management/11454-managementul-%C3%AEn-marea-britanie>. Publicat 23.09.2019. Accesat 17.01.2021.
5. *Pregătirea managerilor în SUA*. Disponibil: <https://www.rasfoiesc.com/business/management/Pregatirea-managerilor-in-SUA46.php>. Accesat 17.01.2021.
6. *Pregătirea managerilor în țările europene*. Disponibil: <https://www.rasfoiesc.com/business/management/Pregatirea-managerilor-in-tari28.php>. Accesat 17.01.2021.
7. *Programul de perfecționare a calificării managerilor Moldova – Austria 2019*. Disponibil: <http://dcfta.md/rus/programul-de-perfectionare-a-calificarii-managerilor-moldova-austria-2019>. Accesat 17.01.2021.
8. *Programul de pregătire și perfecționare a managerilor de la întreprinderile din diferite sectoare ale economiei Republicii Moldova*. Disponibil: <https://training.chamber.md/acasa/fitprogramul-de-pregatire-si-perfectionare-a-managerilor-de-la-intreprinderile-din-diferite-sectoare-ale-economiei-republicii-moldova/>. Accesat 17.01.2021.
9. *Self-Management – Program de dezvoltare personală*. Disponibil: <http://designultau.com/self-management-program-de-dezvoltare-personala/>. Accesat 18.01.2021.

STATE REGULATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: AN OBSTACLE OR AN ADVANTAGE FOR ENTREPRENEURS?

REGLEMENTAREA DE STAT A ACTIVITĂȚII ANTREPRENORIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: UN OBSTACOL SAU UN AVANTAJ PENTRU ANTREPRENORI?

Natalia VINOGRADOVA¹

Abstract

The entrepreneurial ecosystem of the Republic of Moldova is still at the stage of formation. The observed trend of growth in the number of small and medium-sized enterprises is not accompanied by a qualitative growth of enterprises. This indicates the underdevelopment of key components of the entrepreneurial ecosystem, one of which is the state regulation of entrepreneurial activity.

The development of the entrepreneurial ecosystem in the country directly depends on the regulatory framework that the state creates for business. The article describes the main directions of the state policy to reduce regulatory pressure on business in the Republic of Moldova, as well as some results of a survey of entrepreneurs to assess the factors of such a component of the entrepreneurial ecosystem, as the regulatory and normative framework. The survey was carried out as part of the applied research project 20.80009.0807.38 „Multidimensional assessment and development of the entrepreneurial ecosystem at the national and regional level in order to boost the SME sector in the Republic of Moldova”, financed from the state budget of the Republic of Moldova, in April-May, 2021.

The results of the survey of entrepreneurs showed that despite the measures taken by the state over the last years to ease the regulatory burden on business, entrepreneurs still consider the legal framework and regulation a serious barrier. So, practically by all evaluated factors, negative evaluations exceed positive ones. Consequently, the state authorities of the Republic of Moldova should continue to implement measures within the framework of the reform of the regulatory framework of entrepreneurial activity with the goal of creating a favorable business climate in the country.

Keywords: *Entrepreneurship, normative framework, state regulation, Republic of Moldova*

JEL: *M38, L26*

1. Introduction

Legislation regulating entrepreneurial activity is one of the most important factors determining the state of the entrepreneurial ecosystem. It affects not only the conditions for the development of enterprises, but also economic growth, the level of employment, the investment attractiveness of the country, and other indicators.

In the Republic of Moldova in the late 90s - early 2000s, significant difficulties for doing business were created by a large number of legislative and regulatory acts regulating entrepreneurial activity adopted at the state level, as well as orders from individual ministries and departments that establish their own procedures and rules. According to surveys of entrepreneurs carried out at that time, the main message of small entrepreneurs in relation to the authorities was the following: "We do not expect special support from the authorities, most importantly, stop bothering us!" [1].

Since 2004, the reform of the regulatory framework for entrepreneurial activity has been implemented in Moldova with varying intensity in order to create a favorable business climate. Being introduced by the Government 18 years ago on the basis of [5; 2], the so-called "Guillotine 1" removed unnecessary and unarguable regulations from the point of view of the legislation in force. In 2006, "Guillotine 2" was introduced [6; 3], which continued to apply the same criteria to the drafting of laws. "Guillotine 2" also introduced the process of regulatory impact analysis as a means of designing a smarter regulatory system that balances the social benefits and associated economic costs. "Guillotine 2+" applied to the process of issuing permissive documents was introduced in 2011 by adopting the Law on the regulation by

¹ PhD, Associate Research Professor, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova, natalia.vinogradova01@gmail.com

authorization of the entrepreneurial activity [8] and Law on the implementation of the one-stop shop in carrying out the activity of an entrepreneur [7]. Also, until 2020, the regulatory reform was implemented on the basis of the Strategy for the reform of the regulatory framework of entrepreneurial activity for 2013-2020 [4].

Actions taken by the state authorities to lower the regulatory burden on entrepreneurs reflected positively on Moldova's position in international rankings. For example, in the Doing Business rating from 2010 to 2020, Moldova rose from 94 to 48 rank, in particular, significant improvements were noted in "Starting a business" (from 77 in 2010 to 13 in 2020), "Trading across Borders" (from 140 in 2010 to 38 in 2020), "Getting Credit" (from 87 in 2010 to 48 in 2020), "Dealing with Construction Permits" (from 161 in 2010 to 156 in 2020) [10; 11]. According to the Worldwide Governance Indicators rating, for the period 2010-2020, Moldova improved its position on Regulatory Quality (from -0.10 to +0.04) [12].

The questioning of entrepreneurs, implemented in the National Institute for Economic Research of Moldova, allowed us to draw conclusions about the real impact of the regulatory and normative framework on the conditions of doing business in the country.

2. Research design and methodology

Within the applied research project 20.80009.0807.38 "Multidimensional assessment and development of the entrepreneurial ecosystem at the national and regional level in order to boost the SME sector in the Republic of Moldova" a methodology was developed and a survey of entrepreneurs was carried out in order to evaluate the components of the entrepreneurial ecosystem, one of which is the regulatory and normative framework. The assessment of the regulatory and normative framework in the Republic of Moldova was intended to address two assigned tasks:

- 1) To assess the impact of its factors on entrepreneurship;
- 2) To assess the trends in these factors over two years (in 2021 compared to 2019).

To solve the first task, the variation of the 5-point Likert-style scale was used, which includes five possible points for evaluating the factors ("Significant obstacle"=-2; "Insignificant obstacle"=-1; "Not an obstacle"=0; "Insignificant incentive (advantage)"=+1; "Significant incentive (advantage)"=+2). To solve the second task, the 3-point scale was used to assess the change of factors: "The situation has not changed" (=0); "The situation has worsened" (=1); "The situation has improved" (=2).

In the framework of our research, the regulatory and normative framework was considered as one of the components of the entrepreneurial ecosystem, which was evaluated by entrepreneurs according to a number of factors. List of factors and sub-factors within the component "The regulatory and normative framework", which was included in the questionnaire for entrepreneurs, is presented in Box 1.

Box 1

Factors and sub-factors of the regulatory and normative framework component, assessed by the entrepreneurs

<p><u>1) Laws and normative acts, regulating entrepreneurship:</u> <i>The quality of laws and normative acts.</i> <i>Stability of legislation and legislative framework.</i> <i>Access to legislation for entrepreneurs.</i></p> <p><u>2) Regulation of the main stages of entrepreneurial activity:</u> <i>Registration of the enterprise:</i> - The complexity of the registration procedure, - Duration of the procedure,</p>	<p><i>Authorization:</i> - The complexity of the authorization procedure, - Duration of the procedure, - Financial costs.</p> <p><i>Certification of goods and services:</i> - The complexity of the procedure for obtaining certificates, - Duration of the procedure, - Financial costs.</p> <p><i>Regulation of export activity:</i> - The complexity of the authorization procedure, - Duration of the procedure, - Financial costs.</p>
---	--

<ul style="list-style-type: none"> - Financial costs. <p>Introduction of changes in constituent documents, obtaining extracts:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The complexity of the procedures, - Duration of procedures, - Financial costs. <p>Accounting and reporting:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Duration of completion and record of primary documents, - Complexity of accounting records and completing reports, - Duration of the report submission procedure. <p>State control and inspections:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of checks during the year, - The duration of the checks, - Financial costs related to controls and inspections, - The legality of carrying out controls and inspections. <p>Business taxation:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of taxes and fees, - Amount of taxes and fees paid, - Predictability of changes in the tax system. <p>Liquidation of the enterprise:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The complexity of the liquidation procedure, - Duration of the procedure, - Financial costs. <p><u>3) Obtaining licenses, certificates, authorizations for conducting business:</u></p> <p>Licensing:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of types of licensed activity, - The complexity of the procedure for obtaining licenses, - Duration of the procedure, - Financial costs. 	<p>Regulation of import activity for production purposes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The complexity of the authorization procedure, - Duration of the procedure, - Financial costs. <p><u>4) Obtaining special authorizations:</u></p> <p>Construction permits:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of authorizations, - The complexity of the authorization procedure, - Duration of the procedure, - Financial costs. <p>Connection to electrical networks:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The complexity of the connection to the electrical networks, - Duration of the procedure, - Financial costs. <p>Equipment certification:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The complexity of the procedure for obtaining certificates, - Duration of the procedure, - Financial costs. <p><u>5) The judicial system:</u></p> <p>Protection of property rights.</p> <p>The ability to properly resolve disputes in court.</p> <p>Independence of the judiciary from influence of:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Politicians, - State officials, - Police. <p><u>6) The activity of state officials, involved in the regulation of entrepreneurial activity:</u></p> <p>Participation of local authorities in supporting businesses.</p> <p>Realization of entrepreneurship support projects, financed by foreign donors.</p> <p>Dependence of the business environment on the change of state officials.</p> <p>Bureaucracy.</p> <p>Corruption.</p>
--	--

Source: own elaboration.

Based on the results of assessing each of the six generalized factors, as well as the sub-factors, we calculated the Coefficient of entrepreneurial ecosystem's assessment (Kee), which shows the weighted average assessment of factors of regulatory and regulatory framework and its sub-factors as well. **Kee** is calculated according to the formula (1):

$$\mathbf{Kee} = \frac{(-2) * \% \text{ sign.obst.} + (-1)* \% \text{ ins.obst.} + (+1)* \% \text{ ins.adv.} + (+2)* \% \text{ sign.adv.}}{100\%} \quad (1)$$

where:

- Kee** - coefficient of entrepreneurial ecosystem's assessment;
- % sign.obst.** - the share of responses, which indicated the significant obstacle;
- % ins.obst.** - the share of responses, which indicated the insignificant obstacle;
- % ins.adv.** - the share of responses, which indicated the insignificant advantage;
- % sign.adv.** - the share of responses, which indicated the significant advantage.

The Coefficient of entrepreneurial ecosystem's assessment changes from „-2” (minimum, if absolutely all respondents indicate significant negative impact of the factor on the development of entrepreneurship) to „+2” (maximum - if absolutely all respondents indicate on significant positive impact of the factor on the development of entrepreneurship). **Kee** = „0”, if

the number of positive evaluations is equal to the number of negative ones, characterizing the neutral impact of the factor on the development of entrepreneurship.

The questionnaire took place in April-May, 2021. There were 106 entrepreneurs from the micro-, small and medium-sized enterprises sector, participated in the survey. Table 1 provides information about the characteristics of the respondents (as well as enterprises) participating in the survey.

Table 1. Characteristics of the sample

Indicator	Meanings	Share, %
<i>Respondents' characteristics</i>		
Gender	Male	50,9
	Female	49,1
Age	<25 years old	1,9
	25-34 years old	21,7
	35-44 years old	25,5
	45-54 years old	22,6
	55-64 years old	23,6
	>64 years old	4,7
Residence	Urban are	72,6
	Rural area	27,4
Education level	Secondary education	7,5
	Higher education/ vocational studies	92,5
Status at the enterprise	Owner/co-owner	76,4
	Hired Manager	15,1
	Other	8,5
<i>Enterprises' characteristics</i>		
Size	Micro (1-9 pers.)	68,9
	Small (10-49 pers.)	27,4
	Medium (50-249 pers.)	3,8
Types of activity	Agriculture	17,0
	Industry	14,4
	Trade	15,2
	Services	50,0
	Construction	3,4
Activity period	<1 year	1,9
	1-2 years	9,6
	3-5 years	18,3
	>6 years	70,2

Source: own elaboration

3. Results and discussions

Despite the measures taken by the state in recent years to ease the regulatory burden on business, entrepreneurs still consider the legal framework and regulation a serious barrier. Thus, for almost all assessed factors, negative assessments exceed positive ones; the overall evaluation of entrepreneurs proved to be negative (Kee=-0.36) (Figure 1).

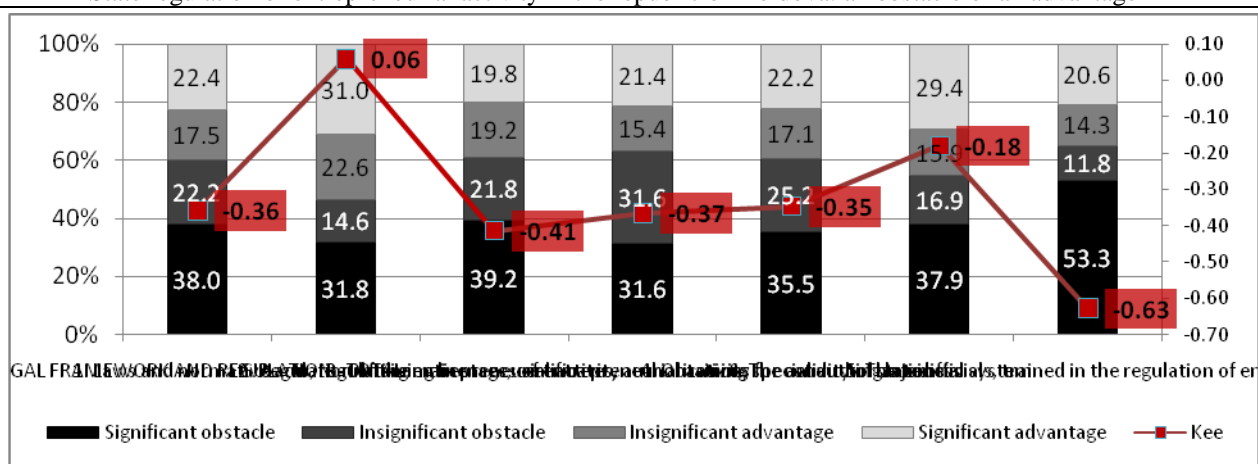

Figure 1. Assessment of the impact of factors of the Legal Framework and Regulation component on the development of entrepreneurship

Source: own elaboration.

For factor 1 "Laws and normative acts, regulating entrepreneurship", entrepreneurs noted the relative ease of Access to legislation (Kee=+0.37), but at the same time, respondents noted shortcomings in the Quality of laws and normative acts (Kee=-0.08) and a weak negative impact on business of situation related to Stability of legislation and legislative framework (Kee=-0.09) (Figure 2).

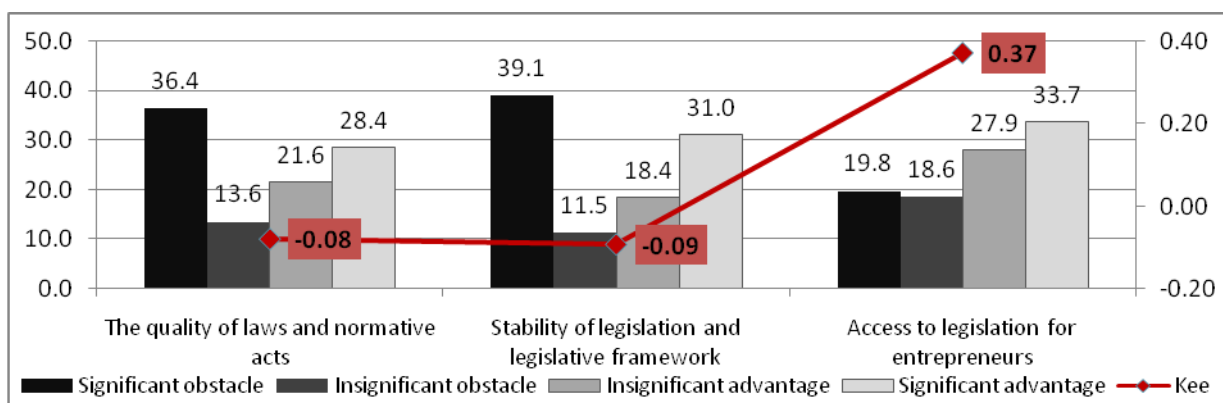

Figure 2. Assessment of Factor 1 "Laws and normative acts, regulating entrepreneurship"

Source: own elaboration.

For factor 2 "Regulation of the main stages of entrepreneurial activity", entrepreneurs noted the relative ease of Registration of the enterprise (Kee=+0.58) and Introduction of changes in constituent documents, obtaining extracts (Kee=+0.10). The greatest difficulty, according to entrepreneurs, is Taxation (Kee=-1.08) and the Liquidation of the enterprise procedure (Kee=-0.96) (Figure 3).

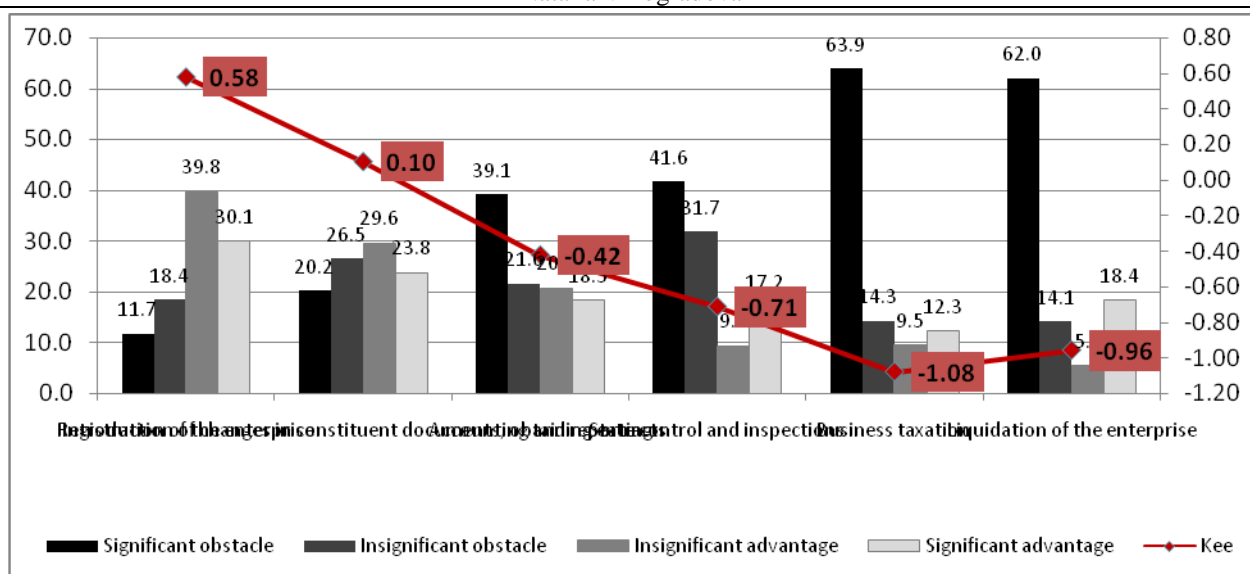

Figure 3. Assessment of Factor 2 "Regulation of the main stages of entrepreneurial activity"
 Source: own elaboration.

For factor 3, relatively more of the interviewed entrepreneurs noted that Obtaining licenses, certificates, authorizations for conducting business are an obstacle to business development. At the same time, according to entrepreneurs, the Certification of goods and services procedure (Kee=-0.26) is relatively easier to carry out, and the Regulation of export activity (Kee=-0.51) procedure is relatively more difficult (Figure 4).

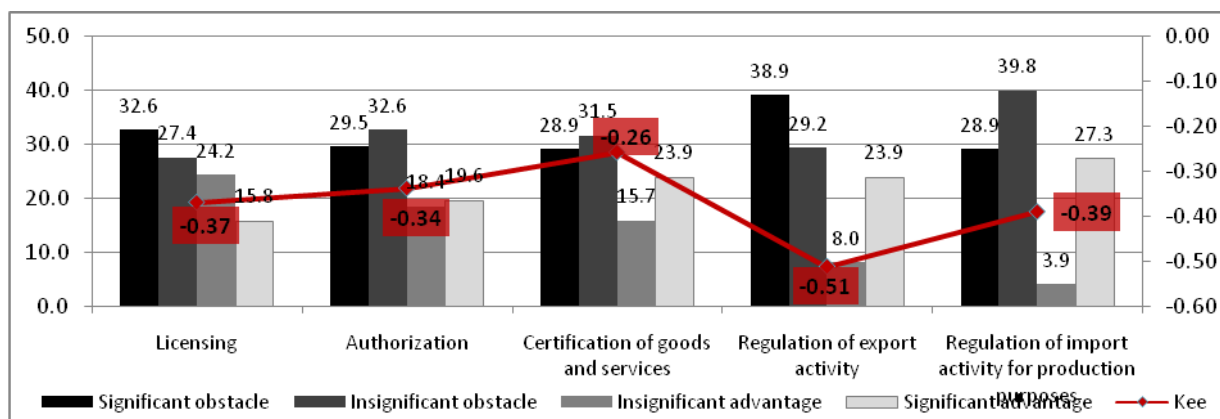

Figure 4. Assessment of Factor 3 "Obtaining licenses, certificates, authorizations for conducting business"
 Source: own elaboration.

As for Factor 4 "Obtaining special authorizations", against the backdrop of a predominance of negative assessments, according to entrepreneurs, the situation with Connection to electrical networks (Kee=-0.11) is relatively better (Figure 5).

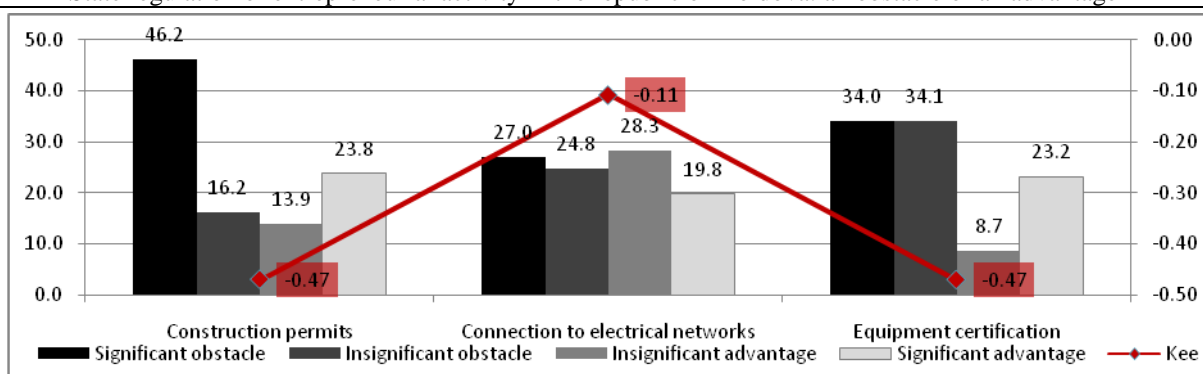

Figure 5. Assessment of Factor 4 "Obtaining special authorizations"

Source: own elaboration.

For factor 5 "The judicial system", according to entrepreneurs, the biggest problem is low Independence of the judiciary from influence of politicians (Kee=-0.24), state officials (Kee=-0.24) and police (Kee=-0.26) (Figure 6).

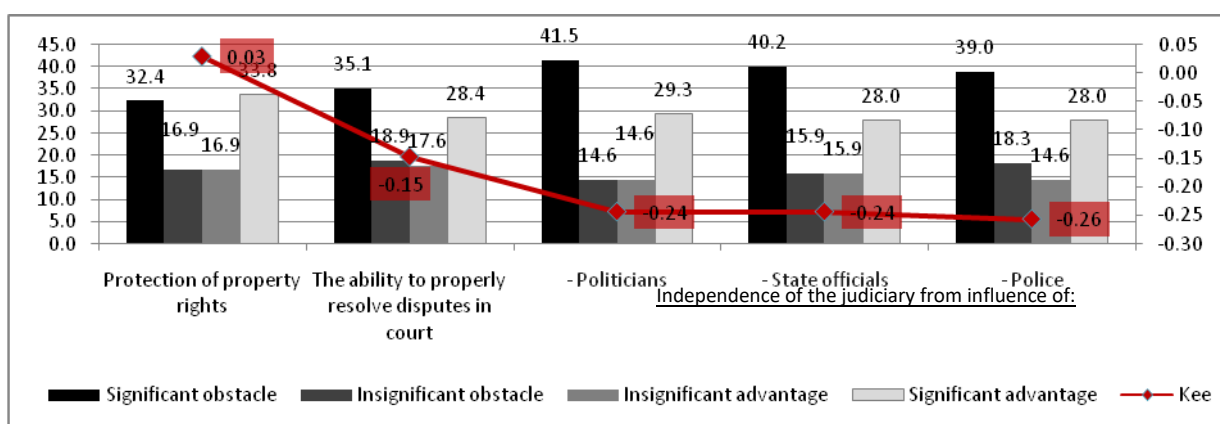

Figure 6. Assessment of Factor 5 "The judicial system"

Source: own elaboration.

The most negative assessment of entrepreneurs was obtained in general for factor 6 "The activity of state officials involved in the regulation of entrepreneurial activity" (Kee=-0.63) due to the extremely negative impact of such sub-factors as "Dependence of the business environment on the change of state officials" (Kee=-0.69), "Bureaucracy" (Kee=-1.31) and "Corruption" (Kee=-1.29) (Figure 7).

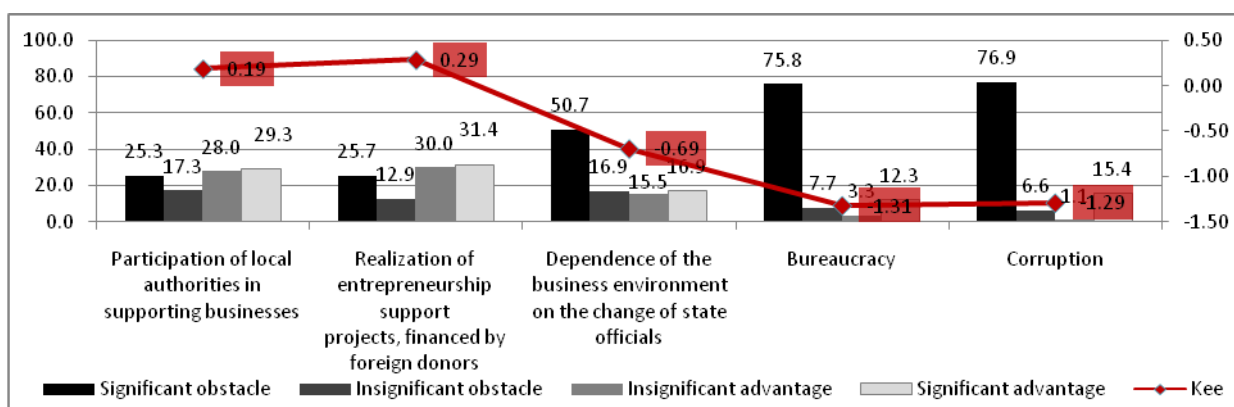

Figure 7. Assessment of Factor 6 "The activity of state officials, involved in the regulation of entrepreneurial activity"

Source: own elaboration.

Also, for this component of the entrepreneurial ecosystem, most entrepreneurs spoke about the deterioration of the situation over the past two years (Figure 8).

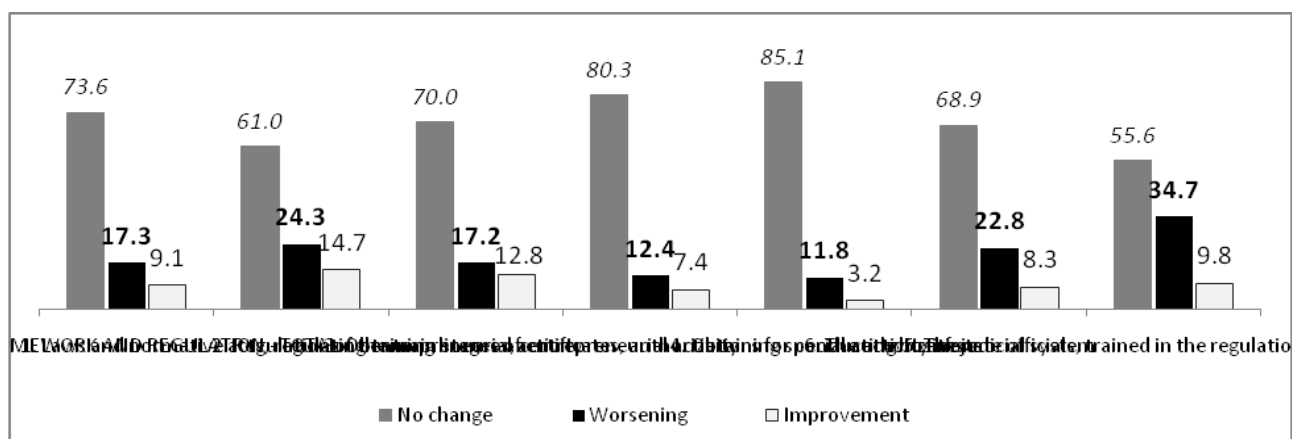

Figure 8. Assessment of the change of factors of the „Legal Framework and Regulation” component over last two years (2019-2020), %

Source: own elaboration

Among the analyzed sub-factors, according to entrepreneurs, only two show a positive trend: „Registration of the enterprise” and “Access to legislation for entrepreneurs”. For the rest of the factors, the answers of the respondents indicate a significant deterioration of the situation.

Conclusions

The results of the survey of entrepreneurs showed that despite the measures taken by the state over the last years to ease the regulatory burden on business, entrepreneurs still consider the legal framework and regulation a serious barrier.

The analysis of the factors of the legal framework and regulation component showed that so far it remains to complex the procedure of liquidation of enterprises; accounting and reporting; costs, related to state control, and inspections within Factor 2. The most significant obstacles for enterprises remain bureaucracy, corruption (within Factor 6), and dependence of the business environment on the change of politicians, state officials and police (within Factor 5).

Among the procedures, which entrepreneurs face in the process of activity, the most positive were evaluated the process of Access of entrepreneurs to legislation (within Factor 1) and Registration of enterprises (within Factor 2).

References

1. Aculai, E. (2014). De ce IMM-urile din Republica Moldova sunt nemulțumite de activitatea politicianilor? Online: https://ince.md/uploads/files/1419061788_probleme-imm.pdf
2. Government of the Republic of Moldova (2004). Government Decision Nr.141 on the reform of the state regulation of entrepreneurial activity. In: Monitorul Oficial Nr. 1-4, art. 6.
3. Government of the Republic of Moldova (2006). Government Decision Nr.1230 on the approval of the Methodology for analyzing the regulatory impact and monitoring the efficiency of the regulatory act. In: Monitorul Oficial Nr. 170-173 art. 1321.
4. Government of the Republic of Moldova (2013). Strategy for the reform of the regulatory framework of entrepreneurial activity for 2013-2020 (adopted by Government Decision Nr.1021/2013) In: Monitorul Oficial Nr.297-303 art. 1129.
5. Parliament of the Republic of Moldova (2004). Law Nr.424 on review and optimization of the regulatory framework for entrepreneurial activity. In: Monitorul Oficial Nr. 1-4, art. 6.
6. Parliament of the Republic of Moldova (2006). Law Nr.235 on the basic principles of regulation of entrepreneurial activity. In: Monitorul Oficial Nr. 126-130 (2006), art. 627.
7. Parliament of the Republic of Moldova (2011). Law Nr. 161 on the implementation of the one-stop shop in carrying out the activity of an entrepreneur. In: Monitorul Oficial Nr. 170-175 art. 496.
8. Parliament of the Republic of Moldova (2011). Law Nr.160 on the regulation by authorization of the entrepreneurial activity. In: Monitorul Oficial Nr. 1 170-175 art. 494.
9. Parliament of the Republic of Moldova (2016). Law Nr.179 on Small and Medium-sized Enterprises. In: Monitorul Oficial Nr. 306-313 (2016), art. 651.
10. The World Bank (2009). Doing Business 2010: Reforming through Difficult Times. Online: <https://archive.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB10-FullReport.pdf>
11. The World Bank (2022). Doing Business Archive. Online: https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/moldova#DB_ge
12. The World Bank (2022). Worldwide Governance Indicators. Online: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

WINE TOURISM OF MOLDOVA: WAYS OUT OF THE CRISIS

TURISMUL VITIVINICOL AL MOLDOVEI: CĂI DE IEȘIRE DIN CRIZĂ

Marina VINOKUROVA¹
Serafima SOROCHIN²

Abstract.

As a result of the pandemic crisis of 2020, tourist visits to Moldova decreased by 67%, reducing the total volume of tourist services by almost 2/3. Moldovan wine tourism, created within the framework of the European Concept of Wine Tourism, also underwent a significant decline.

Two well-known wineries of Cricova and Milesti Michi have joined forces to maintain their positions in wine tourism. In addition, each of them has undertaken its own strategy to attract tourists.

In 2022, there are ways to restore wine tourism in Moldova with the assistance and support of experts of the cultural and European route ITER VITIS.

The country's wineries are developing original approaches to the development of this unusual type of tourism. The article analyzes the possible directions of the revival of Moldovan wine tourism in coordination with European structures and enterprises.

Keywords: *tourism, wine tourism, enotourism, pandemic crisis, the Republic of Moldova*

1. Introduction

Historically, Europe is the world's largest producer and exporter of high-quality wines. Tourists are attracted by wines, as well as tastings and national holidays associated with the grape harvest. Thus, the European concept of enotourism or wine tourism was formed.

Enotourism (*oinos - Greek. wine*), or wine tourism is a special type of tourism that involves visiting wineries, castles (chateaux), vineyards, conducting tastings, getting acquainted with the history of the wine of a given country or region, as well as with local cuisine, traditions and cultural features [1, p.74].

An important basis for "wine" tourism is the UNWTO concept of "sustainable tourism". The significance of this methodological framework consists in several aspects. Firstly, enotourism as individualized, intellectual tourism corresponds to the latest trends in world tourism in general. Secondly, enotourism meets the requirements of environmental friendliness, the study of the culture of the host country, which also complies with the principles of "sustainable tourism". [1, c.23]

According to the study "Tourisme et vin: les clients françaises et internationales les concurrents de la France" ("Tourism and wine: French and international clientele of France"), conducted by the agency "Atout France", enotourism practices include (general statistics on incoming tourists from around the world):

- buying wine "locally" (54%);
- visits to wineries, basements and cellars, tastings (50%);
- acquaintance with architecture, nature, traveling along wine roads - by car, bicycle or horses (25-30%);
- visits to specialized museums (15%);
- visits to gastronomic and authentic restaurants with wine (9%). [2, p.35]

The importance of enotourism in Europe is confirmed by important facts. For example, in Burgundy 15% of the wine produced is purchased by tourists, and in Alsace 27%. According to researchers in Italy, more than 82% of viticultural farms provide an opportunity to buy wine produced by them, as well as other products of the same economy. [3, p.89] Until recently, wine

¹ Mag. în econ., lector universitar, Institut Internațional de Management IMI-NOVA, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: [ymarina25@gmail.com](mailto:y marina25@gmail.com)

² Lector universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: serafima.sorochin@srco.utm.md

tourism was a significant revenue item in the budget of France, Italy, Spain, Germany, Portugal, Greece, Austria.

It is important for the economy that "wine" tourism is not limited to the consumption of wine, but has a multiplicative effect. Various economic and public organizations take part in the organization and maintenance of "wine routes": wine producers and restaurants; local authorities; firms and people providing agrotourist services; tourist bureaus and others.

Considering all these aspects, in the early 2000s, the Moldovan Government began to pay great attention to the development of Moldovan "wine" tourism. For the successful development of "wine" tourism in Moldova, "wine routes" were developed and approved, including both attractions and visits to wineries.

Unfortunately, the pandemic crisis of 2020 has negatively affected the development of tourism in Moldova, as well as the entire world tourism. Now the Moldovan tourism industry is facing the task of revival and development.

2. Modern trends in the development of wine tourism

Until 2020, trips to wine regions became increasingly popular. All over the world, the statistics of visits in the format of enotours demonstrated the significant contribution of this type of tourism. In 2016, 27.3 million wine tourists visited the USA (California, Texas, Ohio and Virginia), 6 million - Australia, 4.5 million - Italy, about 7 million (annually) – France. The oldest "wine road" of France in Alsace was visited annually by about 5.5 million people. [3, p.88]

One of the important trends was *the connection in a single tour with "wine" tourism and the so-called "gastronomic" tourism* dedicated to getting acquainted with the peculiarities of national cuisines and national dishes or dishes of the area.

An interesting trend is that *tours can be both group and individual*. At the same time, group tours can be formed *both for ordinary tourists and specifically for professionals*, for example, restaurateurs or wine buyers. [3, p.89]

According to the geographical specifics of enotourism:

- in the Old World, the emphasis is on family traditions, history and authenticity,
- in the New World - on modern technologies, openness to tourists, harmony with nature.

The Old World has always been the most in demand, especially France and Italy, which are famous for their developed wine culture. [1, c.63] Nevertheless, an important change in geographical directions is the increase in tours to the wine-growing countries of the New World. If the Old World is known for its historical monuments, the New World attracts with the peculiarities of nature and a variety of all kinds of entertainment.

It is worth noting that for wine tourists, it is important not only the infrastructure on the ground, but also *providing the necessary information support in advance* about the regions, wines produced, farms. In France, a virtual guide to the main wine routes "Guide du Vignoble" was created in ten languages. [4]

The experience of some wine companies reveals a tendency to *combine "wine" tourism with educational, cultural and even Spa tourism*.

A notable trend has been *the creation of wine culture museums*. It is interesting that in Europe they put forward the idea of forming a global map that would unite the most significant enomuseums. [3, p.88]

Back in 2000, a very interesting *international website "Great Wine Capitals Global Network"* (GWC) appeared on the Internet, which united winemakers and wine lovers of the Old and New World. The Business Services Network organizes business meetings, seminars, conferences on "wine" business and tourism, which bring together experts from all over the world. [5]

To help interesting wine-making developments of students enrolled in the programs of the "GWC" network, the "International Student Grant" competition is held annually. There is also a network of travel agencies "Great Wine Capitals Travel Network", each of which specializes in a separate city of the network.

Every year "Great Wine Capitals Global Network" held a prestigious international competition "Best of Wine Tourism", according to the results of which awards are awarded to wineries that have distinguished themselves by the quality of services provided to tourists. Over the years of this competition, 308 wineries have received awards. [5]

As a component of world tourism, "wine" tourism (enotourism) was also affected by the pandemic crisis that broke out in 2020 and threatened the entire global tourism industry. However, many trends were halted by the pandemic crisis that broke out in 2020.

As a result of pandemic restrictions, lockdowns, various prohibitive measures, "wine" tourism turned out to be in a critical state, as well as the entire global tourism industry. According to the World Tourism Organization, in 2020 the volume of tourist services decreased by 80% compared to 2019, and in some regions this figure was even higher [6].

As for Moldovan wine tourism, even before the pandemic crisis, the development of Moldovan "wine" tourism could not be called active and extensive. Until 2020, the most popular "wine tourist product" of Moldova was the Wine Festival. The holding of the Wine Festival, even in the not the best form in which it was held, attracted a large flow of tourists. During the festival, about 100 wineries, thousands of visitors, including tourists from all over the world, gather in the central square of Chisinau, because the wine festival is a great opportunity to discover Moldova. [7, p.14] However, due to the pandemic crisis in 2020-2021. The festival was not held.

In recent years, computer technologies have begun to attract to the development of tourism. So, at the end of 2017, the Center for the Promotion of Wine Tourism in Moldova launched a new mobile travel application "Moldova Wine Route". The application "Moldova Wine Route" contains information about the 12 most important wineries with a presentation of services and the most popular 10 wines of each of them. In addition, in the application you can find recommendations on the most popular wine bars and wine shops of the Moldovan capital. The app provides information in three languages: Romanian, Russian and English, and from next year - in German, Chinese and Japanese. [8]

Since 2017, Moldova has been participating in the EU project to promote the "wine" tourism of the Black Sea basin countries Black sea wine tourism network. Its main goal is to identify the strengths and weaknesses of tourism in each country. Based on this analysis, a common marketing strategy should be developed for the joint promotion of a tourist product. [7, p.14] Another project in which Moldova participates covers southeastern Europe, including Italy (province of Perugia), Hungary, the Balkan countries, Moldova and Greece.

As for the promotion of wine tours, although a number of wineries (mainly 10-12, and 2 of them are the most famous) were engaged in "wine" tourism, they did not consider it as a permanent sustainable business.

The pandemic crisis has led to a reduction in the volume of Moldova's tourism industry by almost 70%. By now, Moldovan tourism, like the whole world, is gradually beginning to revive.

3. Experience of overcoming the crisis in Europe

In 2020, most countries, including Italy, known for its winemaking, tried to keep citizens in their country by encouraging domestic tourism, including "wine". In this regard, the crisis has not affected the enotouristic trends popular among Italians so much. However, those regions that have traditionally received a significant number of foreign tourists have felt the consequences of the pandemic crisis much more strongly. This applies to the Chianti and Langhe regions. [9]

The situation was about the same in other countries - "wine" tourism barely survived due to the support of domestic tourism. However, due to restrictions, numerous festivals and similar events related to winemaking were canceled in 2020.

In 2021, the situation began to improve. For example, in Greece, the winery in Santorini, one of the most prestigious objects of Greek "wine" tourism, has already been visited by about 50% of the number of tourists in 2019 in 2021. [10]

The study "Tourisme et vin: les clients françaises et internationales les concurrents de la France" ("Tourism and wine: French and international clientele of France") contains the following *recommendations that are proposed for the development of enotourism* and attracting visitors to wine regions:

- improve the transport issue (more actively involve trains, buses, bicycles and cruise ships);
- expand the potential audience: attract more family people, as well as women (SPA and wine therapy);
- reduce the cost of trips (now it is an average of 350-600 euros for three days);
- extend seasonality, cover the off-season, especially spring;
- promote a combination of gastronomy (enotourist picnics) and sports (cycling and hiking), since enotourism does not consist only in eating food and wine;
- increase interest in cultural events and wine festivals;
- expand the number of accommodation facilities, especially on wine roads (campsites, motels, for example, tourist houses in the form of wine barrels);
- to expand the dissemination of information on various media carriers, to provide access to it to tourists in tourism offices, committees. For example: Internet sites of wineries, virtual guides by region, magazines and brochures with wine destinations, as well as special navigators by region, which are now working on wine roads in Beaujolais and Bordeaux. [11, c.62-63]

According to experts, against the background of the coronavirus pandemic, consumers' attitude to travel has begun to change. After lockdowns and isolation, people prefer open spaces, idyllic places. [12] As for "wine" tourism, it is just perfectly combined with these places.

At the World Tourism Organization conference held in autumn 2021, Massimo Garavaglia, Minister of Tourism of Italy, noted that in 2021 the demand for gastronomic and wine tourism increased by 17%. This is a sector on which big bets are placed in Italy, but it needs a better organization. It is planned to work out this issue well at the digital level, to actively promote this type of tourism, its integration into other directions, which will make a qualitative leap.

Following the results of the conference, the World Tourism Organization signed a protocol with the Great Wine Capitals structure, which unites the wine capitals of the world and wine-producing regions. This agreement will contribute to the further prosperity of wine tourism, which is expected to be one of the driving forces of the long-awaited recovery of tourism in general. [10]

4. The impact of the pandemic crisis on Moldovan wine tourism

The pandemic crisis has had a disastrous impact on the entire Moldovan tourism. Considerable efforts have been made in winemaking to preserve the positions of at least the largest enterprises - Cricova and Milesti Mici.

During the pandemic crisis, wine and tourism enterprises found themselves in a very difficult situation. For example, at the Cricova JSC winery during the pandemic, there was a decrease in the number of visitors by almost 80%. It is noteworthy that two of the largest Moldovan wineries - Cricova and Milesti Mici - have established cooperation in order to overcome the pandemic crisis. [13]

To create a friendly wine-making scheme, two state-owned enterprises - Cricova and Milesti Mici - organized a marathon - wine run in the fall of 2021, in which those who want to promote and support wine tourism could participate.

Today, Cricova is a successful model for state-owned enterprises, generating a profit of 20 million lei annually and paying taxes of more than 50 million lei. During this difficult time, the employees worked very hard on the production line and *to improve the brand image outside the country*. Thus, sparkling wines Blanc de Noirs and Pinot Noir were awarded a gold medal at international competitions in 2021.[13]

Specialists have formed *the promotion of the company's wines through the consumers themselves*. Young people actively promote the winery on social networks, sharing their impressions about the tour.

At the same time, the winery's employees conduct *communication campaigns by promoting wine in tandem with poetry and art*. So, for example, they used a play on words - "un(I)vers", having printed poems on labels, in other words, they packed wine into poetry and beauty.

Another promotion campaign is aimed at those who want *to contribute to the greening of the planet*. If a person plants a tree, he can take a picture of it and send a photo to the factory, for which he will receive a reward. [13]

Both wine factories cooperate and participate together in several national and international projects. By participating in international exhibitions and competitions, the enterprises positioned Moldova as a country in the world wine market. They have already been able to introduce Moldovan wines to Chinese wine consumers. Tourism and wine help each other, which will bring prosperity to both winemakers and related sectors (transport, printing, hotel services and much more).

An unusual trend that arose under the influence of the pandemic crisis has become virtual "wine" tours and even tastings online. Virtual tastings take place on Zoom. Tastings are conducted by various experts in the field of winemaking, who provide interesting and valuable information about the wine being tasted. To participate in such a tasting, you need an Internet connection, a computer or a smartphone. [14]

Thus, the latest trends in Moldovan "wine" tourism have become the attraction and conquest of local tourists, the organization of unusual creative campaigns to promote sightseeing tours, active work to strengthen the international image.

5. Ways out of the crisis of Moldovan wine tourism

Possible ways of developing "wine" tourism in the Republic of Moldova can be divided into external and internal.

The external areas of development should include active cooperation with professional and tourist structures, primarily in Western European countries. In April 2022, the Ministry of Culture and the National Bureau of Grapes and Wine signed a Memorandum of Cooperation in the development and promotion of wine tourism.

It was decided to organize the Moldovan Wine Route as part of the ITER VITIS cultural and European route in cooperation with experts who will advise on the development of an action plan for the development of "wine" tourism for 2022-2023 with a program of general cultural and tourist events. [15]

According to the winemakers, they need incentives for the provision of tourist services and the development of tourist products with border countries. The Union of Oenologists suggests that at first two or three pilot projects will be created in Moldova, included in the common wine route through south-eastern Europe. As a result, a development grant will be received, and a common website will be opened. [7, p.14]

It is necessary to promote the country internationally and advertise it as an attractive tourist destination.

Implementation of effective measures to promote the national "wine" tourist product in priority foreign markets, mainly in North America and Western Europe. You can get all the information on the routes through Moldovan diplomatic missions abroad. Booklets with information about tourist routes should also be distributed in hotels, in addition, information should appear more often on various websites.

Maximum simplification of access to the country for foreign visitors to support the development and promotion of a wine tourism product.

It is recommended to review the procedures, duties and benefits associated with border crossing, without affecting the security of the country and the purpose of customs control. The revision should be carried out in such a way that the arrival process is favorable for visitors.

At the national or domestic level, for the development of "wine" tourism in the Republic of Moldova, it is necessary to create and maintain effective formal and informal partnerships, including ministries and state departments, local authorities, professional associations and unions, non-governmental organizations and the media. [15]

Currently, the most important tourists, according to experts, should be local. In any country, they are the main consumers of tourist products. It is necessary to inform the residents of Moldova about the possibility of visiting wineries and make these tours available. [13]

Accordingly, taking into account the opinions of experts, including international ones, recommendations were formulated to improve the development of "wine" tourism at the national level.

1. The wine tourism development policy should be integrated into the general development models of the country, tourism should be used as a catalyst for other sectors of the national economy, and sustainable tourism development should be ensured. It is necessary to recognize the priorities of tourism for the national economy.

2. Create a preferential investment regime for investors who want to participate in the financing of "wine" tourism projects. Develop and promote investment projects of viticultural and wine-making enterprises related to their tourist infrastructure.

3. Creation of tourist information networks for domestic and foreign visitors and dissemination of information about the existence of these networks.

4. Improving the quality of training of the tour staff of the "wine" tourism sector.

5. Establishment of a close partnership between grape and wine enterprises, official tourism development bodies, local public administration bodies and tourism industry enterprises, as well as ensuring partnership between the public and private sectors and non-governmental organizations in the field of tourism development.

6. It is necessary to develop a national program in the future, which will provide for subprograms for the reconstruction of access roads and public areas adjacent to viticultural and wine-making enterprises included in the international tourist turnover.

7. Develop updated marketing programs for the country as a whole and separately by sectors and participating organizations.

8. Provide preferential or free training programs for staff engaged in the reception and service of tourists and the organization of wine tasting. It is recommended to create special courses for specialist guides and guides in the field of "wine" tourism at the National Center for Training in the field of Tourism, as well as periodically conduct special trainings.

9. It is necessary to update existing accommodation structures, as well as the construction of low-cost accommodation structures in the regions.

10. Currently, tourist activity is carried out mainly in the capital. The expansion and balanced development of tourism activities throughout the republic is recommended, which will open new jobs and cause socio-economic benefits for local communities.

Some recommendations are related to the promotion of a "wine" tourist product and marketing in this area:

- to improve access to tourist information and electronic booking by creating computer databases on tourist products and services in the field of wine tourism; these databases should include opening hours, prices, booking procedures and other information;

- within the framework of post-pandemic trends, it is necessary to make extensive use of digitalization, create virtual tours of tourist sites, and present them in such a way that you want to visit them. [12]

The comprehensive implementation of these recommendations will allow creating worthy tours of "wine" tourism in Moldova, which will attract a large number of tourists and bring Moldovan tourism to a new favorable level of development.

5. Conclusion

Europe, having the capabilities and resources to organize thematic tours to countries and regions related to the culture of grape cultivation and wine production, has set an example of the development of the so-called "wine" or enotourism. By now, the European concept of "wine" tourism has already been formed, covering the branch of thematic tourism dedicated to winemaking, as well as related attractions of the area. Since the 2000s, Moldova has also begun the development of enotourism based on the activities of national wineries.

Until 2020, wine tourism developed within the framework of global trends, namely: the creation of special complexes of "wine" tourism, SPA treatments with wine drinks, the creation of wine museums, the use of computer technology and more. The pandemic crisis of 2020 has significantly affected the global "wine" tourism and forced participants to look for opportunities to maintain positions. During this period, domestic tourism was supported in various countries, including "wine tourism", virtual tours and even tastings appeared. Since 2021, the industry has become more active and the main trends have become the directions of digitalization and active promotion of "wine" tourism.

The European experience serves as an example for the revival of "wine" tourism in the Republic of Moldova. It is significant that the main wineries of the country, even in the pandemic crisis, have found creative approaches to promoting and supporting wine tours. The article offers recommendations relevant to the development of Moldovan enotourism in line with current trends, including with the support of European structures.

Bibliography

1. Babkin A.V. Special types of tourism/ [Spetsialnie vidi turisma]. Moscow. 2016. 320 p.
2. Practiques et motivations // Tourisme et vin: Les clienteles francaises et internationales les concurrents de la France. 2015 N 12. P. 35 -38.
3. Tolmacheva O., Kozlova F. Ethnotourism in world practice and its prospects for development on the basis of the wine industry of the Krasnodar Territory. // Innovations in science. No. 5(66). Novosibirsk, 2017. P.87-90
4. Guide du Vignoble/ - <http://www.guideduvignoble.fr> (available at 14.06.2022)
5. «GWC» Great Wine Capitals Global Network. - <http://greatwinecapitals.com/> (available at 10.07.2022)
6. Policy Brief: COVID-19 and Transforming Tourism - UNSDG/ - https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-08/sg_policy_brief_covid-19_tourism_august_2020.pdf (available at 22.07.2022)
7. Wine tourism in Moldova: The beginning of the countdown // Logos-Press. №16 4.05.2018. P. 14
8. The Center for the Promotion of Wine Tourism in Moldova launched a new mobile travel application «Moldova Wine Route» 29.11.2017 - <http://golos.md/674-centr-prodvizheniya-vinnogo-turizma-moldovy-zapustil-mobilnoe-prilozhenie-moldova-wine-route.html> (available at 4.07.2022)
9. Chernova I. Consequences of the pandemic for Italian wine tourism - <https://drinks.ua/news/posledstviya-pandemii-dlja-vinnogo-turizma-italii/> (available at 8.08.2022)
10. Alexandrova I. The wine industry and the tourism sector are pulling each other out of the crisis - <https://ru.euronews.com/culture/2021/09/13/wine-tourism-summit-by-ricardo> (available at 4.07.2022)
11. Recommandations marketing et «exemples a suivre» // Tourisme et vin: Les clienteles francaises et internationales les concurrents de la France. 2016, N 2. P. 60-64.
12. Katkova E. How coronavirus is changing the global travel industry - <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2020/12/20/851707-antivirus-puteshestvii> (available at 12.08.2021)
13. Două vinării de stat din Moldova își unesc eforturile pentru a depăși criza perioadei pandemice - https://www.ipn.md/ro/doua-vinarii-de-stat-din-moldova-isi-unesc-eforturile-7966_1085795.html#ixzz7dePvmVSr (available at 23.06.2022)
14. Degustare vinuri virtuale - o nouă tendință în pandemie - <https://winetours.md/rus/blog/virtualinyy-degustatsii-vin-novyy-trend-v-pandemii> (available at 3.07.2022)
15. Culture Ministry, National Vine and Wine Office to cooperate in development, promotion of wine tourism - <https://www.moldpres.md/ru/news/2022/04/15/22002898> (available at 11.08.2022)

THE EXECUTION OF THE BUDGET ALLOCATED TO THE HEALTHCARE AREA OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA, AT THE CURRENT STAGE

EXECUTAREA BUGETULUI ALOCAT DOMENIULUI OCROTIRII SĂNĂTĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA, LA ETAPA ACTUALĂ

Elena ZUBCOVA ¹
Andrei PETROIA ²

Abstract

Unlike previous crises, the COVID-19 pandemic affected the entire economy much faster and deeper, causing negative effects on both sectors: public and private. As a result, financial resources were affected due to lower-than-expected revenues and rising expenditures to cover the costs of additional measures in the areas of health, social protection, economics, etc. Therefore, the execution of budget revenues and expenditures related to health care, which consists of two main operations: commitments and payments, took place under special conditions determined by the pandemic situation and was influenced by the measures provided in the provisions of the Commission for Exceptional Situations of the Republic of Moldova. in the decisions of the Extraordinary National Commission for Public Health and other normative acts approved in an epidemiological context.

Monitoring the execution of the budget for the field of health care is done by performing detailed controls at different levels. Incorrect execution of the budget is sanctioned by the procedure of checking the accounts and by controls on eligibility, as a result of which corrections are made to the budget allocations by recovering the amounts unduly paid.

Key-words: pandemic, payment, costs, health care, budget, expenditures, revenues, allocations
JEL: I10, I15, I18, H51

1. Introducere

Structura articolului reflectă executarea bugetului alocat domeniului ocrotirii sănătății din Republica Moldova în perioada 2016-2021. În articol este prezentată informația privind evoluția veniturilor și cheltuielilor, punctează realizările majore obținute pe parcursul perioadei analizate, provocările și constrângerile identificate. În vederea asigurării continuității, articolul subliniază prioritățile de perfecționare a executării bugetului aferent domeniului de ocrotire a sănătății. În cadrul prezentei lucrări sunt analizate rapoarte privind executarea bugetului prin aplicarea instrumentelor și procedeele specifice. Totodată, din motive obiective, în cadrul prezentului articol pot fi omise, careva informații relevante surselor financiare, pentru că nu au fost raportate de coordonatorii sectoriali sau administratorul de buget, inclusiv alte aspecte relevante care au impact asupra comparabilității datelor, dar care nu afectează per general esența acestuia.

2. Aspecte teoretice privind percepția bugetului alocat domeniului ocrotirii sănătății din Republica Moldova [8]

Bugetul reprezintă estimarea veniturilor și a cheltuielilor pentru o anumită perioadă de timp, de regulă un an. Guvernul elaborează propunerea de buget și îl prezintă Parlamentului spre aprobare. În urma aprobării, bugetul devine lege, implementarea căreia este obligatorie, ca și a oricărei alte legi a țării.

Legea nr. 181 din 25 iulie 2014 privind finanțele publice și responsabilitatea fiscală ghidează procesele de pregătire, aprobare, execuție, control și audit ale bugetului. Potrivit articolului 26 al respectivei Legi, bugetul public național al Republicii Moldova include bugetul de stat, bugetul asigurărilor sociale de stat, fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, bugetele locale.

Bugetul de Stat

¹ Doctorandă, Academia de Studii Economice a Moldovei, str. Bănulescu-Bodoni 61, ezubcova@yahoo.com

² Conf. univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul "Finanțe și Asigurări", Chișinău, petroia5@hotmail.com

Buget de stat reprezintă totalitatea veniturilor, a cheltuielilor și a surselor de finanțare destinate pentru realizarea funcțiilor autorităților publice centrale, cu excepția funcțiilor proprii sistemului public de asigurări sociale și sistemului de asigurări obligatorii de asistență medicală, precum și pentru stabilirea relațiilor cu alte bugete. Bugetul de stat se administrează de către Ministerul Finanțelor.

Ministerului Finanțelor este responsabil pentru elaborarea bugetului, cu contribuția ministerelor de resort și a altor instituții.

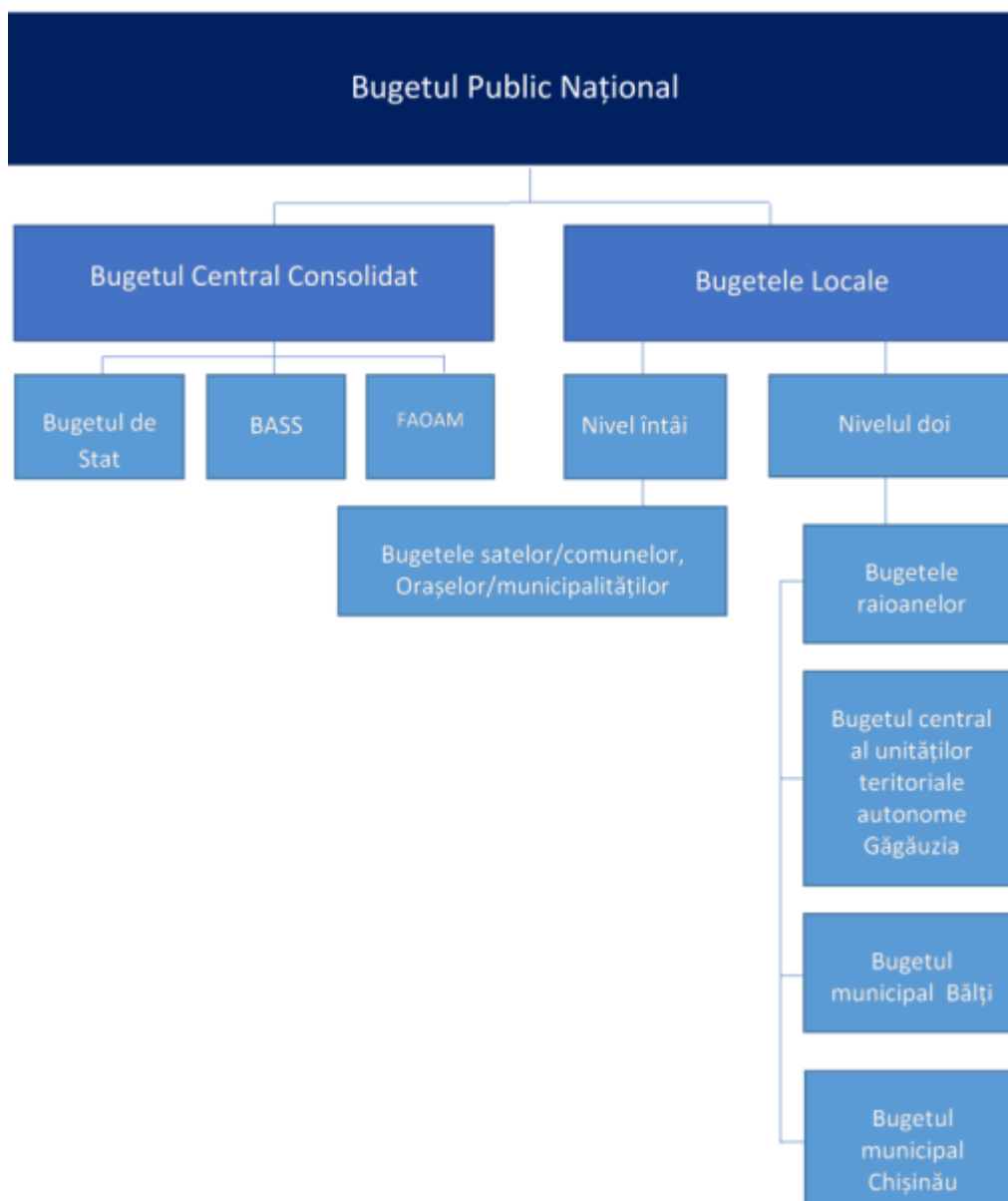

Figura 1. Componenta Bugetului Public Național

Sursa: <https://mf.gov.md/ro/buget/bugetul-public-na%C8%9Bional>

Fondul Asigurărilor Obligatorii de Asistență Medicală

Autoritatea publică centrală în domeniul ocrotirii sănătății elaborează politica în domeniul asigurării obligatorii de asistență medicală și prezintă Ministerului Finanțelor prognoze ale Fondului Asigurărilor Obligatorii de Asistență Medicală (FAOAM) și alte informații necesare pentru elaborarea cadrului bugetar pe termen mediu, promovează proiectul legii FAOAM, monitorizează și analizează executarea FAOAM, monitorizează performanța în cadrul programelor, realizează alte competențe și responsabilități prevăzute de legislația în vigoare.

Compania Națională de Asigurări în Medicină este o instituție publică autonomă, cu personalitate juridică, responsabilă de elaborarea și prezentarea autorității publice centrale în domeniul ocrotirii sănătății prognoze ale FAOAM și alte informații necesare pentru elaborarea cadrului bugetar pe termen mediu; întocmirea și prezentarea APC în domeniul ocrotirii sănătății a proiectului legii anuale a FAOAM și de administrarea, executarea FAOAM, implementarea programelor în conformitate cu obiectivele și indicatorii de performanță asumați etc., precum și exercitarea competențelor și responsabilităților prevăzute de legislație.

Bugetele locale

Autoritățile administrației publice locale elaborează, aprobă și administrează bugetele locale, în conformitate cu legislația în vigoare, elaborează prognoze bugetare și întreprind, în limitele competențelor, măsuri pentru creșterea bazei fiscale și asigurarea sustenabilității bugetelor locale pe termen mediu și lung, înaintează propuneri la elaborarea politicii bugetar-fiscale și a politicilor sectoriale, precum și participă la consultările privind relațiile interbugetare, asigură gestionarea resurselor bugetare și administrarea patrimoniului public, în conformitate cu legislația și principiile bunei guvernări, efectuează monitoringul financiar al instituțiilor publice la autogestiune, al întreprinderilor municipale și al societăților comerciale în care autoritățile administrației publice locale au calitatea de fondator sau dețin cota majoritară în capitalul social, etc.

Conform prevederilor Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181 din 25 iulie 2014, rapoartele privind executarea bugetului public național și a componentelor acestuia se întocmesc și se publică lunar, semianual și anual. Administratorii bugetelor componente ale bugetului public național întocmesc și publică rapoarte privind executarea bugetelor pe care le administrează. Ministerul Finanțelor întocmește și publică raportul privind executarea bugetului public național.

3. Sinteza executării bugetului destinat sistemului de sănătate din Republica Moldova

Rapoartele privind executarea bugetului public național cuprind informații referitor la venituri, cheltuieli și sold bugetar (excedent/deficit). Astfel, potrivit informației prezentate în fig.2 în perioada 2016-2021 cheltuielile au prevalat, înregistrând după apariția pandemiei niveluri înalte ale deficiului. Cel mai mare nivel al deficiului fiind înregistrat în perioada debutului COVID-19, în sumă de -10,6 mld lei.

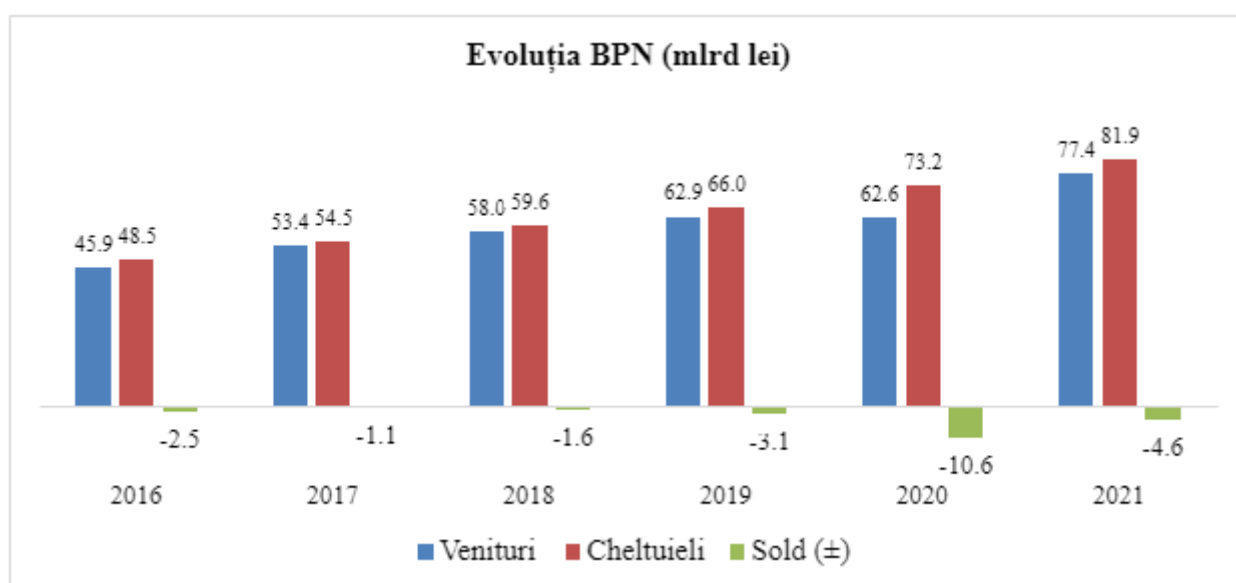

Figura 2. Evoluția Bugetului Public Național (BPN), 2016-2021

Sursa: Elaborată de autori în baza informației prezentate pe <https://buget.mf.gov.md/ro#bpn>

Analiza componentelor bugetului public național aferente cheltuielilor privind sistemul de ocrotire a sănătății (fig.3) denotă faptul că, cele mai multe consumuri au fost efectuate din contul fondurilor asigurărilor obligatorii de asistență medicală (FAOAM), acesta fiind urmate de cele efectuate din contul bugetului de stat (BS), apoi de consumurile efectuate din contul bugetelor locale (BL). Potrivit sintezei FAOAM cele mai multe mijloace financiare au fost cheltuite din fondul pentru achitarea serviciilor medicale și farmaceutice, acesta fiind succedat de fondul de administrare al sistemului de asigurare obligatorie de asistență medicală. Conform clasificăției funcționale, primordial, din cuantumul cheltuielilor efectuate din BS au fost acoperite costurile serviciilor de sănătate publică, ulterior alte servicii din domeniul sănătății neatribuite altor grupe (acțiuni genrale și Ministerul sănătății, muncii și protecției sociale (MSMPS), servicii spitalicești, ș.a. Menționăm că, după declanșarea crizei pandemice, adică din anul 2020, cheltuielile efectuate pentru serviciile spitalicești ocupă locul trei în clasament, fiind depășite de către alte servicii din domeniul sănătății neatribuite altor grupe.

Referitor la BL, situația este contradictorie, deoarece indiferent de dezechilibrele produse, în totalul cheltuielilor pentru sănătate prevalează cheltuielile privind alte servicii din domeniul sănătății neatribuite altor grupe, după care serviciile de sănătate publică și serviciile spitalicești.

Totodată, este remarcabil faptul că, din 2016 pînă în 2021 cheltuielile privind sistemul de sănătate s-au majorat cu 50,9% (+5879,43 mln lei). Creșterea bruscă de 37,4% (+3146,9 mln lei) fiind înregistrată după declanșarea pandemiei COVID-19.

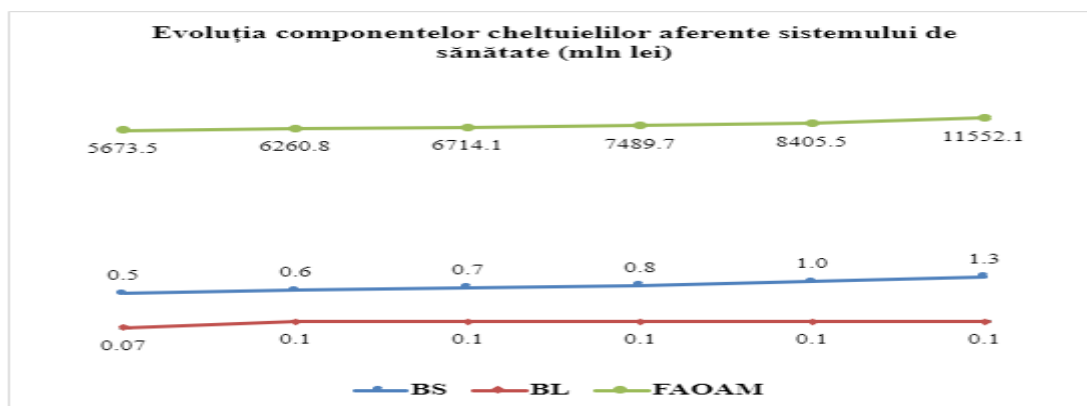

Figura 3. Evoluția componentelor cheltuielilor aferente sistemului de sănătate, 2016-2021

Sursa: Elaborată de autori în baza informației prezentate pe <https://buget.mf.gov.md/ro#bpn>

Fiind un instrument indispensabil a procesului de administrare, analiza rapoartelor privind executarea bugetului (tab.1), care conțin indicatori precizați și executați în perioada respectivă, relevă că, gradul de executare a bugetului precizat reprezintă aproximativ 78%. Prin urmare, se constată că, guvernele au demonstrat un angajament adecvat (puternic) față de acoperirea universală a cheltuielilor privind programul de sănătate publică și servicii medicale, care a necesitat un efort financiar și administrativ imens, precum și o coerență, sincronizare și sinergie a eforturilor tuturor actorilor implicați.

Tabelul 1. Gradul de executare a bugetului destinat sistemului de ocrotire a sănătății, 2018-2021

Perioada	Budget precizat, mln lei	Budget executat, mln lei	Abatere	
			(±), mln lei	%
2018	8565,3	6714,9	-1850,4	-21,6
2019	9520,2	7490,6	-2029,6	-21,3
2020	11224,7	8406,6	-2818,1	-25,1
2021	14201,2	11553,5	-2647,7	-18,6

Sursa: Elaborat de autori în baza informației prezentate pe <https://buget.mf.gov.md/>

Execuția bugetară constă în două operațiuni principale: angajamente și plăți. În ceea ce privește angajarea plăților în scopul finanțării sistemului de ocrotire a sănătății, au fost autorizate cheltuieli și achitate sume datorate a căror pondere în totalul cheltuielilor BPN a crescut cu 2,8%, în perioada de referință (fig.4).

Ponderea medie a resurselor financiare alocate sistemului de ocrotire a sănătății în economia Republicii Moldova, în perioada analizată, reprezintă 9,55%. Procentul cheltuielilor realizate de către sectorul respectiv, raportat la produsul intern brut (PIB), a crescut vertiginos în anul 2020, ca urmare a pandemiei COVID – 19, astfel încât în anul 2021 acesta a înregistrat o creștere de 1,1% (fig.4).

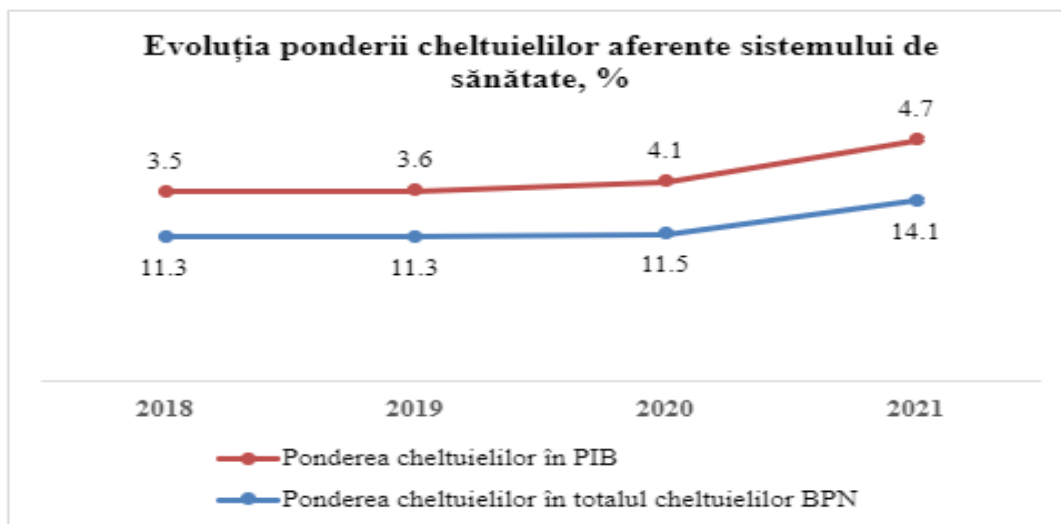

Figura 4. Evoluția ponderii cheltuielilor aferente sistemului de sănătate în PIB și în totalul cheltuielilor BPN, 2018-2021

Sursa: Elaborată de autori în baza informației prezentate pe <https://buget.mf.gov.md>

Rata anuală de creștere a cheltuielilor de sănătate pe cap de locuitor, în perioada 2018-2021, arată diferențele în ceea ce privește modul în care este privit sistemul de sănătate în aceste perioade, impactul pandemiei și fluctuației populației țării. Analiza indicatorului din fig. 5 atestă o creștere substanțială a cheltuielilor aferente sistemului de sănătate pe cap de locuitor în anul 2021. Astfel, în anul 2021 cheltuielile privind sănătatea pe cap de locuitor s-au majorat cu 1816,59 lei (+69,2%), în comparație cu perioada precedentă, în care a fost înregistrată o creștere lejeră.

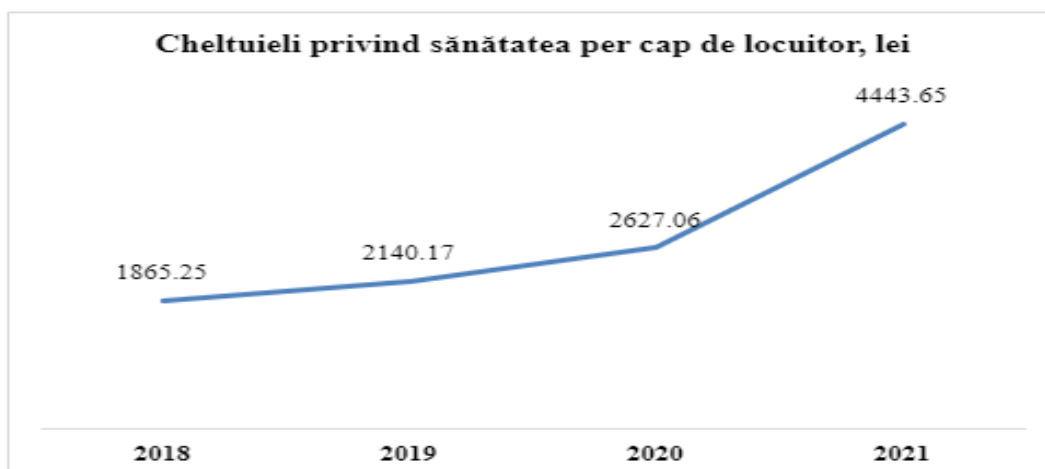

Figura 5. Dinamica cheltuielilor pentru sistemul de ocrotire a sănătății pe cap de locuitor, 2018-2021

Sursa: Elaborată de autori în baza informației prezentate pe <https://buget.mf.gov.md>

5. Concluzii

Provocările majore la care a fost supusă întreaga umanitate în perioada pandemică a reconfirmat importanța primordială a domeniului sănătății, atât la nivel de persoană, cât și pentru societăți în ansamblu. Republica Moldova nu reprezintă o excepție. Problemele constante în sistemul de sănătate sunt: dotarea instituțiilor cu echipament modern, corupția, costul ridicat al tratamentului, atitudinea personalului medical, accesul la medicamente compensate și gratuite [1]. Totodată, realizarea bugetului alocat sistemului sănătății în perioada respectivă, a fost catalizată de situația epidemiologică și de starea de urgență cauzată de virusul COVID-19, astfel, sistemul de ocrotire a sănătății urma să fie transferat pe linia întâia de priorități. Însă, controlului politic în ultimii ani prin activitățile sale legislative și neligislative influențează execuția bugetului, ceea ce poate deveni o problemă pe termen lung. Deaceea, consolidarea capacităților sistemului de sănătate astfel încât, acesta să ofere servicii prompte, universal accesibile și calitative, poate fi realizată doar prin intervenții inter- și intrasectoriale, inclusiv, prin implicarea sectoarelor social-economice ale căror politici au impact direct și/sau indirect asupra sănătății publice.

Bibliografie

1. <http://pas.md/en/PAS/News/Details/96>
2. <https://mf.gov.md/ro/buget/transparen%C8%9Ba-bugetar%C4%83/bugetul-pentru-cet%C4%83%C8%9Beni>
3. <https://buget.mf.gov.md/ro#bpn>
4. <https://monitorul.fisc.md/editorial/pib-ul-moldovei-in-anul-2021-cresterea-in-termeni-reali.html>
5. <http://www.infotag.md/economics-ro/294089/>
6. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6605>
7. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6300>
8. <https://www.mf.gov.md/ro/buget>
9. <https://mf.gov.md/ro/buget/bugetul-public-na%C8%9Biona>